

**Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**Ανταρτοπόλεμος και Διασυνοριακές Βάσεις (Safe Haven):
οι Διεθνείς Σχέσεις των Ασύμμετρων Συγκρούσεων**

ΜΑΡΙΝΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΟΥ

Κόρινθος, Ιούνιος 2014

Copyright © Μαρίνα Ελευθεριάδου, 2014.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διατριβής, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δε δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

Η έρευνα για τη διατριβή έγινε στο πλαίσιο υλοποίησης του έργου «ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ ΙΙ» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά βίου Μάθηση 2007-2013» (Ε.Π.Ε.Δ.Β.Μ.) του Ε.Σ.Π.Α. (2007-2013), το οποίο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Sciences
Department of Political Science and International Relations

Doctoral Dissertation

**Insurgencies and Transnational Sanctuaries:
The International Relations of Asymmetric Conflicts**

MARINA ELEFThERiADOU

Corinth, Greece, June 2014

Doctoral Supervisory Committee

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Supervisor

Επιβλέπων

Sotiris Roussos

Σωτήρης Ρούσσος

Associate Professor,
University of Peloponnese

Αν. Καθηγητής,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Asteris Huliaras

Αστέριος Χουλιάρας

Professor,
University of Peloponnese

Καθηγητής,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Charalambos Papatiriou

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου

Professor,
Panteion University

Καθηγητής,
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Στη μνήμη του πατέρα μου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η διατριβή αυτή δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς τη στήριξη όλων εκείνων των ανθρώπων που στάθηκαν αναντικατάστατοι αρωγοί κατά την εκπόνησή της. Τα πιο πολλά ευχαριστώ αναμφισβήτητα ανήκουν στον επιβλέποντά μου, αναπληρωτή καθηγητή Σωτήρη Ρούσσο, που από εκείνη την ημέρα του Σεπτεμβρίου του 2005, όταν από «λάθος» κατέληξα στην ερευνητική ομάδα του Κέντρου Μεσογειακών, Μεσανατολικών και Ισλαμικών Σπουδών, εξελίχθηκε σε τίποτα λιγότερο από μέντορα, καταφέροντας να με κάνει να αγαπήσω την έρευνα και να ερωτευτώ τη Μέση Ανατολή. Η συμβολή του ήταν εξίσου καθοριστική καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διατριβής. Χωρίς τις καίριες παρατηρήσεις του, τις παραπάνω από ενδελεχείς διορθώσεις των προσχεδίων και το βασικότερο την ώθηση να ξεπεράσω τον εαυτό μου όταν η κούραση και η αμφιβολία με κατέβαλαν, η διατριβή αυτή σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί. Ευελπιστώ στο μέλλον να μπορέσω να ανταποδώσω στο ελάχιστο την αμέριστη εμπιστοσύνη και στήριξη που μου προσέφερε απλόχερα όλα αυτά τα χρόνια.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω για τις πολύτιμες συμβουλές και παρατηρήσεις τους τα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς επιτροπής, τον καθηγητή Αστέριο Χουλιάρα και τον καθηγητή Χαράλαμπο Παπασωτηρίου, όπως επίσης και τον καθηγητή Κωνσταντίνο Αρβανιτόπουλο για τη βοήθειά του κατά τα πρώτα στάδια της εκπόνησης της διατριβής.

Πολλά ευχαριστώ οφείλω στους φίλους μου που με υποστήριξαν και έδειξαν εξαιρετική υπομονή όταν άθελά μου τους παραμελούσα. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την Ζακία Άκρα που ήταν πάντα δίπλα μου ακόμα και στις πιο σκοτεινές στιγμές μου και την Πηγή Ραματά της οποίας το χιούμορ ήταν πάντα σωτήριο. Επίσης, δε θα μπορούσα να παραλείψω τους «ομοιοπαθείς» Μπέτυ Γκίτζη και Ηλία Τασόπουλο με τους οποίους πορευτήκαμε μαζί αυτά τα χρόνια και ελπίζω, τώρα που και αυτοί προσεγγίζουν το τέλος αυτής της διαδρομής, η στήριξή που τους προσέφερα να ήταν αντάξια της δικής τους. Εξίσου μεγάλη ευγνωμοσύνη οφείλω στους ανώνυμους παρόχους «βοήθειας και έμπνευσης», χωρίς τους οποίους η συγγραφή αυτής της διατριβής θα ήταν αδύνατη.

Ένα τεράστιο ευχαριστώ ανήκει βέβαια στους γονείς μου. Στην μητέρα μου, πρωτίστως, γιατί πέρα από την ανυπολόγιστη υλική και ηθική στήριξη ήταν και θα είναι πάντα ο μεγαλύτερος εμψυχωτής μου. Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ από τα βάθη της καρδιάς μου πηγαίνει στον πατέρα μου που, αν και δεν ήταν παρών κατά την εκπόνηση της διατριβής, με το παράδειγμα του μου έμαθε ως παιδί ότι η επιστήμη είναι μια δύσκολη, μοναχική, μεταμεσονύκτια διαδικασία που στο τέλος, όμως, προσφέρει εξαιρετική ικανοποίηση.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διατριβή εξετάζει τα στρατηγικά πλεονεκτήματα που αποκομίζει ένας ένοπλος μη-κρατικός δρών όταν, στα πλαίσια μίας διεθνοποιημένης ασύμμετρης σύγκρουσης, αναγκάζεται να εγκαταλείψει το υπό διεκδίκηση έδαφος και να μεταφέρει τις δραστηριότητές του εκτός της κυριαρχίας του κράτους που αντιμάχεται, σχηματίζοντας διασυνοριακή βάση. Η βασική υπόθεση της διατριβής είναι ότι το όφελος από τη βάση αποτελεί συνάρτηση της προστασίας που του παρέχει από την αντιεξέγερση, του ελέγχου που μπορεί να του ασκηθεί από το κράτος που του παρέχει τη διασυνοριακή βάση και κατά προέκταση την ελευθερία που έχει να αναπτύξει τις στρατηγικές του λειτουργίες και, τέλος, τις επικρατούσες αντικειμενικές συνθήκες, που διευκολύνουν ή δυσχεραίνουν αυτές τις λειτουργίες. Η μεταβλητή που καθορίζει τα παραπάνω στοιχεία είναι ο βαθμός κυριαρχίας που ασκείται στο περιβάλλον εδραίωσης της βάσης.

Η υπόθεση αυτή διερευνάται μέσω περιπτωσιολογικής μελέτης στα πλαίσια της οποίας εξετάζονται τέσσερις περιπτώσεις που αντανακλούν τις τέσσερις «ιδεατές» διαβαθμίσεις της κυριαρχίας: το PKK στη Συρία (ισχυρό κράτος), η AQAP στην Υεμένη (αδύναμο κράτος), η PLO στο Λίβανο (αποτυχημένο κράτος) και το σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα στο διαδίκτυο (εικονική βάση).

Η περιπτωσιολογική έρευνα δείχνει ότι ενώ υφίσταται γραμμική σχέση στο επίπεδο της διασύνδεσης του βαθμού κυριαρχίας με τον έλεγχο επί της οργάνωσης, η σχέση δεν είναι ούτε γραμμική ούτε σταθερή όσον αφορά τις αντικειμενικές συνθήκες που προσφέρει το περιβάλλον της βάσης και την προστασία από την αντιεξέγερση. Αντίθετα, η προστασία από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης φαίνεται να κορυφώνεται στα δύο άκρα του συνεχούς, ενώ η επιρροή των συνθηκών ποικίλλει ανάλογα με τη στρατηγική διάσταση που εξετάζεται. Κατά συνέπεια, δεν υφίσταται ένα ιδανικό περιβάλλον εδραίωσης διασυνοριακής βάσης που δύναται να προσφέρει ταυτόχρονα υψηλά επίπεδα ασφάλειας, απόλυτη ελευθερία και ιδανικές συνθήκες για την ανάπτυξη των στρατηγικών λειτουργιών ενός ένοπλου μη-κρατικού δρώντα. Εντούτοις, το περιβάλλον που προσφέρει τον βέλτιστο δυνατό συνδυασμό των τριών παραπάνω στοιχείων είναι το αδύναμο κράτος, στα πλαίσια του οποίου τα στοιχεία αυτά τείνουν να λαμβάνουν μέσες τιμές και φαίνεται να πληροί σε μεγαλύτερο βαθμό τις προϋποθέσεις ώστε να μπορέσει ο μη-κρατικός δρών να επιβιώσει και να επικρατήσει στην ασύμμετρη σύγκρουση έναντι του κρατικού του αντιπάλου.

Σημαντικοί όροι: ένοπλοι μη-κρατικοί δρώντες, ασύμμετρες συγκρούσεις διασυνοριακές βάσεις, στρατηγική των ασύμμετρων συγκρούσεων, ένοπλοι μη-κρατικοί δρώντες και τεχνολογίες πληροφοριών

ABSTRACT

The study investigated the strategic advantages that an armed non-state actor gains when, in the context of an internationalized intra-state conflict, it is forced to abandon the contended territory -and main area of operations- and establish a transnational sanctuary. The main hypothesis of the dissertation postulates that the sanctuary environment forms a “political opportunity structure”, which is primarily differentiated by the degree of sovereignty exerted upon it. The “sovereignty” variable affects the non-state actor and determines the overall benefit that it reaps, through a three-way impact; first, the protection it offers from the rival counterinsurgency forces, second, the degree of control that the host government has on the strategic decisions and actions of the non-state actor and respectively the freedom the latter enjoys to develop its strategic functions, and third, the objective conditions present in the sanctuary.

The study employs a qualitative research methodology. It selects four case-studies that reflect the four “values” of the sovereignty variable. The first three consist of traditional – territorial- sanctuaries; PKK in Syria (strong state), AQAP in Yemen (weak state), and PLO in Lebanon (failed state). The fourth case-study examines the notion of cybersanctuary in the case of the salafi-jihadi movement’s use of the Internet. In this case, the value of the variable is calculated as approximate to zero. Each case is tested against the aforementioned three-way impact of the sanctuary and the study identifies the strategic dimensions (diplomatic, informational, military and economic) and the specific functions that are favoured (or not) in any particular case.

The dissertation demonstrates that, although there is a linear correlation between the degree of sovereignty and the control over the non-state actor, the relation is neither linear nor constant with regards to the objective conditions, that the sanctuary environment offers, and the protection from counterinsurgency forces. On the contrary, the protection against counterinsurgency seems to peak on the two extremes of the sovereignty continuum, while the impact of the conditions varies across the strategic dimensions and functions. Hence, there is not one ideal environment for the establishment of a transnational sanctuary that may, simultaneously, offer high levels of security, near-absolute freedom and ideal objective conditions to unfold the necessary strategic functions for the survival and struggle of an armed non-state actor. Nonetheless, the environment that offers the optimum possible combination of the three elements above is the weak state. In this case, the three elements tend to take middle range values and the sanctuary appears to meet –to a greater extent- the requirements that can facilitate the struggle and survival of the armed non-state actor.

Keywords: armed non-state actors, asymmetric conflicts, transnational sanctuaries, strategies of insurgencies, IT and non-state actors

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	ix
ABSTRACT	x
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	xiv
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	xv
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
<i>Δομή της διατριβής</i>	<i>8</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Οι διεθνείς σχέσεις των ασύμμετρων συγκρούσεων: θεωρητικό πλαίσιο	11
1.1 Ορισμοί	12
1.2 Επισκόπηση του προβλήματος και της σχετικής βιβλιογραφίας.....	18
1.2.1 Ένοπλοι μη-κρατικοί δρώντες και διεθνοποιημένες ασύμμετρες συγκρούσεις: θεωρητικές όψεις..	18
1.2.2 Η στρατηγική διάσταση των διεθνών σχέσεων των ένοπλων μη-κρατικών δρώντων	31
1.2.3 Η «μετα-νεωτερικότητα» της σύγχρονης μη-κρατικής ένοπλης βίας.....	44
1.3 Θεωρητικές υποθέσεις και μεθοδολογική προσέγγιση.....	52
1.3.1 Μεθοδολογία	53
1.3.2 Ανεξάρτητη μεταβλητή.....	54
1.3.3 Εξαρτημένες μεταβλητές.....	56
1.3.4 Υποθέσεις εργασίας	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Το «Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν» (PKK) στη Συρία.....	65
2.1 Εισαγωγή.....	66
2.1.1 Από την εξέγερση του Sheikh Said στο PKK: πενήντα χρόνια υφέροντος κουρδικού εθνικισμού ...	68
2.1.2 Η δημιουργία του PKK	72
2.1.3 Αναζητώντας διασυνοριακή βάση: το PKK στη Συρία	74
2.2 Η διασυνοριακή βάση στη Συρία	78
2.2.1 Η Συρία ως «κράτος χορηγός της τρομοκρατίας»	78
2.2.2 Οι τουρκο-συριακές σχέσεις ως παράγοντας και μεταβλητή	79
2.2.3 Η εσωτερική διάσταση	81
2.3 Προστασία από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης	85
2.3.1 Η τουρκική αντιεξέγερση.....	85
2.3.2 Η συριακή «αντιεξέγερση».....	96
2.4 Τα στρατηγικά οφέλη της βάσης.....	100
2.4.1 Οικονομική διάσταση	100
2.4.1.1 Χρηματοδότηση	100
2.4.1.2 Επιμελητεία	103
2.4.2 Πληροφοριακή διάσταση	104
2.4.2.1 Ιδεολογία.....	104
2.4.2.2 Προπαγάνδα.....	107
2.4.2.3 Πληροφορίες.....	113

2.4.3 Στρατιωτική διάσταση	115
2.4.3.1 Στρατολόγηση.....	115
2.4.3.2 Διοίκηση και Έλεγχος.....	118
2.4.3.3 Εξοπλισμός	123
2.4.3.4 Εκπαίδευση	124
2.4.3.5 Επικοινωνία	126
2.4.3.6 Διασυνοριακές επιθέσεις	127
2.4.4 Διπλωματική διάσταση.....	129
2.4.4.1 Διακυβέρνηση	129
2.4.4.2 Διπλωματικές σχέσεις	131
2.5 Συμπεράσματα	133

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η «αλ-Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο» (AQAP) στην Υεμένη 137

3.1 Εισαγωγή	138
3.1.1 Η εσωτερική αμφισβήτηση στη Σαουδική Αραβία.....	145
3.1.2 Η εμφάνιση και η δράση της «αλ-Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο» (AQAP) στη Σαουδική Αραβία	148
3.2 Η βάση στην Υεμένη	157
3.2.1 Η Υεμένη ως βάση υποστήριξης της τζιχάντ στην Αραβική Χερσόνησο.....	157
3.2.2 Η «αδυναμία» της Υεμένης.....	163
3.2.3 Η μετάβαση της AQAP στην Υεμένη και η εδραίωση της διασυνοριακής βάσης	165
3.3 Προστασία από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης	168
3.3.1 Η «φιλική» αντιεξέγερση της Υεμένης.....	168
3.3.2 Η αντιεξέγερση των ΗΠΑ	175
3.3.3 Η αντιεξέγερση της Σαουδικής Αραβίας.....	179
3.4 Τα στρατηγικά οφέλη της βάσης.....	184
3.4.1 Πληροφοριακή διάσταση	184
3.4.1.1 Προπαγάνδα.....	184
3.4.1.2 Ιδεολογία	186
3.4.1.3 Πληροφορίες	187
3.4.2 Οικονομική Διάσταση	188
3.4.2.1 Χρηματοδότηση.....	188
3.4.2.2 Επιμελητεία	189
3.4.3 Στρατιωτική διάσταση	190
3.4.3.1 Στρατολόγηση.....	190
3.4.3.2 Διοίκηση και Έλεγχος.....	191
3.4.3.3 Εκπαίδευση	192
3.4.3.4 Εξοπλισμός	193
3.4.3.5 Επικοινωνία	194
3.4.3.6 Διασυνοριακές Επιθέσεις.....	195
3.4.4 Διπλωματική διάσταση.....	197
3.4.4.1 Διακυβέρνηση	197
3.4.4.2 Διπλωματικές σχέσεις	198
3.5 Συμπεράσματα	199

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η «Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης» (PLO) στο Λίβανο 203

4.1 Εισαγωγή	204
4.1.1 Οι καταβολές του παλαιστινιακού κινήματος (1948-1967)	204

4.1.2 Η χρυσή εποχή του ανταρτοπόλεμου (1967-1968).....	208
4.1.3 Αναζητώντας διασυνοριακή βάση.....	212
4.2 Η διασυνοριακή βάση στο Λίβανο.....	217
4.2.1 Η μετεξέλιξη μια αδύναμης «συναινετικής δημοκρατίας» σε ένα αποτυχημένο κράτος.....	217
4.2.2 Η παλαιστινιακή μεταβλητή: από πρόσφυγες σε δομική συνισταμένη της σύγκρουσης.....	224
4.2.2.1 Πρόσφυγες σε ένα αφιλόξενο περιβάλλον (1948-1969).....	224
4.2.2.2 Η PLO, η βάση και ο εμφύλιος: μια αναπόφευκτη συνάρτηση.....	225
4.3 Προστασία από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης.....	229
4.3.1 Η ισραηλινή αντιεξέγερση.....	231
4.3.2 Η «φίλια» αραβική αντιεξέγερση.....	242
4.4 Τα στρατηγικά οφέλη της βάσης.....	248
4.4.1 Πληροφοριακή διάσταση.....	248
4.4.1.1 Προπαγάνδα.....	248
4.4.1.2 Ιδεολογία.....	252
4.4.1.3 Πληροφορίες.....	255
4.4.2 Οικονομική διάσταση.....	258
4.4.2.1 Χρηματοδότηση.....	258
4.4.2.2 Επιμελητεία.....	261
4.4.3 Στρατιωτική διάσταση.....	263
4.4.3.1 Στρατολόγηση.....	263
4.4.3.2 Διοίκηση και Έλεγχος.....	265
4.4.3.3 Εξοπλισμός.....	272
4.4.3.4 Εκπαίδευση.....	275
4.4.3.5 Επικοινωνία.....	277
4.4.3.6 Διασυνοριακές Επιθέσεις.....	278
4.4.4 Διπλωματική διάσταση.....	281
4.4.4.1 Διακυβέρνηση.....	281
4.4.4.2 Διπλωματικές σχέσεις.....	284
4.5 Συμπεράσματα.....	289
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η «εικονική βάση» του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος στο διαδίκτυο.....	293
5.1 Εισαγωγή.....	294
5.1.2 Η «πληροφορική επανάσταση» του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος.....	295
5.2 Η αντιεξέγερση στο διαδίκτυο.....	300
5.3 Τα στρατηγικά οφέλη της «εικονικής βάσης».....	310
5.3.1 Πληροφοριακή διάσταση.....	310
5.3.2 Οικονομική διάσταση.....	314
5.3.3 Στρατιωτική διάσταση.....	315
5.3.4 Διπλωματική διάσταση.....	326
5.4 Συμπεράσματα.....	328
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	331
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	351

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 6.1 - Συγκεντρωτικός πίνακας της επίδρασης του βαθμού κυριαρχίας στις στρατηγικές λειτουργίες	347
---	-----

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ADF	Arab Deterrent Force
ALF	Arab Liberation Front
ANM	Arab Nationalist Movement
ANO	Abu Nidal Organization
AQAP	al-Qaeda in the Arabian Peninsula
AQI	al-Qaeda in Iraq
ARGK	Artes-I Rizgariye Geli Kurdistan (Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός του Κουρδιστάν)
ASALA	Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
AYOD	Ankara Higher Education Association
BSO	Black September Organization
Dev-Yol	Devrimci Yol (Επαναστατικός Δρόμος)
DFLP	Democratic Front for the Liberation of Palestine
DoS	Denial of Service (attack)
ERNK	Eniye Rizgariye Navata Kurdistan (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο του Κουρδιστάν)
FIS	Front Islamique du Salut (Αλγερία)
FLA	Free Lebanon Army
FLN	Front de Libération Nationale (Αλγερία)
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi (Σχέδιο της Νοτιοανατολικής Ανατολίας)
GIA	Groupe Islamique Armé (Αλγερία)
IDF	Israel Defense Forces
IED	Improvised Explosive Device
IRA	Irish Republican Army
ISI	Islamic State of Iraq
JRA	Japanese Red Army
KADEK	Kurdistan Azadi Demokrasi Kongire (Κογκρέσο Ελευθερίας και Δημοκρατίας του Κουρδιστάν)
KDP	Kurdistan Democratic Party (Ιράκ)
KDPS	Kurdistan Democratic Party of Syria

KDPT	Kurdistan Democratic Party of Turkey
LAA	Lebanese Arab Army
LF	Lebanese Front
LIFG	Libyan Islamic Fighting Group
LNМ	Lebanese National Movement
LNP	Liberal National Party (Λίβανος)
NLF	National Liberation Front (Υεμένη)
PASC	Palestine Armed Struggle Command
PFLP	Popular Front for the Liberation of Palestine
PFLP-GC	Popular Front for the Liberation of Palestine-General Command
PKK	Partiya Karkerên Kurdistan (Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν)
PLA	Palestinian Liberation Army
PLO	Palestine Liberation Organization
PNC	Palestinian National Council
PPSF	Palestinian Popular Struggle Front
PWD	Welatparêzên Demokratên Kurdistan Partîya (Κόμμα των Δημοκρατικών Πατριωτών του Κουρδιστάν)
RMA	Revolution in Military Affairs
SAMED	Palestine Martyrs Works Society
SLA	South Lebanese Army
TİP	Türkiye İşçi Partisi (Εργατικό Κόμμα της Τουρκίας)
UAC	Unified Arab Command
UNIFIL	United Nations Interim Force In Lebanon
UNRWA	United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East
VPN	Virtual Private Network
Wafa	Palestine News Agency
MEA	Μη-επανδρωμένα αεροσκάφη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μια σκιώδης οργάνωση, δεκαεννέα «τρομοκράτες» και τέσσερα αεροπλάνα ήταν αρκετά για να μετατοπίσουν το επίκεντρο της συζήτησης περί διεθνούς πολιτικής κατά τη μετάβαση στον 21^ο αιώνα. Το αποτέλεσμα ήταν η μελέτη της ένοπλης μη-κρατικής βίας να γνωρίσει τεράστια άνθιση, σε σημείο να δημοσιεύονται σχετικά βιβλία ή άρθρα ανά μερικές ώρες ή και λεπτά. Η δυνατότητα προβολής ισχύος από ένα μη-κρατικό δρώντα, σε πλανητικό πλέον επίπεδο, δημιούργησε την αίσθηση ότι έχει συντελεστεί ρήξη με το παρελθόν και οι σύγχρονοι μη-κρατικοί δρώντες έχουν πλέον ξεφύγει από τα κρατικά όρια και μπορούν να λειτουργήσουν σε ένα υπερ-κρατικό, συστημικό επίπεδο, αντιμετωπίζοντας ως ίσους τους κατεξοχήν φορείς του μονοπωλίου της χρήσης βίας, τα κράτη.

Εντούτοις, η ικανότητα των μη-κρατικών δρώντων να λειτουργούν εκτός των κρατικών ορίων δεν αποτελεί σύγχρονη εξέλιξη. Οι ασύμμετρες συγκρούσεις στις οποίες βρίσκονται αντιμέτωποι μη-κρατικοί και κρατικοί δρώντες πολύ συχνά δημιουργούν ένα πλαίσιο στρατηγικής αλληλεπίδρασης που περιλαμβάνει και τρίτους παίκτες. Αν και «επισημως» αποτελούν εσωτερικά ζητήματα του κράτους στόχου των επιθέσεων, ωστόσο, γειτονικά κατά βάση κράτη, εμπλέκονται συχνά στη σύγκρουση παρέχοντας βοήθεια στον μη-κρατικό δρώντα. Μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αυτή η εμπλοκή αποτελούσε πρωτοβουλία του εξωτερικού στη σύγκρουση κράτους. Ο λόγος ήταν ότι η τεχνολογία της εποχής δεν επέτρεπε σε υπο-κρατικές οντότητες να δραστηριοποιούνται σε μεγάλη απόσταση από το κέντρο επιχειρήσεων τους, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η ακτίνα δράσης τους συνήθως εντός των κρατικών ορίων. Ωστόσο, η τεχνολογική ανάπτυξη, που πυροδότησε η ολοκληρωτική κινητοποίηση για τις ανάγκες του πολέμου, κατέστησε εφικτή τη διεύρυνση του πεδίου δράσης των μη-κρατικών δρώντων που όχι μόνο προσέδωσε μεγαλύτερη ευελιξία στις διεθνείς τους σχέσεις με τα κράτη της περιοχής αλλά τους προσέφερε και ένα σημαντικό πλεονέκτημα: τη δυνατότητα προσωρινής ή μόνιμης διαφυγής από τα όρια δικαιοδοσίας της αντίπαλης κυβέρνησης (Areguin-Toft, 2005α). Συνεπώς, τουλάχιστον μεταπολεμικά, οι ένοπλοι μη-κρατικοί δρώντες είχαν διεκδικήσει και αρκετοί «κατοχύρωσαν» το δικαίωμα να αναπτύσσουν διεθνείς σχέσεις, παύοντας να αποτελούν εσωτερική υπόθεση του εκάστοτε κυρίαρχου κράτους.

Η βασική υπόθεση εργασίας της παρούσας διατριβής είναι ότι ένας ένοπλος μη-κρατικός δρών λειτουργεί υπό τις ίδιες συνθήκες ανταγωνισμού όπως και το κράτος, το οποίο

αποτελεί απλώς μία μορφή οργάνωσης που τη δεδομένη ιστορική περίοδο είναι η κυρίαρχη. Συνεπώς, ένας ένοπλος μη-κρατικός δρώντας, όπως και ένας κρατικός δρών, αποσκοπεί στην επιβίωση ή και την επικράτηση έναντι των αντιπάλων του. Για αυτό το σκοπό προσπαθεί να μεγιστοποιήσει την ισχύ του προκειμένου να αντιμετωπίσει την απειλή και να προωθήσει τους σκοπούς του έναντι της κυρίαρχης ομάδας που ασκεί την κρατική εξουσία, δηλαδή της κυβέρνησης. Μια μη-κρατική ένοπλη οργάνωση προσπαθεί να μεγιστοποιήσει την ισχύ της μέσω της εσωτερικής κινητοποίησης, αντλώντας πόρους και στήριξη από τον τοπικό πληθυσμό. Όταν για διάφορους λόγους η εσωτερική κινητοποίηση δεν είναι εφικτή ή δεν είναι επαρκής τότε η οργάνωση καταφεύγει στην εξωτερική κινητοποίηση με αποτέλεσμα να διεθνοποιείται η σύγκρουση. Αυτού του είδους η σύναψη «συμμαχιών» δεν επιτρέπει στην οργάνωση μόνο να αυξήσει την ισχύ της αλλά και να προστατευτεί από την άσκηση της ισχύος του αντιπάλου της. Αυτό επιτυγχάνεται όταν η οργάνωση εξέρχεται του χώρου δράσης του αντιπάλου της και εγκαθίσταται εκτός αυτού.

Μεταβαίνοντας στο διεθνές περιβάλλον η οργάνωση όχι μόνο απαλλάσσεται μερικά από την ασύμμετρία ισχύος που διέπει τη σύγκρουσή της με τον κρατικό της αντίπαλο αλλά επίσης εισέρχεται σε ένα σύστημα που δεν αναγνωρίζει την ύπαρξή της. Ως εκ τούτου, δεν υπάγεται στο υποτυπώδες κανονιστικό πλαίσιο του διεθνούς δικαίου το οποίο, λόγω του κρατοκεντρικού χαρακτήρα του, αδυνατεί να ρυθμίσει τη διεθνή δράση των μη-κρατικών δρώντων και δίνει ad hoc λύσεις και απαντήσεις στις συγκρούσεις με εμπλοκή μη-κρατικών ομάδων. Ωστόσο, δεδομένου ότι στο διεθνές σύστημα δεν υπάρχουν *no man's lands*, διασχίζοντας τα σύνορα η οργάνωση εισέρχεται τυπικά στην επικράτεια ενός άλλου κράτους. Το αποτέλεσμα είναι το πεδίο δράσης για αυτή να διευρύνεται και μαζί με αυτό το πλαίσιο αλληλεπίδρασης που οφείλει οποιαδήποτε μελέτη της δράσης της να λαμβάνει υπόψη.

Στα πλαίσια αυτά, η ασύμμετρη σύγκρουση καθίσταται περισσότερο περίπλοκη με την είσοδο μίας τρίτης μεταβλητής ενώ για τον μη-κρατικό δρώντα προστίθεται ένα επιπλέον πλαίσιο αλληλεπίδρασης, αυτό της σχέσης του με το κράτος υποδοχής. Η αλληλεπίδραση αυτή έχει στρατηγικό χαρακτήρα, αντίστοιχο με αυτό της σχέσης με το κράτος αντίπαλο. Στα πλαίσια αυτής της αλληλεπίδρασης η εξέγερση προσπαθεί να μεγιστοποιήσει το κέρδος της και το κράτος υποδοχής να διατηρήσει το κόστος σε επίπεδα κάτω του προσδοκώμενου οφέλους. Στην προσπάθεια του αυτή το κράτος προσπαθεί να περιορίσει την αυτονομία δράσης της φιλοξενούμενης οργάνωσης και να τη χειραγωγήσει σύμφωνα με τα δικά του συμφέροντα στη

σύγκρουση. Συνεπώς η ελευθερία κινήσεων της οργάνωσης εξαρτάται από τη δυνατότητα του κράτους υποδοχής να την ελέγξει. Δηλαδή η ικανότητα ελέγχου συνδέεται άμεσα με την ικανότητα του κράτους να διασφαλίσει την εξωτερική και εσωτερική κυριαρχία του.

Για την επαλήθευση της υπόθεσης αυτής, η παρούσα διατριβή προκρίνει την εξέταση της παραπάνω στρατηγικής αλληλεπίδρασης στα πλαίσια της «διασυννοριακής βάσης». Η επιλογή αυτή εδράζεται στους παρακάτω λόγους:

- Είναι σύμφωνη με τη σημασία που έχει μια ασφαλής βάση για την επιβίωση και επιτυχία μίας εξέγερσης
- Συνήθως συγκεντρώνει τα περισσότερα είδη εξωτερικής βοήθειας ή διευκολύνσεων για τις οργανώσεις
- Η συνειδητή παροχή ή η ανοχή διασυννοριακών βάσεων αποτελεί τη μεγαλύτερη έκθεση και ενέχει το μεγαλύτερο κόστος για το κράτος-υποδοχής

Ως εκ τούτου, οι διασυννοριακές βάσεις αντανακλούν σε μεγάλο βαθμό το δυναμικό πλαίσιο στις σχέσεις της οργάνωσης, του κράτους υποδοχής και του κράτους στόχου. Ωστόσο, όλες οι διασυννοριακές βάσεις δεν είναι ίδιες μεταξύ τους διότι δεν είναι ίδια και όλα τα κράτη υποδοχής. Δεδομένου ότι η κυριαρχία δεν είναι ούτε μονοδιάστατη ούτε σταθερή, όπως εκτενώς δείχνει ο Stephen Krasner (1999), η ικανότητα του κράτους υποδοχής να διασφαλίσει την εξωτερική και εσωτερική κυριαρχία του και να επιβάλει την εξουσία του ποικίλλει ανά περίπτωση. Έτσι, για να μπορέσει να μελετηθεί η εδραίωση διασυννοριακών βάσεων υπό διαφορετικές συνθήκες, γίνεται διάκριση ανάμεσα σε τρεις ιδεατές περιπτώσεις κρατών υποδοχής βάσει του «βαθμού κυριαρχίας» τους:

- **Ισχυρό κράτος υποδοχής** που είναι σε θέση να διασφαλίσει την εξωτερική και εσωτερική κυριαρχία του. Αυτού του είδους τα κράτη μπορούν λόγω των πόρων που διαθέτουν και της ικανότητάς του για αυτοπροστασία, να προσφέρουν υψηλό επίπεδο προστασίας και μεγάλο αριθμό διευκολύνσεων στις οργανώσεις. Ταυτόχρονα, ωστόσο, για τους ίδιους λόγους έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα να ελέγχουν και να χειραγωγούν τις οργανώσεις που φιλοξενούν ανάλογα με τα συμφέροντά τους.

- **Αδύναμο κράτος υποδοχής** του οποίου η κυριαρχία είναι διάτρητη και η κεντρική εξουσία δεν έχει αναπτύξει επαρκείς θεσμούς και δε διαθέτει την απαιτούμενη ισχύ αφενός για να εμποδίσει τις παραβιάσεις της κυριαρχίας του και αφετέρου να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στο σύνολο της επικράτειάς του. Ως εκ τούτου η φιλοξενούμενη οργάνωση έχει μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων. Ωστόσο, οι αδύναμοι θεσμοί των κρατών αυτών επηρεάζουν αρνητικά τα επίπεδα διευκολύνσεων και προστασίας που παρέχονται.
- **Αποτυχημένο κράτος υποδοχής** το οποίο έχει κατεστραμμένες υποδομές και ανύπαρκτους θεσμούς και η κεντρική εξουσία, εφόσον υφίσταται, περιορίζεται σε ένα μικρό τμήμα της επικράτειας του κράτους, συνήθως την πρωτεύουσα. Σε αυτές τις περιπτώσεις η οργάνωση απολαμβάνει απεριόριστη ελευθερία. Ωστόσο, βρίσκεται σε ένα συγκριτικά εχθρικότερο περιβάλλον καθώς αφενός η κυριαρχία του κράτους αμφισβητείται ευθέως και οι δυνάμεις αντιεξέγερσης επιχειρούν στο έδαφός του με μεγάλη ελευθερία. Αφετέρου, η ανομία που επικρατεί ευνοεί την εμφάνιση παράλληλων -συχνά εγκληματικής φύσεως- δομών εξουσίας οι οποίες ανταγωνίζονται την οργάνωση στην προσπάθεια ανεύρεσης πόρων. Το αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται ένα περιβάλλον ανασφάλειας μέσα στο οποίο η επιβίωση αποτελεί πρωταρχική έγνοια για την οργάνωση.

Στις γεωγραφικές αυτές εκδοχές διασυνοριακών βάσεων προστίθεται η «εικονική βάση» σε επίπεδο διαδικτύου. Το διαδίκτυο προσφέρει ορισμένα πλεονεκτήματα στη μελέτη των σύγχρονων μορφών πολιτικής βίας, η οποία εδράζεται στην υποτιθέμενη ικανότητα οργανώσεων όπως η αλ-Κάιντα να δρουν σε εξω-κρατικό επίπεδο. Το διαδίκτυο, αφενός χαρακτηρίζεται από την ελάχιστη δυνατή παρουσία κρατικού ελέγχου, αφετέρου μορφολογικά αντανakλά τη δικτυακή οργανωτική προσαρμογή των ισλαμικών οργανώσεων πολιτικής βίας, και ως εκ τούτου θεωρητικά αποτελεί φιλόξενο και οικείο περιβάλλον για αυτές.

- **Εικονικές βάσεις στο διαδίκτυο** οι οποίες παρέχουν τη μέγιστη δυνατή ελευθερία κινήσεων στις οργανώσεις καθώς στο διαδίκτυο δεν περιορίζονται παρά ελάχιστα από την κρατική κυριαρχία. Εννοιολογικά, οι εικονικές βάσεις

μεταφέρουν το σύνολο της δραστηριότητας των οργανώσεων από το φυσικό στο εικονικό περιβάλλον.

Για να εκτιμηθεί το όφελος που αποκομίζει μια οργάνωση, εξετάζεται η επίδραση του είδους της βάσης (που καθορίζεται από τη μεταβλητή «βαθμός κυριαρχίας») πάνω στις στρατηγικές διαστάσεις-λειτουργίες που διευκολύνονται στα πλαίσια μιας βάσης. Οι λειτουργίες αυτές είναι απαραίτητες για την επιβίωση και τη δράση της οργάνωσης και ως εκ τούτου αντανακλούν σημαντικές πτυχές της «υψηλής στρατηγικής» των ένοπλων μη-κρατικών ομάδων. Για τη μελέτη αυτών των επιμέρους λειτουργιών, η διατριβή υιοθετεί το μοντέλο που χρησιμοποιείται για την αποτίμηση της υψηλής στρατηγικής –σε επίπεδο μέσων- των κρατικών δρώντων, το οποίο προσαρμόζεται ανάλογα για τις ανάγκες της μελέτης των μη-κρατικών δρώντων. Έτσι, στη βάση των τεσσάρων διαστάσεων που εμπεριέχουν τα «στοιχεία ισχύος» ενός δρώντα, οι λειτουργίες που οφείλει να επιτελεί μια ένοπλη οργάνωση διακρίνονται ως εξής:

- **Στρατιωτική διάσταση:** στρατολόγηση, διοίκηση και έλεγχος, εκπαίδευση, εξοπλισμός, (επιχειρησιακή) επικοινωνία, διασυνοριακές επιθέσεις
- **Οικονομική διάσταση:** χρηματοδότηση, επιμελητεία
- **Πληροφοριακή διάσταση:** προπαγάνδα, ιδεολογία, πληροφορίες
- **Διπλωματική διάσταση:** διακυβέρνηση, διπλωματικές σχέσεις

Η περιπτώσιολογική μελέτη δείχνει ότι το είδος της βάσης, που εκφράζεται μέσω του βαθμού κυριαρχίας του κράτους υποδοχής, επηρεάζει σημαντικά τις στρατηγικές διαστάσεις που επιτελούνται στα πλαίσια της διασυνοριακής βάσης και κατά προέκταση το όφελος για την οργάνωση. Ωστόσο, το καθαρό πλεονέκτημα μιας διασυνοριακής βάσης δεν έχει μια γραμμική σχέση με τον βαθμό κυριαρχίας του κράτους υποδοχής. Η διατριβή αυτή θα δείξει ότι το όφελος από μια βάση δεν αυξάνεται όσο μειώνεται η ικανότητα ελέγχου και περιορισμού της δράσης της οργάνωσης. Αντίθετα, η σχέση αυτή αποτυπώνεται καλύτερα στα πλαίσια μιας καμπύλης που καθορίζεται από τα στοιχεία της *προστασίας* (από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης), της *ελευθερίας* (να αναπτύξει τις λειτουργίες της) και των *αντικειμενικών συνθηκών* (που επιτρέπουν την ανάπτυξη αυτών των λειτουργιών).

Οι παραπάνω παρατηρήσεις έχουν σημαντικές προεκτάσεις στο τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τη σύγχρονη μορφή πολιτικής βίας και κυρίως τις πραγματικές διαστάσεις της εξω-συστημικής παρουσίας και δράσης των σαλαφικών-τζιχαντικών οργανώσεων. Γίνεται σαφές ότι οι ένοπλοι μη-κρατικοί δρώντες έχουν λειτουργήσει διαμέσου και έξω από την κυριαρχία της αντίπαλου κυβέρνησης πολύ πριν την εμφάνιση του νέου τύπου μη-κρατικής πολιτικής βίας, όπως αυτή ενσαρκώνεται στις σύγχρονες ένοπλες ισλαμικές οργανώσεις τύπου αλ-Κάιντα.

Η μη-κρατική βία σε κάθε περίοδο είναι αντανάκλαση και προϊόν του περιβάλλοντός που εκδηλώνεται. Ως πολιτικό υποκείμενο με στρατηγική σκέψη, το οποίο υστερεί στο επίπεδο της ισχύος, αναλύει το περιβάλλον του και προσαρμόζεται σε αυτό. Ως εκ τούτου, ο νεοτερισμός της σύγχρονης πολιτικής βίας δεν έγκειται στο γεγονός της αλληλεπίδρασης με το διακρατικό περιβάλλον αλλά στον τρόπο που ο μη-κρατικός δρώντας αλληλεπιδρά με αυτό. Έτσι η διατριβή αυτή θα προσπαθήσει να καταδείξει ότι η ουσία των «διεθνών σχέσεων» των μη-κρατικών δρώντων παραμένει στην πραγματικότητα ίδια και ως εκ τούτου, αντίθετα με τη διαδεδομένη αντίληψη μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, δεν πρόκειται για ένα εκ διαμέτρου νέο φαινόμενο που απαιτεί νέα εργαλεία ανάλυσης και κατανόησης. Η διαπίστωση αυτή συμπληρώνει και συμβάλει στη συζήτηση για το κατά πόσο βρισκόμαστε αντιμέτωποι με «νέους πολέμους», εξετάζοντας μια πιο συγκεκριμένη διάσταση αυτού του φαινομενικού νεοτερισμού, η οποία έχει εξεταστεί ελάχιστα.

Ταυτόχρονα, η διατριβή επισημαίνει ότι το νέο περιβάλλον δράσης για τις μη-κρατικές οργανώσεις ένοπλης βίας δεν είναι το πλέον ιδανικό όπως πιστεύεται και ως εκ τούτου δε στερείται περιορισμών και προκλήσεων. Η στροφή αφενός προς τα αποτυχημένα κράτη και αφετέρου στο διαδίκτυο δε συνιστά συνειδητή στρατηγική επιλογή και βελτιστοποίηση των δυνατοτήτων τους αλλά αντίθετα αναγκαία προσαρμογή που ναι μεν ενέχει κάποια πλεονεκτήματα αλλά ταυτόχρονα παρουσιάζει αρκετά μειονεκτήματα. Το αποτέλεσμα είναι τόσο οι βάσεις στα αποτυχημένα κράτη όσο και το διαδίκτυο να μη μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνες τους αλλά σε συνδυασμό με άλλες βάσεις. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των εικονικών βάσεων που έχουν προσελκύσει το ενδιαφέρον πολλών αναλυτών, ως ενδεικτικές των νεοτεριστικών στοιχείων των οργανώσεων, αποδεικνύονται ανεπαρκείς για να ικανοποιήσουν το σύνολο των βασικών λειτουργιών μιας εξέγερσης. Κάποιες εξ αυτών μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο σε ένα εδαφικό πλαίσιο. Με άλλα λόγια το εξω-συστημικό

οικοδόμημα της αλ-Κάιντα και των συναφών ομάδων δε μπορεί να λειτουργήσει ξεχωριστά από την ενδο-συστημική παρουσία της σε γεωγραφικές εκτάσεις υπό την κυριαρχία κάποιου είδους κρατικής οντότητας.

Τέλος, η διατριβή αυτή έχει στόχο να επιβεβαιώσει ότι οι μη-κρατικοί δρώντες είναι στρατηγικοί παίκτες που έχουν θέση στη μελέτη των διεθνών σχέσεων. Αλληλεπιδρούν με το διακρατικό σύστημα σε βάθος χρόνου και περιπτώσεων. Λειτουργώντας έξω από το διακρατικό σύστημα, έχουν τη δυνατότητα να εκμεταλλεύονται τη λογική και τους οργανωτικούς περιορισμούς του συστήματος πάνω στις μονάδες του, τα κράτη, χρησιμοποιώντας το κατεξοχήν εργαλείο του συστήματος, την κυριαρχία. Είτε αμφισβητούν το τοπικό (ενδο-συστημικό) status quo ή τάσσονται κατά του ίδιου του συστήματος, αποτελούν δρώντες αυτού του συστήματος. Δρώντες που λόγω των τεχνολογικών εξελίξεων και των αλλαγών στο ίδιο το σύστημα προσεγγίζουν σε σημασία τους κύριους δρώντες του συστήματος καθώς επιδεικνύουν μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα. Όπως σημειώνει ο David Kilcullen: *«όπως οι δεινόσαυροι υπερνικήθηκαν από τα μικρότερα, πιο αδύναμα, αλλά πιο προσαρμοστικά θηλαστικά, σε αυτή τη νέα εποχή τα έθνη-κράτη είναι πιο ισχυρά αλλά λιγότερο ευκίνητα και λιγότερα ευέλικτα και πιο αργά στην προσαρμογή απ' ό,τι οι μη-κρατικοί αντίπαλοί τους»* (Kilcullen, 2009: 294). Σε κάθε περίπτωση, δεδομένου ότι η δράση των μη-κρατικών δρώντων στερείται ενός κανονιστικού πλαισίου που να ρυθμίζει τουλάχιστον υποτυπωδώς τη δράση τους και να προβλέπει τρόπους επίλυσης αυτών των ασύμμετρων συγκρούσεων, οι αναλυτές πρέπει να είναι σε θέση να διαθέτουν μια πλήρη εικόνα του στρατηγικού πλαισίου που τις διαμορφώνει.

Δομή της διατριβής

Η διατριβή αυτή χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια, τα οποία εξετάζουν το περιβάλλον λειτουργίας και δράσης των ένοπλων μη-κρατικών δρώντων, στα πλαίσια διασυνοριακής βάσης, υπό ένα θεωρητικό και περιπτωσιολογικό πρίσμα.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα εξεταστούν τα θεωρητικά ζητήματα που άπτονται των ερωτημάτων που επιχειρεί να απαντήσει η διατριβή. Δεδομένου ότι η μελέτη της ένοπλης μη-κρατικής βίας, φημίζεται για την έλλειψη εννοιολογικής σαφήνειας και τη δυσκολία υιοθέτησης ενός consensus μεταξύ των μελετητών στο ζήτημα της ορολογίας, μία ανάλογη μελέτη οφείλει, ίσως περισσότερο από κάθε άλλο κλάδο των κοινωνικών επιστημών, να αποσαφηνίσει τους όρους και τις έννοιες που χρησιμοποιεί. Ως εκ τούτου, θα προηγηθεί μια σύντομη ενότητα όπου θα αποσαφηνιστούν οι βασικοί όροι που θα χρησιμοποιηθούν στη διατριβή. Θα ακολουθήσει η επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας προκειμένου να παρουσιαστούν οι κατευθύνσεις, που ακολουθεί η μελέτη της δράσης των ένοπλων μη-κρατικών δρώντων και ιδιαίτερα των διεθνών προεκτάσεων της δράσης τους, και να αναδειχθούν οι ελλείψεις που αυτή παρουσιάζει, τις οποίες σκοπεύει να καλύψει και η παρούσα διατριβή.

Δεδομένου ότι δεν υφίσταται ένα σαφές θεωρητικό πλαίσιο που να «ορίζει» τη μελέτη αυτών των φαινομένων, η βιβλιογραφία αλλά και τα ζητήματα που ανακύπτουν θα μελετηθούν σε τρία επίπεδα. Πρώτον, θα εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται και εντάσσονται θεωρητικά οι διεθνείς διαστάσεις της ένοπλης μη-κρατικής βίας από την οπτική των διεθνών σχέσεων και των σχετικών θεωριών πολιτικής επιστήμης. Σε δεύτερο επίπεδο, το φαινόμενο των ένοπλων μη-κρατικών δρώντων και των διασυνοριακών βάσεων θα ειπωθεί υπό ένα στρατηγικό πρίσμα, αντλώντας κυρίως στοιχεία από τις θεωρίες-μελέτες ανταρτοπόλεμου και αντιεξέγερσης. Τρίτον, δεδομένου ότι η εμφάνιση της αλ-Κάιντα δημιούργησε ερωτήματα σχετικά με το αν η ένοπλη βία έχει μετακινηθεί σε ένα καθόλα νέο πλαίσιο που καθιστά τις παραδοσιακές θεωρήσεις παρωχημένες, θα εξεταστούν ξεχωριστά οι προεκτάσεις αυτής της μετα-νεωτερικής μορφής οργάνωσης και δράσης.

Το πρώτο κεφάλαιο θα ολοκληρωθεί με την παράθεση και τη συζήτηση της θεωρητικής πρότασης που προκρίνει η διατριβή. Στο σημείο αυτό θα αναλυθούν οι βασικές υποθέσεις, που υιοθετεί η μελέτη, για τις συνθήκες που καθορίζουν το περιβάλλον ευκαιρίας για τους ένοπλους

μη-κρατικούς δρώντες που καταφεύγουν σε γειτονικά κράτη και θα προσδιοριστεί η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί για την επαλήθευσή τους. Επίσης, θα οριστούν οι ανεξάρτητες μεταβλητές στα πλαίσια των διαφορετικών ειδών διασυνοριακών βάσεων που επιλέγει να εξετάσει η διατριβή, όπως αυτές ορίζονται από το βαθμό κυριαρχίας των κρατών υποδοχής. Αντίστοιχα, θα οριστούν οι εξαρτημένες μεταβλητές, βάση των οποίων θα ελεγχθούν τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της κάθε διασυνοριακής βάσης, στα πλαίσια των διαστάσεων υψηλής στρατηγικής που επιτελούνται κατά περίπτωση.

Το παραπάνω θεωρητικό μοντέλο θα αποτελέσει το πλαίσιο αναφοράς για την επαλήθευση των υποθέσεων της διατριβής που θα πραγματοποιηθεί στα πλαίσια της περιπτωσιολογικής μελέτης που θα ακολουθήσει στα επόμενα τέσσερα κεφάλαια. Κάθε ένα κεφάλαιο περιπτωσιολογικής μελέτης θα ακολουθήσει μια συγκεκριμένη δομή. Στο εισαγωγικό μέρος προηγείται μια ιστορική περιγραφή της υπό εξέταση εξέγερσης προκειμένου να αναδειχθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περίπτωσης και οι συνθήκες που οδήγησαν την οργάνωση να εγκαταλείψει το κράτος εναντίον του οποίου κατευθύνει τη δράση του. Ακολουθεί μια συζήτηση για τα γενικότερα χαρακτηριστικά της διασυνοριακής βάσης και του κράτους υποδοχής στο οποίο εδραιώνεται η βάση. Το κυρίως μέρος χωρίζεται σε δύο βασικές ενότητες. Η πρώτη εξετάζει το στοιχείο της προστασίας που παρέχει η βάση από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης, ενώ η δεύτερη εξετάζει αναλυτικά τα μέσα και τις διευκολύνσεις που παρουσιάζει η συγκεκριμένη βάση στις διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής της οργάνωσης.

Το δεύτερο κεφάλαιο, που μελετά την περίπτωση διασυνοριακής βάσης σε ισχυρό κράτος, εξετάζει τη δράση του «Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν» (PKK) στα πλαίσια της διασυνοριακής βάσης που διέθετε στη Συρία. Η εξέταση αυτής της περίπτωσης ορίζεται χρονολογικά στο διάστημα 1980-1998, δηλαδή από την περίοδο της μαζικής φυγής των στελεχών της οργάνωσης στη Συρία μετά το πραξικόπημα του 1980 στην Τουρκία έως και την απόφαση του συριακού καθεστώτος να εκδιώξει τον ηγέτη της οργάνωσης Αμπντουλάχ Οτσαλάν.

Το τρίτο κεφάλαιο, εξετάζει το παράδειγμα εδραίωσης βάσης σε αδύναμο κράτος, μελετώντας της περίπτωση της «αλ-Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο» (AQAP) και συγκεκριμένα τη μετάβαση της οργάνωσης στην Υεμένη το 2009, μετά την ήττα της από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης της Σαουδικής Αραβίας. Δεδομένου ότι πρόκειται για εν εξελίξει

περίπτωση, κατεβλήθει προσπάθεια η μελέτη να είναι όσο το δυνατόν πιο επίκαιρη, καλύπτοντας τουλάχιστον το διάστημα μέχρι και το 2013.

Το τέταρτο κεφάλαιο μελετά την περίπτωση της διασυνοριακής βάσης που διέθετε η «Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης» (PLO) στο Λίβανο από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 έως και τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1980. Το διάστημα που εξετάζεται καλύπτει την περίοδο που το λιβανικό κράτος μετέβαινε από το καθεστώς αδύναμου σε αυτό του αποτυχημένου κράτους, την πλήρη κατάρρευση και «αποτυχία» του Λιβάνου στη διάρκεια του εμφυλίου, έως και την περίοδο αμέσως μετά την ισραηλινή επέμβαση το 1982, που έθεσε τέρμα στην ένοπλη παλαιστινιακή παρουσία στη χώρα.

Το πέμπτο κεφάλαιο, μεταφέρει τη συζήτηση πέρα από τις περιπτώσεις εδαφικών διασυνοριακών βάσεων που μελετήθηκαν στα τρία προηγούμενα κεφάλαια και εξετάζει την υπόθεση της μετάβασης σε μια νέα εποχή ένοπλης μη-κρατικής βίας. Η εξέταση αυτή γίνεται στα πλαίσια της «εικονικής βάσης» στο διαδίκτυο, οι προεκτάσεις της οποία μελετώνται στη βάση της χρήσης του διαδικτύου ως πρωταρχικού περιβάλλοντος οργάνωσης και δράσης του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος. Το κεφάλαιο αυτό, εξετάζει και το ερώτημα αν αυτού του είδους οι εικονικές βάσεις μπορούν να υποκαταστήσουν πλήρως τις αντίστοιχες εδαφικές, σηματοδοτώντας κατά προέκταση μια πραγματική ρήξη με το παρελθόν και τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την ένοπλη βία.

Σημειώνεται ότι επειδή δεν υπάρχουν αποδεκτά κριτήρια μεταγραμματισμού από την αραβική στην ελληνική γλώσσα και παρατηρείται δυσκολία απόδοσης ορισμένων όρων, τα αραβικά ονόματα (με την εξαίρεση αυτών που είναι ευρέως γνωστά στα ελληνικά) γράφονται με αγγλικούς χαρακτήρες. Η επιλογή αυτή καθιστά ευκολότερη την αντιστοίχιση ονομάτων και όρων για περαιτέρω έρευνα στη διεθνή βιβλιογραφία.

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η έρευνα για τη διατριβή έγινε στο πλαίσιο υλοποίησης του έργου «ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ ΙΙ» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά βίου Μάθηση 2007-2013» (Ε.Π.Ε.Δ.Β.Μ.) του Ε.Σ.Π.Α. (2007-2013), το οποίο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:

Οι διεθνείς σχέσεις των ασύμμετρων συγκρούσεων: θεωρητικό πλαίσιο

1.1 Ορισμοί

Ασύμμετρη Σύγκρουση

Το ευρύτερο φαινόμενο που εξετάζει η διατριβή είναι οι ασύμμετρες συγκρούσεις. Μία «*ασύμμετρη σύγκρουση*» υποδηλώνει την ύπαρξη μίας ένοπλης αντιπαράθεσης μεταξύ δύο δρώντων με μεγάλη ανισορροπία ισχύος. Ο όρος υπό αυτήν την έννοια περιλαμβάνει συγκρούσεις ανεξαρτήτως της φύσης των εμπλεκομένων, με μόνο κριτήριο τη μεταξύ τους διαφορά ισχύος. Ως τέτοιος παλιότερα χρησιμοποιήθηκε για να χαρακτηρίσει κατά βάση συγκρούσεις κρατών (Paul, 1994; Stam, 1996). Πλέον ο όρος «*ασύμμετρη σύγκρουση*» χρησιμοποιείται κατ' εναλλαγήν με τους όρους «*μη-συμβατική σύγκρουση*» και «*σύγκρουση χαμηλής εντάσεως*» ή «*μικρός πόλεμος*» όταν χαρακτηρίζει συγκρούσεις μεταξύ ενός κρατικού δρώντα (τοπική κυβέρνηση ή εξωτερική δύναμη) και ενός μη-κρατικού δρώντα ή και μεταξύ δύο μη-κρατικών δρώντων. Εδώ ο όρος πέρα από την ασυμμετρία ισχύος υποδηλώνει και την ασυμμετρία σε στρατηγικό, επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο. Ο αδύναμος επιχειρεί να πλήξει τον αντίπαλο με έμμεσο τρόπο, μεγιστοποιώντας τα δικά του πλεονεκτήματα και εκμεταλλευόμενος τις αδυναμίες του αντιπάλου του, προσδοκώντας σε μια σταδιακή φθορά του παρά σε μία αποφασιστική νίκη.

Εναλλακτικά οι ασύμμετρες συγκρούσεις μπορούν να ονομαστούν και «*ενδο-κρατικές*». Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται κατά βάση από τους μελετητές της «*σχολής του εμφυλίου πολέμου*» ως εναλλακτικός στον όρο (ένοπλη) «*εμφύλια σύγκρουση*» και σε αντιδιαστολή με τις διακρατικές συγκρούσεις.¹ Αν και η έμφαση δίνεται στη φύση του δρώντα παρά στη στρατηγική λογική της σύγκρουσης, οι όροι αυτοί στην ουσία περιγράφουν το ίδιο φαινόμενο. Στη διατριβή θα χρησιμοποιηθεί κατά κύριο λόγο ο όρος «*ασύμμετρη σύγκρουση*» (χωρίς να αποκλείεται και η χρήση των υπολοίπων όταν η βιβλιογραφία ή η εννοιολογική σαφήνεια το απαιτεί) και θα υποδηλώνει τη σύγκρουση μεταξύ ενός κρατικού δρώντα και ενός μη-κρατικού δρώντα.

¹ Στην πραγματικότητα οι συγκρούσεις σύμφωνα με αυτή την αντίληψη διακρίνονται σε τέσσερα είδη: τις διακρατικές, τις ενδο-κρατικές, τις εξω-κρατικές και τις υπο-κρατικές. Οι πρώτες περιλαμβάνουν συγκρούσεις μεταξύ κρατών, οι δεύτερες μεταξύ μιας κυβέρνησης και ενός μη-κρατικού δρώντα μέσα στα πλαίσια ενός κράτους, οι τρίτες μεταξύ ενός κράτος και ενός μη-κρατικού δρώντα εκτός της γεωγραφικής επικράτειας του κράτους, και τέταρτες μεταξύ μη-κρατικών δρώντων. Αυτή η διάκριση χρησιμοποιείται για την κωδικοποίηση των συγκρούσεων από τις βάσεις δεδομένων COW και Uppsala/PRIO.

Ένοπλος μη-κρατικός δρών / Εξέγερση

Ένοπλος μη-κρατικός δρών μπορεί να χαρακτηριστεί κάθε ομάδα ή οργάνωση που χρησιμοποιεί βίαιες μεθόδους για την προώθηση των σκοπών της και κατά προέκταση αμφισβητεί ή υποκαθιστά το κρατικό μονοπώλιο άσκησης βίας. Υπό αυτή την έννοια, ένοπλοι μη-κρατικοί δρώντες είναι τόσο οι εγκληματικές οργανώσεις και οι συμμορίες όσο και οι ιδιωτικοί στρατοί και οι εξεγέρσεις. Η διαφορά των ένοπλων κρατικών δρώντων της τελευταίας κατηγορίας, τους οποίους θα μελετήσει και η παρούσα διατριβή, είναι ότι υποκινούνται από πολιτικά κίνητρα και προωθούν πολιτικούς στόχους. Στα πλαίσια αυτά, ένας ένοπλος μη-κρατικός δρών διεξάγει μία εξέγερση δηλαδή ένα οργανωμένο, παρατεταμένο πολιτικο-στρατιωτικό αγώνα που αποσκοπεί στην αποδυνάμωση του ελέγχου και της νομιμοποίησης του κρατικού δρώντα και στην κατάληψη της εξουσίας, στα πλαίσια μίας σταδιακής αύξησης του ελέγχου επί των πόρων και του εδάφους μίας χώρας, μέσω της χρήσης μη συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων και παράνομων πολιτικών οργανώσεων.²

Για τις ανάγκες αυτού του αγώνα μια οργάνωση πολιτικής βίας μπορεί να χρησιμοποιήσει διάφορες επιχειρησιακές προσεγγίσεις: από τη συνωμοτική δράση και τον ανταρτοπόλεμο μέχρι την τρομοκρατία στα πλαίσια ενός αντάρτικου πόλεμου. Οι προσεγγίσεις αυτές δεν προσδιορίζουν τον χαρακτήρα της οργάνωσης. Αντίθετα για να χαρακτηριστεί ένας μη-κρατικός δρών εξέγερση, αντάρτικο, οργάνωση πολιτικής βίας και ούτω καθεξής, αρκεί να έχει μία σχετική ιδεολογική συνοχή και κάποιου είδους οργανωτική δομή και να χρησιμοποιεί βία για την επίτευξη πολιτικών στόχων με βασικότερο την αλλαγή του *status quo*. Ο τρόπος με τον οποίο προσπαθεί να το επιτύχει βρίσκεται στη σφαίρα των επιλογών που έχει σε επίπεδο τακτικής, που καθορίζονται από τα στρατηγικό περιβάλλον που αντιμετωπίζει.

Η ιστορία έχει δείξει ότι η πιο αποτελεσματική προσέγγιση είναι ο παρατεταμένος λαϊκός πόλεμος, όπως αναπτύχθηκε στη θεωρία του Μάο για τα τρία στάδια του ανταρτοπόλεμου. Με άλλα λόγια μία οργάνωση πολιτικής βίας έχει τις περισσότερες πιθανότητες για επικράτηση όταν είναι μαζική και όταν καταφέρνει να απελευθερώνει και να διατηρεί έδαφος. Έτσι μια οργάνωση η οποία καταφεύγει στη «στρατηγική χρήση» της

² Ο ορισμός αυτός βασίζεται στους ορισμούς του βασικού εγχειριδίου αντιμεξέγερσης του αμερικανικού στρατού U. S. Department of the Army, *FM 3-24 Counterinsurgency*, σ. 1-1, <http://www.fas.org/irp/doddir/army/fm3-24.pdf> βλ. επίσης Central Intelligence Agency, *Guide to the Analysis of Insurgency*, σ. 2, <http://www.fas.org/irp/cia/product/insurgency.pdf>

τρομοκρατίας, στην πραγματικότητα πρόκειται για μία οργάνωση που δεν έχει τη δυνατότητα να διεξάγει ανταρτοπόλεμο.³

Παράλληλα, πρέπει να σημειωθεί ότι οι σαλαφικές-τζιχαντικές οργανώσεις πολιτικής βίας μπορούν να χαρακτηριστούν εξέγερση επειδή πρόκειται για ένα λαϊκό κίνημα που στοχεύει στην αλλαγή του status quo με βίαια μέσα (Kilcullen, 2005: 604). Μπορεί να αποτελούνται από διάφορες συνιστώσες αλλά μοιράζονται ένα ιδεολογικό υπόβαθρο και έναν στόχο. Μάλιστα, η οργανωτική διάχυση και αποκέντρωση μπορούν να ειπωθούν εν μέρει ως στρατηγική οπισθοχώρηση στο πρώτο στάδιο της μαοϊκής θεωρίας λόγω της απώλειας της βάσης στο Αφγανιστάν και την εκτεταμένη αντιεξέγερση των ΗΠΑ. Βέβαια, δεν πρέπει να παραβλέπουμε ότι το σαλαφικο-τζιχαντικό κίνημα ως ιδεολογική αντίληψη με υποστηρικτές και παρακλάδια παγκοσμίως είναι αναπόφευκτο να λειτουργεί σε κάποιο βαθμό σε επίπεδο τοπικών πυρήνων. Μια παγκόσμια ιεραρχική οργάνωση είναι δύσκολο να διατηρηθεί σε επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο.

Κράτος στόχος

Ο όρος αναφέρεται στο κράτος εναντίον του οποίου κατευθύνει ο ένοπλος μη-κρατικός δρών τη δράση του. Στην προκειμένη περίπτωση συνίσταται στην κυβέρνηση που θεωρείται ότι εκπροσωπεί την κρατική εξουσία. Η έννοια της «κυβέρνησης» περιλαμβάνει όλες αυτές τις ομάδες που υποστηρίζουν ότι έχουν ή όντως έχουν κερδίσει (μέσω διεθνούς αναγνώρισης ή *de facto* επιβολής επαρκούς ελέγχου) τη νόμιμη χρήση βίας επί του εδάφους που διεκδικεί ο μη-κρατικός δρών. Στις περιπτώσεις που δεν υπάρχει λειτουργούσα κυβέρνηση, τότε πρόκειται για την ομάδα που αναγνωρίζεται από έναν αριθμό κρατών και οργανισμών ως τέτοια και η οποία ελέγχει τουλάχιστον την πρωτεύουσα. Η κυβέρνηση συχνά θα αναφέρεται ως «κράτος στόχος» ή «αντίπαλο κράτος» προκειμένου να διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα κράτη που εμπλέκονται στη σύγκρουση, τα οποία θα αποκαλούνται επεμβαίνοντα κράτη.

³ Αντίστοιχα ένας δρών επιλέγει τον ανταρτοπόλεμο γιατί λόγω της ασυμμετρίας ισχύος δε μπορεί να αντιμετωπίσει τον αντίπαλό με συμβατικά μέσα (Gray, 2007: 247)

Επεμβαίνον κράτος / κράτος υποδοχής

Για να χαρακτηριστεί ένα κράτος επεμβαίνον δεν απαιτείται μία στρατιωτική επέμβαση. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνουν οι Akcinaroglu και Radziszewski (2005: 355) *«επέμβαση είναι η χρήση των πόρων ενός κράτους για να επηρεάσει την εσωτερική σύγκρουση ενός άλλου κράτους. Η επέμβαση είναι είτε στρατιωτική και συνδέεται με την παροχή προσωπικού, στρατευμάτων, εφοδίων και πληροφοριών ή οικονομική όταν αναφέρεται στην παροχή ή την ανάκληση βοήθειας»*. Ο παραπάνω ορισμός δείχνει μεν ότι η επέμβαση έχει περισσότερο την έννοια της εμπλοκής, ωστόσο δεν περιλαμβάνει όλες τις μορφές επέμβασης. Έτσι για τις ανάγκες της διατριβής η επέμβαση συμπεριλαμβάνει πρακτικές που εκτείνονται από τη ρητορική υποστήριξη της μίας ή της άλλης πλευράς, μέχρι την παροχή βοήθειας και τέλος τη στρατιωτική εισβολή.

Θεωρητικά η επέμβαση μπορεί να λάβει τρεις μορφές ανάλογα με το ποια πλευρά ωφελεί: να είναι ουδέτερη αποσκοπώντας στον τερματισμό της σύγκρουσης, να είναι υπέρ της κυβέρνησης και τέλος να είναι υπέρ της μη-κρατικής δύναμης. Η διατριβή θα επικεντρωθεί σε εκείνες τις περιπτώσεις που η επέμβαση ευνοεί τον μη-κρατικό δρώντα. Η εξωτερική βοήθεια μπορεί να λάβει διάφορες μορφές: ηθική πολιτική/διπλωματική, υλικοτεχνική, παροχή ασύλου ή γενικότερα βάσης και τέλος στρατιωτική επέμβαση. Όταν η βοήθεια αφορά την παροχή βάσης τότε το επεμβαίνον κράτος μπορεί εναλλακτικά να ονομαστεί κράτος-υποδοχής.

Διασυνοριακή βάση

Το είδος της βοήθειας που εξετάζεται στη διατριβή είναι η παροχή διασυνοριακής βάσης. Η επιλογή αυτής της μορφής βοήθειας έγινε με βάση την υπόθεση ότι συγκεντρώνει το σύνολο των άλλων μορφών βοήθειας. Η παροχή βάσης δεν πρέπει να συγχέεται με την παροχή ασύλου που αναφέρεται στην παροχή προστασίας σε φυσικά πρόσωπα χωρίς τη δυνατότητα οργάνωσης. Η έννοια της διασυνοριακής βάσης, όπως χρησιμοποιείται εδώ, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στο ορισμό του Μάο για τις (εσωτερικές) βάσεις: *«βάσεις στις οποίες στηρίζονται οι αντάρτικες δυνάμεις για να επιτελέσουν τα στρατηγικά τους καθήκοντα και να επιτύχουν στον στόχο της αυτο-διατήρησης και της επέκτασης και της καταστροφής ή της εκδίωξης του εχθρού»* (Mao, 1937). Ο Rex Brynen (1990) εξηγεί ποια είναι αυτά τα στρατηγικά καθήκοντα (ή αλλιώς

στρατηγικές λειτουργίες) κάνοντας λόγο για την οργάνωση της πολιτικο-στρατιωτικής υποδομής, τον επιχειρησιακό σχεδιασμό, την εκπαίδευση και την επιμελητεία. Επίσης ο Brynen τονίζει ότι οι βάσεις αποτελούν συνήθως τον χώρο εξαπόλυσης επιθέσεων και επίσης προσθέτει και το στοιχείο της προστασίας από τις εχθρικές δυνάμεις, που λείπει από τον ορισμό του Μάο. Η διαφορά των διασυνοριακών βάσεων έγκειται στο γεγονός ότι οι βάσεις αυτές βρίσκονται σε «έδαφος που συνορεύει με την περιοχή όπου λαμβάνει χώρα η εξέγερση [αλλά] φαινομενικά δεν εμπλέκεται στη σύγκρουση» (Fall, 1972: 375). Δηλαδή στις διασυνοριακές βάσεις οι γραμμές σύγκρουσης συμπίπτουν με τα διεθνή σύνορα και η βάση βρίσκεται εκτός της γεωγραφικής επικράτειας του κράτους στόχου, αλλά αντίθετα εντός του εδάφους του κράτους υποδοχής. Στη διατριβή θα χρησιμοποιείται κυρίως ο όρος διασυνοριακή βάση αλλά κάποιες φορές για λόγους συντομίας η διασυνοριακή βάση θα αποκαλείται απλώς βάση επειδή στα ελληνικά δεν έχει αναπτυχθεί η σχετική ορολογία που να αποδίδει ικανοποιητικά τους αγγλικούς όρους “sanctuary” και “safe haven”.

Η έννοια της διασυνοριακής βάσης, στη μετά την 11^η Σεπτεμβρίου εποχή, διευρύνθηκε⁴ υπέρμετρα με αποτέλεσμα σχεδόν το σύνολο της ανθρώπινης δραστηριότητας θα μπορούσε δυνητικά να «παρέχει βάση» στις ισλαμικές οργανώσεις πολιτικής βίας. Από τη μία πλευρά εμπεριέχει την κλασική γεωγραφική έννοια, στην όποια όμως πέρα από την «βεστφαλιανή» αντίληψη της «γεωγραφικής βάσης που απολαμβάνουν οι τρομοκράτες όταν περιθάλλονται από συμπαθόντα καθεστώτα όπως το Αφγανιστάν υπό τους Ταλιμπάν και το Ιράκ υπό τον Σαντάμ Χουσεΐν», προστέθηκε και μία “μετά-κρατιστική”, «η ασφαλής βάση ...που βρίσκεται σε αχανείς ακυβέρνητες περιοχές στον κόσμο, περιοχές που είναι πέρα από τον κυβερνητικό έλεγχο».

Ταυτόχρονα όμως συμπεριλήφθη και «το είδος της βάσης [που δημιουργείται] μέσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και άλλες δημοκρατικές χώρες». Αυτό το είδος της βάσης αν και προσιδιάζει στην εσωτερική βάση, στην πραγματικότητα όμως αναφέρεται σε κάτι πιο ασαφές και αόριστο όπως οι διευκολύνσεις που υπάρχουν στα αναπτυγμένα κράτη και οι ελευθερίες

⁴ Μια παρόμοια εννοιολογική ελαστικότητα μπορεί να ανιχνευθεί και στην ερώτηση που έθεσε ένας δικαστής του Ομοσπονδιακού Περιφερειακού Δικαστηρίου στην Ουάσιγκτον, ο Joyce Hens Green, σε έναν αξιωματούχο του Υπουργείου Δικαιοσύνης όσον αφορά τα όρια του όρου “εχθρικός μαχητής”. Ο Brian D. Boyle, εκπροσωπώντας το Υπουργείο Δικαιοσύνης, είπε ότι όλες οι τρεις υποθετικές περιπτώσεις -που χρησιμοποιήθηκαν ως παραδείγματα στην ερώτηση του δικαστή Green- δικαιολογούσαν κράτηση με την αιτιολογία ότι ήταν “εχθρικοί μαχητές”. Οι τρεις αυτές περιπτώσεις ήταν “μια ηλικιωμένη κυρία στην Ελβετία που εκδίδει επιταγές στο όνομα αυτού που θεωρεί ότι είναι μία φιλανθρωπική οργάνωση που βοηθά τα ορφανά στο Αφγανιστάν αλλά στην πραγματικότητα είναι μια βιτρίνα για τη χρηματοδότηση δραστηριοτήτων της Al Qaeda”, “ένας κάτοικος Δουβλίνου που διδάσκει αγγλικά στο γιο ενός προσώπου που η C.I.A. ξέρει ότι είναι μέλος της Al Qaeda”, και “μια δημοσιογράφος του Wall Street Journal, που εργάζεται στο Αφγανιστάν, και ξέρει την ακριβή θέση του Osama bin Laden αλλά δεν την αποκαλύπτει στην κυβέρνηση των ΗΠΑ προκειμένου να προστατέψει την πηγή της”. (Liptak, 2005)

που διασφαλίζουν τα νομικά συστήματα των δυτικών δημοκρατιών. Επίσης συγκαταλέγεται και η «ιδεολογική βάση, την οποία οι εχθροί απολαμβάνουν όταν εξτρεμιστές κληρικοί παρέχουν κάλυψη, εγκρίνοντας την τρομοκρατία», έννοια που παραπέμπει περισσότερο στην κοινωνική στήριξη παρά στη βάση. Τέλος, η νέα προσθήκη και το είδος της βάσης που έχει προσελκύσει και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον είναι η «κυβερνο-βάση... ο χώρος που σχηματίζεται μέσω των δικτύων επικοινωνίας που γίνονται πραγματικότητα λόγω της σύγχρονης τεχνολογίας».⁵

Στη διατριβή αυτή δεν υιοθετείται αυτή η ευρεία προσέγγιση. Αντίθετα κρίνεται ότι, πέρα από την κλασική μορφή βάσης, τη διασυνοριακή γεωγραφική βάση, το μόνο άλλο είδος βάσης που συνάδει με τον παραπάνω ορισμό είναι η «εικονική βάση». Η τελευταία αποτελεί κράμα των προαναφερθέντων εννοιών της κυβερνο-βάσης και της ιδεολογικής βάσης. Υπό την έννοια αυτή, η «εικονική βάση» σηματοδοτεί κάτι διαφορετικό από τη συνηθισμένη έννοια που δίνεται στον όρο δηλαδή τις παγκόσμιες επικοινωνίες, υπό τη μορφή των παγκόσμιων μέσων μαζικής επικοινωνίας και του διαδικτύου και των ανεξέλεγκτων δικτύων που επιτρέπουν την ανεμπόδιστη κυκλοφορία χρημάτων και προπαγάνδας. Η εικονική βάση διευρύνει δηλαδή την τεχνολογική πτυχή της κυβερνο-βάσης για να περιλάβει την έννοια της ιδεολογικά προερχόμενης «εικονικής *ummah*». Κατά αυτόν τρόπο τουλάχιστον θεωρητικά μπορεί να φιλοξενήσει το σύνολο των στρατηγικών λειτουργιών που χρειάζεται να επιτελεί ο μη-κρατικός δρών.

⁵ Όλες οι παραπομπές είναι αποσπάσματα από την κατάθεση του τότε αναπληρωτή υπουργού άμυνας των ΗΠΑ, Paul Wolfowitz, στην Επιτροπή Στρατιωτικών Υποθέσεων του Κογκρέσου (Wolfowitz, 2004)

1.2 Επισκόπηση του προβλήματος και της σχετικής βιβλιογραφίας

1.2.1 Ένοπλοι μη-κρατικοί δρώντες και διεθνοποιημένες ασύμμετρες συγκρούσεις:

θεωρητικές όψεις

Η διαπλοκή των ένοπλων μη-κρατικών δρώντων με τα επίσημα μέλη του διακρατικού συστήματος ανέκαθεν δημιουργούσε μια αμηχανία στους μελετητές της διεθνούς πολιτικής που βρέθηκαν αντιμέτωποι με την πρόκληση να ενσωματώσουν ένα μη-κρατικό δρώντα σε ένα διεθνές σύστημα που στηριζόταν σχεδόν αποκλειστικά στο κράτος. Η «υψηλή θεωρία» της διεθνούς πολιτικής, η θεωρία διεθνών σχέσεων, αποποιήθηκε την ευθύνη και για πολύ καιρό αντιμετώπισε το φαινόμενο ως μία δευτερεύουσας σημασίας υπόθεση του κράτους, ένα ζήτημα εσωτερικής πολιτικής που αποτελεί υπόθεση της συγκριτικής πολιτικής.

Η πρώτη προσπάθεια «θεωρητικής ενσωμάτωσης των τεράτων» (Brenner, 2006), των μη-κρατικών δρώντων, έγινε από τη φιλελεύθερη θεωρία διεθνών σχέσεων που τόλμησε να ανοίξει το μαύρο κουτί του κράτους (Nye & Keohane, 1971). Παρόλο που αργότερα «ανασκεύασαν» (Keohane & Nye, 1977), κατάφεραν να εισαγάγουν τους μη-κρατικούς δρώντες στη θεωρητική συζήτηση που παρήγαγε μια πλούσια σχετική βιβλιογραφία η οποία σταδιακά πέρασε από τα οικονομικά στα πολιτικά ζητήματα (Keck & Sikkink, 1998; Risse-Kappen, 1995; della Porta et. al 2006; Florini, 2000; Khagram et. al 2002). Ωστόσο, η βιβλιογραφία αυτή χαρακτηρίζεται από μία έντονη «φιλελεύθερη προκατάληψη», δηλαδή τόσο οι δρώντες υπό εξέταση όσο και οι ενέργειές τους θεωρούνται μη βίαιες και χαρακτηρίζονται από αγαθές προθέσεις και ως εκ τούτου έχουν ελάχιστη σχέση με τους βίαιους μη-κρατικούς δρώντες που εξετάζονται στην παρούσα διατριβή.

Οι συγκρουσιακές διαστάσεις των «διεθνών αλληλεπιδράσεων», όταν δηλαδή οι εμπλεκόμενοι δρώντες δεν έχουν μεγάλη διάθεση συνεργασίας και δεν αποσκοπούν σε ένα «κοινό καλό», αποτελεί «φυσικό περιβάλλον» έρευνας της ρεαλιστικής σχολής. Θεωρητικοί της ρεαλιστικής σχολής παραδέχτηκαν ότι τα κράτη «δεν είναι και ποτέ δεν ήταν οι μοναδικοί διεθνείς δρώντες» (Waltz, 1979: 93) ή ότι οι βασικές μονάδες της κοινωνικο-πολιτικής ζωής είναι οι «ανταγωνιστικές ομάδες» (conflict groups) (Gilpin, 1986: 305; Gilpin, 1996: 7), το μέγεθος, η σύνθεση και η οργανωτική αρχή των οποίων ποικίλει στο χώρο και το χρόνο (Taliaferro, 2006: 483). Ωστόσο, η ρεαλιστική προσήλωση στην κεντρικότητα του κράτους (Morgenthau, 1948; Waltz, 1979; Gilpin, 1987; Mearsheimer, 2001) αποδείχτηκε εξαιρετικά

ανθεκτική. Σύμφωνα με τη ρεαλιστική ανάλυση οι σχέσεις μεταξύ των μη-κρατικών και των κρατικών δρώντων καθίστανται ασήμαντες για τη μελέτη της διεθνούς πολιτικής, δεδομένου ότι αφενός τα κράτη ως κύριοι δρώντες είναι αυτά που καθορίζουν τις δομές του συστήματος (Waltz, 1979: 93) και αφετέρου οι σχέσεις αυτές διέπονται από μεγάλη ανισορροπία ισχύος (Merom, 2003: 4).

Ακόμα και η νεο-κλασική σχολή της ρεαλιστικής θεωρίας διεθνών σχέσεων η οποία, στα πλαίσια της έμφασης που δίνει στο δεύτερο επίπεδο ανάλυσης, είναι περισσότερο πρόθυμη στη χρήση της έννοιας της ομάδας (Sterling-Folker, 2002; Mercer, 1995; Schweller, 2003), παραμένει διστακτική στην εφαρμογή των αξιωμάτων που χρησιμοποιούνται για τη μελέτη των διακρατικών σχέσεων στην ανάλυση των ασύμμετρων συγκρούσεων με την εμπλοκή μη-κρατικών δρώντων. Μοναδικές εξαιρέσεις αποτελούν ο Barry Posen που εφάρμοσε την έννοια του διλήμματος ασφαλείας στις εθνικές συγκρούσεις (Posen, 1993) και ο Douglas Lemke που έλεγξε την «χρησιμότητα» διαφόρων θεωριών διεθνών σχέσεων στη σύγκρουση μη-κρατικών οντοτήτων στην Λατινική Αμερική τον 19^ο αιώνα (Lemke, 2008) και στο Κονγκό αμέσως μετά την ανεξαρτησία το 1960 (Lemke, 2011).⁶

Το αποτέλεσμα είναι η βιβλιογραφία για τις διεθνείς διαστάσεις των εξεγέρσεων -αλλά και τις εξεγέρσεις γενικότερα- να έχει αναπτυχθεί ανεξάρτητα από τη θεωρία διεθνών σχέσεων (Leheny, 2002: 58). Η βιβλιογραφία αυτή σε γενικές γραμμές διακρίνεται σε μελέτες προερχόμενες από δύο μεθοδολογικές αφηρητές που ενίοτε αλληλο-τροφοδοτούνται. Οι πρώτες ακροβατούν μεταξύ μιας θεωρητικής και μιας ιστορικής προσέγγισης. Η πλειοψηφία των μελετών που εντάσσονται σε αυτήν την κατηγορία συνήθως διαθέτουν έναν περιγραφικό-τυπολογικό χαρακτήρα. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει αναλυτές που αποφάσισαν να αποδεχθούν και να εκμεταλλευτούν το καθεστώς γκρίζας ζώνης που χαρακτηρίζει το ζήτημα αυτό και να χρησιμοποιήσουν διεπιστημονικά εργαλεία. Οι μελέτες αυτής της κατηγορίας συνήθως χρησιμοποιούν θεωρίες και διεθνοποιούν συμπεράσματα άλλων επιστημών⁷.

⁶ Μερική εξαίρεση αποτελεί και η προσπάθεια του Sebastian Harnisch και της Magdalena Kirchner να εφαρμόσουν τη νεοκλασική ρεαλιστική θεωρία στη μελέτη της «κρατικά υποστηριζόμενης τρομοκρατίας» ως περίπτωση σύναψης συμμαχιών (Harnisch & Kirchner, 2013). Ωστόσο, η έμφαση τους παραμένει στον κρατικό δρώντα.

⁷ Για τη μελέτη των εξεγέρσεων ενδεικτικά έχουν χρησιμοποιηθεί η οργανωτική θεωρία (Rapoport, 1988; Crenshaw, 1985), η κοινωνιολογία, η ψυχολογία (Post, 1990), η ανθρωπολογία και η εγκληματολογία.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα το επιστημονικό consensus αποδεχόταν το διαχωρισμό μεταξύ διακρατικών και ενδοκρατικών συγκρούσεων (Holsti, 1996: 18; Gleditsch, 2007: 293). Σταδιακά, όμως, άρχισε να γίνεται σαφές στην επιστημονική κοινότητα ότι οι διακρατικοί πόλεμοι μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο βρίσκονται σε πτωτική τάση. Αντίθετα, οι συγκρούσεις με τη συμμετοχή μη-κρατικών δρώντων αυξάνονται σε συχνότητα και βιαιότητα.⁸ Η διαπίστωση αυτή κατεύθυνε μεγάλο αριθμό ερευνητών στη μελέτη του φαινομένου, δημιουργώντας μία ευρεία κατηγορία «θεωριών εμφυλίου πολέμου», με περιορισμένη συνοχή και ομοιογένεια, οι οποίες επιχειρούν να απαντήσουν στο ερώτημα γιατί οι μη-κρατικές ομάδες αποφασίζουν να εισέλθουν σε μία ασύμμετρη σύγκρουση όπου εκ των πραγμάτων οι πιθανότητες νίκης είναι μικρές.

Μια υπο-κατηγορία αυτών των θεωριών, με βασικότερο εκφραστή τον Ted Robert Gurr (Gurr, 1970), εντοπίζει την εξήγηση στο κίνητρο. Ομάδες ανθρώπων που βιώνουν την απογοήτευση λόγω των διακρίσεων (οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών) που θεωρούν ότι υφίστανται, αποκτούν κίνητρο να προσφύγουν στη βία με σκοπό να βελτιώσουν τη μελλοντική κατάσταση της ομάδας και να εξαλείψουν αυτές τις διακρίσεις. Μία πιο πρόσφατη θεώρηση (Collier & Hoeffler, 2000) προσεγγίζει το «κίνητρο» από μία οικονομική οπτική συνδέοντάς το περισσότερο με προσωπικά κίνητρα («απληστία») για πλουτισμό παρά με «αλτρουιστικά» συλλογικά κίνητρα που σχετίζονται με την έννοια της ταυτότητας. Έτσι, η ευκαιρία για πλουτισμό θεωρείται ως το βασικό κριτήριο κινητοποίησης μιας εξέγερσης.

Το στοιχείο της ευκαιρίας κατέχει κεντρική θέση σε μια δεύτερη υπο-κατηγορία θεωριών εμφυλίου πολέμου. Ωστόσο, η ευκαιρία σε αυτήν την περίπτωση δεν έχει την έννοια του κινήτρου. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, δεν αρκεί να υπάρχουν οι λόγοι κινητοποίησης αλλά πρέπει να συμπληρώνονται από την πεποίθηση και τις πραγματικές συνθήκες για επιτυχία, δηλαδή από τη σχετική αδυναμία της κυβέρνησης να προβάλει όλο το εύρος της ισχύος της. Η θεώρηση της «πολιτικής ευκαιρίας», που πρώτος εισήγαγε στη μελέτη των εμφυλίων συγκρούσεων ο Charles Tilly (Tilly, 1978), προσέδωσε μια στρατηγική διάσταση στη μελέτη της μη-κρατικής βίας επειδή αφενός αντιμετώπισε τη μη-κρατική

⁸ Για μία γραφική απεικόνιση της συχνότητας των εμφυλίων συγκρούσεων έναντι των διακρατικών βλ. Uppsala Conflict Data Program, UCDP Conflict Encyclopedia: Uppsala University, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/database/>

οργάνωση ως δρώντα που κάνει ορθολογικούς υπολογισμούς και αφετέρου αντιμετώπισε τη σύγκρουση ως στρατηγική αλληλεπίδραση μεταξύ δύο δρώντων.

Η παρούσα διατριβή δανείζεται αρκετά στοιχεία από τις μελέτες που εντάσσονται στη σχολή της πολιτικής ευκαιρίας καθώς αντιμετωπίζει τη σύγκρουση ως στρατηγική αλληλεπίδραση. Εντούτοις, το μοντέλο της πολιτικής ευκαιρίας όπως και η πλειοψηφία των θεωριών εμφυλίου πολέμου περιορίζεται, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, στις ενδο-κρατικές δυναμικές και διαδικασίες. Αυτός ο αυτοπεριορισμός, ωστόσο, έρχεται σε αντίθεση με την πραγματικότητα όπως αποτυπώνεται από τις δύο κύριες βάσεις δεδομένων για τη μελέτη των ένοπλων συγκρούσεων (Correlates of War και Uppsala/PRIO) οι οποίες δείχνουν ότι όχι μόνο οι εμφύλιες συγκρούσεις καταλαμβάνουν μεγάλο ποσοστό επί του συνόλου των συγκρούσεων αλλά επίσης πολλές εξ αυτών είναι διεθνοποιημένες⁹ και μάλιστα με αυξανόμενη συχνότητα τα τελευταία χρόνια (Sarkees & Wayman, 2010; Themnér & Wallensteen, 2011: 528).

Τα στατιστικά αυτά δεδομένα οδήγησαν τα τελευταία χρόνια ορισμένους μελετητές των εμφύλιων συγκρούσεων να διασχίσουν τα σύνορα. Η προσπάθεια τους να δουν τις συγκρούσεις σε ένα περιφερειακό παρά κρατικό πλαίσιο αποκρυσταλλώνεται σε ένα σώμα βιβλιογραφίας που δείχνει ότι, αντίθετα με την πεποίθηση της θεωρίας διεθνών σχέσεων, οι εμφύλιες συγκρούσεις σπανίως παραμένουν εσωτερική υπόθεση ενός κράτους. Καταρχήν εφόσον το κράτος έρχεται σε επαφή και επηρεάζεται από το περιβάλλον του, οι εξελίξεις στο περιβάλλον του αναπόφευκτα επηρεάζουν και τις εσωτερικές του συγκρούσεις. Για παράδειγμα αρκετές μελέτες έχουν δείξει ότι εμφύλιες συγκρούσεις σε ένα κράτος αυξάνουν τον κίνδυνο μετάδοσης σε γειτονικά κράτη (Gleditsch, 2007; Ward & Gleditsch, 2002; Hegre & Sambanis, 2006; Salehyan, 2007; Siverson & Starr, 1990; Brown, 1996; Lake & Rothchild, 1998).

Οι διασυνδέσεις αυτές δεν είναι πάντα προϊόν ακούσιων δυναμικών όπως οι ροές προσφύγων και η διαθεσιμότητα των όπλων. Πολλές φορές τα γειτονικά κράτη¹⁰ επεμβαίνουν

⁹ Επειδή οι δύο αυτές βάσεις δεδομένων χρησιμοποιούν διαφορετικά κριτήρια για τη συμπερίληψη μιας σύγκρουσης (αριθμός θυμάτων ανά έτος) το ποσοστό επί του συνόλου ποικίλλει. Μάλιστα αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ η βάση δεδομένων COW για να υποδηλώσει τη διεθνοποίηση μιας εμφύλιας σύγκρουσης προσθέτει απλώς μία μεταβλητή κωδικοποίησης, η Uppsala/PRIO δημιουργεί νέα κατηγορία για να τις συμπεριλάβει («διεθνοποιημένες εμφύλιες συγκρούσεις»). Επίσης η Uppsala/PRIO το 2011 δημοσιοποίησε την πρώτη έκδοση της βάσης δεδομένων για τα είδη βοήθειας που λαμβάνουν τα μέρη της σύγκρουσης (κυβέρνηση ή ένοπλη οργάνωση) από τρίτα εμπλεκόμενα κράτη.
http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/ucdp_external_support_data/

¹⁰ Όπως σημειώνει ο Daniel Byman (Byman, 2001: 17) "η κρατική υποστήριξη είναι κυρίως ένα τοπικό παρά διεθνές φαινόμενο". Με την εξαίρεση της Σοβιετικής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών που είχαν (έχουν) διεθνή συμφέροντα και ορισμένων άλλων «φιλόδοξων» κρατών όπως το Ιράν και η Λιβύη, η παροχή βοήθειας γίνεται κατά βάση από γειτονικά κράτη.

συνειδητά στη σύγκρουση και η επέμβαση αυτή μπορεί να λάβει διάφορες μορφές: από τη ρητορική καταδίκη των βίαιων πρακτικών του κράτους ως και τη στρατιωτική επέμβαση. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από μια σειρά περιπτωσιολογικών μελετών που αναδεικνύουν τον ρόλο τρίτων παικτών στις εμφύλιες συγκρούσεις των γειτόνων τους. Εξάλλου, οι ενδοκρατικές και οι υπο-κρατικές συγκρούσεις έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να προσελκύσουν μια επέμβαση απ' ότι οι διακρατικές (Chojnacki, 2006: 41-2). Η εμπλοκή τρίτων σε μια εμφύλια διαμάχη επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη σύγκρουση καθώς φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στην έναρξη, την κλιμάκωση, τη διάρκεια και την επίλυση της σύγκρουσης (Gleditsch, 2007; Gurr & Duvall, 1973; Gleditsch & Beardsley, 2004; Regan, 2002; Pearson, 1974; Elbadawi & Sambanis, 2000; Thyne, 2006; Luttwak, 2001: 59-63). Ταυτόχρονα, η επέμβαση τρίτων κρατών πηγάζει αλλά και επηρεάζει τις διακρατικές σχέσεις οδηγώντας ενίοτε σε διακρατικές συγκρούσεις (Gartzke & Gleditsch, 2006; Davis & Moore, 1997; Schultz, 2010; Maoz & San Akca, 2012; Bapat, 2008).¹¹

Ωστόσο, αν και μεγάλος αριθμός μελετών έχουν επισημάνει τις διεθνείς διαστάσεις των ασύμμετρων συγκρούσεων, η έμφαση κατά βάση παραμένει στους κρατικούς δρώντες. Αντίθετα, η επίδραση της επέμβασης τρίτων κρατών πάνω στους μη-κρατικούς δρώντες χαίρει μικρότερης προσοχής. Επιπλέον, αν και (ίσως με την εξαίρεση της στρατιωτικής επέμβασης στο πλευρό της εξέγερσης) η παροχή βάσης αποτελεί την πιο ουσιαστική –και αρκετά συχνή¹²– μορφή βοήθειας που μπορεί να προσφέρει ένα κράτος, οι διασυνοριακές βάσεις *per se* έχουν υπάρξει το αντικείμενο ελάχιστων μελετών (Salehyan, 2009; Innes, 2007; Bruscinio, 2006; Christmas, 1973). Ένας λόγος ενδεχομένως είναι ότι τόσο οι οργανώσεις όσο και τα κράτη υποδοχής συνήθως το αρνούνται. Οι μεν για να τονίσουν την αυτοδυναμία και την επαναστατικότητα τους. Οι δε για να αποφύγουν τις συνέπειες.

¹¹ Σύμφωνα με τους Ben-Yehuda και Mishali-Ram (Ben-Yehuda & Mishali-Ram, 2006), οι οποίοι μελέτησαν τη βάση δεδομένων του International Crisis Behavior Project (<http://www.cidcm.umd.edu/icb/>) που συγκεντρώνει στοιχεία για τις διεθνείς κρίσεις, σχεδόν οι μισές διεθνείς –διακρατικές– κρίσεις (48%) την περίοδο 1918-2001 είχαν την εμπλοκή ή οφείλονταν στη δράση μη-κρατικών δρώντων.

¹² Ο Idean Salehyan έχει υπολογίσει ότι (για το διάστημα 1951-1999) το 55% των ένοπλων οργανώσεων που ενεπλάκησαν σε σύγκρουση είχαν κάποιας μορφής παρουσία στο έδαφος άλλων κρατών. (Salehyan, 2009: 167). Σε παραπλήσιο αποτέλεσμα κατέληξε και μία άλλη σχετική μελέτη (Buhaug & Gates, 2002: 425) φέρνοντας το ποσοστό στο 51% (στο διάστημα 1946-2000). Έρευνα του RAND έδειξε ότι όχι μόνο μεγάλος αριθμός οργανώσεων είχε πρόσβαση σε εξωτερική βάση αλλά και η πιθανότητα νίκης (43%) τετραπλασιαζόταν για αυτές που είχαν βάση σε εκείνες που δεν είχαν. (Jones, 2008: 22-3) Για τη σχετική συχνότητα διάφορων μορφών βοήθειας μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, μεταξύ αυτών και της διασυνοριακής βάσης βλ. επίσης (Byman, 2005: 54-58).

Η βιβλιογραφία είναι ακόμα πιο περιορισμένη όταν πρόκειται για τη δυναμική αλληλεπίδραση της οργάνωσης με το κράτος υποδοχής στα πλαίσια της διασυνοριακής βάσης. Μοναδική ίσως εξαίρεση αποτελεί ο Rex Brynen (Brynen, 1990), του οποίου το βιβλίο *Sanctuary and Survival* αποτελεί τη μοναδική προσπάθεια ανάλυσης της διασυνοριακής βάσης και της σχέσης της εξέγερσης με το κράτος υποδοχής. Έτσι, για τον Brynen η αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο αποτελεί μια συνεχή διαπραγμάτευση ανάμεσα σε δύο αντίπαλες θελήσεις με συχνά αντίθετες προτιμήσεις. Ωστόσο, το έργο του Brynen παρουσιάζει δύο ελλείψεις. Η εμπειρική επαλήθευση του θεωρητικού σχήματος περιορίζεται σε μία περίπτωση, αυτή των Παλαιστινιακών οργανώσεων στο Λίβανο. Έτσι, δεν επιτρέπει μια συγκριτική εξέταση μεταξύ διαφορετικών περιπτώσεων και διαφορετικών μορφών διασυνοριακών βάσεων, που θα διευκόλυνε την ουδετεροποίηση των παρεμβαλλόμενων μεταβλητών, συνδεδεμένων με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περίπτωσης. Επιπλέον, ο Brynen δίνει έμφαση στις στρατηγικές επιλογές της οργάνωσης απέναντι στην προσπάθεια ελέγχου από το κράτος υποδοχής. Δηλαδή το βάρος πέφτει στη διαδικασία της διαπραγμάτευσης παρά στις επιπτώσεις της πάνω στην ικανότητα της οργάνωσης να προωθήσει το στρατηγικό της στόχο.

Στο έργο του Brynen θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και αυτό του Idean Salehyan (Salehyan, 2009) και του Navin Barat (Barat, 2006, 2012). Λύνουν εν μέρει το ζήτημα της εμπειρικής επαλήθευσης χρησιμοποιώντας ποσοτική μεθοδολογία ενώ παράλληλα, λαμβάνουν υπόψη την πιθανότητα ύπαρξης διαφορετικών ειδών κρατών υποδοχής. Ωστόσο, δε μελετούν εις βάθος το ζήτημα (κάνοντας απλώς διάκριση μεταξύ αντίπαλων και αδύναμων κρατών) και δεν εξετάζουν καθόλου το τι προεκτάσεις αυτό έχει στο είδος της βάσης και κατά προέκταση στη χρησιμότητά της. Επίσης, ασχολούνται με τη σχέση κράτους υποδοχής και οργάνωσης ευκαιριακά και μόνο όσον αφορά την απόφαση του κράτους να εκδιώξει την οργάνωση ή να την πιέσει προς την κατεύθυνση ενός ειρηνικού συμβιβασμού. Ο λόγος είναι ότι αφενός ο Salehyan αποσκοπεί στην εξέταση των ζητημάτων που άπτονται της έναρξης, διάρκειας και λήξης μια εμφύλιας σύγκρουσης και αφετέρου ο Barat ενδιαφέρεται για το πώς η λάθος εκτίμηση του κράτους στόχου, για το αν το κράτος υποδοχής παρέχει βοήθεια συνειδητά ή είναι απλώς αδύναμο και δε μπορεί να αποτρέψει την παρουσία της οργάνωσης, επηρεάζει το ενδεχόμενο διεθνής κρίσης. Σε κάθε περίπτωση, η σχέση μεταξύ του ένοπλου μη-κρατικού δρώντα και του κράτους υποδοχής όταν εξετάζεται δεν αντιμετωπίζεται ως αλληλεπίδραση.

Το πρόβλημα συνίσταται (και εκεί ενδεχομένως οφείλεται η έλλειψη μελετών για τη σχέση του μη-κρατικού δρώντα με το κράτος υποδοχής) στο γεγονός ότι για ένα μεγάλο διάστημα, η αλληλεπίδραση μεταξύ τους θεωρούταν και αντιμετωπιζόταν ως μονόπλευρη. Δηλαδή το κράτος που παρείχε βοήθεια ή φιλοξενούσε την οργάνωση θεωρούταν ότι κινούσε τα νήματα. Με άλλα λόγια, ιδιαίτερα εφόσον η οργάνωση διέσχιζε τα σύνορα και εγκαθίστατο στο έδαφος του γειτονικού κράτους, εισερχόταν σε μία πελατειακή σχέση (patron-client relationship) με τον «ευεργέτη» της, ο οποίος απαιτούσε πλήρη υποταγή στα συμφέροντά του. Το αποτέλεσμα ήταν, σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, ότι η ελευθερία κινήσεων της οργάνωσης έφτανε μέχρι το σημείο που τα συμφέροντα των δύο ταυτίζονταν. Όταν το κράτος υποδοχής θεωρούσε ότι η δράση της οργάνωσης δε συμβάδιζε πλέον με τα συμφέροντά του ή γινόταν πολύ ριψοκίνδυνη, με αποτέλεσμα να αυξάνει τις πιθανότητες αντιποίνων από το κράτος στόχο, τότε προσπαθούσε να την ελέγξει και να την περιορίσει (Brynen, 1990). Η οργάνωση, εξαρτώμενη πλήρως από το κράτος υποδοχής και υστερώντας σε ισχύ, αναγκαζόταν να αυτοπεριοριστεί ή αν τολμούσε να αντιδράσει και να αντισταθεί τότε οδηγούταν στην καταστροφή. Στα πλαίσια αυτά, ο μη-κρατικός δρών είχε τον χαρακτήρα «οργάνωσης ενεργούμενου»¹³ που στερούταν οποιασδήποτε αυτόνομης βούλησης και στρατηγικής.

Η αντίληψη της «κρατικής κηδεμονίας» συνδεόταν άμεσα με τον ανταγωνισμό μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων, οι οποίες απευθείας ή μέσω ιδεολογικά προσκείμενων κρατών χειραγωγούσαν τις οργανώσεις αυτές προκειμένου να πλήξουν τις υποβοηθούμενες από το έτερο μπλοκ οργανώσεις και κατά προέκταση την αντίπαλη υπερδύναμη.¹⁴ Η ύφεση στις σχέσεις των υπερδυνάμεων μετά το 1985 και η απώλεια δυναμικής, λίγα χρόνια νωρίτερα, για το κύμα των εξεγέρσεων που αμφισβήτησαν το μεταπολεμικό *status quo*, συνέπεσε με μια ύφεση του φαινομένου (Byman, 2005: 1-2). Οι ελάχιστες περιπτώσεις ένοπλων μη-κρατικών δρώντων κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού της δεκαετίας του '90 θεωρήθηκαν κατάλοιπο του Ψυχρού Πολέμου. Ως εγκλωβισμένοι μεταξύ της παλιάς και νέας εποχής, εξετάστηκαν κάτω από το συνήθως διαστρεβλωτικό πρίσμα του αναδυόμενου πρωτο-εθνικισμού, της «νέας παγκόσμιας τάξης» και του «βάρους» της Δύσης, να διαδώσει το μήνυμα των ανθρώπινων

¹³ Απόδοση του όρου «agent» που αποτελεί μία εκ των τριών ειδών σχέσης που μπορεί να αναπτύξει μια οργάνωση με το κράτος που την υποστηρίζει. Οι άλλες δύο είναι η «οργάνωση πελάτης» (client) που διαθέτει στρατηγική αυτονομία και η «οργάνωση αντιπρόσωπος» (proxy) η οποία διαθέτει αυτονομία σε τακτικό επίπεδο. βλ. (Weinberger, 1986: 16-7)

¹⁴ Το πιο γνωστό και αμφιλεγόμενο παράδειγμα αυτής της αντίληψης αποτελεί το βιβλίο *The Terror Network* της Claire Sterling. Από τη σκοπιά της κριτικής σχολής αυτή η διασύνδεση παίρνει τη μορφή των προτύπων αποδεκτής συμπεριφοράς που τίθενται από τις υπερδυνάμεις και που επηρεάζουν τα επίπεδα μη-κρατικής βίας στο διεθνές σύστημα (Stohl, 1988).

δικαιωμάτων και της νεοφιλελεύθερης «οικονομικής Βίβλου» όπως και να δείξει τη δέσμευση της στον «ύψιστο» αυτό σκοπό μέσω επιχειρήσεων διατήρησης ή επιβολής της ειρήνης. Σε κάθε περίπτωση οι συγκρούσεις αυτές αναμενόταν ότι νομοτελειακά θα εξαφανιστούν μόλις έληγε αυτή η περίοδος αναπροσαρμογής.

Ωστόσο, ορισμένες εξεγέρσεις παρά τις προβλέψεις δεν ατόνησαν ολοκληρωτικά και μάλιστα τα επίπεδα βίας αυξήθηκαν κατακόρυφα. Αποδείχθηκε έτσι ότι η επιρροή που ασκούσαν οι κρατικοί κηδεμόνες ίσως είχε θετικό ρόλο στον περιορισμό των συγκρούσεων, αντίθετα με την πρότερη αντίληψη που θεωρούσε ότι η κρατική κηδεμονία *«επέτρεπε [στις οργανώσεις] να λειτουργούσαν σε υψηλότερο επίπεδο βίας»* (Jenkins, 1985: 5) ενώ ταυτόχρονα ήταν *«ικανοί και πρόθυμοι να σκοτώσουν περισσότερους ανθρώπους»* (Quillen, 2002: 285). Το παράδοξο αυτό οδήγησε αρκετούς αναλυτές στη μελέτη των «αδύναμων κρατών». Μία αντίληψη ήταν ότι εν τέλει ο Ψυχρός Πόλεμος και ο διπολισμός λειτουργούσε ως ανασταλτικός παράγοντας στις ασύμμετρες συγκρούσεις καθώς συντηρούσε στη ζωή καθεστώτα που διαφορετικά θα κατέρρεαν οδηγώντας σε εμφύλιες συγκρούσεις (Wahlert, 2007: 8; Woodward, 1999: 58-9; Kingston, 2004: 2; Herbst, 2000: 260). Μια εναλλακτική, αλλά όχι αναγκαστικά ανταγωνιστική θεώρηση, αποδίδει τα αδύναμα κράτη σε εγγενές πρόβλημα του διεθνούς συστήματος, το οποίο μέσα σε 60 χρόνια τετραπλασίασε τον αριθμό των μελών του (Shultz, 2004: 5), προσφέροντας αναγνώριση σε κράτη με βάση πολιτικά κριτήρια, ανεξάρτητα από το πόσο απροετοίμαστα είναι να διασφαλίσουν την ύπαρξη και την ομαλή λειτουργία τους και να κατοχυρώσουν το μονοπώλιο της χρήσης βίας (Spears, 2004: 17). Από τη στιγμή που τα κράτη αυτά «έρχονται στη ζωή» λαμβάνοντας το χρίσμα της κυριαρχίας, η πιθανότητα «θανάτου» τους είναι απειροελάχιστη (Waltz, 1979: 95). Το αποτέλεσμα είναι να θεωρείται ως επαρκές κριτήριο και να συντηρείται η «αρνητική κυριαρχία» εις βάρος της «θετικής» (Jackson, 1990).¹⁵ Στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο, τα κράτη αυτή πέρα από τον απώλεια του ομφάλιου λώρου της εξωτερικής βοήθειας καλούνται να αντιμετωπίσουν την «νέο-φιλελεύθερη οικονομική ορθοδοξία» που αποδομεί τις κρατικές δομές (Kingston, 2004: 3) αλλά και ευρύτερα τις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης που εντείνουν την αδυναμία τους (Milliken & Krause, 2002: 761), καθώς παράλληλα με το στοιχείο της ολοκλήρωσης εμπεριέχουν και την

¹⁵ Η αρνητική κυριαρχία αναφέρεται στην αναγνώριση από τα υπόλοιπα κράτη ότι μια εδαφική οντότητα είναι κυρίαρχη. Για να είναι και θετική, η κεντρική εξουσία πρέπει να είναι σε θέση να παρέχει πολιτικά αγαθά στον πληθυσμό της. Για περισσότερα πάνω στη διάκριση βλ. Jackson, 1990: 26-31

αποσύνθεση, η οποία εμφανίζεται εντονότερη σε περιοχές που ευδοκιμούν τα αδύναμα κράτη (Kaldor, 2006: 13).

Η συζήτηση για τα «αδύναμα κράτη» συνδέεται άμεσα με τη βιβλιογραφία που συνδέει την «πολιτική ευκαιρία» με τον θεσμικό χαρακτήρα του κράτους όπου εκδηλώνεται η ασύμμετρη σύγκρουση. Σύμφωνα με αυτήν, τα δημοκρατικά καθεστώτα και τα αυταρχικά καθεστώτα βιώνουν λιγότερες εμφύλιες συγκρούσεις. Τα πρώτα επειδή παρέχουν ευκαιρίες για την ειρηνική ικανοποίηση των πολιτικών αιτημάτων (Krain & Myers, 1997) και τα δεύτερα επειδή διαθέτουν τα μέσα και τη θέληση να καταπνίξουν κάθε έκφραση αμφισβήτησης. Ως συνέπεια, τα καθεστώτα με τις μεγαλύτερες πιθανότητες για εμφύλια σύγκρουση είναι τα καθεστώτα που βρίσκονται σε μία ενδιάμεση κατάσταση (μικτά «anocratic»- καθεστώτα). Η αντίληψη αυτή είναι γνωστή ως U-curve υπόθεση (Hegre et al., 2001; Reynal-Querol, 2002; Regan, & Bell, 2010).¹⁶

Το ερώτημα αν ο χαρακτήρας του κράτους επηρεάζει την κοινωνική ανοχή και την ικανότητα για βίαιη καταστολή συνδέεται με τη συζήτηση αναφορικά με το κατά πόσο οι δημοκρατίες πολεμούν και πλεονεκτούν ή υστερούν στο πεδίο της μάχης είτε εναντίον άλλων κρατών ή εξεγέρσεων (Merom, 2003; Reiter & Stam, 2002; Desch, 2002). Ανάλογες συζητήσεις έγιναν και όσον αφορά το ζήτημα της εξωτερικής επέμβασης και συγκριμένα το κατά πόσο τα δημοκρατικά καθεστώτα επεμβαίνουν στα εσωτερικά ζητήματα άλλων κρατών (Kegley & Hermann, 1995; Turess, 2001) ή τι ρόλο παίζουν οι θεσμικοί περιορισμοί και η εθνική ανομοιογένεια στην απόφαση της πολιτικής ελίτ να επέμβει (Carment, 2000; San-Akca, 2009).

Εντούτοις, ακόμα και όταν ο θεσμικός χαρακτήρας του κράτους δε χρησιμοποιείται για να αποδώσει προθέσεις αλλά για να ορίσει το πλαίσιο ευκαιριών είναι ανεπαρκές κριτήριο καθώς όπως ένα αυταρχικό κράτος μπορεί να είναι ισχυρό έτσι και ένα δημοκρατικό κράτος μπορεί να είναι αδύναμο (Atzili, 2010: 760). Κατά προέκταση, ενδεχομένως μεγαλύτερη σημασία έχει η θεσμική επάρκεια αυτού του χαρακτήρα. Τα αδύναμα δημοκρατικά καθεστώτα και τα απολυταρχικά καθεστώτα σε περίοδο μεταρρυθμίσεων φαίνεται να παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη προδιάθεση προς θεσμική αδυναμία (Crocker, 2003: 38), πιθανόν γιατί

¹⁶ Για μία κριτική της U-Curve υπόθεσης βλ. (Vreeland, 2008). Ο Vreeland ισχυρίζεται ότι οι παραπάνω μελέτες κατέληξαν σε αυτό το συμπέρασμα λόγω της μεθοδολογικά λανθασμένης κωδικοποίησης του δείκτη πολιτειακής οργάνωσης (Polity Index) με αποτέλεσμα να οδηγηθούν σε ταυτολογικά αποτελέσματα.

χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη πολιτική αστάθεια η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την εμφάνιση συγκρούσεων (Hegre et al., 2001). Έτσι παράγοντες όπως η φτώχεια (Fearon & Laitin, 2003),¹⁷ η εθνική ανομοιογένεια (Ellingsen, 2000; Cederman & Girardin, 2007; Mishali-Ram, 2006),¹⁸ η ύπαρξη πολύτιμων αγαθών που μπορούν να λεηλατηθούν (Collier & Hoeffler, 2000)¹⁹ είναι πιθανόν να καθιστούν τα κράτη επιρρεπή σε εμφύλιες συγκρούσεις γιατί συνήθως συνδυάζονται με αδύναμη κεντρική εξουσία. Αδύναμες κρατικές δομές μεταφράζονται σε μειωμένη ικανότητα προβολής ισχύος, με αποτέλεσμα να επηρεάζονται παράλληλα το είδος της ένοπλης πρόκλησης της οργάνωσης και οι τακτικές που αυτή χρησιμοποιεί (Blomberg, Hess, & Weerapana, 2004). Αλλά αν οι εσωτερικές δομές του κράτους στόχου και η θεσμική τους ισχύ παίζουν ρόλο στις δυνατότητες της οργάνωσης για σύγκρουση, τότε λογικά και αυτές των γειτονικών κρατών όπου οι οργανώσεις διατηρούν βάσεις έχουν επίσης σημασία.

Το ενδιαφέρον γύρω από τα «αδύναμα κράτη» οδήγησε στην αντίληψη ότι πλέον στον 21^ο αιώνα οι απειλές για τη διεθνή ασφάλεια δεν προέρχονται πια από τα ισχυρά κράτη αλλά πηγάζουν από αποτυχημένα ή αδύναμα κράτη.²⁰ Αυτό αναπόφευκτα έχει προεκτάσεις και στην αντίληψη περί «κρατικής κηδεμονίας» των μη-κρατικών δρώντων. Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα οι περιπτώσεις ενεργής κρατικής βοήθειας μειώθηκαν κατακόρυφα (Byman, 2005: 59). Έτσι, εφόσον η μεγαλύτερη πλειοψηφία των κρατών δεν είναι διατεθειμένη να προσφέρει μια τέτοια διευκόλυνση, οι οργανώσεις εδραιώνουν την παρουσία τους χωρίς τη συναίνεση των πρώτων. Σε αυτήν την περίπτωση το κράτος υποδοχής πρέπει να είναι θεσμικά αδύναμο ώστε να μην είναι σε θέση να επιβάλει τη θέλησή του και να εκδιώξει αυτές τις οργανώσεις. Κατά αυτόν τον τρόπο η μελέτη των διασυνοριακών βάσεων μεταπήδησε από την αντίληψη ενός παντοδύναμου κράτους που χρησιμοποιεί τις οργανώσεις ως πολλαπλασιαστή ισχύος για την προώθηση των συμφερόντων του στην αντίληψη ενός ανήμπορου κράτους που ενίοτε απλώς

¹⁷ Βλ. επίσης (Krueger & Maleckova, 2003). Οι Krueger και Maleckova ισχυρίζονται ότι η οικονομική ανέχεια δεν παίζει ρόλο στην εκδήλωση εμφύλιων συγκρούσεων.

¹⁸ Βλ. επίσης (Fearon & Laitin, 2003) που διαφωνούν με τη σημασία που αποδίδεται στην εθνική ανομοιογένεια ως αιτία εμφύλιων συγκρούσεων.

¹⁹ Το ζήτημα της αφθονίας των φυσικών πόρων έχει παραγάγει μια ιδιαίτερα πλούσια βιβλιογραφία βλ. ενδεικτικά επίσης (Snyder, 2006; de Soysa, 2000; Humphreys, 2005)

²⁰ “The National Security Strategy of the United Kingdom: Security in an Interdependent World”, Norwich, U.K.: Her Majesty’s Stationery Office, 2008, σ. 14,
<http://www.official-documents.gov.uk/document/cm72/7291/7291.pdf>

αδιαφορεί αλλά συνήθως δε μπορεί να ελέγξει την επικράτειά του και να καταστείλει τη δράση της οργάνωσης.

Αυτού του είδους η βιβλιογραφία αναπτύχθηκε ραγδαία μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, και στην ποιο ακραία της μορφή δημιουργούσε την εικόνα ένοπλων ισλαμιστικών οργανώσεων σε παγκόσμια αναζήτηση αποτυχημένων κρατών προκειμένου να εδραιώσουν την παρουσία τους εκεί για να μπορούν να δρουν ανενόχλητοι. Ένα ισχυρό και λειτουργικό κράτος ήταν σε θέση να διασφαλίσει την κυριαρχία του και να αντισταθεί στην παρείσφρηση αυτών των ομάδων. Ως εκ τούτου όσο πιο αποτυχημένο ήταν το κράτος, τόσο πιο κατάλληλο ήταν για τις ισλαμιστικές ομάδες. Η απουσία των φορέων επιβολής της τάξης και η αδυναμία ελέγχου των συνόρων και των προσφυγικών ροών μεταξύ άλλων επιτρέπουν στις οργανώσεις αυτές να εισέλθουν σε αυτές τις χώρες και να εδραιώσουν την παρουσία τους (Atzili, 2010: 759, 766-7). Έτσι αυτές οι περιοχές φέρεται να προσφέρουν τη δυνατότητα ελέγχου εδάφους σε μεγάλη κλίμακα (Takeyh & Gvosdev, 2002: 98). Αυτή η μεγάλη συγκέντρωση εδάφους, στα χέρια των ένοπλων μη-κρατικών δρώντων, διευκολύνει διάφορες λειτουργίες, από την εκπαίδευση έως τον σχεδιασμό επιθέσεων. Η περιορισμένη ή ανύπαρκτη δυνατότητα επιβολής του νόμου, οδηγεί επίσης στη δημιουργία ανεπίσημων δομών εξουσίας (state shell) (Brafman Kittner, 2007: 310) όπου δημιουργούνται παράνομες οικονομίες σε συνεργασία με εγκληματικά δίκτυα,²¹ πηγή σημαντικής προσόδου για τις οργανώσεις (Takeyh & Gvosdev, 2002: 99), ενώ ταυτόχρονα η ενδημική βία που επικρατεί δημιουργεί ζήτηση για ένοπλους συμμάχους (Atzili, 2010: 759). Παράλληλα, επειδή αντικαθιστούν τις ανύπαρκτες κρατικές θεσμικές δομές με ανεπίσημες που περιορίζουν την επικρατούσα βία και αναρχία αντιμετωπίζονται θετικά από τον τοπικό πληθυσμό (Brafman Kittner, 2007: 310; Atzili, 2010: 777) που επιπλέον προσελκύεται σε αυτές τις οργανώσεις λόγω των οικονομικών ανταμοιβών και τις ευκαιρίες «επαγγελματικής ανέλιξης» που προσφέρουν (Takeyh & Gvosdev, 2002: 100).

Ωστόσο, παρά τα φαινομενικά πλεονεκτήματα των αποτυχημένων κρατών, η προτίμησή τους από τους μη-κρατικούς δρώντες δεν είναι ούτε αυτόματη ούτε αυτονόητη. Και αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι η έλλειψη κεντρικού κυβερνητικού ελέγχου και η ελευθερία δράσης που συνεπάγεται αν και είναι απαραίτητη δεν είναι επαρκής (Korteweg, 2008: 65). Για

²¹ Για τη διασύνδεση εγκληματικών δικτύων με οργανώσεις πολιτικής βίας βλ. ενδεικτικά (Mincheva & Gurr, 2006; Picarelli & Shelley, 2007; Stanislawski & Hermann, 2004; Curtis & Karakan, 2002)

να θεωρηθεί κατάλληλο το περιβάλλον θα πρέπει να συνυπάρχουν και άλλες παράμετροι, όπως για παράδειγμα η στήριξη των τοπικών δρώντων (Newman, 2007).

Όπως έχει δείξει ο Kenneth Menkhaus στα πλαίσια της εκτεταμένης μελέτης του πάνω στην παρουσία της αλ-Κάιντα στο Κέρας της Αφρικής, το περιβάλλον των αποτυχημένων κρατών είναι αφιλόξενο για όλους (Menkhaus, 2004). Επίσης, η έλλειψη κεντρικής εξουσίας δε σημαίνει ότι οι περιοχές αυτές είναι άναρχες και επικρατεί πλήρες χάος. Αντίθετα, διαθέτουν κάποιου είδους υβριδικές μορφές πολιτικής τάξης και διακυβέρνησης (Kingston, 2004: 1) οι οποίες είναι αλληλεπικαλυπτόμενες, εύθραυστες και ευμετάβλητες (Menkhaus, 2007: 69-70) και ως εκ τούτου απρόβλεπτες. Ταυτόχρονα, οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης που επικρατούν σε αυτές τις περιοχές αποτελούν πρόκληση για την επιβίωση μεμονωμένων ατόμων πόσο μάλλον ομάδων, καθώς οι επιμελησιακές ανάγκες καλύπτονται με δυσκολία, η επικοινωνία είναι δυσχερής και γενικότερα η παρουσία ξένων είναι σχεδόν αδύνατον να παραμείνει μυστική (λόγω της σπανιότητας της) και μπορεί να αποδειχθεί και επικίνδυνη (Menkhaus, 2007: 80). Ως εκ τούτου, αυτές οι ζώνες πλήρους ανομίας φαίνεται να εξυπηρετούν μόνο κάποιες λειτουργίες της οργάνωσης, με βασικότερη την εξεύρεση οπλισμού και ενδεχομένως την παροχή προσωρινού καταφυγίου. Αντίθετα, αντενδείκνυται για άλλες λειτουργίες μεταξύ αυτών και τη στρατολόγηση καθώς εμπειρικά στοιχεία δείχνουν ότι παρά τη φτώχεια και την εξαθλίωση λίγα άτομα από αυτές τις περιοχές στελεχώνουν αυτές τις οργανώσεις (Menkhaus, 2007: 81).²² Οι υπόλοιπες λειτουργίες φαίνεται να επιτελούνται καλύτερα σε περιοχές όπου η κρατική εξουσία είναι αδύναμη αλλά όχι ανύπαρκτη (Menkhaus, 2007: 68).²³

Στην περιορισμένη πρακτική χρησιμότητα αυτών των περιοχών οι αναλυτές, που τις αντιμετωπίζουν ως ιδανικές τοποθεσίες για τους ένοπλους κρατικούς δρώντες, θα μπορούσαν να αντιτείνουν ότι αν προστεθεί στην ελευθερία δράσης και το στοιχείο της προστασίας από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης, που προσφέρει η κυριαρχία, τότε το πλεονέκτημα τους είναι ανυπέρβλητο. Ωστόσο, τα αποτυχημένα κράτη είναι κατ' επίφαση κυρίαρχα και μάλιστα ενώ δεν είναι σε θέση να ασκήσουν εσωτερική κυριαρχία αποδεικνύονται ιδιαίτερα ευαίσθητα στην

²² Βέβαια αυτή η παρατήρηση αναφέρεται στις οργανώσεις τύπου αλ-Κάιντα που δραστηριοποιούνται στην περιοχή. Η μικρή αυτή δυνατότητα στρατολόγησης μπορεί να αποδοθεί στη μικρή θελκτικότητα του μηνύματος τους στον τοπικό πληθυσμό. Άλλου είδους οργανώσεις με τις οποίες θα μπορούσαν να ταυτιστούν οι κάτοικοι πιθανόν να έχουν καλύτερα αποτελέσματα.

²³ Σε αυτό το συμπέρασμα φαίνεται να έφτασαν και στελέχη της αλ-Κάιντα που είχαν σταλεί στην περιοχή για να εξετάσουν το ενδεχόμενο δημιουργίας βάσεων, όπως προκύπτει από τα έγγραφα (αναφορές και αλληλογραφία) που έχουν δημοσιοποιηθεί στα πλαίσια του Harmony Program του «Combating Terrorism Center» <http://www.ctc.usma.edu/?s=somalia&type=201&program=all&order=desc>.

καταπάτηση της εξωτερικής τους κυριαρχίας (Takeyh & Gvosdev, 2002: 98, 100). Αν η κυριαρχία δεν είναι παρά μία «οργανωμένη υποκρισία» τότε το κράτος θα εξετάσει αν μια τέτοια επέμβαση είναι εφικτή και αν προωθεί τα συμφέροντά του και όχι αν συνάδει με τις διεθνείς αρχές (Krasner, 1999). Στην περίπτωση των αποτυχημένων κρατών (ή βαφτισμένων ως τέτοια) ακόμα και αυτές οι αρχές φαίνεται να είναι περισσότερο ελαστικές. Εφόσον οργανώσεις όπως η αλ-Κάιντα σφετερίζονται την κυριαρχία αυτών των κρατών, τίθεται το ερώτημα αν αυτή η «διεθνής νομική κυριαρχία» (Krasner, 1999) είναι αρκετή για να χαρακτηρίσει τα κράτη κυρίαρχα ή μήπως η «αρνητική κυριαρχία» αυτών των κρατών είναι αντιπαραγωγική και ως εκ τούτου στις περιπτώσεις αυτές τα υπόλοιπα κράτη πρέπει να είναι έτοιμα να παρακάμψουν τις τοπικές κυβερνήσεις αν δε συνεργάζονται (Posen, 2002: 44). Με άλλα λόγια μήπως, όπως απρόθυμα διερωτήθηκε ο Arreguin-Toft (Arreguin-Toft, 2005a), η μόνη διαφαινόμενη λύση στα αποτυχημένα κράτη είναι ένα νέο-αποικιακό σχέδιο;

Η αμφισβήτηση της κυριαρχίας των κρατών υποδοχής έχει χρησιμοποιηθεί ως δικαιολογία για επεμβάσεις και στο παρελθόν (Brynen, 1990). Ωστόσο, μέχρι τη δεκαετία του 1990 οι επεμβάσεις αυτές δεν είχαν νομιμοποιητική βάση πέρα από τα προβαλλόμενα συμφέροντα του ενδιαφερόμενου επεμβαίνοντος κράτους. Η κυριαρχία δέχτηκε τα πρώτα της «νομιμοποιημένα» πλήγματα με τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Με την 11^η Σεπτεμβρίου και τον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» που ακολούθησε αφενός εντάθηκε αυτή η «σχετικοποίηση»²⁴ της κυριαρχίας και αφετέρου απέκτησε χαρακτηριστικά ζητήματος διεθνούς ασφάλειας. Κατά συνέπεια, η σημασία αυτής της εξέλιξης δεν εντοπίζεται τόσο στο γεγονός ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δε διστάζουν να επέμβουν σε όποιο «αδύναμο» κράτος επιθυμούν, καθώς έτσι και αλλιώς αποτελούν την ισχυρότερη δύναμη του συστήματος, αλλά στο γεγονός ότι η θυσία της κυριαρχίας για τις ανάγκες της αντιεξέγερσης στα πλαίσια του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας» δημιουργεί προηγούμενο και για άλλα κράτη (Ramos & San-Akca, 2009; Banks, 2007: 123).

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η -με τη στενή έννοια- «νομική» κυριαρχία δεν αποτελεί επαρκές κριτήριο για τη μελέτη των διεθνών σχέσεων των ένοπλων μη-κρατικών δρώντων. Αφενός, γιατί δεν καλύπτει τις διαβαθμίσεις που η κυριαρχία μπορεί να έχει και κατά προέκταση το «περιβάλλον ευκαιρίας» στο οποίο δρουν οι ένοπλοι μη-

²⁴ Η «σχετικοποίηση» των αρχών και της ηθικής δε συνδέεται αποκλειστικά με την κυριαρχία των άλλων κρατών αλλά είναι ευρύτερο -διαχρονικό- χαρακτηριστικό της αντιεξέγερσης (Merari, 1993: 231)

κρατικοί δρώντες. Αφετέρου, γιατί παραβλέπει το στοιχείο της ισχύος που καθορίζει όχι μόνο τις σχέσεις του ένοπλου μη-κρατικού δρώντα με το κράτος στόχο και το κράτος υποδοχής αλλά και την αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο τελευταίων. Κατά προέκταση, για να μπορέσουμε να έχουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για την τριγωνική σχέση αλληλεπίδρασης που διαμορφώνεται, θα πρέπει να την εξετάσουμε υπό μια στρατηγική οπτική. Η συζήτηση αυτή, η οποία θα ακολουθήσει στην επόμενη ενότητα, θα μας επιτρέψει να θέσουμε το πλαίσιο οργάνωσης και δράσης του ένοπλου μη-κρατικού δρώντα. Το πλαίσιο αυτό θα αποτελέσει το υπόβαθρο πάνω στο οποίο θα εδραιωθούν οι θεωρητικές υποθέσεις και προτάσεις της διατριβής αναφορικά με το ποιο περιβάλλον διασυνοριακής βάσης και υπό ποιες συνθήκες ευνοείται μια ένοπλη οργάνωση.

1.2.2 Η στρατηγική διάσταση των διεθνών σχέσεων των ένοπλων μη-κρατικών δρώντων

Προκειμένου να αναλυθεί η σχέση μεταξύ της οργάνωσης και του κράτους υποδοχής πρέπει αρχικά να εξεταστούν οι λόγοι που οδηγούν το κράτος να παρέχει βοήθεια ή και βάσεις και αντίστοιχα οι λόγοι που οδηγούν την οργάνωση να επιζητήσει αυτή τη βοήθεια. Όσον αφορά το πρώτο σκέλος, αν και δεν αποκλείεται η επέμβαση ενός κράτος στην εσωτερική σύγκρουση ενός άλλου κράτους να είναι ανιδιοτελής και να αποσκοπεί στον τερματισμό μιας αιματηρής σύγκρουσης (Regan, 2002), λειτουργώντας ως εγγυητής σε ειρηνευτικές συμφωνίες (Walter, 1997; Stedman et al., 2002), η εμπλοκή τρίτων δρώντων συνήθως υποκρύπτει συγκριμένα γεωπολιτικά συμφέροντα.

Όταν η επέμβαση γίνεται στο πλευρό των ανταρτών, συνήθως ωθείται από προγενέστερη αντιπαλότητα μεταξύ των δύο κρατών (Maoz & San Akca, 2012). Για το επεμβαίνον κράτος, η βοήθεια στην οργάνωση αποτελεί ένα φθινό και σχετικά αποτελεσματικό υποκατάστατο του συμβατικού πολέμου (Byman, 2005: 263-4; Barat, 2008: 3; O'Brien, 1996: 326) που προτιμάται από αδύναμα κράτη εναντίον ισχυρότερων αντιπάλων (Byman, 2005: 22).²⁵ Παρέχοντας βοήθεια στην οργάνωση, αναγκάζει το αντίπαλο κράτος να

²⁵ Η Belgin San-Akca (San-Akca, 2009) υποστηρίζει ότι αντίθετα τα συγκριτικά ισχυρά κράτη παρέχουν βοήθεια στις εξεγέρσεις που στοχοποιούν τους συγκριτικά πιο αδύναμους αντιπάλους τους. Ωστόσο, σε μεταγενέστερη μελέτη της ίδιας και του Zeev Maoz (Maoz & San Akca, 2012) αυτή η υπόθεση ανατρέπεται, χωρίς εντούτοις τα εμπειρικά αποτελέσματα να

διαθέσει περισσότερους πόρους για την αντιμετώπιση της εσωτερικής πρόκλησης. Πόρους που υπό διαφορετικές συνθήκες θα χρησιμοποιούνταν εναντίον του (Akcinaroglu & Radziszewski, 2005: 360). Επιπλέον, αν και η επέμβαση έχει αρκετά από τα πλεονεκτήματα του συμβατικού πολέμου σπανίως εκλαμβάνεται ως *casus belli* (Byman, 2005: 263) και ως εκ τούτου εμπεριέχει ελάχιστο ρίσκο και επισύρει περιορισμένες επιπτώσεις. Τέλος, η προσφυγή στη λύση του μη-κρατικού δράντα αποτελεί κατά κάποιο τρόπο για το αδύναμο κράτος υποκατάστατο των συμμαχιών με άλλα κράτη (San-Akca, 2009). Συνοπτικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η επέμβαση μπορεί να αποσκοπεί στην αποσταθεροποίηση του αντίπαλου, την ανατροπή και αλλαγή του καθεστώτος, την περιφερειακή επιρροή, την άσκηση πίεσης για την ικανοποίηση αιτημάτων (π.χ. αναφορικά με εδαφικές διαφορές), την τιμωρία για αντίστοιχη στήριξη οργανώσεων, την άσκηση επιρροής μέσα στην εξέγερση, την εκμετάλλευση και χρήση της υποβοηθούμενης οργάνωσης για καταστολή εσωτερικών εξεγέρσεων (Byman, 2005: 21-52). Τέλος, με την παροχή βοήθειας το κράτος μπορεί να αποσκοπεί σε ένα καθαρά οικονομικό όφελος.²⁶

Άλλες μελέτες δείχνουν ότι η επέμβαση δεν είναι πάντα προϊόν εχθρότητας και ορθολογικού εθνικού συμφέροντος αλλά μπορεί να αποσκοπεί σε άλλους, μη συνδεδεμένους με την ασφάλεια, σκοπούς όπως για παράδειγμα την παροχή βοήθειας σε ομοεθνείς, ομόθρησκους ή ιδεολογικά συναφείς οργανώσεις (Davis & Moore, 1997; Saideman, 2002; Mishali-Ram, 2006). Η διάκριση αυτή σε «εργαλειακά» και «συναισθηματικά» κίνητρα (Suhrike & Noble, 1977) πλέον αμφισβητείται καθώς πολλά «συναισθηματικά» κίνητρα μπορούν να εργαλειοποιηθούν (Paquin & Saideman, 2010). Με άλλα λόγια πολλές φορές όταν προβάλλονται αυτού του είδους οι αιτιολογήσεις συνήθως αποτελούν πρόσχημα για επέμβαση ή η κυβέρνηση του επεμβαίνοντος κράτους φιλοδοξεί να ενδυναμώσει τη θέση της στο εσωτερικό (Byman, 2001: 37; Carment, 2000; Maoz & San Akca, 2012: 721-2), ικανοποιώντας το κοινό αίσθημα υπέρ των ομόθρησκων και ομοεθνών που γίνονται αντικείμενο κακομεταχείρισης (Kirchner, 2011: 13). Αντίστοιχα, η βοήθεια για ιδεολογικούς λόγους μπορεί να αποσκοπεί στην τόνωση της εικόνας της χώρας και των ηγετών της ενώ ταυτόχρονα είναι εύλογο να αναμένουν ότι ιδεολογικά προσκείμενα καθεστώτα θα είναι και πιο φιλικά (Byman,

δείχνουν ξεκάθαρα ότι συμβαίνει το αντίθετο ότι δηλαδή τα αδύναμα κράτη παρέχουν βοήθεια σε εξεγέρσεις για να πλήξουν ισχυρότερους αντιπάλους τους.

²⁶ Για παράδειγμα η UNITA φαίνεται να αποπλήρωνε τη βοήθεια της Νότιας Αφρικής με ελεφαντόδοντο, ξυλεία και διαμάντια. (Burke, 1984)

2005: 46). Σε κάθε περίπτωση τα στρατηγικά (εργαλειακά) κίνητρα φαίνεται να υπερτερούν των συναισθηματικών από άποψη συχνότητας και σημασίας (McAllister, 2006: 90; Byman, 2001: 23-30).

Κατά τον ίδιο τρόπο που διαφέρουν τα κίνητρα, έτσι και το είδος της βοήθειας που παρέχουν τα κράτη ποικίλλει και μάλιστα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα κίνητρα. Το πιο απλό και ανέξοδο είδος βοήθειας είναι η ηθική στήριξη που παίρνει τη μορφή δηλώσεων υπέρ της οργάνωσης, όπου για παράδειγμα τονίζεται ότι ο αγώνας της είναι δίκαιος και δικαιολογημένος. Μία αντίστροφη μορφή αυτής της βοήθειας είναι η καταδίκη της κυβέρνησης και των πρακτικών της. Όταν οι λόγοι που ωθούν ένα κράτος να στηρίξει μια οργάνωση είναι εσωτερικής φύσης ή αφορούν το κύρος του, τότε αυτό συνήθως αρκείται σε αυτό το είδος της βοήθειας γιατί σε αυτήν την περίπτωση το φαίνεσθαι της βοήθειας είναι πιο σημαντικό από το είναι (Byman, 2005: 49). Ένα άλλο είδος βοήθειας είναι η πολιτική/διπλωματική στήριξη στην οποία το κράτος ξεπερνά το επίπεδο της προπαγάνδας και πλέον στηρίζει ενεργά τον αγώνα της οργάνωσης ασκώντας διπλωματική πίεση. Ένα τρίτο είδος στήριξης είναι η υλικοτεχνική βοήθεια που περιλαμβάνει την οικονομική βοήθεια, την παροχή οπλισμού, την εκπαίδευση και την αποστολή συμβούλων. Ακολουθούν η παροχή ασύλου ή γενικότερα βάσης και τέλος η στρατιωτική επέμβαση.²⁷ Από όλα τα είδη βοήθειας τα δύο τελευταία εμπεριέχουν το μεγαλύτερο κόστος για το κράτος είτε σε επίπεδο πραγματικού κόστους (οικονομικό κόστος και το ενδεχόμενο αντιποίνων) ή σε επίπεδο διεθνούς νομιμοποίησης. Για αυτό το λόγο, η παροχή αυτού του είδους της βοήθειας συνεπάγεται υψηλό βαθμό αντιπαλότητας, ώστε για το κράτος το όφελος και το πλεονέκτημα έναντι του αντιπάλου που αναμένει να αποκομίσει να δικαιολογεί και να υπερτερεί του κόστους.

Στρατηγικό πλεονέκτημα έναντι του αντιπάλου της προσπαθεί να αποκομίσει και η οργάνωση. Ωστόσο, δεδομένου ότι τη σχέση τους διέπει μεγάλη ασυμμετρία ισχύος, η οργάνωση βρίσκεται σε μειονεκτική θέση, τόσο όσον αφορά την κινητοποίηση πόρων και υποστηρικτών όσο και τις πραγματικές πιθανότητες νίκης. Η δυσχερής αυτή θέση μπορεί να βελτιωθεί όταν στη σύγκρουση επεμβαίνουν τρίτοι παίκτες. Ακόμα και η πεποίθηση ότι μια

²⁷ Για μία αναλυτική τυπολογία των μορφών βοήθειας και διευκολύνσεων βλ. (Mickolus, 1989) Η βοήθεια που παρέχεται πολλές φορές παίρνει αναπάντεχες μορφές. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα είναι η αποστολή μουλαριών στους Αφγανούς μουτζαχεντίν. Τα μουλάρια αποτελούσαν το βασικό μέσο μεταφοράς εφοδίων στο Αφγανιστάν από το Πακιστάν. Ωστόσο το 1987 παρουσιάστηκε έλλειψη λόγω μίας επιδημίας και των σοβιετικών ναρκών. Έτσι οι ΗΠΑ αναγκάστηκαν να μεταφέρουν μουλάρια από την Αμερική και μάλιστα όταν δε μπορούσε να καλυφθεί η ζήτηση χρειάστηκε να εισάγουν μουλάρια από την Κίνα. (Bruscino, 2006: 65)

τέτοια επέμβαση μπορεί να λάβει χώρα παίζει σημαντικό ρόλο καθώς επηρεάζει τις προσδοκίες για νίκη (Gleditsch & Beardsley, 2004; Akcinaroglu, 2005) και ως εκ τούτου βελτιώνει την ικανότητα εσωτερικής κινητοποίησης (Thyne, 2006: 944), πριν καν ακόμα η ίδια η επέμβαση ενισχύσει τις πραγματικές δυνατότητες της οργάνωσης. Η εξωτερική βοήθεια αυξάνει σημαντικά τις δυνατότητες της οργάνωσης (Galula, 1964; Byman, 2005; Record, 2007).²⁸ Μάλιστα για τον Record και τον Byman αποτελεί τη βασική μεταβλητή στην οποία αποδίδεται η νίκη ενός αδύναμου δρώντα σε μία ασύμμετρη σύγκρουση²⁹. Ωστόσο, η σύγκρουση αυτή (όπως και κάθε σύγκρουση) και η πιθανότητα νίκης δεν καθορίζονται από τις υλικές δυνατότητες που έχει η οργάνωση αλλά από τη συνεισφορά τους στη στρατηγική της. Ως εκ τούτου είναι εύλογο ότι η εξωτερική βοήθεια επηρεάζει και τη στρατηγική της οργάνωσης (Post et al., 2002: 95-6).

Έτσι, μια ομάδα που θεωρεί ότι η δεδομένη κατανομή ισχύος την αδικεί αποκτά κίνητρο να διεκδικήσει μια ευνοϊκότερη κατανομή (Gurr, 1970). Για να μετατραπεί το κίνητρο για αλλαγή σε πραγματική δράση προς αυτήν την κατεύθυνση πρέπει να υπάρχουν οι ανάλογες ευκαιρίες (Tilly, 1978). Για να εκμεταλλευτεί, όμως, αυτές τις ευκαιρίες και για να διατηρήσει την ικανότητα της για σύγκρουση και αυτοσυντήρηση μια οργάνωση οφείλει να διαμορφώσει την «υψηλή στρατηγική» της και να μεριμνά ώστε οι διάφορες διαστάσεις της στρατηγικής της να βρίσκονται σε αρμονία μεταξύ τους και να επιτελούνται αποτελεσματικά. Με άλλα λόγια όπως η πιθανότητα ενός κράτους να κερδίσει σε έναν πόλεμο εξαρτάται από το κατά πόσο συνδυάζει αρμονικά και ικανοποιεί αποτελεσματικά όχι μόνο τη στρατιωτική διάσταση της

²⁸ Οι απόψεις για τη χρονική στιγμή κατά την οποία η εξωτερική βοήθεια είναι πιο σημαντική δίστανται. Για παράδειγμα ο David Galula ισχυρίζεται ότι η βοήθεια δεν είναι απαραίτητη στα αρχικά στάδια (σ. 29) αλλά είναι κρίσιμη στα ενδιάμεσα και τα τελευταία στάδια μίας εξέγερσης, όταν δηλαδή η εξέγερση αρχίζει να μπαίνει στο στάδιο των συμβατικών επιχειρήσεων, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι δε μπορεί να κατάσχει τους απαραίτητους πόρους από τις δυνάμεις του αντιπάλου της (σ. 40). Ο Galula ωστόσο αναφέρεται εδώ περισσότερο στη στρατιωτική βοήθεια. Αντίθετα άλλοι (Byman et. al, 2001: 10, 17) υποστηρίζουν ότι η βοήθεια είναι πιο σημαντική στα αρχικά στάδια γιατί η εξέγερση βρίσκεται στην πιο αδύναμη φάση της και ως εκ τούτου κινδυνεύει να συνθλιβεί πριν καν αρχίσει. Αντίστοιχη άποψη έχει και ο Patrick Regan (Regan, 2002). Αν και ο Regan ενδιαφέρεται περισσότερο για το κατά πόσο μία επέμβαση κατά την εκδήλωση της σύγκρουσης την επιμηκύνει. Ωστόσο, δεδομένου ότι μία παρατεταμένη σύγκρουση είναι προς το συμφέρον της οργάνωσης τότε μπορούμε να συμπεράνουμε ότι μια επέμβαση στην αρχή την ωφελεί.

²⁹ Κατά καιρούς έχουν δοθεί διαφορετικές εξηγήσεις στο ερώτημα γιατί οι αδύναμοι κερδίζουν στις ασύμμετρες συγκρούσεις. Ο Andrew Mack (Mack, 1975) αποδίδει το φαινόμενο στην ασυμμετρία ενδιαφέροντος και συμφέροντος που πηγάζει από την ασυμμετρία ισχύος -για την ασυμμετρία ενδιαφέροντος βλ. επίσης (Linstead, 2001). Ο Arreguin-Toft (Arreguin-Toft, 2005b) ισχυρίζεται ότι ευθύνεται η ασυμμετρία στη στρατηγική δηλαδή η χρήση άμεσης στρατηγικής προσέγγισης έναντι έμμεσης και αντιστρόφως. Ο Gil Merom (Merom, 2003) θεωρεί ότι μεγάλο ρόλο παίζει το είδος του καθεστώτος το οποίο αντιμάχεται η εξέγερση, με τις δημοκρατίες να αποτελούν τον ευκολότερο αντίπαλο. Άλλες εξηγήσεις που έχουν δοθεί κατά καιρούς αποδίδουν το φαινόμενο στην ανάπτυξη του εθνικισμού ή τη διάδοση ελαφρού οπλισμού στον Τρίτο Κόσμο. Τέλος, ορισμένες μελέτες στενότερου στρατιωτικού ενδιαφέροντος επικεντρώνονται στις θεσμικές και οργανωτικές αδυναμίες ή αποτυχίες που δεν επέτρεψαν την πλήρη χρήση της στρατιωτικής ισχύος του κράτους βλ. ενδεικτικά (Cohen, 1984; Rosen, 1982)

στρατηγικής του αλλά και την οικονομική, την πληροφοριακή και τη διπλωματική διάσταση, το ίδιο ακριβώς ισχύει και για έναν μη-κρατικό δρώντα.

Προκειμένου να επιτελέσει αποτελεσματικά αυτές τις λειτουργίες η οργάνωση πρέπει να προστατεύεται από τις εχθρικές δυνάμεις αντιεξέγερσης. Εάν η υπομονή, η ανθεκτικότητα στο χρόνο και η ανώτερη θέληση είναι βασικά στοιχεία σε κάθε εξέγερση, τότε μία βάση απρόσβλητη και προστατευμένη από τον φόβο μιας επίθεσης, ένας χώρος για ασφαλή υποχώρηση (Lawrence, 1940: 141), είναι αυτό που επιτρέπει αυτά τα στοιχεία να ευδοκιμήσουν. Μια βάση παρέχει ασφάλεια για το ανθρώπινο δυναμικό της εξέγερσης, αποθήκες για τους υλικούς πόρους και χώρο όπου η στρατολόγηση, η πολιτική κατάρτιση και η εκπαίδευση μπορούν να λάβουν χώρα και οι ομάδες μπορούν να προγραμματίσουν, να δοκιμάσουν, να εξαπολύσουν (μια επίθεση) και να υποχωρήσουν για να ανακτήσουν δυνάμεις για την επόμενη επιχείρηση. Ως εκ τούτου, μια βάση είναι αναγκαία είτε για τις επιχειρησιακές ή τις περισσότερο πολιτικές λειτουργίες της οργάνωσης (Mao, 1937, 1938; Guevara, 1961). Η ύπαρξη μιας ασφαλούς βάσης είναι ιδιαίτερα χρήσιμη κατά τη διάρκεια των πρώτων σταδίων του σχηματισμού μιας εξέγερσης, ώστε να καταφέρουν οι μικρές ένοπλες ομάδες (πρωτο-εξεγέρσεις) να γίνουν ολοκληρωμένα επαναστατικά κινήματα (Byman, 2008: 170).³⁰ Αλλά οι βάσεις είναι επίσης και πρωτο-κράτη ή κράτη-εν-κράτει, δηλαδή γεωγραφικοί χώροι που προσιδιάζουν σε κράτος καθώς διαθέτουν τα τρία απαραίτητα χαρακτηριστικά, έλεγχος εδάφους, πληθυσμός και διοικητικές δομές (Spears, 2004: 16). Αυτό που λείπει είναι η αναγνωρισμένη κυριαρχία αλλά η οργάνωση ευελπιστεί να την αποκτήσει όταν επικρατήσει του αντιπάλου της (McCull, 1969). Την στιγμή που η οργάνωση οικοδομεί τη δική της νομιμοποίηση με τη σταδιακή διεύρυνση αυτών των «απελευθερωμένων ζωνών» ταυτόχρονα απονομιμοποιεί την κυβέρνηση που δεν είναι σε θέση να ελέγξει και να προστατέψει το έδαφος και τον πληθυσμό που διατείνεται ότι εκπροσωπεί. (McCull, 1969: 614; Galula, 1964: 9).

Τι καθιστά όμως μια περιοχή κατάλληλη για τη δημιουργία βάσης; Αν λάβουμε υπόψη ότι μία εξέγερση χρειάζεται τη στήριξη του τοπικού πληθυσμού, τη «θάλασσα» στην οποία οι αντάρτες ως «ψάρια» θα κολυμπούν, όπως είπε ο Μάο, τότε το ιδανικότερο είναι να πρόκειται

³⁰ Η διαθεσιμότητα μιας ασφαλούς βάσης μπορεί επίσης να βοηθήσει στην εξάλειψη των ανταγωνιστών. Ένας από τους λόγους για τους οποίους το Αφρικανικό Εθνικό Συνέδριο (ANC) είχε μεγαλύτερη επιτυχία από το Παν-Αφρικανικό Συνέδριο (PAC) ήταν ότι το ANC είχε πρόσβαση σε ασφαλείς βάσεις στη Μοζαμβίκη ενώ το PAC δεν είχε καμία εξωτερική βάση και έτσι ήταν αναγκασμένο να αντιμετωπίσει τις νοτιοαφρικανικές δυνάμεις ασφάλειας χωρίς να είσαι σε θέση να ανακτήσει τις δυνάμεις του στη συγκριτική ασφάλεια ενός γειτονικού κράτους. (Byman et al., 2001: 85)

για περιοχή με προηγούμενη εμπειρία εξέγερσης ή πολιτικής αντιπαράθεσης με την κεντρική κυβέρνηση (McCull, 1969: 617). Επιπλέον πρέπει να διαθέτει ευνοϊκές γεωγραφικές συνθήκες τέτοιες που να δυσχεραίνουν τις επιχειρήσεις αντιμεξέγερσης της κυβέρνησης (πχ. ορεινές περιοχές, πυκνή βλάστηση) (O'Neil, 1990: 53-8; Buhaug & Gates, 2002; Arreguin-Toft, 2001: 104; Galula, 1964: 37-8; McCull, 1969: 618). Επίσης, κατά προτίμηση να είναι όσο περισσότερο οικονομικά αυτόνομη³¹ γίνεται (McCull, 1969: 618). Διαφορετικά μια εναλλακτική λύση είναι να βρίσκεται κοντά σε διεθνή σύνορα (Arreguin-Toft, 2001: 104; McCull, 1969: 630) προκειμένου να διοχετεύεται η εξωτερική βοήθεια.

Συχνά όμως επειδή η δημογραφική κατανομή δεν είναι ευνοϊκή, οι γεωγραφικές συνθήκες δεν είναι πρόσφορες (Brynen, 1990), η έκταση της χώρας είναι μικρή ή απλώς οι κυβερνητικές δυνάμεις είναι ισχυρές, η δημιουργία βάσεων στο υπό αμφισβήτηση έδαφος πρέπει να εγκαταλειφθεί ή να αναβληθεί για αργότερα όταν η ισχύς της εξέγερσης και οι συνθήκες είναι περισσότερο επιτρεπτές. Ενόψει της κυβερνητικής αντιεξεργεσιακής δράσης, έχοντας απωλέσει ή μη έχοντας ακόμα δημιουργήσει βάσεις, μια εξέγερση μπορεί να αποκλιμακώσει τη βία, να περάσει στην παρανομία ή να αναζητήσει μια πιο εύκολα διατηρήσιμη ασφαλή βάση: ένα διασυνοριακό καταφύγιο (Staniland, 2005: 23). Υπό αυτή την έννοια, δανειζόμενοι τη μαοϊκή έννοια του επαναστατικού "ψαριού" που χρειάζεται τη "θάλασσα" ενός φιλικού πληθυσμού, μια εξέγερση, η οποία στερείται μια τοπική θάλασσα ή την πιθανότητα να χτίσει νησιά αντίστασης μέσα στο υπό αμφισβήτηση έδαφος πρέπει να κατευθυνθεί προς άλλες, περισσότερο πλοηγήσιμες θάλασσες.³²

Εξωτερική στήριξη που υπερβαίνει τη διπλωματική, οικονομική και υλικότεχνική στρατιωτική βοήθεια και περιλαμβάνει την ανοχή φυσικής παρουσίας, οργάνωση και διάσχιση των συνόρων μπορεί ουσιαστικά να αποκαταστήσει την ισορροπία ισχύος μεταξύ των ανταρτών και της κυβέρνησης. Οι αντάρτες μπορούν κατά αυτόν τον τρόπο να μειώσουν το κόστος δράσης και να αποκτήσουν διαπραγματευτική δύναμη (Salehyan, 2007: 219). Το

³¹ Το ζήτημα της οικονομικής αυτόνομης συνδέεται με την ύπαρξη φυσικών πόρων. Η αφθονία ή η έλλειψη φυσικών πόρων πέρα από τη σχέση με το ξέσπασμα ενός εμφυλίου ή την επέμβαση τρίτων κρατών, φαίνεται να αποτελεί σημαντικό παράγοντα και για τη στρατολόγηση (Weinstein, 2005).

³² Η εξέγερση στο Αφγανιστάν προσφέρει ένα άριστο παράδειγμα του πώς οι αντάρτες αποφασίζουν να διασχίσουν τα σύνορα όταν αποτυγχάνουν να δημιουργήσουν μια βάση μέσα στο εθνικό έδαφος. Οι Αφγανοί αντάρτες κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών του πολέμου προσπάθησαν να δημιουργήσουν επιχειρησιακές βάσεις στην περιοχή Tora Bora και Shah-e Kot από όπου διώχθηκαν μετά τη "μάχη του Tora Bora" και την "Επιχείρηση Anaconda" αντίστοιχα και στη συνέχεια διέφυγαν στο Πακιστάν. (Bruscino, 2006: 1). Το ίδιο μπορεί να λεχθεί για τους Παλαιστίνιους αντάρτες που, αφότου απέτυχαν να δημιουργήσουν μια επιχειρησιακή βάση μέσα στα Κατεχόμενα Εδάφη κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών μετά τον πόλεμο του 1967, έπρεπε να στηριχθούν σε διασυνοριακές επιδρομές από βάσεις στην Ιορδανία και το Λίβανο.

κόστος μειώνεται επειδή οι επιμελητηριακές ανάγκες καλύπτονται ευκολότερα. Το δίκτυο της επιμελητείας είναι σε θέση να συντονίσει τις προσπάθειές του με σχετική ατιμωρησία και περισσότερους πόρους. Πέρα από την ασφαλή ροή των υλικών προμηθειών, το αντάρτικο κίνημα έχει πρόσβαση σε έναν διευρυμένο κύκλο πιθανών νέων μελών προερχόμενων από τους πρόσφυγες,³³ μέλη της Διασποράς και ξένους υποστηρικτές, αλλά και τα υφιστάμενα μέλη απολαμβάνουν μεγαλύτερη ασφάλεια. Ταυτόχρονα, δημιουργείται ένα ασφαλέστερο περιβάλλον για την ανεύρεση κεφαλαίων και διευκολύνεται η μετάβαση σε πιο συμβατικές μορφές στρατιωτικής οργάνωσης (Staniland, 2005: 24). Τέλος, μπορεί να ενδυναμώσει την εικόνα της εξέγερσης με την παροχή μιας «διεύθυνσης» για τις ξένες αντιπροσωπείες (Sayigh, 1986: 95).

Η μετάβαση σε διασυνοριακές βάσεις δεν προσφέρει μόνο έδαφος. Προσφέρει και χρόνο. Οι συγκρούσεις στις οποίες η εξέγερση διαθέτει διασυνοριακές βάσεις διαρκούν περισσότερο (Salehyan, 2007). Και η παράταση μιας σύγκρουσης είναι εις βάρος του ισχυρού δρώντα του οποίου ο πληθυσμός κουράζεται από μία φαινομενικά αέναη και μάταιη σύγκρουση (Mack, 1975) και ο εκνευρισμός της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας αυξάνεται οδηγώντας σε λάθη κρίσης και στρατηγικής (Krepinevich, 1988: 8) και ενδεχομένως και παραίτηση από τη σύγκρουση. Με τις διασυνοριακές βάσεις αυτός ο εκνευρισμός, παρών σε οποιαδήποτε παρατεταμένη σύγκρουση, επιδεινώνεται γιατί η ικανότητα του κράτους αντιπάλου να πλήξει την οργάνωση εξαρτάται από τη δυνατότητα προβολής ισχύος που έχει.

Σε κάθε περίπτωση η ικανότητα προβολής ισχύος μειώνεται όσο μεγαλώνει η γεωγραφική απόσταση από το κέντρο της κρατικής προσπάθειας, συνήθως την πρωτεύουσα (Geis, 2007: 5).³⁴ Αλλά η ικανότητα αυτή σχεδόν μηδενίζεται όταν πρόκειται για

³³ Σύμφωνα με τον Idean Salehyan τα στρατόπεδα προσφύγων είναι σημαντικές δεξαμενές στρατολόγησης επειδή οι συνθήκες διαβίωσης στα στρατόπεδα μειώνουν το κόστος ευκαιρίας για τη συμμετοχή σε επαναστατικές οργανώσεις. Γενικά η ύπαρξη προσφύγων σε ένα γειτονικό κράτος συμπίπτει συνήθως με το ξέσπασμα εξεγέρσεων, ειδικά εάν το κράτος αυτό είναι αδύναμο ή αντίπαλο. (Salehyan, 2007: 225) Ο Edward Luttwak προσφέρει μια εναλλακτική –αμφιλεγόμενη– προσέγγιση ισχυριζόμενος ότι αντίθετα είναι οι (υπερβολικά) καλές συνθήκες διαβίωσης στα στρατόπεδα προσφύγων που καθιστούν τους πρόσφυγες υποψήφιους για στρατολόγηση καθώς δεν έχουν κίνητρο να εγκαταλείψουν τους καταυλισμούς και έτσι βρίσκονται υπό την επήρεια των ανταρτών (Luttwak, 2001: 63-6). Για μια ενδελεχή συζήτηση πάνω στο θέμα της στρατιωτικοποίησης των προσφυγικών καταυλισμών βλ. (Lischer, 2005). Σε κάθε περίπτωση, το γεγονός ότι οι πρόσφυγες αξιολογούνται υψηλά στους υπολογισμούς των ανταρτών μπορεί να φανεί στις περιπτώσεις των Παλαιστίνιων ανταρτών στο Λίβανο και των Αφγανών ανταρτών στο Πακιστάν. Και οι δύο χρησιμοποίησαν τα στρατόπεδα προσφύγων για να στρατολογήσουν, να εκπαιδεύσουν και να οργανώσουν. Παρομοίως, οι Hutu αντάρτες προσπάθησαν να αναδιοργανωθούν στα στρατόπεδα προσφύγων που δημιουργήθηκαν στο ανατολικό Κονγκό όταν χιλιάδες Hutu διέφυγαν από την Ρουάντα το 1994 φοβούμενοι αντίποινα.

³⁴ Ο Geis ισχυρίζεται ότι η ισχύς μετριάζεται από την απόσταση σε μεγάλο βαθμό στις διακρατικές συγκρούσεις. Στις ασύμμετρες συγκρούσεις με μη-κρατικούς δρώντες η απόσταση έχει μικρότερη βαρύτητα. Ωστόσο, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι έχει *συνγκριτικά* μικρότερη βαρύτητα καθώς όπως ισχυρίζεται ο Geis σε αυτές τις περιπτώσεις μεγαλύτερη σημασία έχει η ασυμμετρία στρατηγικής. Μια διαφορετική προσέγγιση στο θέμα της γεωγραφικής απόστασης δίνουν ο Mack (Mack, 1975)

διασυνοριακές βάσεις, καθώς πέρα από την απόσταση παρεμβάλλεται και ένα διεθνές σύνορο. Έτσι, ενώ η ανάπτυξη των μεταφορών -και της τεχνολογίας γενικότερα- επέτρεψε στους αντάρτες να έχουν τη βάση τους και να δραστηριοποιούνται σε μεγάλη απόσταση από τους πολιτικούς και στρατιωτικούς στόχους τους, ταυτόχρονα τα κράτη προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο των διακρατικών πολέμων αυτοπεριορίστηκαν στην κυριαρχία τους. (Areguin-Toft, 2005a: 3). Με τις διασυνοριακές βάσεις η έννοια του «hit and run» αποκτά άλλη διάσταση. Ενώ τα μέλη της εξέγερσης μπορούν να πραγματοποιήσουν επιθέσεις μέσα στο έδαφος του κράτους στόχου και να διαφύγουν επιστρέφοντας στην ασφάλεια των διασυνοριακών τους βάσεων (Hamilton, 1985), οι επιχειρήσεις των δυνάμεων αντιμετώπισης περιπλέκονται. Έτσι ενώ και στην περίπτωση των εσωτερικών βάσεων δημιουργούνται άτυπα σύνορα μεταξύ των ελεγχόμενων από την κυβέρνηση περιοχών και αυτών που ελέγχονται από τους αντάρτες (McColl, 1969: 622), αυτά προστατεύονται αποκλειστικά από την ισχύ της εξέγερσης.³⁵ Αντίθετα, στην περίπτωση των εξωτερικών βάσεων τα σύνορα προστατεύονται από το ίδιο το διεθνές σύστημα. Δεδομένου, όμως, ότι η «ιερότητα» των συνόρων δεν είναι ούτε απόλυτη ούτε αυτονόητη, η προστασία που απολαμβάνουν οι ένοπλοι μη-κρατικοί δρώντες είναι συνάρτηση της προθυμίας και της δυνατότητας του κράτους στόχου να παραβιάσει την κυριαρχία του κράτους υποδοχής και αντίστοιχα της προθυμίας και της δυνατότητας του κράτους υποδοχής να υπερασπιστεί την κυριαρχία του και κατά προέκταση την εξέγερση.

Το κράτος στόχος, αντιμέτωπο με μια διασυνοριακή βάση, έχει στα χέρια του ορισμένες επιλογές, οι οποίες όμως όλες παρουσιάζουν ελλείψεις και δυσκολίες (Staniland, 2005: 25). Πρώτον, το κράτος μπορεί να επιλέξει τη λύση του κατευνασμού. Προχωρώντας σε κάποιες παραχωρήσεις το κράτος ευελπιστεί ότι θα εξαλείψει τις αιτίες που οδηγούν το κράτος-υποδοχής να παρέχει βοήθεια στην οργάνωση. Ωστόσο, αυτό προϋποθέτει ότι οι διαφορές μεταξύ των δύο κρατών δεν είναι σοβαρές ώστε και οι παραχωρήσεις να είναι μικρής σημασίας για το κράτος στόχο. Για αυτό το λόγο συνήθως ο κατευνασμός επιλέγεται από κράτη που δεν είναι οι κύριοι στόχοι της βίας (πχ. επιθέσεις παλαιστινιακών ομάδων σε ευρωπαϊκό έδαφος).

και ο Record (Record, 2007) που συνδέουν την απόσταση με το ενδιαφέρον της ισχυρής πλευράς και συγκεκριμένα υποστηρίζουν ότι το ενδιαφέρον που έχει ο ισχυρός για την έκβαση της σύγκρουσης είναι αντιστρόφως ανάλογο της απόστασης. Στο θέμα της γεωγραφικής απόστασης έχει αναφερθεί και ο T.E. Lawrence (Lawrence, 2008) ο οποίος τόνισε απαντημένα τον ρόλο που έπαιξε η αδυναμία των οθωμανικών στρατευμάτων να ελέγξουν τη μεγάλη περιοχή δράσης της αραβικής εξέγερσης της εποχής.

³⁵ Η προστασία αυτών των «απαγορευμένων (για το καθεστώς) ζωνών» δεν είναι πάντα μια εύκολη υπόθεση και μερικές φορές ο πειρασμός να τις υπερασπιστούν μπορεί να αποβεί καταστρεπτικός για τους αντάρτες (O'Neill, 1990: 56)

Σε κάθε περίπτωση ο κατευνασμός εμπεριέχει τον κίνδυνο τόσο η οργάνωση όσο και το κράτος υποδοχής να θεωρήσουν ότι το κράτος στόχος εκβιάζεται εύκολα και ως εκ τούτου να εμμείνουν στη στάση τους ή και να κλιμακώσουν τις επιθέσεις για να αποσπάσουν περισσότερες υποχωρήσεις (Barat, 2008; Byman, 2005: 277).

Η επόμενη επιλογή είναι η χρήση της διπλωματίας για να πιεστεί το κράτος υποδοχής. Η διπλωματία μπορεί να λάβει τη μορφή εξαναγκασμού, προσθέτοντας και το στοιχείο του μαστίγιου στο καρτό του κατευνασμού, και συνήθως περιλαμβάνει την απόσυρση κάποιων προνομίων που έχαιρε μέχρι πρότινος το κράτος υποδοχής, την άσκηση πίεσης έως το σημείο της πολιτικής απομόνωσης και τις οικονομικές κυρώσεις. Ωστόσο, παρόλο που ειδικά το εργαλείο των οικονομικών κυρώσεων χρησιμοποιείται συχνά η αποτελεσματικότητά τους είναι αμφιλεγόμενη (Hufbauer et al., 2001; Pape, 1997). Το πρόβλημα με αυτή τη λύση είναι διττό. Πρώτον, για να έχει αποτέλεσμα η πίεση που ασκείται πρέπει να είναι πολυμερής και αυτό επιτυγχάνεται σπανίως γιατί κάποια κράτη επικροτούν ή τουλάχιστον δε θεωρούν κατακριτέες τις ενέργειες τις οποίες το κράτος-στόχος καταδικάζει και για τις οποίες καλεί άλλα κράτη να λάβουν μέτρα. Κάποια κράτη ακόμα και αν θεωρητικά αναγνωρίζουν την ανάγκη να ασκηθεί πίεση δεν είναι πρόθυμα να την εντείνουν όσο θα ήθελε το ενδιαφερόμενο κράτος-στόχος γιατί δε θέλουν να διαρραγούν ολοκληρωτικά οι σχέσεις τους με το κράτος-υποδοχής (Byman, 2005: 283) ή γιατί φοβούνται τα αντίποινα από αυτό. Δεύτερον, δεν είναι όλα τα κράτη το ίδιο ευαίσθητα στη διπλωματική πίεση και τις οικονομικές κυρώσεις. Κάποια έχουν ένα ικανοποιητικό βαθμό αυτάρκειας. Αλλά ακόμα και στα κράτη που επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από το διεθνές τους περιβάλλον, έχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα μόνο έναντι κρατών που η στήριξή τους στην οργάνωση είναι ευκαιριακή και δεν εδράζεται σε σοβαρά συμφέροντα. Στην αντίθετη περίπτωση το κράτος-υποδοχής είναι διαθέσιμο να υποστεί τις συνέπειες γιατί θεωρεί το όφελος μεγαλύτερο (Byman, 2005: 282). Επίσης, αυτή η πίεση μπορεί να έχει το ακριβώς το αντίθετο αποτέλεσμα, δηλαδή η εξωτερική πίεση να εντείνει την αποφασιστικότητα του κράτους να αντισταθεί. (Byman, 2005: 273-4).

Η χρήση στρατιωτικών μέσων θεωρητικά έχει μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας αλλά στην πραγματικότητα εισάγει μεγάλη δόση αβεβαιότητας και μπορεί να αποδειχθεί καταστροφική. Καταρχήν αποτελεί σοβαρή κλιμάκωση στην οποία το κράτος-υποδοχής μπορεί να απαντήσει αναλόγως, οδηγώντας σε μια γενικευμένη σύγκρουση. Ωστόσο, δεν είναι μόνο η διμερής ισορροπία ισχύος που υποβάλλεται σε δοκιμή αλλά ταυτόχρονα η περιφερειακή και η

διεθνής (Brynen, 1990). Μια τέτοια κατάφορη παραβίαση της κυριαρχίας ενός κράτους όχι μόνο θα στρέψει το διεθνές αίσθημα εναντίον του κράτους-στόχου (Hamilton, 1985; Trinquier, 1964: 103) που πιθανόν μέχρι εκείνη τη στιγμή αντιμετωπιζόταν ως θύμα, αλλά ταυτόχρονα πιθανόν θα επιφέρει και την εμπλοκή άλλων κρατών, συμμάχων του κράτους-υποδοχής, διευρύνοντας τη σύγκρουση πέρα του επιθυμητού.

Ακόμα και αν το κράτος-υποδοχής λόγω αδυναμίας αποφασίσει να μην προχωρήσει σε αντίποινα, η απόφαση του να αναστείλει τη βοήθεια, να περιορίσει ή και να εκδιώξει τους αντάρτες από το έδαφος του δεν είναι βέβαιη. Όπως και στην περίπτωση των διπλωματικών πιέσεων μπορεί να έχει το αντίθετο αποτέλεσμα (Barat, 2008: 4). Μια υποχώρηση μετά από μια στρατιωτική επίθεση μπορεί να εκληφθεί ως αδυναμία στο εσωτερικό του κράτους-υποδοχής, ιδιαίτερα αν ο πληθυσμός υποστηρίζει την οργάνωση (Byman, 2005: 261-2). Η οργάνωση μπορεί να επωφεληθεί από αυτή την κατάσταση. Σε περίπτωση αντίδρασης του κράτους-υποδοχής και ενδεχομένως των συμμάχων του η οργάνωση θα βρεθεί να έχει τη στρατιωτική στήριξη ενός συμβατικού στρατού. Παράλληλα, η εμπλοκή του αντίπαλου κράτους σε μία σύγκρουση θα το αποδυναμώσει ενώ οι στρατιωτικές του δυνάμεις θα υπερεξαπλωθούν αφήνοντας έτσι μεγαλύτερα περιθώρια δράσης για την οργάνωση (Barat, 2008: 16). Σε περίπτωση μη αντίδρασης, η οργάνωση μπορεί να ενδυναμώσει τη θέση της στο κράτος-υποδοχής, αν την ώρα που το κράτος-υποδοχής φαίνεται αδύναμο να προστατέψει τους πολίτες του, αυτή αντίθετα αντεπιτίθεται εναντίον του εισβολέα.³⁶

Παράλληλα και η αποτελεσματικότητα των στρατιωτικών μέσων πάνω στις δυνατότητες της οργάνωσης είναι περιορισμένη. Οι αεροπορικές επιθέσεις που αποτελούν και τη συχνότερη μορφή είναι ανεπαρκείς απέναντι σε άτακτες ομάδες ενώ το υλικό και το ανθρώπινο κόστος τους είναι μεγάλο (Staniland, 2005: 27; Brusino, 2006: 25-30; Celeski, 2006: 55). Αν και το ανθρώπινο κόστος μπορεί να περιοριστεί με τη χρήση μη επανδρωμένων αεροσκαφών, η χρήση της αεροπορίας παραμένει συμπληρωματικό μέσο που ενδεχομένως έχει κάποια χρησιμότητα μόνο όταν χρησιμοποιείται στοχευμένα εναντίον συγκεκριμένων προσώπων.³⁷ Αλλά και σε αυτήν την περίπτωση, ακόμα και αν η κυβέρνηση είναι πρόθυμη να

³⁶ Σύμφωνα με τον Khaled al-Hassan (ένας εκ των ιδρυτών της Φατάχ) αυτή ήταν η στρατηγική της οργάνωσης. Συγκεκριμένα αποσκοπούσε στο να προκαλέσει, μέσω μιας σειράς ενεργειών, την αντίδραση του Ισραήλ που με τη σειρά της θα οδηγούσε τα αραβικά κράτη σε πόλεμο με το Ισραήλ. Σε περίπτωση που οι ηγεσίες των τελευταίων δεν ήταν πρόθυμες να το κάνουν τότε οι αραβικοί λαοί θα τους εξωθούσαν σε αυτό. (Merari, 1993: 235)

³⁷ Για περισσότερα πάνω στο θέμα του τι μπορεί να επιτευχθεί μέσω αεροπορικών βομβαρδισμών και τι όχι, ειδικά στην περίπτωση κινούμενων στόχων βλ. επίσης (Pape, 1996; Luttwak, 2001:163-5)

αποδεχτεί τη διεθνή κατακραυγή για τις «παράπλευρες απώλειες» λόγω λανθασμένων πληροφοριών³⁸ ή «αστοχίας», το κόστος για την εξέγερση υφίσταται μόνο αν η οργάνωσή της είναι ιεραρχική και στην κορυφή βρίσκεται μία αναντικατάστατη προσωπικότητα (Staniland, 2005: 25).³⁹

Οι αντιδράσεις γίνονται εντονότερες και το πρόβλημα της επιμελητείας και των πληροφοριών εντείνεται όταν η κυβέρνηση προχωρά σε χερσαίες επιχειρήσεις (Salehyan, 2007: 223; Byman, 2005: 70). Οι επανειλημμένες αποτυχημένες προσπάθειες των ΗΠΑ για συλλογή πληροφοριών στο Λάος και την Καμπότζη (Bruscino, 2006), δείχνουν ότι το πλεονέκτημα στην πληροφόρηση που κατέχουν οι αντάρτες γίνεται ανυπέρβλητο όταν πρόκειται για διασυνοριακή βάση. Το πρόβλημα της επιμελητείας αυξάνεται αφενός γιατί επιμηκύνονται οι επιμελητειακές του γραμμές και αφετέρου γιατί δημιουργούνται νέες ανάγκες και προκλήσεις (ή και επιθέσεις στις γραμμές του) εντός του εχθρικού περιβάλλοντος (Luttwak, 2001: 17). Τα προβλήματα αυτά είναι σχεδόν αναπόφευκτα γιατί το κράτος-στόχος μπροστά στη συνεχή υποχώρηση των δυνάμεων της εξέγερσης, αναγκάζεται, για να είναι αποτελεσματική η επιχείρηση, να διευρύνει το πεδίο της σύγκρουσης βαθύτερα εντός της επικράτειας του κράτους υποδοχής (Trinquier, 1964: 103). Όπως έδειξε και η εμπειρία του Ισραήλ στο Λίβανο (1982) πολύ συχνά αντίθετα με τους αρχικούς σχεδιασμούς μία επιχείρηση «άρνησης βάσεων» καταλήγει σε μια πολυδάπανη μακροχρόνια κατοχή (Salehyan, 2007: 223). Το κράτος-στόχος αναγκάζεται να ελέγχει ένα αφιλόξενο έδαφος όπου υστερεί στη δυνατότητά του για ορθή πληροφόρηση (Black & Morris, 1991: 395-6), τα προβλήματα στην επιμελητεία αυξάνονται αντί να μειώνονται (Eshel, 1997: 40) και τέλος κινδυνεύει να βρεθεί αντιμέτωπο με τη δημιουργία νέων εξεγέρσεων (πχ. σχηματισμός Hezbollah στο νότιο Λίβανο).

Αντί να επέμβει στο γειτονικό κράτος, το κράτος-στόχος μπορεί τέλος να θωρακιστεί εσωτερικά. Αυτό μπορεί να γίνει με δύο τρόπους, τη μετακίνηση φιλο-ανταρτικών πληθυσμών από τις συνοριακές περιοχές και την αντικατάστασή τους με φιλο-καθεστωτικούς και την κατασκευή περίφραξης στα σύνορα. Ο στόχος δεν είναι μόνο η μείωση των επιθέσεων αλλά και η αποκοπή της οργάνωσης από τη βάση στήριξής της (Markel, 2006: 44). Η μετακίνηση

³⁸ Για τα προβλήματα που παρουσιάζει η στοχευμένη αντιεξέγερση κυρίως σε επίπεδο συλλογής και εκμετάλλευσης πληροφοριών (και ιδιαίτερα όσον αφορά τις χρησιμοποιούμενες μεθόδους) βλ. (Merom, 2003: 46) Γενικότερα για το ζήτημα της συλλογής πληροφοριών στην αντιεξέγερση βλ. (Kitson, 1991: 71-7)

³⁹ Για περισσότερα πάνω στο ζήτημα της αποτελεσματικότητας της στοχοποίησης της ηγεσίας μιας εξέγερσης βλ. (Jordan, 2009; Byman, 2006; Hafez & Hatfield, 2006)

πληθυσμών αν και έχει χρησιμοποιηθεί παλιότερα κατά κόρον με τη μορφή περικλειστων στρατοπέδων (Staniland, 2005: 28; Markel, 2006; Merom, 2003: 39-40) στη σύγχρονη εποχή μία τέτοια τακτική θεωρείται απάνθρωπη και παρόλο που μετακινήσεις πληθυσμών λαμβάνουν χώρα, η πλήρης αποκοπή τους από τους αντάρτες μέσω της μετεγκατάστασής τους σε περικλειστες εγκαταστάσεις δεν είναι εφικτή. Πιο πιθανή είναι η χρήση του τοπικού πληθυσμού ως ομάδες περιφρούρησης των συνόρων (Cassidy, 2008; Brusino, 2006: 22, 61). Η χρησιμότητα των τελευταίων αυξάνεται όταν συνδυάζεται με την τοποθέτηση εμποδίων στα σύνορα, όπως για παράδειγμα συρματοπλεγμα, νάρκες, αισθητήρες κίνησης. Οι πιο γνωστές περιπτώσεις εφαρμογής τέτοιων συστημάτων είναι η γραμμή Morige στην Αλγερία και η γραμμή McNamara στο Βιετνάμ (Hamilton, 1985; Brusino, 2006: 27-8; Celeski, 2006: 55-6; Staniland, 2005; Record, 2006: 47) ενώ πιο πρόσφατα παραδείγματα είναι στο Κασμίρ (Staniland, 2005: 32-3), στο Ισραήλ στα σύνορα με το Λίβανο (Eshel, 1997:42), τη Γάζα, την Αίγυπτο και το υπό κατασκευή τείχος στη Δυτική Όχθη, στη Σαουδική Αραβία, στα σύνορα με το Ιράκ και την Υεμένη,⁴⁰ και τέλος ο υπό ανέγερση φράχτης στα σύνορα Ελλάδας-Τουρκίας στον Έβρο. Η κατασκευή περίφραξης αν και φαινομενικά είναι η καλύτερη λύση καθώς δε δημιουργεί περιπλοκές με τα γειτονικά κράτη, ωστόσο, έχει μεγάλο οικονομικό κόστος και για αυτό το λόγο είναι εφαρμόσιμο σε χώρες με σύνορα μικρής έκτασης⁴¹ και, το βασικότερο, παραβλέπει και υποτιμά την ανθρώπινη ευφυΐα και εφευρετικότητα. Ακόμα και το πιο ανεπτυγμένο σύστημα, μετά από κάποιο διάστημα θα βρεθεί τρόπος να παρακαμφθεί.⁴²

Συνεπώς, μεταφέροντας τις λειτουργίες της σε άλλο κράτος, η οργάνωση καταφέρνει να μειώσει σημαντικά την επιρροή του αντιπάλου της πάνω στην προσπάθειά της για επιβίωση και επικράτηση και να μειώσει το κόστος σύγκρουσης (Salehyan, 2009: 219). Παράλληλα αυξάνει το κόστος για το αντίπαλό της. Ωστόσο, αν και η βιβλιογραφία δείχνει ότι οι διασυνοριακές βάσεις επηρεάζουν θετικά τη δυνατότητα της οργάνωσης να επιτελέσει τις αναγκαίες στρατηγικές λειτουργίες της ωστόσο δεν είναι σαφές γιατί κάποιες οργανώσεις

⁴⁰ Η περίφραξη στα σύνορα με το Ιράκ ξεκίνησε να κατασκευάζεται το 2006 και δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί λόγω διάφορων καθυστερήσεων. Η κατασκευή περίφραξης στα σύνορα με την Υεμένη έχει παγώσει λόγω αντιδράσεων των φυλών που μένουν στις δύο πλευρές των συνόρων.

⁴¹ Για αυτόν τον λόγο στο Πακιστάν για παράδειγμα αν και εξετάστηκε η πιθανότητα να κατασκευαστεί μία τέτοια περίφραξη στα σύνορα με το Αφγανιστάν τελικά απορρίφθηκε επειδή το κόστος θα ήταν υπέρογκο. Αντίστοιχες σκέψεις είχαν κάνει και οι Σοβιετικοί οι οποίες εγκαταλείφθηκαν γιατί θα απαιτούνταν πέρα από πολλά χρήματα και μεγάλος αριθμός στρατιωτών για να περιφρουρούν την περιοχή (Brusino, 2006: 61-2)

⁴² Ο δύο πιο προφανείς τρόποι είναι από αέρος και υπογείως. Για παράδειγμα το Ισραήλ που έχει το πιο εκτεταμένο και τεχνολογικά εξελιγμένο σύστημα περίφραξης δεν έχει βρει ακόμα πλήρως αποτελεσματική λύση στο θέμα των πυραύλων και των τούνελ.

επωφελούνται από αυτή τη βοήθεια ενώ για άλλες οργανώσεις η εξάρτηση από την ξένη βοήθεια και η μεταφορά των βάσεων σε ξένο έδαφος έχει αρνητικές ή και καταστρεπτικές επιπτώσεις.

Μία πιθανή εξήγηση αφορά τις εσωτερικές διεργασίες της οργάνωσης. Η προστασία που απολαμβάνουν σε μία διασυνοριακή βάση δεν επιτρέπει στα μέλη της να σκληραγωγηθούν και στην οργάνωση να εξελιχθεί μέσω μιας διαδικασίας εκμάθησης στα πλαίσια της αλληλεπίδρασης με την αντιεξέγερση (Byman, 2005: 77). Ο μεγάλος όγκος οικονομικής βοήθειας πιθανόν να δημιουργήσει φαινόμενα διαφθοράς (Byman, 2001: 100) και το προσωπικό συμφέρον να λειτουργεί εις βάρος του συλλογικού. Η μακροχρόνια χρήση μιας διασυνοριακής βάσης πιθανόν να οδηγήσει σε επανάπαυση και ως εκ τούτου να εγκαταλειφθούν προσπάθειες για δημιουργία εσωτερικών βάσεων. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια επαφής με τη βάση στήριξης που βρίσκεται στο εσωτερικό, η οποία, τη στιγμή που η οργάνωση απολαμβάνει την προστασία στο εξωτερικό, δέχεται όλο το βάρος της καταστολής στο εσωτερικό. Τότε είναι σχεδόν αναπόφευκτο ότι αφενός η κυβερνητική προπαγάνδα που θα παρουσιάζει την οργάνωση ως προδότες και τυχοδιώκτες⁴³ θα γίνει πιστευτή σε μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού (Byman, 2001: 101) και αφετέρου θα δημιουργηθούν τριβές μεταξύ της ηγεσίας στο εσωτερικό και το εξωτερικό (Merom, 2003: 85-86). Τέλος, η πλασματική αυτή προστασία μπορεί να εξελιχθεί σε αυξανόμενη αδιαλλαξία που ενδεχομένως να οδηγήσει σε απώλεια ευκαιριών για έναν συμφέροντα συμβιβασμό.

Οι πραγματικές διαστάσεις αυτών των προβλημάτων φαίνονται στο ενδεχόμενο το κράτος-υποδοχής να αλλάξει στάση. Δεδομένου ότι ένα κράτος χρησιμοποιεί μια εξέγερση ως διαπραγματευτικό πλεονέκτημα για να αυξήσει την επιρροή του πάνω στον αντίπαλό του (Byman et al., 2001: 31), εύκολα θα ανταλλάξει αυτό το "διαπραγματευτικό χαρτί" όταν ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις του ή όταν οι αλλαγές των συνθηκών μετατρέπουν τους αντάρτες σε βάρος παρά πλεονέκτημα. Η απόφαση του κράτους να παρέχει βοήθεια στην οργάνωση πηγάζει από την εκτίμηση του κέρδους που προσδοκά. Οι διεθνείς πιέσεις, μια μεγαλύτερη του

⁴³ Το κυβερνών MPLA της Αγκόλα χρησιμοποίησε με αρκετή επιτυχία αυτές τις κατηγορίες ενάντια στην UNITA την οποία απεικόνισε ως μαριονέτα της ρατσιστικής Νότιας Αφρικής (Burke, 1984) Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί για το Mujahedin-e Khalq (MEK) που αγωνίζονταν εναντίον του θρησκευτικού καθεστώτος στην Τεχεράνη. Το MEK έχασε οποιαδήποτε νομιμοποίηση είχε όταν άρχισε να κατευθύνει τις επιχειρήσεις του από το Ιράκ κατά τη διάρκεια του πολέμου Ιράν-Ιράκ. (Byman, 2008: 190)

αναμενομένου αντίδραση του αντίπαλου κράτους, μια αναθεώρηση της πολιτικής⁴⁴ από την υφιστάμενη ή μια νέα ηγεσία (San-Akca, 2009: 598) ή τέλος η πεποίθηση ότι η οργάνωση ενδυναμώνεται και επεμβαίνει στα εσωτερικά ζητήματα σε τέτοιο βαθμό που ήδη αμφισβητεί ή μπορεί να αμφισβητήσει μελλοντικά την κυβερνητική εξουσία (Bynne, 1990; Celeski, 2006: 52), μπορούν να αλλάξουν αυτές τις εκτιμήσεις εις βάρος της οργάνωσης.

Ωστόσο, η σχέση της οργάνωσης με το κράτος υποδοχής δε μπορεί να απεικονιστεί ως ένα δυαδικό σύστημα (στήριξη, απώλεια στήριξης) αλλά αντίθετα ως μια συνεχής διαδικασία. Μία οργάνωση εγκαθιστάμενη στην επικράτεια ενός άλλου κράτους να μην αποδεσμεύεται και προστατεύεται από το σύστημα εξουσίας του κράτους-στόχου αλλά ταυτόχρονα εισέρχεται σε αυτό του κράτους-υποδοχής το οποίο προωθεί τα δικά του συμφέροντα που δεν ταυτίζονται πάντα με αυτά της οργάνωσης. Το κράτος προσπαθεί να περιορίσει την αυτονομία της οργάνωσης, να καθορίσει τη στρατηγική της, τους στόχους και τη χρονική στιγμή των επιθέσεων της, ακόμα και τις διαπραγματεύσεις με την εχθρική κυβέρνηση. Για το σκοπό αυτό μπορεί να πλήξει άμεσα την οργάνωση μέσω μιας βίαιης καταστολής εναντίον των μελών και των δραστηριοτήτων της ή έμμεσα μέσω χειραγώγησης και διάσπασης των συνιστωσών της. (Byman, 2005: 75-8; Byman, 2001: 100-2).

Ο Che Guevara έγραψε ότι *«άνευ όρων βοήθεια δεν πρέπει να αναμένεται από μια κυβέρνηση ...η οποία επιτρέπει το έδαφός της να χρησιμοποιηθεί ως επιχειρησιακή βάση, κάποιος πρέπει να δει την κατάσταση σαν να ήταν σε ένα απολύτως εχθρικό στρατόπεδο.»* (Guevara, 1961). Ωστόσο, αν και είναι δεδομένο ότι η οργάνωση θυσιάζει σε κάποιο βαθμό την αυτονομία της για την ασφάλεια της, το ερώτημα που τίθεται είναι ποιοι παράγοντες καθορίζουν το περιθώριο ελιγμών της μέσα σε αυτό το εχθρικό περιβάλλον και ποια είδη κρατών παρέχουν τον βέλτιστο συνδυασμό παροχών / ελευθερίας.

1.2.3 Η «μετα-νεωτερικότητα» της σύγχρονης μη-κρατικής ένοπλης βίας

Την 11^η Σεπτεμβρίου, η αλ-Κάιντα, μία ένοπλη μη-κρατική οργάνωση, επιτέθηκε στην ισχυρότερη κρατική δύναμη του διεθνούς συστήματος. Για μια σειρά αναλυτών η πρόκληση

⁴⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αλλαγή στάσης της Αλβανίας και της Γιουγκοσλαβίας απέναντι στους Έλληνες αντάρτες. (Dougherty, 1997). Αντίστοιχο παράδειγμα είναι και η εκδίωξη του Οσάμα Μπιν-Λάντεν από του Σουδάν όταν ο Τουραμπί αντικαταστάθηκε από τον αλ-Μπασίρ. (Menkhaus, 2007: 76)

της αλ-Κάιντα ήταν μία αναμενόμενη αντίδραση σε μία ηγεμονική δύναμη που λόγω της ισχύος της δεν επιτρέπει την αλλαγή του *status quo* με άλλα μέσα (Sobek & Braithwaite, 2005). Όπως συνέβη και με άλλες παλιότερες αυτοκρατορίες η παγκόσμια προβολή ισχύος και η πολλές φορές βίαιη επιβολή των συμφερόντων της δημιουργεί τους σπόρους και τις συνθήκες για την αντίσταση σε αυτή (Johnson, 2000), ιδιαίτερα όταν η αυτοκρατορία βρίσκεται σε παρακμή (Bergesen & Lizardo, 2004: 47).

Σύμφωνα με τους Steven Metz και Raymond Millen η στρατηγική σημασία της μη-κρατικής ένοπλης βίας καθορίζεται από τις σχέσεις των μεγάλων δυνάμεων. Όσο μικρότερη είναι η πιθανότητα άμεσης σύγκρουσης μεταξύ τους και όσο μεγαλύτερη η τάση τους να υποκινούν εξεγέρσεις τόσο μεγαλύτερη είναι η σημασία της για την περιφερειακή και παγκόσμια ισορροπία ισχύος. Στην αντίθετη περίπτωση δεν είναι τίποτα παρά ένας στρατηγικός «θόρυβος» στο βάθος των διακρατικών εξελίξεων (Metz & Millen, 2004: 1). Ωστόσο, ενώ το τέλος του διπολισμού οδήγησε αρχικά σε χαμηλότερα επίπεδα μη-κρατικής βίας (Volgy et.al, 1997: 225-6), η έλλειψη ενός κρατικού αντίβαρου στην αμερικανική ισχύ επέτρεψε σε έναν μη-κρατικό δρώντα να αναλάβει αυτό το ρόλο. Εντούτοις, ενώ η ρεαλιστική αυτή αντίληψη αντιμετωπίζει αυτό το φαινόμενο ως παροδική ανισορροπία του διεθνούς συστήματος που θα εξαλειφθεί όταν η λογική της ισορροπίας ισχύος θα αναδείξει τα κρατικά αντίβαρα (Lia & Skjolberg, 2004: 61; Gray, 2007: 239-40), άλλες προσεγγίσεις διαβλέπουν μια πιο ριζική αλλαγή.

Μία διάσταση αυτής της αλλαγής αφορά το στρατηγικό στόχο της σύγχρονης πολιτικής βίας αναφορικά με το διεθνές σύστημα. Όλοι οι μη-κρατικοί ένοπλοι δρώντες επιτίθενται κατά κάποιο τρόπο στο διεθνές σύστημα καθώς από τη φύση τους αμφισβητούν το κρατικό μονοπώλιο άσκησης βίας. Ωστόσο, η μεγαλύτερη πλειοψηφία τους δεν αμφισβητεί τις οργανωτικές αρχές του συστήματος καθώς μέσω της δράσης τους αποσκοπούν είτε στην κατάληψη της κρατικής εξουσίας ή στη δημιουργία ενός νέου κράτους. Οι οργανώσεις αυτές δεν αποτελούν απειλή για το διεθνές σύστημα. Στο αντίθετο άκρο βρίσκονται οργανώσεις που αμφισβητούν τις οργανωτικές δομές του συστήματος (Mendelsohn, 2005: 54). Ένα παράδειγμα αυτού του δεύτερου είδους είναι οι οργανώσεις που πρεσβεύουν την αναρχική θεώρηση και αποσκοπούν στην κατάλυση του κράτους και την αντικατάστασή του από μη-ιεραρχικές μορφές οργάνωσης. Υπό αυτό το πρίσμα πρέπει να ειπωθεί η ισλαμιστική πολιτική βία. Οι ισλαμικές οργανώσεις που λειτουργούν σε ένα «εθνικό πλαίσιο» μπορούν να αφομοιωθούν και

να λειτουργήσουν μέσα στο σύστημα. Αντίθετα, οι διεθνικές ισλαμικές οργανώσεις θεωρητικά δε μπορούν γιατί δεν αποδέχονται την κρατική υπόσταση και στοχεύουν στη δημιουργία χαλιφάτου. Παρά τις διεθνικές διακηρύξεις υπέρ του χαλιφάτου, ωστόσο, δεν είναι δυνατόν να προεξοφλήσουμε βέβαια αν ο διεθνικός τους χαρακτήρας είναι τακτικής ή στρατηγικής φύσης. Είναι πολύ πιθανόν η διεθνική ρητορική να χρησιμοποιείται για λόγους προπαγάνδας και να εγκαταλειφθεί όταν άλλοι εδαφικοί στόχοι επιτευχθούν (Mendelsohn, 2005: 56). Εξάλλου η δημιουργία ενός χαλιφάτου δεν εμποδίζει την ενσωμάτωσή του στο διεθνές σύστημα αν αυτό αποφασίσει και αποδεχτεί να λειτουργεί σύμφωνα με τους κανόνες του συστήματος στις εξωτερικές του σχέσεις. Στην ουσία δηλαδή ως ένα διευρυμένο κράτος που θα περιλαμβάνει ορισμένες ή όλες τις μουσουλμανικές χώρες.⁴⁵

Ένα σύστημα, όμως, δε λειτουργεί βάσει υποθέσεων, ευελπιστώντας στις φιλο-συστημικές προθέσεις των μη-κρατικών δρώντων. Στην περίπτωση της προηγούμενης έκφανσης αντι-συστημικής βίας, των αναρχικών ομάδων στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το ένστικτο αυτοσυντήρησης του συστήματος πυροδότησε ένα ενδο-συστημικό αντίβαρο. Απέναντι και παράλληλα με την αναρχική αμφισβήτηση των οργανωτικών αρχών του συστήματος, αναπτύχθηκε μια αντίρροπη τάση ενδο-συστημικής αποσυμπίεσης. Το διεθνές σύστημα κατάφερε να αποτρέψει τις ευρύτερες αλλαγές που πρόκριναν οι αναρχικοί και οι οποίες απειλούσαν την ίδια την υπόσταση του συστήματος, επιτρέποντας την προσθήκη του έθνους στο κράτος. Έτσι, αναγκάστηκε να θυσιάσει το αποικιακό οικοδόμημα, που αποτελούσε τη ραχοκοκαλιά του συστήματος, αλλά μπόρεσε να διατηρήσει την κρατικό-μορφή δομή του. Παράλληλα με το εθνικο-απελευθερωτικό κλίμα στις αποικίες, η κεντρομόλος τάση του συστήματος να αφομοιώνει τις επαναστατικές συμπεριφορές φάνηκε και στην κοινωνικοποίηση του κρατικού μοντέλου στις μεγάλες κομμουνιστικές επαναστάσεις της περιόδου. Από τη στιγμή που και ο «ορθόδοξος μαρξισμός» αποφάσισε την περιφρούρηση της επανάστασης στα κρατικά σύνορα, η αντι-συστημική βία μπόρεσε να περιοριστεί σε διαχειρίσιμα από το διεθνές σύστημα επίπεδα καθώς τα επαναστατικά κράτη «κοινωνικοποιήθηκαν» στη λογική της λειτουργίας του διεθνούς συστήματος (Waltz, 1979: 127-8; Armstrong, 1993).⁴⁶

⁴⁵ Στην ουσία οι περιοχές αυτές θα σχηματίζουν το «Dar al-Islam» (Επικράτεια του Ισλάμ) και απέναντί του θα βρίσκεται το «Dar al-Harb» (Επικράτεια του Πολέμου) που θα περιλαμβάνει όλες τις μη-μουσουλμανικές περιοχές (και κράτη).

⁴⁶ Για μια διαφορετική προσέγγιση που δεν αντιμετωπίζει την «κοινωνικοποίηση» των επαναστατικών κρατών ως αυτόματα και απόλυτη διαδικασία βλ. (Walt, 1996 και Halliday, 1999)

Ωστόσο ενώ οι αναρχικοί είχαν την «ατυχία» να δράσουν την περίοδο που το κράτος ως θεσμός βρισκόταν στο απόγειο του και η τεχνολογία της εποχής δεν επέτρεπε σε μία διεθνική ιδεολογία να δρα σε παγκόσμιο επίπεδο (Aydinli, 2008), η σύγχρονη ισλαμική βία βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα διαφορετικό περιβάλλον. Το νέο αυτό στρατηγικό πλαίσιο δράσης αποτελεί τη δεύτερη διάσταση της μετα-νεωτερικότητας της σύγχρονης ένοπλης βίας. Οι αλλαγές που φέρνει η παγκοσμιοποίηση όπως αποτυπώνονται στην ανάπτυξη νέων μορφών οικονομικής αλληλεπίδρασης, τα «πορώδη σύνορα», τη διάδοση και «εκδημοκρατισμό» της μικρο-ηλεκτρονικής (συμπεριλαμβανομένου της πληροφορικής) τεχνολογίας και στη μεταβαλλόμενη κατανομή ισχύος και δυνατοτήτων, δημιουργούν πραγματικές και νοητικές ζώνες ασαφούς και επικαλυπτόμενης εξουσίας (Rosenau, 1997). Αν και είναι πρόωρο να ανακηρύξουμε το κράτος νεκρό ή ετοιμοθάνατο, σίγουρα οι δυναμικές αυτές δημιουργούν ένα νέο πλαίσιο αλληλεπίδρασης μέσα στο διεθνές σύστημα.

Αν η μη-κρατική βία κάθε εποχής είναι μία αντεστραμμένη εικόνα του κράτους αυτής της εποχής τότε η πρώτη είναι εξίσου παγκόσμια, δικτυακή και αποκεντρωμένη όσο το σύγχρονο «κράτος αγοράς» (Bobbitt, 2008). Έτσι, η σύγχρονη αντι-συστημική ένοπλη βία που αντιμάχεται τις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης αποδεικνύεται εξαιρετικά παγκοσμιοποιημένη και ικανή να εκμεταλλευτεί στο έπακρο τα εργαλεία της παγκοσμιοποίησης (Kilcullen, 2009: 9). Ταυτόχρονα, ενώ οι μη-κρατικοί δρώντες χρησιμοποιώντας τα εργαλεία του συστήματος μπορούν να λειτουργούν «από το σύστημα», τα κράτη περιορίζονται από το γεγονός ότι «λειτουργούν μέσα στο σύστημα» (Wahlert, 2007: 26). Το γεγονός ότι τα κράτη πρέπει να ακολουθούν τους κανόνες του συστήματος τα περιορίζει γιατί οι κανόνες τροποποιούνται και προσαρμόζονται στην πραγματικότητα με εξαιρετικά βραδύ ρυθμό (Pollard, 2002: 227). Η δυνατότητα των μη-κρατικών δρώντων να δραστηριοποιούνται σε παγκόσμιο επίπεδο εκθέτει και μια δεύτερη αδυναμία του συστήματος που αφορά την πρακτική αντιμετώπιση του φαινομένου. Η αντιεξέγερση προορίζεται για την αντιμετώπιση μιας εξέγερσης σε μία χώρα και όχι παγκοσμίως καθώς απαιτείται μεγάλος βαθμός συντονισμού μεταξύ των διάφορων συνισταμένων της. Αυτός ο συντονισμός είναι ελλιπής ή και αδύνατος σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο γιατί δεν υπάρχει μια ανώτερη αρχή να τον επιβάλει (Kilcullen, 2005: 607).⁴⁷

⁴⁷ Το ίδιο ισχύει και στο θέμα του δικαίου. Όπως σημειώνει ο Donald Black (Black, 2004: 15), η σχέση του δικαίου με την κοινωνική (σχεσιακή) απόσταση είναι καμπυλόγραμμη δηλαδή χαμηλότερα επίπεδα δικαίου συναντούνται στις σχέσεις μεταξύ συγγενών και μεταξύ κρατών ή γενικότερα ευδιάκριτα ξεχωριστών ομάδων. Στην περίπτωση των ασύμμετρων συγκρούσεων

Η επιρροή των συντελούμενων αλλαγών και κυρίως της πληροφορικής επανάστασης στον τομέα της οργανωμένης βίας εκφράστηκε στα πλαίσια της συζήτησης για την «επανάσταση στις στρατιωτικές υποθέσεις» (revolution in military affairs -RMA).⁴⁸ Ο Andrew Latham (2002) τοποθέτησε αυτήν την επιρροή στις αλλαγές που επήλθαν στο «παράδειγμα της πολεμικής σύρραξης», στην «κοινωνική διάσταση του πολέμου» και στον ίδιο τον «πολιτικο-πολιτισμικό θεσμό του πολέμου». Η μετάβαση από το παράδειγμα του μηχανοκίνητου πολέμου ελιγμών στο παράδειγμα του μη-γραμμικού πληροφορικού πολέμου (information war) επέφερε αλλαγές στις στρατιωτικές τεχνολογίες, δόγματα και οργανωτικές δομές. Οι τελευταίες αναμένεται ότι θα βιώσουν μια σταδιακή μετάβαση σε «ευμετάβλητες 'εικονικές δυνάμεις κρούσεις' που αποτελούνται από 'ευκίνητες μονάδες' οι οποίες μπορούν να δημιουργηθούν, να διαλυθούν και να ανασυσταθούν ανάλογα με τις απαιτήσεις συγκεκριμένων αποστολών και δυναμικών του πεδίου μάχης» (Latham, 2002: 240).

Όσον αφορά την κοινωνική διάσταση του πολέμου, συντελείται μια μετάβαση από την «βιομηχανική ολοκληρωτική πολεμική σύρραξη» στην «πληροφορική πολεμική σύρραξη» (information warfare) όπου μεταξύ άλλων παρατηρείται ότι η σύγκρουση δεν περιορίζεται πλέον στο φυσικό περιβάλλον αλλά ολοένα περισσότερο λαμβάνει χώρα και στον κυβερνοχώρο.⁴⁹ Οι αλλαγές στον θεσμό του πολέμου είναι λιγότερο σαφείς και δε μπορούν να θεωρηθούν τελεσίδικες ή ολοκληρωμένες και ως εκ τούτου θα ήταν ορθότερο να μιλάμε για δυναμικές. Οι αλλαγές στη φύση των παραγωγικών σχέσεων, η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου και των εθνικών αγορών, η διεθνοποίηση του κεφαλαίου, η έλευση νέων ψηφιακών πληροφορικών υποδομών που διευκολύνουν την επικοινωνία φαίνεται να δημιουργούν νέες μορφές πολιτικής συνείδησης και κινητοποίησης ή ακόμα και ταυτότητας και να αποδυναμώνουν την οργανωμένη βία από το κρατικό μονοπώλιο. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τον Latham, η αποδυνάμωση της «πολιτικής ισχύος, νομιμοποίησης και αφοσίωσης [στο] του νεωτερικού κράτους-έθνους έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη διεθνικών δικτύων πολιτικών δεσμών και

η έλλειψη κανονιστικού πλαισίου είναι εντονότερη και η δυνατότητα υιοθέτησης ενός δύσκολη επειδή πρόκειται για ένα σχετικά νέο φαινόμενο.

⁴⁸ Εκτεταμένη βιβλιογραφία και ένας μεγάλος αριθμός άρθρων και κειμένων για τη συζήτηση για την «επανάσταση στις στρατιωτικές υποθέσεις» είναι διαθέσιμα στον παρακάτω σύνδεσμο <http://www.comw.org/rma/>

⁴⁹ Ο κυβερνοχώρος μπορεί να οριστεί ως «έναν παγκόσμιος τομέας εντός του περιβάλλοντος πληροφοριών του οποίου ο ξεχωριστός και μοναδικός χαρακτήρας ορίζεται από τη χρήση της ηλεκτρονικής και του ηλεκτρομαγνητικού φάσματος για τη δημιουργία, αποθήκευση, τροποποίηση και ανταλλαγή και εκμετάλλευση πληροφοριών μέσω αλληλεξαρτώμενων και αλληλοσυνδεδεμένων δικτύων που χρησιμοποιούν τεχνολογίες πληροφοριών-επικοινωνιών». Για τον παραπάνω ορισμό και για μια επισκόπηση άλλων ορισμών που έχουν δοθεί κατά καιρούς βλ. (Kuehl, 2009: 28)

κινητοποίησης που λειτουργούν πέρα του νεωτερικού κράτους και του παράγωγου διεθνούς συστήματος». Επίσης, «ο έλεγχος πάνω στα μέσα της οργανωμένης βίας έχουν μεταφερθεί από το κράτος σε μια σειρά μη-κρατικών δρώντων». ⁵⁰ (Latham, 2002: 256-7)

Εφόσον ο τρόπος που το κράτος ασκεί βία έχει εξελιχθεί στα πλαίσια της «επανάστασης στις στρατιωτικές υποθέσεις» (RMA) τότε είναι αναμενόμενο ότι και η άσκηση μη-κρατικής βίας βιώνει μία αντίστοιχη «επανάσταση στις τρομοκρατικές υποθέσεις» (Shultz et. al, 2004: 10). Η πρώτη διάσταση αυτής της επανάστασης είναι η διαφοροποίηση στις πηγές βοήθειας. Με τη μείωση της κρατικής βοήθειας οι οργανώσεις αναγκάστηκαν να προσαρμοστούν και να διαφοροποιήσουν τις πηγές από όπου λάμβαναν βοήθεια (Giraldo & Trinkunas, 2007). Εκμεταλλευόμενες τις καλύτερες μεταφορές και την αποδοτικότερη επικοινωνία που προσέφερε η παγκοσμιοποίηση, αντικατέστησαν μερικώς την κρατική βοήθεια με την ενίσχυση των μη-κρατικών φορέων υποστήριξης όπως οι πρόσφυγες, η διασπορά,⁵¹ οι ΜΚΟ, οι θρησκευτικές οργανώσεις και οι ευκατάστατοι ιδιώτες (Lia & Skjølberg, 2004: 56). Αυτά τα μη-κρατικά δίκτυα στήριξης αποτελούν την «ανεπιθύμητη διάσταση» των διεθνικών κοινωνικών δικτύων που γέννησε η παγκοσμιοποίηση και ενσαρκώνονται στην εικόνα της «παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών» (Arquilla & Ronfeldt, 2001). Ωστόσο, αν και η βοήθεια που προσφέρουν αυτοί οι δρώντες έρχεται με χαμηλότερο κόστος, περιορίζεται κατά βάση στους τομείς της οικονομικής βοήθειας, της προπαγάνδας, της στρατολόγησης (κυρίως στους πρόσφυγες και τη διασπορά) και σε μικρότερο βαθμό τις πληροφορίες (Byman et al, 2001: 59-60, 67-9). Ωστόσο, ακόμα και αυτές οι μη-κρατικές πηγές βοήθειας δε λειτουργούν εξω-συστημικά αλλά στα πλαίσια κάποιου κράτους το οποίο πρέπει να επιτρέπει ή να μην είναι σε θέση να εμποδίσει την παροχή αυτής της βοήθειας (Byman, 2005: 219-223; Salehyan, 2007: 225). Σε κάθε περίπτωση άλλες περισσότερο στρατιωτικές λειτουργίες⁵² μίας οργάνωσης δε

⁵⁰ Η Audrey Cronin (2006) ισχυρίζεται ότι η «κυβερνο-κινητοποίηση» έχει ως αποτέλεσμα την «κλασματοποίηση» της βίας σε εξατομικευμένες, όγλο-ωθούμενες, φεουδαρχικές μορφές πολέμου. Ωστόσο, θα ήταν εσφαλμένο να θεωρήσουμε ότι η απώλεια του μονοπωλίου χρήσης οργανωμένης βίας από τα κράτη και η χρήσης βίας από μη-κρατικούς δρώντες σημαίνει αναγκαστικά ότι αυτή πλέον δεν είναι οργανωμένη και δε βασίζεται στη στρατηγική ως ζεύξη διαθέσιμων μέσων και πολιτικών στόχων.

⁵¹ Ο IRA και οι Τίγρεις του Ταμίλ αποτελούν τα δύο πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελεσματικής χρήσης της διασποράς για τους σκοπούς της οργάνωσης. Ωστόσο, ακόμα και αυτές με τον καιρό αντιμετωπίζουν ολοένα μεγαλύτερες δυσκολίες να διατηρούν τη δέσμευσή τους ισχυρή καθώς η δεύτερη και η τρίτη γενιά μεταναστών είναι λιγότερο ενθουσιώδης στη στήριξή της στον αγώνα. Για περισσότερα πάνω στο ρόλο της διασποράς βλ. για παράδειγμα (King & Melvin, 2000; Shain & Barth, 2003; Sheffer, 2003)

⁵² Με μοναδική ίσως εξαίρεση τον οπλισμό. Οι οργανώσεις μπορούν να εκμεταλλευτούν την «απελευθέρωση» στην αγορά των όπλων. Για περισσότερα πάνω στο θέμα βλέπε τις σχετικές μελέτες του Small Arms Survey <http://www.smallarmssurvey.org/>

δύναται να καλυφθούν από τη διασπορά ή τους πρόσφυγες. Κατά συνέπεια, η σημασία της βάσης παραμένει μεγάλη.

Η λύση που δίνεται σε αυτό το ζήτημα είναι η οργανωτική προσαρμογή των οργανώσεων. Αν ο «χάρτης έχει κλείσει» προ πολλού και δεν υπάρχει σπιθαμή γης στην οποία να μην έχει αξιώσεις κάποιο κράτος, τότε μια οργάνωση πρέπει να λειτουργεί στα πλαίσια «προσωρινών αυτόνομων ζωνών» που θα δημιουργούνται και θα διαλύονται για να ξαναδημιουργηθούν κάπου άλλου πριν το κράτος μπορέσει να τα χτυπήσει (Bey, 1991). Ως συνέχεια αυτής της αντίληψης πολλοί αναλυτές ισχυρίζονται ότι μία οργάνωση μπορεί να λειτουργεί εσαεί με τη μορφή μικρών πυρήνων. Έτσι, τα στρατόπεδα εκπαίδευσης μετατρέπονται σε πολιτιστικά κέντρα, σπίτια ή φυλακές (Innes, 2005: 300), η δημιουργία διοικητικών δομών μοιάζει περιττή (Kilcullen, 2006: 5), η απελευθέρωση εδάφους δεν αποτελεί στόχο (Muckian, 2007: 18) και εν τέλει το απαραίτητο έδαφος συρρικνώνεται στο σημείο του φυσικού χώρου που χρειάζεται ένα άτομο για την προσωπική του επιβίωση και ύπαρξη (Innes, 2008: 263). Αλλά αυτές οι νέου τύπου βάσεις δεν περιορίζονται στο γεωγραφικό χώρο αλλά εκτείνονται σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης δραστηριότητας, από τις ιδέες και τα πιστεύω μέχρι τα ανθρώπινα και πολιτικά δικαιώματα (Innes, 2007; Wise, 2008). Η αντίληψη αυτή στην ουσία αποδεσμεύει την έννοια της κοινωνικής βάσης από την εδαφική βάση. Αλλά όπως μια εδαφική βάση είναι άχρηστη αν δε συνοδεύεται από την κοινωνική στήριξη⁵³ έτσι και η κοινωνική βάση δε μπορεί να αντικαταστήσει εξολοκλήρου τις λειτουργίες εδάφους. Οι ιδέες μπορεί να κινητοποιούν και τα πολιτικά δικαιώματα μπορεί να προστατεύουν αλλά δεν εκπαιδεύουν, δεν εξοπλίζουν και δεν οργανώνουν –επιχειρησιακά- επιθέσεις.

Το είδος της βάσης που φαίνεται να λύνει το ζήτημα του εδάφους χωρίς να περιορίζει τις απαραίτητες για την οργάνωση λειτουργίες είναι η βάση στο διαδίκτυο. Η τεχνολογική ανάπτυξη μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο επέτρεψε στους αδύναμους μη-κρατικούς δρώντες να ξεπεράσουν τον περιορισμό των συνόρων. Έτσι και η πληροφορική επανάσταση, ισχυρίζονται πολλοί, τους επιτρέπει να ξεπεράσουν όλων των ειδών τα σύνορα ακόμα και αυτά που θέτει ο φυσικός κόσμος. Οι νέες οργανώσεις πολιτικής βίας φέρονται να έχουν ξεπεράσει την ανάγκη εδραίωσης στο φυσικό περιβάλλον και δύνανται να εξαϋλωθούν στο εικονικό

⁵³ Βέβαια, στα πλαίσια της συζήτησης περί «παλιών» και «νέων» πολέμων, υιοθετείται η αντίληψη ότι οι νέου τύπου εξεγέρσεις δεν έχουν καν ανάγκη και δεν επιζητούν την κοινωνική στήριξη βλ. ενδεικτικά (Kaldor, 2006: 104)

περιβάλλον του διαδικτύου.⁵⁴ Στο διαδίκτυο οι εικονικές κοινότητες αντικαθιστούν τις γεωγραφικά προσδιορισμένες κοινότητες (Reidenberg, 1997: 86) χωρίς να υπάρχει ανάγκη για φυσικά κέντρα βάρους. Το διαδίκτυο μετατρέπεται σε μια «εικονική βάση όπου κάθε διάσταση του παγκόσμιου τζιχάντ μπορεί να λάβει χώρα» (Ranstorp, 2007: 31). Η αλ-Κάιντα μπορεί «να προωθήσει την τζιχάντι σαλάφι ιδεολογία στην Ούμα, να στρατολογήσει, να εμπνεύσει, να εκπαιδεύσει μαχητές, να παρέχει επιχειρησιακές πληροφορίες και υλικό, να δικτυώσει διασκορπισμένα στοιχεία του κινήματος, να σχεδιάσει και να πραγματοποιήσει επιχειρήσεις» (Shultz, 2008: 88). Στα πλαίσια αυτά η αλ-Κάιντα γίνεται «το πρώτο αντάρτικο κίνημα στην ιστορία που μεταναστεύει από το φυσικό χώρο στον κυβερνοχώρο» (Coll & Glasser, 2005).

⁵⁴ Ανάλογες απόψεις έχουν εκφραστεί και αναφορικά με τα κράτη αν και σε αυτήν την περίπτωση είναι η αυξανόμενη σημασία του εμπορίου, της τεχνολογίας και των υπηρεσιών που περιορίζουν τη σημασία του εδάφους σχηματίζοντας «εικονικά κράτη» (Rosecrance, 1996)

1.3 Θεωρητικές υποθέσεις και μεθοδολογική προσέγγιση

Η διατριβή φιλοδοξεί να απαντήσει στο ερώτημα υπό ποιες συνθήκες βελτιστοποιείται η στρατηγική θέση ενός μη-κρατικού δρώντα στα πλαίσια μιας διεθνοποιημένης ασύμμετρης σύγκρουσης. Η θεωρητική πρόταση της διατριβής είναι ότι η διεθνοποίηση της σύγκρουσης που εμπλέκεται ένας μη-κρατικός δρώντας (δηλαδή η εμπλοκή τρίτων κρατών) βελτιώνει τη θέση του. Ωστόσο, δεν υπάρχει θετική γραμμική συσχέτιση μεταξύ του μεγέθους των διευκολύνσεων και του στρατηγικού οφέλους για την οργάνωση. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο μη-κρατικός δρών αποδεχόμενος τη βοήθεια του εξωτερικού στη σύγκρουση κράτους εισέρχεται σε μία σχέση στρατηγικής αλληλεπίδρασης μαζί του κατά την οποία το κράτος προσπαθεί να ελέγξει τη φιλοξενούμενη οργάνωση χειραγωγώντας τη σύμφωνα με τα δικά του συμφέροντα.

Έτσι, στη διατριβή υποστηρίζεται ότι το στρατηγικό όφελος που αποκομίζει ένας ένοπλος μη-κρατικός δρών από μία διασυννοριακή βάση εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος στο οποίο εδραιώνεται η βάση. Συγκεκριμένα, αποτελεί θετική συνάρτηση της προστασίας από τις εχθρικές δυνάμεις αντιεξέγερσης που του προσφέρει σε συνδυασμό με τη δυνατότητα και την ελευθερία που του δίνει για να αναπτυχθεί και να πραγματοποιήσει τις απαραίτητες λειτουργίες για την επιβίωση και την επικράτησή του. Αντίστοιχα, αποτελεί αρνητική συνάρτηση της δυνατότητας ελέγχου και περιορισμού της αυτονομίας δράσης της οργάνωσης.

Η διατριβή δεν ισχυρίζεται σε καμία περίπτωση ότι δεν παίζουν ρόλο άλλες μεταβλητές που για παράδειγμα άπτονται των εσωτερικών οργανωτικών διεργασιών του μη-κρατικού δρώντα.⁵⁵ Αντίθετα η διατριβή αυτή πρέπει να θεωρηθεί ως ένα πρώτο βήμα στη μελέτη της διεθνούς παρουσίας των βίαιων μη-κρατικών δρώντων, μια προσπάθεια θεωρητικού σχεδιασμού του περιβάλλοντος πολιτικής ευκαιρίας που αντιμετωπίζει στις διεθνείς του σχέσεις.

⁵⁵ Είναι ορθότερο να θεωρούμε ότι μία ένοπλη οργάνωση υπάρχει και λειτουργεί μέσα σε ένα «πλέγμα δυνάμεων» που αποτελούνται πρώτον από το ιστορικό, πολιτισμικό και το περιβαλλοντικό (contextual) πλαίσιο που οδηγεί στη δημιουργία της ομάδας και διαμορφώνει το πλαίσιο δράσης της, δεύτερον, τους βασικούς παίκτες που την επηρεάζουν, τρίτον, την ίδια την ομάδα (χαρακτηριστικά, διαδικασίες, δομές) και τέταρτον, την άμεση κατάσταση που αντιμετωπίζει η ομάδα. (Post et al., 2002: 75) Η διατριβή περιορίζεται στη μελέτη ενός εκ των παικτών που επηρεάζουν την ομάδα. Ως εκ τούτου, δεν ισχυρίζεται και δε φιλοδοξεί να παρουσιάσει μια ολοκληρωμένη εικόνα της μη-κρατικής ένοπλης βίας.

1.3.1 Μεθοδολογία

Η διατριβή θα ακολουθήσει τη μέθοδο διατύπωσης επιστημονικών θέσεων που αναπτύσσει ο Stephen Van Evera. Έτσι, θα διατυπωθούν αρχικές υποθέσεις στα πλαίσια των παραπάνω θέσεων. Έπειτα θα εξεταστεί η ορθότητα αυτών των υποθέσεων μέσω ποιοτικής έρευνας πάνω σε κρίσιμες περιπτώσιακές μελέτες (Van Evera, 2003: 52-55, 58-60, 63-70). Για την επιλογή των περιπτώσεων που θα εξεταστούν χρησιμοποιήθηκε η «*μέθοδος της δομημένης επικεντρωμένης σύγκρισης*» όπως αυτή παρουσιάστηκε από τον Alexander George. Σύμφωνα με τον George «*μια σύγκριση είναι επικεντρωμένη εφόσον ο ερευνητής ασχολείται επιλεκτικά με μόνο εκείνα τα στοιχεία μιας περίπτωσης που θεωρούνται ότι σχετίζονται με τους σκοπούς της έρευνας. Αντιστοίχως, μια ελεγχόμενη σύγκριση είναι δομημένη όταν ο ερευνητής σχεδιάζοντας τη μελέτη προσδιορίζει και τυποποιεί τα δεδομένα που απαιτούνται για τις περιπτώσεις υπό εξέταση.*» (George, 1979: 43-68).

Η μέθοδος της επαλήθευσης των υποθέσεων μέσω της εξέτασης ενός περιορισμένου αριθμού περιπτώσεων και η απομόνωση μόνο μίας διάστασης, στη μελέτη ενός πολυδιάστατου φαινομένου όπως είναι οι ασύμμετρες συγκρούσεις, ενέχει τον κίνδυνο η αιτιολογική σχέση να αποδοθεί λανθασμένα στη λειτουργία ενός παράγοντα ενώ βρίσκονται εν ισχύ άλλες ενδιάμεσες μεταβλητές που είναι εκτός του πλαισίου μελέτης. Αν και είναι μάλλον αδύνατο να βρεθούν περιπτώσεις με ταυτόσημα χαρακτηριστικά ωστόσο έγινε προσπάθεια αυτές να είναι σε μεγάλο βαθμό «συγκρίσιμες» δηλαδή να έχουν παρόμοιες αρχικές συνθήκες αλλά διαφορετικά παρατηρούμενα αποτελέσματα (Lijphart, 1971).

Στα πλαίσια αυτά και στη βάση των τιμών που λαμβάνει η ανεξάρτητη μεταβλητή, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, επιλέχθηκαν τέσσερις περιπτώσεις για την επαλήθευση των υποθέσεων της διατριβής: η βάση του PKK στη Συρία, της AQAP στην Υεμένη, της PLO στο Λίβανο και του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος στο διαδίκτυο. Οι παραπάνω περιπτώσεις αποτελούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα διασυνοριακών βάσεων που διαφοροποιούνται ως προς τον βαθμό της κυριαρχίας που ασκείται στο περιβάλλον εδραίωσης της βάσης.⁵⁶ Δεδομένου ότι η διατριβή εξετάζει την επιρροή του περιβάλλοντος εδραίωσης της διασυνοριακής βάσης ανάλογα με τη βαθμό της κυριαρχίας που ασκείται σε αυτό, έγινε

⁵⁶ Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι συνθήκες που καθορίζουν το περιβάλλον σε κάθε περίπτωση, καθιστώντας το κράτος υποδοχής ισχυρό, αδύναμο και αποτυχημένο αντίστοιχα, όπως και οι συνθήκες μη-κυριαρχίας στο διαδίκτυο, αναλύονται εις βάθος στη δεύτερη ενότητα του κάθε κεφαλαίου.

προσπάθεια το περιβάλλον αυτό να ποικίλλει -από περίπτωση σε περίπτωση- όσο το δυνατόν λιγότερο ως προς τα άλλα χαρακτηριστικά του. Ως εκ τούτου, όλες οι περιπτώσεις εντοπίζονται στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής. Στις τρεις περιπτώσεις εδαφικής βάσης ο μεσανατολικός χαρακτήρας εντοπίζεται τόσο στον χώρο εδραίωσης της βάσης (Συρία, Υεμένη, Λίβανος) όσο και στους υπό εξέταση ένοπλους μη-κρατικούς δρώντες (PKK, AQAP, PLO). Στην περίπτωση της εικονικής βάσης στο διαδίκτυο εκ των πραγμάτων ο κοινός αυτός χαρακτήρας περιορίζεται στον δρώντα.

Η επιλογή των περιπτώσεων πέρα από το κοινό –μεσανατολικό- σημείο αναφοράς εδράζεται στις ομοιότητες που παρουσιάζουν τα κράτη υποδοχής σε κοινωνικο-πολιτικό επίπεδο και συγκεκριμένα τον ρόλο που διαδραματίζουν οι φυλετικές (στην περίπτωση της Υεμένης) και οι εθνοθρησκευτικές (στην περίπτωση της Συρίας και του Λιβάνου) ομάδες στη συγκρότηση του κράτους και τη διαμόρφωση των σχέσεων εξουσίας. Αντίστοιχα, τα κράτη αυτά παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες όσον αφορά τον αυταρχικό ή και πατερναλιστικό χαρακτήρα των καθεστωτικών ελίτ που νέμονται την εξουσία. Όσον αφορά την επιλογή των ένοπλων μη-κρατικών δρώντων, αυτή έγινε στη βάση της σχετικά μακρόχρονης παρουσίας τους στο έδαφος του κράτους-υποδοχής. Έτσι, η υπό εξέταση περίοδος σε κάθε περίπτωση αποτελεί ικανό χρονικό διάστημα για να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για τα οφέλη που αποκομίζουν οι εξεγέρσεις από τη διασυνοριακή βάση.

1.3.2 Ανεξάρτητη μεταβλητή

Η ανεξάρτητη μεταβλητή ορίζει το είδος της διασυνοριακής βάσης που απολαμβάνει ο ένοπλος μη-κρατικός δρών. Δεδομένου ότι το όφελος που αποκομίζει η εξέγερση είναι προϊόν του περιβάλλοντος στο οποίο βρίσκεται η βάση η μεταβλητή αυτή παίρνει τέσσερις τιμές ανάλογα με τον βαθμό της κυριαρχίας που υφίσταται στο εν λόγω περιβάλλον:

- Βάση σε ισχυρό κράτος υποδοχής
- Βάση σε αδύναμο κράτος υποδοχής
- Βάση σε αποτυχημένο κράτος υποδοχής

- Εικονική βάση στο διαδίκτυο

Τα τρία πρώτα είδη βάσεων είναι οι κλασικές γεωγραφικές βάσεις και διαφοροποιούνται ανάλογα με τη θεσμική ισχύ και επάρκεια του κράτους υποδοχής, δηλαδή τον βαθμό κυριαρχίας. Όσο μεγαλύτερη είναι η θεσμική ισχύς του κράτους, τόσο μεγαλύτερο έλεγχο ασκεί στη γεωγραφική του επικράτεια και ως εκ τούτου τόσο μεγαλύτερους περιορισμούς μπορεί να ασκήσει πάνω στην οργάνωση. Αντί της διχοτομικής διάκρισης σε ισχυρά (ή λειτουργικά) και σε αδύναμα κράτη, εδώ επιλέγεται η διάκριση των αδύναμων σε δύο κατηγορίες: τα «αποτυχημένα» που είναι μόνο *de jure* κράτη και δε διαθέτουν κανέναν κρατικό θεσμικό μηχανισμό, έχουν κατεστραμμένες υποδομές, ανύπαρκτους θεσμούς και η κεντρική εξουσία, εφόσον υφίσταται, περιορίζεται σε ένα μικρό τμήμα της επικράτειας του κράτους. Και τα «αδύναμα» που αν και δεν είναι απολύτως λειτουργικά είναι σε θέση να διασφαλίζουν σε κάποιο βαθμό την κυριαρχία τους.

Πέρα από τον βαθμό κυριαρχίας που διαθέτουν, τα κράτη αυτά διακρίνονται στη βάση της στάσης που διατηρούν απέναντι στην οργάνωση. Για ένα ισχυρό κράτος υποδοχής η παροχή βάσης είναι συνειδητή επιλογή και αποτελεί πολλαπλασιαστική ισχύος (έναντι του αντίπαλου κράτους στόχου). Ωστόσο, αυτό δε μεταφράζεται σε παροχή λευκής επιταγής στην οργάνωση. Το ισχυρό κράτος διαθέτει τα δικά του συμφέροντα που δε συμβαδίζουν πάντα με αυτά της οργάνωσης. Για τα αδύναμα και τα αποτυχημένα κράτη η παροχή βάσης μπορεί να είναι συνειδητή ή να είναι προϊόν της αδυναμίας τους να αρνηθούν μια τέτοια παρουσία. Για λόγους απλότητας και για να μπορούν μεθοδολογικά να συγκριθούν οι επιλεχθείσες περιπτώσεις, υποθέτουμε ότι στην περίπτωση των αδύναμων και αποτυχημένων κρατών η παροχή βάσης δεν είναι προς το συμφέρον του κράτους και ως εκ τούτου έχει την πρόθεση να περιορίσει την οργάνωση ή και να την εκδιώξει.

Το τέταρτο είδος βάσης, η εικονική βάση στο διαδίκτυο, θεωρείται ότι λόγω της μη υπαγωγής της πρακτικά στην κυριαρχία κανενός κράτους, από την άποψη ελευθερίας κινήσεων για την οργάνωση (που είναι αντεστραμμένη εικόνα του ελέγχου που της ασκείται) λαμβάνει τη μέγιστη δυνατή τιμή (και αντίστοιχα τη χαμηλότερη δυνατή για τη δυνατότητα ελέγχου).

1.3.3 Εξαρτημένες μεταβλητές

Η επίδραση της ανεξάρτητης μεταβλητής που αναμένουμε να παρατηρήσουμε είναι η βελτίωση ή η επιδείνωση της ικανότητας της οργάνωσης για επικράτηση στη σύγκρουση. Με άλλα λόγια το παρατηρούμενο αποτέλεσμα είναι το στρατηγικό όφελος που αποκομίζει η οργάνωση από τη διασυνοριακή βάση.

Μια οργάνωση ένοπλης βίας που εμπλέκεται σε μία σύγκρουση έχει δύο βασικές έγνοιες: την αυτοσυντήρησή ή αλλιώς την επιβίωσή της και την ικανότητά της για σύγκρουση. Ως εκ τούτου η κύρια δραστηριότητα της οργάνωσης συνίσταται στην ανάπτυξη των οργανωτικών και επιχειρησιακών ικανοτήτων της. Για την ανάπτυξή αυτών των ικανοτήτων οι οργανώσεις χρησιμοποιούν τα εξής εργαλεία (Cragin & Daly, 2004: 25-59):

- **Οργανωτικά εργαλεία:** ιδεολογία, ηγεσία, στρατολόγηση, δημοσιότητα
- **Επιχειρησιακά εργαλεία:** διοίκηση & έλεγχος, οπλισμός, επιχειρησιακός χώρος, επιχειρησιακή ασφάλεια, εκπαίδευση, πληροφορίες, οικονομικοί πόροι

Τα εργαλεία αυτά στην ουσία διαμορφώνουν τα «στοιχεία της ισχύος» του ένοπλου μη-κρατικού δρώντα, που καθορίζουν την υψηλή στρατηγική του στα πλαίσια της βέλτιστης δυνατής αντιστοίχισης μέσων και σκοπών. Έτσι, για να αποτιμηθεί η επίδραση της βάσης (υπό την έννοια της διευκόλυνσης, του ελέγχου/ελευθερίας και της προστασίας) αλλά και να εκτιμηθεί το στρατηγικό όφελος που αποκομίζει ο ένοπλος μη-κρατικός δρών, τα παραπάνω εργαλεία ανακατανέμονται -με ορισμένες προσαρμογές- στη βάση των (τεσσάρων) διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής που εξυπηρετούν:

- **Στρατιωτική διάσταση:** στρατολόγηση, διοίκηση και έλεγχος, εκπαίδευση, εξοπλισμός, (επιχειρησιακή) επικοινωνία, διασυνοριακές επιθέσεις
- **Οικονομική διάσταση:** χρηματοδότηση, επιμελητεία
- **Πληροφοριακή διάσταση:** προπαγάνδα, ιδεολογία, πληροφορίες
- **Διπλωματική διάσταση:** διακυβέρνηση, διπλωματικές σχέσεις

Δεδομένου ότι ο μη-κρατικός δρών βρίσκεται από τον συνεχή κίνδυνο της αντιεξέγερσης των δυνάμεων ασφαλείας του κράτους στόχου, στις παραπάνω διαστάσεις θα πρέπει να προσθέσουμε μια επιπλέον παράμετρο που θα υπολογίζει το στοιχείο της προστασίας που προσφέρει η διασυνοριακή βάση:

- **Προστασία** από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης

Οι παραπάνω διαστάσεις και τα επιμέρους στοιχεία που περιλαμβάνουν αναλύονται συνοπτικά παρακάτω:

Στρατιωτική διάσταση

Η στρατιωτική διάσταση αντανακλά σε μεγάλο βαθμό τα επιχειρησιακά εργαλεία. Περιλαμβάνει πρώτον την προετοιμασία για τη μάχη, στα πλαίσια της στρατιωτικής εκπαίδευσης των μελών της οργάνωσης. Την εκπαίδευση παρέχουν συνήθως τα πιο έμπειρα μέλη, ωστόσο, στα πλαίσια μια διασυνοριακής βάσης, στελέχη του στρατού του κράτους υποδοχής είναι πιθανόν να συμβάλουν. Συνήθως, μια οργάνωση, τουλάχιστον στα πρώτα στάδια, στερείται των εγκαταστάσεων και της τεχνογνωσίας να προσφέρει επαρκή εκπαίδευση στα νέα της μέλη. Στην περίπτωση που καταφέρνει να μετακινηθεί από τις χαμηλού επιπέδου τρομοκρατικές επιθέσεις σε επιχειρήσεις ανταρτοπολέμου, η εκπαίδευση γίνεται περισσότερο απαιτητική και απαιτεί μεγαλύτερο χώρο. Ως συνέπεια, η αποτελεσματικότητα συνδέεται στενά με τον έλεγχο (ή την παροχή) εδάφους.

Σε δεύτερη φάση, εφόσον η εκπαίδευση ολοκληρωθεί και η οργάνωση περάσει στο επίπεδο του επιχειρησιακού σχεδιασμού, μεγάλη σημασία έχει ο «επιχειρησιακός χώρος», δηλαδή ο χώρος όπου οι εμπλεκόμενοι στη σύγκρουση μπορούν να συναντηθούν και να συζητήσουν την επιλογή του στόχου και τις λεπτομέρειες της επιχείρησης. Αυτός ο χώρος οφείλει να προσφέρει ασφάλεια καθώς πρέπει να προστατεύει την οργάνωση από την παρακολούθηση και την αντιεξέγερση των εχθρικών δυνάμεων ασφαλείας. Οι πληροφορίες που μπορεί να συλλέξει η αντιεξέγερση επηρεάζει την επικοινωνία μεταξύ των μελών της οργάνωσης, πριν κατά τη διάρκεια και μετά την πραγματοποίηση επιθέσεων. Σε επιχειρησιακό επίπεδο, η επικοινωνία λαμβάνει τον χαρακτήρα της ενημέρωσης των συμμετεχόντων που δε μπόρεσαν να παρευρίσκονται στον σχεδιασμό αλλά και τη δυνατότητα ενημέρωσης την

τελευταία στιγμή για ενδεχόμενα προβλήματα ή αλλαγές στο αρχικό σχέδιο. Ως εκ τούτου, η οργάνωση οφείλει να δημιουργήσει ένα γρήγορο, αποτελεσματικό και ασφαλές δίκτυο επικοινωνιών, απρόσβλητο στις εχθρικές δυνάμεις ή στην περίπτωση που αυτές καταφέρουν να παρεισφρήσουν να διατηρηθούν στο ελάχιστο οι επιπτώσεις κατά μήκος της οργάνωσης. Τα παραπάνω στοιχεία του χώρου, της ασφάλειας και της επικοινωνίας είναι εξαιρετικής σημασίας για την εδραίωση και διατήρηση αποτελεσματικής διοίκησης και ελέγχου που επηρεάζει τη συνοχή της οργάνωσης και την αποτελεσματικότητά της.

Επίσης, η απόκτηση όσο το δυνατόν περισσότερου οπλισμού αποτελεί βασική προτεραιότητα. Αν και υπάρχουν παραδείγματα παραγωγής αυτοσχέδιων όπλων με αξιοπρεπή αποτελέσματα, το μεγαλύτερο μέρος του οπλισμού πρέπει ή να το κατάσχουν από τις εχθρικές δυνάμεις ή να το προμηθευτούν από τρίτους. Στα πλαίσια μιας βάσης η οργάνωση αφενός μπορεί πιο εύκολα να διοχετεύσει και να κρύψει αυτόν τον οπλισμό και αφετέρου μπορεί να έρθει σε επαφή με τους προμηθευτές. Αυτοί μπορεί να είναι κράτη (και δη το κράτος υποδοχής) ή τώρα πλέον, που οι κρατικές προμήθειες έχουν μειωθεί σημαντικά, οι έμποροι όπλων που έχουν πολλαπλασιαστεί λόγω της «απελευθέρωσης» της αγοράς όπλων τις τελευταίες δεκαετίες.

Στα πλαίσια της ασύμμετρης σύγκρουσης ο μη-κρατικός δρών υστερεί σημαντικά σε επίπεδο στρατιωτικών δυνατοτήτων, αδυναμία που διατηρείται συνήθως έως το τέλος της σύγκρουσης (εκτός αν καταφέρει να μετατραπεί σε συμβατική δύναμη). Το ποσοτικό και ποιοτικό (από τεχνολογικής άποψης) αυτό μειονέκτημα μπορεί να ανατραπεί μόνο μέσω της επένδυσης σε ανθρώπινο κεφάλαιο, μέσω εντατικής εκστρατείας στρατολόγησης. Στη βασική της μορφή, η στρατολόγηση αποσκοπεί στην αντικατάσταση των απωλειών στη μάχη. Ωστόσο, η οργάνωση πρέπει επίσης να αναπτυχθεί και συνεπώς να στρατολογήσει όσο δυνατόν περισσότερα και ικανότερα μέλη. Το κράτος υποδοχής μπορεί να συνεισφέρει προσφέροντας ανθρώπινο δυναμικό στην οργάνωση. Αυτό σπάνια γίνεται ευρέως καθώς οι ίδιες οι οργανώσεις το αποφεύγουν γιατί τις καθιστά μισθοφορικές. Σε κάθε περίπτωση, η αναζήτηση κατάλληλων υποψηφίων παρουσιάζει δυσκολίες καθώς λαμβάνει χώρα σε ένα περιβάλλον ανασφάλειας. Πρέπει, λοιπόν, να αναπτύξει τις άλλες διαστάσεις της στρατηγικής της που είναι απαραίτητες για να τον εντοπισμό, τον έλεγχο, την κατήχηση και τη συντήρηση των στρατολογημένων μελών.

Οικονομική διάσταση

Οι περισσότεροι ένοπλοι μη-κρατικοί δράστες αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες. Μεγάλα χρηματικά ποσά απαιτούνται όχι μόνο για την προμήθεια οπλισμού αλλά και για την κάλυψη των ευρύτερων επιμελητειακών αναγκών της οργάνωσης: για παράδειγμα την κάλυψη των βασικών αναγκών των μελών της οργάνωσης, οι οποίοι συνήθως σταματούν τις κανονικές τους εργασίες, αποζημιώσεις στις οικογένειες όσων σκοτώνονται στη μάχη, πλαστά έγγραφα, έξοδα μετακινήσεων, υλικό προπαγάνδας. Το ζήτημα των πηγών χρηματοδότησης είναι ένα θέμα που προβληματίζει κάθε οργάνωση. Τα προηγούμενα χρόνια πολλές οργανώσεις έβρισκαν «χορηγούς» για τις δραστηριότητές τους σε κράτη που ήταν πρόθυμα να τις χρηματοδοτήσουν με μεγάλα ποσά. Ωστόσο, όσο μεγαλύτερα ήταν αυτά τα ποσά και όσο μεγαλύτερη η εξάρτηση από μία κρατική πηγή τόσο εντονότερη ήταν η απώλεια της αυτονομίας της οργάνωσης. Με την απειλή της διακοπής της χρηματοδότησης, το κράτος-κηδεμόνας απαιτούσε η οργάνωση να ακολουθεί τις δικές του προτεραιότητες οι οποίες συχνά έρχονταν σε αντίθεση με τα συμφέροντα της οργάνωσης. Άλλες οργανώσεις που θέλησαν να αποφύγουν αυτή τη δέσμευση επέλεξαν την αυτοχρηματοδότηση. Πλέον οι περισσότερες οργανώσεις λίγο έως πολύ αυτοχρηματοδοτούνται γιατί λίγα κράτη είναι πρόθυμα πια να τις συντηρούν.

Οι οργανώσεις έχουν προσπαθήσει με διάφορους τρόπους να βρουν πόρους. Παλιότερα οι πιο συνηθισμένες μέθοδοι ήταν οι ληστείες τραπεζών και οι απαγωγές. Σε άλλες περιπτώσεις όπου η οργάνωση διέθετε μεγάλη κοινωνική βάση επιβαλλόταν «επαναστατική εισφορά» υπέρ της οργάνωσης.⁵⁷ Αλλά η οικονομική βοήθεια δεν ήταν κατ' ανάγκη προϊόν οριζοντίως επιβληθέντων φόρων αλλά και οικειοθελείς συνεισφορές από ευκατάστατους συμπαθούντες, ιδιαίτερα προερχόμενων από τη διασπορά. Η τελευταία αποτελεί σημαντική πηγή χρηματοδότησης. Ωστόσο, απαιτείται συνεχής προσπάθεια της οργάνωσης να διατηρήσει τη δέσμευση των μελών της διασποράς στον αγώνα της οργάνωσης η οποία μειώνεται λόγω της απόστασης από τα τεκταινόμενα της πατρίδας, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για δεύτερης και τρίτης γενιάς, που δεν έχουν καμία πραγματική ανάμνηση από τη χώρα καταγωγής τους. Οι οργανώσεις, όμως, έχουν αποδειχθεί και καλοί επιχειρηματίες. Η εμπλοκή τους σε νόμιμες και παράνομες επιχειρήσεις αποδεικνύονται κερδοφόρες. Στην περίπτωση των παράνομων και

⁵⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο IRA που «φορολογούσε» τα ποτά στις παμπ της Βόρειας Ιρλανδίας.

συχνά ηθικά μεμπτών δραστηριοτήτων όπως το εμπόριο ναρκωτικών, όπλων, πολύτιμων λίθων, λαθρεμπόριο και διακίνηση λαθρομεταναστών, μπορεί το οικονομικό όφελος να είναι μεγάλο, ωστόσο είναι πιο εύκολο για τους αντιπάλους τους να τους κατηγορήσουν ως απλούς εγκληματίες που αποσκοπούν στο προσωπικό κέρδος.

Παράλληλα, η εμπλοκή σε τέτοιες δραστηριότητες αλλά και γενικότερα η αφθονία σε οικονομικούς πόρους (προσφορά του κράτους υποδοχής ή όχι) επηρεάζει και το στοιχείο της στρατολόγησης. Από τη μία πλευρά, μία οργάνωση, που διαθέτει πόρους για να συντηρήσει τους μαχητές της αλλά είναι και σε θέση να διεξάγει αποτελεσματικές στρατιωτικές επιχειρήσεις, αποδεικνύεται πιο θελκτική για τους εν δυνάμει αντάρτες. Από την άλλη όμως, υπάρχει ο κίνδυνος να προσελκύσει πολλούς καιροσκόπους⁵⁸ που δεν έχουν μεγάλη δέσμευση στον σκοπό του αγώνα και ως εκ τούτου στερούνται όλα τα απαραίτητα στοιχεία που πρέπει να χαρακτηρίζουν έναν αντάρτη όπως για παράδειγμα η αυτοθυσία.

Διπλωματική διάσταση

Το στοιχείο εκείνο που πραγματικά προστατεύει την οργάνωση από τέτοια φαινόμενα, είτε φιλτράροντας εξ αρχής τα υποψήφια μέλη ή βοηθώντας στην απορρόφηση των κραδασμών που επιφέρουν διάφορες αρνητικές εξελίξεις, είναι η οργανωτική ευρωστία. Μια διασυνοριακή βάση δίνει τον χώρο και την ασφάλεια για να οικοδομηθούν οι πρώτοι διοικητικοί θεσμοί που θα προσδώσουν συνοχή και συνέπεια στη λειτουργία της οργάνωσης, δημιουργώντας αυτοματισμούς και διαδικασίες επίλυσης διαφορών, ευνοώντας έτσι και την άσκηση ευρύτερης διοίκησης και ελέγχου.

Αυτές οι διοικητικές δομές παίζουν σημαντικό ρόλο και στις διπλωματικές σχέσεις της οργάνωσης καθώς συμβάλουν στην προσπάθειά της να κερδίσει διεθνή νομιμοποίηση και διπλωματική αναγνώριση. Αυτό συμβαίνει γιατί της δίνει τη δυνατότητα να ισχυριστεί ότι παρουσιάζει μία αξιόπιστη και βιώσιμη εναλλακτική εξουσία στο status quo και μια ενδεχόμενη νίκη της δε θα οδηγήσει στην πλήρη κατάρρευση του κράτους. Επίσης, προσφέρει ένα σημείο αναφοράς και επαφής για τις ξένες δυνάμεις που επιθυμούν να παρέχουν βοήθεια

⁵⁸ Για περισσότερα πάνω σε αυτό το ζήτημα βλ. (Weinstein, 2005)

(διπλωματική ή υλική) ή να δημιουργήσουν έναν διάυλο διαπραγματεύσεων για την επίλυση της σύγκρουσης.

Οι πρώιμοι θεσμοί διακυβέρνησης, παράλληλα, θέτουν τον δρόμο για την επικράτηση, γιατί μία κυβέρνηση που χάνει απέναντι σε μία εξέγερση «δεν ηττάται στρατιωτικά, αλλά ηττάται διοικητικά» (Fall, 1965: 34). Στα πλαίσια αυτά η οργάνωση οικοδομεί τους πρώτους διοικητικούς θεσμούς που θα λειτουργήσουν παράλληλα και εν τέλει θα αντικαταστήσουν τους θεσμούς του κράτους. Αυτοί οι θεσμοί διακυβέρνησης προσφέρουν στην οργάνωση και πλεονεκτήματα σε επίπεδο προπαγάνδας καθώς παρέχοντας υπηρεσίες και ασφάλεια στον πληθυσμό, η οργάνωση τονίζει τη διαφορά μεταξύ της δικής της αποτελεσματικότητας σε αντιδιαστολή προς την ανεπάρκεια και ανικανότητα της κυβέρνησης, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου οι κρατικοί θεσμοί είναι παραδοσιακά αδύναμοι ή απουσιάζουν πλήρως και ο τοπικός πληθυσμός αισθάνεται παραμελημένος.

Πληροφοριακή διάσταση

Η πληροφοριακή διάσταση μπορεί να χωριστεί κατά προσέγγιση σε δύο κατηγορίες: πρώτον, η έννοια των πληροφοριών με τη στενή έννοια που αφορά τη συλλογή πληροφοριών, και δεύτερον, τον χώρο των ιδεών που περιλαμβάνει το στοιχείο της ιδεολογίας και της προπαγάνδας. Μια οργάνωση αγωνίζεται για ένα ιδεώδες και πρέπει πάντα να μεριμνά ώστε η ιδεολογία της να είναι συμπαγής και θελκτική, επειδή αυτές οι κοινές ιδέες και πιστεύω είναι που δένουν τα μέλη της οργάνωσης μεταξύ τους και με τους υποστηρικτές τους. Η ιδεολογία όμως δεν είναι ούτε στάσιμη ούτε δεδομένη. Αντίθετα, πρέπει μέσω της προπαγάνδας να υποστηρίζεται, να ενδυναμώνεται και ενίοτε να προσαρμόζεται στις αλλαγές. Η προπαγάνδα πρέπει να είναι άμεσα διαθέσιμη ώστε να δίνει απαντήσεις, να τονώνει το ηθικό σε δύσκολες συγκυρίες αλλά και να αντικρούει την προπαγάνδα του αντίπαλου. Η προπαγάνδα όμως δε στοχεύει μόνο να πείσει τους ήδη υποστηρικτές της οργάνωσης αλλά να πάρει με το μέρος της και την ουδέτερη κοινή γνώμη στο εσωτερικό και το εξωτερικό. Στα πλαίσια μια διασυνωριακής βάσης διευκολύνονται η παραγωγή και η διοχέτευση προπαγάνδας καθώς είναι πιο εύκολη η πρόσβαση στα μέσα επικοινωνίας και κυρίως γιατί παρέχεται η δυνατότητα δημιουργίας δικών τους μέσων παραγωγής και διάχυσης της προπαγάνδας. Το ίδιο το κράτος υποδοχής μπορεί να αναλάβει το ρόλο του μεσάζοντα προωθώντας τον αγώνα και τις θέσεις

της οργάνωσης στα δικά του μέσα επικοινωνίας αλλά και στους διπλωματικούς κύκλους. Μέσω του κράτους υποδοχής η οργάνωση μπορεί να είναι σε θέση να προωθήσει τα συμφέροντά της σε άλλα κράτη και διεθνείς οργανισμούς, δυνατότητα μεγάλης σημασίας κυρίως αν στοχεύει όταν επικρατήσει στη σύγκρουση να εισέλθει στη χορεία των κρατών.

Όσον αφορά τη συλλογή πληροφοριών, σημαντικό ρόλο παίζει ο τοπικός πληθυσμός καθώς επιτελεί διττή λειτουργία. Εμποδίζει τη συλλογή πληροφοριών από τις δυνάμεις αντιξέγερσης δίνοντας την ευκαιρία στα μέλη της οργάνωσης να αναμιχθούν μέσα σε αυτόν και παραπλανώντας ή αρνούμενος να συνεργαστεί με τις αρχές. Μπορεί επίσης να παρέχει πληροφορίες για τις κινήσεις και τις προθέσεις των δυνάμεων αντιξέγερσης. Στα πλαίσια μιας διασυνοριακής βάσης πληροφορίες μπορούν να συλλεχθούν από αναγνωριστικές αποστολές των ίδιων των ανταρτών ή είναι πιθανόν να παραχωρηθούν από τις μυστικές υπηρεσίες του κράτους υποδοχής που διαθέτει πιο αποτελεσματικά μέσα συλλογής πληροφοριών.⁵⁹

1.3.4 Υποθέσεις εργασίας

Με βάση τα παραπάνω η κύρια υπόθεση εργασίας της διατριβής προβλέπει ότι:

- ο βαθμός κυριαρχίας στο περιβάλλον εδραίωσης της βάσης επηρεάζει την ποσότητα και την ποιότητα των στρατηγικών λειτουργιών του ένοπλου μη-κρατικού δράντος, την προστασία που απολαμβάνει, και τον βαθμό ελέγχου και το εύρος των περιορισμών στους οποίους υπόκειται.

Η υπόθεση αυτή μπορεί να εξειδικευτεί με τρεις επί μέρους υποθέσεις που αφορούν τις διαφορετικές τιμές που παίρνει η ανεξάρτητη μεταβλητή.

⁵⁹ Βέβαια δεν αποκλείεται να συμβαίνει και το αντίστροφο δηλαδή η οργάνωση που έχει καλύτερη πρόσβαση στο έδαφος του αντίπαλου κράτους να παρέχει πληροφορίες στο κράτος υποδοχής.

- Τα ισχυρά κράτη μπορούν λόγω των πόρων που διαθέτουν και της ικανότητας αυτοπροστασίας, να προσφέρουν τον μεγαλύτερο αριθμό διευκολύνσεων στις οργανώσεις και τα υψηλότερα επίπεδα προστασίας από τις εχθρικές δυνάμεις αντιεξέγερσης. Ταυτόχρονα, όμως, μπορούν σε μεγάλο βαθμό να ελέγχουν και να χειραγωγούν τις οργανώσεις που φιλοξενούν ανάλογα με τα συμφέροντά τους, με αποτέλεσμα η ελευθερία της οργάνωσης να λαμβάνει αποφάσεις για τη στρατηγική της και για τις επί μέρους διαστάσεις και λειτουργίες να είναι η μικρότερη μεταξύ των υπό εξέταση περιπτώσεων.
- Τα αδύναμα κράτη υποδοχής λόγω των αδύναμων θεσμών που διαθέτουν παρέχουν ένα περιβάλλον στο οποίο η φιλοξενούμενη οργάνωση έχει σχετική ελευθερία κινήσεων (μεγαλύτερη απ' ό τι στα ισχυρά κράτη). Ωστόσο, οι αδύναμοι θεσμοί των κρατών αυτών επηρεάζουν αρνητικά τα επίπεδα διευκολύνσεων και προστασίας που παρέχουν.
- Στα αποτυχημένα κράτη η οργάνωση απολαμβάνει πολύ μεγάλο βαθμό ελευθερίας. Ωστόσο, βρίσκεται σε ένα συγκριτικά εχθρικότερο περιβάλλον όπου η ανομία και η ύπαρξη δυνητικών ανταγωνιστών δημιουργεί σημαντικά προβλήματα σε επίπεδο προστασίας ενώ η ανασφάλεια την εμποδίζει παρά τη σχετική ελευθερία να αναπτύξει τις διαστάσεις της στρατηγικής της.

Στην περίπτωση της εικονικής βάσης η οργάνωση δεν υπάγεται στην κυριαρχία ενός κράτους υποδοχής. Αντίθετα, η εικονική βάση εκτείνεται σε πολλά κράτη και είναι δυνατόν να την εξισώσουμε με όλο το διεθνές σύστημα. Έτσι, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η αναρχία που χαρακτηρίζει το σύστημα, χαρακτηρίζει και το διαδίκτυο που φιλοξενεί την εικονική βάση, δηλαδή το διαδίκτυο δεν έχει κάποια ανώτερη αρχή που να ρυθμίζει τη λειτουργία του.

- Μία οργάνωση πολιτικής βίας διαθέτει σχεδόν απόλυτη ελευθερία κινήσεων στα πλαίσια της εικονικής βάσης. Ταυτόχρονα, ο κυβερνοχώρος υπερβαίνει τα όρια δικαιοδοσίας και κυριαρχίας του κράτους και κατά προέκταση περιορίζει την κρατική δυνατότητα προβολής ισχύος στην προσπάθειά του να καταστείλει τη χρήση του διαδικτύου από οργανώσεις πολιτικής βίας. Ως εκ τούτου παρέχει σχεδόν απόλυτη προστασία από την αντιεξέγερση του κράτους στόχου.

- Οι διάφορες στρατηγικές λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα ή διευκολύνονται σε μια γεωγραφική βάση μπορούν να πραγματοποιηθούν σε ικανοποιητικό βαθμό σε ένα εικονικό περιβάλλον. Κατά προέκταση, ο κυβερνοχώρος δύναται να αντικαταστήσει το φυσικό περιβάλλον για τις ανάγκες μιας οργάνωσης πολιτικής βίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:

Το «Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν» (ΡΚΚ) στη Συρία

2.1 Εισαγωγή

Στη διάρκεια ενός διαστήματος δεκαεσσάρων ετών (1984-1998), το «Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν» (Partiya Karkerên Kurdistan -PKK) υπήρξε μία από τις πλέον υποσχόμενες εξεγέρσεις στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Αυτό ήταν αξιοπερίεργο για μια «μαρξιστική» οργάνωση, που μεσουράνησε την εποχή που οι «παραδοσιακές – εκκοσμικευμένες- δυνάμεις» (όπως το αλγερινό FLN, το υεμενικό NLF και η PLO) έχαναν έδαφος απέναντι σε οργανώσεις τύπου Χεζμπολά, Χαμάς ή ακόμα και το FIS (Ισλαμικό Μέτωπο Σωτηρίας). Παρά την όψιμη εμφάνιση του, το PKK, όμως, στο διάστημα αυτό ανάγκασε το τουρκικό κράτος να διαθέσει, για την καταστολή της εξέγερσης στο νοτιοανατολικό τμήμα της χώρας, μια δύναμη αρκετών εκατοντάδων χιλιάδων ατόμων. Πέρα από το κόστος σε ανθρώπινο δυναμικό, η Τουρκία χρειάστηκε να επωμιστεί ένα μεγάλο οικονομικό βάρος¹ που κατέβαλε την ήδη επιβαρυσμένη οικονομία της, συμβάλλοντας εν μέρει στο μίνι-κραχ του 2001. Παράλληλα, και παρά τη γενικευμένη κινητοποίηση του τουρκικού κρατικού μηχανισμού, το PKK κατάφερε να εκτοπίσει -κατά διαστήματα- τις τουρκικές αρχές από τμήματα των κουρδικών περιοχών, σχηματίζοντας έτσι εν δυνάμει απελευθερωμένες ζώνες.

Υπό το φως των προηγούμενων απόπειρων του κουρδικού πληθυσμού (στην Τουρκία) να αντισταθεί στις αφομοιωτικές πολιτικές του κεμαλικού καθεστώτος, τα επιτεύγματα του PKK ήταν κάθε άλλο παρά αμελητέα. Στα πλαίσια αυτά, σε ευρύτερα κουρδικό επίπεδο, το PKK «δικαιωματικά» κατάφερε να μεταφέρει –τουλάχιστον παροδικά- την καρδιά του κουρδικού εθνικισμού από τους «παραδοσιακούς» ηγέτες στο νότιο Κουρδιστάν (βόρειο Ιράκ) προς το βόρειο Κουρδιστάν (νοτιοανατολική Τουρκία).² Παρά την ταχεία άνοδο και τη σχετική επιτυχία του, το PKK, ωστόσο, βίωσε μια εξίσου ταχεία πτώση. Η σύλληψη του ηγέτη της οργάνωσης, Αμντουλάχ Οτσαλάν, το 1998, οδήγησε την οργάνωση σε παρακμή (αν και όχι σε πλήρη εξάλειψη), κλείνοντας έτσι έναν σημαντικό κύκλο για το PKK.

Το κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσει να αναδείξει τους λόγους της ανόδου, της πτώσης και κυρίως της σχετικής επιτυχίας του PKK στο μεσοδιάστημα, ως αποτέλεσμα της διασυνοριακής

¹ Το κόστος της σύγκρουσης με το PKK για την Τουρκία υπολογίζεται στα \$300 δισεκατομμύρια, με το ετήσιο κόστος μόνο της αντιμετώπισης να έχει υπερβεί κατά διαστήματα τα \$10 δισεκατομμύρια. Σε αυτό πρέπει να προστεθεί και το κόστος από την απώλεια επενδύσεων και τη μείωση του τουρισμού. βλ. (Marcus, 2007: 248-9; Olson, 1994: 140; Olson, 1997: 179; Imset, 1995; McDowall, 2004: 444; Today's Zaman, 2008)

² Βοήθησε βέβαια και το γεγονός ότι το κουρδικό κίνημα στο Ιράκ (υπό τον Mustafa Barzani) είχε υποστεί συντριπτική ήττα το 1975.

βάσης της οργάνωσης στη Συρία. Αρχικά θα προηγηθεί μια συνοπτική επισκόπηση των πρώιμων συνθηκών που καθόρισαν την πορεία του ΡΚΚ και συγκεκριμένα το (συγκριτικά με τις παλιότερες κουρδικές εξεγέρσεις) ευνοϊκότερο περιβάλλον ευκαιρίας στο οποίο γεννήθηκε η οργάνωση. Το περιβάλλον εκτεταμένης καταστολής, που είχαν να αντιμετωπίσουν οι εξεγέρσεις των πρώτων μετα-οθωμανικών χρόνων είχε εν τω μεταξύ, κατά την περίοδο της γέννησης του ΡΚΚ, αντικατασταθεί από διαδοχικές κρίσεις του πολιτικού/κατασταλτικού μηχανισμού της Τουρκίας. Η διαχρονική αυτή διαμόρφωση και διαβάθμιση του περιβάλλοντος ευκαιρίας καταγράφεται συνοπτικά στην επόμενη ενότητα του εισαγωγικού μέρους, όπου χρονογραφείται η εξέλιξη του κουρδικού εθνικισμού στην Τουρκία και κατά περίπτωση την ευρύτερη περιοχή. Εντούτοις, όπως θα φανεί και από την παραπάνω συζήτηση, περισσότερο καθοριστική για την «επιτυχία» του ΡΚΚ αποδείχθηκε η ικανότητα της νεοπαγούς οργάνωσης να προσαρμοστεί στη συρρίκνωση του περιβάλλοντος ευκαιρίας το 1980 (μετά την εκδήλωση του πραξικοπήματος υπό τον στρατηγό Kenan Evren). Μπροστά στο πρωτοφανές κύμα καταστολής, το ΡΚΚ επέλεξε να εγκαταλείψει την Τουρκία και να μεταφέρει τις δραστηριότητές του στη Συρία, προκειμένου να μπορέσει να ανασυνταχθεί υπό την ασφάλεια που δε μπορούσε πλέον να απολαμβάνει στη Τουρκία. Η εξέταση των συνθηκών που ώθησαν το ΡΚΚ να εγκαταλείψει την Τουρκία και των λόγων που οδήγησαν την οργάνωση να επιλέξει την Συρία αντί άλλων δυνητικών εξωτερικών βάσεων ολοκληρώνει το εισαγωγικό μέρος του κεφαλαίου.

Η εδραίωση της διασυνοριακής βάσης στη Συρία σχημάτισε μια τριγωνική (Συρία, ΡΚΚ, Τουρκία) σχέση εξαναγκαστικής διπλωματίας, επιρροής και εξουσίας. Οι ευρύτερες αυτές προεκτάσεις της διασυνοριακής βάσης του ΡΚΚ στη Συρία εξετάζονται στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου. Δεδομένου ότι η Συρία κατατάσσεται στην κατηγορία των ισχυρών κρατών, στόχος είναι να αναδειχθούν τα στοιχεία εκείνα της βάσης που τη διαφοροποιούν από τα υπόλοιπα είδη (διασυνοριακών βάσεων). Ως ισχυρό κράτος, η Συρία θεωρείται *a priori* εκούσια και συνειδητή πάροχος βοήθειας. Κατά συνέπεια εγείρονται ερωτήματα για τους λόγους που ώθησαν την Δαμασκό να παρέχει άσυλο στο ΡΚΚ και τα προσδοκώμενα οφέλη, από την «εκμετάλλευσή» του, στις διμερείς της σχέσεις με την Τουρκία. Παράλληλα, η απόφαση της Συρίας να προσφέρει άσυλο στο ΡΚΚ εξετάζεται υπό μια σκοπιά εσωτερικής πολιτικής προκειμένου να αναδειχθούν πιθανά εσωτερικά πλεονεκτήματα που θέλησε να αποκομίσει το συριακό καθεστώς.

Με οδηγό το παραπάνω περίγραμμα συμφερόντων και σχέσεων εξουσίας, το τρίτο και τέταρτο μέρος του κεφαλαίου επιχειρούν να αποδομήσουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της συγκεκριμένης βάσης στη σύγκρουση του ΡΚΚ με την Τουρκία. Ως ισχυρό κράτος η Συρία, σύμφωνα με τις υποθέσεις της διατριβής, στο δίπολο ασφάλεια / ελευθερία, αναμένεται να πλεονεκτεί, σε σχέση με τις άλλες κατηγορίες κρατών, στον τομέα της ασφάλειας και αντίθετα να μειονεκτεί όσον αφορά την ελευθερία δράσης για την οργάνωση. Το στοιχείο της ασφάλειας και της προστασίας από τις εχθρικές δυνάμεις αντιεξέγερσης μελετάται στο τρίτο μέρος, όπου δίνεται η δυνατότητα να τεθούν ζητήματα όπως η αξιοπιστία, της παρεχόμενης από το κράτος υποδοχής, προστασίας και ο κίνδυνος εγκλωβισμού της οργάνωσης σε ένα περιβάλλον «υπερβολικής» ασφάλειας. Το τέταρτο μέρος συμπληρώνει την αναζήτηση των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων της συριακής βάσης, εξετάζοντας το βαθμό ελευθερίας που απολάμβανε το ΡΚΚ, στην προσπάθειά του να ικανοποιήσει τις αναγκαίες λειτουργίες της οργάνωσης, όπως αυτές έχουν οριστεί στο θεωρητικό μοντέλο.

Στα πλαίσια της μελέτης της ανόδου και της βίαιης πτώσης του ΡΚΚ, κατά τη διάρκεια της «συριακής περιόδου»³ της οργάνωσης, θα μπορέσουν να εξαχθούν ευρύτερα συμπεράσματα για τις διασυννοριακές βάσεις σε ισχυρά κράτη. Τα συμπεράσματα αυτά θα μπορέσουμε στη συνέχεια να τα αντιπαραβάλλουμε με αντίστοιχες παρατηρήσεις για τα αδύναμα και τα αποτυχημένα κράτη.

2.1.1 Από την εξέγερση του Sheikh Said στο ΡΚΚ: πενήντα χρόνια υφέρποντος κουρδικού εθνικισμού

Κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, με τη διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας να είναι επικείμενη, ο τότε πρόεδρος των ΗΠΑ, Woodrow Wilson, έκανε ειδική μνεία, στα διάσημα «Δεκατέσσερα Σημεία» του, στο δικαίωμα στην αυτοδιάθεση των μη-

³ Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης η «συριακή περίοδος» του ΡΚΚ οροθετείται από τη μαζική μετακίνηση του στελεχών του ΡΚΚ στη Συρία το 1980, την έναρξη των επιχειρήσεων εναντίον της Τουρκίας το 1984 και την εκδίωξη και τελικά σύλληψη του ηγέτη της οργάνωσης, Αμντουλάχ Οτσαλάν το 1998. Μετά το 1998 η Συρία για πολλά χρόνια κατέστη φιλόξενο περιβάλλον για το ΡΚΚ, το οποίο εισήλθε σε παρατεταμένη περίοδο κρίσης. Μια -εν δυνάμει- δεύτερη «συριακή περίοδος» αναδύεται πιθανόν στα πλαίσια του εκτυλισσόμενου συριακού εμφυλίου, υπό τελείως διαφορετικές όμως συνθήκες και με ριζικά διαφορετικά χαρακτηριστικά. Αν και ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, η δεύτερη αυτή περίοδος δεν εξετάζεται εδώ. Θα αποτελούσε ενδεχομένως μια ενδιαφέρουσα κατεύθυνση για επιπλέον έρευνα.

τουρκικών μειονοτήτων της καταρρέουσας αυτοκρατορίας (Gunter, 2009: xxxii). Η επίσημη συμπερίληψη των Κούρδων στις «μη-τουρκικές μειονότητες» ακολούθησε δύο χρόνια αργότερα. Η Συνθήκη των Σεβρών (1920) προέβλεπε συνθήκες αυτονομίας για τους Κούρδους της μετέπειτα Τουρκίας (άρθρο 62) και το ενδεχόμενο ανεξαρτοποίησης ένα χρόνο αργότερα (άρθρο 64). Η επιλογή αυτή δεν ήταν απολύτως αυτονόητη, καθώς σημαντικό τμήμα του κουρδικού πληθυσμού είχε συμμαχήσει με τις οθωμανικές/τουρκικές αρχές στην εξουδετέρωση εστιών εξέγερσης άλλων μειονοτήτων που θέλησαν να εκμεταλλευτούν το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση (McDowall, 2004: 184). Σε κάθε περίπτωση, η Συνθήκη της Λωζάννης (1923), ουσιαστικά η διεθνής αναγνώριση του νέου –κεμαλικού- διαδόχου της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αγνόησε παντελώς το κουρδικό ζήτημα, ακυρώνοντας έτσι δια της σιωπής τις φιλο-κουρδικές προβλέψεις της Συνθήκης των Σεβρών. (Gunter, 2009: xxxii; Vanly, 1992: 113) Το κουρδικό έδαφος διαμελίστηκε μεταξύ τεσσάρων κρατών. Η Τουρκία έλαβε το μεγαλύτερο τμήμα (43%), ακολουθούμενη από το Ιράν (31%), το Ιράκ (18%) και τη Συρία (6%).⁴

Η Τουρκία βρέθηκε επίσης να διοικεί πάνω από τον μισό κουρδικό πληθυσμό, ο οποίος αντιστοιχούσε στο 20% περίπου του πληθυσμού της Τουρκίας (Gunter, 2009: 201).⁵ Η Συνθήκη της Λωζάννης, στην ουσία, έδωσε στο κεμαλικό καθεστώς το πράσινο φως για την εντατικοποίηση -στο όνομα της «ομοιογένειας» και της προστασίας της κυριαρχίας του τουρκικού έθνους- της καταστολής του κουρδικού πληθυσμού. Όσοι Κούρδοι ήταν πρόθυμοι να αναγνωρίσουν το νέο status quo και να αφομοιωθούν στις νέες δομές και τη νέα ταυτότητα του τουρκικού κράτους, ήταν ευπρόσδεκτοι από το νέο καθεστώς.⁶ Αντίθετα, όσοι στο όνομα του Ισλάμ νοσταλγούσαν τις εποχές του χαλιφάτου (McDowall, 2004: 192) ή έδειχναν σημάδια αντίδρασης ή ακόμα και αργής προσαρμογής στην επέλαση του τουρκικού εθνικισμού, βρισκόνταν στο στόχαστρο των δυνάμεων καταστολής.

Το αποτέλεσμα ήταν όταν, το 1925, ο Sheikh Sayyid ηγήθηκε μιας κουρδικής εξέγερσης, με ισλαμικά και δευτερευόντως εθνικιστικά κίνητρα (McDowall, 2004: 187-8),

⁴ Ένα μικρό τμήμα (2%) ακόμα κατέληξε στη Σοβιετική Ένωση (Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν). (Gunter, 2009: xxviii)

⁵ Ο κουρδικός πληθυσμός της Τουρκίας υπολογίζεται στα 12-15 εκατ. Για τη δημογραφία του κουρδικού πληθυσμού γενικότερα και τις εγγενείς δυσκολίες να υπάρξουν αξιόπιστες εκτιμήσεις βλ. (Barkey & Fuller, 1998: 62; Gunter, 2008: 2).

⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο δεύτερος πρόεδρος της Τουρκίας, Ismet Inonu, ο οποίος ήταν Κούρδος από την πλευρά του πατέρα του (Gunter, 1988: 391).

βρέθηκε αντιμέτωπος με την καταστολή του κράτους.⁷ Η εξέγερση του Sayyid εξέφραζε το θρησκευόμενο εκείνο τμήμα του κουρδικού πληθυσμού, που ένιωσε αποπροσανατολισμένο όταν το σημείο αναφοράς του (και σύνδεσης με το υπόλοιπο μουσουλμανικό στοιχείο), το Χαλιφάτο αντικαταστάθηκε από ένα εκκοσμικευμένο κράτος. Παράλληλα, ο κουρδικός πληθυσμός έβλεπε να στοχοποιείται άδικα -και παρά τη βοήθεια και τις θυσίες στους τουρκικούς αγώνες- στα πλαίσια της ροπής του νέου καθεστώτος προς την εθνική και πολιτιστική ομοιογένεια. Ανακινώντας, όμως, δύο ζητήματα που το νέο καθεστώς ήθελε να θεωρεί λήξαντα (την επανασύσταση του χαλιφάτου και την «τουρκικότητα» της Τουρκίας), ο Sayyid υπέστη άγρια καταστολή και η εξέγερση καταπνίγηκε μέσα σε ένα μήνα, ενώ ο Sayyid και άλλοι ηγέτες της εξέγερσης απαγχονίστηκαν. (Lundgren, 2007: 43; McDowall, 2004: 192-6)

Ο κουρδικός εθνικισμός, που βρισκόταν σε αναβρασμό στην ευρύτερη κουρδική περιοχή,⁸ έκανε ξανά την εμφάνισή του στην Τουρκία το 1927, όταν ο Ihsan Nuri Pasha ανακήρυξε την ίδρυση της «Δημοκρατίας του Αραράτ». Οι εκκλήσεις του για διεθνή και περιφερειακή βοήθεια δε βρήκαν ανταπόκριση και έτσι, παρά τις αρχικές επιτυχίες, οι τουρκικές αρχές μπόρεσαν, έως το 1930, να καταστείλουν την εξέγερση. (McDowall, 2004: 202-7) Η τελευταία μεγάλη εξέγερση των Κούρδων, στη Τουρκία των πρώτων μετα-οθωμανικών χρόνων, έλαβε χώρα το 1937 στο Dersim (τουρκική ονομασία: Tunceli) υπό την ηγεσία του Sayyid Riza. Αντίστοιχα, ωστόσο, κατεστάλη ενάμιση χρόνο αργότερα, οδηγώντας στη σφαγή δεκάδες χιλιάδες Κούρδους. (Lundgren, 2007: 44)

Για τα επόμενα 25 χρόνια, και ενώ την ίδια περίοδο στο νότιο και ανατολικό Κουρδιστάν ο κουρδικός εθνικισμός έδινε τις μάχες του,⁹ το βόρειο Κουρδιστάν παρέμεινε ήσυχο.¹⁰ Τα πρώτα δείγματα αλλαγής άρχισαν να φαίνονται στα μέσα της δεκαετίας του 1960,

⁷ Κατά τη διάρκεια του «Τουρκικού Πολέμου Ανεξαρτησίας» (1919-1923) και πριν την επίσημη δημιουργία του τουρκικού κράτους, προηγήθηκαν και άλλες εξεγέρσεις ενάντια στην προσπάθεια των κεμαλικών δυνάμεων να εδραιώσουν την εξουσία τους. Μεταξύ αυτών ορισμένες ήταν κουρδικές, με σημαντικότερη της εξέγερση του Κοçgiri (1921). (Massicard, 2009; Birand, 2008)

⁸ Σημαντικότερες εξ αυτών ήταν οι διαδοχικές εξεγέρσεις των Barzani στο Ιράκ.

⁹ Δύο από τα σημαντικότερα παραδείγματα είναι η θνησιγενής ανακήρυξη της «Δημοκρατίας του Mahabad», το 1946, στο ιρανικό Κουρδιστάν και η εξέγερση του KDP, υπό τον Mulla Mustafa Barzani, στο βόρειο Ιράκ.

¹⁰ Στο μεσοδιάστημα, η κουρδική δυσαρέσκεια διοχετευόταν μέσω διαφόρων «νομιμόφρονων» σχηματισμών. Το σημαντικότερο ήταν το «Δημοκρατικό Κόμμα», που το 1946 αποσχίστηκε -με την ανοχή του κεμαλικού «Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος» (CHP)- και υπό τον Adnan Menderes προσέελκυσε διαφόρων ειδών αντιφρονούντες συμπεριλαμβανομένων των θρησκών και των φυλετικών αρχηγών και κατά προέκταση μεγάλο τμήμα των Κούρδων (McDowall, 2004: 397-402)

όταν η επάνοδος σε καθεστώς πολιτικής διακυβέρνησης σήμανε τη σχετική χαλάρωση των πολιτικών περιορισμών (Gunter, 1988: 392). Η αναβίωση του κουρδικού εθνικισμού, που χρονολογείται σε αυτή την περίοδο, ακολούθησε δύο ξεχωριστούς αλλά εν τέλει συγκλίνοντες δρόμους. Ο πρώτος ήταν η εδραίωση ανεπίσημων «παραδοσιακών» (συντηρητικών / εθνικιστικών) κομμάτων όπως το «Kurdistan Democratic Party of Turkey» (KDPT) υπό τον Faik Bucak -μέλος της ομόνυμης, ισχυρής, φιλο-κυβερνητικής φυλής (Gunter, 2011: 66-7). Ως σημείο αναφοράς, το KDPT, είχε το συντηρητικό μοντέλο του Mulla Mustafa Barzani, ηγέτη του ιρακινού «Kurdistan Democratic Party» (KDP) (McDowall, 2004: 408; Jongerden, 2007: 58; Marcus, 2007: 20).

Αντίθετα, ορισμένες κουρδικές δυνάμεις ακολούθησαν έναν εναλλακτικό δρόμο, συντασσόμενες με τις δυνάμεις της τουρκικής αριστεράς, οι οποίες είχαν αρχίσει να κάνουν αισθητή την παρουσία τους, ως αποτέλεσμα των κοινωνικο-οικονομικών εντάσεων και του διευρυμένου, λόγω της εξασθένισης των πολιτικών περιορισμών, περιβάλλοντος ευκαιρίας. Ο κυριότερος φορέας αυτού του υποβόσκοντα κουρδικού νέο-εθνικισμού ήταν το «Workers Party of Turkey» (TİP). Το TİP βρέθηκε αναγκασμένο να ακροβατεί μεταξύ μιας έντονης κουρδικής παρουσίας (ακόμα και σε επίπεδο ηγεσίας), των ταξικών (έναντι των εθνικών) ιδεολογικών προταγμάτων και της ανάγκης του κόμματος να προστατέψει τον εαυτό του από το ενδεχόμενο κρατικής καταστολής που θα επέσυρε η αναμόχλευση του κουρδικού ζητήματος. (McDowall, 2004: 408-10; Kutschera, 1994: 13)

Οι εσωτερικές αντιφάσεις των KDPT και TİP και δευτερευόντως η καταστολή (στην πορεία προς το πραξικόπημα του 1971), τα οδήγησαν στην παρακμή και τη διάσπαση. Το περιβάλλον αυξανόμενου χάους που ακολούθησε το πραξικόπημα, ευνόησε τη δημιουργία και ανεξάρτητη επιβίωση δεκάδων διάδοχων οργανώσεων και ομαδοποιήσεων που αναπήδησαν από τα δύο ετοιμοθάνατα μητρικά κόμματα.¹¹ Στο κλίμα γενικότερης ριζοσπαστικοποίησης, οι οργανώσεις αυτές (ακόμα και όσες προέρχονταν από την κοιτίδα του KDPT) κινήθηκαν προς την υιοθέτηση ριζοσπαστικών ιδεών και μεθόδων. Η εκδήλωση του πραξικοπήματος το 1981

¹¹ Από τις δεκάδες ομάδες που εμφανίστηκαν αυτήν την περίοδο στην Τουρκία, οι σημαντικότερες είναι οι εξής: οι «Kurdistan National Liberationists» (KUK), το «Revolutionary Eastern Cultural Hearths» (DDKO), η Rizgari, το «Kurdistan Vanguard Workers Party» (PPKK), το KAWA, το «Kurdistan Socialist Party» (PSK –γνωστή και ως Riya Azadi) και η φοιτητική οργάνωση Dev-Genc. (Jongerden, 2007: 58; Gunter, 1988: 397-8; Özcan, 2006: 76) Για μια συνοπτική περιγραφή τους βλ. (Gunter, 2011)

έθεσε απότομο τέρμα στο παραπάνω περιβάλλον ευκαιρίας, όχι προτού όμως κυφορήσει το ΡΚΚ.

2.1.2 Η δημιουργία του ΡΚΚ

Το ΡΚΚ υπήρξε γνήσιο προϊόν του περιβάλλοντος ευκαιρίας, στην Τουρκία της δεκαετίας του 1970: μία από τις δεκάδες άλλες (αριστερές) κουρδικές οργανώσεις που εμφανίστηκαν εκείνη την περίοδο. Η προϊστορία του ΡΚΚ ταυτίζεται με την προσωπική πορεία του ηγέτη της, Αμντουλάχ Οτσαλάν (γεγονός που προιδεάζει και για την οργανωτική δομή της οργάνωσης). Ο Οτσαλάν ήταν χαρακτηριστικό παράδειγμα των αδιεξόδων της τουρκικής πολιτικής αναφορικά με τους Κούρδους. Σε μικρή ηλικία πέρασε από τους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς αφομοίωσης, που χρησιμοποίησε το κεμαλικό καθεστώς για να επιβάλει την «τουρκική ταυτότητα» (Marcus, 2007: 15-7). Στο διάστημα αυτό, όπως χιλιάδες άλλοι νέοι Κούρδοι, υιοθέτησε την τουρκική αντί της κουρδικής γλώσσας (McDowall, 2004: 420). Ταυτόχρονα, ωστόσο, η πρόσβαση στην ανώτερη εκπαίδευση έφερε τον Οτσαλάν, όπως εκατοντάδες άλλους Κούρδους, στο κέντρο των νέων ιδεών στη δυτική Τουρκία, μακριά από τις φεουδαρχικές δομές της κουρδικής νοτιοανατολικής Τουρκίας. Μακριά από τη φυλετική επικυριαρχία βρέθηκε και μεγάλος αριθμός Κούρδων, που μετακινήθηκαν προς τις πόλεις για να αποφύγουν τις οικονομικές συνθήκες της περιοχής. Στο περιβάλλον αυτό, οι Κούρδοι αφενός αντιλαμβάνονταν (ανάλογα με τον βαθμό αφομοίωσής τους) την «κουρδικότητα» τους και αφετέρου είχαν πρόσβαση σε ένα συνονθύλευμα ριζοσπαστικών ιδεών. (Marcus, 2007: 19)

Ως φοιτητής στην Άγκυρα, μετά το πραξικόπημα του 1971, ο Οτσαλάν ήρθε σε επαφή με τις αριστερές ιδέες και δυνάμεις που κυκλοφορούσαν στο χώρο του πανεπιστήμιου. Το 1972 υπήρξε θύμα των μαζικών συλλήψεων του στρατιωτικού καθεστώτος και φυλακίστηκε. Βγαίνοντας από τη φυλακή, μερικούς μήνες αργότερα, επέστρεψε στη φοιτητική πολιτική ζωή και το 1974 συνδέθηκε με την «Ankara Higher Education Association» (AYOD), μία από τις πολλές αριστεριστικές φοιτητικές οργανώσεις στο πρότυπο του Dev-Genc. (Marcus, 2007: 23-28; Özcan, 2006: 77-80) Σύντομα, όμως, ο Οτσαλάν άρχισε να δυσανασχετεί, αφενός με την άρνηση της AYOD, και των αριστερών οργανώσεων ευρύτερα, να θίξουν το κουρδικό ζήτημα,

και αφετέρου με τα περιοριστικά και ακατάλληλα οργανωτικά και επιχειρησιακά μοντέλα που αυτές υιοθετούσαν. Ο Οτσαλάν αντίθετα πρόκρινε τη δημιουργία μίας κουρδικής μαρξιστικής (-λενινιστικής) ένοπλης οργάνωσης που θα δρούσε υπόγεια, προκειμένου να μην προσελκύουν, οι αναποτελεσματικοί νόμιμοι βραχίονες, την προσοχή των δυνάμεων ασφαλείας, όπως γινόταν στην περίπτωση των άλλων αριστερών οργανώσεων. (Marcus, 2007: 28) Πάνω σε αυτές τις βάσεις προσπάθησε να οργανώσει έναν πυρήνα γύρω από τον εαυτό του.

Μετά τις πρώτες προπαρασκευαστικές συζητήσεις (1974-6), κατά τις οποίες «επισημοποιήθηκε» η ηγεσία του Αμπντουλάχ Οτσαλάν (Marcus, 2007: 28-9; Özcan, 2006: 81-2), ο βασικός πυρήνας της μετέπειτα οργάνωσης μετακινήθηκε στη νοτιοανατολική Τουρκία, σε μια προσπάθεια να έρθουν σε επαφή με τον πληθυσμό, στο όνομα του οποίου μιλούσαν, και να στρατολογήσουν νέα στελέχη (Marcus, 2007: 37-40; McDowall, 2004: 420). Μπροστά στον ανταγωνισμό των άλλων δεκάδων παρόμοιων ομάδων, που βρίσκονταν στο Κουρδιστάν για τον ίδιο ακριβώς λόγο, οι «Kurdistan Revolutionaries» (όπως η ομάδα του Οτσαλάν αυτοαποκαλούνταν εκείνη την εποχή) θεώρησαν ότι έπρεπε πρώτα να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό των άλλων ομάδων και να κάνουν αισθητή την παρουσία τους μέσω θεαματικής έμπρακτης προπαγάνδας. Στόχοι της «επαναστατικής βίας» για τους «Αποϊστές»¹² (όπως ήταν ευρύτερα γνωστοί στις άλλες οργανώσεις και τις αρχές) ήταν οι ακροδεξιές τουρκικές οργανώσεις, η τουρκική Αριστερά που αρνιόταν να αναγνωρίσει το κουρδικό ζήτημα, οι δυνάμεις του καθεστώτος και οι εκπρόσωποι της καθεστηκυίας τάξης των γαιοκτημόνων. Στην πραγματικότητα, όμως, θύματα της έμπρακτης προπαγάνδας ήταν κατά βάση οι γαιοκτήμονες και οι ανταγωνιστικές –κουρδικές ή αριστερές- ομάδες (Imset, 1992: 16-7; McDowall, 2004: 421).¹³

Με αυτού του είδους την «έμπρακτη προπαγάνδα», θέλησε να δηλώσει την παρουσία του το PKK. Αν και ανεπίσημα το «Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν» είχε ήδη σχηματιστεί στη συγκέντρωση στο χωριό Fis (κοντά στο Diyarbakir), τον Νοέμβριο του 1978 (Özcan, 2006: 83-4), η επίσημη πρώτη για το PKK ήρθε οχτώ μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1979, όταν επιχείρησε να δολοφονήσει τον Mehmet Celal Bucak. Ως ηγέτης της ομώνυμης ισχυρής κουρδικής φυλής, βουλευτής και πρώην μέλος του «Κόμματος Δικαιοσύνης», ο Bucak

¹² Κυριολεκτικά οι «οπαδοί του ΑΡΟ», που αποτελεί παράφραση του πλήρες ονόματος του Αμπντουλάχ Οτσαλάν (ΑΡΟ). (Jongerden, 2007: 57)

¹³ Για την κριτική που ασκούσε το PKK στις άλλες αριστερές και κουρδικές οργανώσεις και τις συγκρούσεις μαζί τους βλ. επίσης (Marcus, 2007: 34, 40; Cagartay, 2007; Bruinessen 1988: 42; Bolukbasi, 1991: 16-7)

αποτελούσε στόχο περιωπής, γνήσιος εκπρόσωπος της παραδοσιακής εξουσίας των γαιοκτημόνων, που ευθυνόταν -εξίσου με το κράτος- για την κατάσταση των Κούρδων (Marcus, 2007: 45-6).

Παρά τις εκτεταμένες προσπάθειες, στα δύο χρόνια που μεσολάβησαν από τη δημιουργία του ΡΚΚ έως την εκδήλωση του πραξικοπήματος, τον Σεπτέμβριο του 1980, το ΡΚΚ παρέμενε μία από τις δεκάδες άλλες (αριστερές) κουρδικές οργανώσεις της περιόδου. Η άνοδος του στρατιωτικού καθεστώτος του στρατηγού Kenan Evren, έφερε το ΡΚΚ υπό το ίδιο κύμα καταστολής που κάλυψε την Τουρκία και εκμηδένισε σχεδόν το σύνολο των αντιπολιτευόμενων δυνάμεων –κουρδικών και μη. Το ΡΚΚ διείδε το εύρος της επερχόμενης καταστολής και επέδειξε εξαιρετικά αντανakλαστικά προσαρμογής στις νέες συνθήκες. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΡΚΚ, η Τουρκία δεν αποτελούσε πλέον φιλόξενο περιβάλλον και ως εκ τούτου ήταν κρίσιμη η εξεύρεση χώρου για την ανασύνταξη της ομάδας, ωστόσο άνοιγε εκ νέου το περιβάλλον ευκαιρίας στην Τουρκία (Imset, 1992: 25). Στο μεταξύ οι δυνάμεις του ΡΚΚ θα έπρεπε να «συμβιβαστούν» με την ασφάλεια μιας διασυνοριακής βάσης.

2.1.3 Αναζητώντας διασυνοριακή βάση: το ΡΚΚ στη Συρία

Το ΡΚΚ είχε την «ευτυχή» ατυχία, την άνοιξη του 1979, να συλληφθεί το μέλος της κεντρικής επιτροπής, Sahin Donmez. Υπό τον πραγματικό κίνδυνο ο Donmez να αποκαλύψει στις αρχές πληροφορίες για την οργάνωση, ο Οτσαλάν εγκατέλειψε το Diyarbakir και μετά από περιπλανήσεις μερικών μηνών, όπου συνειδητοποίησε την αδυναμία της οργάνωσης να λειτουργεί υπό τις δεδομένες συνθήκες ανασφάλειας,¹⁴ διέσχισε τα σύνορα της Συρίας (Marcus, 2007: 48-9). Για τον Οτσαλάν, ως αριστερό της Τουρκίας και ως Κούρδο, να εγκαταλείψει την Τουρκία δεν αποτελούσε μια αναπάντεχη απόφαση. Τον δρόμο αυτό είχαν ακολουθήσει, πριν τον Οτσαλάν, εκατοντάδες άλλοι καταδιωκόμενοι στην Τουρκία και τον ακολούθησαν άλλοι τόσοι ένα χρόνο αργότερα.

¹⁴ Εν τω μεταξύ είχε επιβληθεί στρατιωτικός νόμος σε 19 –κυρίως κουρδικές- περιφέρειες. Για μια συγκεντρωτική κατάσταση των κατά καιρούς επιβληθέντων στρατιωτικών νόμων και καθεστώτων έκτακτης ανάγκης βλ. “Introduction to history and legal structures: (C) Declarations/ Derogations”. *European Human Rights Internet site (EHRIS)*, Human Rights Center, Queen’s University (Belfast). <http://tinyurl.com/nuzcdhr>

Δύο μόλις εβδομάδες μετά το πραξικόπημα, ο Οτσαλάν έστειλε μήνυμα στα μέλη του ΡΚΚ που βρίσκονταν στην Τουρκία να εγκαταλείψουν τη χώρα και να έρθουν στην Συρία (Marcus, 2007: 52). Μέσα στους μήνες που ακολούθησαν δεκάδες στελέχη του ΡΚΚ (όπως και άλλων οργανώσεων) διέσχισαν τα σχετικά προσβάσιμα συρο-τουρκικά σύνορα¹⁵ και ήρθαν σε επαφή με τον υποτυπώδη μηχανισμό υποστήριξης που είχε καταφέρει να συγκροτήσει ο Οτσαλάν στο μεσοδιάστημα. Όσοι επέλεξαν να μείνουν ή δεν πρόλαβαν να διαφύγουν, έπεσαν θύμα των μαζικών συλλήψεων και δικών που ακολούθησαν.¹⁶

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, η Συρία και η ζώνη επιρροής της στο Λίβανο¹⁷, είχε μετατραπεί σε μαζικό άσυλο για τις ομάδες που προσπαθούσαν να ξεφύγουν της τουρκικής καταστολής (για όσες τουλάχιστον δεν είχαν δεσμούς στην Ευρώπη). Ακόμα και αν η Ευρώπη ήταν «προνομιούχα» επιλογή, το ΡΚΚ και αρκετές άλλες οργανώσεις πάραυτα επέλεξαν τη Συρία αντί του Ιράκ ή και του Ιράν. Για τις αμιγώς αριστερές οργανώσεις η επιλογή ήταν λίγο ως πολύ προφανής. Η Συρία είχε πρότερη παράδοση φιλοξενίας αριστερών φυγάδων (Marcus, 2007: 53), τους οποίους «διοχέτευε» στις παλαιστινιακές βάσεις στην, υπό συριακό έλεγχο, κοιλάδα Beqa'a στο Λίβανο. Για μια αριστερή/κουρδική οργάνωση, όπως το ΡΚΚ, ωστόσο, η Συρία δεν ήταν εξίσου «προφανής επιλογή».

Ο γεωγραφικός και ο «γεωπολιτικός» διαμελισμός του Κουρδιστάν, προσέφερε στις κουρδικές οργανώσεις πληθώρα πρόθυμων εξωτερικών «φίλων». Κατά καιρούς, η Μεγάλη Βρετανία, οι ΗΠΑ, η Σοβιετική Ένωση, το Ισραήλ και οι τέσσερις κύριες χώρες με κουρδικό πληθυσμό (Ιράκ, Ιράν, Τουρκία, Συρία) έχουν παράσχει βοήθεια σε Κούρδους αντιφρονούντες των γειτόνων τους (Fuller, 1993: 108). Από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ιδιαίτερα με την εδραίωση των σύγχρονων κρατών της περιοχής, οι κουρδικές εξεγέρσεις αποτελούσαν προσφιλές εργαλείο για την αποδυνάμωση και αποσταθεροποίηση των αντιπάλων τους (συνήθως γειτόνων). Κατά προέκταση το κουρδικό εθνικιστικό κίνημα εδραιώθηκε στη βάση της προοπτικής της παροχής ασύλου σε κάποιο γειτονικό έδαφος και

¹⁵ Τα σύνορα ήταν μεν ναρκοθετημένα αλλά, δεδομένου ότι το λαθρεμπόριο ανθούσε στην περιοχή, κάποιος μπορούσε εύκολα να περάσει τα σύνορα σε συνεννόηση με τους λαθρεμπόρους που θα υπεδείκνυαν τα κατάλληλα περάσματα. Αντίστοιχα, η συνοριοφυλακή δεν ήταν αρκετά μεγάλη για να μπορεί να ελέγχει αποτελεσματικά όλο το μήκος των συνόρων. (Marcus, 2007: 52)

¹⁶ Μέσα στους πρώτους μόλις μήνες, οι στρατιωτικές αρχές συνέλαβαν δεκάδες χιλιάδες άτομα (μέσα στα επόμενα χρόνια έφτασαν τις 250 ή και -σύμφωνα με μία άλλη εκτίμηση- τις 650 χιλιάδες) (Amnesty International, 1988: 1; Imset, 1995).

¹⁷ Για περισσότερα σχετικά με τη συριακή επικυριαρχία στον Λίβανο βλ. το κεφάλαιο τέσσερα της διατριβής

πολλοί Κούρδοι ηγέτες, επί αιώνες, έκαναν χρήση αυτής της δυνατότητας (McDowall, 2004: 8).

Μεταξύ των δεκάδων περιπτώσεων, οι πιο σημαντικές ήταν η δημιουργία το 1946, υπό σοβιετική προστασία, της «Κουρδικής Δημοκρατίας της Μαχαμπάντ» (Gunter, 1988: 402 και 1991: 18-19) και η παροχή βοήθειας από το Ιράν στο ιρακινο/κουρδικό KDP του Mustafa Barzani την περίοδο 1974-5. Την εποχή, όμως, που το PKK βρέθηκε σε αναζήτηση βάσης, το Ιράν βίωνε την «Ισλαμική Επανάσταση», μέρος της οποίας ήταν και η άγρια καταστολή των αριστερών -και κουρδικών¹⁸- στοιχείων. Παράλληλα, το ιρακινό Κουρδιστάν -συχνά φιλόξενο λόγω των επαναλαμβανόμενων εξεγέρσεων του εκεί κουρδικού στοιχείου- βρισκόταν σε φάση επιβεβαίωσης της κεντρικής -ιρακινής- εξουσίας, μετά τη συντριπτική ήττα του Mustafa Barzani το 1975. Η κατάρρευση των κουρδικών δυνάμεων στη δεύτερη φάση της εξέγερσης του Mustafa Barzani (1974-1975),¹⁹ επήλθε, σε μεγάλο βαθμό, ως αποτέλεσμα της διακρατικής συμφωνίας Ιράν-Ιράκ (Συμφωνία του Αλγερίου -Μάρτιος 1975), με την οποία η Τεχεράνη συμφωνούσε να διακόψει τη βοήθεια στο KDP και τον Barzani (Marcus, 2007: 33).

Σύντομα, η Βαγδάτη θα εμπλακεί ξανά σε νέες περιφερειακές περιπέτειες (πόλεμος Ιράκ-Ιράν, 1980-8) με αποτέλεσμα να αποτραβηχτεί από το βόρειο Ιράκ. Σε εκείνο το μεταίχμιο, όμως, το παραδοσιακό καταφύγιο των κουρδικών οργανώσεων δεν ήταν διαθέσιμο ή τουλάχιστον ήταν εξίσου «προνομιούχο» όσο η Ευρώπη. Στο συμπιεσμένο εκείνο το διάστημα περιβάλλον ευκαιρίας στο βόρειο Ιράκ, οι ομάδες που προέρχονταν από την παράδοση του συντηρητικού KDPT, λόγω των στενότερων σχέσεων που είχαν με το ιρακινό Κουρδιστάν και το KDP, είχαν περισσότερες πιθανότητες να τους παρασχεθεί άσυλο (Gunter, 1988: 398). Για το PKK, που προερχόταν από την αριστερή παράδοση του κουρδικού εθνικισμού, η κατάσταση ήταν σαφώς πιο δύσκολη.

Υπό αυτές τις συνθήκες, η επιλογή της Συρίας έμοιαζε να είναι η καλύτερη δυνατή από άποψη κόστους/οφέλους. Ανάλογο υπολογισμό κόστους/οφέλους, ωστόσο, εμπειρείχε και η απόφαση της Δαμασκού να ανεχτεί την παρουσία των δυνάμεων του PKK και των άλλων

¹⁸ Ευρύτερα του κουρδικού πληθυσμού στο δυτικό Ιράν και ιδιαίτερα των κουρδικών οργανώσεων «Democratic Party of Iranian Kurdistan» (KDPI) και «Revolutionary Organization of Kurdish Toilers» (Komalah), που όπως πολλές άλλες ομάδες στήριξαν την Επανάσταση άλλα πάντα βρέθηκαν στο στόχαστρο των μετα-επαναστατικών εκκαθαρίσεων.

¹⁹ Η πρώτη φάση χρονολογείται στην περίοδο 1961-1970, η οποία διεκόπη όταν ξεκίνησαν οι ειρηνευτικές συνομιλίες με την κεντρική -μπα'αθική- κυβέρνηση, με προοπτική τη δημιουργία στο ιρακινό Κουρδιστάν καθεστώτος αυτονομίας.

οργανώσεων. Αυτήν τη σχέση κόστους και προσδοκώμενου οφέλους, επισκοπεί το δεύτερο (και επόμενο) μέρος του κεφαλαίου. Δεδομένου ότι οι εκτιμήσεις και οι υπολογισμοί της Συρίας, ως παράδειγμα ισχυρού κράτους που παρέχει διασυνοριακή βάση, επηρεάζουν άμεσα και αποτελεσματικά τους όρους διαμονής, μια τέτοια συζήτηση είναι απαραίτητη για να μπορέσουμε να εξετάσουμε το συγκριτικό κόστος και όφελος της βάσης για το ΡΚΚ, που ακολουθεί παρακάτω.

2.2 Η διασυνοριακή βάση στη Συρία

2.2.1 Η Συρία ως «κράτος χορηγός της τρομοκρατίας»

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970, η Συρία βρισκόταν στο απόγειο της ισχύος της. Μετά από δεκαετίες πολιτικών κρίσεων, το μπα'αθικό καθεστώς επέβαλε τη σταθερότητα και η Συρία, υπό την ηγεσία του Hafez al-Assad, ασκούσε αποτελεσματικό έλεγχο επί της επικράτειάς της αλλά και σε περιοχές εκτός των συνόρων της (Λίβανος) και κατείχε πρωταγωνιστικό ρόλο στις αραβικές υποθέσεις. Η σχετική της ισχυροποίηση στο εσωτερικό και στην άμεση ζώνη επιρροής της, επέτρεψε στη Δαμασκό να διοχετεύσει πόρους και ενέργειά στην επιδίωξη άλλων στόχων. Εντούτοις, αν και με την έννοια του ελέγχου επί του εδάφους, η Συρία ήταν «ισχυρό κράτος», υστερούσε σε ισχύ στις διμερείς σχέσεις που κυριαρχούσαν στην εξωτερική της πολιτική. Με την εξαίρεση του Λιβάνου όπου η Συρία υπερείχε στρατιωτικά, οι περιφερειακοί της αντίπαλοι/στόχοι ήταν ισχυρότεροι από αυτήν.

Ο Λίβανος ήταν και η μοναδική περίπτωση που η Συρία χρησιμοποιούσε συστηματικά ως «μέσο άσκησης» εξωτερικής πολιτικής, τον συμβατικό της στρατό. Στις σχέσεις με τους υπόλοιπους γείτονές της, η Συρία είχε είτε ηττηθεί στους συμβατικούς της πολέμους (Ισραήλ),²⁰ είτε τελούσε σε καθεστώς ψυχρού πολέμου (Τουρκία, Ιράκ), όπου η ανισορροπία ισχύος ήταν δεδομένη αλλά πρακτικά ανεπαλήθευτη.²¹ Στα πλαίσια αυτά, η προσφυγή στη – συμβατική- βία για την επίλυση των διαφορών της δεν ήταν εφικτή ή συμφέρουσα για τη Δαμασκό και για αυτό το λόγο κατέφυγε στη χρήση έμμεσων –ανορθόδοξων- μεθόδων: την ανάθεση της άσκησης βίας σε μη-κρατικούς δρώντες. Σε τέτοιους είδους λύσεις κατέφυγε η Δαμασκός στην περίπτωση του Ισραήλ, του Ιράκ²² και της Τουρκίας.

²⁰ Όχι μόνο ηττήθηκε αλλά απώλεσε και τμήμα του εδάφους της (Υψίπεδα του Γκολάν). Η σύγκρουση με το Ισραήλ, ταυτόχρονα, δέσμευσε σημαντικό τμήμα των στρατιωτικών δυνάμεων της Συρίας στα νότια σύνορα της χώρας.

²¹ Οι σχέσεις με την Ιορδανία ήταν λιγότερα ξεκάθαρες. Ο μονάρχης της Ιορδανίας είχε παλιές βλέψεις να γίνει ο βασιλιάς της Συρίας. Οι βλέψεις αυτές όμως, την εποχή εκείνη, δεν είχαν πια καμία πρακτική υπόσταση. Μετά την κινητοποίηση -αλλά όχι επέμβαση- του συριακού στρατού κατά τη διάρκεια του Μαύρου Σεπτεμβρίου, η ισορροπία ισχύος είχε επανέλθει και κατά καιρούς ευνοούσε μάλιστα την Συρία. Ωστόσο, η άτυπη συνεννόηση της Ιορδανίας με το Ισραήλ και το Ιράκ αποτελούσε πολλαπλασιαστή ισχύος για το Αμμάν και λειτουργούσε αποτρεπτικά έναντι της Συρίας. Παράλληλα, η Δαμασκός δεν είχε βλέψεις στην Ιορδανία ούτε ουσιαστικές διαφορές με το Αμμάν (πέρα από διαφωνίες για διπλωματικές επιλογές και την κατηγορία για υπόθαλψη μελών της Μουσουλμανικής Αδελφότητας τη δεκαετία του '80). Στα πλαίσια αυτά η σχέση της Συρίας με την Ιορδανία, παρά τις διακυμάνσεις της, κινούταν στο επίπεδο της ψυχρής ειρήνης.

²² Στα πλαίσια της αντιπαλότητας του συριακού και ιρακινού μπα'αθ και του περιφερειακού ανταγωνισμού των δύο χωρών, η Συρία παρείχε άσυλο και εγκαταστάσεις σε ομάδες αντιφρονούντων κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά Κούρδων. Η σημαντικότερη περίπτωση ήταν του ηγέτη του Patriotic Union of Kurdistan (PUK), Jalal Talabani, ο οποίος ανακοίνωσε την ίδρυση του PUK το 1975 από τη Δαμασκό (Gunter, 2009: 163; Marcus, 2007: 61)

2.2.2 Οι τουρκο-συριακές σχέσεις ως παράγοντας και μεταβλητή

Μια παλιά τουρκική παροιμία λέει: «Ούτε γλυκά από τη Δαμασκό, ούτε το πρόσωπο των Αράβων», υποδηλώνοντας την καχυποψία των Τούρκων απέναντι στη Μέση Ανατολή και τους Άραβες, τους οποίους θεωρούσαν υπεύθυνους (εξίσου με τις δυτικές δυνάμεις) για τη διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στην πραγματικότητα, όμως, ήταν η καχυποψία των Αράβων (και δη των γειτόνων της Τουρκίας) απέναντι σε φοβούμενες αναθεωρητικές, νέο-οθωμανικές, τάσεις του κεμαλικού κράτους, που καθόρισαν τις σχέσεις των χωρών της περιοχής.

Η καχυποψία αυτή που καλλιεργήθηκε στη βάση των κατάλοιπων της αυθαίρετης χάραξης των συνόρων στα πλαίσια του διαμελισμού της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αργότερα επιτάθηκε ως αποτέλεσμα των επιταγών του Ψυχρού Πολέμου. Το «Σύμφωνο της Βαγδάτης» (1955), που αποσκοπούσε στην ανάσχεση της καθόδου της Σοβιετικής Ένωσης και της προέλασης του κομμουνισμού στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, βρήκε την Συρία εν μέσω πολιτικής κρίσης κατάσταση που χαρακτήρισε την πολιτική ζωή της χώρας από την ανεξαρτησία (1946) μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60. Η προσέγγιση της ασταθούς Συρίας με την Αίγυπτο και την Σοβιετική Ένωση την περίοδο της κρίσης του Σουέζ, δημιούργησε τον –ανυπόστατο– φόβο στις δυνάμεις του Συμφώνου και τις ΗΠΑ ότι η Συρία θα γίνει κομμουνιστική, με αποτέλεσμα αυτές να προχωρήσουν (με πρωτοβουλία κυρίως του Ιράκ) σε κινήσεις για την ανατροπή της συριακής κυβέρνησης και την αντικατάστασή της με μία πιο συντηρητική. Ο ρόλος της Τουρκίας στην κρίση ήταν σχετικά περιορισμένος αλλά έμελλε να είναι ο περισσότερο εμφανής. Τον Αύγουστο του 1957 και μετά από περιορισμένης κλίμακας αιμαχίες στα σύνορα το προηγούμενο έτος, η Τουρκία παράταξε δύναμη 33.000 στρατιωτών στα συριακά σύνορα. Ο πόλεμος αποφεύχθη μόνο μετά την προειδοποίηση της ΕΣΣΔ ότι δε θα παραμείνει θεατής σε περίπτωση επίθεσης και την παρέμβαση του ΟΗΕ. (Bishku, 2012: 37-40) Το ενδεχόμενο πολέμου δε θα ανακύψει ξανά μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90 αλλά το περιστατικό θα καθορίσει τον τρόπο με τον οποίο επιχείρησε η Συρία να διεκδικήσει μια ευνοϊκή για αυτή λύση στις διαφορές της με την Τουρκία.

Δύο είναι τα βασικά ζητήματα που προσδιόρισαν την πολιτική της Δαμασκού απέναντι στην Αγκυρα. Το πρώτο είναι προγενέστερο της παραπάνω κρίσης και χρονολογείται από την περίοδο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου όταν η Συρία βρισκόταν υπό γαλλική εντολή. Το Παρίσι, σε μια προσπάθεια να εξασφαλίσει την ουδετερότητα της Τουρκίας στον πόλεμο,

αποφάσισε να παραχωρήσει το 1939 την περιοχή της Αλεξανδρέττας (Hatay στα τουρκικά) στην Τουρκία (Sezgin, 2002: 64υ1). Από την πλευρά της η Συρία, που εξέφρασε την αντίθεση της αλλά δεν ήταν σε θέση να την εμποδίσει, δεν αποδέχτηκε ποτέ την προσάρτηση και συνεχίζει να θεωρεί την Αλεξανδρέττα συριακό έδαφος υπό τουρκική κατοχή.

Το δεύτερο και ενδεχομένως βασικότερο (από την άποψη της πρακτικής διασύνδεσης με την παρεχόμενη βάση στο PKK) είναι το ζήτημα της διαχείρισης των υδάτων. Η κατανομή των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη μεταξύ των τριών χωρών (Τουρκία, Συρία, Ιράκ) που οι δύο ποταμοί διέτρεχαν, εξελίχτηκε σε διακρατικό ζήτημα μόλις τη δεκαετία του 1970, όταν η Τουρκία ανακοίνωσε το φιλόδοξο «Σχέδιο της Νοτιοανατολικής Ανατολίας» (GAP) που προέβλεπε τη δημιουργία ενός εκτεταμένου δικτύου φραγμάτων, υδροηλεκτρικών και αρδευτικών έργων (Jouejati, 1996: 132). Για το Ιράκ και τη Συρία²³ ένα τέτοιο ενδεχόμενο όχι μόνο θα μείωνε την ποσότητα και την ποιότητα του νερού που θα έφτανε στο έδαφός τους αλλά θα προσέφερε κιόλας στην Τουρκία ένα εύκαιρο εργαλείο εκβιασμού των δύο χωρών, δεδομένου ότι θα μπορούσε πλέον να ρυθμίζει τη ροή των ποταμών κατά βούληση. Για την Συρία, ειδικά, που εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τον Ευφράτη (86% των συνολικά διαθέσιμων υδάτινων πόρων) και ο αγροτικός τομέας αποτελεί (τουλάχιστον από τα τέλη της δεκαετίας του '70 και τη μείωση των εσόδων από το πετρέλαιο) τη βάση της οικονομίας, ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα μπορούσε να είναι καταστροφικό (Jouejati, 1996: 133; Harnisch & Kirchner, 2013: 19; Oktav, 2003: 94).²⁴

Η Συρία, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, δε μπορούσε να χρησιμοποιήσει συμβατικά στρατιωτικά μέσα εναντίον της Τουρκίας, επειδή αφενός υστερούσε σε ισχύ και αφετέρου η Τουρκία ήταν σημαντικό μέλος του NATO και σε περίπτωση επίθεσης θα λάμβανε την ανάλογη στήριξη από τους συμμάχους της, ειδικά αν επρόκειτο για την ανακατάληψη της Αλεξανδρέττας. Ως συνέπεια, έπρεπε να βρει τρόπους να πλήξει την Τουρκία χωρίς την άμεση

²³ Το ζήτημα των υδάτων πέρα από τις σχέσεις Τουρκίας-Συρίας και Τουρκίας-Ιράκ, δημιούργησε εντάσεις και στις σχέσεις Συρίας-Ιράκ. Συγκεκριμένα, το 1975 η Συρία, προκειμένου να γεμίσει την τεχνητή λίμνη Άσαντ, περιόρισε τη ροή του Ευφράτη προς το Ιράκ, με αποτέλεσμα η Βαγδάτη να κινητοποιήσει στρατό στα σύνορα με τη Συρία και να απειλήσει τη Δαμασκό ότι θα βομβαρδίσει το φράγμα Tabqa που ρύθμιζε τη ροή. (Jouejati, 1996: 135)

²⁴ Στους παραπάνω λόγους αργότερα προστέθηκαν και οι υποψίες της Συρίας ότι η Τουρκία παρείχε άσυλο στους Αδελφούς Μουσουλμάνους μετά τη σφαγή στη Χάμα το 1982 (Altunisik & Tur, 2006: 220; Marcus, 2007: 60; Harnisch & Kirchner, 2013: 19).

εμπλοκή των δυνάμεων ασφαλείας της, που θα μπορούσε να προκαλέσει την αντίδραση της Τουρκίας υπό τον κίνδυνο κλιμάκωσης σε ανοιχτό πόλεμο.

Αντίθετα με το Ιράκ, το οποίο μπορούσε να χρησιμοποιήσει το όπλο του πετρελαίου για να ασκήσει πίεση (για το ζήτημα του νερού) στην Τουρκία (Muslih, 1996: 122), η Συρία μπορούσε μόνο να καταφύγει στη βία δια αντιπροσώπων. Δεδομένου ότι η Τουρκία βίωνε έντονες και πολύπλευρες εσωτερικές προκλήσεις τη δεκαετία του '60 και του '70, οι υποψήφιοι για να αναλάβουν τον ρόλο του αντιπροσώπου ήταν πολλοί. Έτσι, ήδη από τις αρχές τις δεκαετίας του '70 η Τουρκία –συγκεκριαυμμένα- επέρριπτε ευθύνες στα αραβικά κράτη και κυρίως τη Συρία για υπόθαλψη αντιφρονούντων.²⁵ Παρά τη σφοδρή της άρνηση (δυνατότητα που της παρείχε η δια αντιπροσώπων σύγκρουση), η Συρία ξεκίνησε εκείνη την εποχή να παρέχει άσυλο και περιορισμένη βοήθεια σε δεκάδες οργανώσεις με αντι-τουρκική δράση, μεταξύ αυτών και την αρμενική ASALA (Tejel, 2009: 75; Kushner, 1986: 96-7; Bolukbasi, 1991: 18). Στα πλαίσια αυτά, η απόφαση της Δαμασκού, στις αρχές της δεκαετίας του '80, να επιτρέψει την είσοδο και την παραμονή των δυνάμεων του PKK στο συριακό έδαφος εδραζόταν σε ένα προηγούμενο αρκετών ετών και αποτελούσε μια καθόλα συνειδητή απόφαση του καθεστώτος.

Ωστόσο, η παραπάνω ορθολογική ανάλυση κόστους και προσδοκώμενου οφέλους δεν καθόρισε μόνο την αρχική απόφαση της Συρίας να παρέχει άσυλο στο PKK. Ένας ανάλογος υπολογισμός, όπως θα αναλυθεί διεξοδικά παρακάτω, διέτρεχε τη συριακή στάση καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του PKK στη χώρα και ιδιαίτερα την απόφαση της Δαμασκού να εκδιώξει τελικά τον Οτσαλάν το 1998.

2.2.3 Η εσωτερική διάσταση

Η παροχή βάσης στο PKK δεν είχε μόνο προεκτάσεις σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής. Μπορεί η επιθυμία της Συρίας να πλήξει και να πιέσει την Τουρκία να αποτελούσε τον κύριο λόγο, ωστόσο, το συριακό καθεστώς ευελπιστούσε να αποκομίσει παράλληλα οφέλη σε

²⁵ Βλ. ενδεικτικά τη «Λευκή Βίβλο» που εξέδωσε η τουρκική κυβέρνηση το 1973 όπου κατηγορούταν η Συρία (αν και χωρίς να κατονομάζεται) για παροχή ασύλου και βοήθειας σε τουρκικές «τρομοκρατικές οργανώσεις» (Mango, 2005: 16-7)

εσωτερικό επίπεδο. Η παροχή βάσης σε μια κουρδική οργάνωση φάνταζε εκ προοιμίου αντιφατική δεδομένου ότι η Συρία διέθετε δικό της κουρδικό πληθυσμό και παρόλο που δεν αντιμετώπιζε το ίδιο πρόβλημα (λόγω μεγέθους και απουσία αποσχιστικών τάσεων και κινήσεων), τον καταπίεζε εξίσου όσο και η Τουρκία.

Η οριοθέτηση των συνόρων της διαδόχου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας Τουρκίας με την υπό γαλλική εντολή Συρία έφερε τρεις ασύνδετες μεταξύ τους περιοχές με κουρδική πλειοψηφία (Kurdh-Dagh, Kobane ή Ain al-Arab και Jazira) υπό τη γαλλική και μετέπειτα συριακή διοίκηση (Vanly, 1992: 113). Ο κουρδικός πληθυσμός της Συρίας σε μεγάλο βαθμό αποτελούταν από Κούρδους (και τους απογόνους τους) που κατέφυγαν στη Συρία για να γλιτώσουν από την τουρκική καταστολή μετά την αποτυχία της εξέγερσης του Sheikh Sayyid το 1925 (Gunter, 2009: 196-7). Η κουρδική κοινότητα υπολογίζεται ότι, την περίοδο που το PKK πέρασε στην Συρία, απαριθμούσε τα 600.000 μέλη και ανήρθε στο ένα εκατομμύριο δέκα χρόνια αργότερα.²⁶ Αν και σε απόλυτους αριθμούς είναι πολύ μικρότερη από ότι στην Τουρκία ή το Ιράκ, στα πλαίσια της Συρίας καθιστά τη μεγαλύτερη μειονότητα, αντιστοιχώντας στο 10% περίπου του συνολικού πληθυσμού. (Vanly, 1992: 114-5)

Το συγκριτικό μέγεθος της κουρδικής κοινότητας άρχισε να λαμβάνει τη μορφή απειλής στις εκτιμήσεις της συριακής ηγεσίας στα μέσα της δεκαετία του '50, στα πλαίσια των εκκαθαρίσεων του κουρδικού στοιχείο στο στρατό (McDowall, 2004: 471), και κορυφώθηκε μετά την υπογραφή του «Συμφώνου της Βαγδάτης», όταν και εμφανίστηκαν αναφορές ότι ορισμένες φυλές κατασκόπευαν υπέρ της Τουρκίας (Kushner, 1986: 92). Ο φόβος της Δαμασκού ότι οι Κούρδοι θα μπορούσαν να αποτελέσουν την πέμπτη φάλαγγα για τις δυνάμεις που εποφθαλμιούσαν την Συρία, εκφράστηκε σε όλο του το μέγεθος, σε μια απόρρητη έκθεση που συνέταξε το 1963 ο επικεφαλής των μυστικών υπηρεσιών στην περιοχή Hasaka, Mohamed Talab Hilal. Στην έκθεσή του ο Hilal συνέκρινε τους Κούρδους με το Ισραήλ λέγοντας ότι δεν υπάρχει καμία ουσιαστική διαφορά μεταξύ του «Εβραιο-σταν και του Κουρδιστάν» (Vanly, 1992: 119-123).

Ένα χρόνο νωρίτερα, το 1962, η συριακή κυβέρνηση πραγματοποίησε απογραφή στις κουρδικές περιοχές. Στη βάση της πεποίθησης ότι ο κουρδικός πληθυσμός ήταν πληθυσμός μεταναστών από την Τουρκία, και εκμεταλλεύομενη το γεγονός ότι ακόμα και πολλοί γηγενείς

²⁶ Το 1998 ο πληθυσμός εκτιμάται ότι αυξήθηκε στα 1,2-1,5 εκατομμύρια. (McDowall, 2004: 466)

Κούρδοι δεν ήταν σε θέση να παρουσιάσουν τα απαραίτητα έγγραφα για να βεβαιώσουν την «ιστορικότητα» της παρουσίας τους εκεί, μέσω της απογραφής η Συρία αφαίρεσε τη συριακή υπηκοότητα από 120-150.000 Κούρδους που πλέον θεωρούνταν «ξένοι» (ajanib) (Yildiz, 2005: 91, 94; Vanly, 1992: 118). Παράλληλα με τους ajanib δημιουργήθηκε και μια επιπλέον ομάδα Κούρδων (περίπου 75.000) οι οποίοι για διάφορους λόγους δεν είχαν συμμετάσχει στην απογραφή και εν μια νυκτί έγιναν «μη εγγεγραμμένοι» (maktoumeen). Το τμήμα αυτό του κουρδικού πληθυσμού (κυρίως οι maktoumeen) υπόκειται σε αυστηρούς περιορισμούς στις μετακινήσεις, δεν έχει πρόσβαση στην εκπαίδευση και την υγεία, δεν έχει το δικαίωμα απόκτησης περιουσίας και οι όποιες συναλλαγές του με τη συριακή διοίκηση γίνονται μέσω των κατά τόπους δυνάμεων ασφαλείας.²⁷

Παράλληλα, η συριακή κυβέρνηση υπό τον φόβο της κουρδικής απειλής, αλλά και τις οικονομικές προοπτικές που ανέκυσαν με την ανακάλυψη πετρελαίου στις κουρδικές περιοχές Qarachok και Remilan, προχώρησε στη δημιουργία ενός «αραβικού κλοιού» κατά μήκος των συνόρων με την Τουρκία και το Ιράκ. Στη 10-15 χλμ. αυτή ζώνη η Συρία προσπάθησε επανειλημμένα να εκδιώξει τον τοπικό κουρδικό πληθυσμό και να τον αντικαταστήσει με αραβικό (Tejel, 2009: 61-2; Vanly, 1992: 123-4; Brandon, 2007).²⁸

Δεδομένου ότι οι Κούρδοι της Συρίας, τουλάχιστον εκείνη την εποχή, δεν επιδείκνυαν ούτε πρόθεση ούτε δυνατότητα να αντιπαρατεθούν στο συριακό καθεστώς, τα μέτρα αυτά φάνταζαν υπερβολικά. Ωστόσο, η Δαμασκός, υπό το φως της ευρύτερης αναταραχής του κουρδικού στοιχείου στις γειτονικές της χώρες, επιθυμούσε να καταστείλει προληπτικά κάθε έκφραση κουρδικής διεκδίκησης, ακόμα και όταν τα αιτήματα αυτά αφορούσαν απλώς τη διασφάλιση των πολιτισμικών και γλωσσικών δικαιωμάτων, όπως αυτά που προέτασε ο βασικός πολιτικός σχηματισμός των Κούρδων στη Συρία, το «Kurdistan Democratic Party of Syria» (KDPS) (Vanly, 1992: 118).

²⁷ Αναλυτικότερα για τη θέση των ajanib και των maktoumeen στην Συρία και τους περιορισμούς στους οποίους υπόκεινται βλ. (Yildiz, 2005: 91-121)

²⁸ Επίσης, αυστηροί περιορισμοί τέθηκαν στις κουρδικές εκδόσεις, οι οποίες απαγορεύτηκαν το 1958, όπως και στη διδασκαλία και τη χρήση της κουρδικής γλώσσας στον χώρο εργασίας, ενώ απαγορεύτηκαν ακόμα και τα μη-αραβικά τραγούδια σε γάμους και γιορτές (McDowall, 2004: 476). Δεδομένου ότι μεγάλο μέρος (έως και το 90%) του κουρδικού πληθυσμού, ειδικά στις αγροτικές κουρδικές περιοχές, δε γνώριζαν σχεδόν καθόλου αραβικά και συνεννοούνταν αποκλειστικά στα κουρδικά (Vanly, 1992: 116), η απαγόρευση είχε ελάχιστο πρακτικό αποτέλεσμα.

Το PKK προοριζόταν να παίξει ακριβώς αυτόν τον ρόλο. Ενδυναμώνοντας το PKK και επιτρέποντας του να δρα και να στρατολογήι στις κουρδικές περιοχές, το συριακό καθεστώς διέθετε μια οργάνωση πλήρως εξαρτώμενη από αυτό και η οποία με την κατάλληλη χειραγώγηση θα δρούσε διασπαστικά εις βάρος του KDPS²⁹ και εν τέλει θα απέτρεπε την εμφάνιση ενός ισχυρού κουρδικού εθνικιστικού κινήματος στη Συρία (Vanly, 1992: 133; Olson, 2001: 95). Ωστόσο, το αίσθημα απειλής που ένοιωθε η Συρία απέναντι στον κουρδικό της πληθυσμό και ο ρόλος που επιφύλασσε η Συρία στο PKK είχε σημαντικές προεκτάσεις για την οργάνωση. Για τη Συρία το PKK ήταν ένα εργαλείο που στόχο είχε να διαταράσσει τα σχέδια και τους στόχους των αντιπάλων του καθεστώτος παρά να επιτυγχάνει στους δικούς του στόχους, δηλαδή τη δημιουργία κουρδικού κράτους (ακόμα και αν αυτό περιοριζόταν στις κουρδικές περιοχές της Τουρκίας). Κατά προέκταση, η Συρία είχε τόσο εξωτερικούς (αποφυγή πολέμου με την Τουρκία) όσο και εσωτερικούς λόγους αφενός να προστατεύει το PKK από την τουρκική αντιεξέγερση και αφετέρου να ασκεί η ίδια οιονεί αντιεξέγερση εναντίον της οργάνωσης όταν το κόστος φαινόταν να υπερτερεί του οφέλους της παροχής διασυνοριακής βάσης στο PKK.

²⁹ Το PKK συνέβαλε αλλά δεν είναι η αποκλειστική αιτία της διάσπασης του κουρδικού πολιτικού χώρου στη Συρία. Για μια συνοπτική επισκόπηση των οργανώσεων και ομάδων που ξεπήδησαν από τους κόλπους του KDPS βλ. (McDowall, 2004: 477-9)

2.3 Προστασία από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης

2.3.1 Η τουρκική αντιεξέγερση

Μετά το 1924 και παρά την –πραγματική ή μη- απειλή των γειτόνων της, η βασική ενασχόληση και προτεραιότητα του τουρκικού στρατού υπήρξε η αντιμετώπιση προκλήσεων στο Κουρδιστάν.³⁰ Ωστόσο, ενώ μέχρι το 1980 η Τουρκία μπορούσε να αντιμετωπίσει αυτές τις προκλήσεις με διοικητικά μέτρα και μαζικές –αλλά σποραδικές- επιχειρήσεις του στρατού στις εξεγερθείσες περιοχές, η εμφάνιση του PKK ανάγκασε την Τουρκία να εντατικοποιήσει και να διαφοροποιήσει τις προσπάθειες αντιεξέγερσής της. Έτσι, στο απόγειο της δράσης του PKK (1993) η Τουρκία διέθετε τη μισή χερσαία της δύναμη (185.000 στρατιώτες), αριθμός που σχεδόν διπλασιάστηκε (290.000) δύο χρόνια αργότερα (Jongerden, 2007: 64, 68).³¹ Αν προστεθούν στους παραπάνω και οι διάφορες βοηθητικές δυνάμεις που δεν υπάγονταν στον τακτικό στρατό, η συνολική δύναμη που διετέθη για την καταστολή της εξέγερσης ξεπερνούσε τις 360.000, φέρνοντας την αναλογία δυνάμεων ασφάλειας / ανταρτών, το 1995, σε 60 προς 1 (Jongerden, 2007: 72).³²

Παρά τη μαζική κινητοποίηση, όμως, οι τουρκικές δυνάμεις ασφαλείας αδυνατούσαν να αντιμετωπίσουν την κουρδική πρόκληση. Ένας από τους λόγους της αδυναμίας τους ήταν το ακατάλληλο –για τις συνθήκες- στρατιωτικό δόγμα υπό το οποίο δρούσαν και κατά προέκταση υπό το οποίο εκπαιδεύονταν οι δυνάμεις αυτές. Οι απαιτήσεις ενός ενδεχόμενου συμβατικού πολέμου με την Ελλάδα και η ψυχροπολεμική σοβιετική απειλή προέκριναν ένα δόγμα στατικής εδαφικής άμυνας (Jongerden, 2007: 50, 67). Στα πλαίσια της αντιεξέγερσης το δόγμα αυτό μεταφραζόταν στην προστασία μεγάλων οικισμών, την αποφυγή στρατιωτικών επιχειρήσεων τη νύχτα (κατά τη διάρκεια την οποίας οι δυνάμεις συγκεντρώνονταν στα στρατόπεδα) και τη διενέργεια περιοδικών «σαρώσεων» της ευρύτερης περιοχής (Jongerden,

³⁰ Στο διάστημα μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, μόνο μία εκ των δεκαοχτώ στρατιωτικών επιχειρήσεων έλαβε χώρα εκτός των κουρδικών περιοχών. Αντίστοιχα, μεταπολεμικά, με την εξαίρεση της τουρκικής συμμετοχής στον πόλεμο της Κορέας και την εισβολή στην Κύπρο, η δράση του στρατού είχε ως επίκεντρο το Κουρδιστάν (McDowall, 2004: 198)

³¹ Οι δυνάμεις αυτές προέρχονταν από τη Δεύτερη και Τρίτη Στρατιά των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων. Η Πρώτη Στρατιά που είναι αναπτυγμένη στα σύνορα της Ελλάδας και της Βουλγαρίας είναι η μόνη που δε συμμετείχε στο πόλεμο κατά του PKK. Για να μπορέσει να συγκεντρώσει αυτού του είδους τη δύναμη η Τουρκία αποφάσισε το 1994 να παγώσει τις απολύσεις από το στρατό και να επεκτείνει τη διάρκεια της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας (Barkey & Fuller, 1998: 141; Button, 1995: 78, 80).

³² Οι εκτιμήσεις για τον συνολικό αριθμό των δυνάμεων ασφαλείας που εμπλέκονταν στην καταστολή της κουρδικής εξέγερσης, όπως και για τη σύστασή τους, ποικίλουν βλ. ενδεικτικά (Button, 1995: 74; Barkey & Fuller, 1998: 140; Jongerden, 2007: 64; Human Rights Watch, 1995: 43-56)

2007: 66). Απέναντι στις μικρές και ευέλικτες ομάδες των ανταρτών οι τακτικές αυτές ήταν απολύτως αναποτελεσματικές.

Για να αντιμετωπίσει την κατάσταση, το τουρκικό επιτελείο αποφάσισε στις αρχές της δεκαετίας του '90 να μετακινηθεί προς μια νέα αντίληψη, το δόγμα «κυριαρχίας στο πεδίο της μάχης», που στην ουσία σηματοδοτούσε μία μετάβαση από τις επιχειρήσεις «ανεύρεσης και καταστροφής» σε αυτές της «εκκαθάρισης και διατήρησης» (Jongerden, 2007: 67). Για να υποστηρίξει αυτή τη μετάβαση σε μια δύναμη αποτελούμενη από ευέλικτες μονάδες, που σε κάποιο βαθμό υιοθετούσαν τις τακτικές των ανταρτών, η Τουρκία προχώρησε σε μια εκτεταμένη οργανωτική αναδιάρθρωση και τεχνολογική αναβάθμιση και εκσυγχρονισμό των δυνάμεών της (Button, 1995: 78). Μέρος αυτών των αλλαγών ήταν η εισαγωγή «ειδικών μονάδων», οι οποίες λειτουργούσαν περισσότερο ως «τάγματα θανάτου»³³ και προέρχονταν από τις ειδικές δυνάμεις του στρατού, τη στρατοχωροφυλακή και την αστυνομία, με τον αριθμό τους να κυμαίνεται γύρω στις 20.000 άτομα (Barkey & Fuller, 1998: 148; Jongerden, 2007: 70).³⁴

Ωστόσο, αν και οι αλλαγές αυτές έφεραν καλύτερο συντονισμό μεταξύ των δυνάμεων και μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, καταφέρνοντας σε μεγάλο βαθμό να περιορίσουν την απειλή του PKK μετά το 1993, οι τουρκικές αρχές αντιλαμβάνονταν ότι δε μπορούσαν να επιβάλουν μια οριστική λύση από τη στιγμή που οι δυνάμεις του PKK μπορούσαν να διασχίζουν τα σύνορα από και προς τις διασυνοριακές τους βάσεις και να βρίσκουν φιλόξενο ανθρώπινο περιβάλλον εντός των κουρδικών περιοχών. Κατά συνέπεια, παράλληλα με τη βελτίωση της ικανότητάς τους να πλήξουν τις ομάδες των ανταρτών, η Τουρκία υιοθέτησε σειρά μέτρων με στόχο αφενός να αρνηθεί στους αντάρτες τα πλεονεκτήματα μιας

³³ Φημολογείται η δράση αντίστοιχων ομάδων στην Ευρώπη, οι οποίες χρησιμοποιούνταν για την εκτέλεση στελεχών του PKK (Imset, 1995). Ρόλο «ταγμάτων θανάτου» εναντίον υποστηρικτών του PKK είχαν και ορισμένες σκιάδεις -συνήθως με ισλαμιστικά χαρακτηριστικά- οργανώσεις που έκαναν την εμφάνισή τους αυτήν την περίοδο, με σημαντικότερη εξ αυτών τη Χεζμπολά (δεν συνδέεται επ' ουδενί με τη λιβανική ομώνυμη οργάνωση) και όπως αποκαλύφθηκε αργότερα ελέγχονταν από τις τουρκικές δυνάμεις ασφαλείας (Barkey & Fuller, 1998: 73; Imset, 1992: 164; Gorvett, 2000)

³⁴ Οι μονάδες αυτές φημίζονταν για την αγριότητά τους και πολλά από τα μέλη τους στρατολογούνταν από τους κόλπους του ακροδεξιού «Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης» (MHP). Οι εξωδικαστικές δολοφονίες και η κακομεταχείριση του τοπικού πληθυσμού, στις οποίες επιδίδονταν -όχι αποκλειστικά αλλά κυρίως- αυτές οι δυνάμεις, όπως και οι διασυνδέσεις με εγκληματικά δίκτυα είχαν αφενός αρνητικό αντίκτυπο στην τουρκική αντιεξέγερση, καθώς έστρεφε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού προς το PKK, και αφετέρου έπληττε το ηθικό και τη φήμη του στρατού. Για να αντιμετωπίσει αυτά τα φαινόμενα η γενική διεύθυνση των ενόπλων δυνάμεων εξέδωσε το 1995 εγχειρίδιο «ορθής συμπεριφοράς» το οποίο έπρεπε να φέρει πάνω του κάθε μέλος των δυνάμεων ασφαλείας που εμπλέκονταν στην αντιεξέγερση (Barkey & Fuller, 1998: 141, 148).

διασυνοριακής βάσης και αφετέρου να δυσχεράνει το περιβάλλον δράσης τους εντός της Τουρκίας.

Η Τουρκία διαθέτει τα μεγαλύτερα χερσαία σύνορά της με τη Συρία (822 χλμ.). Η πρώτη οριοθέτηση των συνόρων έγινε το 1921 αλλά λόγω της προσάρτησης της Αλεξανδρέττας τα σύνορα χαράχτηκαν εκ νέου το 1939 και έκτοτε υπήρξαν ορισμένες μικρές αλλαγές το 1956 και στο διάστημα 1991-3 (Koknar, 2004). Το 1956, επίσης, η Τουρκία προχώρησε στη ναρκοθέτηση των συνόρων, εξαιτίας ενός περιστατικού ανταλλαγής πυρών με λαθρέμπορους, που είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο δύο τελωνειακών υπαλλήλων. Αν και το αρχικό κίνητρο δεν είχε σχέση με την κουρδική εξέγερση, η έναρξη της δράσης του PKK ώθησε την τουρκική κυβέρνηση να ναρκοθετήσει περαιτέρω τα σύνορα, με αποτέλεσμα να υπάρχουν περί τις 660.000 νάρκες σε μια ζώνη μήκους 700 χλμ. και πλάτους ενός (Koknar, 2004). Παράλληλα, τη δεκαετία του '80, η Τουρκία προχώρησε στην περίφραξη των συνόρων με συρματόπλεγμα, ενώ η φύλαξη τους πέρασε στην αρμοδιότητα του τακτικού στρατού, από τη στρατοχωροφυλακή που ήταν μέχρι τότε, λόγω της αναποτελεσματικότητας και των περιστατικών διαφθοράς στους κόλπους της τελευταίας (McDowall, 2004: 425, 428). Στις αρχές της δεκαετίας του '90 ενίσχυσε το ρόλο της αεροπορίας στη φύλαξη των συνόρων ενώ αποφασίστηκε και η δημιουργία νέων «φυσικών εμποδίων» (Imset, 1992: 178-9). Παρά τη δυνατότητά της, όμως, να «ασφαλίσει» τα σύνορα με την Συρία -δυνατότητα που για παράδειγμα δεν είχε στα σύνορα με το Ιράκ, που αν και σαφώς μικρότερα (352χλμ) από γεωφυσική άποψη παρουσιάζουν μεγαλύτερη πρόκληση (Bruinessen, 1988: 44)- η Τουρκία δε μπόρεσε να ανακόψει τη ροή ούτε των λαθρεμπόρων ούτε των ανταρτών.

Το μεγαλύτερο τμήμα της συνοριακής ζώνης βρισκόταν υπό τον έλεγχο του στρατού ως «απαγορευμένη στρατιωτική ζώνη πρώτου και δεύτερου βαθμού» (Koknar, 2004) και ο τοπικός πληθυσμός είχε εκδιωχθεί. Ωστόσο, η πολιτική της μετακίνησης πληθυσμών δεν περιοριζόταν σε αυτές τις περιοχές. Η μετακίνηση πληθυσμών στην Τουρκία έχει μακρά ιστορία³⁵ και παρόλο που δεν ξεκίνησε ως αποτέλεσμα της δράσης του PKK, εμμέσως συνδέεται με αυτήν, δεδομένου ότι εξαρχής αφορούσε αποκλειστικά τον κουρδικό πληθυσμό,

³⁵ Οι πρώτες μετακινήσεις έλαβαν χώρα στα τέλη της δεκαετίας του '20, ως απόρροια του νόμου του 1927 που επέτρεπε στην κυβέρνηση να μεταφέρει από τις ανατολικές επαρχίες όσους Κούρδους θεωρούσε απαραίτητο (McDowall, 2004: 199). Έλαβαν, όμως, μεγάλες διαστάσεις μερικά χρόνια αργότερα ως αποτέλεσμα του νόμου 2510 (1934) που, στα πλαίσια του εκτουρκισμού του πληθυσμού, χώριζε την επικράτεια της Τουρκίας σε τρεις περιοχές: αυτές στις οποίες οι κάτοικοι ήταν φορείς του τουρκικού πολιτισμού, περιοχές όπου θα μετακινούνταν όσοι δεν είχαν τουρκική παράδοση και έπρεπε να εκτουρκιστούν και περιοχές οι οποίες έπρεπε να εκκενωθούν εντελώς (McDowall, 2004: 207).

και σε κάθε περίπτωση εντάθηκε την περίοδο δράσης της οργάνωσης. Οι τουρκικές αρχές συνειδητοποίησαν, όπως αργότερα ο στρατηγός Osman Pamukoğlu χαρακτηριστικά έγραψε, ότι «οι οικισμοί [των Κούρδων] σχηματίζουν τον ιστό της αράχνης από τον οποίο τρέφεται το PKK» (Jongerden, 2007: 43) προκειμένου να έχει πρόσβαση σε εφόδια, πληροφορίες και νέα μέλη. Για να διαρραγεί αυτός ο δεσμός, σύμφωνα με απόρρητη επιστολή (1993) του προέδρου της Τουρκίας Turgut Özal στον πρωθυπουργό Süleyman Demirel, έπρεπε να εκκενωθούν τα χωριά και οι οικισμοί στις προβληματικές περιοχές (Jongerden, 2007: 45-8).

Στην πραγματικότητα, όμως, αυτού του είδους οι προσπάθειες περιορισμού του – ανθρώπινου- περιβάλλοντος ευκαιρίας είχαν ξεκινήσει πολύ νωρίτερα, ως συμπλήρωμα στις απαγορεύσεις κυκλοφορίας και την επιβολή εμπάργκο στα τρόφιμα που χρησιμοποιούσαν οι αρχές ως μέσο πίεσης στα χωριά που θεωρούσαν ότι βοηθούσαν τους αντάρτες. Στα πλαίσια της -επιβληθείσας το 1987- κατάστασης έκτακτης ανάγκης,³⁶ το «Διάταγμα 285» έδινε την εξουσία στους κυβερνήτες των περιοχών να αποφασίζουν για την προσωρινή ή μόνιμη εκκένωση περιοχών για λόγους δημόσιας ασφάλειας (Jongerden, 2007: 78). Από το 1987, και κυρίως στο πρώτο μισό της δεκαετίας του '90, χιλιάδες χωριά και οικισμοί εκκενώθηκαν (ή και καταστράφηκαν) και έως και τρία εκατομμύρια άνθρωποι έμειναν άστεγοι και αναγκάστηκαν να μετοικήσουν στις μεγάλες πόλεις του Κουρδιστάν (πχ Diyarbakir) ή της δυτικής Τουρκίας και να στοιβαχτούν στις εκεί παραγκουπόλεις.³⁷

Οι τουρκικές αρχές επιχείρησαν να περιορίσουν το περιβάλλον ευκαιρίας για το PKK και να ενισχύσουν την αντιεξέγερση και με έναν επιπλέον τρόπο: τη σύσταση ομάδων περιπολίας και κρούσης αποτελούμενες από Κούρδους. Η χρήση του τοπικού πληθυσμού ως συνοριοφυλακή είχε, όπως οι μετακινήσεις πληθυσμών, μακρά ιστορία. Τέτοιου είδους δυνάμεις είχαν σχηματιστεί στα τελευταία χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας (το σύνταγμα ελαφρού ιππικού Hamidiye) (Imset, 1995) και τα πρώτα χρόνια του νεοπαγούς τουρκικού κράτους (Marcus, 2007: 98). Η ιδέα πήρε και πάλι σάρκα και οστά το 1985 όταν με τροποποίηση του «Νόμου περί Κοινοτήτων» επιτράπηκε η σύσταση προσωρινών «μονάδων

³⁶ Στην ουσία η «κατάσταση έκτακτης ανάγκης» αντικαθιστούσε το καθεστώς στρατιωτικού νόμου (Button, 1995: 75) που δε σύναδε με την επάνοδο στην πολιτική διακυβέρνηση.

³⁷ Όπως είναι αναμενόμενο υπάρχουν μεγάλες διαφορές στις εκτιμήσεις για τον αριθμό των εκκενωμένων χωριών και των επηρεαζόμενου πληθυσμού ανάλογα με την πηγή. Τέτοιες διαφορές εντοπίζονται ακόμα και στα στοιχεία των επίσημων αρχών, από τον ένα φορέα στον άλλο. Σε κάθε περίπτωση, οι τουρκικές αρχές κάνουν λόγο για λιγότερα από χίλια χωριά και μερικές εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους, ενώ φιλο-κουρδικές πηγές ανεβάζουν τον αριθμό σε 3.000 χωριά και 3 εκατομμύρια ανθρώπους αντίστοιχα. Για τις διάφορες εκτιμήσεις που υπάρχουν βλ. (Marcus, 2007: 222; Barkey & Fuller, 1998: 90; Unal, 2012: 437; McDowall, 2004: 428; και κυρίως Jongerden, 2007: 79-82)

προστασίας υπαίθρου» (Provisional Village Guard System -GKK) ο ρόλος των οποίων συνίστατο στην προστασία των περιοχών τους από τη διείσδυση των ανταρτών και δευτερευόντως στη συμμετοχή στις επιχειρήσεις αντιεξέγερσης του στρατού. Για τη στρατολόγηση «εθελοντών» στις μονάδες αυτές, η Τουρκία εκμεταλλεύτηκε τις πελατειακές δομές στο φυλετικό σύστημα των κουρδικών περιοχών, προσεγγίζοντας τις φιλικές προς το καθεστώς φυλές και τους αρχηγούς φυλών που είχαν σχέσεις και συμφέροντα στην τουρκική κυβέρνηση.³⁸ Παράλληλα, σε μια λογική καρότου και μαστίγιου, προσέφερε οικονομικά κίνητρα³⁹ και την «επιλογή» μεταξύ συνεργασίας με τις αρχές ή εκκένωσης του χωριού (Barkey & Fuller, 1998: 148).

Υπό τις συνθήκες αυτές η τουρκική κυβέρνηση κατάφερε να συγκροτήσει μια δύναμη που απαριθμούσε περί τα 60.000 άτομα.⁴⁰ Οι μονάδες αυτές συνέβαλλαν στον περιορισμό της ελευθερίας κινήσεων του PKK καθώς ανάγκασαν τους αντάρτες να μειώσουν τον χρόνο παραμονής τους μέσα στην Τουρκία, λόγω έλλειψης κάλυψης και κυρίως εφοδίων, και ως συνέπεια περιόρισαν την ακτίνα δράσης τους πλησίον της συνοριακής ζώνης. Ωστόσο, η τουρκική αντιεξέγερση βρέθηκε να εξαρτάται από ένα ακριβό και συχνά αναξιόπιστο σύστημα, δεδομένου ότι, αφενός, λόγω των οικονομικών πλεονεκτημάτων που αποκόμιζαν, τα μέλη των μονάδων είχαν κίνητρο να παρατείνουν τη σύγκρουση, συχνά «σκηνοθετώντας» συγκρούσεις με το PKK, και αφετέρου, δε μπορούσε να διασφαλίσει ότι οι ίδιες αυτές μονάδες δε συνεργάζονταν παράλληλα με το PKK για οικονομικούς, εθνοθηρσκευτικούς ή λόγους επιβίωσης (Criss, 1995: 20; Barkey & Fuller, 1998: 147-8; McDowall, 2004: 424).

³⁸ Μεγάλα τμήματα των κουρδικών περιοχών (κυρίως των πιο απομακρυσμένων) λειτουργούσαν στη βάση ενός ισχυρού φυλετικού συστήματος όπου η εξουσία του αγά ήταν σχεδόν απόλυτη τόσο εξαιτίας των παραδοσιακών δομών εξουσίας όσο και της οικονομικής εξάρτησης που συνεπαγόταν η κατοχή σχεδόν του συνόλου της καλλιεργήσιμης γης. Έτσι, οι τοπικοί φυλετικοί ηγέτες λάμβαναν τις αποφάσεις εκ μέρους της κοινότητας, από το ποιο κόμμα και ποιόν υποψήφιο να ψηφίσουν στις εκλογές έως τη συμμετοχή στις «μονάδες προστασίας υπαίθρου». (Barkey & Fuller, 1998: 71) Για μια ενδελεχή συζήτηση του ζητήματος βλ. (Bruinessen, 2003).

³⁹ Η μηνιαία αποζημίωση για τη συμμετοχή στις «μονάδες προστασίας υπαίθρου» κυμαινόταν μεταξύ 70 και 230 δολαρίων, ποσό που σε καμία περίπτωση δεν ήταν αμελητέο σε μια περιοχή που τα ποσοστά ανεργίας και υποαπασχόλησης ήταν ιδιαίτερα υψηλά. Σε πολλές περιπτώσεις τα χρήματα αυτά δεν πήγαιναν κατευθείαν σε αυτούς που στελέχωναν τις μονάδες αλλά στους αγάδες που ύστερα τα διαμοίραζαν, με αποτέλεσμα αυτοί να ενδυναμώνονται περαιτέρω και να ενισχύεται το πελατειακό και κατά πρόεκταση φυλετικό σύστημα. (McDowall, 2004: 424; Barkey & Fuller, 1998: 72, 147; Marcus, 2007: 98)

⁴⁰ Υπήρχαν εποχικές διακυμάνσεις στον αριθμό των «μονάδων προστασίας υπαίθρου» ανάλογα με τις κατά καιρούς απαιτήσεις της αντιεξέγερσης. Για τις αυξομειώσεις ευθυνόταν και η στοχοποίηση από την πλευρά του PKK. Οι εκτιμήσεις για τον πραγματικό αριθμό ποικίλλουν από πηγή σε πηγή αλλά ο αριθμός των 60.000, δεδομένου του μεγέθους του πληθυσμού της περιοχής και των άλλων δυνάμεων που συμμετείχαν στην αντιεξέγερση, φαίνεται ο πλέον ρεαλιστικός. Για άλλες εκτιμήσεις βλ. ενδεικτικά (Jongerden, 2007: 65; McDowall, 2004: 424; Button, 1995: 75; Unal, 2012: 437; Kutschera, 1994: 14; Barkey & Fuller, 1998: 147)

Σε κάθε περίπτωση, τόσο οι μετακινήσεις πληθυσμών όσο και η στρατολόγηση Κούρδων για τις ανάγκες της αντιεξέγερσης, μείωναν μεν το περιβάλλον ευκαιρίας για το PKK εντός της Τουρκίας αλλά δε μπορούσαν να εξουδετερώσουν την πρόκληση του PKK εξολοκλήρου. Ο λόγος ήταν ότι κάθε φορά που έσφιγγε ο κλοιός γύρω από την οργάνωση, οι δυνάμεις του PKK μπορούσαν να διαφύγουν στη Συρία, το Ιράκ (και δευτερευόντως το Ιράν) όπου απολάμβαναν την προστασία που τους παρείχαν τα διεθνή σύνορα. Στην περίπτωση του Ιράκ, που παρουσίαζε χαρακτηριστικά αδύναμου κράτους,⁴¹ η τουρκική αντιεξέγερση είχε πολλές εναλλακτικές επιλογές, ανεξάρτητα αν και σε αυτήν την περίπτωση δεν ήταν ιδιαίτερα επιτυχής.⁴² Απέναντι στη Συρία, όμως, που ήταν ισχυρό κράτος και παρείχε συνειδητά προστασία και βοήθεια στο PKK, η Τουρκία αναγκάστηκε να αναλώνεται σε αναποτελεσματικές κινήσεις στη διπλωματική σφαίρα, ωστόσο οι αλλαγές στο διεθνές και περιφερειακό σύστημα της επέτρεψαν να κλιμακώσει την πίεση πάνω στη Δαμασκό, αυξάνοντας έτσι το κόστος (παροχής διασυνοριακής βάσης στο PKK) για τη Συρία.

Στην διάρκεια των 18 χρόνων που το PKK διατηρούσε βάση στη Συρία, η Τουρκία πραγματοποίησε ελάχιστες επιχειρήσεις αντιεξέγερσης σε συριακό έδαφος και ακόμα και αυτές είναι αμφίβολο αν όντως έλαβαν χώρα ή αν οι τουρκικές δυνάμεις ασφαλείας είχαν άμεση εμπλοκή σε αυτές. Έτσι, Τούρκοι καταδρομείς φέρεται να πραγματοποίησαν, τον Ιανουάριο του 1994, επίθεση σε εγκαταστάσεις του PKK στο Qamishli που βρίσκεται πολύ κοντά στα σύνορα (Barkey & Fuller, 1998: 168). Η σημαντικότερη, όμως, επιχείρηση της Τουρκίας

⁴¹ Το Ιράκ γενικά, την περίοδο αυτή, αποτελούσε ισχυρό κράτος. Ωστόσο, ο έλεγχος επί του –κουρδικού- βόρειου Ιράκ, στο οποίο κατευθυνόταν η τουρκική αντιεξέγερση, ήταν περιορισμένος αρχικά λόγω της εμπλοκής σχεδόν του συνόλου των ιρακινών δυνάμεων ασφαλείας στον πόλεμο με το Ιράν και αργότερα λόγω της δημιουργίας της «ζώνης απαγόρευσης πτήσεων» μετά τον πόλεμο του Κόλπου το 1991. Κατά συνέπεια, στο διάστημα αυτό, το βόρειο Κουρδιστάν είχε χαρακτηριστικά αδύναμου κράτους που ενίοτε μάλιστα άγγιζε τα όρια του αποτυχημένου, ιδιαίτερα στα πλαίσια των ενδο-κουρδικών (KDP-PUK) συγκρούσεων.

⁴² Η τουρκική αντιεξέγερση στο βόρειο Ιράκ δεν αποτελεί αντικείμενο αυτής της μελέτης. Συνοπτικά πάντως θα μπορούσαμε να τη σκιαγραφήσουμε ως εξής: Οι πρώτες επιχειρήσεις του τουρκικού στρατού ξεκίνησαν ήδη από το 1983 όταν μετά από συνεννόηση, που ένα χρόνο αργότερα εξελίχθηκε σε επίσημη συμφωνία, με τις ιρακινές αρχές πραγματοποίησε περιορισμένες επιχειρήσεις –διασυνοριακής- καταδίωξης (Bolukbasi, 1991: 23, 26; Sayari, 1997: 47). Μετά τον πόλεμο του Κόλπου η Τουρκία απέκτησε μεγαλύτερη ελευθερία δράσης καθώς η Βαγδάτη δε μπορούσε να εμποδίσει τις επιχειρήσεις, ενώ οι ξένες δυνάμεις που επέβλεπαν την τήρηση της «ζώνης απαγόρευσης πτήσεων» τις επέτρεπαν για να απαλύνουν τους τουρκικούς φόβους για τη δημιουργία ανεξάρτητου κουρδικού κράτους. Παράλληλα, η Τουρκία εκμεταλλεύτηκε την εσωτερική σύγκρουση μεταξύ των ιρακινών κουρδικών οργανώσεων (KDP και PUK) και την κατά διαστήματα βοήθεια που προσέφερε το KDP λόγω της δυσφορίας του με το PKK. Έτσι, από τον Αύγουστο το 1991 μέχρι και το 1999 η Τουρκία πραγματοποίησε 24 συνολικά επιχειρήσεις (Karaga, 2010: 39), οι οποίες σηματοδότησαν παράλληλα και μια ποιοτική κλιμάκωση της τουρκικής αντιεξέγερσης. Συγκεκριμένα, πέρα από τις συνεχείς αεροπορικές επιδρομές και μικρής κλίμακας χερσαίες εισβολές, το διάστημα αυτό πραγματοποιήθηκαν τρεις μεγάλες επιχειρήσεις: το 1992, το 1995 και το 1997 (Lundgren, 2007: 79, 81; McDowall, 2004: 389-90, 436; Sayari, 1997: 47; Marcus, 2007: 245; Barkey & Fuller, 1998: 140, 169). Ωστόσο, παρά την ελευθερία κινήσεων που διέθεταν, δε μπόρεσαν να εξαλείψουν την παρουσία των δυνάμεων του PKK οι οποίες όταν δέχονταν επίθεση κατέφευγαν είτε στις νοτιότερες περιοχές που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του σχετικά φιλικού PUK είτε στην ορεινή περιοχή των συνόρων με το Ιράν.

φημολογείται ότι έγινε την άνοιξη του 1996, όταν σημειώθηκαν μια σειρά εκρήξεων στη βόρεια Συρία,⁴³ ενώ υπήρξαν αναφορές και για αψιμαχίες μεταξύ των τουρκικών και συριακών δυνάμεων στη συνοριακή ζώνη. Την ίδια περίοδο έγινε απόπειρα δολοφονίας κατά του Hafez al-Assad, υπεύθυνες για την οποία, όπως ισχυρίστηκε η Συρία, ήταν οι τουρκικές μυστικές υπηρεσίες σε συνεργασία με Τουρκομάνους της περιοχής. (Olson, 1997: 182; Sezgin, 2002: 49; Tejel, 2009: 77; Altunisik & Tur, 2006: 225; Mufti, 1998: 35) Η κλιμάκωση αυτή κατά πάσα πιθανότητα ήταν απάντηση στη δραστηριοποίηση του PKK, το 1995, στην περιοχή της Αλεξανδρέττας (Hatay).⁴⁴ Η τουρκική MIT πιστεύεται ότι ήταν δραστήρια και στο Λίβανο όπου λόγω των συνθηκών ήταν πιο εύκολη αυτού του είδους η δραστηριότητα. Μια τέτοιου είδους επιχείρηση φαίνεται να έλαβε χώρα το 1988 όταν ομάδα Τούρκων καταδρομέων επιχείρησε να επιτεθεί σε συνάντηση του PKK σε στρατόπεδο εκπαίδευσης της οργάνωσης στην κοιλάδα Beqa'a, η οποία όμως αποκρούστηκε (Vanly, 1992: 132). Επίσης, σύμφωνα με αναφορές, Τούρκοι πράκτορες απήχθησαν στο Λίβανο το φθινόπωρο του 1998, λίγο πριν την εκδήλωση της κρίσης που οδήγησε στην εκδίωξη του Οτσαλάν από τη Συρία (Aykan, 1999: 189-52).

Εντούτοις, πέρα από τις παραπάνω ελάχιστες απόπειρες της Τουρκίας να ασκήσει αντιεξέγερση μέσα στη Συρία (και όποιες έλαβαν χώρα όταν πια είχε αρχίσει να κλιμακώνεται η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο χωρών), η Άγκυρα για μεγάλο διάστημα κατέφυγε στη διπλωματική πειθώ και πίεση.⁴⁵ Τα πρώτα χρόνια η Τουρκία προσπάθησε να πείσει τη Συρία να πάψει να παρέχει άσυλο σε «αντι-τουρκικές» ομάδες στη βάση της συμφωνίας έκδοσης που είχαν υπογράψει οι δύο χώρες το 1981, αλλά η προσπάθεια αυτή ήταν χωρίς αποτέλεσμα καθώς η Δαμασκός ισχυριζόταν ότι η συμφωνία δεν κάλυπτε πολιτικές αλλά μόνο ποινικές υποθέσεις (Kushner, 1986: 99; Bolukbasi, 1991: 23). Όταν πλέον έγινε σαφές στην Τουρκία ότι η παροχή ασύλου στο PKK αποσκοπούσε κυρίως στην άσκηση πίεσης από την πλευρά της Συρίας στο ζήτημα των υδάτων, η Άγκυρα προχώρησε σε μια συμβιβαστική πρόταση, εν είδη «καρότου». Μετά από διαβουλεύσεις των δύο πλευρών υπεγράφη το 1987 πρωτόκολλο συνεργασίας στους τομείς της οικονομίας και της ασφάλειας, Βάσει της συμφωνίας η Τουρκία δεσμευόταν να

⁴³ Ανάλογες –ανεξήγητες– εκρήξεις σημειώθηκαν και τον Οκτώβριο του 1998 (Olson, 2001: 113)

⁴⁴ Βλ. παρακάτω σ. 129

⁴⁵ Πέρα από το διμερές επίπεδο που αναλύεται στις παρακάτω παραγράφους, από το 1992 διπλωματικές κινήσεις έγιναν και σε πολυμερές επίπεδο, με την προσθήκη του Ιράν. Αν και αυτές οι επαφές αφορούσαν κυρίως τις εξελίξεις στο βόρειο Ιράκ, στα πλαίσια των συναντήσεων αυτών η Τουρκία έθετε το ζήτημα του PKK (Altunisik, 2000: 177; Olson, 1995: 5-6; Ibrahim, 2000: 109-10)

επιτρέπει όχι λιγότερα από 500 m³/δευτερόλεπτο νερό να εισρέει στην Συρία. Ως «εννοούμενο» αντάλλαγμα οι δύο χώρες συμφώνησαν να μην επιτρέπουν στο έδαφός τους δραστηριότητες που θίγουν την ασφάλεια της άλλης χώρας και να εκδίδουν όσους εμπλέκονται σε αυτού του είδους τις δραστηριότητες. (Selvi, 2003: 86; Altunisik & Tur, 2006: 220-1; Oktav, 2003: 104; Gunter, 1991: 10)

Τόσο το πρωτόκολλο του 1987 όσο και αυτά του 1992 και 1993 (Oktav, 2003: 104-5; Olson, 1997: 170-1; Sezgin, 2002: 48) που ακολούθησαν και τα οποία δημιούργησαν ακόμα μεγαλύτερες προσδοκίες, δεν είχαν κανένα απολύτως πρακτικό αποτέλεσμα. Η μόνη διαφορά έγκειτο στο γεγονός ότι στην περίπτωση των δύο τελευταίων η Συρία αναγνώριζε την ύπαρξη του PKK και μάλιστα το χαρακτήρισε ως παράνομη (το 1992) και τρομοκρατική (το 1993) οργάνωση (Olson, 1997: 171; Olson, 1994: 136). Παρά τις δηλώσεις, όμως, των Σύριων αξιωματούχων που ακολούθησαν και στις δύο περιπτώσεις ότι η Δαμασκός προχωρούσε σε μαζικές συλλήψεις στελεχών του PKK (Selvi, 2003: 127; Olson, 1994: 136; Olson, 1997: 171-2), η οργάνωση πέρα από κάποιους περιορισμούς που της επιβλήθηκαν (και οι οποίοι θα εξεταστούν παρακάτω) συνέχισε να λειτουργεί όπως πριν. Ο λόγος ήταν ότι στην πραγματικότητα οι δηλώσεις αυτές δεν απευθύνονταν στην Τουρκία αλλά είχαν στόχο τις ΗΠΑ καθώς στα πλαίσια της εμπλοκής της στην ειρηνευτική διαδικασία, που ξεκίνησε εκείνη την περίοδο, η Συρία ήθελε να βελτιώσει την εικόνα της με απώτερο σκοπό την αφαίρεσή της από την «λίστα των κρατών που στηρίζουν την τρομοκρατία» (Olson, 1994: 138).

Η Τουρκία συνδύασε την πολιτική του «καρότου» με αυτή του «μαστίγιου». Έτσι, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων το 1992 ο πρωθυπουργός, Suleyman Demirel, απείλησε ότι αν η Συρία δε συμμορφωθεί η Τουρκία θα βομβαρδίσει τις βάσεις του PKK στην κοιλάδα Beqa'a (Olson, 1997: 170). Υπέρ μιας πιο δυναμικής στάσης απέναντι στη Συρία τάχθηκαν αρκετοί Τούρκοι αξιωματούχοι και βουλευτές, που ακόμα και μετά την υπογραφή του πρωτοκόλλου το 1992 καλούσαν την κυβέρνηση να καταφύγει σε πόλεμο κατά της Δαμασκού ή να ανοίξει τα φράγματα και να πλημμυρίσει τις συριακές εκτάσεις (Olson, 1994: 138). Η Άγκυρα είχε ήδη προσθέσει το χαρτί του νερού στα εργαλεία άσκησης πίεσης που χρησιμοποιούσε έναντι της Δαμασκού καθώς κατά καιρούς είχε απειλήσει τη Συρία να διακόψει εντελώς ή να κατευθύνει τη ροή του Ευφράτη στον ποταμό Ceyhan που εκρέει στη Μεσόγειο (Gunter, 1991: 10; Criss, 1995: 32-3). Η Τουρκία πραγματοποίησε τις απειλές της το 1990 και 1991 όταν, προκειμένου να γεμίσει το φράγμα Ατατούρκ, ανακατεύθυνε τη ροή

του ποταμού με καταστροφικές συνέπειες για το περιβάλλον και τις καλλιέργειες στη βόρεια Συρία (Ibrahim, 2000: 109; Jouejati, 1996: 138).⁴⁶

Από τα μέσα της δεκαετίας η Τουρκία άρχισε να εγκαταλείπει τις προσπάθειες ανεύρεσης μια διπλωματικής συμβιβαστικής λύσης, οι οποίες αντικαταστάθηκαν από μια σταδιακή σκλήρυνση της στάσης της. Η αλλαγή αυτή αποτυπώθηκε σε «σκληρές» δηλώσεις υψηλόβαθμων Τούρκων αξιωματούχων, με χαρακτηριστικότερες αυτές του υπουργού εξωτερικών Deniz Baykal (Tur, 2010: 164), του αναπληρωτή πρωθυπουργού Nahit Mentese και του πρωθυπουργού Mesut Yilmaz (Mufti, 1998: 35). Παράλληλα, η Τουρκία διέκοψε κάθε είδους επίσημες επαφές με τη Συρία (μεταξύ αυτών και τις τακτικές τριμηνιαίες συναντήσεις συνεργασίας στον τομέα της ασφάλειας), ενώ σε υπόμνημα που εξέδωσε τον Ιανουάριο του 1996⁴⁷ δήλωσε ότι οι σχέσεις θα αποκατασταθούν μόνο όταν η Συρία διαρρήξει τους δεσμούς της με το PKK, εναλλακτικά η Τουρκία επιφυλασσόταν του δικαιώματός της για αυτοάμυνα σύμφωνα με το άρθρο 51 του Καταστατικού του ΟΗΕ (Selvi, 2003: 131; Sezgin, 2002: 49; Altunisik & Tur, 2006: 224-5; Aykan, 1999: 176).

Η ένταση κλιμακώθηκε ραγδαία το φθινόπωρο του 1998 όταν μετά από σειρά εμπρηστικών δηλώσεων της στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας, η Άγκυρα κινητοποίησε δύναμη 10,000 στρατιωτών στα σύνορα με την Συρία (Marcus, 2007: 270; Makovsky, 1999; Sezgin, 2002: 49; Selvi, 2003: 133-5; Altunisik & Tur, 2006: 225). Η Συρία ανταπέδωσε μετακινώντας μέρος των στρατευμάτων της σε απόσταση 30-40χλμ. και παράταξε 36 (από τους 120) πυραύλους Scud-C που διέθετε 55 χλμ. από τα σύνορα (Olson, 2001: 111; Selvi, 2003: 135; Sezgin, 2002: 50). Σύντομα, όμως, έγινε σαφές ότι η δέσμευση της Συρίας στον αγώνα και την προστασία του PKK είχε τα όρια της και το ενδεχόμενο μια πολεμικής σύρραξης με την ισχυρότερη Τουρκία ξεπερνούσε αυτά τα όρια. Η Δαμασκός δέχτηκε με ανακούφιση τη διαμεσολαβητική πρωτοβουλία του προέδρου της Αιγύπτου, Hosni Mubarak, που μετά από εκατέρωθεν συναντήσεις κατέστησε σαφές στον Hafez al-Assad ότι η Άγκυρα δε μπλόφαρε (Aykan, 1999: 176).

⁴⁶ Ως αντίποινα, ο Hafez al-Assad παρευρέθηκε σε τελετή που διοργάνωσε το PKK στην κοιλάδα Beqa'a (Harnisch & Kirchner, 2013: 23).

⁴⁷ Για το πλήρες κείμενο του υπομνήματος βλ. (Soysal, 1999)

Η –αξιόπιστη πλέον- απειλή χρήσης βίας ήταν, εν τέλει, η μόνη που επέτυχε να εξαναγκάσει τη Συρία σε υπαναχώρηση. Μετά από ολιγοήμερες συνομιλίες στο Ceyhan της Τουρκίας, υπεγράφη η «Συμφωνία των Αδάνων» στις 20 Οκτωβρίου 1998. Η συμφωνία στην ουσία συνίστατο σε μια σειρά μονομερών παραχωρήσεων εκ μέρους της Συρίας. Συγκεκριμένα, η Δαμασκός δήλωνε ότι ο Οτσαλάν δε βρίσκεται πλέον στη Συρία. Δεσμευόταν, παράλληλα, να μην επιτρέπει την παρουσία ή τη διόδο μελών του ΡΚΚ από το συριακό έδαφος και να θέσει τέρμα σε οποιαδήποτε πολιτική, οικονομική και στρατιωτική βοήθεια στην οργάνωση. Ως εγγύηση και για την επαλήθευση της συριακής ειλικρίνειας συμφωνήθηκε η δημιουργία γραμμής άμεσης επικοινωνίας μεταξύ των δύο χωρών όπως και άλλοι μηχανισμοί διασφάλισης της συριακής συμμόρφωσης. (Olson, 2001: 113-4; Altunisik & Tur, 2006: 226; Aykan, 1999: 178)⁴⁸

Η «ευκολία» (παρά τη σαφή κλιμάκωση) με την οποία κατάφερε η Τουρκία να εξαναγκάσει την Συρία να διακόψει την παροχή βοήθειας και διασυνοριακής βάσης στο ΡΚΚ μετά από 18 χρόνια ανεπιτυχών προσπαθειών δημιουργεί δύο εύλογα ερωτήματα. Το πρώτο ερώτημα, που θα εξεταστεί στην παρακάτω ενότητα για τη συριακή «αντιεξέγερση», είναι γιατί η Συρία μετά από τόσα χρόνια αντίστασης στις διαφόρων ειδών τουρκικές πιέσεις τελικά υπέκυψε. Το δεύτερο ερώτημα είναι γιατί η Τουρκία γενικότερα αποφάσισε να κλιμακώσει την αντιπαράθεσή της με τη Συρία και γιατί επέλεξε τη δεδομένη στιγμή για να το πράξει.

Η Τουρκία από τα μέσα της δεκαετίας βίωσε ένα αίσθημα περικύκλωσης που πήγαζε από τη συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ της Ελλάδας και της Συρίας (1995) και τις στενότερες σχέσεις που επιδίωκε η Δαμασκός με το Ιράν και την Αρμενία (Selvi, 2003: 129; Mufti, 1998: 34–35). Τον φόβο αυτό συνόψισε ο βετεράνος Τούρκος διπλωμάτης Şükrü Elekdağ σε άρθρο του, το 1996, στο οποίο ισχυριζόταν ότι η Τουρκία πρέπει να είναι προετοιμασμένη να διεξάγει «δυόμιση πολέμους» ταυτόχρονα, εναντίον της Ελλάδας, της Συρίας και του ΡΚΚ (Elekdağ, 1996).

Παράλληλα, η Τουρκία ανησυχούσε με τις εξελίξεις στο πεδίο της αραβο-ισραηλινής ειρηνευτικής διαδικασίας όπου το ζήτημα των υδάτων αποτέλεσε τμήμα των ισραηλινο-συριακών διαπραγματεύσεων. Η Τουρκία φοβόταν ότι σε περίπτωση επίτευξης συμφωνίας όχι μόνο θα βρισκόταν υπό ισραηλινή και αμερικανική πίεση να διευθετήσει (υπέρ της Συρίας) το

⁴⁸ Για το πλήρες κείμενο της συμφωνίας βλ. (Soysal, 1999)

ζήτημα των υδάτων αλλά επίσης η ειρήνη με το Ισραήλ θα επέτρεπε στη Δαμασκό να ανακατευθύνει όλες της τις δυνάμεις στην αντιπαράθεσή της με την Άγκυρα (Altunisik & Tur, 2006: 224). Σε αυτή την περίπτωση, επίσης, η προσέγγιση με το Ισραήλ, που επισφράγισαν οι συμφωνίες στρατιωτικής συνεργασίας του 1996 -απόρροια σε μεγάλο βαθμό του αισθήματος περικύκλωσης της Τουρκίας-, θα περνούσε σε δεύτερη μοίρα. Το 1998, όμως, επί πρωθυπουργίας του Benjamin Netanyahu, οι διαπραγματεύσεις Ισραήλ-Συρίας είχαν βαλτώσει, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα παράθυρο ευκαιρίας για την Τουρκία να λύσει τα προβλήματά της με τη Συρία, προτού μια αλλαγή ηγεσίας (όπως και έγινε με την ανάληψη της κυβέρνησης από τον Ehud Barak το 1999) αναβιώσει την ειρηνευτική διαδικασία.

Επίσης, η Τουρκία είχε προχωρήσει σημαντικά στον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεών της, στον οποίο συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό οι συμφωνίες συνεργασίας στη στρατιωτική εκπαίδευση και στην αμυντική βιομηχανία με το Ισραήλ. Το γεγονός αυτό είχε δημιουργήσει μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση στη στρατιωτική ηγεσία της χώρας που ήθελε επιπλέον να επιβεβαιώσει τον ρόλο της μέσα στην Τουρκία και για αυτό το λόγο ήταν ιδιαίτερα επικριτική στις προσπάθειες της πολιτικής ηγεσίας να αναθερμάνει τις διπλωματικές σχέσεις με την Συρία στις αρχές του 1998 (Selvi, 2003: 132).⁴⁹ Στα πλαίσια αυτά η Άγκυρα θεωρούσε ότι το χάσμα ισχύος με την Συρία είχε διευρυνθεί σε σημείο που, όπως ένας πρώην Αμερικανός πρέσβης στη Δαμασκό είπε: «το μόνο που θα καθυστερούσε τους Τούρκους σε μια επέμβαση στη Συρία θα ήταν η ανάγκη να σταματήσουν να πιούν τσάι» (Pipes, 1995: 65).

Παράλληλα, όμως, υπήρχαν εξελίξεις στο κουρδικό μέτωπο που καθιστούσαν μια τελική λύση στο ζήτημα της διασυνοριακής βάσης του PKK στη Συρία επείγον. Από τη μία πλευρά ήταν η επίτευξη συμφωνίας, τον Σεπτέμβριο του 1998, μεταξύ του Masud Barzani και του Jalal Talabani, που έθετε τέρμα στις συγκρούσεις μεταξύ των δύο κύριων κουρδικών δυνάμεων στο βόρειο Ιράκ, αναβιώνοντας έτσι το ενδεχόμενο ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτους (Aykan, 1999: 179-80; Olson, 2001: 119; Sezgin, 2002: 62). Το ενδεχόμενο αυτό, που από μόνο του αποτελούσε δυσμενή εξέλιξη για την Τουρκία, αποκτούσε διαστάσεις άμεσης απειλής υπό το φως των πολιτικο-διπλωματικών κινήσεων του PKK στην Ευρώπη. Το λεγόμενο «Κουρδικό Κοινοβούλιο στην εξορία» συνεδρίασε στην Ιταλία τον Σεπτέμβριο του 1998, ενώ τον επόμενο μήνα έλαβε χώρα στο Λονδίνο το τέταρτο «Εθνικό Συνέδριο του

⁴⁹ Η κυβέρνηση του Mesut Yilmaz από την άλλη βρισκόταν εν μέσω ενός κύκλου αποκαλύψεων για διαφθορά σε ανώτερο πολιτικό επίπεδο και ενδεχομένως αποζητούσε έναν εξωτερικό περισπασμό (Olson, 2001: 115-6; Sezgin, 2002: 63).

Κουρδιστάν» (Sezgin, 2002: 62; Oktav, 2003: 106; Olson, 2001: 115). Οι δύο αυτοί θεσμοί, που βρίσκονταν υπό την επιρροή του PKK, σηματοδοτούσαν μια στροφή της οργάνωσης προς έναν εντονότερα πολιτικό (εν αντιθέσει με έναν αμιγώς στρατιωτικό) αγώνα. Με το πεδίο μάχης να μεταφέρεται από τα βουνά της νοτιο-ανατολικής Τουρκίας στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες ή ακόμα και τις Βρυξέλλες, τη στιγμή που η αίτηση της Τουρκίας για πλήρη ένταξη στην Ε.Ε. πάγωσε (μεταξύ άλλων εξαιτίας της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Κούρδων), ο κίνδυνος αυξανόμενης πίεσης πάνω στην Άγκυρα για μια – πολιτική- συμβιβαστική λύση στο κουρδικό ζήτημα ήταν ορατός και έπρεπε να αντιμετωπιστεί άμεσα.

2.3.2 Η συριακή «αντιεξέγερση»

Η είσοδος των δυνάμεων του PKK το 1980 στη Συρία έγινε άμεσα αντιληπτή. Όπως ένα πρώην μέλος της οργάνωσης εξήγησε, τη στιγμή που διέσχιζαν τα σύνορα και πλησίαζαν κάποιο σπίτι, ο Κούρδος ιδιοκτήτης του σπιτιού πήγαινε απευθείας στις τοπικές αρχές και τους ενημέρωνε ότι είχε επισκέπτες γιατί σε διαφορετική περίπτωση θα αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα (Marcus, 2007: 58). Σε ένα –ισχυρό- αυταρχικό κράτος όπως η Συρία, όπου η mukhabarat (υπηρεσία εσωτερικών πληροφοριών) γνώριζε και επόπτευε τα πάντα, μια ξένη παρουσία –πόσο μάλλον μαζική- δε μπορούσε απλά να «χαθεί» μέσα στο τοπικό πληθυσμό αλλά ήταν πάντα και παντού υπό τη στενή παρακολούθηση των αρχών. Αυτές, βάσει των άνωθεν οδηγιών που λάμβαναν, ρύθμιζαν τους όρους παραμονής τους, οι οποίοι μπορούσαν ανά πάσα στιγμή να αναθεωρηθούν ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες και συμφέροντα.

Αρκετές ομάδες και οργανώσεις που βρήκαν αρχικά καταφύγιο στη Συρία, σύντομα εγκατέλειψαν τη χώρα, προτιμώντας να μεταφέρουν τις δραστηριότητές στο Ιράκ ή την Ευρώπη παρά να βρεθούν υπό τον πλήρη έλεγχο της Συρίας, ενώ άλλες όπως το Dev-Yol⁵⁰ το έπραξαν στην πορεία όταν άρχισε να γίνεται σαφής η ροπή προς πλήρη έλεγχο από το συριακό καθεστώς (Marcus, 2007: 71-4). Η απόφαση του Dev-Yol ήταν απόρροια αφενός της ξαφνικής άρνησης των συριακών αρχών να αναγνωρίσουν τις παλαιστινιακές ταυτότητες που είχαν

⁵⁰ Τουρκική μαρξιστική-λενινιστική οργάνωση που ξεπήδησε από τους κόλπους του Dev-Genc.

αρχικά παραχωρηθεί στα μέλη των ξένων οργανώσεων, και οι οποίες έπρεπε να αντικατασταθούν από άλλες που είχαν εκδοθεί από τις συριακές υπηρεσίες πληροφοριών,⁵¹ και αφετέρου η απαίτηση της Δαμασκού να παρουσιάσουν πλήρη λίστα των μελών τους, τόσο στη Συρία όσο και στη Γερμανία (Marcus, 2007: 74). Το Dev-Yol αρνήθηκε αλλά το PKK συναίνεσε. Η απόφαση του PKK να αποδεχτεί τους όρους του συριακού καθεστώτος σήμαινε ότι εις το εξής η οργάνωση υπόκειτο στους περιορισμούς που έθετε κατά καιρούς η συριακή κυβέρνηση, οι οποίοι σχημάτιζαν κατά μία έννοια ένα πλαίσιο φιλικής «αντιεξέγερσης». Το αποτέλεσμα ήταν έως το 1984 το PKK να έχει απωλέσει μεγάλο μέρος της οργανωτικής του ελευθερίας και να χρειάζεται να ενημερώνει και να λαμβάνει την έγκριση της mukhabarat για κάθε του επιχείρηση (Bolukbasi, 1991: 18).

Η συριακή «αντιεξέγερση» εδραζόταν στη βάση δύο αξόνων. Η πρώτη, που αφορούσε το ντόπιο κουρδικό πληθυσμό της χώρας, ήταν σταθερή στο χρόνο και κινούνταν κατά βάση στο επίπεδο της αυτολογοκρισίας και των ιδεολογικών εκπτώσεων της οργάνωσης. Έτσι, ενώ το αρχικό πρόταγμα του PKK ήταν ότι το μελλοντικό κουρδικό κράτος θα εκτείνεται και σε τμήματα της Συρίας, σταδιακά η οργάνωση υιοθέτησε τις θέσεις της συριακής κυβέρνησης. Συγκεκριμένα, το PKK αρνήθηκε τη νομιμότητα ενός συριακού κουρδικού κινήματος ή στην καλύτερη περίπτωση το αντιμετώπισε απαξιωτικά ως έναν άνευ σημασίας αγώνα που αποσπούσε την προσοχή από τον πραγματικό αγώνα στην Τουρκία ή το Ιράκ. Κατά πάσα πιθανότητα υπό συριακή πίεση, η θέση του PKK έγινε αργότερα ακόμα πιο «ξεκάθαρη» και πλέον ο Οτσαλάν σε συνεντεύξεις του ισχυριζόταν ότι οι Κούρδοι της Συρίας δεν ήταν πλήρως Κούρδοι ή ότι η Συρία στην πραγματικότητα δεν είχε κουρδικό πληθυσμό και όσοι διέμεναν στη Συρία ήταν όλοι μετανάστες από την Τουρκία. (Tejel, 2009: 78; McDowall, 2004: 479-80; Brandon, 2007)

Το δεύτερο είδος της «αντιεξέγερσης» αφορούσε πραγματικούς περιορισμούς ή και καταστολή και συνδεόταν με την κατά καιρούς πολιτική στάση και τα συμφέροντα σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής (κυρίως στα πλαίσια των σχέσεων με την Τουρκία). Έτσι, η Συρία έθετε κάθε φορά σε ισχύ περιορισμούς στη δράση της οργάνωσης μετά από συναντήσεις και κυρίως συμφωνίες με Τούρκους αξιωματούχους ή όταν οι ευρύτερες διπλωματικές της κινήσεις απαιτούσαν μια πιο «καθαρή» (ως προς το ζήτημα της στήριξης της τρομοκρατίας) διεθνή

⁵¹ Για το ζήτημα των με πλαστά στοιχεία εγγράφων βλ. αναλυτικότερα παρακάτω στην ενότητα «2.4.1.2 Επιμελητεία».

εικόνα, όπως για παράδειγμα την περίοδο της εμπλοκής της στην ειρηνευτική διαδικασία (Olson, 1997: 175). Οι περιορισμοί αυτοί, που αφορούσαν το σύνολο των λειτουργιών της οργάνωσης και οι οποίοι θα αναλυθούν διεξοδικότερα παρακάτω, αποσκοπούσαν στη δυνατότητα της Δαμασκού να αρνηθεί με σχετική πειστικότητα την ύπαρξη της διασυνοριακής βάσης. Συνήθως αφορούσαν κυρίως τη διενέργεια διασυνοριακών επιθέσεων από το συριακό έδαφος, με την ταυτόχρονη παρότρυνση (και διευκόλυνση) αυτές να συνεχιστούν από το Ιράκ ή το Ιράν (Marcus, 2007: 99; Harnisch & Kirchner, 2013: 22).

Παράλληλα, δεν έλειπαν περιπτώσεις άμεσης καταστολής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η σύλληψη μελών του PKK το 1995 (Olson, 1997: 177) και η προσωρινή κράτηση του ίδιου του Οτσαλάν το 1991, μετά από επαφές που είχε με Ιρακινούς Κούρδους αντιπροσώπους (Marcus, 2007: 269; Harnisch & Kirchner, 2013: 22), όπως επίσης και οι διαταγές να κλείσει το 1992 το στρατόπεδο εκπαίδευσης και το 1997 διάφορες εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνταν για συναντήσεις στη Beqa'a (Marcus, 2007: 269). Η σημαντικότερη, όμως, υπενθύμιση στον Οτσαλάν και το PKK ότι η συριακή βοήθεια δινόταν υπό όρους ήταν η έκρηξη βόμβας, τον Απρίλιο του 1996, έξω από τις εγκαταστάσεις της οργάνωσης στη Δαμασκό που φέρεται να τοποθετήθηκε από τις συριακές υπηρεσίες πληροφοριών ως προειδοποίηση (Marcus, 2007: 256-7). Αν η βόμβα το 1996 ήταν προειδοποίηση, τα συμβάντα του φθινοπώρου του 1998 ήταν η απόδειξη ότι, ως ισχυρό κράτος, η Συρία μπορούσε το ίδιο εύκολα να θέσει τέλος στη διασυνοριακή βάση. Μετά την εκδίωξη του Οτσαλάν και την υπογραφή της «Συμφωνίας των Αδάνων», η Συρία απέλασε περί τους 400-500 αντάρτες που κατέφυγαν στο βόρειο Ιράκ (Sezgin, 2002: 50; Makovsky, 1999) και έκτοτε στα πλαίσια της συμφωνίας η Συρία έχει εκδώσει δεκάδες Κούρδους στην Τουρκία (Mango, 2005: 55, 79; Kurdish Human Rights Project, 2003: 2).

Η απόφαση της Συρίας να διαλύσει εν μια νυκτί τη διασυνοριακή βάση του PKK, και μάλιστα χωρίς να λάβει κανένα από αντάλλαγμα από την τουρκική πλευρά, δημιουργεί εύλογα ερωτήματα, αν λάβουμε υπόψη και τη μέχρι τότε παράδοση εξωτερικής πολιτικής της Συρίας υπό τον Hafez al-Assad (Sezgin, 2002: 45). Στην προσπάθεια να αναδειχθούν οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτή την απόφαση, μπορούμε να διακρίνουμε δύο «σχολές» εξηγήσεων. Η πρώτη αποδίδει την κίνηση σε μια ρεαλιστική αποτίμηση της ισορροπίας δυνάμεων μεταξύ των δύο χωρών. Η Συρία αντιλαμβανόταν ότι, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, εξαιτίας και της απώλειας της σοβιετικής στήριξης, το χάσμα σε επίπεδο στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος

διευρυνόταν. Η διάλυση της ΕΣΣΔ συνέβαλε με ένα επιπλέον τρόπο στην αξιοπιστία της απειλής, καθώς μια στρατιωτική επέμβαση της Τουρκίας δεν ενείχε πλέον τον κίνδυνο μιας σύγκρουσης υπερδυνάμεων, ο οποίος είχε λειτουργήσει αποτρεπτικά το 1957.⁵²

Έτσι, αν η Τουρκία πραγματοποιούσε την απειλή της το ενδεχόμενο κατάληψης συριακού εδάφους ήταν υπαρκτό (και η Δαμασκός σε καμία περίπτωση δεν ήθελε να διακινδυνεύσει ένα νέο Γκολάν) ή στην καλύτερη περίπτωση θα δημιουργούσε προηγούμενο για επαναλαμβανόμενες μικρής κλίμακας επιχειρήσεις στο έδαφός της, αντίστοιχες με αυτές στο Ιράκ (Olson, 2001: 22). Παράλληλα, η Συρία βίωνε ένα αίσθημα περικύκλωσης μετά την προσέγγιση της Τουρκίας με το Ισραήλ και την Ιορδανία (Altunisik & Tur, 2006: 223; Bishku, 2012: 46). Αν και το Ισραήλ εξαρχής φρόντισε να διαχωρίσει τη στάση του καλώντας τα στρατεύματά του να αποτραβηχτούν από τα Γκολάν και ακύρωσε προγραμματισμένα γυμνάσια στην περιοχή (Aykan, 1999: 182; Sezgin, 2002: 51), το ενδεχόμενο ενός ισραηλινού αντιπερισπασμού στα νότια της χώρας δε μπορούσε να αποκλειστεί.

Η δεύτερη «σχολή» εξηγήσεων, αντίθετα, επικεντρώνεται στους εσωτερικούς παράγοντες που διαμόρφωσαν τον υπολογισμό κόστους/οφέλους. Στα πλαίσια αυτά ο Hafez al-Assad φέρεται να ενδιαφερόταν περισσότερο για την προετοιμασία για τη μετάβαση της εξουσίας στον γιο του Bashar και ως εκ τούτου ήθελε αφενός να αποφύγει μια κρίση και αφετέρου να απαλλάξει τον διάδοχό του από μελλοντικά προβλήματα (Sezgin, 2002). Θύματα των εσωτερικών εκκαθαρίσεων ήταν ακριβώς εκείνοι που ήταν υπεύθυνοι για τις επαφές με το PKK και ήταν οι βασικοί υποστηρικτές της οργάνωσης (Harnisch & Kirchner, 2013: 23).⁵³ Έχοντας απωλέσει τους υποστηρικτές του στην ηγεσία της Συρίας και στερούμενο ευρύτερου κοινωνικού ερείσματος, που θα δημιουργούσαν εσωτερικές πιέσεις στον Assad και εκδηλώσεις αλληλεγγύης, το PKK δε μπορούσε να προστατέψει τη θέση του (Harnisch & Kirchner, 2013: 15, 21). Εξάλλου, ήδη από τα τέλη του 1993, το PKK αντιμετώπιζε αυξανόμενα προβλήματα στη σύγκρουσή του με την Τουρκία και ως εκ τούτου η χρησιμότητά του ως εργαλείο αποδυνάμωσης και αποσταθεροποίησης της Τουρκίας είχε ελαττωθεί σημαντικά (Sezgin, 2002: 57; Olson, 2001: 22).

⁵² Βλ. παραπάνω σελ. 79

⁵³ Οι βασικοί υποστηρικτές του PKK ήταν τα δύο αδέρφια του Hafez al-Assad, Jamil και Rifaat, και ο στρατηγός Ali Duba (Harnisch & Kirchner, 2013: 21; Gunter, 1997: 27). Και οι τρεις παραγκωνίστηκαν στα πλαίσια των ανακατατάξεων με στόχο της ομαλής μετάβαση της ηγεσίας στον Bashar.

2.4 Τα στρατηγικά οφέλη της βάσης

2.4.1 Οικονομική διάσταση

2.4.1.1 Χρηματοδότηση

Στα πρώτα του βήματα, τη δεκαετία του '70, το PKK για να μπορέσει να χρηματοδοτήσει τις επιχειρήσεις και την οργανωτική του επέκταση κατέφυγε στις μεθόδους που υιοθετούν συνήθως οι μικρές οργανώσεις που δρουν στην παρανομία, και τις οποίες χρησιμοποιούσαν κατά κόρον η πλειοψηφία των τουρκικών αριστερών οργανώσεων της περιόδου: τις ληστείες (κατά βάση τραπεζών και κοσμηματοπωλείων) (Imset, 1992: 23; Criss, 1995: 18-9; Bolukbasi, 1991: 17). Στην πορεία το PKK εγκατέλειψε σε μεγάλο βαθμό αυτού του είδους τα «ερασιτεχνικά» μέσα χρηματοδότησης και ανέπτυξε ένα εκτεταμένο σύστημα χρηματοδότησης που απέφερε στην οργάνωση, σύμφωνα με μία εκτίμηση, \$200-500 εκατομμύρια ετησίως (Radu, 2001: 55).⁵⁴

Δεν είναι εύκολο να επαληθευτεί η ορθότητα ή η έκταση της συριακής συνεισφοράς στη χρηματοδότηση του PKK, δεδομένου ότι οι περισσότερες πληροφορίες προέρχονται από πηγές μέσα ή κοντά στην τουρκική κυβέρνηση ή ομολογίες (πιθανόν προϊόν βασανιστηρίων) συλληφθέντων μελών (Sezgin, 2002: 48; Bishku, 2012: 44-5). Ωστόσο, είναι σχετικά ασφαλές να θεωρήσουμε ότι η συριακή οικονομική βοήθεια έπαιξε σημαντικό ρόλο στα πρώτα χρόνια αφότου η οργάνωση απέκτησε διασυνοριακή βάση στη χώρα. Η βοήθεια αυτή συχνά διοχετευόταν, με την έγκριση της Συρίας, μέσω των παλαιστινιακών οργανώσεων που κάλυπταν το κόστος εκπαίδευσης και τα χρήματα που δίνονταν ως μηνιαία αποζημίωση⁵⁵ στους αντάρτες (Harnisch & Kirchner, 2013: 21).⁵⁶ Στην πορεία, όμως, ο συριακός ρόλος

⁵⁴ Σύμφωνα με πληροφορίες που δημοσιοποίησαν οι τουρκικές αρχές το 1997 ο ετήσιος προϋπολογισμός της οργάνωσης ανερχόταν στα \$2 δισεκατομμύρια βλ. σχετικά (Barkey & Fuller 1998: 55u19) Ωστόσο, το ποσό αυτό είναι σίγουρα -κατά πολύ- υπερβολικό.

⁵⁵ Το DFPL ήταν η βασική παλαιστινιακή οργάνωση που παρείχε αυτού του είδους τη βοήθεια στο PKK. Οι εκτιμήσεις για το ύψος της χρηματικής αποζημίωσης που λάμβανε κάθε αντάρτης εκείνη την εποχή κυμαίνονται από \$15, \$100 έως και \$300 (Marcus, 2007: 57). Είναι εξαιρετικά αμφίβολο ότι το DFPL μπορούσε ή διατίθετο να προσφέρει τόσο μεγάλα ποσά. Ως εκ τούτου η μηνιαία αποζημίωση μάλλον δεν ξεπερνούσε τα \$70-80.

⁵⁶ Σύμφωνα με κάποιες αναφορές τμήμα των χρημάτων προερχόταν από την ΕΣΣΔ (Gunter, 1988: 401).

περιορίστηκε σε αυτόν της διευκόλυνσης, ώστε να μπορέσει το PKK να αναπτύξει τις διάφορες πηγές χρηματοδότησής του, χωρίς την άμεση εμπλοκή, όμως, της Δαμασκού.⁵⁷

Η οργάνωση, σύμφωνα με τις προγραμματικές της θέσεις, επισήμως αναγνώριζε δύο βασικές πηγές χρηματοδότησης, τις συνεισφορές από Κούρδους συμπαθούντες και την επιβολή «επαναστατικού φόρου» σε ανθρώπους και δραστηριότητες, στην Τουρκία και την Διασπορά (Imset, 1992: 155). Στην πραγματικότητα, όμως, τόσο οι δύο παραπάνω κατηγορίες όσο και οι άλλες πηγές χρηματοδότησης, που δεν παραδεχόταν η οργάνωση, κινούνταν σε μια γκρίζα περιοχή μεταξύ εκούσιων και υπό απειλή συνεισφορών, νόμιμων και παράνομων (όπως και ηθικά επιλήψιμων) δραστηριοτήτων.

Η δυνατότητα που προσέφερε η διασυνοριακή βάση στο PKK να αυξήσει την ισχύ του και να επεκτείνει το χώρο δράσης του μέσα στην Τουρκία αφενός αύξανε το κύρος της οργάνωσης και κατ' επέκταση τον αριθμό των ανθρώπων που ήθελαν να στηρίξουν οικονομικά τον αγώνα.⁵⁸ Αφετέρου, του επέτρεπε να επιβάλει την παρουσία του, δημιουργώντας μια εναλλακτική προς το κράτος διοίκηση και απαιτώντας από τις επιχειρήσεις την πληρωμή «φόρου». Έτσι, ενώ η απόφαση για την επιβολή «επαναστατικής φορολογίας» είχε ληφθεί από το 3^ο Συνέδριο του κόμματος το 1986, το PKK μπόρεσε να την εφαρμόσει ευρέως μερικά χρόνια αργότερα όταν πλέον η εξουσία (ή ο φόβος) της οργάνωσης συναγωνιζόταν αυτή του κράτους. Ο φόρος αυτός, που σε ορισμένες περιπτώσεις ανερχόταν στο 10% του εισοδήματος ή του τζίρου, έπαιρνε συχνά τη μορφή «προστασίας» από το ενδεχόμενο επιθέσεων και συνήθως στόχευε σε ιδιωτικές εταιρίες που μισθώνονταν από το κράτος για την πραγματοποίηση έργων. (Marcus, 2007: 182-3) Ιδιαίτερη σημασία για το «φορολογικό σύστημα» της οργάνωσης είχε η επιβολή «δασμών» στα φορτηγά αλλά και στους λαθρέμπορους που διέρχονταν από τις περιοχές που ήλεγχε η οργάνωση και κυρίως στα σύνορα με το Ιράκ, το Ιράν και τη Συρία (Barkey & Fuller 1998: 30; Marcus, 2007: 183). Δεδομένου ότι το λαθρεμπόριο ξεπερνούσε σε αξία το νόμιμο εμπόριο μεταξύ της Τουρκίας και της Συρίας (Kushner, 1986: 93), τα έσοδα αυτά δεν ήταν αμελητέα.

⁵⁷ Η Συρία φέρεται να αποκόμιζε και κέρδος καθώς σημαντικό τμήμα των χρημάτων της οργάνωσης (κατά μία εκτίμηση έως και \$4 δισεκατομμύρια) φημολογείται ότι είχαν επενδυθεί σε συριακές τράπεζες (Aykan, 1999: 190-85; Selvi, 2003: 100).

⁵⁸ Οικονομική συνεισφορά στον αγώνα του PKK φέρεται να προσέφεραν και οι Κούρδοι της Συρίας (Selvi, 2003: 96).

Μεγάλο μέρος των «φορολογικών» εσόδων του PKK, προερχόταν από την κουρδική κοινότητα στην Ευρώπη, καθιστώντας το PKK (μαζί με τους Τίγγρεις του Ταμίλ και τον IRA) μία από τις αποτελεσματικότερες οργανώσεις στην κινητοποίηση της διασποράς διεθνώς (Byman, 2001: 43). Σύμφωνα με μία εκτίμηση έως και το 50% των εσόδων της οργάνωσης προέρχονται από την κουρδική διασπορά στην Ευρώπη (Hoffman, 2007: 2). Πέρα από τις ηθελημένες και τις υπό απειλή συνεισφορές, που υπολογίζονται στα \$50 εκατομμύρια (Mincheva & Gurr 2008: 1),⁵⁹ σημαντική πηγή εσόδων είναι και τα διάφορα πολιτιστικά κέντρα (αν και δε συνδέονται όλα με το PKK) που μέσω των εκδόσεών τους και των φεστιβάλ που διοργανώνουν κατάφεραν να συγκεντρώνουν πάνω από \$20 εκατομμύρια το χρόνο (Marcus, 2007: 230; Mincheva & Gurr 2008: 15).

Το PKK, παράλληλα, ανέπτυξε και επιχειρηματικές δραστηριότητες. Μέρος αυτών ήταν καθόλα νόμιμες επενδύσεις σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (Marcus, 2007: 232; Barkey & Fuller 1998: 30). Εντούτοις, το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων προερχόταν από εγκληματικές δραστηριότητες που τη δεκαετία του '90 πιστεύεται ότι απέφεραν στην οργάνωση περί τα \$86 εκατομμύρια ετησίως (Radu, 2001: 55). Το PKK διαθέτει το πλεονέκτημα ότι ο χώρος δράσης του αποτελεί το σταυροδρόμι για μια σειρά επικερδών παράνομων δραστηριοτήτων, με βασικότερες το λαθρεμπόριο ναρκωτικών, ανθρώπων και όπλων.⁶⁰ Όσον αφορά το εμπόριο ναρκωτικών, αν και οι κύριες δίοδοι διέρχονται από το Ιράν, η βάση στη Συρία προσέφερε στο PKK πλεονεκτική θέση για την εκμετάλλευση της καλλιέργειας ναρκωτικών (όπιο και χασίς) στην κοιλάδα Beqa'a. Σύμφωνα με ορισμένες αναφορές, το PKK, πέρα από τη διακίνηση και προώθηση στις ευρωπαϊκές αγορές των ναρκωτικών που παράγονταν στην κοιλάδα, διαχειριζόταν και ειδικά διαμορφωμένα εργαστήρια για την επεξεργασία τους (Karaca, 2010: 58; Imset, 1992: 158).

⁵⁹ Εξ αυτών περίπου \$30 εκατομμύρια προέρχονται εκούσια στα πλαίσια εράνων (Mincheva & Gurr 2008: 15; Marcus, 2007: 230)

⁶⁰ Πέρα από τα τρία αυτά είδη λαθρεμπορίου, το PKK φέρεται να εμπλέκεται και σε άλλες παρανομίες που όμως είτε είναι μικρότερης σημασίας (πλαστογραφίες) ή είναι αμφίβολης αξιοπιστίας (λαθρεμπόριο αίματος). Βλ. για παράδειγμα (Roth & Sever, 2007: 912). Η εμπλοκή του PKK σε όλες αυτές τις δραστηριότητες έχει υπάρξει το αντικείμενο πολλών μελετών που εξετάζουν τη διασύνδεση ένοπλων –πολιτικών– οργανώσεων με εγκληματικά δίκτυα. Ωστόσο, τόσο εξαιτίας της φύσης του αντικειμένου, που δεν επιδέχεται εύκολα επαλήθευση, όσο και της τάσης εκατέρωθεν των πλευρών της σύγκρουσης να μεγαλοποιούν ή να υποβαθμίζουν αντίστοιχα το μέγεθος της εμπλοκής, μια τέτοια συζήτηση μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο σε επίπεδο υποθέσεων. Σε κάθε περίπτωση, το PKK φέρεται, πέρα από την «φορολόγηση» αυτών των δραστηριοτήτων (Karaca, 2010: 57), να εμπλέκεται τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό άμεσα σε αυτές, ειδικά στη διακίνηση ναρκωτικών. Μια εκτίμηση του «μεριδίου» της αγοράς ναρκωτικών και των εσόδων που αποκόμιζε το PKK είναι δύσκολη καθώς οι υπολογισμοί ποικίλλουν σημαντικά από πηγή σε πηγή, με τα ποσά να κυμαίνονται από μερικές δεκάδες εκατομμύρια έως και 5 δισεκατομμύρια (Mincheva and Gurr 2008: 18). Για άλλες μελέτες που εξετάζουν το θέμα βλ. (Imset, 1992: 156-160; Roth & Sever, 2007; Karaca, 2010: 56-62; Curtis & Karacan, 2002: 18-21)

2.4.1.2 Επιμελητεία

Ο ρόλος της Συρίας στην κάλυψη των επιμελητειακών αναγκών της οργάνωσης ήταν αντίστοιχος με αυτόν στη χρηματοδότηση, που αναλύθηκε παραπάνω. Η συμβολή της Δαμασκού ήταν μεγαλύτερη κατά τα πρώτα χρόνια και σταδιακά μειώθηκε και έλαβε το χαρακτήρα διευκόλυνσης καθώς η οργάνωση ανέπτυξε τους δικούς της μηχανισμούς. Πέρα από την κάλυψη των καθημερινών αναγκών των ανταρτών, που ανέλαβαν εκ μέρους της Συρίας οι παλαιστινιακές οργανώσεις, η σημαντικότερη συμβολή αφορούσε την παροχή πλαστών εγγράφων. Από την πρώτη στιγμή η Συρία χορήγησε στα μέλη του PKK ταυτότητες, στις οποίες οι αντάρτες «αποκτούσαν» αραβικά ονόματα και προσδιορίζονταν ως Παλαιστίνιοι, Σύριοι ή και Ιρακινοί (Harnisch & Kirchner, 2013: 21; Imset, 1992: 172; Marcus, 2007: 59-60, 74). Ο βασικός στόχος της Συρίας ήταν να σβήσει κάθε ίχνος της παρουσίας τους στη χώρα, προκειμένου να είναι σε θέση να αρνηθεί με πειστικότητα ότι στελέχη του PKK βρίσκονταν στο έδαφός της (Marcus, 2007: 59-60). Η Συρία ήταν ιδιαίτερα εξυπηρετική και στο ζήτημα των πλαστών ταξιδιωτικών εγγράφων καθώς ήταν εξαιρετικά εύκολο για ένα μέλος του PKK να αποκτήσει βίζα ή ακόμα και συριακό διαβατήριο με ψευδή στοιχεία, τόσο στη Δαμασκό όσο και στα κατά τόπους προξενεία της Συρίας (Marcus, 2007: 65-6; Imset, 1992: 172; Selvi, 2003: 102). Επίσης, οι συριακές δυνάμεις ασφαλείας φέρεται να βοηθούσαν στη μεταφορά των ανταρτών με στρατιωτικά οχήματα από τις βάσεις τους στη Συρία ή το Λίβανο στα σύνορα, από όπου εξορμούσαν για να πραγματοποιήσουν επιθέσεις στην Τουρκία (Marcus, 2007: 159; Imset, 1992: 175).

Για τις επιμελητειακές ανάγκες της σύγκρουσης με τις τουρκικές δυνάμεις, το PKK προτιμούσε να βασίζεται στον κουρδικό πληθυσμό της Τουρκίας. Οι αντάρτες που εισέρχονταν στην Τουρκία προμηθεύονταν τα απαραίτητα από τα κουρδικά χωριά, που βρίσκονταν διάσπαρτα στην περιοχή, ή ναύλωναν ολόκληρα φορτηγά με προμήθειες που έφταναν στο Κουρδιστάν από την Άγκυρα ή την Κωνσταντινούπολη και στη συνέχεια μεταφέρονταν από συμπαθούντες της οργάνωσης στα βουνά όπου έβρισκαν καταφύγιο οι ομάδες των ανταρτών (Marcus, 2007:184-5). Ωστόσο, οι μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών που ερήμωσαν τα κουρδικά χωριά, η εντατικοποίηση των ελέγχων σε οχήματα που εισέρχονταν στην περιοχή αλλά και η πρόιμη μετάβαση από ολιγομελείς, σχεδόν αυτόνομες, ομάδες σε μεγαλύτερες επιχειρησιακές μονάδες (ακόμα και των 100 ατόμων) καταπόνησε τις επιμελητειακές γραμμές (Marcus, 2007: 184, 222-3, 257). Το PKK είχε, βέβαια, προνοήσει να δημιουργήσει διάσπαρτες

κρυμμένες αποθήκες εφοδίων και πυρομαχικών στα βουνά (Marcus, 2007: 187), ωστόσο, αυτές δεν ήταν αρκετές να καλύψουν τις ανάγκες των πολυμελών ομάδων επί μακρόν. Το αποτέλεσμα ήταν οι αντάρτες, που αναγκάστηκαν να επιχειρούν πλησιέστερα στα σύνορα, να εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις προμήθειες που περνούσαν λαθραία, καθιστώντας έτσι κρίσιμο για τη συνέχιση της σύγκρουσης τον έλεγχο επί του λαθρεμπορίου στη συνοριακή ζώνη, έλεγχο που η Συρία επέτρεπε στο PKK να έχει, αλλά και τις προμήθειες που τους προσέφεραν οι Κούρδοι κάτοικοι της περιοχής.

Οι σκληρές συνθήκες διαβίωσης που καλούνταν να αντιμετωπίσουν οι αντάρτες που επιχειρούσαν στα βουνά της Τουρκίας ή ακόμα και στα στρατόπεδα της οργάνωσης στο βόρειο Ιράκ έρχονταν σε μεγάλη αντίθεση με τις ανέσεις ή και τη σχετική πολυτέλεια (στην περίπτωση του Οτσαλάν)⁶¹ που απολάμβαναν στη Συρία (Marcus, 2007: 71). Αυτή η διαφορά στις συνθήκες διαβίωσης είχε πολύ συχνά αποτέλεσμα οι αντάρτες που ολοκλήρωναν την εκπαίδευσή τους στα στρατόπεδα στη Συρία και τον Λίβανο να είναι απροετοίμαστοι για τις συνθήκες που πρόκειται να αντιμετωπίσουν στις επιχειρήσεις που αποστέλλονταν και να μη μπορούν να ανταπεξέλθουν.

2.4.2 Πληροφοριακή διάσταση

2.4.2.1 Ιδεολογία

Στο «Μανιφέστο» του 1978, το πρώτο ιδεολογικο-πολιτικό κείμενο της οργάνωσης, το PKK έκανε λόγο για ένα ανεξάρτητο (μαρξιστικό-λενινιστικό ή τουλάχιστον αδέσμευτο) κράτος που θα εδραιωθεί στα κουρδικά εδάφη της Τουρκίας, του Ιράκ, του Ιράν και της Συρίας. Για να επιτευχθεί ο στόχος, το PKK προέκρινε τον ένοπλο αγώνα που θα κατευθυνόταν εναντίον τόσο των παραπάνω αποικιακών δυνάμεων όσο και της φεουδαρχικής –κουρδικής- τάξης⁶² που αποτελούσαν τους φορείς, της έξωθεν και έσωθεν αντίστοιχα, εκμετάλλευσης του

⁶¹ Η ζωή του Οτσαλάν δεν ήταν πολυτελής σε απόλυτους όρους αλλά η τριώροφη βίλα στη Δαμασκό όπου ζούσε και η πράσινη μερσεντές (δώρο του Rifaat Assad) με την οποία κυκλοφορούσε (Imset, 1992: 173) του προσέφερε άνεση που δε συνάδει με τη ζωή ενός ηγέτη αντάρτικης οργάνωσης και μπορεί να θεωρηθεί πολυτελής εν συγκρίσει με τους πραγματικούς αντάρτες στα βουνά που αναγκάζονταν να τρώνε ρίζες και να λιώνουν χιόνι για να το πιούν.

⁶² Το PKK συχνά τόνιζε ότι τόσο ο ηγέτης της οργάνωσης όσο και η πλειοψηφία των μελών της δεν προερχόταν από την τάξη των γαιοκτημόνων που παραδοσιακά στελέχωνε τις κουρδικές εθνικιστικές οργανώσεις (Marcus, 2007: 15). Εξάλλου, η πρώτη

κουρδικού λαού. (Imset, 1992: 15-6) Κατά τη διάρκεια των επόμενων ετών, τα παραπάνω ιδεολογικά προτάγματα άλλαξαν και το PKK υιοθέτησε θέσεις που πρωτίτερα θεωρούσε ρεφορμιστικές και αντιδραστικές.

Οι αλλαγές αυτές ήταν αποτέλεσμα τόσο των εξελίξεων σε διεθνές επίπεδο και τις συνθήκες που ανέκυψαν στο έδαφος (της σύγκρουσης με την Τουρκία) όσο και αναγκαστικών προσαρμογών και της αυτολογοκρισίας που επέβαλε η εξάρτηση από τη διασυνοριακή βάση στη Συρία. Έτσι, πέρα από την άρνηση της ύπαρξης κουρδικού πληθυσμού στη Συρία,⁶³ το PKK ήδη από το δεύτερο συνέδριο του κόμματος, που έλαβε χώρα το 1982 στη Συρία, άφηνε –διστακτικά– το ενδεχόμενο επίλυσης του κουρδικού εθνικού ζητήματος εντός των συνόρων των υφιστάμενων κυρίαρχων κρατών (Özcan, 2006: 90). Ο αρχικός δισταγμός σταδιακά μετατράπηκε σε ξεκάθαρη θέση, με αποτέλεσμα όταν ο Οτσαλάν, τον Μάρτιο του 1993, κήρυξε μονομερή εκεχειρία όχι μόνο επανέλαβε ρητά ότι το κουρδικό ζήτημα πρέπει να επιλυθεί εντός των κρατικών συνόρων αλλά και ότι το PKK δεν επιθυμεί να αποσχιστεί από την Τουρκία καθώς οι Τούρκοι και οι Κούρδοι είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι (Özcan, 2006: 108, 178).⁶⁴ Η δεύτερη αυτή παραχώρηση, αν και κατά βάση προϊόν των δυσκολιών που άρχισε να αντιμετωπίζει η οργάνωση στη σύγκρουσή της με τις τουρκικές δυνάμεις ασφαλείας, ήταν παραπάνω από ευπρόσδεκτη από τη Συρία που απευχόταν τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτος, ακόμα και αν αυτό δεν είχε άμεσα βλέψεις στο έδαφός της. Ωστόσο, η μεταστροφή αυτή δεν αποτυπώθηκε επισήμως στο «Πρόγραμμα» του 1995,⁶⁵ που υιοθετήθηκε στο 5^ο Συνέδριο του PKK και το οποίο αποτέλεσε την πρώτη σημαντική τροποποίηση των αρχών του κόμματος όπως αυτές είχαν εκφραστεί στο «Μανιφέστο» του 1978, αλλά μόνο αργότερα μετά τη σύλληψη του Οτσαλάν και την υιοθέτηση του νέου «Προγράμματος» το 2000, που βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στις θέσεις που ανέπτυξε ο φυλακισμένος ηγέτης της οργάνωσης στην απολογία του (Özcan, 2006: 117-8).⁶⁶ Η καθυστέρηση αυτή μπορεί εν μέρει να αποδοθεί στο γεγονός ότι η διασυνοριακή βάση της παρείχε την ασφάλεια και τον χρόνο να

–επίσημη– επίθεση της οργάνωσης (η απόπειρα δολοφονίας του Mehmet Celal Bucak) ήταν εναντίον αυτής ακριβώς της τάξης που σύμφωνα με το PKK καταπίεζε τον κουρδικό λαό εξίσου όσο οι ξένες δυνάμεις.

⁶³ Βλ. παραπάνω σ. 97

⁶⁴ Ο Οτσαλάν, ήδη από το 1989, είχε εκφράσει παραπλήσιες απόψεις σε διάφορες συνεντεύξεις του (Imset, 1995).

⁶⁵ Ο Οτσαλάν, ωστόσο, συνέχισε να κάνει αναφορές στο ενδεχόμενο μιας ομοσπονδιακής λύσης στο κουρδικό ζήτημα. Βλ. ενδεικτικά τη συνέντευξή του στον Michael Gunter. (Gunter, 1998)

⁶⁶ Για μια επισκόπηση της μεταστροφής του Οτσαλάν, κατά τη διάρκεια της δίκης του, που σηματοδότησε την εγκατάλειψη των ιδεωδών που ενστερνιζόταν και για τα οποία αγωνιζόταν το PKK βλ. (Gunter, 2008: 63-72)

διατηρήσει την «ιδεολογική αδιαλλαξία» της, εν αναμονή μιας βελτίωσης των συνθηκών στο έδαφος.

Το «Πρόγραμμα» του 1995, ωστόσο, σηματοδότησε μια θεμελιώδη αλλαγή στη δεύτερη βασική συνισταμένη της ιδεολογίας της οργάνωσης: τον μαρξισμό-λενινισμό. Τέσσερα χρόνια μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, το ΡΚΚ έκρινε ότι ήρθε η ώρα να αποτιμήσει τα νέα διεθνή δεδομένα και αφού πρώτα απαξίωσε τη σοβιετική εμπειρία, αντιπαραθέτοντας τον «βίαιο και πρωτόγονο» σοσιαλισμό της ΕΣΣΔ με τον «επιστημονικό και δημιουργικό» σοσιαλισμό του ίδιου, αποφάσισε να αφαιρέσει το σφυροδρέπανο από τη σημαία της οργάνωσης (Imset, 1995; Radu, 2001: 48-9). Στην πραγματικότητα, βέβαια, το ΡΚΚ, που γενικότερα διέθετε μια σχετικά απλοϊκή μαρξιστική θεώρηση (Marcus, 2007: 38), είχε αρχίσει ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80 να εγκαταλείπει την ταξική ανάλυση υπέρ μιας ασαφούς μετα-μοντέρνας αντίληψης που έφερνε στον επίκεντρο το άτομο και πρόκρινε την «ανθρώπινη χειραφέτηση» και τον «εξανθρωπισμό της κοινωνίας» (Özcan, 2006: 92-100, 106-7).

Μια επιπλέον ιδεολογική μεταβολή αυτής της περιόδου που παρουσιάζει ενδιαφέρον αφορά τη σχέση της οργάνωσης με το Ισλάμ. Ως μαρξιστική οργάνωση, το ΡΚΚ ήταν εκ προοιμίου αντίθετο με τη θρησκεία. Ωστόσο, στα τέλη της δεκαετίας του '80, αντιμέτωπο με την προσπάθεια της τουρκικής κυβέρνησης να εκμεταλλευτεί το θρησκευτικό αίσθημα μεγάλης μερίδας του κουρδικού πληθυσμού παρουσιάζοντας την οργάνωση ως προτιθέμενη να καταπνίξει το Ισλάμ, το ΡΚΚ μετρίασε την αντι-θρησκευτική του στάση (McDowall, 2004: 435).⁶⁷ Η περισσότερο φιλο-ισλαμική στάση της οργάνωσης δεν αποτελούσε πραγματική ιδεολογική μεταστροφή αλλά είχε καθαρά προπαγανδιστικά κίνητρα. Στόχος αυτής της προπαγάνδας ήταν αφενός ο θρησκευόμενος κουρδικός πληθυσμός και αφετέρου το Ιράν με το οποίο προσπαθούσε το ΡΚΚ εκείνη την περίοδο να βελτιώσει τις σχέσεις του, προκειμένου να εξασφαλίσει την ανοχή του καθεστώτος στη δράση της οργάνωσης στη συνοριακή ζώνη με την Τουρκία (Imset, 1992: 138-9; McDowall, 2004: 436).

⁶⁷ Αρχής γενομένης το 1989, σε ορισμένα προπαγανδιστικά φυλλάδια του ΡΚΚ έκαναν την εμφάνισή τους ισλαμικές αναφορές (Imset, 1992: 138-140; Criss, 1995: 23), σε μια απόπειρα να προσεγγίσει (ή και να στρατολογήσει) τμήματα του κουρδικού πληθυσμού που μπορεί να αποξενώνονταν από τις μαρξιστικές θέσεις της οργάνωσης. Παράλληλα, εμφανίστηκαν ομάδες όπως το «Patriotic Men of Religion» (Yurtsever Dinadamlari Birfigi -YDB), το Partiya Islami Kurdistan (PIK) και το «Kurdistan Islami Harekat» (Kurdistan Islamic Movement -KIH) που έχαιραν της άμεσης ή έμμεσης στήριξης του ΡΚΚ (Imset, 1992: 141; McDowall, 2004: 435). Ωστόσο, αν και στο 5^ο Συνέδριο (1995) εξέδωσε ανακοίνωση που ανέφερε ότι το Ισλάμ δεν είναι αντίθετο με τους κουρδικούς εθνικούς στόχους και έκανε ειδική μνεία στο KIH (Marcus, 2007: 244), το ΡΚΚ δεν ανεχόταν την άσκηση θρησκευτικών καθηκόντων ανάμεσα στα μέλη της (αν και ήταν πιο επιεικής με τους απλούς συμπαθούντες) (Imset, 1992: 140-1).

Υπό το φως των παραπάνω ιδεολογικών ασαφειών και αντιφάσεων, η διατήρηση της ιδεολογικής συνοχής αποτελούσε μεγάλη πρόκληση. Ωστόσο, η δυνατότητα τήρησης αυστηρής διοίκησης και ελέγχου, που προσέφερε (όπως θα αναλυθεί παρακάτω στη σχετική ενότητα) η διασυνοριακή βάση στη Συρία, επέτρεπε στο ΡΚΚ να επιβάλει κατά μήκος της κομματικής ιεραρχίας ολοκληρωτική ταύτιση με τις αποφάσεις της ηγεσίας και κατά αυτόν τον τρόπο να το προστατέψει από τις ιδεολογικές διαφωνίες και διασπάσεις που ταλάνιζαν τις άλλες οργανώσεις. Σε αυτό συνέβαλε και η μεγάλη σημασία που έδινε το ΡΚΚ στην ιδεολογική εκπαίδευση των μελών του (Özcan, 2006:144-157). Ταυτόχρονα, εξίσου σημαντικό ήταν και το γεγονός ότι η διαμόρφωση της ιδεολογίας του κόμματος δεν ήταν προϊόν συζητήσεων και γόνιμων αντιπαραθέσεων αλλά βρισκόταν εξολοκλήρου στα χέρια του ίδιου του Οτσαλάν ο οποίος, αν και απαξιωτικός απέναντι σε όσους επικεντρώνονταν στη δημοσίευση επαναστατικών θεωριών εις βάρος της πρακτικής εξάσκησης της επανάστασης (Marcus, 2007:189), ήταν εξαιρετικά παραγωγικός.⁶⁸ Η απώλεια της βάσης στη Συρία, ωστόσο, στέρησε από την οργάνωση τη δυνατότητα επιβολής της ιδεολογικής ομοιομορφίας. Το αποτέλεσμα ήταν όταν επήλθε η ιδεολογική αναστροφή του Οτσαλάν μετά τη σύλληψή του, αν και τμήμα της οργάνωσης έμεινε πιστό, ανέκυψαν σημαντικές ιδεολογικές διαφωνίες που οδήγησαν σε αποχωρήσεις και διασπάσεις, καθώς αρκετοί θεώρησαν ότι οι νέες θέσεις του Οτσαλάν δεν ήταν παρά το «ξεπούλημα» του αγώνα προκειμένου να γλιτώσει τη θανατική ποινή (Marcus, 2007: 288, 291).

2.4.2.2 Προπαγάνδα

Η προπαγάνδα είχε εξαιρετικά σημαντικό και αναπόσπαστο ρόλο στην εξέγερση του ΡΚΚ. Ο λόγος ήταν ότι πέρα από το συνήθη στόχο της πληροφόρησης του πληθυσμού, στο όνομα του οποίου πραγματοποιείται η εξέγερση, και της αντίκρουσης της εχθρικής προπαγάνδας και παραπληροφόρησης, η προπαγάνδα του ΡΚΚ καλούταν να αναγεννήσει την κουρδική ταυτότητα εκεί που ακόμα και η χρήση της λέξης «Κούρδος» επέσυρε την ποινή φυλάκισης.

⁶⁸ Με την εξαίρεση κάποιων αρχικών κειμένων που χρονολογούνται από τη δεκαετία του '70, τα γραπτά του Mazlum Doğan, ο οποίος όμως είχε πεθάνει το 1982 στη φυλακή, και κάποια ελάχιστα –ιστορικής φύσεως- βιβλία υψηλόβαθμων στελεχών του ΡΚΚ, το σύνολο των ιδεολογικών κειμένων της οργάνωσης αποτελείται από τις πολύωρες προφορικές τοποθετήσεις του Οτσαλάν, οι οποίες ηχογραφούνταν και μοιράζονταν σε μέλη της οργάνωσης ή απομαγνητοφωνούνταν και δημοσιεύονταν σε γραπτή μορφή (Özcan, 2006: 106). Τα μέλη της οργάνωσης ήταν υποχρεωμένα να εντυφούν σε καθημερινή βάση στις θέσεις που εξέφρασε ο Οτσαλάν σε αυτές του τις τοποθετήσεις.

Την επομένη της εδραίωσης του τουρκικού κράτους, στα πλαίσια της σχεδιαζόμενης ομοιογενοποίησης του πληθυσμού που βρέθηκε εντός των συνόρων του νεοπαγούς κράτους, η Τουρκία επιχείρησε με κάθε τρόπο να εξαλείψει κάθε ίχνους κουρδικότητας. Τα ονόματα χιλιάδων κουρδικών χωριών άλλαξαν σε τουρκικά (Jongerden, 2007: 31-3; Hassanpour, 1998: 69; Marcus, 2007: 18). Αντίστοιχα, ορίστηκαν αποδεκτά ονόματα για παιδιά τα οποία δεν «αντικρούουν την εθνική κουλτούρα, ηθική και παραδόσεις και δεν προσβάλουν το κοινό [αίσθημα]», ενώ υπήρξαν περιπτώσεις αναγκαστικών αλλαγών ονομάτων όταν δε γίνονταν σεβαστές οι παραπάνω αρχές (McDowall, 2004: 427). Παράλληλα, δημιουργήθηκαν εσωτερικά σχολεία (Lundgren, 2007: 44; Kutschera, 1994: 13) στα οποία στέλνονταν παιδιά από απομακρυσμένες κουρδικές περιοχές προκειμένου να αποκοπούν από το –κουρδικό– τους περιβάλλον, με στόχο να δημιουργηθεί μια πλήρως εκτουρκισμένη νέα γενιά που θα έχει χάσει την επαφή με τις κουρδικές ρίζες της και κυρίως τη γλώσσα της. Προϊόν αυτού του συστήματος ήταν και ο ηγέτης του PKK, Αμντουλάχ Οτσαλάν, ο οποίος συνεννοούταν με πολύ μεγαλύτερη ευκολία στα τουρκικά και άρχισε να μαθαίνει εκ νέου κουρδικά μόνο τα τελευταία χρόνια (Gunter, 1998).

Στην προσπάθεια των Κούρδων διανοούμενων, στα πλαίσια της αναγέννησης του κουρδικού εθνικισμού τη δεκαετία του 1960, να αντισταθούν στην αφομοιωτική πολιτική της Τουρκίας, το κράτος απάντησε με έναν διττό τρόπο. Από τη μία πλευρά, τάχθηκε με περισσότερη σθεναρότητα πίσω από την άρνηση του ότι οι Κούρδοι ήταν κάτι άλλο πέρα από «Ορεσίβιοι Τούρκοι» που μετά από τη μακροχρόνια παραμονή τους στα βουνά ξέχασαν την πραγματική τους γλώσσα και πολιτισμό.⁶⁹ Από την άλλη πλευρά, αντιμετώπισε με άμεση καταστολή την αυξανόμενη εκείνη την περίοδο τάση, στους κύκλους των διανοούμενων, να εξερευνηθεί το κουρδικό ζήτημα, ακόμη και όταν αφορούσε αποκλειστικά φολκλορικά στοιχεία. Πολλά έντυπα, που έκαναν την εμφάνισή τους το διάστημα αυτό, έκλειναν με συνοπτικές διαδικασίες, μετά από εντολές των αρχών, μόλις τολμούσαν να κάνουν και την παραμικρή αναφορά στους Κούρδους και οι εκδότες τους συλλαμβάνονταν (Jongerden, 2007:

⁶⁹ Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, που έκανε για πρώτη φορά την εμφάνισή της το 1938 (McDowall, 2004: 210), οι Κούρδοι πήραν το όνομά τους από τον ήχο «κιρτ-κουρτ» που έκανε το χιόνι όταν οι πληθυσμοί αυτοί διέσχιζαν τα βουνά (Özcan, 2006: 68; Imset, 1995). Τις απόψεις αυτές του τουρκικού κράτους υποστήριζαν μια σειρά επιστημονικοφανών θεωριών που ανέπτυξαν διάφοροι Τούρκοι διανοούμενοι και τις οποίες υιοθέτησε με προθυμία η κυβέρνηση (Özcan, 2006: 237υ3; Kreyenbroek, 1992: 58).

58-9; Marcus, 2007: 19; Gunter, 1988: 392; McDowall, 2004: 407; Özcan, 2006: 75).⁷⁰ Για να παρακάμψουν τους τουρκικούς περιορισμούς, οι ομάδες αυτές κατέφυγαν στην εκτύπωση των περιοδικών και των βιβλίων τους στο εξωτερικό ή στην εισαγωγή ξένων έργων που πραγματεύονταν κουρδικά ζητήματα. Ωστόσο, με διάταγμά του 1967, η Τουρκία απαγόρευσε την εισαγωγή οποιουδήποτε (έντυπου ή μη) υλικού στην κουρδική γλώσσα (Barkey & Fuller, 1998: 84; Kutschera, 1994: 13; McDowall, 2004: 410).

Αυτές οι απαγορεύσεις και περιορισμοί συνεχίστηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 και αποκρυσταλλώθηκαν στο Σύνταγμα του 1982, το οποίο συντάχθηκε από τις στρατιωτικές αρχές και τέθηκε σε ισχύ προτού αυτές παραδώσουν την εξουσία στις πολιτικές δυνάμεις. Μέσα από μια σειρά άρθρων, το Σύνταγμα απαγόρευσε τη χρήση οποιασδήποτε γλώσσας πέραν της τουρκικής⁷¹ και επέβαλε ευρύτατους περιορισμούς στην ελευθερία της έκφρασης και του τύπου (Hassanpour, 1998: 57-8; Gunter, 1988: 399). Στα επόμενα χρόνια (και ενώ η εξέγερση του PKK είχε ήδη ξεκινήσει), επιπλέον των παραπάνω συνταγματικών προβλέψεων, οι τουρκικές δυνάμεις καταστολής απέκτησαν επιπρόσθετα εργαλεία λογοκρισίας. Τα σημαντικότερα ήταν η δυνατότητα που προσέφερε ειδικό διάταγμα του 1990 στον κυβερνήτη των περιοχών υπό καθεστώς έκτακτης ανάγκης να απαγορεύει εκδόσεις που «παραποιούν τα γεγονότα» στις περιοχές αυτές (McDowall, 2004: 429; Marcus, 2007: 129) και ορισμένες προβλέψεις του αντι-τρομοκρατικού νόμου που ψηφίστηκε το 1991 (Gunter, 2009: xxxiii).

Απέναντι σε αυτό το εκτεταμένο κλίμα λογοκρισίας και καταστολής, η ομάδα των ανθρώπων γύρω από τον Οτσαλάν, που αργότερα θα μετεξελιχθεί στο PKK, ακολούθησε μια κάπως ανορθόδοξη προσέγγιση στην ανάγκη προπαγάνδισης των θέσεων και των πράξεων της ομάδας. Αντίθετα με την πλειοψηφία των άλλων οργανώσεων που εδραιώθηκαν γύρω από μια έκδοση, προτίμησαν να μη δημιουργήσουν το δικό τους περιοδικό ή εφημερίδα, αφενός ως μέτρο προστασίας από την κρατική καταστολή (Özcan, 2006: 83, 86) και αφετέρου διότι, όπως πίστευαν, μια τέτοια έκδοση θα είχε μικρή χρησιμότητα καθώς οι φτωχοί δε θα μπορούσαν να

⁷⁰ Ανάμεσα στις δεκάδες περιπτώσεις η πιο χαρακτηριστική ήταν αυτή του μηνιαίου περιοδικού Yeni Akiş, που το 1966 έκανε την πρώτη γραπτή αναφορά στον «κουρδικό λαό» και όπως ήταν αναμενόμενο διατάχθηκε το άμεσο κλείσιμό του ενώ ο εκδότης του φυλακίστηκε.

⁷¹ Την απαγόρευση αυτή ενδυνάμωσε περαιτέρω το 1983 ο νόμος 2932, ο οποίος καταργήθηκε το 1991 επί προεδρίας Οζάλ (Barkey & Fuller, 1998: 84; McDowall, 2004: 426).

την αγοράσουν και οι αγράμματοι να τη διαβάσουν (Marcus, 2007: 29). Αντ' αυτού πρόκριναν τις κατ' ιδίαν επαφές και συζητήσεις με τον πληθυσμό στη νοτιοανατολική Τουρκία.

Μετά την αποχώρηση από την Τουρκία και τη μετεγκατάσταση στη Συρία, οι πρόσωπο-με-πρόσωπο επαφές με τον κουρδικό πληθυσμό παρέμειναν αναπόσπαστο κομμάτι της προπαγάνδας του PKK. Από την εποχή των πρώτων επιθέσεων το 1984, αντάρτες και ακτιβιστές του PKK πραγματοποιούσαν συχνές επισκέψεις σε απομακρυσμένα χωριά προκειμένου να ενημερώσουν τους κατοίκους τους για τα κατορθώματα και τους στόχους της οργάνωσης και να αντικρούσουν την επίσημη τουρκική πληροφόρηση που αναμετέδιδαν η τηλεόραση και το ραδιόφωνο (Marcus, 2007: 81, 131; Imset, 1992: 69). Αυτού του είδους η άμεση προπαγάνδα είχε πρωταρχικό ρόλο και στα στρατόπεδα εκπαίδευσης της οργάνωσης στη Συρία, όπου ο Οτσαλάν είχε τη δυνατότητα να έρχεται σε επαφή και να προπαγανδίζει τις θέσεις του σε καθημερινή βάση στα νέα μέλη (Marcus, 2007: 159; Özcan, 2006: 146).

Ταυτόχρονα, το PKK ανέπτυξε έναν εκτεταμένο μηχανισμό προπαγάνδας, που περιλάμβανε έντυπα και οπτικοακουστικά μέσα, τον οποίον η Τουρκία παρά τις προσπάθειές της απέτυχε να αντισταθμίσει.⁷² Έτσι, παράλληλα με τα εκδοτικά εγχειρήματα μέσα στην Τουρκία, τα οποία όμως κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν τις κρατικές διώξεις και την παρακρατική βία⁷³ (Marcus, 2007: 189-194; McDowall, 2004:431), το PKK διέθετε τις δικές του επίσημες εκδόσεις οι οποίες τυπώνονταν στο εξωτερικό και εισάγονταν λαθραία στην Τουρκία (Romano, 2006: 151). Τα σημαντικότερα ήταν η επίσημη εφημερίδα του PKK, *Serxwebun*, και το περιοδικό *Berxwedan* (Gunter, 1991: 15). Το μεγαλύτερο μέρος του προπαγανδιστικού υλικού αποτελούταν από τις «Αναλύσεις της Κομματικής Ηγεσίας», που στην ουσία ήταν οι συνεντεύξεις, τα μηνύματα μέσω ασυρμάτου και οι ομιλίες του Οτσαλάν

⁷² Χαρακτηριστική είναι η αναφορά που κάνει ο Turgut Özal στην προαναφερθείσα απόρρητη επιστολή του προς Demirel στην προπαγάνδα του PKK και τα μέτρα παραπληροφόρησης και χειραγώγησης του τύπου που οφείλει να λάβει η κυβέρνηση για να την αντιμετωπίσει (Jongerden, 2007: 47). Η απελπισία της τουρκικής κυβέρνησης έφτανε ορισμένες φορές σε ακραίο σημείο. Για παράδειγμα οι αρχές της πόλης Batman αποφάσισαν να αλλάξουν τα χρώματα των φωτεινών σηματοδοτών από κόκκινο, κίτρινο, πράσινο που αντιστοιχούσαν στα χρώματα της κουρδικής σημαίας σε κόκκινο, κίτρινο, μπλε αλλά αναγκάστηκαν να τα επαναφέρουν μετά από αντιδράσεις των κατοίκων (Hassanpouir, 1998: 66)

⁷³ Πέρα από τα δικαστικά προβλήματα, τα πρόστιμα και το κλείσιμο των εκδόσεων, πολλοί δημοσιογράφοι που δούλευαν σε αυτά ξυλοκοπήθηκαν ή και δολοφονήθηκαν ενώ και οι διανομείς τύπου υπήρξαν στόχος απειλών από τις δυνάμεις ασφαλείας ώστε να σταματήσουν να εμπορεύονται τα εν λόγω έντυπα.

τις οποίες ηχογραφούσαν και στη συνέχεια απομαγνητοφωνούσαν και τύπωναν σε μορφή βιβλίων (Özcan, 2006: 146; Marcus, 2007: 157).⁷⁴

Το γεγονός ότι το έντυπο αυτό προπαγανδιστικό υλικό προϋπέθετε ένα βαθμό «μύησης» στον αγώνα του ΡΚΚ -και κατά συνέπεια απευθυνόταν κατά βάση σε όσους ήδη έτρεφαν κάποια συμπάθεια προς την οργάνωση- σε συνδυασμό με τα υψηλά επίπεδα αναλφαβητισμού⁷⁵ που επικρατούσαν ακόμα σε πολλές περιοχές του Κουρδιστάν, καθιστούσε αναγκαία την εισαγωγή οπτικοακουστικών μέσων. Έτσι, πέρα από την προφορική προπαγάνδα που ασκούσαν οι αντάρτες και οι πολιτικοί ακτιβιστές του ΡΚΚ,⁷⁶ η οργάνωση δημιούργησε ραδιοφωνικούς σταθμούς. Η χρήση του ραδιοφώνου ως μέσο άσκησης κουρδικής (και αντιτουρκικής) προπαγάνδας δεν ήταν καινούρια. Προγράμματα στην κουρδική γλώσσα εξέπεμπαν τα προηγούμενα χρόνια ραδιοφωνικοί σταθμοί από την Αίγυπτο, την (σοβιετική) Αρμενία, την Ρουμανία και την Ανατολική Γερμανία άλλοτε για να πλήξουν το Ιράκ, το Ιράν ή την Τουρκία (McDowall, 2004: 405; Gunter, 1991: 28; Gunter, 1988: 402). Παρά το γεγονός ότι η Τουρκία απαγόρευε την ακρόαση ξένων ραδιοφώνων, στην πραγματικότητα δε μπορούσε να κάνει και πολλά για να το εμποδίσει (Hassanpour, 1998: 60).

Αντίστοιχα ανήμπορη ήταν η Άγκυρα απέναντι στο έτερο (και ίσως το πιο εντυπωσιακό) μέσο προπαγάνδας που χρησιμοποίησε το ΡΚΚ για να προσεγγίσει τις κουρδικές μάζες: τη δημιουργία τηλεοπτικού σταθμού. Το MED-TV με έδρα το Λονδίνο ξεκίνησε να εκπέμπει την άνοιξη του 1995 και σταδιακά εμπλούτισε το πρόγραμμά του με μια μεγάλη ποικιλία εκπομπών (σε διάφορες κουρδικές διαλέκτους και τις βασικές γλώσσες της περιοχής, συμπεριλαμβανομένου της τουρκικής) και μεταξύ άλλων περιλάμβαναν ειδησεογραφικά δελτία, πολιτικές εκπομπές, προγράμματα για παιδιά, ντοκιμαντέρ (δικής τους παραγωγής), εκπομπές για τον πολιτισμό, τις τέχνες, τη μουσική, όπως και διάφορα θρησκευτικής φύσεως προγράμματα (Hassanpour, 1998: 55-6). Συχνές ήταν οι ανταποκρίσεις από το πεδίο των μαχών και τα βιντεοσκοπημένα στιγμιότυπα από συγκρούσεις με τον τουρκικό στρατό (Romano, 2006: 151, 156), όπως επίσης και μεταδόσεις βιντεοσκοπημένων μηνυμάτων του Οτσαλάν ο

⁷⁴ Λόγω της τάσης του Οτσαλάν να μιλάει συχνά και πολύ, το υλικό αυτό ήταν εξαιρετικά ογκώδες. Σύμφωνα με έναν χονδρικό υπολογισμό ανερχόταν, στη διάρκεια 20 χρόνων, στις 144.000 σελίδες (Özcan, 2006: 151-2).

⁷⁵ Ανάλογα με την περιοχή τα ποσοστά αναλφαβητισμού κυμαίνονταν εκείνη την περίοδο από 40% έως και 80% σε ορισμένες απομακρυσμένες περιοχές (Özcan, 2006: 150; Marcus, 2007: 78; Gunter, 1988: 405).

⁷⁶ Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και τη διανομή διαφόρων αναμνηστικών με εθνικά σύμβολα όπως αναπτύχρες και σημαίες με τυπωμένα τα σύμβολα του Κουρδιστάν και του ΡΚΚ (Imset, 1992: 136).

οποίος κιόλας παρέμβαινε συχνά τηλεφωνικά στη διάρκεια των συζητήσεων (Barkey & Fuller, 1998: 33). Η δυνατότητα πλήρους ελέγχου επί του μηνύματος και η ευκολία στη χρήση δυνατών συμβόλων όπως ο εθνικός ύμνος και η σημαία του Κουρδιστάν (Hassanpour, 1998: 59) προσέφεραν στο ΡΚΚ ένα αναντικατάστατο εργαλείο προπαγάνδας, το οποίο είχε τεράστια απήχηση στο κοινό που στόχευε. Από το 1995 υπήρξε μεγάλη διάδοση των δορυφορικών πιάτων στις κουρδικές περιοχές και σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της τουρκικής κυβέρνησης έως και το 90% των Κούρδων (ακόμα και μέλη των μονάδων προστασίας υπαίθρου) παρακολουθούσαν το κανάλι, που σύμφωνα με εκτιμήσεις του διευθυντή του σταθμού συνολικά προσέλκυε περί τους 15 εκατομμύρια θεατές (Hassanpour, 1998: 71υ47; Romano, 2006: 154-5).

Η Τουρκία χρησιμοποίησε ένα ευρύ φάσμα αντι-μέτρων για να σιγήσει αυτό το ισχυρό μέσο προπαγάνδας. Οι συστηματικές καταστροφές των δορυφορικών δεκτών από τις δυνάμεις ασφαλείας, ο εκφοβισμός (ενίοτε και ποινικές διώξεις) των κατοίκων και όσων εμπορεύονταν ή εγκαθιστούσαν δορυφορικά πιάτα, ακόμα και διακοπή της ηλεκτροδότησης, ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένες αλλά εν τέλει αναποτελεσματικές (Hassanpour, 1998: 61; Barkey & Fuller, 1998: 33). Παράλληλα, η Άγκυρα κατέφυγε στο μπλοκάρισμα της μετάδοσης με παρεμβολές και παράσιτα (Hassanpour, 1998: 64) ενώ υπάρχουν αναφορές ότι επίσης παρείχε βοήθεια στο ΚDP για τη δημιουργία ενός αντι-ΡΚΚ σταθμού, το ΚTV (Romano, 2006: 158). Το μεγαλύτερο βάρος, όμως, των τουρκικών προσπαθειών έγινε στο επίπεδο των διπλωματικών πιέσεων στις ευρωπαϊκές χώρες να ανακαλέσουν την άδεια εκπομπής. Οι προσπάθειες αυτές έφεραν αποτελέσματα μετά την υπό εξέταση περίοδο, το 1999 συγκεκριμένα,⁷⁷ αναγκάζοντας έτσι το MED-TV στα επόμενα χρόνια να αλλάξει ονόματα, δορυφορικούς παρόχους και χώρες (έκδοσης αδειάς) (Romano, 2006: 157).⁷⁸

Εντούτοις, μόνο ένα μέρος από αυτόν τον πολυδιάστατο μηχανισμό προπαγάνδας είχε ως βάση του την Συρία. Από τη μία πλευρά, ήταν το ζήτημα του δικού της κουρδικού πληθυσμού που θα μπορούσε να επηρεαστεί «αρνητικά» από αυτού του είδους την κουρδική προπαγάνδα. Έτσι, το συριακό καθεστώς επέτρεπε κάποιες προπαγανδιστικές πρωτοβουλίες

⁷⁷ Είχαν προηγηθεί διάφορες δικαστικές έρευνες και έφοδοι της αστυνομίας (1996) τόσο στα κεντρικά γραφεία του MED-TV στην Αγγλία όσο και στο Βέλγιο και την Γερμανία όπου βρίσκονταν τα στούντιο του σταθμού (Karaca, 2010: 64).

⁷⁸ Στα παραπάνω μέσα άσκησης προπαγάνδας θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και το διαδίκτυο, στο οποίο το ΡΚΚ έχει έντονη παρουσία (Romano, 2006: 152; McDowall, 2004: 459). Ωστόσο, κατά την υπό εξέταση περίοδο η ηλεκτρονική παρουσία της οργάνωσης ήταν ακόμα μικρή και κυρίως η πρόσβαση του κουρδικού πληθυσμού στις υπηρεσίες διαδικτύου εξαιρετικά περιορισμένη.

για να διευκολύνει τη στρατολόγηση των Κούρδων της Συρίας στου κόλπους του ΡΚΚ όπως τη διανομή εντύπων και βιντεοκασετών με εθνικιστικό περιεχόμενο (Selvi, 2003: 96), προγράμματα καταπολέμησης του αναλφαβητισμού, τον εορτασμό του Newroz αλλά όταν τις ίδιες ακριβώς πρωτοβουλίες διηύθυναν και προωθούσαν ντόπιοι Κούρδοι που δε συνδέονταν με το ΡΚΚ, δεν επιδείκνυε την ίδια ανοχή (Tejel, 2009: 104-5). Από την άλλη πλευρά, δεδομένου ότι η Δαμασκός ήθελε να διατηρήσει τη δημόσια παρουσία του ΡΚΚ σε ένα χαμηλό προφίλ, ώστε να έχει τη δυνατότητα άρνησης ότι αυτή υφίσταται, επέτρεπε στο έδαφός της μόνο εκείνες τις προπαγανδιστικές λειτουργίες και δράσεις που δε θα μπορούσαν να στοιχειοθετήσουν μια άμεση σύνδεση με την ίδια.⁷⁹

Στα πλαίσια αυτά, αν και τμήμα της προπαγανδιστικής παραγωγής (κυρίως έντυπης) λάμβανε χώρα στη Συρία, ο προπαγανδιστικός μηχανισμός του ΡΚΚ είχε τη βάση του στο Ιράκ, όπου βρισκόταν το κέντρο τύπου⁸⁰ και οι ραδιοφωνικοί σταθμοί⁸¹ της οργάνωσης (Imset, 1992: 36), και την Ευρώπη, όπου πέρα από τις εκδόσεις και τον τηλεοπτικό σταθμό MED-TV, το ΡΚΚ είχε τη δυνατότητα να προπαγανδίσει τις θέσεις του μέσω των πολιτιστικών κέντρων και των διαφόρων εκδηλώσεων που διοργάνωνε. Κατά αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα με μία εκτίμηση, κατάφερε να κερδίσει τη στήριξη έως και του 90% της κουρδικής διασποράς (Barkey & Fuller, 1998: 32).

2.4.2.3 Πληροφορίες

Το 1989, το ΡΚΚ δημιούργησε το «Δίκτυο Πληροφοριών του Κουρδιστάν» (Tev-Sal) ως ξεχωριστή μονάδα υπεύθυνη για τη συλλογή πληροφοριών για τουρκικούς στρατιωτικούς στόχους (Imset, 1992: 137-8). Λίγα όμως είναι γνωστά για τον πραγματικό ρόλο και έκταση των δραστηριοτήτων του Tev-Sal. Τον μεγαλύτερο ρόλο στη συλλογή πληροφοριών φαίνεται να είχε το «Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο του Κουρδιστάν» (ERNK). Το ERNK, εν είδει πολιτικού βραχίονα της οργάνωσης, αποτελούταν από μέλη του ΡΚΚ, εκ των οποίων οι

⁷⁹ Παραδόξως όμως, η Δαμασκός επέτρεπε σε ξένους δημοσιογράφους να έρχονται στη Συρία για να πάρουν συνέντευξη από τον Οτσαλάν και να περιηγηθούν στις εγκαταστάσεις της οργάνωσης (Gunter, 1998; Radu 2001: 52)

⁸⁰ Ωστόσο, οι συνεντεύξεις τύπου του Οτσαλάν, όπως για παράδειγμα όταν ανακοίνωσε το Μάρτιο και ύστερα ξανά τον Απρίλιο του 1993 τη μονομερή εκχειρία, έλαβαν χώρα στην κοιλάδα Beqa'a στο Λίβανο (Marcus, 2007: 212-3; Kutschera, 1994: 14-5)

⁸¹ Σύμφωνα με μία αναφορά το ΡΚΚ το 1993 ξεκίνησε να λειτουργεί ραδιοφωνικό σταθμό και στη Δαμασκό (Pipes, 1995: 62).

περισσότεροι βρίσκονταν στην Τουρκία και επιτελούσαν βοηθητικές λειτουργίες, μεταξύ άλλων και την πληροφόρηση του στρατιωτικού βραχίονα της οργάνωσης ARGK για πιθανούς στόχους και τις κινήσεις των εχθρικών δυνάμεων (Imset, 1992: 136; McDowall, 2004: 426).⁸² Εξίσου σημαντική ήταν και η συμβολή του κουρδικού πληθυσμού που, είτε από συμπάθεια είτε από φόβο, ενημέρωνε και προειδοποιούσε τους αντάρτες για επικείμενες επιχειρήσεις του τουρκικών δυνάμεων ασφαλείας. Το PKK φέρεται μάλιστα να είχε πρόσβαση και μέσα στον τουρκικό στρατό καθώς το 1996 αποκαλύφθηκε ότι δύο αρχιλοχίες έδιναν πληροφορίες στους αντάρτες (Barkey & Fuller, 1998: 153).

Όσον αφορά τη συριακή συμβολή στον τομέα των πληροφοριών, αν και υπάρχουν αναφορές ότι η Δαμασκός παρείχε κάποιου είδους βοήθεια (Romano, 2006: 51), είναι περισσότερο πιθανό να συνέβαινε το αντίθετο, δηλαδή το PKK ως αντάλλαγμα για τη διασυννοριακή βάση να έδινε πληροφορίες για τις θέσεις και τις τακτικές των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων (Imset, 1992: 41). Σε μία περίπτωση, μάλιστα, το PKK φέρεται να προσέφερε πληροφορίες στις συριακές αρχές για την ύπαρξη διπλών πρακτόρων στους κόλπους των συριακών μυστικών υπηρεσιών (Vanly, 1992: 132).

Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία φαίνεται να ήταν σε θέση να συλλέγει ως κάποιο βαθμό πληροφορίες για το PKK στη Συρία. Κάποιες από αυτές πιθανόν να προέρχονταν από ισραηλινές πηγές (Makovsky, 1999) αλλά κατά βάση ήταν προϊόν των πληροφοριών που κατάφεραν να αποσπάσουν από συλληφθέντα μέλη του PKK. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στη Δαμασκό το 1993, ο τότε πρωθυπουργός Demirel, μπροστά στην άρνηση του Hafez al-Assad ότι το PKK βρισκόταν στη Συρία, φέρεται να παρουσίασε λεπτομερή στοιχεία για το που βρισκόταν ο Οτσαλάν, μαζί με την ακριβή διεύθυνση και τον αριθμό του τηλεφώνου του (Altunisik & Tur, 2006: 225). Σε κάθε περίπτωση, όμως, παρά τη δυνατότητα που είχε η Τουρκία να συλλέξει πληροφορίες, δε μπορούσε να ενεργήσει βάσει αυτών των πληροφοριών στη Συρία.⁸³ Ωστόσο, η «υπερβολική» ασφάλεια που βίωνε το PKK και κυρίως ο Οτσαλάν στη Συρία είχε αρνητικό αντίκτυπο αφενός στην ετοιμότητα της οργάνωσης να

⁸² Για περισσότερα για το ERNK και το ARGK και γενικότερα για την οργανωτική διάρθρωση του PKK βλ. παρακάτω την ενότητα «2.4.3.2 Διοίκηση και Έλεγχος».

⁸³ Στο Λίβανο, όπου υπάρχουν ενδείξεις δραστηριότητας Τούρκων πρακτόρων (Vanly, 1992: 132), είχε σχετικά μεγαλύτερη - αν και πάλι όχι πλήρη- δυνατότητα.

δαισθανθεί και να αντιμετωπίσει ραγδαίες αλλαγές στο περιβάλλον, όπως αυτή του 1998. Αφετέρου, επέτρεψε στο PKK να αμελήσει την ανάπτυξη βασικών μέτρων αντικατασκοπίας.⁸⁴

2.4.3 Στρατιωτική διάσταση

2.4.3.1 Στρατολόγηση

Παρά τις εκτεταμένες προσπάθειες στρατολόγησης το PKK φεύγοντας από την Τουρκία δεν είχε παραπάνω από μερικές δεκάδες (Imset, 1995) και στην καλύτερη περίπτωση μερικές εκατοντάδες (Marcus, 2007: 37) μέλη. Σε αρκετές περιπτώσεις, δυνητικά μέλη έδειχναν αρχικό ενδιαφέρον αλλά μετά από κάποιο διάστημα εγκατέλειπαν την οργάνωση (Özcan, 2006: 81). Για τα απογοητευτικά αυτά αποτελέσματα ευθυνόταν τόσο ο φόβος πιθανής παρείσφρησης από πληροφοριοδότες των δυνάμεων ασφαλείας, που καθιστούσε επιβεβλημένη την καχυποψία απέναντι σε νέα πιθανά μέλη, όσο και ο ανταγωνισμός των δεκάδων άλλων οργανώσεων που δραστηριοποιούνταν εκείνη την περίοδο στην Τουρκία. Αξίζει να σημειωθεί ότι εξαρχής το PKK, εξαιτίας των μαρξιστικών καταβολών του, στρατολογούσε κατά βάση Κούρδους των κατώτερων κοινωνικών τάξεων και όχι ανάμεσα στους φυλετικούς αρχηγούς και την τάξη των γαιοκτημόνων που συνήθως αποτελούσαν τον κορμό των κουρδικών εθνικιστικών εγχειρημάτων (Bruinessen, 1988: 40; Imset, 1995).

Στη Συρία η οργάνωση μπόρεσε να ενισχύσει αισθητά τις δυνάμεις της, φτάνοντας να απαριθμεί γύρω στους 10.000-15.000 αντάρτες (πλήρους απασχόλησης) και μια πολλαπλάσια σε αριθμό εφεδρική δύναμη.⁸⁵ Ο ρόλος της Συρίας στην αύξηση αυτή των μελών του PKK

⁸⁴ Για παράδειγμα, ο εκδιωγμένος από τη Συρία Οτσαλάν λειτουργούσε ακόμα υπό την ψευδαίσθηση ασφάλειας, που του είχε δημιουργήσει η επί τόσων ετών προστασία που του παρείχε το συριακό καθεστώς, και συνέχισε να χρησιμοποιεί το κινητό του, χωρίς ουδεμία πρόβλεψη μυστικότητας, για να επικοινωνεί με τους συνεργάτες του μέχρι και την τελευταία στιγμή πριν τη σύλληψή του.

⁸⁵ Η εκτίμηση αυτή είναι κατά προσέγγιση αφενός γιατί υπάρχουν αποκλίσεις από πηγή σε πηγή και αφετέρου γιατί υπάρχουν διακυμάνσεις στον χρόνο. Για παράδειγμα σύμφωνα με τις επίσημες τουρκικές εκτιμήσεις η δύναμη του PKK στις αρχές της δεκαετίας του '90 δεν ξεπερνούσε τα 3.900 άτομα, ενώ η οργάνωση είχε επιπλέον 400.000 υποστηρικτές και συμπαθούντες στην Τουρκία και πάνω από 500.000 στην Ευρώπη (Imset, 1995). Η εκτίμηση αυτή, τουλάχιστον ως προς το πρώτο σκέλος, είναι υπερβολικά συντηρητική. Άλλες πηγές ανεβάζουν τον αριθμό, για το ίδιο διάστημα, στους 10.000 (Radu, 2001: 47) με την προσθήκη επιπλέον πολιτοφυλακή της τάξης των 60.000 (Marcus, 2007: 179). Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στοιχεία του αμερικανικού υπουργείου εξωτερικών το οποίο από 3.000 το 1993 (Imset, 1995), αναπροσάρμοσε την εκτίμηση του προς τα πάνω κάνοντας λόγω το 1995 για 15.000 αντάρτες και 75.000 πολιτοφύλακες (White, 2000: 143). Η εκτίμηση αυτή (15.000) συνάδει με αυτήν του PKK (Imset, 1995). Η περίοδος 1994-5 συμπίπτει με την κορύφωση στη στρατολόγηση της οργάνωσης

ήταν τόσο έμμεσος όσο και άμεσος αλλά κυρίως συνίστατο στη δημιουργία ενός κατάλληλου περιβάλλοντος για το «ξεκαθάρισμα» των υποψήφιων μελών και την «ομαλή» ενσωμάτωσή τους στους κόλπους της οργάνωσης. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, η Συρία βοήθησε στη στρατολόγηση του PKK ενισχύοντας το προφίλ της οργάνωσης, καθώς λόγω της διασυνοριακής βάσης το PKK μπόρεσε να κλιμακώσει τη σύγκρουση με την Τουρκία και να προσελκύσει έτσι περισσότερα μέλη. Παράλληλα, ρίχνοντας όλη τη στήριξή της στο PKK, την απάλλαξε από πιθανούς ανταγωνιστές που θα μπορούσαν να της αποστερήσουν μέρος των μελών της.

Σε ένα πιο άμεσο επίπεδο, η Δαμασκός προσέφερε στο PKK μια μεγάλη δεξαμενή δυναμικών μελών, τους Κούρδους της Συρίας, απ' όπου η οργάνωση μπορούσε να στρατολογήσει ελεύθερα. Κυρίως μετά την αναβίωση του κουρδικού εθνικισμού στο Ιράκ το 1985 και υπό τον φόβο μια ενδεχόμενης αναμόχλευσης του κουρδικού στοιχείου στη Συρία, το καθεστώς παρότρυνε ενεργά το PKK να στρατολογήσει ανάμεσα στους Κούρδους της Συρίας. Κατά αυτόν τον τρόπο, η Δαμασκός φιλοδοξούσε να διοχετεύσει το κουρδικό εθνικό αίσθημα προς ελεγχόμενες από αυτήν οδούς και να το κατευθύνει προς τη σύγκρουση με την Τουρκία αντί της εσωτερικής κατάστασης. (Gunter, 1991: 10; Marcus, 2007: 100-1) Υπολογίζεται ότι 7.000 Σύριοι Κούρδοι σκοτώθηκαν στη διάρκεια μαχών με τον τουρκικό στρατό και όπως ισχυρίζονται οι οικογένειές τους η συριακή κυβέρνηση δεν απέστειλε ποτέ σε αυτούς χαρτιά στρατεύσης, ένδειξη ότι το καθεστώς γνώριζε ή είχε ενημερωθεί από το PKK για τον θάνατό τους (McDowall, 2004: 479).

Μετά την έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεων εναντίον της Τουρκίας το 1984, το PKK βρέθηκε μπροστά σε ένα μεγάλο κύμα υποψήφιων μελών που, εντυπωσιασμένοι από τα κατορθώματα των ανταρτών, κατεύθαναν μαζικά στη Συρία για να ενταχθούν στους κόλπους της εξέγερσης.⁸⁶ Το PKK ήταν απροετοίμαστο αφενός για να υποδεχτεί τον μεγάλο όγκο των

και έκτοτε παρατηρείται μια μείωση στον αριθμό μελών: 5.000-6.000 το 1996 (Marcus, 2007: 249) και 8.500 το 1998 (Özcan, 2006: 81: 217) προτού ξεκινήσει η μαζική έξοδος μετά τη σύλληψη του Οτσαλάν.

⁸⁶ Παράλληλα με αυτούς που ήρθαν εθελοντικά στο PKK για να συνεισφέρουν στον κουρδικό εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, υπήρχαν ορισμένοι που κυριολεκτικά είχαν απαχθεί από τους αντάρτες στα πλαίσια του «νόμου περί υποχρεωτικής στρατεύσης» που είχε εγκριθεί από το PKK το 1989. Βάσει του νόμου αυτού όλοι οι Κούρδοι (της Τουρκίας) που συμπλήρωναν τα δεκαοχτώ τους χρόνια (με ορισμένες εξαιρέσεις) ήταν υποχρεωμένοι να καταταγούν στο PKK. Ο στόχος της οργάνωσης ήταν αφενός να ενισχύσει τις δυνάμεις του και αφετέρου, δεδομένου ότι η στρατεύση ήταν υποχρεωτική στην Τουρκία, να στερήσει από τον αντίπαλο στρατιώτες. Ωστόσο, πολλοί νέοι δεν ήταν πρόθυμοι να πολεμήσουν για το PKK με αποτέλεσμα οι αντάρτες να τους παίρνουν μαζί τους με τη βία. Έχοντας εντολές επιστρέφοντας να έχουν μαζί τους έναν συγκεκριμένο αριθμό νέων μελών και δεδομένου ότι πολλές οικογένειες έκρυβαν τα παιδιά τους, που κινδύνευαν να γίνουν στόχος της βίαιης στρατολόγησης, όταν οι αντάρτες προσέγγιζαν τους οικισμούς τους, οι διοικητές των μονάδων αναγκάζονταν να στρατολογήσουν ανηλίκους ή και μεσήλικες γυναίκες. Τελικά, το μέτρο εγκαταλείφθηκε γιατί αφενός έπληττε το προφίλ της οργάνωσης,

αφιχθέντων και αφετέρου να διαχειριστεί την ομαλή και πειθαρχημένη ενσωμάτωσή τους στο κόμμα. Δεδομένου ότι οι περισσότεροι ήταν σχετικά μορφωμένοι και δεν προέρχονταν από τα κατώτατα κοινωνικά στρώματα όπως τα πρώτα μέλη της οργάνωσης, το πρόβλημα συνίστατο τόσο στην προσαρμογή τους στις δύσκολες συνθήκες ζωής που επρόκειτο να αντιμετωπίσουν ως αντάρτες στα βουνά της Τουρκίας όσο και στη μεγαλύτερη τάση τους να αμφισβητούν τις αποφάσεις την κεντρικής ηγεσίας και να δυσανασχετούν με την απαίτηση τυφλής υποταγής στον Οτσαλάν (Marcus, 2007: 134-5).

Παρόλα αυτά, ενώ η απαιτούμενη δοκιμαστική περίοδος για να ενταχθεί κάποιος στη στρατιωτική δύναμη του PKK ήταν έως και τρία χρόνια, οι διαδικασίες ήταν πιο απλές και ταχείες για αυτούς που έρχονταν στη Συρία (Imset, 1992: 144). Ο λόγος ήταν ότι το περιβάλλον στρατολόγησης στη Συρία ήταν περισσότερο ελεγχόμενο. Από τη μία πλευρά, το PKK είχε τη δυνατότητα να απομονώσει πλήρως τα υποψήφια μέλη από το προσωπικό τους περιβάλλον και να ασκεί πλήρη εποπτεία και έλεγχο πάνω τους. Κατά αυτόν τον τρόπο, μπορούσε αφενός να διακρίνει με μεγαλύτερη ευκολία πιθανούς πράκτορες της Τουρκίας ή απλώς ακατάλληλους για τις απαιτήσεις του αγώνα και αφετέρου να τους κατηχήσει στις ιδέες και την πειθαρχία που απαιτούσε η οργάνωση. Από την άλλη πλευρά, όντας σε ένα ελεγχόμενο περιβάλλον, το PKK μπορούσε να εξουδετερώσει δυνητικές απειλές και να εκμεταλλευτεί το φόβο που αυτές οι «εκκαθαρίσεις» προκαλούσαν για να επιβάλει τη συμμόρφωση των υπολοίπων. Τέτοιου είδους εκκαθαρίσεις έλαβαν χώρα στα τέλη της δεκαετίας του '80 στα πλαίσια των οποίων εκτελέστηκαν περί τα 100 νέα μέλη.⁸⁷

ωθώντας τον πληθυσμό να καταταγεί αντίθετα στις «μονάδες προστασίας υπαίθρου» για να προστατευτεί, και αφετέρου έχετε σε κίνδυνο τα υφιστάμενα μέλη καθώς αρκετοί κατάφεραν να διαφύγουν και επιστρέφοντας στην Τουρκία, για να γίνουν πιστευτοί από τις αρχές ότι είχαν πάει χωρίς τη θέλησή τους, αποκάλυπταν πολύτιμες πληροφορίες για όσα είχαν δει και ακούσει. Εξάλλου, σύντομα έγινε σαφές ότι ήταν αδύνατο να αναγκάσεις κάποιον να πολεμήσει –πόσο μάλλον αποτελεσματικά- αν αυτός δεν ήθελε να το κάνει. (Marcus, 2007: 117-9; Imset, 1992: 84-6)

⁸⁷ Οι εκτελέσεις αυτές, στην πλειοψηφία τους αναίτιες, ήταν εξίσου προϊόν του φόβου (ή πιο σωστά παράνοιας) του Οτσαλάν ότι υπήρχαν Τούρκοι πράκτορες ανάμεσα στα νέα μέλη. Στην πραγματικότητα, υπέκρυπταν τον φόβο του ότι αποτελούσαν δυνητική απειλή για την αδιαμφισβήτητη απόλυτη εξουσία του επί της οργάνωσης. Όπως συνήθως, όταν η κατάσταση ξέφυγε εκτός ελέγχου, ο Οτσαλάν επέρριψε τις ευθύνες σε τρίτον (στην προκειμένη περίπτωση τον διοικητή του στρατοπέδου Mahsum Korkmaz, Sahin Balic) παρά το γεγονός ότι ο ίδιος είχε διατάξει τις εκτελέσεις. Ο Balic δικάστηκε και εκτελέστηκε και το ζήτημα έληξε με την αναγόρευση ως μάρτυρες όσων είχαν άδικα δολοφονηθεί. (Marcus, 2007: 135-7)

2.4.3.2 Διοίκηση και Έλεγχος

Το PKK ήταν χαρακτηριστικό παράδειγμα τριαδικής οργάνωσης (κόμμα - πολιτικός βραχίονας - στρατιωτικός βραχίονας) που λειτουργούσε στη βάση του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού οριζοντίως και καθέτως της πυραμίδας. Η βασική δομή⁸⁸ του κόμματος αποτελείται από τον «Πρόεδρο» («γενικός γραμματέας» έως το 1995), την «Κεντρική Επιτροπή» και το «Κεντρικό Πειθαρχικό Συμβούλιο». Το έργο των παραπάνω τυπικά ελέγχεται από το «Συνέδριο του Κόμματος» που συνεδριάζει κάθε τέσσερα χρόνια. Η δομή αυτή αναπαράγεται στα χαμηλότερα επίπεδα της πυραμίδας: την επαρχιακή διοίκηση, τις περιφερειακές και τις τοπικές οργανώσεις και τους μεμονωμένους πυρήνες. (Imset, 1995)⁸⁹ Παρόμοια διοικητική ιεραρχία συναντάται στον πολιτικό βραχίονα της οργάνωσης, το «Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο του Κουρδιστάν» (ERNK), που ανάλογα με τον χώρο δράσης του (Τουρκία ή εξωτερικό) είναι υπεύθυνο μεταξύ άλλων για την προπαγάνδα, τη χρηματοδότηση, τη στρατολόγηση, την οργάνωση διαδηλώσεων, τη συλλογή πληροφοριών και τις διπλωματικές επαφές (Imset, 1992: 135-6). Η ιεραρχία ήταν ακόμα πιο απόλυτη στον στρατιωτικό βραχίονα του PKK, το «Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό του Κουρδιστάν» (ARGK).⁹⁰

Ωστόσο, προτού μπορέσει το PKK να εδραιώσει την παραπάνω ιεραρχική δομή, στη διάρκεια των πρώτων χρόνων όταν η οργάνωση βρισκόταν στην Τουρκία, η άσκηση αποτελεσματικής διοίκησης και ελέγχου ήταν πρακτικά αδύνατη. Τα μέλη της οργάνωσης συνέχιζαν να λειτουργούν βάσει δικών τους πρωτοβουλιών και οι άνωθεν εντολές συχνά δε γίνονταν σεβαστές ακόμα και όταν αποφασίστηκε το 1978 η δημιουργία ενός περισσότερο

⁸⁸ Η παραπάνω διάρθρωση αναπαριστά τη δομή του PKK πριν τη σύλληψη του Οτσαλάν. Αργότερα υιοθετήθηκαν ορισμένες αλλαγές με βασικότερη την ενίσχυση αλλά όχι υποκατάσταση του ρόλου του Προέδρου από το «Προεδρικό Συμβούλιο», που μέχρι τότε τον επικουρούσε στο έργο του, και την αντικατάσταση της «Κεντρικής Επιτροπής» από το «Κομματικό Συνέδριο» (Özcan, 2006: 136)

⁸⁹ Για μια σχηματική απεικόνιση αυτής της δομής βλ. (Özcan, 2006: 232) Σε κάθε επίπεδο λειτουργούσαν και ορισμένες υπο-διοικήσεις που ασχολούνταν με συγκεκριμένα θέματα, όπως για παράδειγμα η «Στρατιωτική Επιτροπή» που επέπτευε το ARGK. Άλλα όργανα και επιτροπές υπήρχαν για να διαχειρίζονται ζητήματα που αφορούσαν τις γυναίκες, τους νέους, τους εργαζόμενους και τους διανοούμενους. (Özcan, 2006: 172; Gunter, 2009: 120)

⁹⁰ Αρχικά οι αρμοδιότητες του ERNK και του ARGK συνέπιπταν στα πλαίσια των «Απελευθερωτικών Ταξιαρχιών (Μονάδων) του Κουρδιστάν» (HRK) οι οποίες σχηματίστηκαν το 1984. Το 1985 αποφασίστηκε η δημιουργία ξεχωριστού πολιτικού βραχίονα του ERNK και το 1986 δημιουργήθηκε το ARGK που αντικατέστησε το HRK. Αν και τα μέλη του ERNK συμμετείχαν ορισμένες φορές στις πολεμικές επιχειρήσεις το ARGK, που αντίθετα με το HRK είχε δομή και διάρθρωση που παρέπεμπε περισσότερο σε τακτικό στρατό παρά αντάρτικη δύναμη, ήταν η βασική στρατιωτική δύναμη της οργάνωσης. (Imset, 1992: 129-33, 142-3; Jongerden, 2007: 62; Özcan, 2006: 171; Button, 1995: 71-2) Μετά τη σύλληψη του Οτσαλάν, στα πλαίσια της οργανωτικής αναδιάρθρωσης το ERNK αυτοδιαλύθηκε και αντικαταστάθηκε από μια περισσότερο αποκεντρωμένη οργάνωση, την «Δημοκρατική Ένωση του Κουρδικού Λαού», ενώ το ARGK μετονομάστηκε σε «Δύναμη Λαϊκής Άμυνας» (Gunter, 2009: 111, 114).

δομημένου μηχανισμού λήψης αποφάσεων, αποτελούμενο από μια «κεντρική επιτροπή»⁹¹ και τις κατά τόπους «περιφερειακές προπαρασκευαστικές επιτροπές» (Marcus, 2007: 47). Η απόφαση για την αυστηρότερη άσκηση της διοίκησης και ελέγχου επηρεάστηκε εν μέρει από την εμφάνιση ρηγμάτων μέσα στην οργάνωση ένα χρόνο νωρίτερα, που οδήγησαν ήδη στο πρώτο σχίσμα στους κόλπους της όταν μέλη της οργάνωσης στην περιοχή Gaziantep μετά από διαφωνίες αποχώρησαν και αργότερα σχημάτισαν νέα οργάνωση με το όνομα «Tekosin» (Imset, 1992: 17-8, 161-20). Η ανταρσία του Gaziantep αντιμετωπίστηκε με συνοπτικές διαδικασίες όταν οι δύο βασικοί ηγέτες της, Ali Yaylacik και Mehmet Uzun δολοφονήθηκαν, δημιουργώντας έτσι προηγούμενο για τον τρόπο που το PKK χειριζόταν την αμφισβήτηση στο μέλλον.⁹²

Στη Συρία ο Οτσαλάν βρήκε ένα περιβάλλον που επέτρεψε αφενός στον ίδιο να εδραιώσει την απόλυτη εξουσία του και αφετέρου στο PKK να δημιουργήσει ένα εκτεταμένο και αποτελεσματικό μηχανισμό για την πρόληψη και την καταστολή της απειθαρχίας όπως και αν αυτή οριζόταν. Στα πλαίσια αυτά, ο Οτσαλάν κατάφερε να δημιουργήσει ένα αμιγώς προσωπολατρικό σύστημα, βάσει του οποίου ο ίδιος φερόταν να είναι η πηγή κάθε ιδεολογικού κειμένου και κάθε πρωτοβουλίας (στρατιωτικής ή μη), με άλλα λόγια το Α και το Ω της διαδικασίας λήψης αποφάσεων (Radu, 2001: 49). Αυτό του επέτρεπε να αναφέρεται αποκλειστικά στον εαυτό του ως «κομματική ηγεσία» (Marcus, 2007: 144) και να δηλώνει με υπεροψία ότι δεν *«χρειάστηκε ποτέ να γίνουν εκλογές»* για την επιλογή του στη θέση του προέδρου και ότι η διαδικασία διαβουλεύσεων (και το μυστικό της επιτυχίας του) συνίσταται στο να εκφράζει *«μια συγκεκριμένη γνώμη και να μην υποχωρεί ωστόσο να προσαρμόσει την άποψη του άλλου στη δική του»* (Özcan, 2006: 82). Στην πραγματικότητα, όμως, ο Οτσαλάν δε διασφάλιζε την πρωτοκαθεδρία του μέσω της πειθούς, ούτε καν μέσω των απαξιοτικών και ενίοτε προσβλητικών χαρακτηρισμών που συχνά εκτόξευε εναντίον των μελών του PKK και του κουρδικού λαού γενικότερα (Özcan, 2006: 182), αλλά δια του εκφοβισμού και της βίας.⁹³

⁹¹ Τα μέλη της πρώτης «Κεντρικής Επιτροπής» ήταν οι: ο Abdullah Ocalan (ο οποίος ορίστηκε και πρόεδρος), η Kesire Yildirim (μετέπειτα σύζυγος του Οτσαλάν), ο Sahin Donmez, ο Cemil Bayik, ο Mehmet Karasungur, ο Mahsum Dogan και ο Mehmet Hayri Durmus. (Imset, 1992: 20)

⁹² Είναι χαρακτηριστικό ότι από αυτούς που παρευρέθηκαν στην ιδρυτική συνάντηση του PKK μόνο ο Cemil Bayik κατάφερε να παραμείνει σε θέση ισχύος έως σήμερα. Με την εξαίρεση τριών-τεσσάρων που πέθαναν από «φυσιολογικά» -για μέλη ένοπλης ομάδας- αίτια, οι υπόλοιποι υπέστησαν κάποιου είδους πειθαρχική τιμωρία ή και δολοφονήθηκαν από το κόμμα (Özcan, 2006: 81; Mango, 2005: 34).

⁹³ Ανάλογες τακτικές χρησιμοποιούσε το PKK και για την αντιμετώπιση προκλήσεων από άλλες κουρδικές και αριστερές οργανώσεις κυρίως στην Ευρώπη (Bruinessen 1988: 46; Gunter, 1991: 13) ενώ, όπως και στα πρώτα του χρόνια στην Τουρκία,

Πολλά μέλη του PKK, συχνά υψηλόβαθμα, που τολμούσαν να αμφισβητήσουν την κρίση του ή απλώς αποτελούσαν δυνητική απειλή μπορούσαν εύκολα να εξουδετερωθούν ή να παραμεριστούν εμφανιζόμενοι ως αποδιοπομπαίοι τράγοι για τις αποτυχίες ή τα λάθη της οργάνωσης. Μία από τις πιο γνωστές περιπτώσεις ήταν αυτή του Cetin Gungor (επίσης γνωστός ως Semir), που ήταν υπεύθυνος για τις δραστηριότητες της οργάνωσης στην Ευρώπη, ο οποίος αρχικά κρατήθηκε σε αυτοσχέδια φυλακή σε διαμέρισμα στην Κολωνία και τελικά δολοφονήθηκε το 1985, καθώς η κριτική του για τον αυξανόμενο αυταρχισμό του PKK θεωρήθηκε προδοτική (Marcus, 2007: 89-93).⁹⁴ Άλλοι, μεταξύ αυτών και η σύζυγος του Οτσαλάν, Kesire Yildirim,⁹⁵ είχαν καλύτερη τύχη καθώς η τιμωρία τους συνίστατο σε προσωρινή φυλάκιση και αναγκαστική σύνταξη μιας αναφοράς αυτοκριτικής, την οποία έπρεπε να διαβάσουν μπροστά στα υπόλοιπα μέλη του PKK, υπό έντονες αποδοκιμασίες, για να λάβουν, μετά τον δημόσιο εξευτελισμό, τη συγχώρεση του Οτσαλάν (Marcus, 2007: 110; Kutschera, 2000: 18). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση του Mehmet Sener, ο οποίος δολοφονήθηκε το 1991. Ενώ η πλειοψηφία όσων ερχόταν σε ρήξη με τον Οτσαλάν (ή διαισθάνονταν ότι θα αποτελέσουν στόχο εσωτερικών εκκαθαρίσεων) κατέφευγαν στην προστασία του KDP στο βόρειο Ιράκ, το Ιράν ή ακόμα και την Ευρώπη, όπου έπρεπε να ζουν σε καθεστώς ημι-παρανομίας για να γλιτώσουν από τα αντίποινα, ο Sener έκανε το λάθος να έρθει στη Συρία. Ενδεικτικό του απόλυτου ελέγχου που προσέφερε η βάση στη Συρία ήταν το γεγονός ότι ο Sener μέσα σε λίγο διάστημα εντοπίστηκε και εκτελέστηκε (Marcus, 2007: 150).

Στα πλαίσια αυτά ο Οτσαλάν μπόρεσε να εξουδετερώσει εν τη γενέσει της κάθε αμφισβήτηση της ηγεσίας του και να προστατέψει την οργάνωση από διασπάσεις ακόμα και στην περίπτωση πολλά υποσχόμενων –υπό άλλες συνθήκες– ομάδων όπως το PKK–Vejin (Dirilis) που σχηματίστηκε από τους Sari Baran, Abdurrahman Kayikci και Mehmet Sener (Marcus, 2007: 149; Imset, 1992: 165). Για να το επιτύχει αυτό και για να διατηρήσει γενικότερα τη διοίκηση και τον έλεγχο κατά μήκος της ολοένα διογκούμενης οργάνωσης είχε

συνέχισε να ασκεί (πλέον μέσω των εκδόσεών του) δριμεία κριτική εναντίον τους παρουσιάζοντάς τις ως προβοκάτορες υποχείρια του τουρκικού καθεστώτος (Imset, 1992: 206).

⁹⁴ Η μεγαλύτερη κριτική του ήταν για το τρόπο ψηφοφορίας που ακολουθούταν καθώς τα μέλη του κόμματος ήταν υποχρεωμένα να αναγράφουν το όνομά τους στην ψήφο τους με αποτέλεσμα να φοβούνται να εκφράσουν ελεύθερα τη γνώμη τους ((Marcus, 2007: 89). Μαζί με τον Semir, στο διάστημα 1983-5, δολοφονήθηκαν τουλάχιστον άλλα 10 άτομα που είχαν στο παρελθόν συνεργαστεί μαζί του, ακόμα και αν δεν ενστερνίζονταν τις απόψεις του (Marcus, 2007: 94-5)

⁹⁵ Ανάλογη τύχη είχε μερικά χρόνια αργότερα (1993) και ο αδερφός του Οτσαλάν, Osman. (Marcus, 2007: 260)

στη διάθεσή του έναν άρτιο οργανωτικό μηχανισμό που ελαχιστοποιούσε την εκδήλωση κάθε είδους απειθαρχίας.

Το PKK μεριμνούσε ώστε η πειθαρχία να διαχέεται κατά μήκος της οργάνωσης διασφαλίζοντας έτσι την πλήρη και αδιαμφισβήτητη υποταγή στο κόμμα. Αυτό ήταν ιδιαίτερα έντονο στο ARGK, το οποίο λειτουργώντας στη βάση αυστηρής στρατιωτικής πειθαρχίας, διέθετε και μοίραζε σε όλα τα μέλη του μια σειρά εγχειριδίων που ρύθμιζαν τη συμπεριφορά και κάθε έκφανση της ζωής των ανταρτών, ενώ η μη συμμόρφωση επέσυρε βαρύτατες ποινές που έφταναν μέχρι την επ' αόριστον προφυλάκιση ή και την εκτέλεση (Imset, 1995; Imset, 1992: 143). Αντίστοιχο έλεγχο προσπαθούσε να επιβάλει το PKK και επί των υπολοίπων – πολιτικών- μελών της οργάνωσης, φτάνοντας στο σημείο να απαγορεύσει στα μέλη του να παντρεύονται ή να έχουν σεξουαλικές σχέσεις (Marcus, 2007: 44; Imset, 1992: 19). Οποιοσδήποτε παραβάσεις των κανόνων παραπέμπονταν αυτόματα στα κατά τόπους «πειθαρχικά συμβούλια» που αποφάσιζαν για την αρμόζουσα ποινή. Για όσους βρίσκονταν στη Συρία αυτή συνήθως συνίστατο στον εγκλεισμό στη φυλακή που διέθετε η οργάνωση στο κεντρικό της στρατόπεδο (Marcus, 2007: 108).

Αυτού του είδους η αυστηρή και αποτελεσματική διοίκηση και έλεγχος προστάτεψε μεν την οργάνωση από ιδεολογικές συγκρούσεις και διασπάσεις, ωστόσο, ευνόησε την εμφάνιση παθογενειών που λειτούργησαν αρνητικά στην ικανότητα του PKK να διεξάγει τον αγώνα του εναντίον της Τουρκίας. Η ευκολία με την οποία κάποιος μπορούσε να χαρακτηριστεί προδότης έγινε αντικείμενο εκμετάλλευσης από πολλά υψηλόβαθμα στελέχη της οργάνωσης, που το χρησιμοποίησαν για να εξουδετερώσουν αντιπάλους τους (Marcus, 2007: 96; Özcan, 2006: 173). Στην πρακτική τους αυτή ακολουθούσαν το παράδειγμα του ηγέτη τους, Αμπντουλάχ Οτσαλάν, που έπραξε ανάλογα άπειρες φορές και μάλιστα δε δίστασε να εξουδετερώσει με τον ίδιο τρόπο τον καλύτερο στρατιωτικό διοικητή του, Semdin Sakik (Marcus, 2007: 261-5).

Το σημαντικότερο, όμως, ήταν ότι η «υπερβολική» προστασία που απολάμβανε στη Συρία, στα όρια της απομόνωσης, είχε ως αποτέλεσμα ο Οτσαλάν να χάσει την επαφή με την πραγματικότητα. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την απόλυτη εξουσία που διέθετε στα χέρια του είχε καταστροφικές συνέπειες για την οργάνωση. Πέρα από τις –ακίνδυνες- εξάρσεις

μεγαλομανίας,⁹⁶ ο Οτσαλάν, που από το 1979 δεν είχε φύγει από τη Συρία⁹⁷ και δεν είχε ανέβει ποτέ στα βουνά να πολεμήσει, αντιμετώπιζε με απαξίωση τις αναφορές και τις συστάσεις των στρατιωτικών διοικητών, που επανειλημμένα τόνιζαν ότι οι μεγάλοι σχηματισμοί ήταν ακατάλληλοι και καταστροφικοί για τη σύγκρουση και ότι οι συνθήκες στην περιοχή είχαν αλλάξει, ως αποτέλεσμα της τουρκικής αντιεξέγερσης, και ως εκ τούτου η οργάνωση έπρεπε να προσαρμόσει τη στρατηγική της (Marcus, 2007: 241). Η απαίτηση σιδεράς πειθαρχίας και ο φόβος δεν τους επέτρεπε να εκφράσουν αυτό που Semdin Sakik, όταν πια είχε έρθει σε ρήξη με τον Οτσαλάν, είπε: *«οι διοικητές πρέπει να οδηγούν τις δυνάμεις τους στο πεδίο, αντί να δίνουν ομιλίες [εντολές] από απόσταση»*.

Σε κάθε περίπτωση, η απώλεια της βάσης στη Συρία διέλυσε τα θεμέλια του μηχανισμού διοίκησης και ελέγχου του PKK και η σύλληψη του Οτσαλάν (και κυρίως η «προδοτική», όπως θα τη χαρακτήριζε υπό άλλες συνθήκες, απολογία του)⁹⁸ αποδέσμευσε τις καταπιεσμένες τάσεις αμφισβήτησης. Ενώ παλιότερα οι περιπτώσεις απειθαρχίας και άρνησης συμμόρφωσης σε διαταγές στους κόλπους του ARGK ήταν σπάνιο φαινόμενο,⁹⁹ τώρα ολόκληρες μονάδες, όπως αυτή του στρατιωτικού διοικητή Hamili Yildirim, αρνήθηκαν να υπακούσουν στις εντολές για κατάπαυση συγκρούσεων και υποχώρηση από την Τουρκία στις βάσεις στο Ιράκ (Kutschera, 2000: 18).¹⁰⁰ Μέσα στο επόμενο διάστημα, παρά το γεγονός ότι το PKK έσπευσε να επιβεβαιώσει την ηγεσία του Οτσαλάν και να υιοθετήσει τη νέα γραμμή (Gunter, 2008: 61-2), πέρα από αυτούς που απογοητευμένοι εγκατέλειψαν το PKK (Marcus, 2007: 291), παράλληλα έκαναν την εμφάνισή τους διάφορες ομάδες με διακηρυγμένο στόχο την επαναφορά το PKK στις πραγματικές του ρίζες (Radu 2001: 60).¹⁰¹ Η τάση αυτή συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια με την εμπλοκή ακόμα και σημειώντων στελεχών που

⁹⁶ Κατά διαστήματα και ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια ισχυριζόταν ότι διάφοροι παγκόσμιοι ηγέτες είχαν επηρεαστεί από τα διδάγματά του και ότι το PKK βρισκόταν πίσω από πολλά διεθνή γεγονότα (Marcus, 2007: 266-7)

⁹⁷ Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν παραβρέθηκε στο 4^ο και 5^ο Συνέδριο του κόμματος, το 1990 και το 1995 αντίστοιχα, που πραγματοποιήθηκαν στο βόρειο Ιράκ.

⁹⁸ Πριν ακόμα από την απολογία του, ο Οτσαλάν κατά τη διάρκεια της σύλληψής του δήλωσε: *«Πραγματικά αγαπώ την Τουρκία και τον τουρκικό λαό. Η μητέρα μου ήταν τουρκικής καταγωγής. Ειλικρινά, θα κάνω τα πάντα για να είμαι χρήσιμος»* (Gunter, 2008: 63)

⁹⁹ Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν η επίθεση σε λεωφορείο με στρατιώτες το 1993 που έγινε με πρωτοβουλία ενός τοπικού διοικητή και ενάντια στην απόφαση της κεντρικής ηγεσίας να κηρύξει εκείνο το διάστημα μονομερή εκκευρία (Barkey & Fuller, 1998: 41)

¹⁰⁰ Ο Οτσαλάν, επίσης, διέταξε υψηλόβαθμα στελέχη να παραδοθούν στις τουρκικές αρχές. Ελάχιστοι συμμορφώθηκαν, ανάμεσα σε αυτούς και ο εκπρόσωπος του PKK στην Ευρώπη, Ali Sapan (Gunter, 2008: 79).

¹⁰¹ Έντονη ήταν και η αποδοκιμασία μεταξύ των φυλακισμένων μελών του PKK. Ένας από αυτούς ήταν ο Mehmet Can Yuce, ιδιαίτερα σημαντική προσωπικότητα του κόμματος, που ήταν φυλακισμένος από το 1980 (Marcus, 2007: 288).

αρχικά είχαν ταχθεί στο πλευρό του Οτσαλάν μετά τη σύλληψή του, μεταξύ αυτών και ο αδερφός του Osman που το 2004 εγκατέλειψε το PKK και σχημάτισε το «Πατριωτικό Δημοκρατικό Κόμμα» (PWD) (Jongerden, 2007: 54).¹⁰² Το PKK, έχοντας απωλέσει τη δυνατότητα άσκησης διοίκησης και ελέγχου, αδυνατούσε να καταπνίξει την αντίδραση. Οι προκλήσεις αυτές σε συνδυασμό με την αποτυχία της οργάνωσης μέσω αλληπάλληλων αλλαγών ονομάτων (KADEK, Kongra-Gel) να πείσει την Τουρκία και τη διεθνή κοινότητα για το νέο ειρηνικό της πρόσωπο συνέβαλαν στην απόφαση για επανέναρξη των συγκρούσεων (Jongerden, 2007: 54; Gunter, 2008: 91).

2.4.3.3 Εξοπλισμός

Από μια πρώτη ανάλυση του εξοπλισμού που έφερε ένας αντάρτης του PKK και η ποιοτική και ποσοτική εξέλιξή του στη διάρκεια των ετών (Imset, 1992: 145-6) γίνεται σαφές ότι το PKK ήταν σε γενικές γραμμές καλά εξοπλισμένο. Μέρος των όπλων προερχόταν από την Συρία (Marcus, 2007: 187), η οποία πέρα από τα όπλα που προσέφερε η ίδια στο PKK λειτουργούσε και ως ενδιάμεσος για την αγορά όπλων (τυπικά για τις ανάγκες του δικού της στρατού) από την ανατολική Ευρώπη (Selvi, 2003: 101). Όπλα φέρεται να προμηθεύτηκε το PKK κάποια στιγμή και από την ιρακινή κυβέρνηση με αντάλλαγμα πληροφορίες για το KDP (Gunter 1991: 11), ενώ συμμετείχε και στη λεηλασία των ιρακινών αποθηκών όπλων μετά τον Πόλεμο του Κόλπου και την αποχώρηση των ιρακινών στρατευμάτων από το βόρειο Ιράκ (Marcus, 2007: 186). Μεγάλο τμήμα του οπλισμού του, όμως, προερχόταν από το εκτεταμένο λαθρεμπόριο όπλων που λάμβανε χώρα στην ευρύτερη περιοχή (Marcus, 2007: 187) και ενδεχομένως υστερούσε σε μέγεθος μόνο αυτού των ναρκωτικών.

Εντούτοις, αν και το PKK δυνητικά είχε πρόσβαση σε οποιοδήποτε είδος και ποσότητα όπλου επιθυμούσε, στην πραγματικότητα υφίστατο περιορισμούς. Η Συρία ήθελε το PKK να αποτελεί μια συνεχής ενόχληση για την Τουρκία, που θα κρατούσε απασχολημένο μέρος των δυνάμεών της και θα απομυζούσε πόρους, αλλά σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσε να καταστεί το PKK τόσο ισχυρό ώστε να αποτελέσει πραγματική απειλή, ενδεχόμενο που θα

¹⁰² Μια άλλη οργάνωση που έκανε την εμφάνισή της αυτήν την περίοδο είναι τα «Γεράκια για την Απελευθέρωση του Κουρδιστάν» (ΓΑΚ) που, αν και δεν είναι απολύτως ξεκάθαρο, φέρεται να σχηματίστηκε από πρώην μέλη του PKK. (Brandon, 2006)

ωθούσε την Τουρκία να λάβει πιο δραστικά μέτρα εναντίον των χορηγών της οργάνωσης. Εξάλλου, όπως εύστοχα σημειώνει η Aliza Marcus, η εμπειρία των ΗΠΑ με τους Stinger που δόθηκαν στους μουτζαχεντίν στο Αφγανιστάν, έδειξε ότι τέτοιου είδους εξελιγμένα όπλα μπορεί κάποιος να τα δώσει σε μια οργάνωση αλλά δε μπορεί να αναμένει να τα πάρει πίσω. (Marcus, 2007: 188) Με άλλα λόγια δε μπορούσε να αποκλειστεί το ενδεχόμενο τα ίδια αυτά όπλα να χρησιμοποιηθούν εναντίον της Συρίας σε περίπτωση που άλλαζαν οι συνθήκες και οι συμμαχίες στην περιοχή. Στα πλαίσια αυτά η Δαμασκός ήταν απολύτως αρνητική στην αγορά και τη χρήση πυραύλων εδάφους-αέρος. Ακόμη και όταν το PKK μπόρεσε να αποκτήσει ορισμένους SA-7 Strela αυτοί δε χρησιμοποιήθηκαν ποτέ σε μάχη λόγω των συριακών πιέσεων (Harnisch & Kirchner, 2013: 22; Marcus, 2007: 188-9).

Οι συνέπειες της έλλειψης αυτών των οπλικών συστημάτων έγιναν ιδιαίτερα αισθητές όταν η Τουρκία άρχισε να χρησιμοποιεί με μεγαλύτερη συχνότητα και ένταση την αεροπορική της ισχύ (κυρίως ελικόπτερα Cobra) (Marcus, 2007: 188). Το αποτέλεσμα ήταν ο τουρκικός στρατός να διαθέτει απόλυτη και ανενόχλητη κυριαρχία στον αέρα ενώ οι αντάρτες μετατράπηκαν σε εύκολους και χωρίς καμία προστασία στόχους.

2.4.3.4 Εκπαίδευση

Η απόφαση του Οτσαλάν να επιλέξει την Συρία ως τη χώρα για τη διασυνοριακή βάση που θα επέτρεπε στο PKK διεξάγει τον κουρδικό εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, εν μέρει πρέπει να επηρεάστηκε και από τη δυνατότητα που του προσέφερε να έρθει σε επαφή με τις παλαιστινιακές οργανώσεις με τις οποίες μοιραζόταν κοινές απόψεις για τη φύση του αγώνα και τη φιλοσοφία δράσης. Μερικούς μήνες μετά την άφιξή του στη Συρία, ο Οτσαλάν ήρθε σε επαφή με τον Qais Abdel-Karim (Abu-Laila) του DFLP και συμφώνησαν να δεχτεί έναν αριθμό Κούρδων για εκπαίδευση στα στρατόπεδα που διατηρούσε η οργάνωση στο Λίβανο (Marcus, 2007: 55). Σύντομα ο Οτσαλάν προχώρησε σε αντίστοιχες συμφωνίες και με άλλες παλαιστινιακές οργανώσεις, αφενός επειδή το DFLP δε μπορούσε να ανταπεξέλθει στις ανάγκες ενός συνεχώς αυξανόμενου αριθμού Κούρδων που κατεύθαναν για εκπαίδευση και αφετέρου επειδή ήθελε, δεδομένου ότι η συμφωνία με το DFLP είχε επιτευχθεί με την ανοχή της Συρίας, να εξασφαλιστεί από το ενδεχόμενο μιας ρήξης στις σχέσεις των δύο (Marcus, 2007: 57-8).

Μεταξύ των διαφόρων στρατοπέδων στο Λίβανο στα οποία μέλη του PKK λάμβαναν εκπαίδευση το σημαντικότερο ήταν το «Helwe», που βρισκόταν στην κοιλάδα Beqa'a, και το οποίο αργότερα μετονομάστηκε σε «Mahsun Korkmaz», προς τιμήν του πρώτου στρατιωτικού διοικητή του PKK ο οποίος σκοτώθηκε το 1986 (Gunter, 1997: 27). Ο ερχομός του PKK στο Λίβανο συνέπεσε με μια περίοδο ραγδαίων αλλαγών και ανακατατάξεων στη χώρα καθώς η ισραηλινή επέμβαση το 1982, κατά τη διάρκεια της οποίας το PKK είχε την ευκαιρία να εκπαιδευτεί σε πραγματικές συνθήκες μάχης,¹⁰³ οδήγησε σε παρακμή το παλαιστινιακό κίνημα και περιόρισε τον χώρο δράσης (και εκπαίδευσης) στην κοιλάδα Beqa'a. Το PKK, ωστόσο, βγήκε κερδισμένο από τις εξελίξεις αυτές καθώς η Συρία επέτρεψε στην οργάνωση το 1985 να καταλάβει εξολοκλήρου το «Helwe» και άλλα στρατόπεδα στην κοιλάδα (Harnisch & Kirchner, 2013: 22).

Η τοποθεσία των στρατοπέδων εκτός Συρίας, επέτρεπε στη Δαμασκό να ισχυριστεί ότι δεν είχε άμεση εμπλοκή στην εκπαίδευση των ανταρτών καθώς δεν ήταν σε θέση να ασκεί πλήρη και αποτελεσματικό έλεγχο επί της κοιλάδας Beqa'a (Imset, 1992: 176). Ωστόσο, λόγω των τουρκικών πιέσεων και ενδεχομένως για περισσότερη προστασία καθώς οι τουρκικές μυστικές υπηρεσίες μπορούσαν με μεγαλύτερη ευκολία να επιχειρούν στο Λίβανο¹⁰⁴, το 1992 η Συρία αποφάσισε το κλείσιμο αυτών των στρατοπέδων (Imset, 1992: 179). Ως αντάλλαγμα, το συριακό καθεστώς παραχώρησε στο PKK δύο περιτοιχισμένες εκτάσεις κοντά στη Δαμασκό οι οποίες, όμως, δεν ενδείκνυνται για στρατιωτική εκπαίδευση και δε μπορούσαν να φιλοξενήσουν αρκετούς εκπαιδευόμενους (Marcus, 2007: 203). Οι εγκαταστάσεις αυτές φαίνεται να επιτελούσαν περισσότερο το ρόλο πολιτικής κατάρτισης παρά πραγματικής στρατιωτικής εκπαίδευσης και ο ίδιος ο Οτσαλάν επισκεπτόταν συχνά το χώρο για να δώσει διαλέξεις στα περί τα 400 μέλη του κόμματος που έμεναν εκεί στη διάρκεια της εκπαίδευσής τους (Özcan, 2006: 146; Marcus, 2007: 254-5).¹⁰⁵ Η στρατιωτική εκπαίδευση, από την άλλη, μάλλον πραγματοποιούνταν σε άλλα στρατόπεδα που φέρεται να διέθετε η οργάνωση στη Συρία (Gunter, 1991: 9; Bolukbasi, 1991: 25; Selvi, 2003: 95; Imset, 1992: 172).

¹⁰³ Σύμφωνα με ισραηλινές πηγές ορισμένοι αντάρτες του PKK σκοτώθηκαν και άλλοι συνελήφθησαν από τις ισραηλινές δυνάμεις στη διάρκεια των συγκρούσεων το 1982 (Jongerden, 2007: 60; Van Bruinessen 1988: 44; Imset, 1992: 172)

¹⁰⁴ Μια τέτοια -αποτυχημένη όμως- επίθεση είχε πραγματοποιηθεί το 1988 (Vanly, 1992: 132)

¹⁰⁵ Τέτοιου είδους στρατόπεδα πολιτικής εκπαίδευσης λειτουργούσαν ad hoc και σε άλλα μέρη εκτός Συρίας. Για παράδειγμα το PKK φέρεται να ενοικίαζε μερικές φορές το χρόνο αγροκία στην Ολλανδία για τη διεξαγωγή τριμηνιαίων προγραμμάτων πολιτικής κατάρτισης νέων Κούρδων της διασποράς (Marcus, 2007:229).

Η βοήθεια της Συρίας δεν περιοριζόταν μόνο στην παροχή των εγκαταστάσεων για την εκπαίδευση αλλά, παράλληλα με τους Παλαιστίνιους, Σύριοι αξιωματικοί είχαν τον ρόλο εκπαιδευτών (Imset, 1992: 31, 172-3; Selvi, 2003: 92; Bolukbasi, 1991: 22). Δεδομένου ότι ο Rifaat Assad φέρεται να έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση του PKK (Imset, 1992: 31, 172-3) και στις «Ειδικές Μονάδες» (al-Wahdat al-Khassah), των οποίων ήταν διοικητής, υπήρχαν πολλοί Σύριοι Κούρδοι (Vanly, 1992: 125), είναι πολύ πιθανό αρκετοί από τους εκπαιδευτές να ήταν κουρδικής καταγωγής.

Ωστόσο, παρά τη μεγάλη «προσφορά» εκπαίδευσης, που σύμφωνα με τον Οτσαλάν προετοίμασε για τη μάχη (έως το 1994) περίπου 15.000 άτομα (Mango, 2005: 36), οι γνώσεις που αποκόμιζαν οι αντάρτες του PKK δεν ήταν πάντα οι πλέον κατάλληλες. Όπως χαρακτηριστικά περιέγραψε ένα μέλος του PKK: «*θυμάμαι μας έδειχναν πώς να πηδάμε από τζιπ... απ' όσο ξέρω στο Κουρδιστάν δεν έχουμε τζιπ*» (Marcus, 2007: 169). Το πρόβλημα της ακατάλληλης εκπαίδευσης δεν αφορούσε μόνο τους Σύριους εκπαιδευτές οι οποίοι, λόγω της εκπαίδευσης τακτικού στρατού που είχαν λάβει οι ίδιοι, δεν είχαν τη λογική και τις γνώσεις μιας ασύμμετρης σύγκρουσης με τακτικές ανορθόδοξου πολέμου. Τις ίδιες ελλείψεις παρουσίαζαν και οι Παλαιστίνιοι εκπαιδευτές οι οποίοι, όπως αναλύεται διεξοδικά στο οικείο κεφάλαιο, ήταν εξίσου εγκλωβισμένοι σε ακατάλληλες για ανταρτοπόλεμο λογικές σύγκρουσης και εκπαίδευσης.¹⁰⁶

2.4.3.5 Επικοινωνία

Όπως παραδέχτηκε ο Οτσαλάν, σε συνέντευξή του, η επικοινωνία του με τα στελέχη του κόμματος γινόταν μέσω τηλεφώνου ή ασυρμάτου (Gunter, 1998). Η επιλογή του μέσου ήταν μια επιπλέον ένδειξη της προστασίας που απολάμβαναν στη Συρία και ταυτόχρονα της ελάχιστης σημασίας που έδιναν στα μέτρα ασφαλείας και συνωμοτικότητας, δεδομένου ότι αυτές οι επικοινωνίες μπορούσαν εύκολα να υποκλαπούν. Κατά πάσα πιθανότητα στο πεδίο

¹⁰⁶ Όπως περιγράφει ένα πρώην μέλος του PKK, κατά την εκπαίδευσή του στο στρατόπεδο Serhe Nidal στο Λίβανο ο βασικός τους εκπαιδευτής Abu Haldun είχε μόλις γυρίσει από ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης στη Μόσχα και τους δίδασκε ότι είχε μάθει εκεί (Imset, 1992: 168). Για περισσότερα πάνω στην εκπαίδευση των παλαιστινιακών ομάδων και το πώς η αποστολή ανταρτών σε στρατιωτικές ακαδημίες του εξωτερικού είχε αρνητικό αντίκτυπο στο είδος της εκπαίδευσης και την ετοιμότητά τους για τις συνθήκες μάχης που είχαν να αντιμετωπίσουν βλ. κεφ. τέσσερα, ενότητα «4.4.3.4 Εκπαίδευση», σ. 275.

των μαχών τηρούνταν αυστηρότεροι κανόνες επικοινωνίας,¹⁰⁷ ενώ και για σοβαρές αποφάσεις που απαιτούσαν τη διαβούλευση με την κεντρική ηγεσία είναι ασφαλές να υποθέσουμε ότι οι στρατιωτικοί διοικητές μετέβαιναν στη Συρία για να συζητήσουν προσωπικά αυτού του είδους τα ζητήματα και να λάβουν τις σχετικές εντολές.

Σε κάθε περίπτωση η επικοινωνία ήταν σχετικά απρόσκοπτη αν συγκριθεί με την άκρα μυστικότητα υπό την οποία έπρεπε να γίνεται η επικοινωνία όταν ακόμα η οργάνωση βρισκόταν στην Τουρκία. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του Οτσαλάν για τα μέτρα που έπρεπε να λαμβάνει εκείνα τα χρόνια όταν συζητούσε με δυνητικούς υποστηρικτές: *«συνήθιζα να πηγαίνω στο μακρινότερο δωμάτιο, αν υπήρχαν δύο πόρτες τις έκλεινα και τις δύο και απλώς ψιθύριζα στο αυτί»* (Özcan, 2006: 80). Αυτού του είδους η μυστικότητα ήταν ακόμα πιο απαραίτητη όταν άρχισε να σχηματίζεται ο βασικός πυρήνας της οργάνωσης. Η επικοινωνία μεταξύ τους γινόταν κατ' ιδίαν και μόνο με την ευκαιρία γιορτών, όπως η λήξη του Ραμαντάν, που θα δικαιολογούσαν τη σύναξη σε περίπτωση εφόδου της αστυνομίας (Kutschera, 1994: 13). Οι δυσκολίες στην άμεση και ασφαλή επικοινωνία ήταν τέτοιες που πολλά μέλη του PKK δε γνώριζαν ότι ο Οτσαλάν είχε φύγει για τη Συρία έως και ένα χρόνο αφότου είχε εγκαταλείψει την Τουρκία (Marcus, 2007: 49).

2.4.3.6 Διασυνοριακές επιθέσεις

Δύο χρόνια αφότου είχε εγκατασταθεί στη Συρία, το PKK αποφάσισε ότι έπρεπε να ξεκινήσει τις προετοιμασίες για τον πόλεμο εναντίον της Τουρκίας. Στο διάστημα 1982-4 προχώρησε στις πρώτες αναγνωριστικές επιχειρήσεις σε τουρκικό έδαφος για να εξοικειωθεί με το έδαφος, να εντοπίσει πιθανούς στόχους και να προετοιμάσει τις επιμελητειακές γραμμές (Imset, 1992: 35). Η πρώτη επίθεση της οργάνωσης σημειώθηκε στις 15 Αυγούστου 1984 και περιλάμβανε συντονισμένες επιθέσεις σε στρατιωτικούς στόχους στις περιοχές Semdinli και Eruh (Marcus, 2007: 79-81; Imset, 1992: 40). Για την πρώτη αυτή διασυνοριακή επίθεση, όπως

¹⁰⁷ Κρίνοντας από το γεγονός ότι το ARGK διέθετε ειδικό εγχειρίδιο με «κανονισμούς για αγγελιοφόρους» (Imset, 1995), το PKK κατά πάσα πιθανότητα στηριζόταν σε κάποιο βαθμό τουλάχιστον σε αυτού του είδους την επικοινωνία.

και για τις περισσότερες από τις εκατοντάδες που ακολούθησαν,¹⁰⁸ το PKK χρησιμοποίησε το έδαφος του Ιράκ και όχι αυτό της Συρίας.

Οι λόγοι για αυτήν την «ανωμαλία» (δεδομένου ότι σχεδόν το σύνολο των άλλων στρατηγικών λειτουργιών της οργάνωσης λάμβαναν χώρα στη Συρία) ήταν διττοί. Πρώτον, ήταν το ζήτημα της επιχειρησιακής καταλληλότητας της γεωφυσικής διαμόρφωσης της συνοριακής ζώνης Τουρκίας-Ιράκ. Μπορεί τα σύνορα με την Συρία να ήταν σχεδόν δυόμισι φορές μεγαλύτερα από αυτά με το Ιράκ, αλλά το έδαφος είναι σχεδόν επίπεδο¹⁰⁹ και κατά συνέπεια προσέφερε ελάχιστη κάλυψη στους αντάρτες (Mango, 2005: 36; Marcus, 2007: 69) που θα επιχειρούσαν να διασχίσουν τα σύνορα, πόσο μάλλον να πραγματοποιήσουν μεγαλύτερες επιθέσεις ή να παραμείνουν για μεγαλύτερο διάστημα στην περιοχή. Αντίθετα, τα σύνορα με το Ιράκ χαρακτηρίζονται από τραχύ ορεινό έδαφος, με το μέσο υψόμετρο γύρω στα 3.000 μέτρα και τις θερμοκρασίες να αγγίζουν τον χειμώνα τους -30°C , ενώ παράλληλα, τα απόκρημνα βουνά εμποδίζουν την εύκολη μετακίνηση των στρατευμάτων και η κίνηση των οχημάτων είναι σχεδόν απαγορευτική ακόμα και τους καλοκαιρινούς μήνες (Karaca, 2010: 75).

Πέρα, όμως, από την καταλληλότητα του εδάφους οι διασυνοριακές επιθέσεις από την Συρία ήταν περιορισμένες και για έναν επιπλέον λόγο. Η Δαμασκός δεν ήθελε να γίνονται επιθέσεις από το έδαφος της (Marcus, 2007: 69) γιατί φοβόταν ότι η αντίδραση της Άγκυρας σε αυτή την περίπτωση δε θα περιοριζόταν στις διπλωματικές πιέσεις αλλά θα κλιμακωνόταν έως και τη χρήση βίας. Εντούτοις, αν και η Δαμασκός δεν ήταν ιδιαίτερα θετική απέναντι σε επιθέσεις από την επικράτειά της, φρόντισε να διευκολύνει το PKK στη διενέργεια επιθέσεων από το Ιράκ. Έτσι, αφενός διευκόλυνε τη σύναψη της συμφωνίας του PKK με το KDP,¹¹⁰ βάσει της οποίας επιτράπηκε στην οργάνωση να εδραιώσει την παρουσία της στην περιοχή του βόρειου Ιράκ, και αφετέρου, δεδομένου ότι η διάσχιση των ιρακινο-συριακών συνόρων δεν ήταν εύκολη λόγω της εχθρότητας μεταξύ των δύο χωρών, μεσολάβησε ώστε οι αντάρτες να

¹⁰⁸ Για μια καταγραφή των σημαντικότερων (με ορισμένες ελλείψεις ωστόσο) επιθέσεων του PKK βλ. “Kurdistan Workers' Party (PKK)”, *Global Terrorism Database (GTD)*, <http://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?perpetrator=449>. Το επίκεντρο των επιθέσεων του PKK ήταν η περιοχή της νοτιοανατολικής Τουρκίας όπου κατοικούσε και η πλειοψηφία των Κούρδων. Ωστόσο, πραγματοποίησε επιθέσεις, κυρίως στις αρχές της δεκαετίας του '90, σε τουριστικούς στόχους στα παράλια της Τουρκίας όπως και σε προξενία και επιχειρήσεις τουρκικών συμφερόντων στην Ευρώπη (McDowall, 2004: 438-9; Marcus, 2007: 233; Gunter, 1988: 397; Criss, 1995: 33).

¹⁰⁹ Η μόνη σχετικά ορεινή περιοχή είναι το Kurd Dagh (και σε μικρότερο βαθμό το Azaz) που βρίσκεται στη δυτική πλευρά των συνόρων (60 χλμ. από την ακτή της Μεσογείου) και κατοικείται κατά βάση από κουρδικό πληθυσμό (Gunter, 2009: 105; Vanly, 1992: 116).

¹¹⁰ Αναλυτικότερα για τη συμφωνία βλ. παρακάτω την ενότητα «2.4.4.2 Διπλωματικές σχέσεις».

μεταφέρονται αεροπορικά στο Ιράν και από εκεί να διασχίζουν τα σύνορα με το Ιράκ (Selvi, 2003: 93).

Στα πλαίσια αυτά, αν και το PKK διατηρούσε βάσεις στη βόρεια Συρία (Bolukbasi, 1991: 25; Barkey & Fuller, 1998: 167), απ' όπου με τη σύμφωνη γνώμη των συριακών αρχών πραγματοποιούσε ορισμένες -μικρής κλίμακας- επιθέσεις (Marcus, 2007: 262), η χρήση της συνοριακής ζώνης για πολλά χρόνια περιοριζόταν στην κάλυψη επιμελητειακών αναγκών. Η κατάσταση αυτή άλλαξε το 1995 όταν η Συρία αποφάσισε να στρέψει τη δράση του PKK προς την Αλεξανδρέττα (Olson, 1997: 173; Sezgin, 2002: 49; Barkey & Fuller, 1998: 177) Αν και η οργάνωση παραδοσιακά δεν είχε έρεισμα στην περιοχή, εξαιτίας εν μέρει και του γεγονότος ότι η περιοχή είχε μικτό (τουρκικό-αραβικό-κουρδικό-αρμενικό) πληθυσμό, και συνεπώς δεν ήταν πρωταρχική της προτεραιότητα, το PKK προσπάθησε να εδραιώσει την παρουσία του και πραγματοποίησε μια σειρά επιθέσεων.

Η δραστηριοποίηση του PKK στην Αλεξανδρέττα ήταν ένδειξη του ελέγχου που ασκούσε η Συρία επί της οργάνωσης και ήταν χαρακτηριστική του πως στις περιπτώσεις διασυνοριακών βάσεων σε ισχυρά κράτη οι οργανώσεις συχνά αναγκάζονται να δρουν βάσει των συμφερόντων των χωρών που τους φιλοξενούν και εις βάρος των δικών τους στόχων και προτεραιοτήτων. Εν τέλει, η «εξαναγκασμένη» αυτή απόφαση συνέβαλε στην απώλεια της διασυνοριακής βάσης, καθώς η Τουρκία, όπως ορθώς φοβόταν παλιότερα η Συρία, θεώρησε την ενθάρρυνση της δράσης του PKK στην αμφισβητούμενη περιοχή της Αλεξανδρέττας ως έναν επιπλέον λόγο για να κλιμακώσει την πίεσή της απέναντι στη Δαμασκό.

2.4.4 Διπλωματική διάσταση

2.4.4.1 Διακυβέρνηση

Με την εξαίρεση των γραφείων αντιπροσωπείας που διατηρούσε η οργάνωση σε αρκετές πόλεις της Συρίας (Imset, 1992: 170), την άδεια να διοργανώνει τα Συνέδρια¹¹¹ του

¹¹¹ Στην ουσία το 2^ο και το 3^ο Συνέδριο γιατί έκτοτε λάμβαναν χώρα σε τοποθεσίες στο βόρειο Ιράκ.

κόμματος και τις ad hoc συνδιασκέψεις στο συριακό έδαφος και τη ρύθμιση της διαβίωσης στα στρατόπεδα της οργάνωσης, τα οποία όμως όλα κινούνταν στα όρια της διοίκησης και ελέγχου, η διασυνοριακή βάση στη Συρία δε συνείσφερε άμεσα στην εδραίωση μιας εναλλακτικής διακυβέρνησης που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως υπόδειγμα για το μελλοντικό κουρδικό κράτος. Ο λόγος ήταν αφενός ότι η Συρία δε φιλοξενούσε έναν πληθυσμό προσφύγων πάνω στον οποίο θα μπορούσαν να εφαρμοστούν αυτές οι δομές και αφετέρου ότι δεν επέτρεπε να αναληφθούν τέτοιες πρωτοβουλίες για τον συριακό κουρδικό πληθυσμό. Εντούτοις, εμμέσως διευκόλυνε την οργάνωση να αναλάβει αυτού του είδους τη δράση στις περιοχές της νοτιο-ανατολικής Τουρκίας όπου το έπραξε με ιδιαίτερη επιτυχία δημιουργώντας «ημι-απελευθερωμένες ζώνες» στις οποίες η διακυβέρνηση του PKK είχε σχεδόν υποκαταστήσει πλήρως την τουρκική διοίκηση.

Στο απόγειο της δράσης του (1991-3), το PKK, παρόλο που δεν κατάφερε να εδραιώσει έναν μόνιμο έλεγχο σε αυτές τις «ημι-απελευθερωμένες ζώνες», μπόρεσε να εκτοπίσει τις τουρκικές δυνάμεις ασφαλείας που είτε δε μπορούσαν να εισέλθουν ή να παραμείνουν για μεγάλο διάστημα σε αυτές τις περιοχές (Jongerden, 2007: 62). Χωρίς την προστασία των δυνάμεων ασφαλείας, ο διοικητικός μηχανισμός άρχισε να καταρρέει. Παράλληλα με τις επιθέσεις σε κάθε λογής δημόσια κτήρια (Marcus, 2007: 169), το PKK προχωρούσε σε επιθέσεις στα σχολεία και τους δασκάλους της περιοχής, εξαναγκάζοντας πολλούς που διορίζονταν σε σχολεία των κουρδικών περιοχών να αρνούνται να παρουσιαστούν στο πόστο τους (Kutschera, 1994: 14; Imset, 1992: 82-3; Barkey & Fuller, 1998: 28-9; Marcus, 2007: 219). Ανάλογες προειδοποιήσεις και επιθέσεις δέχονταν οι εκδότες και οι δημοσιογράφοι, με αποτέλεσμα πολλές εφημερίδες να κλείσουν τα τοπικά τους παραρτήματα (Marcus, 2007: 220; Mango, 2005: 39; Barkey & Fuller, 1998: 29). Επιθέσεις δέχονταν και οι εργαζόμενοι σε δημόσια έργα (Marcus, 2007: 117), ενώ παράλληλα το PKK καθόριζε ποιες εταιρίες μπορούσαν να αναλάβουν κρατικά συμβόλαια, παρακρατώντας έως και το 30% της πληρωμής (Criss, 1995: 29; Marcus, 2007: 183). Πολλαπλασιάστηκαν τα αυτοσχέδια σημεία ελέγχου σε κεντρικές οδικές αρτηρίες, στα οποία το PKK έλεγχε τις ταυτότητες των διερχομένων και υπέβαλε σε εθνικιστικά κηρύγματα τους Κούρδους, ενώ συχνά εκτελούσε όσους εργάζονταν για το κράτος ή τις δυνάμεις ασφαλείας (Marcus, 2007: 169). Το PKK, μάλιστα, προσπάθησε, χωρίς επιτυχία, να υποκαταστήσει τις διπλωματικές αρχές της χώρας προειδοποιώντας τους τουρίστες που ήθελαν να επισκεφτούν την περιοχή να προμηθεύονται βίζα του PKK από τα γραφεία της οργάνωσης στην Ευρώπη (Marcus, 2007: 218).

Ταυτόχρονα, το PKK ωθούσε το κουρδικό πληθυσμό σε πράξεις ενεργής αμφισβήτησης του τουρκικού κράτους: από τη μη πληρωμή των λογαριασμών κοινής ωφελείας (Criss, 1995: 30) στη διοργάνωση δημόσιων κηδειών για τους πεσόντες αντάρτες, το κλείσιμο των καταστημάτων και των σχολείων ως διαμαρτυρία για τις επιχειρήσεις του τουρκικού στρατού και τον εορτασμό της επετείου έναρξης του ένοπλου αγώνα του PKK και της κουρδικής πρωτοχρονιάς (Newroz) (Marcus, 2007: 175). Στα ερείπια του τουρκικού διοικητικού μηχανισμού, το PKK δημιούργησε ένα υποτυπώδες εναλλακτικό σύστημα διακυβέρνησης,¹¹² το οποίο σταδιακά επεκτάθηκε από τους μικρούς απομονωμένους οικισμούς, που έτσι και αλλιώς υπάγονταν σε ένα ασαφές καθεστώς διοίκησης που άφηνε πολλά περιθώρια στο εθιμικό δίκαιο (Jongerden, 2007: 145), στα μεγάλα χωριά και τις πόλεις. Ο σημαντικότερος τομέας ήταν η αστυνόμευση και η επιβολή της δικαιοσύνης, που υπαγόταν στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων του ERNK (Imset, 1992: 136). Τα λαϊκά δικαστήρια του PKK, που εκδίκαζαν από περιπτώσεις αντι-επαναστατικής συμπεριφοράς έως οικονομικές διαφορές και ποινικές υποθέσεις, κατάφερναν να εκτοπίσουν τα τοπικά δικαστήρια, που περιήλθαν σε απραξία λόγω ελλείψεως υποθέσεων (Marcus, 2007: 119, 177-8; Barkey & Fuller, 1998: 29; Imset, 1995). Στα πλαίσια αυτά, η ανακοίνωση του Murat Karayilan, τον Ιούνιο του 1993, ότι το Κοινοβούλιο του Κουρδιστάν θα εδραιωθεί στην απελευθερωμένη ζώνη του Botan (Jongerden, 2007: 63) όπως και ο βαρύγδουπος τίτλος στο πρωτοσέλιδο του Berxwedan «Η Εξουσία είναι δική μας» μερικούς μήνες αργότερα (Özcan, 2006: 176), δεν ήταν ιδιαίτερα υπερβολικοί, ανεξάρτητα από την τελική έκβαση.

2.4.4.2 Διπλωματικές σχέσεις

Ο μερικός έλεγχος επί τμημάτων της τουρκικής επικράτειας και η δημιουργία δομών εναλλακτικής διακυβέρνησης δεν έφτασαν ποτέ σε επίπεδο που να επιτρέπουν την ανάπτυξη διπλωματικών επαφών σε τουρκικό έδαφος. Αντίθετα, η διπλωματία της οργάνωσης διεξαγόταν στην Ευρώπη υπό την αιγίδα του ERNK (Imset, 1995), το οποίο απευθείας ή μέσω διαφόρων συνδεδεμένων συλλόγων και επιτροπών ανέπτυξε επαφές με μια σειρά οργανισμών,

¹¹² Κατά μία έννοια μέρος αυτής της διακυβέρνησης ήταν τα φιλο-κουρδικά κόμματα που έκαναν την εμφάνισή τους τη δεκαετία του 1990, τα οποία παρόλο που δεν ήταν ακριβώς υποχείρια του PKK είχαν σχέσεις με την οργάνωση και σε κάθε περίπτωση πρέσβευαν ορισμένες από τις αρχές του PKK. Για τις ρίζες, τις συνθήκες δημιουργίας και τις δυσκολίες που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν βλ. (Unal, 2012; Barkey & Fuller, 1998: 84-9; Jongerden, 2007: 106; Kutschera, 1994: 15)

κομμάτων και οργανώσεων σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες.¹¹³ Παράλληλα, η οργάνωση μπόρεσε να αναπτύξει διπλωματικές σχέσεις στη βάση της στη Συρία. Ωστόσο, αν και η Δαμασκός επέτρεψε στο PKK να έχει επαφές και σε ανώτερο επίπεδο με εκπροσώπους ξένων κυβερνήσεων, οι σχέσεις αυτές βρίσκονταν υπό την αίρεση της συριακής έγκρισης και κυρίως περιορίζονταν σε χώρες με τις οποίες η Συρία διατηρούσε καλές σχέσεις. Έτσι, το PKK φέρεται να είχε επαφές με διάφορους αξιωματούχους της Σοβιετικής Ένωσης¹¹⁴, της Κούβας, της Βουλγαρίας και άλλων χωρών του σοσιαλιστικού συνασπισμού, οι οποίοι συχνά και παρευρίσκονταν σε εκδηλώσεις και στρατιωτικές ασκήσεις της οργάνωσης (Gunter, 1991: 17; Oktav, 2003: 104; Imset, 1992: 174). Επισκέψεις και συζητήσεις σε συριακό έδαφος είχε το PKK και με βουλευτές από την Ελλάδα, την Ιταλία, τη Γερμανία¹¹⁵ και τη Μεγάλη Βρετανία (Selvi, 2003: 97; Karaca, 2010: 47).

Επίσης, πέρα από τις επαφές με εκπροσώπους κυβερνήσεων, το PKK ανέπτυξε σχέσεις με διάφορες τουρκικές αριστερές οργανώσεις¹¹⁶, την αρμενική ASALA και άλλα ένοπλα επαναστατικά κινήματα του Τρίτου Κόσμου που διατηρούσαν κάποιου είδους παρουσία στη Συρία ή το Λίβανο (Gunter, 1997: 26; Gunter, 1988: 395-6; Imset, 1992: 206-9; Mincheva & Gurr 2008: 14). Τέλος, η Συρία συνέβαλε στην ανάπτυξη επαφών με κουρδικές οργανώσεις του Ιράκ και φέρεται να διευκόλυνε τη σύναψη συμφωνίας το 1983 με το KDP.¹¹⁷

¹¹³ Για μια ενδεικτική λίστα βλ. (Imset, 1992: 70-1)

¹¹⁴ Απόρροια αυτών των σχέσεων ήταν η δημιουργία το 1994 στη Ρωσία της «Συνομοσπονδίας των Κουρδικών Οργανώσεων της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών» και η διενέργεια το 1995 της τρίτης σύσκεψης του «κουρδικού κοινοβουλίου στην εξορία» με την παρουσία αρκετών μελών της ρωσικής Δουμάς (Mufti, 1998: 38). Ωστόσο, υπήρχαν όρια μέχρι έως που ήταν πρόθυμη η ρωσική κυβέρνηση να στηρίξει διπλωματικά το PKK και ως εκ τούτου, αν και ο Οτσαλάν φεύγοντας από τη Συρία κατέφυγε στη Ρωσία, η Μόσχα αρνήθηκε να του παραχωρήσει άσυλο.

¹¹⁵ Η περίπτωση της Γερμανίας έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς τον Γερμανό βουλευτή συνόδευαν αξιωματούχοι των υπηρεσιών ασφαλείας και ο σκοπός της επίσκεψης φέρεται να ήταν να ζητήσουν από τον Οτσαλάν να περιορίσει τη βίαιη δράση του PKK στο γερμανικό έδαφος (Olson, 1997: 176; Barkey & Fuller, 1998: 56-7)

¹¹⁶ Κατά διαστήματα έγιναν προσπάθειες για τη δημιουργία ενός ενιαίου μετώπου. Ένα παράδειγμα ήταν ο σχηματισμός το 1982 του «Ενιαίου Μετώπου Αντίστασης Ενάντια στον Φασισμό» (FKBDC) το οποίο πέρα από το PKK περιλάμβανε τους Dev Yol, TKEP (Türkiye Komünist Emek Partisi), TEP (Türkiye Emekçi Partisi), Devrimci Sava, THKP/C-Acilciler, SVP (Sosyalist Vatan Partisi) και TKP/İS (Türkiye Komünist Partisi/İçinin Sesi). (Jongerden, 2007: 60) Ωστόσο, λόγω της αμοιβαίας καχυποψίας και της τάσης του PKK να επιβάλλεται πάνω στις υπόλοιπες οργανώσεις τόσο το FKBDC όσο και άλλες αντίστοιχες πρωτοβουλίες έληξαν άδοξα.

¹¹⁷ Το «Πρωτόκολλο Συνεργασίας» μεταξύ του KDP και του PKK υπεγράφη τον Ιούλιο του 1983 και προέβλεπε τη δυνατότητα να δημιουργήσει το PKK βάσεις στο βόρειο Ιράκ απ' όπου μπορούσε να διεξάγει επιχειρήσεις εναντίον της Τουρκίας υπό την προϋπόθεση ότι κανένα από τα συμβαλλόμενα μέρη δεν έβλαπτε το άλλο (McDowall, 2004: 422). Ένα χρόνο αργότερα οι δύο πλευρές επιβεβαίωσαν τη συνεργασία τους δημοσίως σε συνάντησή τους στη Συρία (Imset, 1992: 184). Ωστόσο, από το 1985 ήδη οι σχέσεις των δύο άρχισαν να επιδεινώνονται κυρίως λόγω της δυσφορίας του KDP εξαιτίας των αυξανόμενων τουρκικών επιδρομών στο βόρειο Ιράκ, θύματα των οποίων συνήθως ήταν άμαχοι Κούρδοι στην περιοχή ελέγχου του KDP. Η ολοκληρωτική ρήξη ήρθε το 1987 όταν και ο Barzani ανακοίνωσε ότι πλέον δε δεσμεύεται από τη συμφωνία. (Kutschera, 1994; Jongerden, 2007: 60; Bolukbasi, 1991: 24-5) Έκτοτε οι δυνάμεις του KDP συγκρούστηκαν σε αρκετές περιπτώσεις με αυτές του PKK και το KDP συναίνεσε ή και βοήθησε στις επιχειρήσεις του τουρκικού στρατού, αν και δε μπόρεσε ποτέ να εξαλείψει πλήρως την παρουσία του PKK στην περιοχή.

2.5 Συμπεράσματα

*«Τι κερδίσαμε καταφεύγοντας στη Συρία; Στην πραγματικότητα είχαμε τελειώσει ως οργάνωση μετά το 1980. Δεν είχαμε καθόλου δύναμη στην Ευρώπη, στην Τουρκία βρισκόμασταν στη φυλακή. Αλλά στη Συρία μπορούσαμε να ανασυγκροτηθούμε.»*¹¹⁸ Όπως υποδηλώνει και το παραπάνω απόσπασμα από τη συνέντευξη του Selahattin Celik η διασυνοριακή βάση στη Συρία έδωσε στο PKK μια δεύτερη ευκαιρία να διεξάγει τον εθνικοαπελευθερωτικό του αγώνα εκ μέρους των Κούρδων της Τουρκίας. Καταφεύγοντας στη Συρία μετά το πραξικόπημα του 1980, το PKK βρέθηκε σε ένα περιβάλλον ασφάλειας που το προστάτευε από τις τουρκικές δυνάμεις αντιεξέγερσης και του επέτρεπε να ικανοποιήσει τις στρατηγικές λειτουργίες που ήταν απαραίτητες αφενός για να αναπτυχθεί ως οργάνωση και αφετέρου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις τουρκικές δυνάμεις.

Εντούτοις, η μετάβαση στη Συρία ταυτόχρονα σηματοδοτούσε την υποκατάσταση ενός περιοριστικού περιβάλλοντος με ένα άλλο νέο. Για την Συρία, ως ισχυρό κράτος που ασκούσε αποτελεσματικό έλεγχο επί της επικράτειάς της, η επιλογή να επιτρέψει την εδραίωση διασυνοριακής βάσης ήταν μια καθόλα συνειδητή και υπολογισμένη απόφαση που αποσκοπούσε στην εκπλήρωση συγκεκριμένων στόχων εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής. Ως εκ τούτου, η παραμονή των δυνάμεων του PKK βρισκόταν υπό την αίρεση της χρησιμότητας που θα μπορούσε να έχει η οργάνωση για να πλήξει την Τουρκία και εν τέλει να την εξαναγκάσει να υπαναχωρήσει στα ζητήματα που βάραιναν τις διμερείς τους σχέσεις, στην προκειμένη περίπτωση τα ζητήματα της Αλεξανδρέττας και κυρίως της κατανομής των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη. Ωστόσο, όπως έδειξε η παραπάνω εξέταση της περίπτωσης της Συρίας και του PKK, τα ισχυρά κράτη έχουν μεν περισσότερες δυνατότητες να προστατέψουν μια εξέγερση αλλά ταυτόχρονα μπορούν με μεγάλη ευκολία να επιβάλουν τη λήξη της βοήθειας όταν θεωρήσουν ότι το κόστος της παροχής βάσης υπερβαίνει του οφέλους που μπορεί να αποκομίσουν.

Η Τουρκία επί σειρά ετών προσπάθησε να διευθετήσει το ζήτημα μέσω της διπλωματικής οδού καθώς, αν και υπερίσχυε σε ισχύ, δίσταζε να καταφύγει στη χρήση βίας λόγω της στήριξης που απολάμβανε η Συρία από τη Σοβιετική Ένωση και των επιπτώσεων που μια επέμβαση θα είχε στις σχέσεις της με την ευρύτερη περιοχή. Ωστόσο, τόσο η διπλωματική

¹¹⁸ Συνέντευξη του Selahattin Celik, υψηλόβαθμο στέλεχος της οργάνωσης που αργότερα αποχώρησε. (Marcus, 2007: 58)

στρατηγική του καρότου και του μαστίγιου που υιοθέτησε η Τουρκία όσο και τα μέτρα αντιεξέγερσης που λάμβανε εντός της επικράτειάς της είχαν περιορισμένα αποτελέσματα από τη στιγμή που αφενός η Συρία θεωρούσε ότι οι παραχωρήσεις της Τουρκίας (στο ζήτημα των υδάτων) ήταν απόδειξη ότι η δια αντιπροσώπων άσκηση βίας είχε αποτέλεσμα και αφετέρου το PKK είχε τη δυνατότητα να διασχίζει τα σύνορα κατά το δοκούν. Η απόφαση της Τουρκίας το 1998 να κλιμακώσει την αντιπαράθεσή της με τη Συρία -προϊόν της αλλαγής των συνθηκών σε διεθνές, περιφερειακό, διμερές και εσωτερικό επίπεδο- είχε τελικά το επιθυμητό αποτέλεσμα, οδηγώντας την Συρία στην υπογραφή της «Συμφωνίας των Αδάνων» η οποία συνίστατο σε μονομερείς υποχωρήσεις της Δαμασκού. Η «συνθηκολόγηση» της Δαμασκού ήταν ενδεικτική του γεγονότος ότι ακόμα και τα ισχυρά κράτη, δεδομένου ότι η αρχική τους απόφαση να παρέχουν βοήθεια σε μη-κρατικούς δρώντες απορρέει από την αδυναμία τους να αντιμετωπίσουν με συμβατικά μέσα τον αντίπαλό τους, υποκύπτουν όταν η απειλή χρήσης βίας (και κατά προέκταση το κόστος μιας τέτοιας βοήθειας) είναι αξιόπιστη.

Προκειμένου να αποφύγουν το ενδεχόμενο κλιμάκωσης τα ισχυρά κράτη επιβάλλουν περιορισμούς στην οργάνωση που φιλοξενούν. Έτσι, δεδομένου ότι η παρουσία της οργάνωσης πρέπει να μείνει όσο το δυνατόν περισσότερο κρυφή, ένα ισχυρό κράτος δεν επιτρέπει να επιτελούνται «φανερές» λειτουργίες ή γενικότερα οτιδήποτε μπορεί να επισύρει την αντίδραση του αντίπαλου κράτους. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως αυτές της Συρίας, οι περιορισμοί αυτοί πιθανόν να πηγάζουν και από παράγοντες που άπτονται ζητημάτων εσωτερικής πολιτικής. Έτσι, στην περίπτωση του PKK, από τη μία πλευρά η Συρία δεν επέτρεπε για μεγάλο διάστημα τη διενέργεια διασυνοριακών επιθέσεων από το έδαφός της γιατί θεωρούσε ότι θα ωθούσε την Τουρκία να σκληρύνει τη στάση της, ενώ επέβαλε αντίστοιχους περιορισμούς στον οπλισμό που είχε πρόσβαση και επιτρεπόταν να κάνει χρήση το PKK, τις διπλωματικές του σχέσεις όπως και στην άσκηση «εμφανούς» προπαγάνδας από το έδαφός της. Από την άλλη πλευρά, δεδομένου ότι η Συρία διέθετε δικό της κουρδικό πληθυσμό, η Δαμασκός προσπάθησε να θέσει όρια και να δώσει τις «αποδεκτές» κατευθύνσεις τόσο όσον αφορά την προπαγάνδα όσο και την ιδεολογία, τη στρατολόγηση και τη δημιουργία εναλλακτικών δομών διακυβέρνησης. Στα πλαίσια αυτά, το PKK αναγκάστηκε να αφαιρέσει από τα ιδεολογικά του προτάγματα την απελευθέρωση ολόκληρου του Κουρδιστάν, ακόμα και τη δημιουργία ανεξάρτητου κουρδικού κράτους. Επίσης, ώθησε την οργάνωση να στρατολογήσει Σύριους Κούρδους προκειμένου να διοχετεύσει τον όποιο εθνικισμό τους προς ελεγχόμενες από το

καθεστώς και σχετικά ακίνδυνες κατευθύνσεις. Αντίστοιχα, δεν επέτρεψε τη δημιουργία δομών διακυβέρνησης για τους Κούρδους της Συρίας.

Παρά τους προαναφερθέντες περιορισμούς, η Συρία διευκόλυνε ή και βοήθησε σημαντικά στην επιτέλεση άλλων λειτουργιών της οργάνωσης. Έτσι, αν και η οργάνωση των Κούρδων της Συρίας υπό την αιγίδα του ΡΚΚ αποτελούσε κόκκινη γραμμή για το καθεστώς, η παροχή βάσης από μόνη της επέτρεψε την εδραίωση τέτοιων δομών εντός της Τουρκίας καθώς η ενδυνάμωση της οργάνωσης της επέτρεψε να δημιουργήσει ημι-απελευθερωμένες ζώνες, στις οποίες πέτυχε να διαλύσει την τουρκικό μηχανισμό διοίκησης και να τον υποκαταστήσει με έναν δικό της. Ανάλογης διευκόλυνσης έτυχε το ΡΚΚ και στο επίπεδο της χρηματοδότησης, της επιμελητείας και εν μέρει της διπλωματίας. Όσον αφορά το τελευταίο στοιχείο, ναι μεν η Συρία είχε τον έλεγχο αναφορικά με το ποιους μπορούσε να έχει το ΡΚΚ διπλωματικές σχέσεις αλλά σε τελική ανάλυση του έδωσε την ευκαιρία να έχει επαφές σε ανώτερο διπλωματικό επίπεδο, δυνατότητα που δε θα είχε υπό άλλες συνθήκες. Επίσης, στο ζήτημα της χρηματοδότησης και της επιμελητείας η Συρία προσέφερε αρχικά πολύτιμη βοήθειά ωστόσο ορθοποδήσει η οργάνωση και έκτοτε περιορίστηκε στη διασφάλιση ενός κατάλληλου περιβάλλοντος ώστε η οργάνωση να καλύψει αυτές τις ανάγκες από μόνη της.

Οι στρατηγικές λειτουργίες στις οποίες η συμβολή της Συρίας ήταν καθοριστική ήταν αυτή της διοίκησης και ελέγχου και δευτερευόντως της εκπαίδευσης. Όσον αφορά το στοιχείο της εκπαίδευσης, η Δαμασκός έδωσε τη δυνατότητα στην οργάνωση να εκπαιδευτεί από τις παλαιστινιακές οργανώσεις στο Λίβανο και από μέλη των δικών της δυνάμεων ασφαλείας, παρόλο που η εκπαίδευση αυτή δεν ήταν η πλέον κατάλληλη για τις ανάγκες της ασύμμετρης σύγκρουσής της με την Τουρκία. Σε κάθε περίπτωση, για ένα διάστημα τουλάχιστον, του παρείχε τις συνθήκες και τις εγκαταστάσεις για να εκπαιδεύσει τις δυνάμεις του όπως θεωρούσε πρέπον. Από κάθε άποψη το σημαντικότερο πλεονέκτημα που είχε να προσφέρει στο ΡΚΚ η βάση σε ένα ισχυρό κράτος ήταν η δυνατότητα άσκησης αποτελεσματικής διοίκησης και ελέγχου. Την ίδια στιγμή που το σύνολο των άλλων κουρδικών ή αριστερών οργανώσεων, που δραστηριοποιούνταν εκείνη την εποχή στην Τουρκία, υπέστησαν συντριπτικές για τη συνοχή και την επιβίωσή τους διαφωνίες και διασπάσεις, το ΡΚΚ κατάφερε, για όσο διάστημα βρισκόταν στη Συρία, να διατηρήσει την οργανωτική του συνοχή και να επιβάλει αυστηρά πειθαρχία κατά μήκος της ιεραρχίας. Η δυνατότητα αυτή βέβαια γέννησε σημαντικές παθογένειες για τις οποίες σε κάποιο βαθμό ευθυνόταν η «υπερβολική»

προστασία που προσέφερε η βάση αλλά ήταν εξίσου ίσως και περισσότερη υπεύθυνη η δομή της ηγεσίας της οργάνωσης.

Σε κάθε περίπτωση, η άνοδος και η πτώση του ΡΚΚ σε αυτό το διάστημα ήταν ενδεικτικές των επισφαλών -υπό όρους- πλεονεκτημάτων που μπορεί να προσφέρει μια διασυννοριακή βάση σε ένα ισχυρό κράτος. Ανεξάρτητα από την τελική έκβαση, το ΡΚΚ μπόρεσε, από μία εκ των δεκάδων οργάνωσεων που γέννησε η αστάθεια της Τουρκίας της δεκαετίας του '70, να καταστεί η υπ' αριθμόν ένα προτεραιότητα και απειλή της Άγκυρας. Παρά την άδοξη παρακμή του και τη μη επίτευξη των στόχων του, στο ΡΚΚ μπορεί τουλάχιστον να αποδοθεί η αναγνώριση εκ μέρους του τουρκικού κατεστημένου της ύπαρξης των Κούρδων εντός της τουρκικής επικράτειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:

Η «αλ-Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο» (AQAP) στην Υεμένη

3.1 Εισαγωγή

Ο βασικός στόχος του σαλαφικού τζιχαντικού κινήματος είναι η δημιουργία χαλιφάτου, υπό τις προσταγές της σαρία, που θα εκτείνεται σε όσο δυνατόν μεγαλύτερο τμήμα του *dar al-Islam*. Ωστόσο, κανένα χαλιφάτο δε μπορεί να είναι ολοκληρωμένο αν δεν ελέγχει τους σημαντικότερους τόπους λατρείας που για το σουνιτικό Ισλάμ είναι τα τεμένη που βρίσκονται στη Μέκκα, τη Μεδίνα και την Ιερουσαλήμ. Το γεγονός ότι τα πρώτα δύο βρίσκονται στη Σαουδική Αραβία, κατά μία έννοια την καθιστούν το κέντρο βάρους της πολεμικής προσπάθειας της εξέγερσης ή με άλλα λόγια την «πρωτεύουσα» της οποίας ο έλεγχος αποτελεί στρατηγικό της στόχο.

Οι αρχικές προσπάθειες «κατάληψης της Σαουδικής Αραβίας», υπό τη μορφή άμεσης δράσης και άσκησης επιρροής στο εσωτερικό της χώρας, διεκόπησαν απότομα με την άρνηση του βασιλιά Fahd, το 1990, να δεχθεί την προσφορά του Οσάμα μπιν Λάντεν να προστατέψει το βασίλειο από την ιρακινή επιθετικότητα. Η «κίνηση καλής θέλησης» του μπιν Λάντεν να θέσει τον ίδιο και την ομάδα του από (άρτι αφιχθέντες από το Αφγανιστάν) μουτζαχεντίν, στη διάθεση του καθεστώτος, δεν έλαβε την απάντηση που ο Λάντεν ανέμενε. Οι Σαούντ αντίθετα προτίμησαν τη βοήθεια των ΗΠΑ. Η κίνηση αυτή του καθεστώτος πέρα από απαξιωτική, με το να φέρνει στρατιωτικές δυνάμεις των «απίστων» στην καρδιά του *dar al-Islam*, ήταν και ισλαμικά απαράδεκτη. Για τον μπιν Λάντεν, όπως ο ίδιος ανέφερε, αποτέλεσε «το μεγαλύτερο σοκ της ζωής του» (Atwan, 2008: 45). Πέρα από προσωπική ήττα, το γεγονός αυτό λειτούργησε αφυπνιστικά για τον μπιν Λάντεν, καθιστώντας του σαφές ότι η δημιουργία χαλιφάτου προϋποθέτει σύγκρουση με τα τοπικά αντι-ισλαμικά καθεστώτα. Στο συμπέρασμα αυτό κατέληγαν σταδιακά και οι μουτζαχεντίν που επέστρεφαν νικηφόροι στις χώρες καταγωγής τους από το Αφγανιστάν (γνωστοί ως Αφγανοί-Άραβες). Σε χώρες όπως η Αλγερία γινόταν εμφανές ότι οι δίοδοι ειρηνικής αλλαγής έκλειναν εν τη γενέσει τους. Η επιστροφή στην πατρίδα για χιλιάδες μουτζαχεντίν δεν τους επιφύλασσε υποδοχή ήρωα αλλά άγρια καταστολή.

Η Σαουδική Αραβία δεν άσκησε το είδος της ευρείας προληπτικής καταστολής που ακολούθησαν χώρες όπως για παράδειγμα η Αίγυπτος. Αντίθετα το καθεστώς των Σαούντ επεδείκνυε μια σχετική ανοχή στην παρουσία των *enfants gate* της δεκαετούς παν-ισλαμικής/ουχαβιτικής πολιτικής της Σαουδικής Αραβίας στην περιοχή. Η προϋπόθεση ήταν να είναι πειθήνιοι, να διατηρούν χαμηλό προφίλ και να αποφεύγουν κάθε κριτική του

καθεστώτος. Η μετάβαση του μπιν Λάντεν από τη στρατηγική της προσέγγισης σε αυτή της εσωτερικής υπονόμευσης αναπόφευκτα οδήγησε στην παραβίαση αυτού του άρρητου κανόνα. Η αντι-Σαούντ κριτική του μπιν Λάντεν ξεπέρασε τα αποδεκτά από το καθεστώς όρια οδηγώντας τον, το 1992, στην εξορία και δύο χρόνια αργότερα στην αφαίρεση της υπηκοότητάς του (Lindo, 2011: 3). Ακολούθησε μια περίοδος εξ αποστάσεως παρεμβάσεων στα εσωτερικά ζητήματα της Σαουδικής Αραβίας όπως αποτυπώνονται σε μια σειρά επιστολών που απηύθυνε ο μπιν Λάντεν σε διάφορες συνισταμένες της κυβερνώσας ελίτ (Brown, 2007: 27-38).

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας, οι εσωτερικές παρεμβάσεις άρχισαν να χάνουν και τον ελάχιστο αντίκτυπο που είχαν στο εσωτερικό μέτωπο της Σαουδικής Αραβίας και σταδιακά αραίωσαν αν και ποτέ δεν έπαψαν. Η περίοδος αυτή θα σηματοδοτήσει τη γέννηση του δίπολου «εγγύς και μακρόθεν εχθρός» (near enemy / far enemy) στη στρατηγική του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος, με βασικό εκφραστή την Αλ-Κάιντα. Η ιδέα του μακρόθεν εχθρού έρχεται να δικαιολογήσει την αναποτελεσματικότητα της σύγκρουσης με τα τοπικά καθεστώτα, με βασικότερο αυτό των Σαούντ. Σύμφωνα με την «Κήρυξη πολέμου κατά των Αμερικανών που κατέχουν τη γη των δυο ιερών τόπων» η πηγή για όλα τα δεινά στη Σαουδική Αραβία και η βασική υπαίτιος για την αδυναμία του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος στη σύγκρουση με το καθεστώς είναι η «συμμαχία Σιωνιστών-Σταυροφόρων». Με την παρότρυνση του προφήτη Μωάμεθ, που υποστήριξε ότι «στην Αραβική Χερσόνησο δε δύναται να συνυπάρχουν δύο θρησκείες... [και ως εκ τούτου] οι άπιστοι πρέπει να εκδιωχθούν από την περιοχή», η αλ -Κάιντα επικεντρώνεται σε αυτή τη «συμμαχία των απίστων Σιωνιστών και Σταυροφόρων» που λυμαίνονται την Αραβική Χερσόνησο, και δη τη Σαουδική Αραβία, τη γη των δύο ιερότερων τόπων για το Ισλάμ. Εξάλλου, όπως υποστηρίζει ο μπιν Λάντεν, αυτή η συμμαχία διαφθείρει την πολιτική και θρησκευτική ελίτ της χώρας και παράλληλα επιτίθεται στο τζιχαντικό κίνημα άμεσα ή μέσω της οικονομικο-στρατιωτικής στήριξης που παρέχει στο καθεστώς μαριονέτα. Το επιχείρημα αυτό επαναλήφθηκε στη φάτουα του 1998 που ανακοινώνει τη δημιουργία του «Παγκόσμιου Ισλαμικού Μετώπου για τον Ιερό Πόλεμο κατά των Εβραίων και Σταυροφόρων»¹.

¹ Για την αγγλική μετάφραση των δύο fatwa βλ. “Declaration of War against the Americans Occupying the Land of the Two Holy Places”, *PBS Newshour*, 23/8/1996, http://www.pbs.org/newshour/updates/military/july-dec96/fatwa_1996.html και “Al Qaeda's Second Fatwa ”, *PBS Newshour*, 23/2/1998, http://www.pbs.org/newshour/updates/military/jan-june98/fatwa_1998.html

Αυτή η αλλαγή στρατηγικής (από τον εγγύς στον μακρόθεν εχθρό) συνδέεται άμεσα με τις επιχειρησιακές προεκτάσεις της εκδίωξης του μπιν Λάντεν από τη Σαουδική Αραβία. Το 1992 κατέστη σαφές στον μπιν Λάντεν ότι, τουλάχιστον προσωρινά, η επιχειρησιακή βάση της νέας οργάνωσης θα πρέπει να βρίσκεται εκτός Σαουδικής Αραβίας. Για τα επόμενα δέκα χρόνια το σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα αναγκάστηκε να κινηθεί περιφερειακά της Μέσης Ανατολής. Ένα κομμάτι μετακινήθηκε στα ανοιχτά μέτωπα της Βοσνίας, της Τσετσενίας και του Κασμίρ προτάσσοντας την «ημι-συμβατική σύγκρουση σε καθορισμένα θέατρα πολέμου... που έχουν εγκριθεί από ανώτερους Σαουδάραβες κληρικούς». (Hegghammer, 2008: 706). Η κατηγορία αυτή των «κλασικών τζιχαντιστών» όπως τους αποκαλεί ο Thomas Hegghammer, διαφοροποιείται από τους «παγκόσμιους τζιχαντιστές» που κινήθηκαν στις νότιες (Σουδάν) και στις ανατολικές (Αφγανιστάν) παρυφές της Μέσης Ανατολής και ανέπτυξαν μία στρατηγική γεωγραφικά πιο ευέλικτη και με ελάχιστους ενδοιασμούς στο ζήτημα των νόμιμων στόχων. Για τους «παγκόσμιους τζιχαντιστές» της Αλ-Κάιντα ο μακρόθεν εχθρός, στο πρόσωπο των ΗΠΑ, αποδεικνύεται επιχειρησιακά πιο προσιτός λόγω της γεωγραφικής εξάπλωσης των αμερικανικών συμφερόντων σε μια ευρεία περιοχή με αρκετούς δυνητικούς στόχους, και παράλληλα, ιδεολογικά βολικός γιατί αιτιολογούσε τον εκτοπισμό από τις εξελίξεις στο κέντρο της Μέσης Ανατολής.

Ωστόσο, η κλιμάκωση της σύγκρουσης των «παγκόσμιων τζιχαντιστών» με το μακρόθεν εχθρό (11^η Σεπτεμβρίου και ο ακόλουθος πόλεμος κατά της τρομοκρατίας) πυροδότησε με τη σειρά της αλλαγές σε επιχειρησιακό επίπεδο, που οδήγησαν την οργάνωση πίσω στον «εγγύ εχθρό». Η πρώτη αλλαγή συντελείται με το άνοιγμα, στο διάστημα μετά την 11/9, του περιθωρίου «πολιτικής ευκαιρίας» για δράση σε τοπικό επίπεδο. Την περίοδο αυτή η Μέση Ανατολή βίωσε ένα δεύτερο κύμα ισλαμικής (σαλαφο-τζιχαντικής) αμφισβήτησης ανάλογο με αυτό των αρχών της δεκαετίας του 1990. Στο σύνολο σχεδόν των χωρών της περιοχής παρουσιάστηκε κάποιου είδους κίνδυνος για παρουσία ή δράση σαλαφο-τζιχαντικών ομάδων.

Η δεύτερη αλλαγή συνδέεται με τη βάση στο Αφγανιστάν, η απώλεια της οποίας, εξαιτίας της αμερικανικής επέμβασης, επέφερε καθοριστικές αλλαγές σε οργανωτικό επίπεδο. Το σαλαφο-τζιχαντικό κίνημα από μια σχετικά ιεραρχική οργανωτική δομή αναγκάστηκε να καταφύγει στο *franchising*. Οι τοπικοί πυρήνες που προέκυψαν ποικίλλαν σημαντικά ανάλογα με το περιβάλλον δράσης. Στη Δύση επικράτησε το μοντέλο των ολιγομελών αυτόνομων

πυρήνων (ενίοτε αποτελούμενοι και από μόνο ένα άτομο). Οι ομάδες αυτές ακολούθησαν σε μεγάλο βαθμό το πρότυπο των «παγκόσμιων ισλαμικών μονάδων αντίστασης» το οποίο προέτασσε ο Abu Musa'ab al-Suri ως τρόπο για να αντιμετωπιστεί η σκλήρυνση της αντιεξέγερση παγκοσμίως. Για τον Suri η απάντηση βρίσκεται στην αναδιοργάνωση του κινήματος στα πλαίσια ενός συστήματος και όχι μίας μυστικής –ιεραρχικής- οργάνωσης (nizam la tanzim).² Στον χώρο της Μέσης Ανατολής, ωστόσο, αν και το επίπεδο οργάνωσης ποίκιλλε ανάλογα με την περίπτωση, σε γενικές γραμμές η απόδοση του όρου «nizam la tanzim» λειτουργούσε και απέβλεπε σε πιο πολύπλοκα μοντέλα οργάνωσης. Σε αυτήν την περίπτωση οι πυρήνες δεν είναι γεωγραφικά και χρονικά *ad hoc* κατασκευές, όπως στην περίπτωση των ομάδων στη Δύση, αλλά ενίοτε καταφέρνουν να έχουν διάρκεια και εμβέλεια διεκδικώντας περιφερειακό ρόλο.

Οι αλλαγές στην οργανωτική δομή έχουν επίσης σημαντικές επιπτώσεις στο βαθμό ελέγχου που ασκεί ο κεντρικός πυρήνας της αλ-Κάιντα πάνω στους τοπικούς πυρήνες. Για τους ολιγομελείς πυρήνες στη Δύση ο οργανωτικός δεσμός με την ηγεσία στο Πακιστάν έσπασε ως αποτέλεσμα του κύματος αντιεξέγερσης στις χώρες της Δύσης. Οι ομάδες έπρεπε να βασιστούν στις δικές τους δυνάμεις για την εκτέλεση επιθέσεων. Εξαιτίας της παροδικότητας αυτών των ομάδων, η αυτονομία δράσης τους περιορίζεται στα πλαίσια ενός συνήθως μικρού αριθμού επιχειρήσεων. Για τους πυρήνες της Μέσης Ανατολής, αντίθετα, η αυτονόμηση από το κέντρο έγινε σε βάθος χρόνου ως αποτέλεσμα του μεγέθους, της οργανωτικής πολυπλοκότητας και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και προκλήσεων (Mohamedou, 2011). Τα τοπικά παραρτήματα/οργανώσεις στη Μέση Ανατολή στο διάστημα αυτό ανέπτυξαν τις δικές τους στρατηγικές δομές αυτόνομα από την ηγεσία στο Πακιστάν και μετεξελίχθηκαν σε ξεχωριστές οργανώσεις, με διακριτή στρατηγική και στόχους και σε μεγάλο βαθμό καθορισμένο χώρο δράσης.

Η «Αλ-Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο» (AQAP) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα οργάνωσης που γεννήθηκε και εξελίχθηκε μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναπροσαρμογής. Ο σχηματισμός της AQAP το 2003, στη Σαουδική Αραβία, αποτελεί προϊόν της πολιτικής ευκαιρίας που παρουσιάστηκε για δράση σε τοπικό επίπεδο. Παράλληλα,

² Για τις αντιλήψεις του Abu Musa'ab al-Suri πάνω στο ζήτημα της οργανωτικής δομής όπως επίσης και για μια στρατηγική αποτίμηση της δράσης της οργάνωσης βλέπε το βασικότερο βιβλίο του Suri “The Call for a Global Islamic Resistance” (διαθέσιμο ολόκληρο στα αραβικά στον παρακάτω σύνδεσμο <https://archive.org/details/The-call-for-a-global-islamic-resistance>). Για αποσπάσματα στα αγγλικά βλ. (Lia, 2007: 347-484)

επιηρέαστηκε από τις οργανωτικές και επιχειρησιακές προεκτάσεις της καταστροφής της βάσης στο Αφγανιστάν. (Hegghammer, 2008: 709-713) Αν και η AQAP αποτέλεσε την τοπική οργάνωση με τη μεγαλύτερη προσωπική εμπλοκή του μπιν Λάντεν, στη συνέχεια όχι μόνο αυτονομήθηκε από την ηγεσία στο Πακιστάν αλλά κατάφερε να τη συναγωνίζεται κιόλας στον κατεξοχήν τομέα δράσης της κεντρικής αλ-Κάιντας, τις εκ του μακρόθεν διασυνοριακές επιθέσεις εναντίον της Δύσης. Για αυτή της τη δράση θα αποκτήσει τον χαρακτηρισμό υπ' αριθμό ένα απειλή για τις ΗΠΑ.³ Ωστόσο, η σημερινή φήμη και πραγματική κατάσταση της AQAP είναι μια ελάχιστα αναμενόμενη εξέλιξη αν αναλογιστούμε ότι στα πρώτα χρόνια δράσης της η AQAP υπέστη συντριπτική ήττα από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης της Σαουδικής Αραβίας. Αυτή η παράδοξη και αξιοσημείωτη πορεία της AQAP, θα αποτελέσει το αντικείμενο περιπτωσιολογικής μελέτης αυτού του κεφαλαίου.

Στην επόμενη εισαγωγική ενότητα θα εξεταστούν οι συνθήκες που καθόρισαν την εμφάνιση της οργάνωσης στη Σαουδική Αραβία αλλά και οι λόγοι που οδήγησαν στη γρήγορη ήττα παρά το θαυματικό της ξεκίνημα. Στις συνήθεις αιτίες αποτυχίας μιας εξέγερσης, δηλαδή την αποτελεσματική αντιεξέγερση και την έλλειψη κοινωνικής στήριξης, στην περίπτωση της AQAP, όπως υποστηρίζει ο Thomas Hegghammer, προστίθεται και ο άτυπος ανταγωνισμός της εξέγερσης στο Ιράκ (Hegghammer, 2010: 18). Ωστόσο, για τον Hegghammer η ήττα της AQAP στη Σαουδική Αραβία είναι τελική. Έτσι, αντιμετωπίζοντας τη σύγκρουση ως περιχαρακωμένη εντός της Σαουδικής Αραβίας, ο Hegghammer αντιλαμβάνεται ως ξεχωριστές οργανώσεις την AQAP που έδρασε στη Σαουδική Αραβία στο διάστημα 2003-2007 με τη σημερινή οργάνωση με έδρα την Υεμένη (Hegghammer, 2010: 5, 27). Ωστόσο, η αντίληψη αυτή προσκρούει αφενός στη μεγάλη ιδεολογική/θρησκευτική σημασία που έχει η Σαουδική Αραβία για το σαλαφο-τζιχαντικό κίνημα, και αφετέρου, στον αυτοπροσδιορισμό της οργάνωσης η οποία επανειλημμένα έχει τονίσει ότι η ύστερη AQAP αποτελεί συνέχεια της αρχικής και ότι η Σαουδική Αραβία παραμένει στρατηγικός στόχος της οργάνωσης. Παράλληλα έρχεται σε αντίθεση με τα πραγματολογικά στοιχεία που δείχνουν μεγάλη αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο πεδίων δράσης σε επίπεδο στελεχών, επιχειρήσεων και υλικο-τεχνικής στήριξης. Ως εκ τούτου θα ήταν ορθότερο να δούμε τη μία οργάνωση ως προέκταση της άλλης.

³ U.S. House, Committee on Homeland Security, *Understanding the Homeland Threat Landscape—Considerations for the 112th Congress*, Hearing, 9/2/2011 (Serial No. 112-1), Washington: Government Printing Office, 2012, σ. 26

Για τους παραπάνω λόγους καθίσταται σαφές ότι προκειμένου να μελετηθεί η AQAP στο –γεωγραφικό και χρονικό- σύνολό της δεν επαρκεί να εξεταστεί υπό ένα τοπικό ή παγκόσμιο πρίσμα⁴ με το οποίο συνήθως εξετάζεται η AQAP. Αντίθετα απαιτείται μια περιφερειακή οπτική πρώτον στον τρόπο που η AQAP αντιλαμβάνεται τη σύγκρουση και δεύτερον στον τρόπο που τη διεξάγει. Έτσι, αν και η ιδεολογική σύλληψη της σύγκρουσης περιλαμβάνει το σύνολο της Αραβικής Χερσονήσου (με επίκεντρο πάντα τη Σαουδική Αραβία), στην πράξη μεταφράζεται σε δραστηριότητα στην περιοχή της Σαουδικής Αραβίας και της Υεμένης όπου λαμβάνει χώρα σχεδόν το σύνολο της δράσης της οργάνωσης. Στο περιφερειακό δίπολο που σχηματίζεται, η Σαουδική Αραβία, λόγω της μεγάλης ιδεολογικής/θρησκευτικής σημασίας της, αποτελεί τον στρατηγικό στόχο. Η Υεμένη από την άλλη διατηρεί το ρόλο της βάσης που στηρίζει τις επιχειρήσεις στη Σαουδική Αραβία παρέχοντας διευκολύνσεις ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες του κινήματος.

Στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου θα αναλυθεί η παραπάνω ασύμμετρη σχέση συγκοινωνούντων δοχείων μεταξύ της Σαουδικής Αραβίας και της Υεμένης υπό το φως της δράσης της AQAP μετά την ήττα στη Σαουδική Αραβία. Αρχικά, θα τεκμηριωθεί ο θρησκευτικός και ιστορικός ρόλος της Υεμένης ως βάσης επιφορτισμένης με το να τροφοδοτεί το κοινό σύστημα που ικανοποιεί κυρίως τις ανάγκες της τζιχαντικής αμφισβήτησης στη Σαουδική Αραβία. Στη συνέχεια θα προσπαθήσω να δείξω πως η αυξανόμενη πίεση του καθεστώτος και τα απανωτά κύματα συλλήψεων εξώθησαν τα εναπομείναντα ελεύθερα μέλη της να «περάσουν τα σύνορα» και να καταφύγουν στην Υεμένη προκειμένου να προστατευτούν από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης της Σαουδικής Αραβίας. Με τη διάσχιση των συνόρων, και τη μετέπειτα επίσημη συγχώνευση με τους εκεί ομοϊδεάτες τους (Αλ-Κάιντα στην Υεμένη -AQY), η AQAP διεύρυνε το πλαίσιο αναφοράς της σύγκρουσης, εγκαθιδρύοντας μια διασυνοριακή βάση. Το ερώτημα που εύλογα δημιουργείται είναι μπορεί να συνδέεται η δημιουργία διασυνοριακής βάσης με την επακόλουθη αναβίωση και επιτυχία της οργάνωσης, και αν ναι, κατά ποιόν τρόπο.

Στα ερωτήματα αυτό θα επιχειρήσει να απαντήσει το τρίτο και τέταρτο μέρος του κεφαλαίου. Δεδομένου ότι το όφελος από τη δημιουργία μιας βάσης συνοψίζεται σε δύο στοιχεία (προστασία από τις εχθρικές δυνάμεις και στρατηγικές διευκολύνσεις), η μελέτη της

⁴ Υπό το παγκόσμιο πρίσμα, η AQAP μελετάται εκτός του τοπικού πλαισίου δράσης της στη βάση των επιθέσεών της σε δυτικούς στόχους και κυρίως τις απόπειρές της να πραγματοποιήσει διασυνοριακές επιθέσεις με στόχο τις ΗΠΑ.

παρουσίας της AQAP στην Υεμένη θα ακολουθήσει τις δύο αυτές κατευθύνσεις. Η θεωρητική πρόταση προβλέπει ότι το στρατηγικό όφελος που αποκομίζει η οργάνωση σε μια διασυνοριακή βάση εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα χαρακτηριστικά του κράτους υποδοχής και συγκεκριμένα αποτελεί θετική συνάρτηση της δυνατότητας του κράτους υποδοχής, αφενός να προστατέψει και αφετέρου να προσφέρει μεγάλο εύρος διευκολύνσεων στην οργάνωση και αρνητική συνάρτηση της δυνατότητας ελέγχου και περιορισμού της αυτονομίας δράσης της οργάνωσης.

Με βάση τον διαχωρισμό που γίνεται, όσον αφορά τα χαρακτηριστικά των κρατών υποδοχής, σε τρεις ιδεατές μορφές (ισχυρό, αδύναμο, αποτυχημένο), η Υεμένη αποτελεί παράδειγμα αδύναμου κράτους καθώς ναι μεν υφίσταται κεντρική εξουσία αλλά αυτή δεν ασκεί πλήρη και αποτελεσματικό έλεγχο επί του συνόλου της επικράτειας της χώρας. Σε αυτό το περιβάλλον η AQAP δεν προστατεύεται μεν από μία φιλική κυβέρνηση αλλά είναι αντιμέτωπη με ένα αδύναμο καθεστώς που έχει περιορισμένη δυνατότητα προβολής ισχύος, ιδιαίτερα μετά την εκδήλωση της Αραβικής Άνοιξης στη χώρα. Το περιβάλλον αυτό της «αδυναμίας» έχει αντίκτυπο τόσο στην παρεχόμενη προστασία από τις εχθρικές δυνάμεις όσο και στις στρατηγικές διευκολύνσεις.

Το τρίτο μέρος θα εξετάσει τις επιπτώσεις που έχει η διασυνοριακή βάση στις επιχειρήσεις αντιεξέγερσης. Η αντιεξέγερση σε αυτή την περίπτωση παρουσιάζει μία ιδιαιτερότητα: αντί για μία ή δύο (στην περίπτωση που η κυβέρνηση υποδοχής δεν είναι φιλική), η αντιεξέγερση προέρχεται από τρεις πηγές. Έτσι, πέρα από τη Σαουδική Αραβία και την κυβέρνηση της Υεμένης, αντιεξέγερση ασκούν και οι ΗΠΑ. Η εμπλοκή των ΗΠΑ μπορεί να αποδοθεί σε δύο λόγους. Πρώτον, η AQAP, λόγω των αποπειρών να πραγματοποιήσει επιθέσεις στην Αμερική, θεωρείται το παρακλάδι της αλ-Κάιντα με τη μεγαλύτερη επιχειρησιακή ικανότητα και πρόθεση να χτυπήσει τις ΗΠΑ και ως εκ τούτου πρέπει να εξουδετερωθεί ή τουλάχιστον να αποδυναμωθεί. Δεύτερον, η Σαουδική Αραβία διατηρεί κομβική θέση για την πολιτική των ΗΠΑ στην περιοχή για γεωπολιτικούς και γεωοικονομικούς λόγους και ως εκ τούτου έχει σημαντικό κίνητρο να πλήξει τις δυνάμεις εκείνες που αποσκοπούν στην ανατροπή του φιλικού προς τις ΗΠΑ καθεστώτος των Σαούντ. Δεδομένου ότι η διατριβή εξετάζει την προστασία από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης που παρέχεται από μία βάση, ο αριθμός και το είδος των δρώντων που επιδίδονται στην αντιεξέγερση δεν επηρεάζει τα αποτελέσματα (με εξαίρεση βέβαια την Υεμένη που είναι το κράτος υποδοχής). Μάλιστα η

εμπλοκή των ΗΠΑ λόγω της ισχύος και των δυνατοτήτων της χώρας θέτει το μέγιστο δυνατό τεστ στην υπόθεση της διατριβής. Τέλος, στο τέταρτο μέρος θα εξεταστεί το συνολικό στρατηγικό όφελος που αποφέρει η βάση στην Υεμένη στην AQAP αναφορικά με τις τέσσερις διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής της οργάνωσης (στρατιωτική, οικονομική, πληροφοριακή και διπλωματική).

Βάσει των παραπάνω, το κεφάλαιο αυτό επιχειρεί να αποδείξει ότι οι ανάγκες νομιμοποίησης του καθεστώτος σε συνδυασμό με τις ευνοϊκές για την οργάνωση γεωγραφικές συνθήκες δεν επιτρέπουν στις ξένες δυνάμεις αντιεξέγερσης να δράσουν αποτελεσματικά. Παράλληλα, σκοπεύει να δείξει ποιες στρατηγικές ανάγκες της οργάνωσης καλύπτονται περισσότερο ή λιγότερο στο περιβάλλον της Υεμένης σε σύγκριση με αυτό της Σαουδικής Αραβίας και πως αυτές συμβάλουν στο να καταστεί η AQAP σημαντικός και ισχυρός δρώντας μέσα στην Υεμένη, μεγιστοποιώντας παράλληλα τις δυνατότητές της οργάνωσης για προβολή ισχύος στη Σαουδική Αραβία.

3.1.1 Η εσωτερική αμφισβήτηση στη Σαουδική Αραβία

Η Σαουδική Αραβία, παρά τη μεγάλη της θρησκευτική σημασία και σε αντιδιαστολή με την περιφερειακή πραγματικότητα, έχει αντιμετωπίσει ελάχιστη εσωτερική αμφισβήτηση. Στα 70 χρόνια από την ίδρυση του κράτους της Σαουδικής Αραβίας (1932), το καθεστώς ήρθε αντιμέτωπο με ελάχιστες περιπτώσεις βίαιων αντιπαραθέσεων με αντιφρονούντες. Η εγχώρια αυτή αδράνεια έχει τις ρίζες της στο τρόπο δημιουργίας του κράτους. Η Σαουδική Αραβία γεννήθηκε στα πλαίσια μιας πολιτικο-θρησκευτικής συμμαχίας μεταξύ του Abd al-‘Aziz Ibn Saud και του ουχαβιτικού φυλετικού στρατού (Ikhwan) που αποτέλεσε τον στρατιωτικό βραχίονα του τριακονταετούς αγώνα για την ενοποίηση των εδαφών και τη δημιουργία του ενιαίου βασιλείου. Ωστόσο, η συμμαχία αυτή στο τέλος της σημαδεύτηκε από την εξέγερση των Ikhwan οι οποίοι, το 1927, κατηγόρησαν τον Σαούντ για αντι-ισλαμικά ανοίγματα προς τη Δύση και για επίδειξη δειλίας και αναβλητικότητας στο ζήτημα της ανασύστασης του χαλιφάτου. Η αιματηρή κατάπνιξη της εξέγερσης που ακολούθησε κατέστησε σαφές στον Σαούντ ότι χρειαζόταν θρησκευτική νομιμοποίηση για να προλαμβάνει τέτοια φαινόμενα στο

μέλλον. Για τον σκοπό αυτό ο Σαούντ προσεταιρίστηκε τη θρησκευτική συνιστώσα της Ikhwan, που αποτελούσαν οι ουαχαβίτες νομομαθείς, ενάντια στις φυλετικές της συνιστώσες.

Η στήριξη που προσέφερε η θρησκευτική νομενκλατούρα των ουαχαβιτών περιέβαλε το καθεστώς με ένα μανδύα θρησκευτικής νομιμοποίησης. Αυτό αφενός παρείχε στο καθεστώς εργαλεία για τη διαχείριση των αντι-καθεστωτικών δράσεων και αφετέρου διατηρούσε την κριτική στο καθεστώς σε ειρηνικά πλαίσια. Βέβαια, το ουαχαβιτικό κατεστημένο μπορούσε να προστατέψει το καθεστώς από τη θρησκευτικής φύσης κριτική, αλλά είχε μικρή επιρροή σε άλλου είδους κριτική και κοινωνικο-πολιτικής φύσης αιτήματα. Όσον αφορά αυτά τα τελευταία, το καθεστώς είχε το πλεονέκτημα να διαθέτει τεράστιο ορυκτό πλούτο που του επέτρεπε να εξαγοράζει την κοινωνική ειρήνη. Έτσι, στην περίπτωση της Σαουδικής Αραβίας το καθεστώς δεν αντλεί τη νομιμοποίησή του μέσω ενός κοινωνικού συμβολαίου με τους πολίτες του αλλά στηρίζεται στις φυλετικές και θρησκευτικές αρχές σε συνδυασμό με την παροχή οικονομικών κινήτρων υπό τη μορφή μερισμάτων από τα έσοδα του πετρελαίου (Rabasa, et al., 2007: 80). Το αποτέλεσμα ήταν η Σαουδική Αραβία σε αντίθεση με τις άλλες χώρες της περιοχής να μη γνωρίσει την άνοδο μαζικών κοινωνικο-πολιτικών κινημάτων ή τη δράση επαναστατικών ομάδων. Τα δύο παραπάνω στοιχεία (δηλαδή η θρησκευτική νομιμοποίηση του καθεστώτος και η έλλειψη σημαντικών κοινωνικο-οικονομικών αιτημάτων) καθόρισαν τη μορφή που πήρε η εσωτερική αμφισβήτηση πριν και μετά το 2003.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το κίνημα Sahwa⁵ που κυριάρχησε τον χώρο της αντιπολίτευσης από τη δεκαετία του 1970 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η Sahwa στην ουσία αποτέλεσε τη συνέχεια της κριτικής που άσκησε η Ikhwan στον Σαούντ, τη δεκαετία του 1920, για την άσκηση αντι-ισλαμικής πολιτικής μέσα και έξω από τη Σαουδική Αραβία. Ωστόσο, η κριτική αυτή, όσο και έντονη να ήταν κατά διαστήματα, ποτέ δεν έφτασε στο σημείο να εξαγγείλει ένα κάλεσμα στα όπλα. Ακόμα και η ομάδα, που προχώρησε στην κατάληψη του Μεγάλου Τζαμιού στη Μέκκα το 1979, επηρεάστηκε περισσότερο από τις εξελίξεις στο Ιράν παρά από την παράδοση της Sahwa αν και προερχόταν από τους κόλπους της.

Παρ' όλο που τα συμβάντα του 1979 δεν ήταν κομμάτι της «σαουδαραβικής παράδοσης», το καθεστώς φοβήθηκε ότι θα μπορούσε να αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση.

⁵ Για μία ενδελεχή ανάλυση της Sahwa βλ. Lacroix, 2011

Ο φόβος για επανάληψη τέτοιων φαινομένων σε συνδυασμό με την προσπάθεια «εξαγωγής της επανάστασης» του περιφερειακού του αντιπάλου οδήγησε το καθεστώς σε μία καμπάνια τόνωσης του ισλαμικού του προφίλ και «εξαγωγής των ριζοσπαστικών στοιχείων». Έτσι ο βασιλιάς Fahd, που ανέλαβε την εξουσία το 1982, προχώρησε στο εσωτερικό σε συμβολικές κινήσεις όπως την αλλαγή της προσφώνησής του από «αυτού μεγαλειότητας» σε «τοποτηρητή των δύο ιερών τόπων» και στο εξωτερικό έδωσε νέα ώθηση στην ιδέα του παν-Ισλαμισμού, που στο παρελθόν είχε χρησιμοποιηθεί ως αντίβαρο στον παν-αραβισμό του Νάσερ. Το Αφγανιστάν αποτέλεσε ιδανικό μέρος για τη διέξοδο του υποβόσκοντα ριζοσπαστισμού και το καθεστώς παρείχε κάθε λογής διευκολύνσεις προς τους επίδοξους μουτζαχεντίν να κάνουν την επανάστασή τους μακριά από το σπίτι.

Ωστόσο, αυτή η προσωρινή αυτό-εξορία του ριζοσπαστικού τμήματος της εσωτερικής ισλαμικής αμφισβήτησης έλαβε τέλος στα τέλη της δεκαετίας του 1980 όταν οι μουτζαχεντίν επέστρεψαν για να προσδώσουν μαχητικότητα στην αντιπολίτευση. Την κατάσταση για το καθεστώς επιδείνωσε η κατακόρυφη πτώση της τιμής του πετρελαίου μετά το 1981. Η επακόλουθη μείωση στα κρατικά έσοδα είχε μεγάλες επιπτώσεις σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο και επέτρεψε στη Sahwa να πετύχει άγνωστα για τη Σαουδική Αραβία επίπεδα μαζικής κινητοποίησης και οργάνωσης. Η κοινωνικο-οικονομική δυσαρέσκεια και η άρτι αφιχθείσα από το Αφγανιστάν μαχητική δυναμική κορυφώθηκε το 1991 με τη στάθμευση των αμερικανικών στρατευμάτων στη χώρα.

Ο Οσάμα μπιν Λάντεν βίωσε την κορύφωση των κινητοποιήσεων αλλά βρισκόταν ήδη εξόριστος όταν το καθεστώς προσέφυγε στη μαζική τους καταστολή στα τέλη του 1994. Στο διάστημα μέχρι τα τέλη της δεκαετίας ο μπιν Λάντεν είδε ως εξωτερικός παρατηρητής τις εξελίξεις στο μέτωπο της ισλαμικής αμφισβήτησης στη Σαουδική Αραβία όπου η αντεπίθεση του καθεστώτος ανέδειξε την πολυσυλλεκτικότητα του ισλαμικού κινήματος και το οδήγησε σε μια άτυπη διάσπαση. Οι μετριοπαθείς παραδοσιακοί ισλαμιστές της Sahwa έριξαν σημαντικά τους τόνους και εν τέλει το καθεστώς τους προσεταιρίστηκε μετατρέποντάς τους, στη χειρότερη περίπτωση, σε μια νομιμόφρονα αντιπολίτευση της οποίας το κύριο μέλημα είναι η αντίθεση στους φιλελεύθερους μεταρρυθμιστές (Hafez, 2008: 15). Το ριζοσπαστικό κομμάτι, από την άλλη, αποτελείμένο κατά βάση από Αφγανούς-Αραβες, με μόνο μία μεγάλο μεγέθους επιχείρηση στο ενεργητικό τους (κέντρο εκπαίδευσης της εθνικής φρουράς στο Ριάντ το 1995) (Peterson, 2007: 4), πήραν το δρόμο της εξορίας ή κατέληξαν στη φυλακή. Το σημείο

καμπής για την τζιχαντική δραστηριότητα στη Σαουδική Αραβία ήταν η αποτυχημένη προσπάθεια το 1997 να περάσουν αντι-αρματικούς πυραύλους από την Υεμένη που επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν σε επίθεση πιθανότατα ενάντια στο αμερικανικό προξενείο στη Τζέντα. Την ανακάλυψη των πυραύλων ακολούθησε μαζικό κύμα συλλήψεων, που επανελήφθη τον επόμενο χρόνο μετά από αντίστοιχη κατάσχεση, οδηγώντας στη φυλακή πάνω από 1000 άτομα (Hegghammer, 2010: 11).

Εντούτοις η ανάπαυλα για το καθεστώς αποδείχθηκε προσωρινή. Την στιγμή που το καθεστώς προσπαθούσε να διαχειριστεί επικοινωνιακά το γεγονός της εμπλοκής πολιτών του στις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου και ενώ για την οργάνωση στο Αφγανιστάν άρχιζε να γίνεται ξεκάθαρο ότι η κατά μέτωπο σύγκρουση με τις ΗΠΑ είναι ανέφικτη, άρχισαν να τίθενται οι βάσεις για την επανεμφάνιση του ισλαμικού ριζοσπαστισμού στη Σαουδική Αραβία.

3.1.2 Η εμφάνιση και η δράση της «αλ-Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο» (AQAP) στη Σαουδική Αραβία

Ανεξάρτητα αν ο ίδιος ο μπιν Λάντεν έδωσε την εντολή για την προετοιμασία εκστρατείας που θα έπληττε τις μετόπισθεν βάσεις των Αμερικανών στην Αραβική Χερσόνησο, διατάζοντας τους Σαουδάραβες μαχητές να επιστρέψουν στην πατρίδα τους (Hegghammer, 2008: 709), ή αποτέλεσε συνέπεια της κατάρρευσης των δομών της οργάνωσης στο Αφγανιστάν, το αποτέλεσμα ήταν να ξεκινήσει μία περίοδος εντατικών προετοιμασιών. Μόλις ενάμιση χρόνο μετά δόθηκε η εντολή για την έναρξη των επιθέσεων. Η απόφαση αυτή που χαίρει ποικίλων ερμηνειών (Hegghammer, 2008: 710) δε βρήκε σύμφωνα τα τοπικά στελέχη που αντέτειναν ότι η προπαρασκευαστική περίοδος δεν ήταν αρκετή και η οργάνωση δεν ήταν ακόμα έτοιμη για μία τόσο μεγάλη εκστρατεία και ως εκ τούτου μία πρόωρη έναρξη των επιχειρήσεων θα την έθετε σε κίνδυνο και θα αποτύγχανε (Cordesman & Obaid, 2005: 4-5; Hegghammer, 2010: 13-4).

Σε κάθε περίπτωση, όπως θα αποδειχθεί αργότερα, τα στελέχη της αλ-Κάιντα στη χώρα, στο λίγο αυτό διάστημα έκαναν αναπάντεχα καλή προετοιμασία. Ενδεικτικά, νοίκιασαν δεκάδες γιάφκες σε όλη τη χώρα και δημιούργησαν αποθήκες οπλισμού που θα μπορούσαν να

εφοδιάσουν με όπλα χιλιάδες μαχητές (Cordesman & Obaid, 2005: 4; Hegghammer, 2008: 709-10). Ακόμα πιο εντυπωσιακό -λαμβάνοντας υπόψη τη γεωγραφία της χώρας- είναι το γεγονός ότι κατάφεραν να δημιουργήσουν υποτυπώδη στρατόπεδα εκπαίδευσης στις περιοχές Al-Jawf, Hail και Qasim, κοντά στα σύνορα με το Ιράκ, εκμεταλλευόμενοι την τοπική συνήθεια για οργανωμένες καλοκαιρινές εξορμήσεις στην έρημο (Hafez, 2008: 11; Hegghammer, 2006: 56). Παράλληλα, δημιούργησαν ένα εξαιρετικά παραγωγικό σύστημα προπαγάνδας μέσω του επίσημου μέσου της οργάνωσης, υπευθύνου για την παραγωγή ανακοινωθέντων, περιοδικών (Sawt al-Jihad και Mu'askar al-Battar) και βίντεο (Hegghammer, 2010: 14), αλλά και δεκάδων ανεξάρτητων υποστηρικτών που προωθούσαν τις θέσεις της οργάνωσης. Στο ζήτημα της προπαγάνδας η AQAP είχε την τύχη να έχει στη διάθεσή της το διαδίκτυο, που έγινε διαθέσιμο για δημόσια χρήση μόλις το 1999 αλλά ο αριθμός των χρηστών σημείωσε ραγδαία άνοδο τα επόμενα χρόνια.⁶ Ως εκ τούτου η AQAP είχε στα χέρια της έναν μηχανισμό στο οποίο είχαν πρόσβαση κατά βάση νέοι, που αποτελούσαν και το βασικό στόχο για στρατολόγηση, και το καθεστώς δε μπορούσε να ελέγξει αφενός γιατί υποεκτιμούσαν τη δύναμη του μέσου και αφετέρου γιατί δεν είχαν ακόμα το χρόνο να αναπτύξουν τους κατάλληλους μηχανισμούς λογοκρισίας.

Οι παραπάνω στρατηγικές διαστάσεις μετουσιώθηκαν σε μία έντονη και πολυσύνθετη ένοπλη δράση. Από τον Μάιο του 2003 όταν η AQAP πραγματοποίησε την πρώτη της μεγάλη επίθεση σε συγκροτήματα κατοικιών και γραφείων στο Ριάντ, όπου διέμεναν και εργαζόνταν κυρίως Δυτικοί, μέχρι και το 2007⁷, η AQAP ήταν υπεύθυνη για μια σειρά επιθέσεων που εκτείνονταν από πολύπλοκες, άρτια οργανωμένες επιθέσεις σε καλά φυλασσόμενους στόχους μέχρι επιθέσεις αυτοκτονίας, μεμονωμένες εκτελέσεις και απαγωγές. Ωστόσο, παρά την πολυπραγμοσύνη της και την οργανωτική της αρτιότητα, η οργάνωση σχεδόν εκμηδενίστηκε μέσα σε τέσσερα χρόνια.

⁶ “Saudi Arabia Internet Statistics”, International Telecommunication Union, http://www.google.com/publicdata/explore?ds=emi9ik86jcuic_&ctype=1&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=i99H&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=country&idim=country:SA&ifdim=country&hl=en_US&dl=en&ind=false&icfg

⁷ Η τελευταία μεγάλη επίθεση που έφτασε στο στάδιο της εκτέλεσης (αν και απέτυχε) έγινε το Φεβρουάριο του 2006 στις πετρελαϊκές εγκαταστάσεις του Buqaiq. Ωστόσο, η ήττα της οργάνωσης συνήθως τοποθετείται χρονολογικά στα τέλη του 2007 και συγκεκριμένα στα τέλη Νοεμβρίου όταν οι σαουδαραβικές αρχές αποκαλύπτουν σχέδιο για επίθεση σε πετρελαϊκές εγκαταστάσεις λίγες μέρες αργότερα. Την αρχική σύλληψη του οκταμελούς πυρήνα υπεύθυνου για τον σχεδιασμό της επίθεσης ακολουθούν μια σειρά συλλήψεων έξι ακόμα πυρήνων αποτελούμενων από 208 άτομα συνδεδεμένων με άλλες τζιχαντικές δραστηριότητες. (Peterson, 2007: 42)

Για να βρούμε τους λόγους για αυτήν την εξέλιξη μπορούμε να ανατρέξουμε στο έργο του Abu Musa'ab al Suri «The Global Islāmic Resistance Call» όπου αναλύει τις μορφές οργάνωσης και άσκησης του τζιχαντικού ένοπλου αγώνα. Η AQAP αποτελεί παράδειγμα της πρώτης κατηγορίας οργανώσεων (μυστικές –ιεραρχικές- στρατιωτικές οργανώσεις)⁸ στην οποία ο Suri εντάσσει τις ένοπλες ισλαμιστικές οργανώσεις που έδρασαν στη Μέση Ανατολή από τη δεκαετία του 1960 όπως η Αιγυπτιακή Ισλαμική Τζιχάντ, η Gamma Islamiya, η LIFG και η GIA. Όπως γράφει ο Suri αυτού του είδους οι οργανώσεις «*ηττήθηκαν στρατιωτικά... ηττήθηκαν όσον αφορά την ασφάλεια, οι πυρήνες τους αποκαλύφθηκαν και διαλύθηκαν... απέτυχαν εξολοκλήρου να εξεγείρουν [τον λαό στην κατεύθυνση] της τζιχάντ... δεν ήταν ικανές να προσεγγίσουν τις μάζες ή να γίνουν δημοφιλείς... απέτυχαν στο να διδάξουν, να προετοιμάσουν και να εκπαιδεύσουν τα μέλη τους για τη σύγκρουση... ειδικά μετά την έναρξη των συγκρούσεων... με αποτέλεσμα τα στελέχη που είχαν περάσει από μακροχρόνια εκπαίδευση να θυσιαστούν και το επίπεδο της εκπαίδευσης να φθίνει στα στελέχη που τους διαδέχονταν*». Σύμφωνα με τον Suri για την κατάσταση αυτή ευθύνονται κατά κύριο λόγο «*τα προγράμματα κατά της τρομοκρατίας που κατάφεραν να τις διαλύσουν... να τις απομονώσουν από τους υποστηρικτές τους, να πλήξουν τη φήμη τους [και] να αποστεγνώσουν τις οικονομικές πηγές τους*». (Lia, 2007: 354-5)⁹ Η αποτίμηση της δράσης της AQAP από το 2003 έως το 2007 δείχνει ότι όλα τα παραπάνω στοιχεία, που θα μπορούσαμε να τα χωρίσουμε χονδρικά σε δύο κατηγορίες (αποτελεσματική αντιεξέγερση και έλλειψη κοινωνικής στήριξης), ήταν παρόντα και συντέλεσαν στην ήττα της οργάνωσης.

Η Σαουδική Αραβία δε φημίζεται για την ικανότητα των δυνάμεων ασφαλείας της. Αντίθετα ο κρατικός μηχανισμός ασφάλειας υπήρξαν θύμα συστημικής αδυναμίας, ενώ τα στελέχη τους δεν είχαν εμπειρία στις επιχειρήσεις αντιτρομοκρατίας και χαρακτηρίζονταν από μία μη συγκρουσιακή κουλτούρα αστυνόμευσης (Hegghammer, 2008: 710-11). Ωστόσο, το καθεστώς, αντιμέτωπο με την απειλή της AQAP, κατέβαλε κάθε προσπάθεια να αλλάξει αυτά τα δεδομένα. Έτσι, το Ριάντ διέθεσε υπέρογκα ποσά για να αναμορφώσει τις δυνάμεις

⁸ Όπως σημειώνει ο Roel Meijer είναι λάθος να θεωρούμε την AQAP ως ένα χαλαρό δίκτυο χωρίς κεντρική δομή διοίκησης όπως είναι η παγκόσμια –κεντρική- αλ-Κάιντα. Αντίθετα, αν και δεν ακολουθούσαν μια αυστηρά ιεραρχική δομή, οι πυρήνες της AQAP συνδέονταν μεταξύ τους και ακολουθούσαν τις οδηγίες μια κεντρικής ηγεσίας. (Meijer, 2005) Στο συμπέρασμα αυτό μας οδηγεί και το γεγονός ότι η σύλληψη μελών ενός πυρήνα συχνά οδηγούσε στη διάλυση και άλλων πυρήνων.

⁹ Το συγκεκριμένο απόσπασμα εμφανίζεται και στο πρώτο τεύχος του περιοδικού Inspire της AQAP. (al-Suri, 2010: 48-53)

ασφαλείας του.¹⁰ Ο προϋπολογισμός για την ασφάλεια ήταν της τάξης των 8.5, 10 και 12 δισεκατομμύρια δολάρια για τα έτη 2004, 2005 και 2006 αντίστοιχα (Obaid, 2006: 4). Μεγάλος αριθμός ειδικών από τις ΗΠΑ συνέδραμαν στην προσπάθειά τους, εκπαιδεύοντας τις δυνάμεις ασφαλείας και παρέχοντας την απαραίτητη τεχνογνωσία.

Εντούτοις, αν και η Σαουδική Αραβία το 2003 υστερούσε σημαντικά στον τομέα της αντιεξέγερσης, ωστόσο, φαίνεται ότι είχε αρκετά καλή εικόνα και πληροφόρηση για τα πρόσωπα πίσω από αυτήν. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα περισσότερα ηγετικά στελέχη της AQAP εμφανίζονταν στη λίστα με τους 19 καταζητούμενους που δημοσιοποίησε το Υπουργείο Εσωτερικών στις 7 Μαΐου 2003, πέντε μέρες πριν την επίθεση στο Ριάντ που σηματοδότησε την έναρξη της δράσης της οργάνωσης (Cordesman & Obaid, 2005: 12)¹¹. Στα πλαίσια αυτά οι αρχές κατάφεραν να αποκεφαλίσουν την οργάνωση στοχεύοντας συστηματικά την ηγεσία της. Καθένας από τους τρεις γνωστούς αρχηγούς της οργάνωσης έπεσε θύμα της σαουδαραβικής αντιεξέγερσης σε διάστημα ενός έτους από την ανάληψη της ηγεσίας.¹² Παράλληλα, δεκάδες μέλη της οργάνωσης σκοτώθηκαν και χιλιάδες ύποπτοι συνελήφθησαν.¹³ Στην επιτυχία αυτή των δυνάμεων αντιεξέγερσης συντέλεσε η προσπάθεια του καθεστώτος να περιορίσει στο ελάχιστο την ελευθερία κινήσεων της οργάνωσης όχι μόνο στερώντας τους οποιαδήποτε παθητική στήριξη από τον πληθυσμό αλλά εμπλέκοντας και τους απλούς πολίτες στην αστυνόμευση.¹⁴

Το καθεστώς, επίσης, προσπάθησε να στερήσει από την οργάνωση τους απαραίτητους πόρους, οικονομικούς και μη. Έτσι, πήρε μέτρα κατά του παράνομου εμπορίου όπλων

¹⁰ Παράλληλα το καθεστώς θα προσπαθήσει να αυξήσει το κίνητρο για τις δυνάμεις ασφαλείας να κάνουν καλύτερα τη δουλεία τους, αποφασίζοντας την αύξηση κατά 25% των μισθών τους. (Cordesman & Obaid, 2005: 12)

¹¹ Η λίστα που παραπέμπουν οι Cordesman και Obaid στο παράρτημα (σ. 23) δεν είναι η σωστή αλλά αντίθετα πρόκειται για μια άλλη λίστα που βγήκε στη δημοσιότητα στις 6 Δεκεμβρίου 2003 και περιέχει 26 ονόματα. Η αρχική λίστα του Μαΐου στην οποία και αναφέρονται μπορεί να βρεθεί στο παρακάτω σύνδεσμο: “Saudi security authorities abort attempted terrorist attack”, SAMIRAD, 7/5/2003, http://www.saudinf.com/display_news.php?id=566

¹² Ο Yusuf Al-Uyayri, ο πρώτος αρχηγός της οργάνωσης, σκοτώθηκε τον Ιούνιο του 2003. Ο διάδοχός του Abdel Aziz al-Muqri σκοτώθηκε τον Ιούνιο του 2004 και ο Saleh al-Oufi, που τον διαδέχτηκε, τον Αύγουστο του 2005.

¹³ Έκθεση του 2008 της πρεσβείας της Σαουδικής Αραβίας στις ΗΠΑ αναφέρει τον αριθμό των 120 σκοτωθέντων και 2,200 συλληφθέντων. “The Kingdom of Saudi Arabia Initiatives and Actions to Combat Terrorism”, Royal Embassy of Saudi Arabia Information Office, May 2008, σ. 14, http://www.saudiembassy.net/files/PDF/Reports/2008Reports/WOT_Report_May08.pdf. Σύμφωνα με έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας, που βασίζεται σε δηλώσεις του Υπουργού Εσωτερικών πρίγκιπα Nayef τον Ιούλιο του 2007, ο αριθμός των συλληφθέντων είναι πολλαπλάσιος. Συγκριμένα φέρεται να έχουν συλληφθεί 9.000 ύποπτοι εκ των οποίων οι 3.000 παρέμεναν υπό κράτηση. (Amnesty International, 2009: 25)

¹⁴ Βλ. ενδεικτικά την παρότρυνση του τότε Διαδόχου Abdullah στους πολίτες να καταδίδουν στις αρχές μαχητές της AQAP ή υποστηρικτές τους. (Alkhereiji, 2003). Στην προτροπή αυτή του Abdullah θα δώσει θρησκευτική νομιμοποίηση ο γενικός μουφτής της χώρας εκδίδοντας ανάλογη fatwa. (Silim, 2004)

(Hegghammer, 2010: 19) και τη διάθεση πλαστών εγγράφων και διαβατηρίων (Gendron, 2010: 491). Παράλληλα, επέβαλλε περιορισμούς και δημιούργησε μηχανισμούς ελέγχου των οικονομικών συναλλαγών και σκλήρυνε τη νομοθεσία για το ξέπλυμα μαύρου χρήματος. Αντίστοιχοι περιορισμοί επιβλήθηκαν στα φιλανθρωπικά ιδρύματα και αποφασίστηκε το κλείσιμο ορισμένων εξ αυτών (με πιο γνωστή την περίπτωση του al-Haramain Islamic Foundation), ενώ ταυτόχρονα η κυβέρνηση προχώρησε στο πάγωμα λογαριασμών ατόμων ύποπτων για χρηματοδότηση της τρομοκρατίας.¹⁵ Ταυτόχρονα, απαγορεύτηκε η τοποθέτηση κουτιών συλλογής χρημάτων σε σχολεία, τζαμιά και εμπορικά κέντρα (Cordesman & Obaid, 2005: 18; Hafez, 2008: 16).

Πέρα, όμως, από τα μέτρα μηδενικής ανοχής, το καθεστώς των Σαούντ υιοθέτησε και μια προσέγγιση «μαλακής ισχύος». Σε δύο περιπτώσεις, το 2004 και το 2006, το καθεστώς προσέφερε αμνηστία σε όσους μαχητές παραδίδονταν με την υπόσχεση να διωχθούν ποινικά μόνο όσοι «είχαν αίμα στα χέρια τους» και ακόμα και αυτοί δε θα αντιμετώπιζαν τη θανατική ποινή (Bradley, 2005α: 141-2; Hegghammer, 2010: 19-20; Lindo, 2011: 7).¹⁶ Την «επιείκεια» αυτή συμπλήρωναν τα προγράμματα αναμόρφωσης και επανεκπαίδευσης μέσα στη φυλακή στα οποία κληρικοί εμπλέκονται σε συζητήσεις με τους κρατούμενους πάνω σε θρησκευτικά ζητήματα, με σκοπό να τους πείσουν για την αντι-ισλαμικότητα της δράσης της AQAP. Η επιτυχής ολοκλήρωση του προγράμματος σήμαινε τη μείωση της ποινής ή την υπό όρους απελευθέρωση υπό αυστηρή επιτήρηση. Μετά την απελευθέρωση ακολουθούσαν προγράμματα επανένταξης στην κοινωνία στα πλαίσια των οποίων βοηθούσαν τους μετανοημένους πρώην μαχητές σε διάφορους τομείς, από την εύρεση εργασίας μέχρι τον γάμο. (Boucek, 2008: 11-21)¹⁷

Τα προγράμματα αυτά είχαν όμως και μια άλλη χρησιμότητα, στο επίπεδο της καθεστωτικής προπαγάνδας. Οι συμμετέχοντες αναγκάζονταν να δίνουν συνεντεύξεις σε

¹⁵ Για τα μέτρα της σαουδαραβικής κυβέρνησης για τη ρύθμιση του χρηματοοικονομικού τομέα και της λειτουργίας των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων βλ. για παράδειγμα “The Kingdom of Saudi Arabia Initiatives and Actions to Combat Terrorism”, *Royal Embassy of Saudi Arabia Information Office*, May 2008, σ. 7-13, http://www.saudiembassy.net/files/PDF/Reports/2008Reports/WOT_Report_May08.pdf

¹⁶ Την προσφορά αμνηστίας στους μαχητές, το 2004, ακολούθησε αντίστοιχη προσφορά για την παράδοση στις αρχές των μη δηλωμένων όπλων. (Bashir, 2004)

¹⁷ Η επιτυχία του προγράμματος είναι δύσκολο να εκτιμηθεί. Οι σαουδαραβικές αρχές υπολογίζουν ένα ποσοστό επιτυχίας 80-90% -στο 10-20% αποτυχίας συμπεριλαμβάνονται και αυτοί που αρνούνται να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα. (Boucek, 2008: 20). Φαίνεται ότι το ποσοστό αποτυχίας είναι μεγαλύτερο σε όσους είχαν υπάρξει κρατούμενοι και στο Γκουαντάναμο. (Murphy, 2010)

εφημερίδες και να εμφανίζονται σε τηλεοπτικές εκπομπές. Εκεί με άλλοτε περισσότερη και άλλοτε λιγότερη πειστικότητα εκθείαζαν τα προγράμματα αναμόρφωσης, επαινούσαν τη μεγαλοψυχία του καθεστώτος, παρουσίαζαν τις συνθήκες κράτησης ως ιδανικές, μετανοούσαν για τις πράξεις τους, στρέφονταν κατά των πρώην συντρόφων τους και τους καλούσαν να παραδοθούν (Hafez, 2008: 17; Cordesman & Obaid, 2005: 15; Hegghammer, 2010: 20; Sturcke, 2004). Σε αντίστοιχες εξομολογήσεις προσέφευγαν και οι γονείς καταζητούμενων μαχητών που είτε καταδίκάζαν τα παιδιά τους ή τους καλούσαν να παραδοθούν (Cordesman & Obaid, 2005:15).¹⁸ Αν και αυτές οι εκκλήσεις είχαν μικρό αποτέλεσμα ωστόσο είχαν τεράστιο αντίκτυπο σε επίπεδο κοινής γνώμης.

Οι εξομολογήσεις των κρατουμένων και των οικογενειών τους αποτελούσαν μόλις ένα τμήμα της μεγάλης εκστρατείας ενημέρωσης και προπαγάνδας που εγκαινίασε το καθεστώς. Η εκστρατεία αυτή περιλάμβανε μεταξύ άλλων εκπομπές στην τηλεόραση όπου ειδικοί ανέλυαν το φαινόμενο της τρομοκρατίας από πολιτική και θρησκευτική άποψη (Hafez, 2008: 16) και τεράστιες διαφημιστικές πινακίδες με εικόνες θυμάτων και μηνύματα κατά της τρομοκρατίας (Bradley, 2005α: 142). Ταυτόχρονα, το καθεστώς λειτούργησε και στην κατεύθυνση της πρόληψης, αφενός πραγματοποιώντας σεμινάρια στα σχολεία (Boucek, 2008: 8-10) και αφετέρου αυξάνοντας τον έλεγχο στα τζαμιά, όπου επιβλήθηκε η ανάγνωση κηρυγμάτων εγκεκριμένων από την κυβέρνηση (Hafez, 2008: 16). Σε αυτόν τον πόλεμο ιδεών το καθεστώς είχε εξαρχής πλεονέκτημα λόγω του ρόλου του ως προστάτη του σουνιτικού Ισλάμ. Παράλληλα, συνέλαβαν ριζοσπάστες κληρικούς όπως ο Nasir al-Fahd και ο ‘Ali al-Khudayr, που έμμεσα στήριζαν τον αγώνα της AQAP, και έτσι στερούσαν από την τελευταία την ιδεολογικο-θρησκευτική νομιμοποίηση (Hegghammer, 2010: 14, 22). Ταυτόχρονα, φρόντισαν να εντάξουν στον αγώνα πέρα από το θρησκευτικό κατεστημένο και πολλά μέλη της Sahwa που από αντίπαλοι και επικριτές του καθεστώτος μετατράπηκαν σε απολογητές του. Τα θέματα της καθεστωτικής προπαγάνδας κινούνται σε δύο κατευθύνσεις: θρησκευτική και κοινωνικο-πολιτική. Σύμφωνα με τη θρησκευτική διάσταση τα μέλη της AQAP παρουσιάζονται ως «αποστάτες» ή «παραπλανημένοι» που έχουν φύγει από το σωστό δρόμο του Ισλάμ, ενώ παράλληλα παρομοιάζονται με τη σέκτα των Χαριζιτών του πρώιμου Ισλάμ ή τους Σίιτες επαναστάτες του Χοϊμενί (Hafez, 2008: 16). Βάσει της δεύτερης διάστασης, παρουσιάζονται

¹⁸ Η άσκηση πίεσης στους μαχητές μέσω της παρενόχλησης από τις αρχές των οικογενειών τους αποτελεί συνήθη τακτική των σαουδαραβικών δυνάμεων ασφαλείας που συχνά πραγματοποιούν «φιλικές επισκέψεις» στα σπίτια τους προκειμένου να τους πείσουν να παραδοθούν. (Boucek, 2009α: 8)

ως κοινωνικοί επαναστάτες (Hegghammer, 2008) που θέλουν να ανατρέψουν το καθεστώς και να προκαλέσουν *fitna* (διχασμό) ανάμεσα στους μουσουλμάνους.

Η AQAP δε μπόρεσε να ανταποκριθεί αποτελεσματικά σε αυτή την εκστρατεία προπαγάνδας του καθεστώτος. Οι υποτιμητικές αναφορές στους Σαούντ ως *taghut* (ειδωλολάτρες) και *salul* (υποκριτές)¹⁹ ή στο θρησκευτικό κατεστημένο ως «ουλεμάδες του σουλτάνου» σε καμία περίπτωση δε μπορούσαν να υποκαταστήσουν μια σοβαρή και εμπειρισταωμένη θρησκευτική αντι-προπαγάνδα. Αυτού του είδους την προπαγάνδα δεν ήταν σε θέση να την ασκήσουν άτομα όπως ο Faris al-Zahrani και ‘Abdallah al-Rushud που, μετά και τη σύλληψη αρκετών ριζοσπαστών κληρικών, είχαν τον ρόλο των ιδεολόγων της οργάνωσης, διότι δεν είχαν την απαιτούμενη κατάρτιση και έχαιραν περιορισμένου σεβασμού και επιρροής στον ισλαμικό κόσμο (Hegghammer, 2010: 22). Παράλληλα, την AQAP δεν την ευνοούσε και η οικονομική συγκυρία. Τα επιχειρήματα περί οικονομικής και διοικητικής διαφθοράς είχαν πολύ μεγαλύτερο αντίκτυπο στον πληθυσμό τη δεκαετία του 1990 όταν οι τιμές πετρελαίου κυμαίνονται σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα, με αρνητικές επιπτώσεις στη σαουδαραβική οικονομία.²⁰ Από το 2003, ωστόσο, οι τιμές πήραν την ανιούσα με αποτέλεσμα, τα κοινωνικο-οικονομικά επιχειρήματα να μη βρίσκουν πλέον πολλούς υποστηρικτές.

Εντούτοις, πέρα από τις αντικειμενικές συνθήκες που επιδεινώναν την εκστρατεία προπαγάνδας της AQAP, μεγάλο ρόλο έπαιξε και η ιδεολογική σύγχυση που επικρατούσε στην οργάνωση. Το πρόβλημα αυτό άρχισε να διαφαίνεται ήδη από τη δεύτερη μεγάλη επίθεση της AQAP στο συγκρότημα κατοικιών al-Muhaya στο Ριάντ (9/11/2003) στην οποία τα θύματα ήταν κατά βάση μουσουλμάνοι, ξεσηκώνοντας μεγάλη κατακραυγή. Στην προσπάθειά της να δικαιολογηθεί για αυτήν και για μεταγενέστερες «αστοχίες» η AQAP άρχισε να υπερτονίζει την αντι-δυτική και αντι-αμερικανική διάσταση της ιδεολογίας της²¹. Στα πλαίσια αυτά εντάσσεται και η εργολαβική ανάθεση αμφιλεγόμενων επιθέσεων σε στόχους των δυνάμεων

¹⁹ Ο όρος «salul» αναφέρεται στον Abd-Allah ibn Ubayy ή αλλιώς ibn Salul ο οποίος έζησε την περίοδο της γέννησης του Ισλάμ και επέδειξε «υποκριτική» στάση απέναντι στον Μωάμεθ άλλοτε στηρίζοντάς τον και άλλοτε μηχανορραφώντας εναντίον του.

²⁰ Βλ. για παράδειγμα τις συχνές αναφορές του μπιν Λάντεν στη διαφθορά της βασιλικής οικογένειας, τη διασπάθιση του δημοσίου πλούτου και τις επιπτώσεις στην ανεργία και το κόστος διαβίωσης. (Brown, 2007: 34-6)

²¹ Βλ. για παράδειγμα την έμφαση με την οποία τονίζουν ότι ο στόχος είναι αποκλειστικά οι Αμερικάνοι και οι λοιποί δυτικοί και ότι καταβάλλεται κάθε προσπάθεια να μην χυθεί μουσουλμανικό αίμα, τόσο στο ανακοινωθέν όσο και στη συνέντευξη που έδωσε στο *Sawt al-Jihad* ο επικεφαλής της επιχείρησης στο συγκρότημα κατοικιών Oasis (30/5/2004). Αγγλική μετάφραση του ανακοινωθέντος και της συνέντευξης υπάρχει στο “al-Qaeda in the Arabian Peninsula: Shooting, Hostage Taking, Kidnapping Wave”, *IntelCenter*, May/June 2004, σσ. 26-28, 49-62, <http://www.intelcenter.com/AQAP-SHK-PUB-v1-1.pdf>

ασφαλείας στην οργάνωση al-Haramayn Brigades²² που δεν ήταν τίποτα άλλο παρά μέλη της AQAP που δρούσαν υπό άλλο όνομα.

Ωστόσο, με το να υποβαθμίζει ή και να αρνείται την αντι-καθεστωτική της διάσταση η AQAP αυτό-αναιρούσε το λόγο ύπαρξης της καθώς αδυνατούσε να δώσει πειστική απάντηση στο ερώτημα γιατί, από τη στιγμή που ο στόχος της ήταν να πολεμήσει τους σταυροφόρους, δεν πήγαινε στο Ιράκ να το κάνει. Αν και συχνά προσπάθησε μέσα από τις σελίδες του Sawt al-Jihad να πείσει τον γενικό πληθυσμό αλλά και τα υποψήφια μέλη ότι η τζιχάντ στη Σαουδική Αραβία ήταν ισάξια ή και καλύτερη από αυτή στο Ιράκ, εν τέλει για τους χρηματοδότες και υποψήφιους μαχητές το Ιράκ φάνταζε περισσότερο νομιμοποιημένη και θρησκευτικά θεμιτή επιλογή (Hegghammer, 2008: 713; Hegghammer, 2010: 24). Ο «ανταγωνισμός» αυτός από την τζιχάντ στο Ιράκ προερχόταν από δύο πλευρές: πρώτον, τους κλασσικούς τζιχαντιστές (Hegghammer, 2010: 24) που εξαρχής για ιδεολογικούς λόγους αντιτίθενται στην τζιχάντ στη Σαουδική Αραβία και βρήκαν στο Ιράκ το νέο Αφγανιστάν, στο οποίο θα μπορούσαν να διοχετεύσουν την ενέργειά τους και, δεύτερον, το καθεστώς που έξυπνα άφηνε να εννοηθεί ότι το καθεστώς θα ανεχόταν όσους ήθελαν να πάνε στο Ιράκ να πολεμήσουν (Bradley, 2005a: 145)²³.

Η ύπαρξη της εναλλακτικής του Ιράκ σε συνδυασμό με την περιορισμένη λαϊκή αποδοχή και υποστήριξη είχε πολύ σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στη δυνατότητα στρατολόγησης της οργάνωσης. Το 2003 η AQAP διέθετε ένα άρτια εκπαιδευμένο και με υψηλό κίνητρο στελεχικό δυναμικό. Ωστόσο, η πλειοψηφία αυτών των μελών που έλειπε για χρόνια από τη Σαουδική Αραβία είχε αποξενωθεί από την τοπική ισλαμιστική κοινότητα. Αυτό το χάσμα άρχισε να βαθιάνει καθώς η ροπή της οργάνωσης προς τα άκρα την αποξένωσε περαιτέρω από τους πιο μετριοπαθείς Ισλαμιστές που μέχρι πρότινος τη στήριζαν ή τουλάχιστον δεν την καταδίκαιζαν. Το αποτέλεσμα ήταν η στρατολόγηση να διεξάγεται κατά βάση ανάμεσα σε φίλους και συγγενείς. Αυτό ωστόσο καθιστούσε την οργάνωση πιο ευπαθή στην αντιεξέγερση. Κατά συνέπεια και παρά τις συνεχείς εκκλήσεις της ηγεσίας για νέα μέλη η οργάνωση αφενός δε μπορούσε να αναπληρώσει με την ίδια ταχύτητα τα μέλη που

²² Βλ. για παράδειγμα τις επιθέσεις στις 29/12/2003 και στις 21/4/2004. (Peterson, 2007: 16, 21)

²³ Βλ. επίσης “The Saudi Terror Problem on the Rise Since September 11”, *The Institute for Gulf Affairs*, 2009, σ. 3

σκοτώνονταν ή συλλαμβάνονταν και αφετέρου δε μπορούσε να προσελκύσει στελέχη της ίδιας ποιότητας, ενώ παράλληλα δεν είχε τη δυνατότητα και το χρόνο να τους εκπαιδεύσει.²⁴

Τα ζητήματα ποσότητας και ποιότητας δεν περιορίζονταν στο επίπεδο του ανθρώπινου δυναμικού αλλά επεκτείνονταν και στην υλικο-τεχνική υποδομή και κυρίως στο θέμα του οπλισμού. Τα τεράστια αποθέματα όπλων που διέθετε η AQAP το 2003 αποτελούσαν πλέον παρελθόν. Το 2007, κατά τις εφόδους των δυνάμεων αντιεξέγερσης, ο οπλισμός που κατάσχονταν όχι μόνο ήταν αριθμητικά μικρότερος αλλά και ποιοτικά υποδεέστερος καθώς αντι του εύρους του στρατιωτικού οπλισμού που διέθετε παλιότερα, η AQAP είχε περιοριστεί στα ελαφρά όπλα (Knights, 2008α: 7).

Στα πλαίσια αυτά και μετά τις μαζικές συλλήψεις του 2007, κατά τις οποίες συνελήφθησαν πάνω από 500 άτομα (Peterson, 2007: 42), για τα εναπομείναντα μέλη που διέφυγαν τη σύλληψη άρχισε να γίνεται σαφές ότι οποιαδήποτε προσπάθεια ανασύνταξης ήταν καταδικασμένη να αποτύχει, δεδομένου ότι λόγω των συνθηκών στη Σαουδική Αραβία καταστέλλοταν εν τη γενέσει. Ως εκ τούτου, η ανασυγκρότηση της οργάνωσης έπρεπε να γίνει εκτός των συνόρων της Σαουδικής Αραβίας. Όπως υποστήριξε ο Σαουδάραβας υπαρχηγός της AQAP, Said Ali al-Shihri, σε συνέντευξή του στο περιοδικό Inspire *«η βάση της οργάνωσης και η ηγεσία της χρειάζεται να βρίσκονται σε προστατευμένο μέρος το οποίο δεν είναι αδύναμο από άποψη ασφάλειας και για αυτόν τον λόγο επιλέξαμε την Υεμένη»*. Και προσθέτει *«εξάλλου δεν αποδεχόμαστε τα τεχνητά σύνορα μεταξύ των χωρών μας και θεωρούμε την Αραβική Χερσόνησο μία χώρα»*²⁵, υποδηλώνοντας έτσι ότι η επιλογή της Υεμένης αποτέλεσε μια φυσική επιλογή εξαιτίας της μεγάλης διασύνδεσης των δύο χωρών γενικότερα και του σαλαφο-τζιχαντικού κινήματος εκατέρωθεν των συνόρων ειδικότερα.

²⁴ Για μια επισκόπηση των προσπαθειών στρατολόγησης της AQAP και μια δημογραφική ανάλυση των μελών της βλ. Hegghammer, 2006

²⁵ “Interview with Shaykh Abu Sufyan, the Vice Amir of al-Qaeda in the Arabian Peninsula”, *Inspire*, no, 2, σ. 43

3.2 Η βάση στην Υεμένη

3.2.1 Η Υεμένη ως βάση υποστήριξης της τζιχάντ στην Αραβική Χερσόνησο

Το τζιχαντικό κίνημα στην Υεμένη αναπτύχθηκε σε άμεση συνάρτηση με αυτό στη Σαουδική Αραβία. Η εγγύτητα (γεωγραφική, πολιτισμική) με τη Σαουδική Αραβία ήταν αναπόφευκτο να φέρει την Υεμένη υπό την ουαχαβιτική επιρροή. Το σχεδόν ανύπαρκτο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα της Υεμένης επέτρεψε την ανάπτυξη ενός παράλληλου εκπαιδευτικού συστήματος αποτελούμενο από θρησκευτικά σχολεία (γνωστά ως «επιστημονικά ινστιτούτα»), στα οποία η κυβέρνηση ασκούσε ελάχιστο έλεγχο (Boucek, 2009β: 10-11)²⁶. Ωστόσο στην περίπτωση της Υεμένης, τα ισλαμικά σχολεία έπαιξαν έναν δευτερεύοντα ρόλο στη ριζοσπαστικοποίηση. Αν και δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία διαθέσιμα, τα υψηλά επίπεδα αναλφαβητισμού (υπολογίζεται στο 63% το 1994),²⁷ δείχνουν ότι η ισλαμική εκπαίδευση αφορούσε μόλις μια μικρή μερίδα του πληθυσμού. Αντίθετα, μεγαλύτερη σημασία είχε η απευθείας επαφή με τις ουαχαβιτικές ιδέες των 1,5 με 2 εκατομμύρια Υεμενιτών που ζούσαν και εργάζονταν (κυρίως ως ανειδίκευτοι εργάτες) στη Σαουδική Αραβία (Katz, 1992: 122).²⁸

Οι σαουδαραβικές αυτές επιρροές δεν αναπτυχθήκαν εκ του μηδενός. Αντίθετα, εδραιώθηκαν πάνω στην πολιτική κουλτούρα της περιοχής που προέκρινε τη φυλή εις βάρος του έθνους-κράτους. Στα πλαίσια αυτά η έννοια της εδαφικής κυριαρχίας και των εδαφικών συνόρων αποτέλεσε μια ανοίκεια έννοια που είχε ελάχιστη επιρροή στους τοπικούς πληθυσμούς (Peterson, 2011: 21-4). Παραδόξως, απασχολούσε ελάχιστα τις δύο χώρες ακόμα και σε επίπεδο κυβερνήσεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι η οριοθέτηση των υεμενο-σαουδαραβικών συνόρων έγινε μόλις το 2000, μετά από μια περίοδο οκταετών διαπραγματεύσεων. Η συνθήκη του al-Ta'if του 1934, που μέχρι εκείνη τη στιγμή αποτελούσε τη μοναδική συννοριακή ρύθμιση, αφορούσε μόλις το ένα τέταρτο των συνόρων (Schofield,

²⁶ Βλ. επίσης International Crisis Group. 2003, *Yemen: Coping with Terrorism and Violence in a Fragile State*, ICG Middle East Report No.8: 10-11. Για το πώς αυτά τα ινστιτούτα σε συνδυασμό με τη δράση σαουδαραβικών οργάνωσης και ιδρυμάτων αποτέλεσαν βασικό πυλώνα πολιτικής των Σαούντ με στόχο τη σαλαφοποίηση της κοινωνίας της Υεμένης βλ. επίσης (Bonney, 2008).

²⁷ World Bank: Yemen, <http://data.worldbank.org/country/yemen-republic>

²⁸ Ο αριθμός των εργατών από την Υεμένη μειώθηκε κατακόρυφα στις αρχές τις δεκαετίας του 1990 όταν η Σαουδική Αραβία αποφάσισε να εκδιώξει σχεδόν ένα εκατομμύριο εργάτες ως αντίποινα για τη φιλο-ιρακινή στάση της Υεμένης στον πόλεμο του Κόλπου (Boucek, 2009β: 3). Σε μεγάλο βαθμό αντικαταστάθηκαν από εργάτες από την Ασία, με αποτέλεσμα ακόμα και όταν οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών αποκαταστάθηκαν, ο αριθμός των εργατών ποτέ δεν επανήλθε στα προ του 1990 επίπεδα. (Bonney, 2008: 259)

1996: 252) και ακόμα και αυτή δεν είχε οριστικό χαρακτήρα αλλά υπόκειτο σε ένα καθεστώς εικοσαετούς ανανέωσης (Schofield, 1996: 255). Το γεγονός ότι τόσο για τη συμφωνία του 1934 όσο και του 2000 ο κινητήριο μοχλός ήταν η ανακάλυψη πετρελαϊκών κοιτασμάτων στη συνοριακή περιοχή (Schofield, 1996: 270-1; Peterson, 2011: 25) υποδηλώνει ότι τα δύο κράτη δε θεωρούσαν προτεραιότητά τους την εδαφική οριοθέτηση της κυριαρχίας τους παρά μόνο όταν υπήρχε συγκεκριμένος –οικονομικός- λόγος. Η κατάσταση αυτή σε συνδυασμό με την αυθαίρετη χάραξη των συνόρων που όχι μόνο χώριζαν φυλές (Peterson, 2011: 46) αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις έκοβαν χωριά στη μέση (Worth, 2010), στο έδαφος μεταφραζόταν στη διατήρηση κοινωνικών, πολιτικών και εμπορικών διασυνοριακών δεσμών μεταξύ των κατοίκων εκατέρωθεν των συνόρων (Rabasa, et al., 2007: 24; Bonnefoy, 2011: 336).

Αυτού του είδους η αλληλεπίδραση αντανακλάται έντονα και στο τζιχαντικό κίνημα. Η γεωγραφική αντίληψη της περιοχής, όπως χαρακτηριστικά έγραψε ο Abu Bakr Najji μιλώντας για την τζιχάντ στην Υεμένη, έχει περισσότερο την έννοια της περιφέρειας παρά του κράτους και «δεν περιορίζεται στα σύνορα που τέθηκαν από τον ΟΗΕ, καθώς οι μουτζαχεντίν μετακινούνται με ευκολία διαμέσου των συνόρων της Υεμένης, της Χιτζάζ [περιοχή της Σαουδικής Αραβίας] και του Ομάν» (Najji, 2005: 16). Εξάλλου, οι τζιχαντιστές εκατέρωθεν των συνόρων ιστορικά έχουν χαράξει κοινή πορεία. Υπολογίζεται ότι περίπου 27,000 Υεμενίτες πολέμησαν στα Αφγανιστάν εναντίον των Σοβιετικών (Cook, 2006: 26), επηρεασμένοι σε μεγάλο βαθμό από τους βόρειους γείτονές τους, που κατέφθαναν σε μεγάλους αριθμούς στο βορειοδυτικό Πακιστάν για να ενισχύσουν τον αγώνα των Αφγανών μουτζαχεντίν.

Η τάση αυτή συνεχίστηκε και στη δεκαετία του 1990 καθώς οι Υεμενίτες είχαν εξαρχής υψηλή εκπροσώπηση στη νέο-δημιουργηθείσα αλ-Κάιντα (Scheuer, 2008). Ένα μεγάλο μέρος των στελεχών της αλ-Κάιντα, όπως και ο ίδιος ο μπιν Λάντεν, ήταν Σαουδάραβες υπήκοοι με καταγωγή από την Υεμένη (Hegghammer, 2008: 708; Knights, 2008α: 8). Άλλα παραδείγματα αποτελούν ο Walid Muhammad bin 'Attash και ο Muhammad Hamdi al-Ahdal που φέρονται να βρίσκονται πίσω από τις επιθέσεις στο USS Cole και το Limburg αντίστοιχα. Η υπερεκπροσώπηση των Σαουδάρων υμενικής καταγωγής είναι ιδιαίτερα εμφανής στους 19 αεροπειρατές τις 11^{ης} Σεπτεμβρίου, εκ των οποίων οι 14 ταίριαζαν σε αυτό το προφίλ (Knights, 2008α: 8). Ομοίως, οι Υεμενίτες είχαν σημαντικό ρόλο στην AQAP στην Σαουδική Αραβία με κυριότερο τον Khaled al-Hajj που κατείχε ηγετική θέση και διεύθυνε, μέχρι τον θάνατό του τον Μάρτιο του 2004, έναν από τους πυρήνες της AQAP (Cordesman & Obaid, 2005: 4-5). Επίσης,

ανάμεσα στους κρατούμενους στο Γκουαντάναμο, οι Υεμενίτες αποτελούν την τρίτη κατά σειρά εθνικότητα μετά τους Αφγανούς και τους Σαουδάραβες.²⁹ Η αλληλεπίδραση αυτή είναι εμφανής και από την άλλη πλευρά των συνόρων. Για παράδειγμα, στην απόδραση του 2006³⁰ το σαουδαραβικό στοιχείο κυριαρχεί. Από τους 23 που απέδρασαν και στην πορεία έπαιξαν καίριο ρόλο στην AQAP, σχεδόν οι μισοί (11) γεννήθηκαν στη Σαουδική Αραβία από Υεμενίτες γονείς (Johnsen, 2007).

Η Υεμένη έχει παίξει πολύ σημαντικό ρόλο και σε επιμελητειακό επίπεδο. Εκμεταλλευόμενοι το εκτεταμένο δίκτυα λαθρεμπορίου μεταξύ των δύο χωρών, το τζιχαντικό κίνημα στη Σαουδική Αραβία έχει χρησιμοποιήσει την Υεμένη ως τη βασική πηγή προμήθειας όπλων και εκρηκτικών (Cordesman & Obaid, 2005: 20-1; Boucek, 2009β: 16; Stracke, 2006: 6; Knights, 2008α: 9; al-Shishani, 2009). Το γεγονός αυτό ήταν γνωστό στις σαουδαραβικές αρχές που επιχειρούσαν συχνά στην περιοχή κοντά στα σύνορα με την Υεμένη.³¹ Για υπόθεση λαθραίας διακίνησης όπλων από την Υεμένη είχε συλληφθεί και ο μπιν Λάντεν το 1991.

Πέρα όμως από την επιμελητειακή υποστήριξη σε επίπεδο στελεχών και οπλισμού, η Υεμένη διέθετε τις προοπτικές για μια ολοκληρωμένη βάση. Όταν ο μπιν Λάντεν αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Σαουδική Αραβία, η Υεμένη αποτέλεσε μία εκ των επιλογών του, αν και τελικά προτιμήθηκε το Σουδάν. Η επιλογή αυτή ενδεχομένως ήταν κατάλοιπο μιας ψυχροπολεμικής αντίληψης, βάση της οποίας μία εξέγερση κατέφευγε στο αντίπαλο στρατόπεδο αναζητώντας την προστασία ενός ισχυρού κράτους που θα μπορούσε να της προσφέρει τη μέγιστη δυνατή ασφάλεια. Στα πλαίσια αυτά το Σουδάν όπου μόλις είχε εδραιωθεί το καθεστώς του Omar al-Bashir σε συνεργασία με τον Hassan al-Turabi προσέφερε ένα σταθερό φιλικό περιβάλλον όπου η οργάνωση θα μπορούσε να αναπτυχθεί, ενώ θα της παρέχονταν προστασία από τη Σαουδική Αραβία και της ΗΠΑ. Ένας επιπλέον λόγος, επιχειρησιακής φύσεως, ήταν και η γειτνίαση με την Αίγυπτο που εκείνη την περίοδο (μαζί με την Αλγερία) παρουσίαζε την περισσότερο υποσχόμενη ισλαμική εξέγερση. Η Υεμένη,

²⁹ «The Guantanamo Docket», New York Times, <http://projects.nytimes.com/guantanamo/detainees/by-country>

³⁰ Κατά την απόδραση του Φεβρουαρίου του 2006 διέφυγαν 23 κρατούμενοι Ισλαμιστές μεταξύ αυτών και ορισμένοι εμπλεκόμενοι στην επίθεση στο USS Cole. Η απόδραση αυτή κατά πολλούς σηματοδοτεί την απαρχή της αναγεννημένης αλ-Κάιντα στην Υεμένη που βρισκόταν σε τροχιά παρακμής μετά τον θάνατο του Abu Ali al-Harithi το 2002. Βλ. και παρακάτω (υποσημείωση 40, σ. 166)

³¹ Βλ. για παράδειγμα της επιχείρηση των δυνάμεων ασφαλείας στις 15 Αυγούστου του 2003 σε χωριό στην περιοχή της Jizan κοντά στα σύνορα, κατά την οποία συνελήφθησαν 21 άτομα και κατασχέθηκαν μεγάλες ποσότητες όπλων και εκρηκτικών. (Peterson, 2007: 14)

αντίθετα, αποτελούσε ένα απρόβλεπτο και περίπλοκο περιβάλλον λόγω της πρόσφατης ενοποίησης με την Νότια Υεμένη και την προσπάθεια του Ali Abdullah Saleh, μέχρι τότε προέδρου της Βόρειας Υεμένης και πλέον της ενωμένης Υεμένης, να βελτιώσει τις σχέσεις με την Σαουδική Αραβία, που είχαν πληγεί λόγω της φιλο-ιρακινής στάσης του στον πρόσφατο πόλεμο του Κόλπου. Εντούτοις, αν και δεν προτιμήθηκε η Υεμένη ως βάση, η πρώτη επίθεση της αλ-Κάιντα έγινε σε υεμενικό έδαφος (Aden, 1992). Επίσης, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο μπιν Λάντεν πραγματοποίησε επιχειρηματικές επενδύσεις στη χώρα (Scheuer, 2006: 36) ενώ παράλληλα η Υεμένη χρησιμοποιήθηκε ως έδαφος διέλευσης για τη Σαουδική Αραβία (Scheuer, 2008).

Το 1996 η αλ-Κάιντα, ωστόσο, συνειδητοποίησε ότι ένα ισχυρό κράτος μπορεί να προδώσει όσο εύκολα μπορεί να βοηθήσει. Η σημαντικότερη διαπίστωση, ωστόσο, ήταν, όπως έγραψε ο Musa'ab al-Suri, ότι *«τα περιφερειακά και διεθνή περιθώρια είχαν κλείσει για τις... οργανώσεις... μετά το 1990... [Ενώ πριν] υπήρχαν στρατόπεδα: το ανατολικό και το δυτικό... κρατικά συμφέροντα και συγκρούσεις και αυτό επέτρεπε στους αντάρτες... να καταφεύγουν στο έδαφος κράτους που ανήκε σε άλλο [διαφορετικό από του αντίπαλου καθεστώτος] άξονα και να ζαναρχίσουν την επιχειρησιακή δράση. Εκεί λάμβαναν βοήθεια, ένοιωθαν ασφαλείς, δημιουργούσαν βάσεις, αναπτύσσονταν, πλούτιζαν και επιχειρούσαν υπό μυστικότητα δια μέσου των συνόρων»* (Lia, 2007: 357). Ο Ψυχρός Πόλεμος, ωστόσο, αποτελούσε παρελθόν και έτσι το Σουδάν θεώρησε ότι δε μπορούσε να ανταπεξέλθει στις πιέσεις της Σαουδικής Αραβίας και των ΗΠΑ. Το αποτέλεσμα ήταν οι εσωτερικές διεργασίες μέσα στο «National Islamic Front» να θέσουν τον ένθερμο υποστηρικτή του μπιν Λάντεν, Τουραμπί, στο περιθώριο και να ζητηθεί από την αλ-Κάιντα να εγκαταλείψει το έδαφος του Σουδάν.

Η εμπειρία του Σουδάν, έσπρωξε την αλ-Κάιντα στο άλλο άκρο: από ένα ισχυρό κράτος κατέφυγε σε ένα αποτυχημένο κράτος σε κατάσταση χάους που προσέφερε λίγη ασφάλεια και ανύπαρκτες υποδομές. Εντούτοις, ακόμα και όταν λίγους μήνες αργότερα οι Ταλιμπάν κατέλαβαν την Καμπούλ, ο μπιν Λάντεν εξέταζε άλλες εναλλακτικές. Σε συνέντευξή του στα τέλη του 1996 στην al-Quds al-Arabi³², παραδέχτηκε ανοιχτά πως η Υεμένη αποτελούσε μία εκ των πιθανών εναλλακτικών. Επίσης, το 1997, ο μπιν Λάντεν φέρεται να έστειλε

³² Atwan, Abdel Bari. 1996, "Interview with Usama bin Laden," *Al-Quds al-Arabi*, 27 November 1996. Για μία αγγλική μετάφραση της συνέντευξης βλ. "Compilation of Usama Bin Ladin Statements 1994 - January 2004", FBIS Report, January 2004, σσ. 28-36, <http://www.fas.org/irp/world/para/ubl-fbis.pdf>

αντιπροσωπεία στην Υεμένη με εντολή να αποτιμήσουν τις προοπτικές για μετεγκατάσταση εκεί. Κατά τη βολιδοσκόπηση των φυλάρχων της περιοχής, η αντιπροσωπεία κατέστησε σαφές ότι ενδιαφέρονταν κατά κύριο λόγο για τη βορειοδυτική ορεινή Υεμένη, στα σύνορα με την Σαουδική Αραβία (Bergen, 2001: 175–76). Εν τέλει, ο μπιν Λάντεν προτίμησε να παραμείνει στο Αφγανιστάν, ενδεχομένως επειδή οι Ταλιμπάν όχι μόνο ήταν θετικά διακείμενοι στην οργάνωση αλλά επίσης διότι όντας ήδη ένα καθεστώς-παρίας δεν είχαν κίνητρο να προδώσουν την οργάνωση, ειδικά από τη στιγμή που η αλ-Κάιντα πλήρωνε στην ουσία για την παραμονή της. Επιπλέον, στο Αφγανιστάν, στις παρυφές της Μέσης Ανατολής και με την άτυπη προστασία του πακιστανικού ζωτικού χώρου, η αλ-Κάιντα θα έλκυε λιγότερο την προσοχή των ΗΠΑ και της Σαουδικής Αραβίας, οι οποίες από τη στιγμή που η οργάνωση βρισκόταν μακριά από τα ζωτικά τους συμφέροντα την αντιμετώπιζαν με σχετική αδιαφορία. Επίσης, αυτήν την περίοδο η αλ-Κάιντα προχώρησε στην «Κήρυξη πολέμου κατά των Αμερικανών που κατέχουν τη γη των δυο ιερών τόπων» η οποία θα σηματοδοτήσει τη στροφή στον μακρόθεν εχθρό και ως εκ τούτου δε συνέτρεχαν πλέον επιχειρησιακοί λόγοι για μία βάση στην καρδιά της Μέσης Ανατολής.

Αν και ο μπιν Λάντεν ποτέ δε μπόρεσε να επιστρέψει στη χώρα των προγόνων του για να θέσει σε εφαρμογή την τζιχάντ ενάντια στην Σαουδική Αραβία, η Υεμένη πάντα διατηρούσε ένα κεντρικό ρόλο στη στρατηγική αυτή. Οι αναφορές στην Υεμένη ήταν πολύ συχνές σε συνεντεύξεις και διακηρύξεις, στις οποίες αναγνωριζόταν η θρησκευτική και στρατηγική σημασία της. Στην προαναφερθείσα συνέντευξη του 1996, ο μπιν Λάντεν μεταξύ άλλων, σημείωσε ότι *«τα βουνά είναι το φυσικό μας περιβάλλον»* και στην Υεμένη όχι μόνο *«η τοπογραφία είναι ορεινή αλλά ο πληθυσμός έχει φυλετικά στοιχεία και είναι οπλισμένος»*. Είναι αυτά τα χαρακτηριστικά που *«επιτρέπουν σε κάποιον να ανασάνει καθαρό αέρα καθαρό από κάθε ταπείνωση»*. Εξάλλου, όπως είχε υποστηρίξει στην «κήρυξη πολέμου» του 1996 το στρατηγικό βάθος και η πληθώρα ανθρώπινου δυναμικού της Υεμένης εδράζεται σε θρησκευτικά θεμέλια καθώς όπως είπε ο Μωάμεθ *«από το Aden και το Abyan θα έρθουν 12,000 που θα υποστηρίξουν τον Θεό και τον Προφήτη του, και είναι οι καλύτεροι εξ ημών»*³³.

³³ “Compilation of Usama Bin Ladin Statements 1994 - January 2004”, FBIS Report, January 2004, p. 21, 33, <http://www.fas.org/irp/world/para/ubl-fbis.pdf>. Η παραπάνω hadith που αναφέρεται στους 12,000 μαχητές αποτελεί την πιο συνήθη θρησκευτική αιτιολόγηση για τους τζιχαντιστές στην Υεμένη. Βλ. για παράδειγμα τη συνεδρία ερωτοαπαντήσεων στο διαδίκτυο μέσω PalTalk του υπευθύνου για θεολογικά ζητήματα της AQAP, Abu Zubayr Adel al-Abab. “Online Question and Answer Session with Abu Zubayr Adel al-Abab, Shariah Official for Member of Al-Qaeda in the Arabian

Την σχέση του μπιν Λάντεν με την Υεμένη (Moghadam & Fishman, 2010: 106) όπως και την καταλληλότητα της ως βάση επιβεβαιώνει ο Abu Musa'ab al-Suri που προσφέρει μια περισσότερο στρατηγική παρά θρησκευτική τεκμηρίωση. Σε μονογραφία του 1999 ο Suri χαρακτηρίζει την *«Υεμένη ως τη βάση, και την Αραβική Χερσόνησο ως το θέατρο επιχειρήσεων»* και απαριθμεί τους δημογραφικούς, γεωγραφικούς, ιστορικούς και ανθρωπολογικούς λόγους που καθιστούν την Υεμένη ιδανική για αυτή τη χρήση: *«οι κάτοικοι της Υεμένης αποτελούν την πλειοψηφία... του πληθυσμού της Αραβικής Χερσονήσου... η οχυρωμένη ορεινή φύση της Υεμένης την καθιστά το φυσικό ασφαλές οχυρό για όλους τους ανθρώπους της Χερσονήσου... Είναι το οχυρό όπου οι άνθρωποι και οι μουτζαχεντίν μπορούν να αναζητήσουν καταφύγιο. Αυτό αποτελεί μία σταθερά στην ιστορία της Υεμένης... Οι κάτοικοι της Υεμένης έχουν δύναμη, γενναιότητα και δυνατότητα για μάχη... Η φυλετική συνεκτική δομή... Η διάδοση των όπλων και των πυρομαχικών... Τα ανοιχτά σύνορα που επιτρέπουν την ελεύθερη μετακίνηση και στρατιωτικούς ελιγμούς... το μήκος των ακτών είναι μεγαλύτερο από 3,000 χιλιόμετρα και ελέγχουν ένα από τα σημαντικότερα ακτοπλοϊκά περάσματα... Η γενικευμένη φτώχεια των κατοίκων και το αίσθημα αδικίας και εκμετάλλευσης... πρέπει να λάβει την ορθή ισλαμική καθοδήγηση προκειμένου να καταστεί σημαντικός στρατηγικός παράγοντας στην κινητοποίηση των ανθρώπων στο δρόμο της τζιχάντ.»*³⁴

Τα παραπάνω ευνοϊκά, για τη δράση ενός ένοπλου μη-κρατικού δρώντα, στοιχεία δεν αποτελούν ικανή συνθήκη αν ειπωθούν εκτός του πολιτικού πλαισίου της Υεμένης. Όταν ο μπιν Λάντεν ρωτήθηκε αν η μετεγκατάσταση στην Υεμένη θα γινόταν με τη σύμφωνη γνώμη της κυβέρνησης της Υεμένης ή χωρίς, απάντησε λέγοντας ότι λίγη σημασία έχει,³⁵ υποδηλώνοντας κατά αυτόν τον τρόπο ότι, ανεξάρτητα από το αν το καθεστώς είναι φιλικό ή όχι προς την οργάνωση, δε διαθέτει την ισχύ να αποτρέψει την παρουσία της οργάνωσης. Έτσι η καταλληλότητα της Υεμένης δεν εδράζεται στα εκτεταμένα σύνορα, την ορεινή γεωγραφία και τον αναλογικά μεγάλο αγροτικό πληθυσμό *per se* αλλά στο γεγονός ότι αυτά τα στοιχεία υφίστανται σε ένα περιβάλλον κρατικής αδυναμίας. Για παράδειγμα, το γεγονός ότι, σύμφωνα

Peninsula (AQAP)", (11/4/2011) (μετάφραση του International Center for the Study of Radicalization and Political Violence –ICSR), http://www.islamopediaonline.org/sites/default/files/abdu_zubayr_english.pdf

³⁴ Abu Mus'ab al-Suri, "The Responsibility of the People of Yemen towards the Holy Sites of the Muslims and Their Wealth", <http://www.tawhed.ws/r?i=wksqfnyz> (στα αραβικά) Αποσπάσματα της μονογραφίας δημοσιεύτηκαν επίσης στο τεύχος Απριλίου του 2009 του περιοδικού Sada al-Malahim της AQAP. Αποσπάσματα στα αγγλικά υπάρχουν στο (Loidolt, 2011: 105-6)

³⁵ Atwan, Abdel Bari. 1996, "Interview with Usama bin Laden," *Al-Quds al-Arabi*, 27 November 1996

με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, μόλις το 30% του πληθυσμού ζει σε αστικά κέντρα, ενώ το υπόλοιπο 70% είναι διασκορπισμένο σε 135,000 χωριά και οικισμούς, εκ των οποίων πολλά είναι διάσπαρτα σε απομακρυσμένες και απροσπέλαστες περιοχές (Boucek, 2009β: 9-10), αποτελεί ομολογουμένως ένα ευνοϊκό περιβάλλον για ένα κλασικό αντάρτικο υπαίθρου. Ωστόσο, το πόσο ευνοϊκή είναι μια τέτοια δημογραφική κατανομή διαφέρει από ένα ισχυρό κράτος, που ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στο σύνολο της επικράτειάς, και ένα αδύναμο κράτος, σαν την Υεμένη, της οποίας η ίδια η κυβέρνηση παραδέχεται ότι δεν ελέγχει επαρκώς τα 4/5 της επικράτειάς της (Rabasa, et al., 2007: 82).

3.2.2 Η «αδυναμία» της Υεμένης

Η αδυναμία της κεντρικής εξουσίας στην Υεμένη έχει βαθιές ρίζες. Όπως χαρακτηριστικά περιέγραψε ένας δυτικός παρατηρητής που επισκέφτηκε την περιοχή τη δεκαετία του 1930, μόνο στο Hadramawt υπήρχαν περί των 2,000 διαφορετικών «κυβερνήσεων» (Dresch, 2000: 37). Αν και η (Βόρεια) Υεμένη ήταν ένα από τα πρώτα ανεξάρτητα κράτη της περιοχής (από το 1918 έως το 1962 ως μοναρχία και έπειτα ως δημοκρατία), ποτέ δε μπόρεσε να δημιουργήσει τους θεσμούς εκείνους που θα την καθιστούσαν ένα λειτουργικό κράτος και που θα αδρανοποιούσαν τις πρότερες φυλετικές δομές. Όπως σημειώνει ο Uzi Rabi, σε αυτή την περίπτωση το κράτος δεν έχει τη βεμπεριανή υπόσταση μιας ορθολογικής γραφειοκρατίας που συναποτελεί έναν ανεξάρτητο πολιτικό δρώντα αλλά πρόκειται για ένα πολιτικό πεδίο στο οποίο διάφοροι δρώντες συναγωνίζονται για επιρροή και πόρους (Rabi, 2006: 3). Στην Υεμένη αυτό το πολιτικό πεδίο παίρνει τη μορφή ενός ανεπίσημου δικτύου συμμαχιών στα πλαίσια του οποίου διεξάγεται ο ανταγωνισμός για επιρροή και πόρους (Phillips, 2011: 100), δημιουργώντας ένα εκτεταμένο πελατειακό σύστημα και υψηλά επίπεδα διαφθοράς στους κόλπους της άρχουσας ελίτ που διαχειρίζεται αυτούς τους πόρους.³⁶

³⁶ Για περισσότερα σχετικά με το πελατειακό σύστημα και τη διαφθορά στην Υεμένη βλ. United States Agency for International Development. 2006, *Yemen Corruption Assessment. Assessment*, <http://yemen.usembassy.gov/root/pdfs/reports/yemen-corruption-assessment.pdf>

Ωστόσο, η διαφορά της Υεμένης με τα άλλα κράτη της περιοχής που δημιουργήθηκαν πάνω σε ανάλογες φυλετικές δομές και χαρακτηρίζονται από ένα αντίστοιχο πελατειακό σύστημα έγκειται στο ότι η Σάναα δε διαθέτει τη δυνατότητα διανομής πλούτου των πετρελαιοπαραγωγών γειτόνων της, με αποτέλεσμα η άρχουσα ελίτ να μην είναι σε θέση να θέσει τους κανόνες στους υπόλοιπους ωφεληθέντες και να εξαγοράσει της νομιμοφροσύνη τους και εν τέλει τη σταθερότητα. Έτσι, όντας η φτωχότερη χώρα της Μέσης Ανατολής, η Υεμένη είναι «περισσότερο ευαίσθητη... στις εξάρσεις πολιτικής βίας και στις μη-κρατικές (substate) προκλήσεις νομιμοποίησης» (Ulrichsen, 2011: 133). Αυτό συμβαίνει διότι το πελατειακό σύστημα υποκαθιστά το κράτος και αναπληρώνει την αδυναμία του κέντρου να παρέχει υπηρεσίες στον πληθυσμό αλλά και να επιβάλει την τάξη. Έτσι, η αδυναμία του κέντρου μεταφράζεται σε απώλεια του μονοπωλίου άσκησης βίας και την υποκατάστασή του με εναλλακτικές δομές εξουσίας (Rabasa, et al., 2007: 9-10) και νομιμοποίησης. Η απώλεια νομιμοποίησης είναι ακόμα μεγαλύτερη όταν οι τοπικές ελίτ δεν έχουν πρόσβαση στο πελατειακό σύστημα. Στις περιπτώσεις αυτές οι τοπικές κοινωνίες δεν προσβλέπουν στο κράτος αλλά αντίθετα αναπτύσσουν τις απαραίτητες δομές ανεξάρτητα από το κέντρο και μαθαίνουν να είναι αυτάρκειες όσον αφορά την κάλυψη των αναγκών τους (Boucek, 2009β: 10). Έτσι, ακόμα και στην περίπτωση των απομακρυσμένων και παραμελημένων από το κέντρο περιοχών όπως το Marib, το al-Jawf και η Shabwa, δεν παρατηρείται η κατάρρευση της επιβολής της τάξης όπως στην περίπτωση των αποτυχημένων κρατών, αλλά αντίθετα η οργάνωση της κοινωνίας στηρίζεται στο φυλετικό υπόβαθρο της περιοχής και το εθιμικό δίκαιο (urf) που πηγάζει από αυτό (Koehler-Derrick, 2011; Small Arms Survey, 2010: 13-4).

Το αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται ένα περιβάλλον όπου η κεντρική εξουσία είναι αδύναμη αλλά δεν επικρατεί ολοκληρωτική αποδιοργάνωση της κοινωνίας (Phillips, 2010: 10) ή αυτό που ο Clive Jones αποκαλεί «δομημένο χάος» (Jones, 2011: 904). Αυτό το «δομημένο χάος», ωστόσο, αφενός χαρακτηρίζεται από ρευστότητα και ως εκ τούτου είναι επιρρεπές στις εξάρσεις βίας και αφετέρου αποτελεί ένα ανοιχτό σύστημα που επιτρέπει την είσοδο άλλων δρώντων. Από τη στιγμή που το κράτος μεταθέτει εργολαβικά τις αρμοδιότητές του στις τοπικές φυλετικές ελίτ, αυτές μετατρέπονται σε έναν ημι-αυτόνομο δρώντα με δικά τους συμφέροντα που ενίοτε συγκρούονται με αυτά του κέντρου. Γνωρίζοντας ότι η κεντρική εξουσία εξαρτάται από τη συνεργασία τους, οι ελίτ αυτές καταφεύγουν στη βία (συχνά με τη μορφή απαγωγών) όταν θέλουν να εκβιάσουν παραχωρήσεις από την κυβέρνηση. Άλλες φορές όταν δεν ικανοποιούνται οι απαιτήσεις τους και θέλουν να ασκήσουν περαιτέρω πίεση στην

κυβέρνηση ή όταν εξαρχής στερούνται πρόσβασης στην κυβερνητική ελίτ και ως εκ τούτου χρειάζεται να προσφύγουν σε άλλα μέσα για να καλύψουν τις ανάγκες τους, καταφεύγουν σε τρίτα μέρη για στήριξη (Katz, 2003: 40-1).

Η μειωμένη κρατική διείσδυση στην περιφέρεια και γενικότερα την κοινωνία, η έλλειψη του κρατικού μονοπωλίου άσκησης βίας, ο περιορισμένος έλεγχος επί των συνόρων και η δεκτικότητα σε εξωτερικές παρεμβάσεις καθιστούν την Υεμένη τη χώρα με τα υψηλότερα επίπεδα ακυβερνησίας της Αραβικής Χερσονήσου (Rabasa, et al., 2007: 98). Η ιδιότητά της αυτή, όπως έγγραψε στέλεχος της αλ-Κάιντα σε επιστολή του προς την «αφρικανική υποδιοίκηση» της οργάνωσης, την καθιστά την ευπρόσβλητη πτέρυγα της Αραβικής Χερσονήσου (Koehler-Derrick, 2011: 20), ιδανική για την πλευροκόπηση της Σαουδικής Αραβίας.

3.2.3 Η μετάβαση της AQAP στην Υεμένη και η εδραίωση της διασυνοριακής βάσης

Το ευνοϊκό αυτό περιβάλλον ήθελαν να εκμεταλλευτούν τα μέλη της AQAP που άρχισαν κατά ομάδες να διασχίζουν τα σύνορα στην προσπάθειά τους να διαφύγουν από την πίεση των σαουδαραβικών δυνάμεων αντιεξέγερσης (al-Shishani, 2010α; Gendron, 2010: 493-4; Harris, 2011: 72), αντιλαμβανόμενοι ότι για να είναι σε θέση να πλήξουν την Σαουδική Αραβία έπρεπε να εδραιωθούν στο μαλακό της υπογάστριο, την Υεμένη. Ήδη από το 2008, ο Nayif bin Muhammad al-Qahtani, υπεύθυνος για τη δημιουργία του περιοδικού Sada al-Malahim και ένας από τους πρώτους Σαουδάραβες που διέφυγαν στην Υεμένη, επιχείρησε να αιτιολογήσει ιδεολογικά και επιχειρησιακά την προσωρινή εγκατάλειψη του σαουδαραβικού μετώπου και απηύθυνε κάλεσμα στους συντρόφους του να ακολουθήσουν το παράδειγμά του (Koehler-Derrick, 2011: 46). Την φυγή προς την Υεμένη έχουν επιβεβαιώσει κατά καιρούς και Σαουδάραβες αξιωματούχοι (Worth, 2009α; al-Shehri, 2011), ενώ έχουν σημειωθεί και περιστατικά αντιπαράθεσης μαχητών με τις αρχές στην προσπάθειά τους να διασχίσουν τα σύνορα (Peterson, 2007: 41).³⁷ Αρκετοί από αυτούς που κατέφυγαν στην Υεμένη ήταν πρώην

³⁷ Βλ. επίσης “Al Qaida gunmen kill two Saudi border soldiers”, Gulf News, 5/11/2012, <http://gulfnews.com/news/gulf/saudi-arabia/al-qaida-gunmen-kill-two-saudi-border-soldiers-1.1098606> Για να περνάνε απαρατήρητοι και να μην τραβάνε την προσοχή των δυνάμεων ασφαλείας οι μαχητές κατά τη διάσχιση των συνόρων μεταμφιέζονταν σε γυναίκες (al-Saleh, 2009).

κρατούμενοι στο Γκουαντάναμο (Boucek, 2009α: 21-2; Worth, 2009β; Murphy, 2009 και 2010). Όπως περιγράφει ένας εκ των διοικητών της AQAP, ο Uthman al-Ghamidi, που ήταν έγκλειστος για 5 χρόνια στο Γκουαντάναμο και διέφυγε στην Υεμένη μετά τον επαναπατρισμό του στην Σαουδική Αραβία, η αποφυλάκιση στην πραγματικότητα ήταν σαν «*μεταφορά από μία μικρή σε μία μεγάλη φυλακή*». Οι υπηρεσίες πληροφοριών τους παρακολουθούσαν επί μονίμου βάσεως και τους επιβλήθηκαν αυστηροί περιορισμοί στις μετακινήσεις (al-Ghamidi, 2010). Ως εκ τούτου, εν μέσω αυτού του ασφυκτικού κλοιού των δυνάμεων αντιεξέγερσης, η διαφυγή στην Υεμένη ήταν η μόνη ρεαλιστική λύση για κάποιον που ήθελε να συνεχίσει τον αγώνα.

Η μετακίνηση στην Υεμένη έλαβε επίσημη μορφή τον Ιανουάριο του 2009 όταν σε βίντεο ανακοινώθηκε από τους Nasir al-Wahayshi, Said al Shihri, Qasim al-Raymi και Abu Hareth Muhammad al-Oufi³⁸ η ενοποίηση των στελεχών των δύο χωρών σε μία κοινή οργάνωση.³⁹ Για τα στελέχη της αλ-Κάιντα στην Υεμένη η ένωση αυτή σηματοδοτούσε το τέλος μιας μακράς περιόδου στρατηγικής και οργανωτικής αδυναμίας, όπως αυτή αποτυπώθηκε στη δράση διαφορετικών, συχνά αλληλο-καλυπτόμενων, ομάδων⁴⁰ (Cook, 2006: 29; Johnsen, 2008α: 11-2; Koehler-Derrick, 2011: 21-2, 25). Για τους Σαουδάραβες συντρόφους τους η ένωση αυτή αποτελούσε τη μοναδική σωτηρία για τους ίδιους, την οργάνωση και του αγώνα κατά του σαουδαραβικού καθεστώτος. Μπορεί, όπως είπε ο Said al Shihri, να προτιμούν τα στελέχη της AQAP «*να μην εγκαταλείπουν τη Γη των Δύο Τεμενών εκτός αν υπάρχει μεγάλη ανάγκη*» (al-Shishani, 2010β), ωστόσο η παρούσα κατάσταση της οργάνωσης στη Σαουδική Αραβία δείχνει ότι έχουν απομείνει στη χώρα κατά βάση

³⁸ Έναν μήνα αργότερα ο Abu Hareth Muhammad al-Oufi θα παραδοθεί στις υεμενικές αρχές οι οποίες άμεσα θα τον εκδώσουν στη Σαουδική Αραβία (al-Esaidi, 2009).

³⁹ Ο ακριβής αριθμός των στελεχών της AQAP που διέσχισαν τα σύνορα και εγκαταστάθηκαν στην Υεμένη δεν είναι γνωστός. Οι εκτιμήσεις ποικίλλουν σημαντικά ακόμα και όσον αφορά την αναλογία Σαουδάρων στην οργάνωση οι οποίες κυμαίνονται από 10% έως και σχεδόν 40% (al-Shishani, 2010α; Levinson & Coker, 2010; Swift, 2012: 6)

⁴⁰ Οι δύο βασικότερες ομάδες τη δεκαετία του 1990 ήταν η Islamic Jihad Movement και η Aden-Abyan Islamic Army. Στα τέλη της δεκαετίας και στις αρχές της επόμενης εμφανίστηκε η al-Qaeda in Yemen. Μετά την «μεγάλη απόδραση» του 2006 που εγκαινίασε μια νέα περίοδο τζιχαντικών οργανώσεων μετά από 4 χρόνια απραξίας, έκαναν την εμφάνισή τους η al-Qaeda in the Southern Arabian Peninsula, η al-Qaeda in the Land of Yemen και η al-Qaeda in the Arabian Peninsula: The Soldiers' Brigades of Yemen. Οι παραπάνω οργανώσεις είχαν σε μεγάλο βαθμό προσωποπαγή χαρακτήρα με αποτέλεσμα ο θάνατος των ηγετών τους να σηματοδοτεί και το τέλος της ίδιας της οργάνωσης. Η Aden-Abyan Islamic Army οδηγήθηκε στην παρακμή όταν εκτελέστηκε ο αρχηγός της Abu Al-Hassan Al-Mihdar (Koehler-Derrick, 2011: 29). Αντίστοιχα, ο θάνατος του Abu Ali al-Harithi το 2002 σηματοδότησε το τέλος της αλ-Κάιντα στην Υεμένη που για τα επόμενα τέσσερα τουλάχιστον χρόνια δε θα μπορέσει να ανακάμψει (Koehler-Derrick, 2011: 35). Επίσης, ο θάνατος του Hamza al-Qu'ayti το 2008 θα σημάει και τον θάνατο της al-Qaeda in the Arabian Peninsula: The Soldiers' Brigades of Yemen (Koehler-Derrick, 2011: 39)

«υποστηρικτικά στελέχη» όπως απλοί συμπαθούντες, προπαγανδιστές του διαδικτύου και άτομα επιφορτισμένα με τη συγκέντρωση πόρων (Knights, 2008α: 7-8).

Αν και πλέον εκτός συνόρων, για την AQAP η Σαουδική Αραβία παραμένει βασικός στόχος. Οι αναφορές στην Σαουδική Αραβία κυριαρχούν στα περιοδικά, τα ανακοινωθέντα και τις πολυμεσικές εκδόσεις της οργάνωσης (Loidolt, 2011: 108; Phillips, 2010: 3; al-Shishani, 2011; Koehler-Derrick, 2011: 48-9; Stier, 2011; Barfi, 2010α: 18). Παρόλο που ο στόχος της οργάνωσης είναι δεδομένος και παραμένει σταθερός, το περιβάλλον στο οποίο εισέρχεται η AQAP είναι καινούριο και παρουσιάζει προκλήσεις όπως και ευκαιρίες. Η Υεμένη παρουσιάζει για την AQAP ένα διευρυμένο περιβάλλον δράσης και οργάνωσης που της επιτρέπει να αναπτύξει εκείνες τις λειτουργίες για τις οποίες το περιορισμένο περιθώριο δράσης της Σαουδικής Αραβίας ήταν απαγορευτικό. Κατά αυτόν τον τρόπο η βάση στην Υεμένη της επιτρέπει να γίνει ένα αντάρτικο υπαίθρου αντί του αντάρτικου πόλης που ήταν μέχρι πρότινος.

Η μετάβαση σε καθεστώς αντάρτικου υπαίθρου επηρεάζει σημαντικά τη σχέση της οργάνωσης με το έδαφος. Ο Gabriel Koehler-Derrick ισχυρίζεται ότι η AQAP ουδέποτε θέλησε να δημιουργήσει μόνιμα στρατόπεδα, να αποκτήσει έλεγχο επί του εδάφους ή να προσφέρει εναλλακτική διακυβέρνηση (Koehler-Derrick, 2011: 98, 143). Η αντίληψή αυτή είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στη συζήτηση για την αλ-Κάιντα γενικότερα και αποτελεί προϊόν σύγκυσης μεταξύ της τακτικής προσαρμογής και της στρατηγικής επιλογής, βάσει της οποίας η οργανωτική και επιχειρησιακή αποκέντρωση της οργάνωσης αποδίδεται σε στρατηγική στροφή της αλ-Κάιντα και όχι σε αναγκαστική αναδίπλωση μετά την 11^η Σεπτεμβρίου. Η δημιουργία εδαφικών θυλάκων και η σταδιακή επέκταση του εδαφικού ελέγχου μέχρι το σημείο της ανασύστασης του χαλιφάτου, εξάλλου, αναφέρεται ρητά από τον Zawahiri (Zawahiri, 2001) και τον Suri (Moghadam & Fishman, 2010: 152; Lia, 2007: 371) και περιγράφεται λεπτομερώς από τον Abu Bakr Naji στο «Management of Savagery» (Naji, 2005). Όπως δείχνει και το παράδειγμα της AQAP, στα τοπικά/περιφερειακά παραρτήματα, στις περιπτώσεις που οι συνθήκες το επιτρέπουν, η εδαφική εδραίωση αποτελεί πρωτεύων στόχο. Ωστόσο, δεδομένου ότι όλες οι βάσεις δεν είναι ίδιες και η χρησιμότητα της κάθε μίας ποικίλλει ανάλογα με την προστασία που παρέχει και τις παροχές και ευκολίες που προσφέρει (Rabasa, et al., 2007: 15), παρακάτω θα εξεταστεί το κατά πόσο η Υεμένη ικανοποιεί αυτά τα δύο στοιχεία.

3.3 Προστασία από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης

Οι προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει η AQAP σε επίπεδο αντιεξέγερσης είναι μεγαλύτερες από εκείνες που συνήθως αντιμετωπίζουν άλλες ένοπλες οργανώσεις. Πέρα από την προφανή και αναμενόμενη αντιεξέγερση του κράτους στόχου της οργάνωσης, δηλαδή της Σαουδικής Αραβίας, η AQAP έχει να αντιμετωπίσει τις δυνάμεις καταστολής του κράτους υποδοχής που στην προκειμένη περίπτωση δεν είναι φιλικά διακείμενο προς την οργάνωση. Ταυτόχρονα, ωστόσο, -και αυτό είναι που καθιστά την περίπτωση αυτή ιδιαίτερα- αντιεξέγερση ασκείται και από τις ΗΠΑ, αφενός επειδή θεωρούν την AQAP απειλή προς τους ίδιους και αφετέρου λόγω της μεγάλης σημασίας που έχει η Σαουδική Αραβία για τα συμφέροντά της χώρας στην περιοχή.

3.3.1 Η «φιλική» αντιεξέγερση της Υεμένης

Το μεγαλύτερο βάρος της προσπάθειας αντιμετώπισης της AQAP δεν το επωμίζεται το κράτος στόχος αλλά το κράτος υποδοχής. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, στα πλαίσια αυτής της περιπτώσιολογικής μελέτης, η κυβέρνηση της Υεμένης αποτελεί μια εχθρική προς την οργάνωση δύναμη. Δεν ήταν, όμως, πάντα έτσι. Τη δεκαετία του 1990 όταν άρχισαν να επιστρέφουν οι Αφγανοί-Αραβες η κυβέρνηση της Υεμένης τους αντιμετώπισε με σχετική ανοχή. Η στάση αυτή της κυβέρνησης συχνά αποδίδεται στην ύπαρξη ενός «συμφώνου ασφάλειας» βάσει του οποίου το καθεστώς θα επέτρεπε ή και θα διευκόλυνε τη δράση τόσο της αλ-Κάιντα όσο και των τοπικών Ισλαμιστών με αντάλλαγμα την εκ μέρους τους δέσμευση ότι δε θα στοχοποιούν το καθεστώς και δε θα πραγματοποιούν επιθέσεις στο έδαφος της Υεμένης (O'Neill, 2009: 17; Knights, 2008β; Novak, 2009 και 2010).⁴¹

Ωστόσο, δεν υπάρχουν ουσιαστικές ενδείξεις που να πιστοποιούν την ύπαρξη μιας τέτοιας συμφωνίας. Αντίθετα, κατά πάσα πιθανότητα η στάση της κυβέρνησης της Υεμένης αποτελούσε μια άτυπη προσπάθεια προσεταιρισμού, ενδεικτική των αδύναμων κρατών, τα

⁴¹ Την άποψη αυτή υιοθέτησε και η «Εκθεση της Επιτροπής για την 11η Σεπτεμβρίου». βλ. National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. 2004, *The 9/11 commission report: Final report of the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States*. Washington, DC: National. Commission on Terrorist Attacks upon the United States, σελ. 156

οποία προτιμούν τον συμβιβασμό αντί της σύγκρουσης. Αντί να αντιμετωπίσει τη δυνητική απειλή, ο Σάλεχ όπως δήλωσε σε συνέντευξή του προτίμησε να σεβαστεί τον «πολιτικό πλουραλισμό της Υεμένης και να μη συγκρουστεί μαζί τους»⁴² αλλά αντίθετα να τους ενσωματώσει στο πελατειακό σύστημα. Στην πραγματικότητα, βέβαια, η τοποθέτησή τους στον στρατό, την αστυνομία και γενικότερα την κρατική γραφειοκρατία (Bonney, 2011: 326-7 και 2010: 424-5; Boucek, 2009β: 12) ήταν αποτέλεσμα της πεποίθησης ότι εάν διέθεταν συμφέρον στην επιβίωση του καθεστώτος δε θα είχαν κίνητρο να του επιτεθούν. Παράλληλα, πρέπει να σημειωθεί ότι ένα αδύναμο κράτος λόγω των περιορισμένων δυνατοτήτων και πόρων που διαθέτει έχει ελάχιστα περιθώρια αντιστοίχισης μέσω και σκοπών. Όπως χαρακτηριστικά είπε ο αναπληρωτής κυβερνήτης της Abyan «μία στρατιωτική επιχείρηση κοστίζει. Χρήματα για τους στρατιώτες, για τα οχήματα, χρήματα για τις φυλακές, χρήματα για τα δικαστήρια. Έτσι το καθεστώς αναρωτιέται γιατί να πληρώσουμε τρία εκατομμύρια για να τους πολεμήσουμε όταν μπορούμε να πληρώσουμε ένα εκατομμύριο για να ηρεμήσουν τα πράγματα» (Abdul-Ahad, 2010). Η λογική αυτή είναι ιδιαίτερα ισχυρή όταν το κράτος έχει να αντιμετωπίσει και άλλες εσωτερικές προκλήσεις τις οποίες θεωρεί σημαντικότερες.

Το ζήτημα των εσωτερικών προκλήσεων συνδέεται και με έναν επιπλέον λόγο που εξηγεί τη συμβιβαστική στάση του καθεστώτος: η επιθυμία να εκμεταλλευτεί τη μάχιμη εμπειρία τους και να τους χρησιμοποιήσει ως μονάδες κρούσης εναντίον των εσωτερικών εχθρών. Η πιο χαρακτηριστική και γνωστή περίπτωση είναι η συμβολή τους στη σύγκρουση με τις αποσχιστικές δυνάμεις της Νότιας Υεμένης πριν και κατά τη διάρκεια του σύντομου εμφυλίου του 1994 (Johnsen, 2006; Mudabish, 2006; Small Arms Survey, 2010: 3; Barfi, 2010α: 12; ICG, 2003: 11-2). Πιο πρόσφατη είναι η εμπλοκή τους στην καταστολή της εξέγερσης των –Συτών- Χούθις (Harris, 2011: 73; Boucek, 2009β: 12; Scahill, 2011), αν και η συμμετοχή τους σε αυτήν την περίπτωση ήταν μικρότερης κλίμακας ή τουλάχιστον πιο συγκεκριμένη καθώς μέσα σε αυτά τα χρόνια η σχέση με το καθεστώς είχε αλλάξει.

Αν και ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 άρχισαν να δημιουργούνται τριβές μεταξύ του καθεστώτος και των Ισλαμιστών (Koehler-Derrick, 2011: 27-8), η οριστική στροφή του καθεστώτος από μια στάση -αν όχι υποστήριξης- αλλά σίγουρα ανοχής σε μία εχθρική, επήλθε μετά την 11^η Σεπτεμβρίου. Ο Σάλεχ δεν ακολούθησε το δρόμο του 1990, όταν η μη

⁴² “An Interview With President Ali Abdullah Saleh”, *The New York Times*, 28/6/2008

υποστήριξη του ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας για την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ, είχε ως αποτέλεσμα να διακοπεί η βοήθεια από τις ΗΠΑ και τις χώρες του Κόλπου. Αυτή τη φορά έσπευσε να επισκεφθεί τις ΗΠΑ για να δηλώσει τη στήριξή του στον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» και ως αντάλλαγμα έλαβε γενναιόδωρη οικονομική και στρατιωτική βοήθεια⁴³ (Scahill, 2011). Η στροφή αυτή αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των περιορισμών στους οποίους υπόκειται σε διεθνές επίπεδο ένα αδύναμο ή να κράτος εξαρτημένο από τις διεθνείς του σχέσεις.⁴⁴ Η αδυναμία της Υεμένης την καθιστά περισσότερο ευαίσθητη στη διπλωματική και οικονομική πίεση. Την κατάσταση για την Υεμένη επιδεινώνει το γεγονός ότι αυτή η πίεση προέρχεται από τις δύο χώρες με τις οποίες έχει τη μεγαλύτερη σχέση εξάρτησης, ενώ παράλληλα δεν υφίσταται σε διεθνές επίπεδο ένας έτερος πόλος να λειτουργήσει ως αντίβαρο.

Στην διάρκεια των επόμενων χρόνων κατέστη σαφές για το καθεστώς ότι η βοήθεια που οι ΗΠΑ είναι πρόθυμες να προσφέρουν είναι ανάλογη της εκάστοτε αντίληψης για το επίπεδο της απειλής. Έτσι για παράδειγμα στο διάστημα μετά τον θάνατο του Abu Ali al-Harithi, στα τέλη του 2002, και μέχρι την αναβίωση της δράσης των Ισλαμιστών στα μέσα του 2007, η βοήθεια μειώθηκε κατακόρυφα και στην αμερικανική ρητορική επανήλθαν τα θέματα της διαφθοράς και της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Johnsen, 2008β: 2-3 και 2010: 2). Ως εκ τούτου, το καθεστώς του Σάλεχ είχε κάθε συμφέρον να διογκώνει το μέγεθος της απειλής. Σύμφωνα με κάποιες αναφορές ορισμένες επιθέσεις έχουν σχεδιαστεί και έχουν εκτελεστεί από πράκτορες του καθεστώτος και έχουν αποδοθεί στην αλ-Κάιντα (Novak, 2010). Αντίστοιχα, το καθεστώς συχνά «βαφτίζει» τις συγκρούσεις μεταξύ των φυλών ή των φυλών και των δυνάμεων ασφαλείας ως συγκρούσεις με δυνάμεις της αλ-Κάιντα (Bonney, 2011: 337). Συνεπώς, ο αγώνας κατά της AQAP για το καθεστώς συνιστά και ένα μέσο άντλησης πόρων.

Η AQAP, όπως ακριβώς και οι παλιότερες ισλαμικές οργανώσεις, δε γίνεται αντιληπτή ως η κύρια απειλή αλλά αντίθετα ιεραρχείται τρίτη στη σειρά μετά τους Χούθις και τις

⁴³ Για μία επισκόπηση της βοήθειας που λαμβάνει η χώρα από τις ΗΠΑ βλ. (Sharp, 2012) και “Yemen”, [Foreignassistance.gov, http://foreignassistance.gov/OU.aspx?FY=2008&OUID=237&AgencyID=0&budTab=tab_Bud_Overview](http://foreignassistance.gov/OU.aspx?FY=2008&OUID=237&AgencyID=0&budTab=tab_Bud_Overview)

⁴⁴ Παράδειγμα κράτους που δεν είναι αδύναμο αλλά εξαρτάται από τις εξωτερικές του σχέσεις είναι η Ιορδανία. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι δυο χώρες επέδειξαν την ίδια ακριβώς στάση στις διεθνείς κρίσεις του 1990 και του 2001. Ωστόσο, το βασίλειο κατατάσσεται στις ισχυρές (υπό την έννοια της λειτουργικότητας των κρατικών δομών) χώρες της περιοχής αλλά ταυτόχρονα είναι ένα ιδιόμορφο κράτος-εισοδηματίας που όμως δε στηρίζεται στο πετρέλαιο αλλά στην εξωτερική βοήθεια. Εξάρτηση που την καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτη στις διακυμάνσεις της καλής θέλησης του ευεργέτη της.

αποσχιστικές τάσεις του Νότου. Οι δύο τελευταίες θεωρούνται υπαρξιακές απειλές ενώ αντίθετα η πρόκληση της AQAP θεωρείται απειλή για τις σχέσεις τους καθεστώτος παρά για το ίδιο το καθεστώς (Boucek & Johnsen & Villarosa, 2009). Εντούτοις, αφενός πρέπει να φαίνεται ότι ασκεί αντιεξέγερση για να συνεχιστεί η ροή της βοήθειας και αφετέρου πρέπει να διατηρεί την AQAP υπό έλεγχο καθώς μπορεί να μην είναι ο μεγαλύτερος φόβος του καθεστώτος αλλά αποτελεί δυνητική απειλή.

Η ικανότητα της Υεμένης να ασκεί αντιεξέγερση επηρεάζεται και πλήττεται από αυτήν ακριβώς την ιδιότητά της ως αδύναμο κράτος που την καθιστά ευάλωτη στις εξωτερικές πιέσεις. Οι δυνάμεις ασφαλείας της Υεμένης είναι παραδοσιακά αδύναμες και με ελλιπή εκπαίδευση (Zimmerman, 2012: 5). Το περιορισμένο αξιόμαχο των δυνάμεων ασφαλείας αποτελεί αντανάκλαση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η Υεμένη σε επίπεδο κράτους και κοινωνίας. Σε ένα διεφθαρμένο αδύναμο κράτος όπως η Υεμένη δεν επικρατεί ανομία αλλά οι δυνάμεις ασφαλείας και επιβολής της τάξης παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα διαφθοράς. Το αποτέλεσμα είναι μία οργάνωση σε καθεστώς παρανομίας να είναι σε θέση να παρακάμψει το νόμο και να αποφύγει τη σύλληψη με όπλο τη δωροδοκία (Menkhaus, 2003: 15). Παράλληλα, όμως, η διαφθορά επηρεάζει και την ικανότητα των δυνάμεων ασφαλείας να ασκούν αντιεξέγερση. Πέρα από τη διαφθορά στα υψηλά κλιμάκια (υπεξαίρεση πόρων του αμυντικού προϋπολογισμού) που αποστερεί πόρους από τις δυνάμεις ασφαλείας, στην Υεμένη είναι διαδεδομένο και το φαινόμενο των «στρατιωτών φαντασμάτων» που πιθανολογείται ότι αποτελούν το 1/3 του στρατεύματος (USAID, 2006: 4). Ταυτόχρονα η πειθαρχία και η αφοσίωση των στρατιωτών είναι αμφίβολη και ασταθής. Από τη μία πλευρά, ο στρατός στελεχώνεται σε μεγάλο βαθμό από τις φυλές, με αποτέλεσμα όταν υπάρχει διαταγή για επιχειρήσεις στο έδαφος ή εναντίον μιας φυλής, οι στρατιώτες μέλη της φυλής είναι πολύ πιθανόν να την προειδοποιήσουν για την επικείμενη επιχείρηση των δυνάμεων ασφαλείας ή ακόμα και να λιποτακτήσουν την τελευταία στιγμή και να συμπαραταχθούν με τις δυνάμεις της φυλής τους. Αντίστοιχη απροθυμία να εκτελέσουν διαταγές μπορεί να επιδείξουν και στρατιώτες αντίπαλων φυλών υπό τον φόβο να πυροδοτήσουν μία σύγκρουση μεταξύ των φυλών (Katz, 2003: 42). Δεδομένου ότι η AQAP επιχειρεί σε φυλετικό έδαφος, έχει επαφές ή και συνεργάζεται με φυλές ενώ επίσης στελέχη της προέρχονται από αυτές, τέτοια φαινόμενα είναι συχνά στα πλαίσια της αντιεξέγερσης.

Από την άλλη πλευρά, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το καθεστώς τοποθέτησε πολλούς Ισλαμιστές στους κόλπους των δυνάμεων ασφαλείας. Αυτοί σε μεγάλο βαθμό τρέφουν ακόμα κάποια συμπάθεια προς τον αγώνα της AQAP. Η συμπάθεια αυτή μπορεί να μεταφράζεται σε αμελή άσκηση καθηκόντων έως και ενεργή βοήθεια σε επίπεδο πληροφοριών και υλικοτεχνικής υποστήριξης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόδραση του 2006 της οποίας η οργάνωση και ο τρόπος εκτέλεσης υποδεικνύει ότι οι δραπέτες είχαν βοήθεια εκ των έσω. Η συγκεκριμένη φυλακή υπαγόταν στην «Οργάνωση Πολιτικής Ασφάλειας» που είναι η βασική κρατική υπηρεσία αντιτρομοκρατίας και στελεχώνεται σε μεγάλο βαθμό από πρώην Αφγανούς-Αραβες (Hafez, 2008: 18).

Τα αδύναμα κράτη είναι επίσης επιρρεπή στις πολιτικές κρίσεις. Έτσι, η έλλειψη συνοχής και τα προβλήματα οργάνωσης και αξιοπιστίας εκδηλώθηκαν όταν το καθεστώς, που αποτελούσε τον συνδετικό ιστό και επέτρεπε μια σχετικά ομαλή λειτουργία, άρχισε να καταρρέει καθώς η δυναμική της Αραβικής Άνοιξης σταδιακά εισήλθε στην Αραβική Χερσόνησο. Αρχικά, πριν την αποχώρηση του Σάλεχ, το πρόβλημα εντοπιζόταν στη λιποταξία κάποιων ανώτατων αξιωματικών του στρατού με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί σύγχυση κατά μήκος της ιεραρχίας. Παράλληλα, η προσπάθεια του Σάλεχ να κρατηθεί στην εξουσία έφερε το στρατό στη Σάνα'α αντιμέτωπο με τους διαδηλωτές, αφήνοντας έτσι κενό ασφαλείας σε πολλές περιοχές της χώρας όπου δρούσε η AQAP, ειδικά στο νότο (Zimmerman, 2012). Έτσι ενώ ο κύριος όγκος του στρατού προσπαθούσε να ελέγξει την κατάσταση στην πρωτεύουσα, πολλές φορές ερχόμενος σε σύγκρουση με πρώην συναδέλφους τους, στο νότο η AQAP έφερνε πολλές περιοχές όπως η Abyan και το Zinjibar υπό τον πλήρη έλεγχό της, ενώ παράλληλα εκμεταλλευόμενη την απουσία των δυνάμεων ασφαλείας προχώρησε στην απελευθέρωση κρατουμένων μελών της οργάνωσης (Jones, 2011: 912).

Μετά την αποχώρηση του Σάλεχ και την ανάληψη της προεδρίας από τον Abd Rabbuh Mansur Hadi η αποδιοργάνωση στις δυνάμεις ασφαλείας συνεχίστηκε στα πλαίσια της «παράλληλης επανάστασης» η οποία στην ουσία αποτελεί μια χαμηλής έντασης σύγκρουση μεταξύ των στοιχείων του προηγούμενου καθεστώτος που αρνούνται να εγκαταλείψουν τα προνόμιά τους και των αντι-καθεστωτικών (ή καθεστωτικών που άλλαξαν στρατόπεδο και θέλουν να επωφεληθούν της κατάστασης) δυνάμεων (Gordon, 2012α). Η παράλληλη επανάσταση επικεντρώνεται -αν και δεν περιορίζεται- στις δυνάμεις ασφαλείας και έχει μεγάλη επίδραση στην άσκηση αντιεξέγερσης. Η προσπάθεια του Hadi να καθαιρέσει τη στρατιωτική

ηγεσία που συνδέεται στενά (ενίοτε και με δεσμούς συγγένειας) με τον Σάλεχ φέρνει τους τελευταίους συχνά να επιτελούν ρόλο δολιοφθορέα στη σύγκρουση του κράτους με την AQAP (Gordon, 2012β). Το αποτέλεσμα είναι οι δυνάμεις ασφαλείας είτε να μην επιθυμούν ή να μην είναι σε θέση να ασκήσουν αποτελεσματική αντιεξέγερση.

Το έργο των δυνάμεων ασφαλείας δυσκολεύουν οι δύσκολες γεωγραφικές συνθήκες που επικρατούν σε μεγάλο τμήμα της χώρας και η έλλειψη υποδομών. Για παράδειγμα, από τα 70,000 χιλιόμετρα του οδικού δικτύου της χώρας, μόλις το 12% έχει ασφαλτόστρωση και στις αγροτικές περιοχές το ποσοστό είναι ακόμα μικρότερο (Barfi, 2010α: 11). Το αποτέλεσμα είναι πολλές από τις περιοχές που επιχειρεί η AQAP να είναι απρόσιτες για τα στρατιωτικά οχήματα, ενώ ταυτόχρονα δυσχεραίνεται η επιμελητειακή κάλυψη των μονάδων που επιχειρούν σε απομακρυσμένες περιοχές. Η ανικανότητα λόγω έλλειψης εκπαίδευσης και κακής οργάνωσης, σε συνδυασμό με τις αντικειμενικές δυσκολίες λόγω γεωγραφίας και υποδομών, οδηγούν σε επιχειρήσεις φιάσκο όπου φορτηγά με προμήθειες χάνονται στο δρόμο και κατάσχονται από τις δυνάμεις της AQAP, στρατιώτες πιάνονται αιχμάλωτοι και αντί να βομβαρδιστούν θέσεις των ανταρτών αντίθετα πλήττονται σπίτια τοπικών φυλάρχων, εξαγριώνοντας έτσι τη φυλή που ως αντίποινα στρέφεται κατά των δυνάμεων ασφαλείας (Johnsen, 2009: 8).

Με δεδομένη την αδυναμία της Υεμένης στις «κινητικές επιχειρήσεις» αντιεξέγερσης, απομένουν να εξεταστούν οι μη βίαιες ή οι έμμεσες μέθοδοι που χρησιμοποιεί η Υεμένη. Μία εξ αυτών και η πιο γνωστή είναι τα προγράμματα από-ρίζοσπαστικοποίησης. Η Υεμένη ήταν η πρώτη χώρα στην περιοχή που υιοθέτησε (το 2002) πρόγραμμα από-ρίζοσπαστικοποίησης και επανένταξης κρατούμενων. Το πρόγραμμα, αν και υιοθετήθηκε από άλλα κράτη όπως για παράδειγμα η Σαουδική Αραβία, έληξε άδοξα το 2005 και παρά τους ισχυρισμούς εμπλεκόμενων αξιωματούχων είχε αμφίβολα αποτελέσματα. Όπως υποστήριξε ένας πρώην κρατούμενος, η από-ρίζοσπαστικοποίηση στην πραγματικότητα συνίστατο στην υπογραφή ενός εγγράφου δήλωση υποταγής στον Σάλεχ (Porges, 2010: 28). Μια άλλη μέθοδος, που είναι περισσότερο έμμεση παρά μη βίαια, είναι η εμπλοκή των φυλών στην αντιεξέγερση. Η προσέγγιση αυτή που προκρίνεται και από τις ΗΠΑ βασίζεται πάνω στα «Συμβούλια Αφύπνισης» που δημιουργήθηκαν στο Ιράκ ως μέτρο αντιμετώπισης της «αλ-Κάιντα στο Ιράκ» (AQI). Τέτοιες φυλετικές πολιτοφυλακές, γνωστές στην Υεμένη ως «λαϊκά συμβούλια», χρησιμοποιήθηκαν στην Υεμένη το 2012 για να ανακόψουν την προέλαση της AQAP (Gordon, 2012γ). Η σχετική τους επιτυχία, όμως, γρήγορα επισκιάστηκε από την αδυναμία της

κυβέρνησης να πληρώσει όλα τα μέλη των «συμβουλίων», πολλοί εκ των οποίων απαίτησαν μάλιστα να λαμβάνουν τακτικό μισθό από το στρατό (Arrabyee, 2012α).

Η προσφυγή στις φυλετικές πολιτοφυλακές είχε και βαθύτερα δομικά προβλήματα. Δεδομένου ότι περίπου ο μισός πληθυσμός της Υεμένης προσδιορίζει την ταυτότητα του με φυλετικούς όρους (ICG, 2003: 13), μια τέτοια προσέγγιση εκ πρώτης όψεως φαντάζει εφικτή και εν δυνάμει αποτελεσματική. Ωστόσο, αν και η Υεμένη είναι σε μεγάλο βαθμό φυλετική, στο νότιο τμήμα της χώρας, όπου και επιχειρεί κατά βάση η AQAP, το φυλετικό σύστημα δεν είναι τόσο αναπτυγμένο, λόγω της μακροχρόνιας πολιτικής (αρχικά των Βρετανών και έπειτα του σοσιαλιστικού καθεστώτος) διάλυσης των φυλετικών δομών (Koehler-Derrick, 2011: 65). Μετά την ενοποίηση ο Σάλεχ προσπάθησε να αντιστρέψει την κατάσταση με σχετική επιτυχία (Dresch, 2000: 197) αλλά σε κάθε περίπτωση ο νότος δεν επανήλθε στα επίπεδα φυλετισμού της υπόλοιπης χώρας.

Επίσης, προβλήματα δημιουργεί τόσο η οργανωτική δομή των φυλών όσο και η επίδραση του πελατειακού συστήματος. Οι φυλές στην Υεμένη, και ιδιαίτερα η φυλετική συνομοσπονδία Bakil, δεν υπάγονται σε κεντρική ιεραρχική οργάνωση (Katz, 2003: 40; Dresch, 1989: 102). Σε κάθε περίπτωση (ακόμα και στη φυλετική συνομοσπονδία Hashid που είναι περισσότερο ιεραρχική υπό την ηγεσία ενός σείχη)⁴⁵, η εξουσία των φυλάρχων δεν είναι δεδομένη και δε βασίζεται στον εξαναγκασμό αλλά στην ικανότητά τους να κερδίζουν την εμπιστοσύνη και τον σεβασμό των μελών της φυλής λόγω της στρατιωτικής ή διαμεσολαβητικής τους επιδεξιότητας (Salmoni & Loidolt & Wells, 2010: 54-5; Loidolt, 2011: 110; Koehler-Derrick, 2011: 87; Dresch, 1989: 100). Έτσι, η απόφαση για παράδειγμα μιας ηγετικής προσωπικότητας της φυλής δε συνεπάγεται αυτόματα ότι όλα τα μέλη της φυλής θα συμμορφωθούν προς αυτήν.⁴⁶ Παράλληλα, η παροχή οικονομικών κινήτρων δεν εξασφαλίζει την αφοσίωση των μελών της φυλής. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Paul Dresch «κάποιοι μπορεί να πάρει χρήματα από έναν ισχυρό σείχη και ύστερα να μην τον υποστηρίξει ή ακόμα και να του αντιπαρατεθεί και αργότερα να επιστρέψει να ζητήσει και άλλα χωρίς αυτός ή ο σείχης να

⁴⁵ Επί 40 χρόνια ήταν ο Abdullah ibn Husayn al-Ahmar, τον οποίο διαδέχτηκε ο γιος του Sadiq μετά τον θάνατο του πρώτου το 2007.

⁴⁶ Αυτού τους είδους η συμμόρφωση δεν υφίσταται καν σε επίπεδο οικογένειας. Βλ. για παράδειγμα την περίπτωση των αδελφών Tareq και Hizam al-Thahab της φυλής Thahab της περιοχής Baitha. Ο πρώτος ήταν στέλεχος της AQAP ενώ ο αδερφός του Hizam ηγετική μορφή της φυλής. Ο Hizam είχε δεσμευτεί απέναντι στην κυβέρνηση ότι η AQAP θα αποχωρούσε από την περιοχή για την ομαλή διενέργεια των εκλογών. Ο Tareq, ωστόσο, μαζί με άλλα στελέχη της AQAP παρέμεινε στην περιοχή και μάλιστα προχώρησε στη δολοφονία εκλογικών αντιπροσώπων. Ως αντίποινα Hizam σκότωσε τον αδερφό του ενώ αργότερα σκοτώθηκε και ο ίδιος από συντρόφους του Tareq. (Arrabyee, 2012β)

το θεωρήσουν απρεπές» (Dresch, 1989: 102). Ωστόσο, αυτή ακριβώς η παροχή κινήτρων στα πλαίσια του πελατειακού συστήματος διέβρωσε ακόμα περισσότερο την όποια επιρροή διατηρούσαν οι σεΐχηδες, αποδομώντας έτσι και τις ίδιες τις δομές του φυλετικού συστήματος, στις οποίες θα μπορούσε να βασιστεί η δημιουργία των λαϊκών συμβουλίων. Συγκεκριμένα, η αφειδής παροχή πλούτου από το καθεστώς κατέστησε τους επωφελημένους σεΐχηδες ηθικά μεμπτούς στα μάτια των άλλων μελών της φυλής. Μάλιστα, πολλοί εξ αυτών εγκατέλειψαν τις περιοχές τους και μετεγκαταστάθηκαν στην Σάνα'α για να απολαύσουν τις ανέσεις της πρωτεύουσας (αποκαλούμενοι υποτιμητικά «σεΐχηδες της πόλης») και ως εκ τούτου απώλεσαν και τη φυσική επαφή με τις φυλές τους (Phillips, 2010: 2 και 2011: 97, 104; Small Arms Survey, 2010: 3-4; Harris, 2011: 75).

Συνεπώς, η παροχή οικονομικών κινήτρων στους φυλάρχους από μόνη της είναι προβληματική καθώς τίποτα δεν εγγυάται ότι τα χρήματα διαχέονται σε όλη τη φυλή και ότι τα μέλη της φυλής, ακόμα και αν επωφεληθούν από την οικονομική βοήθεια, θα κάνουν το καθήκον τους. Ως εκ τούτου, μια τέτοια προσέγγιση για να έχει κάποια πιθανότητα επιτυχίας αφενός πρέπει να στοχεύει στον προσεταιρισμό της βάσης και όχι της ηγεσίας των φυλών και αφετέρου να υπάρχει δυνατότητα επαλήθευσης και ελέγχου της συμμόρφωσης τους. Δεδομένης της διαφθοράς και της ανεπάρκειας του πολιτικού συστήματος της Υεμένης, αυτό θα απαιτούσε την εμπλοκή εξωτερικών δρώντων και δη των ΗΠΑ. Ωστόσο, όπως σημειώνει ο Clint Watts μια τέτοια εμπλοκή για να έχει αποτέλεσμα θα πρέπει να είναι μακροχρόνια και επίσης προϋποθέτει τη στρατιωτική επικυριαρχία στην περιοχή διότι διαφορετικά αυτοί που θα έρχονται σε επαφή με τις φυλές θα δρουν σε εχθρικό έδαφος με κίνδυνο να απαχθούν ή να σκοτωθούν (Watts, 2011).

3.3.2 Η αντιεξέγερση των ΗΠΑ

Η συμβολή των ΗΠΑ στην αντιεξέγερση κατά της AQAP χαρακτηρίζεται ακριβώς από αυτό το μείγμα δυσπιστίας απέναντι στις προθέσεις και τις δυνατότητες της κυβέρνησης της Υεμένης και της δικής τους απροθυμίας να αναλάβουν πιο ενεργό ρόλο. Η καχυποψία των ΗΠΑ δεν αφορά μόνο το πώς ασκεί η Υεμένη αντιεξέγερση αλλά και το που διοχετεύει την

οικονομική και στρατιωτική βοήθεια που της παρέχεται. Ο καθόλου αβάσιμος φόβος των ΗΠΑ είναι ότι το στρατιωτικό υλικό χρησιμοποιείται εναντίον των Χούθις, των αποσχιστών του Νότου και πιο πρόσφατα των διαδηλωτών και όχι εναντίον της AQAP (Ulrichsen, 2011: 125).⁴⁷ Αυτός ήταν και ο λόγος που διεκόπη η παροχή βοήθειας στο αποκορύφωμα των διαδηλώσεων κατά του Σάλεχ (Zimmerman, 2012: 1). Η δυσπιστία των ΗΠΑ είναι εμφανής και στο γεγονός ότι η Υεμένη αποτελεί τη χώρα με το χειρότερο ποσοστό επαναπατρισμού κρατουμένων του Γκουαντάναμο, καθώς από τους 116 κρατούμενους έχουν επιστρέψει στην Υεμένη μόλις 22, ενώ για παράδειγμα η αναλογία για το Αφγανιστάν είναι 220/199 και για τη Σαουδική Αραβία 134/120.⁴⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι οι ΗΠΑ αποφάσισαν να στείλουν αρκετούς Υεμενίτες στην Σαουδική Αραβία παρά στην Υεμένη.

Παρά τη δυσπιστία των ΗΠΑ για την αποτελεσματικότητα της υεμενικής αντιεξέγερσης, πέρα από την οικονομική και υλικοτεχνική βοήθεια, οι ΗΠΑ εμπλέκονται ενεργά στην αντιεξέγερση. Ωστόσο, η εμπλοκή αυτή είναι μονοδιάστατη και περιορίζεται στη χρήση της αεροπορικής ισχύος και συγκριμένα των μη-επανδρωμένων αεροσκαφών (ΜΕΑ). Στα πλαίσια αυτά, ενέχει όλα εκείνα τα προβλήματα που έχει η στήριξη αποκλειστικά στην αεροπορική ισχύ δηλαδή υψηλό κόστος, μεγάλες παράπλευρες απώλειες και εν τέλει αναποτελεσματικότητα (Staniland, 2005: 27; Brusino, 2006: 25-30; Celeski, 2006: 55). Όπως πολύ εύστοχα το χαρακτήρισε ο Andrew Exum το πρόγραμμα ΜΕΑ αποτελεί «μία τακτική που εκτελείται ελλείψει στρατηγικής χωρίς την πρέπουσα διαφάνεια και επίβλεψη» (Exum, 2011).

Η χρήση της αεροπορικής ισχύος στην Υεμένη για λόγους αντιεξέγερσης ανάγεται στην εποχή της βρετανικής επικυριαρχίας. Όπως επισημάνει ο Gabriel Koehler-Derrick, οι Βρετανοί, που απέφευγαν οποιαδήποτε χερσαία εμπλοκή στην Υεμένη, κατάφεραν να φέρουν υπό τον έλεγχό τους τις απομακρυσμένες περιοχές μόνο με την έλευση της αεροπορικής ισχύος και συγκριμένα τον βομβαρδισμό των ανυπότακτων χωριών από την ασφάλεια των αιθέρων (Koehler-Derrick, 2010: 7). Ωστόσο, η διαφορά του τότε με το σήμερα έγκειται στη σημασία που προσέδιδαν στις παράπλευρες απώλειες. Τα ΜΕΑ, μπορεί να εξελίσσονται τεχνολογικά και να έχουν υψηλά επίπεδα ευστοχίας σε σχέση με παλιότερα, ωστόσο, δε μπορούν να εξαλείψουν τις «αστοχίες» εξ ολοκλήρου. Ακόμα και στις περιπτώσεις που οι πύραυλοι πλήττουν επιτυχώς τον στόχο, υπάρχουν παράπλευρες απώλειες λόγω της φυσικής εγγύτητας

⁴⁷ Βλ. επίσης “Mistrust bedevils Yemen’s Foreign Relations”, *IISS Strategic Comments* 16 (2), April 2010

⁴⁸ “The Guantanamo Docket”, *New York Times*, <http://projects.nytimes.com/guantanamo/>

των μαχητών με τους αμάχους. Ένας επιπλέον λόγος που ευθύνεται για τις μεγάλες απώλειες σε αμάχους αλλά επηρεάζει και την ίδια την αποτελεσματικότητα των επιθέσεων είναι οι ελλιπείς πληροφορίες. Δεδομένου ότι οι ΗΠΑ δεν έχουν παρουσία στο έδαφος, αναγκάζονται να στηρίζονται στις πληροφορίες που τους παρέχει η Υεμένη. Ωστόσο, οι πληροφορίες αυτές συχνά είναι -ενίοτε σκοπίμως- λανθασμένες, ενώ και για τις υεμενικές αρχές η συλλογή πληροφοριών δεν είναι εύκολη αφενός λόγω της περιορισμένης διείσδυσης σε ορισμένες περιοχές και αφετέρου λόγω της στοχοποίησης από την AQAP. (HRW, 2010; Sohlman, 2011: 239; Barfi, 2010β). Η κατάσταση αυτή γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης από την AQAP που χρησιμοποιεί τις «παράπλευρες απώλειες» των επιχειρήσεων της αντιεξέγερσης για να πλήξει την εικόνα της κυβέρνησης της Υεμένης.

Ωστόσο, δεν είναι μόνο οι θάνατοι αμάχων που δημιουργούν πλεονέκτημα προπαγάνδας στην AQAP, αλλά από μόνο του το γεγονός ότι οι αεροπορικές επιθέσεις εκτελούνται από μία ξένη δύναμη και μάλιστα από χώρα που δεν είναι ιδιαίτερα αγαπητή στον τοπικό πληθυσμό. Η AQAP σε κάθε ευκαιρία κατηγορεί την κυβέρνηση της Υεμένης ότι συνεργάζεται με το «εγκληματικό καθεστώς» των ΗΠΑ και ότι δεν προστατεύει την κυριαρχία της χώρας και τον πληθυσμό της.⁴⁹ Την κατάσταση για το καθεστώς επιδεινώνει η στάση των ΗΠΑ που συχνά για λόγους εσωτερικής κατανάλωσης ή απλώς από αδιαφορία εκθέτουν την κυβέρνηση της Υεμένης, παραδεχόμενοι ότι βρίσκονται πίσω από τις επιχειρήσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η επίθεση με ΜΕΑ στην οποία σκοτώθηκε ο Abu Ali al-Harithi. Η επιχείρηση, που έλαβε χώρα το Νοέμβριο του 2002 όταν ακόμα η κοινή γνώμη δεν είχε εξοικειωθεί με την εμπλοκή των ΗΠΑ, είχε συμφωνηθεί να αποδοθεί στις δυνάμεις της Υεμένης. Ωστόσο, θέλοντας να δείξει στο αμερικανικό κοινό ότι ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» αποδίδει, ο τότε αναπληρωτής Υπουργός Άμυνας, Paul Wolfowitz, σε συνέντευξή του στο CNN καυχήθηκε για τον αμερικανικό ρόλο στην εξουδετέρωση του Harithi, κλονίζοντας έτσι τη νομιμοποίηση του Σάλεχ που δέχτηκε σφοδρότατες επιθέσεις εκ των έσω (ICG, 2003: 25-6; Scahill, 2011; Johnsen, 2008β: 13).

Ωστόσο, οι αμερικανικές αεροπορικές επιχειρήσεις δεν υπονομεύουν μόνο το καθεστώς και κατά προέκταση την ικανότητά του για αντιεξέγερση, αλλά και η αποτελεσματικότητά τους είναι αμφισβητήσιμη για να δικαιολογεί μια τέτοια «θυσία». Τέτοιου είδους επιθέσεις μπορούν

⁴⁹ Βλ. για παράδειγμα τη συνέντευξη του Abū Basīr Nāṣir al-Wuḥayshī στο περιοδικό Inspire. “Interview with Shaykh Abu Bashir, the head of al-Qaeda in the Arabian Peninsula”, Inspire, no. 1, Summer 2010, pp. 13-17 και ιδιαίτερα τη σελ. 16

να έχουν κάποιο αποτέλεσμα όταν χρησιμοποιούνται στοχευμένα εναντίον συγκεκριμένων προσώπων, αλλά και σε αυτήν την περίπτωση το κόστος για την εξέγερση υφίσταται μόνο αν η οργάνωσή της είναι ιεραρχική και στην κορυφή βρίσκεται μία αναντικατάστατη προσωπικότητα (Staniland, 2005: 25). Αν και υπάρχει γενική παραδοχή ότι αυτό εν μέρει συνέβη το 2002 με την εξουδετέρωση του Harithi, ωστόσο υπάρχει έντονη διαφωνία μεταξύ των αναλυτών αναφορικά με το αν μπορεί να έχει επιτυχία εναντίον της AQAP με τη σημερινή της μορφή.⁵⁰ Κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, ωστόσο, φαίνεται ότι τα ΜΕΑ δεν καταφέρνουν από μόνα τους να γονατίσουν την AQAP. Η συχνότητα των επιθέσεων με ΜΕΑ αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο κάθε χρόνο (Williams, 2012) και ενώ οι ΗΠΑ με διάφορα τεχνάσματα⁵¹ προσπαθούν να παρουσιάσουν τις επιχειρήσεις αυτές ως επιτυχείς, το αποτέλεσμα είναι μια αυτό-αναπληρούμενη λίστα στόχων βάσει της οποίας, όπως παραδέχτηκε ο επιτελάρχης του Λευκού Οίκου, William M. Daley, «εξουδετερώνεται ένας και ο οδηγός του που ήταν νούμερο 21 γίνεται νούμερο 20» (Becker & Shane, 2012). Ενδεικτικό παράδειγμα είναι η πολύ-διαφημισμένη εξουδετέρωση του Anwar al-Awlaki που είχε περιορισμένη επίπτωση στις επιχειρησιακές ικανότητες της AQAP.

Την ίδια στιγμή που οι ΗΠΑ έχουν απορροφηθεί στην «τακτική» στρατηγική της αεροπορικής ισχύος, η AQAP εδραιώνεται στο έδαφος και τον πληθυσμό της Υεμένης και αποκτά χαρακτηριστικά αντάρτικου υπαίθρου. Η εξέλιξη αυτή αποδυναμώνει ακόμα περισσότερο το επιχείρημα υπέρ των επιθέσεων με ΜΕΑ καθώς το ενδεχόμενο καρατόμησης της οργάνωσης μέσω της εξουδετέρωσης ανθρώπων-κλειδιά απομακρύνεται. Η στροφή της προσοχής της AQAP προς την κατεύθυνση της εδραίωσης στο εσωτερικό της Υεμένης είναι πιθανόν βέβαια να την αποσπάσει βραχυπρόθεσμα από τη στοχοποίηση των ΗΠΑ. Ωστόσο, αυτού του είδους η οργανωτική ανάπτυξη και εδαφική εδραίωση την καθιστά μεγαλύτερο

⁵⁰ Η διαφωνία αυτή συνήθως βρίσκει από τη μία πλευρά αυτούς που τίθενται υπέρ μιας αντιεξέγερσης που περιορίζεται στις επιθέσεις με ΜΕΑ και στην ουσία, αν και δεν το παραδέχονται ρητά, προκρίνουν μια διαχείριση της απειλής σε αποδεκτά επίπεδα, δηλαδή σε σημείο να μην απειλεί άμεσα η AQAP τις ΗΠΑ. Από την άλλη πλευρά βρίσκονται εκείνοι που προκρίνουν μια ολική αντιμετώπιση της απειλής ισχυριζόμενοι ότι αν δε λυθούν οι γενεσιουργές αιτίες της και δεν ενδυναμωθούν οι κρατικές δομές της Υεμένης (ή αντίστοιχα του Πακιστάν) η απειλή θα υφίσταται επ' αόριστον και θα αυξομειώνεται ανάλογα με τις περιστάσεις. Για ένα ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της διαφωνίας βλέπε την έντονη «ανταλλαγή απόψεων» μεταξύ των Frank J. Cilluffo και Clinton Watts από τη μία και του Gregory Johnsen από την άλλη (Cilluffo & Watts, 2011α; Johnsen, 2011α; Cilluffo & Watts, 2011β; Johnsen, 2011β). Βλέπε επίσης (Koehler-Derrick, 2011: 151-2)

⁵¹ Για παράδειγμα χρησιμοποιείται πλέον ένας ιδιαίτερα διευρυμένος ορισμός των «μαχητών», ο οποίος περιλαμβάνει όλους τους άνδρες στρατευσίμης ηλικίας. Κατά αυτόν τον τρόπο μειώνεται σημαντικά και ο υπολογιζόμενος αριθμός των αμάχων που σκοτώνονται. Πάνω σε αυτόν τον ορισμό στηρίζονται και τα «χτυπήματα υπογραφής» που νομιμοποιούν τις επιθέσεις εναντίον ατόμων που δεν είναι γνωστά στις δυνάμεις ασφαλείας και ως εκ τούτου δεν αποτελούν στόχο αλλά βρίσκονται σε περιοχή που ελέγχεται από τους αντάρτες ή βρίσκονται στην παρέα τους.

κίνδυνο για τη Σαουδική Αραβία που αποτελεί τη βασική συνισταμένη των αμερικανικών συμφερόντων στην περιοχή.

3.3.3 Η αντιεξέγερση της Σαουδικής Αραβίας

Η Σαουδική Αραβία μπορεί να κατάφερε να αποδυναμώσει την AQAP στο έδαφος της αλλά δε διαθέτει τη στρατιωτική ικανότητα να ανταπεξέλθει στη σύγκρουση με μία εξέγερση υπαίθρου που θα απαιτεί την εμπλοκή εκτός των αστυνομικών και των στρατιωτικών δυνάμεων. Η δυσκολία αυτή γίνεται μεγαλύτερη αν αυτή η σύγκρουση λαμβάνει χώρα εκτός των συνόρων της και μάλιστα σε μία χώρα της οποίας ο πληθυσμός δεν τρέφει ιδιαίτερα φιλικά αισθήματα για αυτήν.

Η Σαουδική Αραβία παραδοσιακά έβλεπε τους νότιους γείτονες της ως δυνητική απειλή, κυρίως λόγω της δημογραφικής τους υπεροχής. Η πολιτική της απέναντι στην Υεμένη συνίστατο σε μια συνεχή προσπάθεια να διατηρεί σε καθεστώς αδυναμίας το νότιο γείτονά της ενδυναμώνοντας τους αντιπάλους εκείνου που τη δεδομένη στιγμή θεωρούσε τον ισχυρότερο δρώντα και εν δυνάμει απειλή, εντός και εκτός της Υεμένης. Τα πρώτα χρόνια ήταν οι φύλαρχοι και τα εξόριστα μέλη της αντιπολίτευσης εναντίον της κυβέρνησης της Υεμένης. Με την ανεξαρτητοποίηση της Νότιας Υεμένης και την ανάληψη της εξουσίας από το κομμουνιστικό καθεστώς, η Σαουδική Αραβία στήριξε τους εξόριστους από την Νότια Υεμένη που αντιτίθεντο στο NLF. Παράλληλα, όμως αντιλαμβανόμενη ότι η Βόρεια Υεμένη αποτελούσε μια ζώνη ασφαλείας μεταξύ της ίδιας και της Νότιας Υεμένης, η Σαουδική Αραβία αποφάσισε να στηρίξει το καθεστώς της Βόρειας Υεμένης που μέχρι πρόσφατα αντιπάλευε με σφοδρότητα. Ταυτόχρονα, όμως, δεν ήθελε να ενδυναμωθεί υπερβολικά η Σάνα'α και ως εκ τούτου η στήριξη προς τις φυλές και τους πολιτικούς αντιπάλους της Σάνα'α συνεχιζόταν. Μετά την ενοποίηση των δύο χωρών και ως αντίποινα για τη στήριξη το 1990 στο Ιράκ, στον εμφύλιο του 1994 στήριξε ενεργά της αποσχιστικές –κομμουνιστικές- δυνάμεις του νότου, πιθανώς θεωρώντας ότι η μια ενωμένη Υεμένη ήταν μεγαλύτερη απειλή από ότι δύο Υεμένες που θα ήταν απασχολημένες η μία με την άλλη. (El Azhary, 1984; Haykel, 2011; ICG, 2003: 22)

Η “σχιζοφρενική” αυτή πολιτική ήταν άτυπη καθώς για χρόνια⁵² αποτέλεσε προσωπική υπόθεση και πρωτοβουλία του Πρίγκιπα Sultan (Hill & Nonneman, 2011: 9-10). Επίσης ήταν πολύ απλή στην εκτέλεσή της καθώς είχε μία και μοναδική διάσταση, την *riyalpolitik*, και συγκεκριμένα τις απευθείας πληρωμές στις φυλές κυρίως στην περιοχή των συνόρων. Το ύψος των κονδυλίων, μέχρι και το 2000 που υπογράφηκε η συμφωνία οριοθέτησης των συνόρων, ανερχόταν στα 3,5 δις. δολάρια ανά έτος και έκτοτε αν και μειώθηκε, ποτέ δε σταμάτησε (Hill & Nonneman, 2011: 9). Ως μέτρο σύγκρισης, αξίζει να σημειωθεί ότι η επίσημη οικονομική βοήθεια στην κυβέρνηση για το 2009 ήταν 1 δις. δολάρια συν άλλα 300 περίπου εκατομμύρια σε βοήθεια σχετιζόμενη με την αντι-τρομοκρατία.⁵³

Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω στο φυλετικό σύστημα η «δωροδοκία» δεν εξασφαλίζει αφοσίωση, πόσο μάλλον υποταγή. Έτσι το γεγονός ότι οι φυλές βρίσκονται υπό σαουδαραβική μισθοδοσία σε καμία περίπτωση δε σημαίνει ότι δε λαμβάνουν χρήματα και από άλλες πηγές (Katz, 2003: 41), όπως επίσης δεν αποκλείεται να πληρώνονται ή να δεχτούν χρήματα στο μέλλον από την AQAP. Επιπλέον, τόσο οι φυλές του βορά όσο και οι υπόλοιποι κάτοικοι της χώρας δεν τρέφουν φιλικά αισθήματα για την Σαουδική Αραβία. Οι λόγοι εκτείνονται από τα πατριωτικά αισθήματα και το αίσθημα αδικίας αναφορικά με την οριοθέτηση των συνόρων ή τη διαφορά πλούτου μέχρι και την κακομεταχείριση που έχουν υποστεί ως εργάτες στην Σαουδική Αραβία. Έχει ιδιαίτερη σημασία ότι ακόμα και οι σαλάφι της χώρας που έχουν επηρεαστεί έντονα από τη Σαουδική Αραβία διατηρούν μια διαφορούμενη στάση (Bonnefoy, 2011: 337-344, 2008: 251).

Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι σε περίπτωση κρίσης και ουσιαστικής ενδυνάμωσης της AQAP, η Σαουδική Αραβία δε μπορεί να βασιστεί στην *riyalpolitik* και θα αναγκαστεί να αναλάβει στρατιωτικές πρωτοβουλίες. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο αφενός θα αντιμετωπιστεί, τόσο σε επίπεδο πληθυσμού όσο και κυβέρνησης, ως εισβολή και απόπειρα κατάληψης εδαφών και αφετέρου είναι υπεράνω των στρατιωτικών δυνατοτήτων της Σαουδικής Αραβίας. Οι στρατιωτικές δυνάμεις της Σαουδικής Αραβίας αν και από άποψη εξοπλισμού και τεχνολογικής πρωτοπορίας συμπεριλαμβάνονται στις καλύτερες παγκοσμίως, υστερούν σημαντικά σε επίπεδο ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού

⁵² Έως και το 2009 που η υγεία του πλέον δεν το επέτρεπε.

⁵³ “US, Saudi dominate Yemen security help”, Reuters, 18/1/2010, <http://uk.reuters.com/article/2010/01/18/ba-security-yemen-aid-idUKLDE60H0XF20100118>

και της ικανότητας εκμετάλλευσης της τεχνολογικής υπεροχής. Οι χερσαίες δυνάμεις έχουν σχεδιαστεί για πόλεμο θέσεων και στατική συνοριακή άμυνα ενώ αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις ενός πολέμου ελιγμών. Η διακλαδικότητα δεν είναι αναπτυγμένη. Η αεροπορία στελεχώνεται κατά βάση από μη Σαουδάραβες πιλότους και δε φημίζεται για την ικανότητά της στις αέρος-εδάφους επιχειρήσεις. (Cordesman & al-Rodhan 2006; Rabasa, et al., 2007: 107). Οι ανεπάρκειες αυτές φάνηκαν ξεκάθαρα κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων εναντίον των Χούθι ανταρτών στα τέλη του 2009.⁵⁴

Στα πλαίσια της αντιεξέγερσης κατά της AQAP στην Υεμένη, η Σαουδική Αραβία δεν έχει χρειαστεί να δοκιμάσει τις στρατιωτικές της δυνατότητες καθώς οι ΗΠΑ επιτελούν αυτό το ρόλο εκ μέρους της σε συνεργασία με την Υεμένη. Η μόνη καταγεγραμμένη συμβολή των σαουδαραβικών στρατιωτικών δυνάμεων στον αγώνα κατά της AQAP είναι η ρίψη προμηθειών -μαζί με αμερικανικά αεροπλάνα- στην 25^η ταξιαρχία που το καλοκαίρι του 2011 επί τρεις μήνες βρισκόταν υπό πολιορκία από αντάρτες της AQAP στην περιοχή της Zinjibar (Schmitz, 2011; Coombs, 2012). Ωστόσο, δεδομένου ότι οι ΗΠΑ μετά το Αφγανιστάν και το Ιράκ δεν προτίθενται να στείλουν χερσαίες δυνάμεις, ειδικά όταν πρόκειται για ένα τόσο επιχειρησιακά πολύπλοκο μέτωπο, και οι δυνάμεις της Υεμένης δε μπορούν να σταθούν ισάξιες της πρόκλησης, το ενδεχόμενο να αναγκαστεί να επέμβει η Σαουδική Αραβία δεν είναι ούτε απίθανο ούτε μακρινό.

Προς το παρόν, ωστόσο, η συμμετοχή της Σαουδικής Αραβίας περιορίζεται στον συνοριακό έλεγχο. Σε ζώνες με υψηλά επίπεδα κυβερνησίας, τα σύνορα συνήθως είναι περιοχές στις οποίες το κράτος έχει τις λιγότερες πιθανότητες να ασκεί το μονοπώλιο της βίας (Rabasa, et al., 2007: 12). Η κατάσταση επιδεινώνεται όταν τα σύνορα αυτά είναι εκτεταμένα, δύσβατα και από τη μία τουλάχιστον πλευρά βρίσκεται ένα αδύναμο κράτος. Τα σύνορα Σαουδικής Αραβίας-Υεμένης έχουν όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Εκτείνονται σε μήκος 1800 χιλιομέτρων, διατρέχουν βουνά και ερήμους και ενώ η Υεμένη μόνο τυπικά ελέγχει τη συνοριακή περιοχή, η Σαουδική Αραβία για πολύ καιρό στην ουσία εκχωρούσε τον έλεγχο επί της περιοχής στις τοπικές φυλές (Rabasa, et al., 2007: 31). Επιπλέον, όμως, υπάρχουν τρία ακόμα στοιχεία που δυσχεραίνουν τον συνοριακό έλεγχο. Το ένα είναι ιστορικο-κοινωνικής φύσης και αναφέρεται στην άρνηση της έννοιας των συνόρων. Όπως αναφέρθηκε και

⁵⁴ Βλ. για παράδειγμα Ambassador, Smith, James B. 2009, "Sitrep On Saudi Military Operations Against The Houthis", WikiLeaks. WikiLeaks cable: 09RIYADH1687, 30/12/3009, <https://wikileaks.org/cable/2009/12/09RIYADH1687.html>

παραπάνω, μέχρι το 2000 που οριοθετήθηκαν τα σύνορα, οι μετακινήσεις από και προς τις δύο χώρες αποτελούσαν μια φυσιολογική, σχεδόν καθημερινή δραστηριότητα για τους κτηνοτρόφους αλλά και τα μέλη των φυλών που επισκέπτονταν συγγενείς στην άλλη πλευρά. Το γεγονός αυτό συνδέεται και με το δεύτερο στοιχείο που είναι η δημογραφική εικόνα της συνοριακής περιοχής καθώς και οι δύο πλευρές των συνόρων είναι πυκνοκατοικημένες (Stracke, 2006:2). Το στοιχείο αυτό έχει και μια άλλη διάσταση. Η ύπαρξη οικισμών πλησίον των συνόρων μειώνει τον απαιτούμενο χρόνο αντίδρασης των συνοριοφυλάκων στις περιπτώσεις παράνομης διείσδυσης καθώς από τη στιγμή που αναμειχθούν με τον τοπικό πληθυσμό είναι πιο δύσκολη η ανεύρεσή τους. Το τρίτο στοιχείο είναι το τεράστιο οικονομικό χάσμα μεταξύ των δύο χωρών το οποίο συμβάλει αφενός στη δημιουργία ενός μεγάλου κύματος οικονομικών μεταναστών και αφετέρου ευνοεί την ανάπτυξη του λαθρεμπορίου (Stracke, 2006: 2). Η μεγάλη ροή μεταναστών σε συνδυασμό με την ύπαρξη ενός εκτεταμένου δικτύου λαθρεμπορίας δημιουργούν ένα περιβάλλον όπου μπορούν εύκολα να καμουφλαριστούν κινήσεις στα πλαίσια διασυνοριακών επιθέσεων.

Για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων, οι σαουδαρβικές αρχές έχουν χρησιμοποιήσει και τις δύο υπάρχουσες μεθόδους θωράκισης της συνοριακής ζώνης. Η πρώτη είναι η μετακίνηση πληθυσμών από τη συνοριακή περιοχή. Με αφορμή την παρείσφρηση των Χούθις σε σαουδαρβικό έδαφος και τη σύγκρουση που επακολούθησε, η Σαουδική Αραβία εκκένωσε 78 χωριά και μετέφερε τους κατοίκους σε νέους οικισμούς μακριά από τα σύνορα (Worth, 2010). Η δεύτερη μέθοδος που είναι η δημιουργία περίφραξης, ωστόσο, δεν ήταν τόσο εύκολη υπόθεση. Ενώ ο φράκτης στα σύνορα με το Ιράκ, του οποίου η κατασκευή ξεκίνησε το 2006, δεν προκάλεσε αντιδράσεις και σταδιακά ολοκληρώνεται η κατασκευή του (al-Saheil, 2010), η επιθυμία να κάνει το ίδιο στα σύνορα με την Υεμένη την έφερε αντιμέτωπη με την κυβέρνηση στη Σάνα'α και τις φυλές. Τελικά, η Σαουδική Αραβία σταμάτησε την κατασκευή μετά από συμφωνία με την Υεμένη να εντείνουν τη συνεργασία στο τομέα της ασφάλειας των συνόρων και να πραγματοποιούν κοινές περιπολίες (Worth, 2010; Rabasa, et al., 2007: 94; Stracke, 2006: 1-2). Στην πραγματικότητα, όμως, η Σαουδική Αραβία δε σταμάτησε την κατασκευή του φράκτη, αλλά συνέχισε, απλώς πιο διακριτικά⁵⁵ (al-Kibsi, 2008), ενώ και σε αυτήν την περίπτωση εκμεταλλεύτηκε τη σύγκρουση με τους Χούθις για να επισπεύσει τη

⁵⁵ Για παράδειγμα τοποθετώντας αρχικά συρματόπλεγμα, ενισχύοντάς το αργότερα με σακιά άμμο, σκάβοντας πιο μετά μια τάφρο και στο τέλος θωρακίζοντάς το με τσιμέντο.

διαδικασία⁵⁶. Παράλληλα, προσπάθησε να χρησιμοποιήσει άλλες μεθόδους όχι τόσο παρεμβατικές όπως την εναέρια σάρωση της περιοχής, υπέρυθρες κάμερες, αισθητήρες κίνησης, φυλάκια και περιπόλους (Worth, 2010; Stracke, 2006: 2).

Βάσει των στοιχείων που έχουν δημοσιευτεί από τις σαουδαρβικές αρχές (αν και συχνά χειραγωγούνται ανάλογα με τις περιστάσεις) τα μέτρα που έχουν ληφθεί δε φαίνεται να αποδίδουν. Τα οικονομικά δεδομένα της Υεμένης και συγκεκριμένα τα επίπεδα ανεργίας και φτώχειας⁵⁷ συνηγορούν υπέρ της υπόθεσης ότι οι μεταναστευτικές ροές προς την Σαουδική Αραβία έχουν παραμείνει τουλάχιστον σταθερές και ενδεχομένως αυξήθηκαν. Ωστόσο, από τα 545,384 άτομα που εντοπίστηκαν το 2005 (σε διάστημα οχτώ μηνών) να προσπαθούν να εισέλθουν παράνομα στη χώρα (Stracke, 2006: 4), το 2009 (σε διάστημα έξι μηνών) ο αριθμός είχε μειωθεί στους 127,875 (al-Majed, 2009). Όπως παραδέχτηκε ένας Σαουδάραβας συνοριοφύλακας, *«προσαρμόζονται πολύ γρήγορα σε οποιαδήποτε στρατηγική... [για παράδειγμα] φοράνε τα παπούτσια τους ανάποδα για να μπερδέψουν τους ιχνηλάτες, ή δένουν σφουγγάρια στις σόλες για να μην αφήνουν καθόλου αποτυπώματα»* (Worth, 2010).

⁵⁶ “Saudis urgently erect new border fence to block 'massive' immigration of Shi'ites ”, World Tribune, 15/12/2009, http://www.worldtribune.com/worldtribune/WTARC/2009/me_saudis0966_12_15.asp

⁵⁷ World Bank: Yemen, <http://data.worldbank.org/country/yemen-republic>
“UNDP Yemen Poverty Reduction”, <http://www.undp.org.ye/poverty.php>

3.4 Τα στρατηγικά οφέλη της βάσης

3.4.1 Πληροφοριακή διάσταση

3.4.1.1 Προπαγάνδα

Το πιο γνωστό προϊόν του προπαγανδιστικού μηχανισμού της AQAP είναι το αγγλόφωνο περιοδικό *Inspire* του οποίου η γραφιστική αρτιότητα είναι πρωτόγνωρη για τα δεδομένα τζιχαντικής έκδοσης. Οι δύο βασικοί υπεύθυνοι για την έκδοση του ήταν ο Anwar Al Awlaki και ο Samir Khan, οι οποίοι σκοτώθηκαν μετά από επίθεση με ΜΕΑ τον Σεπτέμβριο του 2011. Μετά τον θάνατό τους παροδικά η ποιότητα του περιοδικού υπήρξε σαφώς υποδεέστερη αλλά μέσα σε μερικούς μήνες η AQAP κατάφερε να αναπληρώσει την απώλεια τους και το *Inspire* συνεχίζει να εκδίδεται με ιδιαίτερη επιτυχία. Ωστόσο, αν και το *Inspire* αποτελεί το πιο γνωστό μέσο προπαγάνδας της AQAP, δεν είναι το μόνο και στην πραγματικότητα δεν είναι το σημαντικότερο. Το *Inspire* απευθύνεται σε ένα δυτικοτραφές κοινό και ο βασικός του σκοπός είναι να εμπνεύσει και να κινητοποιήσει Μουσουλμάνους της Δύσης για την πραγματοποίηση επιθέσεων στη Δύση. Αντίθετα, η στρατολόγηση ατόμων για το μέτωπο της Αραβικής Χερσονήσου δεν αποτελεί προτεραιότητα και μάλιστα αποθαρρύνεται. Ένας επιπλέον στόχος είναι η γενική ενδυνάμωση της εικόνας της οργάνωσης παγκοσμίως, με σκοπό την προσέλκυση οικονομικών συνεισφορών από διάφορους πλούσιους φιλο-τζιχαντικούς Μουσουλμάνους από τον Περσικό Κόλπο και όχι μόνο.

Εντούτοις, ο βασικός μηχανισμός προπαγάνδας της AQAP είναι άλλος. Πρώτα απ' όλα απευθύνεται στο αραβικό κοινό (κυρίως της Υεμένης και της Σαουδική Αραβίας) και διαφέρει σημαντικά από αυτόν που ανέπτυξε η AQAP στην Σαουδική Αραβία. Η προπαγάνδα της AQAP στη Σαουδική Αραβία διοχετευόταν αποκλειστικά μέσω του διαδικτύου. Το γεγονός αυτό εξηγείται από την έντονη παρουσία και επαγρύπνηση των δυνάμεων αντιεξέγερσης ιδιαίτερα σε χώρους ενδεδειγμένους για άσκηση προπαγάνδας όπως τα τζαμιά. Ο μηχανισμός προπαγάνδας της AQAP (στη Σαουδική Αραβία) είχε μια έντονη αλλά σύντομη ιστορία. Στο διάστημα 2003-4 η AQAP δημοσίευε τρία ηλεκτρονικά περιοδικά το Sawt al-Jihad, το Mu'askar al-Battar και το γυναικείο περιοδικό al-Khansa. Παράλληλα, εξέδιδε πλήθος ανακοινωθέντων και βίντεο με επιθέσεις και συνεντεύξεις στελεχών που «μαρτύρησαν» (Hegghammer, 2006: 55, 2010: 14, 18). Μέχρι το 2005 όλος αυτός ο μηχανισμός είχε καταρρεύσει, λόγω της σύλληψης των εμπλεκόμενων. Μετά από δύο χρόνια σιωπής, τον

Φεβρουάριο του 2007, βγήκε το 30^ο και τελευταίο τεύχος του Sawt al-Jihad. Το οριστικό τέλος του περιοδικού φαίνεται να συνδέεται με τη σύλληψη τριών ατόμων για προώθηση τζιχαντικού υλικού στο διαδίκτυο τον Ιούνιο του ίδιου έτους (Peterson, 2007: 42).

Η AQAP στην Υεμένη, αντίθετα, δεν αντιμετωπίζει τέτοιο πρόβλημα. Ο προπαγανδιστικός βραχίονάς της, Al-Malahem Media, αποδεικνύεται ιδιαίτερα παραγωγικός και πέρα από το Inspire και το αραβόφωνο περιοδικό Sada al-Malahem (σταμάτησε να κυκλοφορεί το 2011), δημοσιεύει μεγάλο αριθμό επίκαιρων ανακοινωθέντων και βίντεο. Για κάποιο διάστημα το 2010 η AQAP είχε δημιουργήσει και κανάλι στο Youtube όπου ανέβαζε υποτιτλισμένα βίντεο της οργάνωσης (Boucek, 2011: 4) αλλά πλέον τα βίντεο ανεβαίνουν από διαφορετικούς χρήστες κάθε φορά για να περιοριστεί η πιθανότητα καταγγελίας και διαγραφής του λογαριασμού. Αντίστοιχη πολυπραγμοσύνη επιδεικνύει και η Ansar al-Shari'a που τακτικά δημοσιεύει ενημερωτικά δελτία (Taqrir Ikhbari) και βίντεο (Carlino, 2012), ενώ έχει και σελίδα στο Facebook (Coombs, 2012). Γενικότερα, η AQAP, όπως και άλλες τζιχαντικές οργανώσεις, φαίνεται να μεταφέρει τον κύριο όγκο της διαδικτυακής της προπαγανδιστικής παραγωγής στα κοινωνικά δίκτυα (Zelin, 2013β).

Η παραγωγή προπαγάνδας, ωστόσο, της AQAP δεν περιορίζεται στο διαδίκτυο. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2006, όταν άρχισαν να ανασυγκροτούνται τα μέλη της αλ-Κάιντα, αρχικά προσέφευγαν σε τοπικούς δημοσιογράφους για να αναλάβουν την ευθύνη επιθέσεων και να δημοσιοποιήσουν τις θέσεις τους, χρησιμοποιώντας συχνά το φαξ ή ηχογραφημένα μηνύματα (Barfi, 2010α: 6). Αυτές οι μέθοδοι διάχυσης προπαγάνδας ήταν κατάλοιπο άλλων εποχών και ως εκ τούτου τα πλεονεκτήματα της τεχνολογικής προόδου έμεναν ανεκμετάλλευτα. Ταυτόχρονα, όπως τονίστηκε στο πρώτο τεύχος του Sada al-Malahem, η οργάνωση ήταν έρμαιο του τύπου που ακολουθούσε την κυβερνητική γραμμή και *«απέκρυπτε τα κατορθώματά τους και διαστρέβλωνε την υπόληψη των μουτζαχεντίν»*⁵⁸ (Barfi, 2010α: 23). Ωστόσο, ενώ το πέρασμα στο διαδίκτυο φαινομενικά αποτελεί την καλύτερη εναλλακτική και την πιο πρακτική λύση, η AQAP δε μπορεί να διακόψει τις παραδοσιακές μεθόδους διάδοσης

⁵⁸ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της σημασίας της αντιπληροφόρησης είναι η «Μάχη του Marib» που πλέον στους τζιχαντικούς κύκλους έχει αποκτήσει τις διαστάσεις θρύλου. Ο τρόπος που παρουσιάστηκαν τα γεγονότα από τον εκπρόσωπο τύπου της κυβέρνησης και τον τύπο αποδείχτηκαν εντελώς ψευδείς όταν βίντεο που κυκλοφόρησε η AQAP ανέτρεπε έναν προς έναν τους ισχυρισμούς, παραθέτοντας τις δηλώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου δίπλα στα πλάνα από τις συγκρούσεις. Ο παράλληλος σχολιασμός του Qasim al-Raymi αναδείκνυε την υποκρισία της κυβέρνησης και τελείωνε με μια διαπίστωση/προτροπή ότι ο κόσμος πλέον προσέφευγε στα τζιχαντικά μέσα για να έχει μια έγκυρη πληροφόρηση (Johnsen, 2009: 8). Βλ. επίσης την έκκληση του Raymi, στο Sada al-Malahim του Αυγούστου του 2009, για συγγραφείς, τυπογράφους, φωτογράφους και σκηνοθέτες. (Phillips, 2010: 3)

προπαγάνδας. Ο λόγος είναι αφενός η ιδιαίτερα χαμηλή διείσδυση του διαδικτύου στην Υεμένη⁵⁹ και αφετέρου τα πολύ υψηλά επίπεδα αναλφαβητισμού⁶⁰.

Για τους παραπάνω λόγους η AQAP χρησιμοποιεί διάφορα μέσα για να διαδώσει το μήνυμά της. Για να προσεγγίσουν εκείνους που δεν έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο κάνουν αφισοκολλήσεις, φτιάχνουν CD και τυπώνουν φυλλάδια που τα μοιράζουν στα αυτοσχέδια σημεία ελέγχου που έχουν τοποθετήσει στις περιοχές υπό τον έλεγχό τους (Moughty, 2012). Για να ξεπεράσουν το πρόβλημα του αναλφαβητισμού καταφεύγουν σε περισσότερη άμεσες μορφές επικοινωνίας. Μία από αυτές είναι το ραδιόφωνο. Η κατάληψη της Abyan και η κήρυξη της δημιουργίας «Ισλαμικού Εμιράτου» έγινε μέσω ραδιοφώνου (Zimmerman, 2011α), ενώ λίγες μέρες αργότερα η AQAP έκανε έκκληση για τεχνικούς για να λειτουργήσουν τον υπό κατάληψη ραδιοφωνικό σταθμό⁶¹. Επιπλέον, προπαγανδίζουν τις θέσεις τους με σχετική ελευθερία σε τζαμιά, τοπικές γιορτές και υπαίθριες αγορές, συμπληρώνοντας πολλές φορές τις τοποθετήσεις των ομιλητών με προβολές ταινιών (Abdul-Ahad, 2012; Moughty, 2012).⁶²

3.4.1.2 Ιδεολογία

Μέσω του παραπάνω μηχανισμού προπαγάνδας η AQAP αποκτάει τη δυνατότητα διάχυσης των ιδεολογικών της θέσεων σε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού. Η AQAP, ειδικά μετά την απώλεια του υπευθύνου για τα θεολογικά ζητήματα της οργάνωσης, Abu Zubayr Adel al-Abab, δε διαθέτει νομομαθείς της Σαρία με μεγάλη επιρροή και αυτό αναμφισβήτητα αποτελεί μειονέκτημα για την ιδεολογική της δυναμική. Ωστόσο, ενώ στη Σαουδική Αραβία αυτό το μειονέκτημα ήταν καταστροφικό για την οργάνωση επειδή αφενός είχε να αντιμετωπίσει ένα ισχυρό θρησκευτικό καταστημένο και αφετέρου αδυνατούσε να προκρίνει εναλλακτικές ιδεολογικές προσεγγίσεις. Αντίθετα, στην Υεμένη, διαθέτει ιδεολογική ευελιξία καθώς μπορεί

⁵⁹ Ο αριθμός των χρηστών του διαδικτύου στην Υεμένη ανερχόταν σε μόλις 1,25% του πληθυσμού το 2006. Έκτοτε αν και αυξήθηκε με ραγδαίους ρυθμούς παραμένει ιδιαίτερα χαμηλός (14,91% το 2011). “Yemen Internet Statistics”, International Telecommunication Union, http://www.google.com/publicdata/explore?ds=emi9ik86jcuic_&ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=i99H&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=country&idim=country:YE&ifdim=country&hl=en_US&dl=en&ind=false&icf

⁶⁰ Σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, το 2004 κυμαινόταν στο 45% και το 2009 μειώθηκε στο 38%.

⁶¹ “Online Question and Answer Session with Abu Zubayr Adel al-Abab, Shariah Official for Member of Al-Qaeda in the Arabian Peninsula (AQAP)”, (11/4/2011) (μετάφραση του International Center for the Study of Radicalization and Political Violence –ICSR), σ. 7 http://www.islamopediaonline.org/sites/default/files/abdu_zubayr_english.pdf

⁶² Βλ. επίσης ό.π. σελ. 2

εύκολα να παρουσιάσει τον αγώνα της με κοινωνικο-πολιτικούς όρους. Στα πλαίσια αυτά, η ισλαμιστική θεματολογία και η αντι-δυτική ρητορική εμπλουτίζονται με κοινωνικο-πολιτική κριτική για τα δεινά του πληθυσμού της Υεμένης.

3.4.1.3 Πληροφορίες

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω στη συζήτηση για την αντιεξέγερση, η AQAP έχει πλεονέκτημα στον τομέα της συλλογής πληροφοριών λόγω της περιορισμένης διείσδυσης της κεντρικής εξουσίας στην περιφέρεια και της στοχοποίησης από την AQAP. Η αδυναμία συλλογής πληροφοριών από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης και κατά προέκταση η ασφάλεια που απολαμβάνουν τα μέλη της AQAP είναι διττής φύσεως. Από τη μία πλευρά είναι η επιχειρησιακή ασφάλεια που επιτυγχάνεται μέσω μιας συνεχούς προσπάθειας «τύφλωσης» των υπηρεσιών συλλογής πληροφοριών. Στα πλαίσια αυτά δεν εξουδετερώνονται μόνο τα επιφορτισμένα με τη συλλογή πληροφοριών στελέχη των δυνάμεων ασφαλείας αλλά γίνεται προσπάθεια να εντοπιστούν οι ανθρώπινες πηγές που παρέχουν αυτήν την πληροφόρηση. Οι πληροφοριοδότες συχνά εκτελούνται σε δημόσια θέα για λόγους εκφοβισμού και παραδειγματισμού του πληθυσμού (Arrabyee, 2012β). Ένα δεύτερο στοιχείο της επιχειρησιακής ασφάλειας είναι η τήρηση κανόνων συνωμοτικότητας μεταξύ των στελεχών της AQAP.⁶³ Οι προφυλάξεις αυτές σε συνδυασμό με την περιορισμένη δυνατότητα ανάλυσης και εκμετάλλευσης πληροφοριών από τις δυνάμεις ασφαλείας και επίσης την ελευθερία κινήσεων που διαθέτει η AQAP, την καθιστά λιγότερο ευάλωτη στις συλλήψεις και τις διαρροές. Για παράδειγμα η παράδοση στις αρχές ενός υψηλόβαθμου στελέχους, όπως του Abu Hareth Muhammad al-Oufi, αν είχε συμβεί ενώ η οργάνωση ήταν στην Σαουδική Αραβία κατά πάσα πιθανότητα θα σήμαινε την έκθεση σε κίνδυνο των στελεχών και των υπό σχεδιασμό επιχειρήσεων. Αντίθετα, η παράδοση του al-Oufi ενώ η οργάνωση βρισκόταν ήδη στην Υεμένη είχε αμελητέες επιχειρησιακές επιπτώσεις.

Από την άλλη πλευρά, είναι το στοιχείο της «μη ορατότητας» (Rabasa, et al., 2007: 19-21). Η «μη ορατότητα» δεν επηρεάζεται μόνο από το βαθμό «επιτήρησης» των δυνάμεων

⁶³ Βλέπε για παράδειγμα τις οδηγίες που δίνονται για την τήρηση της μυστικότητας στα στρατόπεδα εκπαίδευσης. Mukhtar, Hassan, “What to expect in Jihad”, Inspire, no, 2, σ. 26. Επίσης όπως σημειώνει ο Ghaiith Abdul-Ahad, που επισκέφθηκε στρατόπεδο της AQAP, απαγορεύεται αυστηρά η χρήση κινητών ενώ επίσης ήταν ιδιαίτερα αυστηροί στο θέμα της βιντεοσκόπησης των εγκαταστάσεων και των προσώπων. (Moughty, 2012)

ασφαλείας σε μια περιοχή αλλά είναι προϊόν και του περιβάλλοντος στο οποίο επιχειρεί μια οργάνωση. Με άλλα λόγια είναι η δυνατότητα των μελών της οργάνωσης να ενσωματώνονται στον πληθυσμό χωρίς να τραβάνε την προσοχή.⁶⁴ Στην περίπτωση της Υεμένης η «μη ορατότητα» είναι αυξημένη λόγω της αδυναμίας του κράτους αλλά και του γεγονότος ότι οι Σαουδάραβες μοιράζονται την ίδια γλώσσα, θρησκεία και πολιτισμικό υπόβαθρο με τους κατοίκους της Υεμένης (Rabasa, et al., 2007: 79)

Η αδυναμία συλλογής πληροφοριών από τις δυνάμεις της αντιεξέγερσης και η δυνατότητα ανάμειξης με τον πληθυσμό έχουν θετικό αντίκτυπο και στη συλλογή πληροφοριών από την πλευρά της οργάνωσης. Οι απώλειες σε άμαχους λόγω των επιχειρήσεων αντιεξέγερσης υπό συνθήκες ελλιπούς πληροφόρησης έχουν ως συνέπεια να δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος, καθώς η κακή πληροφόρηση οδηγεί σε περισσότερους θανάτους αμάχων που με τη σειρά τους οδηγούν σε ακόμα χειρότερη πληροφόρηση. Αυτό συμβαίνει γιατί οι συγγενείς και οι φίλοι των θυμάτων είναι λιγότερο πιθανόν να αναφέρουν στις αρχές ύποπτες κινήσεις στην περιοχή τους και να παρέχουν πληροφορίες (Jones, 2012). Αντίθετα, λόγω του φόβου για πιθανά αντίποινα από τις δυνάμεις της AQAP ή λόγω πραγματικής συμπάθειας εξαιτίας της διεύρυνσης του χάσματος μεταξύ της κεντρικής εξουσίας και του πληθυσμού, οι κάτοικοι αυτών των περιοχών ή οι φυλές γενικότερα είναι πιο πιθανό να παρέχουν πληροφορίες στους αντάρτες για τις κινήσεις των δυνάμεων ασφαλείας.

3.4.2 Οικονομική Διάσταση

3.4.2.1 Χρηματοδότηση

Η χρηματοδότηση ίσως είναι το μοναδικό στοιχείο στο οποίο η AQAP μετά τη μετάβαση στην Υεμένη βρίσκεται σε δεινότερη θέση απ' ό,τι στην Σαουδική Αραβία. Στη Σαουδική Αραβία, παρά τους περιορισμούς που επιβλήθηκαν στις «ύποπτες» χρηματοπιστωτικές συναλλαγές και τον ανταγωνισμό για πόρους της εξέγερσης στο Ιράκ, η AQAP είχε πρόσβαση σε μεγάλα χρηματικά ποσά λόγω της γενικότερης οικονομικής

⁶⁴ Το στοιχείο αυτό επισημαίνεται και από την AQAP. Βλ. Mukhtar, Hassan, “What to expect in Jihad –Part One”, Inspire, no, 1, σ. 46

κατάστασης της χώρας. Αντίθετα στην Υεμένη, αν και έχει πρόσβαση σε κάποιες δωρεές μέσω φιλανθρωπικών ιδρυμάτων από τη Σαουδική Αραβία (Swift, 2012: 3), ωστόσο, σε μεγάλο βαθμό αναγκάζεται να αυτό-χρηματοδοτείται. Το πρόβλημα αυτό ανέδειξε και ο Adel al-Abab που τόνισε την ανάγκη της οργάνωσης για χρήματα, ενώ απέδωσε τη μη κατάληψη του Aden στην εξάντληση των χρημάτων και κάλεσε τους Μουσουλμάνους δισεκατομμυριούχους να συνεισφέρουν στον αγώνα γιατί «ο Αλλάχ είναι στα λεφτά».⁶⁵

Για τη χρηματοδότηση της, πέρα από την zakat, η AQAP καταφεύγει στις ληστείες τραπεζών και κρατικών υπηρεσιών και επιβάλλει διόδια στα σημεία ελέγχου που έχει τοποθετήσει (Swift, 2012: 3-4). Φημολογείται επίσης ότι η AQAP εμπλέκεται στο λαθρεμπόριο ναρκωτικών και όπλων (Barfi, 2010^a: 6; Koehler-Derrick, 2011: 103). Ωστόσο, όπως σημειώνει ο Koehler-Derrick «δεν είναι σαφές τι θα μπορούσε η AQAP να προσφέρει στα δίκτυα λαθρεμπορίας ως αντάλλαγμα για απώλεια [υπέρ της AQAP] μέρους των εσόδων τους» (Koehler-Derrick, 2011: 103). Με άλλα λόγια το πρόβλημα με αυτήν την υπόθεση δεν εντοπίζεται στη θρησκευτική αντίθεση της AQAP στα ναρκωτικά αλλά στην πρακτική της δυσκολία να διαπραγματευτεί με αυτά τα βαθιά εδραιωμένα δίκτυα ή να τα εξαναγκάσει να έρθουν «υπό την προστασία της» καθώς στερείται ουσιαστικού ελέγχου στη βόρεια Υεμένη. Αντίθετα αυτό το ενδεχόμενο είναι πιο πιθανό όσον αφορά το λαθρεμπόριο με την Ανατολική Αφρική δεδομένου ότι σε ορισμένες τουλάχιστον περιοχές του νότου η AQAP ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο. Υπό αυτήν την έννοια η εδραίωση στις νότιες περιοχές της Υεμένης μεταξύ άλλων έχει και μία οικονομική διάσταση, αν και δεν πρόκειται για στρατηγικά πρωτεύουσα.

3.4.2.2 Επιμελητεία

Η AQAP δεν αντιμετωπίζει ιδιαίτερο πρόβλημα όσον αφορά την κάλυψη των επιμελητειακών της αναγκών λόγω της ευκολίας με την οποία μπορεί να κινείται στο περιβάλλον της Υεμένης. Μεγάλο μέρος των απαραίτητων προμηθειών το εφοδιάζεται από τις φυλές με τις οποίες συνεργάζεται και γενικότερα τον πληθυσμό που τρέφει συμπάθεια προς

⁶⁵ “Online Question and Answer Session with Abu Zubayr Adel al-Abab, Shariah Official for Member of Al-Qaeda in the Arabian Peninsula (AQAP)”, (11/4/2011) (μετάφραση του International Center for the Study of Radicalization and Political Violence –ICSR), σσ. 7-8 http://www.islamopediaonline.org/sites/default/files/abdu_zubayr_english.pdf

την οργάνωση. Στις περιοχές που ασκεί εδαφικό έλεγχο, έχει τη δυνατότητα άμεσης πρόσβασης στα απαραίτητα για τη διαβίωση των μαχητών της και για τις ανάγκες της σύγκρουσης γενικότερα. Άλλα εφόδια που πιθανόν δεν είναι ευρέως διαθέσιμα, τα προμηθεύεται από το δίκτυο των λαθρεμπόρων που δρουν στη χώρα. Τέλος, μέρος των προμηθειών της προέρχονται από τα «λάφυρα» που αποκομίζει από τις επιδρομές που πραγματοποιεί σε κρατικές εγκαταστάσεις.

3.4.3 Στρατιωτική διάσταση

3.4.3.1 Στρατολόγηση

Η δυνατότητα της AQAP να έρχεται σε άμεση επαφή με τους κατοίκους βοηθάει σημαντικά και στο ζήτημα της στρατολόγησης καθώς ένα υποψήφιο μέλος μπορεί να πειστεί πολύ πιο εύκολα στα πλαίσια μίας κατά πρόσωπο συζήτησης. Κρίνοντας από το γεγονός ότι το 2012 η AQAP κατάφερε να ελέγξει σημαντικά τμήματα της νότιας Υεμένης, ενώ τρία χρόνια νωρίτερα ο αριθμός των μελών της υπολογιζόταν στους 200-300 (Karaoui, 2011), φαίνεται ότι η AQAP στρατολογεί με ιδιαίτερη επιτυχία. Σύμφωνα με μία αντίληψη η επιτυχία αυτή οφείλεται στο οικονομικό δέλεαρ και συγκριμένα «ένα καινούριο όπλο, ένα καινούριο αυτοκίνητο, μισθός τετρακοσίων δολαρίων» (Swift, 2012: 3) που δίνεται για την εξαγορά των εξαθλιωμένων Υεμενιτών. Ακόμα και αν υποθέσουμε ότι η AQAP διαθέτει αυτού του είδους τους οικονομικούς πόρους, είναι αμφίβολο ότι η AQAP, που έχει αποδείξει ότι δίνει μεγάλη βαρύτητα στο ζήτημα της επιχειρησιακής ασφάλειας, θα κατέφευγε σε μια τόσο επισφαλή τακτική στρατολόγησης που συχνά προσελκύει τυχοδιώκτες. Αντίθετα, αντί να σπαταλά πόρους σε στελέχη που αύριο μπορεί να την εγκαταλείψουν ή ακόμα και να συνεργαστούν με τις αρχές δίνοντάς τους πληροφορίες, στηρίζεται σε μία άλλη προσέγγιση η οποία αποδίδει μεν σε βάθος χρόνου αλλά στηρίζεται σε πιο γερές βάσεις. Η προσέγγιση αυτή συνίσταται στην κατάκτηση της συμπάθειας του πληθυσμού μέσω της παραγωγής κοινωνικού έργου.⁶⁶

⁶⁶ Για περισσότερα πάνω στο «κοινωνικό έργο» της AQAP βλ. παρακάτω την ενότητα «3.4.4.1 Διακυβέρνηση».

Επίσης, η AQAP όπως σημειώθηκε παραπάνω έχει συμπαθούντες στους κόλπους των δυνάμεων ασφαλείας δεδομένου ότι αυτές στελεγχώνονται σε σημαντικό βαθμό από Αφγανούς-Άραβες. Στην προσπάθειά της να στρατολογήσει μέσα από τις δυνάμεις ασφαλείας, η AQAP προσάρμοσε ανάλογα την προπαγάνδα της κάνοντας διάκριση μεταξύ του καθεστώτος και των δυνάμεων ασφαλείας που –απερίσκεπτα- το προστατεύουν, καλώντας τους να πάντουν να υπηρετούν το αντι-ισλαμικό καθεστώς και να στρατευτούν στον αγώνα της AQAP (Gallagher, 2011; al-Shishani, 2010β). Τα καλέσματα αυτά απευθύνονταν τόσο στους Υεμενίτες όσο και στους Σαουδάραβες ενστόλους. Ωστόσο, στην περίπτωση της Σαουδικής Αραβίας αν και υπήρχε ένα επίπεδο συμπάθειας στα χαμηλά κλιμάκια και ενδείξεις για παροχή βοήθειας (Bradley, 2005β: 114) η διείσδυση της AQAP ποτέ δεν έλαβε τις διαστάσεις που πήρε στην Υεμένη ή τουλάχιστον, αντίθετα με τους συναδέλφους τους στην Υεμένη,⁶⁷ οι Σαουδάραβες συμπαθούντες δεν ήταν πρόθυμοι να θυσιάσουν τη δουλειά τους και τη ζωή τους.⁶⁸

3.4.3.2 Διοίκηση και Έλεγχος

Το περιβάλλον της «αδύναμης» Υεμένης δεν προσφέρει τη δυνατότητα απόλυτου ελέγχου που παρείχε για παράδειγμα η διασυννοριακή βάση στη Συρία στο PKK. Ωστόσο, η AQAP είναι σε θέση να ασκήσει σχετικά αποτελεσματική διοίκηση και έλεγχο επί των τζιχαντικών δυνάμεων που δραστηριοποιούνται στην Υεμένη. Έως σήμερα δεν έχουν καταγραφεί διαφωνίες στους κόλπους της οργάνωσης και δεν έχουν σημειωθεί διασπάσεις. Στη δυνατότητά της αυτή συμβάλει το γεγονός ότι μπορεί και ασκεί εδαφικό έλεγχο επί τμημάτων της επικράτειας της Υεμένης και κατά προέκταση μπορεί να διαχειρίζεται τυχόν προβλήματα και περιστατικά απειθαρχίας καίρια και αποτελεσματικά.

Παράλληλα, σημαντικό ρόλο παίζει η σχετική ασφάλεια που απολαμβάνει η ηγεσία της οργάνωσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι από το 2009 η AQAP έχει υποστεί ελάχιστες απώλειες υψηλόβαθμων στελεχών παρά τις προσπάθειες της αντιεξέγερσης να «αποκεφαλίσει» την

⁶⁷ Έχουν υπάρξει άπειρα καταγεγραμμένα περιστατικά μελών των δυνάμεων ασφαλείας που έχουν έμπρακτα συμβάλει στον αγώνα της AQAP. Το πιο χαρακτηριστικό και αιματηρό παράδειγμα είναι η επίθεση αυτοκτονίας στις 21 Μαΐου 2012 σε πρόβα στρατιωτών για την παρέλαση της επόμενης μέρας για τον εορτασμό της ενοποίησης της Βόρειας και Νότιας Υεμένης. Ο βομβιστής ήταν στρατιώτης και τα θύματα που ξεπέρασαν τα 100 ήταν επίσης στρατιώτες.

⁶⁸ Η πιο γνωστή ίσως περίπτωση Σαουδάραβα πρώην στρατιωτικού και μέλους της AQAP είναι ο Uthman al-Ghamidi, ο οποίος όμως λιποτάκτησε το 2000, πριν ξεκινήσει τη δράση της η AQAP.

οργάνωση. Έως σήμερα έχει επιβεβαιωθεί μόνο ο θάνατος του υπαρχηγού της οργάνωσης, Said Ali al-Shihri, το 2013. Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε τον θάνατο του Anwar Al Awlaki το 2011, αν και παρά τη μεγάλη σημασία που του προσέδιδαν οι ΗΠΑ και τα δυτικά μέσα, ο Awlaki δε διέθετε υψηλή θέση στην ιεραρχία της οργάνωσης. Το γεγονός ότι δεν έχουν υπάρξει –αναγκαστικές– αλλαγές στην ηγεσία της οργάνωσης στη διάρκεια των ετών έχει θετικό αντίκτυπο στην άσκηση διοίκησης και ελέγχου καθώς διατηρείται μια σταθερή διοικητική ιεραρχία. Έτσι, δεν ευνοείται η ανάδειξη αμφισβήτησης και η εκδήλωση συγκρούσεων εντός της οργάνωσης, που συνήθως ανακύπτουν όταν δημιουργούνται κενά πόστα και υπάρχουν πολλοί φιλόδοξοι διεκδικητές.

Ωστόσο, η δυνατότητα της AQAP να ασκεί αποτελεσματική διοίκηση και έλεγχο στις τζιχαντικές δυνάμεις στην Υεμένη δεν εκτείνεται στις ευρύτερα ισλαμιστικές ομάδες και οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στη χώρα και δε μοιράζονται τις ίδιες ακριβώς απόψεις, τακτικές δράσης και στρατηγική με την AQAP. Ένας τέτοιος γενικευμένος έλεγχος προϋποθέτει την άσκηση πλήρους εδαφικού ελέγχου, δυνατότητα που η AQAP προς το παρόν δε διαθέτει.

3.4.3.3 Εκπαίδευση

Σε πολλές περιπτώσεις οι αντάρτες έχουν επιδείξει εξαιρετική πειθαρχία και ικανότητα στους ελιγμούς στο πεδίο των μαχών (Zimmerman, 2011β). Αν και τα στελέχη από την Υεμένη λόγω της στρατιωτικής παράδοσης της χώρας δεν έχουν μεγάλη ανάγκη εκπαίδευσης, οι Σαουδάραβες, ωστόσο, τη χρειάζονται. Μπορεί κάποιοι εξ αυτών να έχουν πρότερη εμπειρία αλλά το είδος της σύγκρουσης στην οποία επιδίδονται στην Υεμένη διαφέρει σημαντικά από αυτήν που διεξήγαγαν στην Σαουδική Αραβία, δεδομένου ότι πλέον σε αρκετές περιπτώσεις οι δυνάμεις τους λαμβάνουν τη μορφή ημι-τακτικού στρατού. Αυτό προϋποθέτει συντονισμό και ελιγμούς που δεν απαιτείται στα πλαίσια πιο «τρομοκρατικών επιθέσεων». Αυτές οι ικανότητες αποκτούνται στο πεδίο της μάχης αλλά καλλιεργούνται και στα πλαίσια εκπαίδευσης σε στρατόπεδα.

Υπάρχουν αναφορές ότι εξαναγκάζονται αιχμάλωτοι στρατιώτες να εκπαιδεύσουν τους μαχητές στη χρήση αρμάτων και βαρέως οπλισμού (Arrabyee, 2012γ). Ωστόσο, δεδομένου ότι

η AQAP στους κόλπους της διαθέτει πρώην στρατιωτικούς, είναι αμφίβολο ότι χρειάζεται να καταφύγει σε τέτοιες μεθόδους. Επίσης, αν και οι σχετικές πληροφορίες είναι δύσκολο να διασταυρωθούν, η AQAP φαίνεται να λειτουργεί στρατόπεδα εκπαίδευσης στην al-Majalah που βρίσκεται στην ορεινή περιοχή Mahfad της Abyan, όπως επίσης στην περιοχή Azzan της περιφέρειας Shabwa, τη Jaar, και τη Shokrah (Swift, 2012: 4; Scahill, 2010; Barfi, 2010α: 4, 9, 13).⁶⁹ Ωστόσο, αυτά τα στρατόπεδα εκπαίδευσης φαίνεται να μην έχουν μόνιμη βάση και ευρείες υποδομές καθώς γίνονται εύκολα στόχος από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης και κυρίως τις αεροπορικές επιδρομές.

3.4.3.4 Εξοπλισμός

Υπάρχει γενική παραδοχή μεταξύ των αναλυτών ότι η Υεμένη είναι μία από τις πιο βαριά οπλισμένες κοινωνίες παγκοσμίως, αν και οι εκτιμήσεις για το ακριβώς πόσο οπλισμένη είναι ποικίλλουν σημαντικά. Ο αριθμός των όπλων, που σε ένα βαθμό πωλούνται νόμιμα στις ειδικά διαμορφωμένες υπαίθριες αγορές, σύμφωνα με αυτές τις εκτιμήσεις, κυμαίνεται από 6 μέχρι και 80 εκατομμύρια⁷⁰, ενώ αντίστοιχα η αναλογία όπλων/κατοίκων κυμαίνεται από λίγο λιγότερο από 1 όπλο ανά δύο κατοίκους μέχρι και 3 όπλα ανά κάτοικο και η αναλογία αυτή αυξάνεται ακόμα περισσότερο αν υπολογίσουμε αποκλειστικά τους άνδρες κάποιας ηλικίας (Small Arms Survey, 2007: 45-6 και 2010: 6, 13; Rabasa, et al., 2007: 92-3; Schanzer, 2004: 74; ICG, 2003: 1).

Ο μεγάλος αυτός αριθμός όπλων δεν οφείλεται μόνο στη φυλετική παράδοση που προκρίνει τον «ένοπλο αντρισμό» αλλά εξίσου στο γεγονός ότι λόγω των δικών του ανεπαρκειών το κράτος κατά καιρούς έχει, με δική του πρωτοβουλία, εξοπλίσει τις φυλές (Stracke, 2006: 3). Όταν θέλησε να ελέγξει την κατάσταση δεν ήταν σε θέση να το πράξει ακόμα και στα πλαίσια εξαγοράς (όχι κατάσχεσης) βαρέως οπλισμού –και όχι των ελαφρών όπλων για προσωπική χρήση (Stracke, 2006: 3-4; Small Arms Survey, 2010: 7, 13). Το αποτέλεσμα είναι να επικρατούν συνθήκες αδιανόητες για τις δυτικές κοινωνίες όπου οι φυλές έχουν σχεδόν 5 φορές περισσότερα όπλα απ’ ότι οι δυνάμεις ασφαλείας (Miller, 2003: 28).

⁶⁹ Βλ. επίσης “Al-Qaeda sets up new stronghold in South”, Yemen Post, 27/6/2012, <http://www.yemenpost.net/Detail123456789.aspx?ID=3&SubID=5604>

⁷⁰ Οι υψηλές εκτιμήσεις συνήθως προέρχονται από κυβερνητικές πηγές και στερούνται οποιασδήποτε τεκμηρίωσης.

Παράλληλα, λειτουργούν ειδικές θυρίδες ασφαλείας στα σημεία ελέγχου έξω από τις πόλεις όπου οι επισκέπτες αφήνουν τα όπλα τους και τα ξαναπαίρνουν φεύγοντας με την επίδειξη της απόδειξης, διαδικασία που ενίοτε οι αρχές βαφτίζουν «κατάσχεση όπλων» (Small Arms Survey, 2010: 7). Επίσης, έχουν καταγραφεί περιστατικά που οι φυλές διέθεταν ακόμα και τανκς τα οποία στη συνέχεια μεταπωλούσαν στην κυβέρνηση (Small Arms Survey, 2010: 13), ενώ τουλάχιστον σε μία περίπτωση κατάφεραν να κατασχέσουν από τις δυνάμεις ασφαλείας ελικόπτερο (Al-Haj, 2011).

Η AQAP προμηθεύεται μεγάλο τμήμα του οπλισμού της στα πλαίσια αυτού του νόμιμου και παράνομου εμπορίου όπλων αλλά δεν περιορίζεται σε αυτό. Για λόγους εξοικονόμησης πόρων η AQAP σε μεγάλο βαθμό επίσης καταφεύγει σε κατασχέσεις όπλων και άλλου στρατιωτικού υλικού που εγκαταλείπουν οι δυνάμεις ασφαλείας μετά από συγκρούσεις. Παράλληλα, για αυτόν τον σκοπό πραγματοποιεί εφόδους σε στρατόπεδα και εργοστάσια όπλων. (Curran, et al. 2012; Zimmerman, 2012; Swift, 2012: 4; Arrabyee, 2011; Al-Haj, 2012; Abdul-Ahad, 2012).

3.4.3.5 Επικοινωνία

Η AQAP φαίνεται να αποφεύγει τη χρήση τεχνολογικών μέσων για την επικοινωνία μεταξύ των στελεχών της. Για παράδειγμα, όπως σημειώνει ο Ghaith Abdul-Ahad, που επισκέφθηκε στρατόπεδο της AQAP, απαγορεύεται αυστηρά η χρήση κινητών (Moughty, 2012). Ο λόγος είναι ότι η τοποθεσία των στρατοπέδων και συγκεκριμένων μελών μπορεί να γίνει γνωστή στις δυνάμεις αντιεξέγερσης από το στίγμα που αφήνει το σήμα του κινητού με αποτέλεσμα αυτές να είναι σε θέση αφενός να κατευθύνουν επιθέσεις και αφετέρου να υποκλέψουν τυχόν πληροφορίες που ανταλλάσσονται στα πλαίσια της συνομιλίας. Ως εκ τούτου, η επικοινωνία πραγματοποιείται κυρίως σε κατ' ιδίαν επαφές ή μέσω αγγελιοφόρων. Δεδομένου ότι οι αρχές δεν ασκούν αποτελεσματικό έλεγχο επί μεγάλου τμήματος της επικράτειας και οι δυνάμεις της AQAP έχουν μεγάλη ευχέρεια κινήσεων, η επικοινωνία πραγματοποιείται σχετικά απρόσκοπτα.

3.4.3.6 Διασυνοριακές Επιθέσεις

Παρά το γεγονός ότι έχει πλούσια και επιτυχή δράση απέναντι σε στόχους στην Υεμένη, η AQAP δεν έχει να παρουσιάσει ιδιαίτερα αποτελέσματα σε επίπεδο διασυνοριακών επιθέσεων. Στην ανάληψη ευθύνης για την αποτυχημένη αλλά θεαματική απόπειρα κατά του Πρίγκιπα Muhammad bin Nayyif⁷¹, η AQAP αυτάρεσκα προειδοποιούσε τους Σαουδάραβες ότι «οι οχυρώσεις σας δε θα σας προστατέψουν από εμάς, θα έρθουμε σε εσάς στο άμεσο μέλλον» (Loidolt, 2011: 108). Ωστόσο, παρά τις κατά διαστήματα προσπάθειες της δε μπόρεσε να εκπληρώσει την απειλή της. Η εξήγηση για αυτό το παράδοξο είναι πολυδιάστατη. Πρώτον, οι στόχοι της AQAP βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση από τα σύνορα. Ως εκ τούτου, πρέπει να διασχίσουν αποστάσεις εκατοντάδων χιλιομέτρων χωρίς να γίνουν αντιληπτοί από τις αρχές. Για λόγους ασφάλειας στις μετακινήσεις αυτές δεν πρέπει να έχουν πάνω τους επιβαρυντικά στοιχεία όπως όπλα και εκρηκτικά αλλά να τα προμηθεύονται όταν βρίσκονται πλησίον του στόχου. Έτσι, έχουν περισσότερες πιθανότητες να μην αντιμετωπίσουν πρόβλημα σε περίπτωση ελέγχου.⁷² Ωστόσο, τόσο οι μετακινήσεις όσο και η προμήθεια υλικού για την πραγματοποίηση της επίθεσης προϋποθέτει την ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου μέσα στη χώρα, το οποίο λόγω των συνεχών –προληπτικών- συλλήψεων⁷³ δε διαθέτουν.

Δεύτερον, η σαουδαραβική *riyalpolitik* επικεντρώνεται στις φυλές κατά μήκος των συνόρων. Μπορεί αυτή η πολιτική, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, να μην εξασφαλίζει για την Σαουδική Αραβία την αμέριστη στήριξη των φυλών, ωστόσο, της παρέχει πλεονεκτήματα σε επίπεδο συλλογής πληροφοριών από ανθρώπινες πηγές. Η αξιοποίηση αυτών των πληροφοριών δεν αποκλείεται να ευθύνεται για τη σύλληψη μελών της AQAP στην προσπάθειά τους να διασχίσουν τα σύνορα.

⁷¹ Η επίθεση στον Πρίγκιπα Nayyif μπορεί να θεωρηθεί μεγάλη επιτυχία για την AQAP παρά την αποτυχία της πρώτον λόγω της σημασίας του στόχου καθώς ο Nayyif διευθύνει την αντιεξέγερση στην Σαουδική Αραβία και δεύτερον λόγω της εφευρετικότητας σε επίπεδο εκτέλεσης. Τον Αύγουστο του 2009 ο Abdullah Asiri, αδερφός του Ibrahim Asiri ο οποίος θεωρείται ο ειδικός της AQAP στα εκρηκτικά, παρουσιάστηκε στις αρχές της Τζέντα και ζήτησε να παραδοθεί στον Nayyif αυτοπροσώπως. Όταν μεταφέρθηκε στο γραφείο του, πυροδότησε τα εκρηκτικά που ήταν κρυμμένα κατά πάσα πιθανότητα μέσα στο σώμα του, σκοτώνοντας τον ίδιο και τραυματίζοντας τον Nayyif και άλλους παρευρισκόμενους. Όπως εύστοχα σημειώνει ο Gabriel Koehler-Derrick η επιχείρηση αυτή ήταν μια επιχειρησιακά έξυπνη εκμετάλλευση προηγούμενων απολειών και συγκεκριμένα της παράδοσης του Abu Hareth Muhammad al-Oufi στις αρχές μερικούς μήνες νωρίτερα η οποία ήταν μεγάλο πλήγμα σε επίπεδο προπαγάνδας για την οργάνωση. (Koehler-Derrick, 2011: 48)

⁷² Βλ. για παράδειγμα τα σχετικά περιστατικά τον Απρίλιο και τον Οκτώβριο του 2009. (Johnsen, 2010: 2) και “Eleven militants arrested by Saudi security forces”, Embassy of Saudi Arabia, Washington DC, 7/4/2009, http://www.saudiembassy.net/latest_news/news04070902.aspx

⁷³ Βλ. για παράδειγμα (al-Shishani, 2010γ)

Τρίτον, η περιοχή κατά μήκος των συνόρων είναι συγκριτικά αφιλόξενη για την AQAP και για έναν επιπλέον λόγο. Από τη σαουδαραβική πλευρά η περιοχή κατοικείται κατά βάση από σιιτικό (Ισμαήλι και Ζαΐντι) πληθυσμό (Rabasa, et al., 2007: 83), τους οποίους η AQAP θεωρεί αιρετικούς, και η στάση τους απέναντι στην AQAP, όπως είναι φυσικό, δεν είναι ιδιαίτερα φιλική. Από την πλευρά της Υεμένης το ανατολικό τμήμα των συνόρων είναι σε μεγάλο βαθμό ακατοίκητο καθώς διασχίζει την έρημο Rub' al Khali (Άδειο Τέταρτο) και δεν ενδείκνυται για διάσχιση. Το δυτικό κομμάτι των συνόρων (περιφέρεια Σά'αντα) αφενός κατοικείται από Σιίτες και αφετέρου αποτελεί το προπύργιο των Χούθις ο σχηματισμός των οποίων εν μέρει ήταν αποτέλεσμα του «εποικισμού» της περιοχής από σαλαφικά στοιχεία. Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, περισσότερη σημασία από την ιδεολογική αντιπαλότητα των δύο έχει το γεγονός ότι οι Χούθις έχουν στην ουσία τον στρατιωτικό έλεγχο της περιοχής και ως εκ τούτου ύποπτες κινήσεις γίνονται γρήγορα αντιληπτές. Στο τμήμα μεταξύ της περιφέρειας της Σά'αντα και του Rub' al Khali βρίσκεται η περιφέρεια al-Jawf η οποία έχει μικτό πληθυσμό αν και υπερτερούν οι Σιίτες. Από το 2007 οι Χούθις άρχισαν να προωθούνται δυτικά στην ορεινή συνοριακή περιοχή της al-Jawf και μέχρι το 2010 κατάφεραν να επεκτείνουν τον έλεγχό τους σχεδόν σε όλη την περιοχή. Ταυτόχρονα, εγκατέστησαν διάσπαρτα αυτοσχέδια σημεία ελέγχου, αρκετά εκ των οποίων κατά μήκος του μοναδικού δρόμου που διασχίζει την περιοχή μέχρι το ύψος των συνόρων. Κατά αυτόν τον τρόπο σε μεγάλο βαθμό απέκλεισαν την πρόσβαση της AQAP στη συνοριακή ζώνη. Η εξέλιξη αυτή ενδεχομένως αιτιολογεί την εμπλοκή της AQAP, το 2010, σε συγκρούσεις με τους Χούθις, ενώ έως τότε απέφευγε την άμεση αντιπαράθεση. (Koehler-Derrick, 2011: 60-1, 98)

Εντούτοις, αν και η AQAP δυσκολεύεται, προς το παρόν τουλάχιστον, να πραγματοποιήσει επιθέσεις εντός της Σαουδικής Αραβίας έχει επιχειρήσει να μεταφέρει τη σύγκρουση με το σαουδαραβικό καθεστώς εντός της Υεμένης. Στα πλαίσια αυτά, σε αρκετές περιπτώσεις στόχος επιθέσεων της AQAP έχουν γίνει εγκαταστάσεις, επιχειρήσεις και άνθρωποι (ακόμα και διπλωμάτες)⁷⁴ που συνδέονται με το καθεστώς της Σαουδικής Αραβίας.

⁷⁴ Βλ. χαρακτηριστικά “Kidnapped Saudi diplomat in Yemen pleas for help”, *al-Akhbar* (2/7/2012) <http://english.al-akhbar.com/node/9147>

3.4.4 Διπλωματική διάσταση

3.4.4.1 Διακυβέρνηση

Λόγω του αισθήματος εγκατάλειψης από το κράτος που βιώνουν μεγάλες μερίδες του πληθυσμού της υπαίθρου, η AQAP έχει τη δυνατότητα να παρουσιάζει τις δικές της ενέργειες προς την κατεύθυνση της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού σε αντιδιαστολή με την επί σειρά ετών αδιαφορία και αποτυχία της κυβέρνησης.⁷⁵ Έτσι στις περιοχές που έχουν περιέλθει υπό τον έλεγχο της οργάνωσης έχουν πραγματοποιηθεί διάφορων ειδών έργα και παροχές: διανομή τροφίμων, νερού και φαρμάκων, δημιουργία αποχετευτικών και αρδευτικών εγκαταστάσεων, αποκατάσταση γραμμών ηλεκτρισμού και επέκτασή τους σε περιοχές που μέχρι τώρα δεν είχαν πρόσβαση, συλλογή σκουπιδιών, διακοπή οποιασδήποτε φορολόγησης, άσκηση πιέσεων σε εμπόρους για τη μείωση των τιμών σε είδη πρώτης ανάγκης, αποστολή δασκάλων σε σχολεία (al-Shishani, 2011; Johnsen, 2011γ; Bar’el, 2010; Coombs, 2012; Abdul-Ahad, 2012; Al-Haj & Hendawi, 2011)

Συνεπώς, η AQAP μεταβαίνει από μία ελιτιστική στρατηγική αντίληψη σε μια περισσότερο λαϊκιστική, όπως παραδέχεται ο Adel al-Abab.⁷⁶ Η κίνηση αυτή τη φέρνει πιο κοντά σε οργανώσεις όπως οι Ταλιμπάν αλλά και τη Χαμάς και την Μουσουλμανική Αδελφότητα (Bar’el, 2010). Για αυτόν τον σκοπό προέβη και σε μια οργανωτική προσαρμογή, σχηματίζοντας την Ansar al-Shari’a. Η κίνηση αυτή είχε διπλή σκοπιμότητα: να διαχωρίσει τον στρατιωτικό και πολιτικο-κοινωνικό βραχίονα και να αποδεσμεύσει την κοινωνική δράση από το βάρος του ονόματος της αλ-Κάιντα και κατά αυτόν τον τρόπο να προσελκύσει άτομα που διαφορετικά θα απέφευγαν κάθε σχέση με την οργάνωση. Όπως είπε ο Adel al-Abab, «*Ansar al-Shari’a είναι [το όνομα] που χρησιμοποιούμε για να παρουσιαζόμαστε σε περιοχές όπου δουλεύουμε για να ενημερώσουμε τον κόσμο για το έργο μας και τους στόχους μας*»⁷⁷.

Στα πλαίσια αυτά το έργο εξυπηρετεί τον στόχο που δεν είναι άλλος από τη δημιουργία Ισλαμικού κράτους στην Αραβική Χερσόνησο. Ωστόσο, για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος δεν

⁷⁵ Βλ. για παράδειγμα “Online Question and Answer Session with Abu Zubayr Adel al-Abab, Shariah Official for Member of Al-Qaeda in the Arabian Peninsula (AQAP)”, (11/4/2011) (μετάφραση του International Center for the Study of Radicalization and Political Violence –ICSR), σ. 7
http://www.islamopediaonline.org/sites/default/files/abdu_zubayr_english.pdf

⁷⁶ Ο. π. σελ. 2

⁷⁷ Ο. π. σελ. 1

αρκούν οι παροχές στον πληθυσμό αλλά οφείλουν να συνοδεύονται από ένα οργανωτικό και διοικητικό μοντέλο που θα προσιδιάζει στις δομές του μελλοντικού κράτους. Στην περίπτωση της Υεμένης η AQAP δε χρειάζεται να δημιουργήσει ένα «αντι-κράτος» αλλά ένα «κράτος» καθώς στο μεγαλύτερο τμήμα αυτών των περιοχών δεν υπάρχει και δεν υπήρχε κρατική παρουσία. Έτσι πέρα από τη βελτίωση των ζωής του πληθυσμού η AQAP προχώρησε σε ενέργειες για την επιβολή της τάξης, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης. Έχει σχηματίσει μια υποτυπώδης αστυνομική δύναμη και δικαστήρια που δικάζουν με οδηγό την Σαρία (Worth, 2011; al-Shishani, 2011; Abdul-Ahad, 2012) με αποτέλεσμα η αυστηρότητα της ισλαμικής δικαιοσύνης σε συνδυασμό με τον εκφοβισμό που ασκείται από τους τζιχαντικούς να έχει σχεδόν εξαφανίσει το έγκλημα (Moughy, 2012). Εντούτοις, είναι αξιοσημείωτο ότι ενώ η AQAP εξαντλεί όλη την αυστηρότητα της Σαρίας πάνω στους κλέφτες, την ίδια στιγμή επιτρέπει την κατανάλωση qat⁷⁸, επιμένοντας μόνο η αγορά να μεταφερθεί στα περίχωρα (Abdul-Ahad, 2012). Δεδομένου ότι η κατανάλωση του qat είναι τόσο διαδεδομένη στην Υεμένη ανεξαρτήτως περιοχής ή κοινωνικού στρώματος, η AQAP αντιλαμβάνεται ότι μπροστά σε μια ενδεχόμενη απαγόρευση του qat ο πληθυσμός θα αγνοήσει οποιαδήποτε βοήθεια ή παροχή του προσφέρεται ως αντάλλαγμα.

3.4.4.2 Διπλωματικές σχέσεις

Παρά την επιτυχία της AQAP να δημιουργήσει εναλλακτικές δομές διακυβέρνησης, (αυταρχικές μεν αποτελεσματικές δε), δεν αποκόμισε οφέλη σε διπλωματικό επίπεδο. Ο λόγος είναι ότι η AQAP είναι μια αντι-συστημική δύναμη και κατά προέκταση δεν επιθυμεί να καταστεί μέλος του διεθνούς συστήματος και αντίστοιχα δεν είναι ευπρόσδεκτη στους διπλωματικούς κύκλους. Εντούτοις, αν η σφαίρα της διπλωματίας περιλαμβάνει τις σχέσεις με μη-κρατικούς δρώντες που μοιράζονται την κοσμοθεωρία της, τότε η AQAP μπορούμε να πούμε ότι κατάφερε επιτυχώς να εδραιώσει δεσμούς με ομάδες όπως η σομαλική Al-Shabaab και κέρδισε την εκτίμηση και τον σεβασμό της κεντρικής αλ-Κάιντα. Οι δεσμοί αυτοί ενδεχομένως έχουν πολύ μεγαλύτερη σημασία για μια οργάνωση όπως η AQAP.

⁷⁸ Το qat είναι διεργετικό φυτό που συναντάται κυρίως στην Αραβική Χερσόνησο και το Κέρασ της Αφρικής. Το μάσημα των φύλων του αποτελεί διαδεδομένη συνήθεια στους εκεί πληθυσμούς. Για περισσότερες πληροφορίες για το qat βλ. <http://www.drugs.com/npp/khat.html> Στην Υεμένη η κατάχρηση του qat και οι επιπτώσεις της στον κοινωνικό ιστό, την παραγωγικότητα της οικονομίας και το φυσικό περιβάλλον έχουν αναδειχθεί πολλάκις. Ενδεικτικά βλ. (Gatter, 2012)

3.5 Συμπεράσματα

Από την παραπάνω ανάλυση μπορούμε να συμπεράνουμε ότι για την AQAP η μετάβαση στην Υεμένη προσέφερε μια δεύτερη ευκαιρία, μετά τη συντριβή στη Σαουδική Αραβία, την οποία η οργάνωση εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο. Η Υεμένη ως παράδειγμα αδύναμου κράτους προσέφερε ένα περιβάλλον δράσης με μεσαία επίπεδα κρατικής αδυναμίας που όμως δεν έφταναν το σημείο της πλήρους κοινωνικο-πολιτικής αποδιοργάνωσης και κρατικής κατάρρευσης. Το περιβάλλον αυτό από τη μία πλευρά προσέφερε σημαντικά πλεονεκτήματα σε επίπεδο άρνησης στις δυνάμεις ασφαλείας αποτελεσματικής αντιεξέγερσης. Το επίπεδο προστασίας, βέβαια, δεν είναι ανάλογο με αυτό που προσφέρει ένα ισχυρό κράτος που αποτρέπει κάθε προσπάθεια του κράτους στόχου να επιχειρήσει στο έδαφός του. Αντίθετα στην περίπτωση της Υεμένης η υπό εξέταση οργάνωση έχει να αντιμετωπίσει αντιεξέγερση προερχόμενη από τρεις δρώντες: το κράτος-στόχος (Σαουδική Αραβία), τον βασικό σύμμαχο του κράτους στόχου (ΗΠΑ) που στην ουσία ασκεί αντιεξέγερση στη θέση του και το κράτος υποδοχής (Υεμένη) που δεν είναι φιλικό διακεείμενο προς την οργάνωση. Ωστόσο, αν και ο συνδυασμός των τριών είναι δυνητικά αρκετός για να εξουδετερώσει την οργάνωση, στην πραγματικότητα, όμως, η αντιεξέγερση είναι αναποτελεσματική.

Η Υεμένη που επωμίζεται το μεγαλύτερο μέρος της αντιεξέγερσης και την αποκλειστική ευθύνη για τις χερσαίες επιχειρήσεις αποδεικνύεται θύμα της αδυναμίας της. Αφενός, η αδυναμία διείσδυσης των κρατικών θεσμών στο σύνολο της χώρας δημιουργεί προκλήσεις στην κεντρική εξουσία υπό τη μορφή των Χούθις, των νότιων αποσχιστών, των de facto αυτόνομων φυλών και πιο πρόσφατα των αντι-καθεστωτικών διαδηλωτών. Λόγω των περιορισμένων πόρων, το καθεστώς εξαναγκάζεται σε αυστηρή ιεράρχηση μέσων και σκοπών, σύμφωνα με την οποία η απειλή της AQAP δεν αξιολογείται ως η μέγιστη καθώς δε γίνεται αντιληπτή ως υπαρξιακή. Αφετέρου, η κρατική αδυναμία της Υεμένης επηρεάζει αρνητικά την ικανότητά της να ασκεί αντιεξέγερση. Η πολιτική παράδοση που προκρίνει τον προσεταιρισμό και την ενσωμάτωση των δυνητικών απειλών αντί της σύγκρουσης έχει ως αποτέλεσμα οι κρατικές υπηρεσίες και δη οι δυνάμεις ασφαλείας να στελεχώνονται από άτομα με ελλιπή δέσμευση στην προστασία των συμφερόντων του κράτους ή και φιλο-ισλαμιστές. Αντίστοιχα τα υψηλά επίπεδα διαφθοράς επηρεάζουν το αξιόμαχο των δυνάμεων, ενώ οι ελλειπείς υποδομές σε συνδυασμό με τη δύσκολη γεωγραφία δυσκολεύουν τις επιχειρήσεις τους.

Την ίδια στιγμή, ωστόσο, η ιδιότητα της Υεμένης ως αδύναμο αλλά όχι αποτυχημένο κράτος δεν επιτρέπει στη Σαουδική Αραβία και τις ΗΠΑ να συμπληρώνουν τις ελλείψεις της. Ο λόγος είναι ότι αφενός μια ολοκληρωμένη επιχείρηση αντιεξέγερσης παρουσιάζει δυσκολίες λόγω των συνθηκών στο έδαφος και αφετέρου θα προκαλούσε τεράστιες αντιδράσεις στην κοινωνία. Ως εκ τούτου, η σαουδαραβική αντιεξέγερση περιορίζεται στην ασφάλιση της συνοριακής περιοχής μέσω της κατασκευής φράχτη, τη μετακίνηση πληθυσμών μακριά από τα σύνορα και την εξαγορά των υεμενικών φυλών που κατοικούν στην περιοχή εν είδη εργολαβικής μεταβίβασης της άσκησης αντιεξέγερσης σε αυτές. Οι ΗΠΑ, από την πλευρά τους, επικεντρώνονται στην ενίσχυση των δυνατοτήτων της κυβέρνησης της Υεμένης και την υπέρμετρη χρήση της αεροπορικής ισχύος στα πλαίσια βομβαρδισμών με ΜΕΑ. Η αποτελεσματικότητα αυτής της μεθόδου είναι περιορισμένη λόγω της έλλειψης αξιοποιήσιμων πληροφοριών και αντι-παραγωγική λόγω των παράπλευρων απωλειών που στρέφουν τον πληθυσμό εναντίον των ΗΠΑ και της κυβέρνησης της Υεμένης και υπέρ της AQAP, ενώ έχει και πολύ υψηλό κόστος. Η σαουδαραβική αντιεξέγερση από την άλλη έχει μεγαλύτερη επιτυχία, κρίνοντας από τον περιορισμένο αριθμό διασυνοριακών επιθέσεων. Ωστόσο, αυτή η επίπλαστη σαουδαραβική ασφάλεια είναι πολύ πιθανόν να ανατραπεί εφόσον η AQAP καταφέρει να εδραιωθεί γεωγραφικά και στα βόρεια της χώρας.

Η δυνατότητα πραγματοποίησης διασυνοριακών επιθέσεων μαζί με τη χρηματοδότηση αποτελούν τις δύο στρατηγικές διαστάσεις/λειτουργίες στις οποίες η AQAP φαίνεται να υστερεί μετά τη μετάβασή της στην Υεμένη. Ωστόσο, ενώ η αδυναμία πραγματοποίησης επιθέσεων είναι συμπτωματικό χαρακτηριστικό της υπό εξέταση περίπτωσης, οι οικονομικές δυσκολίες φαίνεται να είναι γενικό γνώρισμα των αδύναμων κρατών. Εφόσον, η οργάνωση δε διαθέτει έναν ισχυρό και πλούσιο προστάτη να τη χρηματοδοτεί, είναι αναγκασμένη να συλλέγει η ίδια τους απαιτούμενους πόρους. Αν και στα αδύναμα κράτη τα παράνομα δίκτυα λαθρεμπορίου ευδοκούν, αυτά είναι εξαιρετικά εδραιωμένα, με διασυνδέσεις σε κρατικούς λειτουργούς, με αποτέλεσμα να είναι δύσκολο για την οργάνωση να τους εκβιάσει για να τους παράσχει «προστασία».

Αντίθετα, η κάλυψη των επιμελητειακών αναγκών, η προπαγάνδα, ο εξοπλισμός, η στρατολόγηση και η δημιουργία δομών διακυβέρνησης φαίνεται να ευνοούνται ιδιαίτερα στα πλαίσια ενός αδύναμου κράτους. Όσον αφορά το στοιχείο της επιμελητείας, η AQAP εκμεταλλεύεται τα παραπάνω δίκτυα λαθρεμπορίου για να προμηθεύεται τα απαραίτητα

εφόδια, στρατιωτικής φύσης και μη. Παράλληλα, η Υεμένη φημίζεται για την υπερπληθώρα όπλων της που αποδίδεται στην παράδοση της «ενοπλης» αυτονομίας των φυλών και στην αδυναμία του κράτους να ασκήσει το μονοπώλιο βίας. Ο οπλισμός της AQAP δεν προέρχεται αποκλειστικά από την ημι-νόμιμη αγορά όπλων αλλά είναι προϊόν και των κατασχέσεων που πραγματοποιεί σε στρατόπεδα και εργοστάσια όπλων ή μετά από συγκρούσεις με τις κυβερνητικές δυνάμεις. Επίσης, η AQAP στην Υεμένη έχει αναπτύξει πληθώρα μέσων προώθησης της προπαγάνδας της πέρα από το διαδίκτυο, ωθούμενη εν μέρει από τη δυνατότητα να το κάνει και εν μέρει από την αναγκαιότητα να χρησιμοποιήσει μη γραπτά μέσα λόγω των υψηλών επιπέδων αναλφαβητισμού της χώρας. Η αποτελεσματική προπαγάνδα σε συνδυασμό με την οικονομική δυσπραγία και την έλλειψη εμπιστοσύνης στο πολιτικό σύστημα ευνοούν την οργάνωση και στον τομέα της στρατολόγησης. Παράλληλα, η απουσία ή η υπολειτουργία κρατικών θεσμών σε συνδυασμό με τη δυνατότητα της AQAP να ελέγχει έδαφος προσφέρονται για την ανάπτυξη ενός παράλληλου εναλλακτικού συστήματος διακυβέρνησης που καλύπτει τις ανάγκες του πληθυσμού ιδιαίτερα σε περιοχές παραμελημένες από το κράτος.

Εντούτοις, στην περίπτωση της AQAP το ζήτημα του εδαφικού ελέγχου δεν έχει μόνο οργανωτική/διοικητική σημασία αλλά έχει και καθαρά επιχειρησιακές προεκτάσεις. Η γεωγραφική εικόνα της εδαφικής προώθησης της οργάνωσης αποκαλύπτει μία εδαφική στρατηγική που συνίσταται στη δημιουργία ενός εδαφικού διαδρόμου που θα συνδέει τον Κόλπο του Άντεν και την Αραβική θάλασσα με τη νότια Σαουδική Αραβία, ακολουθώντας τις παραδοσιακές θρησκευτικές και εμπορικές οδούς (Kagan, 2011). Η επιτυχία της AQAP σε αυτή τη στρατηγική, η οποία εξαρτάται από την ικανότητά της να επιτελέσει τις προαναφερθείσες στρατηγικές λειτουργίες και αντίστοιχα από την ικανότητα της αντιεξέγερσης να την αποτρέψει, θα καθορίσει το αν θα αποκτήσει ελευθερία δράσης στη βόρεια Υεμένη και εν τέλει αν θα αποκτήσει επιχειρησιακή πρόσβαση σε στόχους στην Σαουδική Αραβία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:

Η «Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης» (PLO) στο Λίβανο

4.1 Εισαγωγή

4.1.1 Οι καταβολές του παλαιστινιακού κινήματος (1948-1967)

Η «καταστροφή» (al-nakba), για τον αναδυόμενο παλαιστινιακό (πρωτο)-εθνικισμό, πήρε τη μορφή ενός συντριπτικού πλήγματος στη φυσική βάση των εθνικο-απελευθερωτικών του αξιώσεων. Το 1948 απώλεσε το 78% του διεκδικούμενου εδάφους της ιστορικής Παλαιστίνης και βίωσε τον βίαιο εκτοπισμό του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού των Αράβων-Παλαιστίνιων,¹ με τον ταυτόχρονο εποίκισμό του εδάφους αυτού από εβραϊκό πληθυσμό. Το σοκ της ήττας για τους 60,000² Παλαιστίνιους που περιήλθαν υπό ισραηλινή διοίκηση, διευκόλυνε το νέο-συσταθέν κράτος του Ισραήλ στην εκκαθάριση των τελευταίων εστιών εξέγερσης. Τα επόμενα χρόνια, με την ευελιξία που προσέφερε η υπαγωγή του αραβικού πληθυσμού σε στρατιωτικό νόμο (έως το 1966), οι δυνάμεις ασφαλείας πραγματοποίησαν εκτεταμένες -και εν τέλει επιτυχείς- επιχειρήσεις επιβολής ειρήνευσης. Το αποτέλεσμα ήταν η συρρίκνωση του περιβάλλοντος ευκαιρίας στα κατακτημένα το 1948 εδάφη και η μεταφορά της παλαιστινιακής αυτοδιάθεσης εκτός των τριών τετάρτων του διεκδικούμενου εδάφους της ιστορικής Παλαιστίνης.

Στην απουσία αξιόπιστης αντίστασης συνέβαλε και το γεγονός ότι ο πληθυσμός των προσφύγων και το εναπομείναν 22% του εδάφους δεν εδραιώθηκαν ως κάποιου είδους «απελευθερωμένη ζώνη» αλλά πέρασαν υπό τον έλεγχο και τη διοίκηση των «αδερφικών» γειτονικών Αραβικών κρατών,³ διεθνοποιώντας έτσι το παλαιστινιακό ζήτημα. Για τα επόμενα 20 χρόνια το καθήκον της απελευθέρωσης της Παλαιστίνης βρισκόταν, ιδεολογικά και πρακτικά, στα χέρια του αραβικού περιφερειακού συστήματος και δη των κρατών που συνορεύαν με το Ισραήλ και φιλοξενούσαν παλαιστινιακό πληθυσμό. Από τη μία πλευρά, τα απολεσθέντα εδάφη γίνονταν αντιληπτά ως αραβικά εδάφη και ως τέτοια η απελευθέρωσή τους αναμενόταν να έρθει από τους αραβικούς (τακτικούς) στρατούς. Η αντίληψη αυτή ήταν

¹ Για τις εκτιμήσεις του αριθμού και τη δημογραφική σύσταση του πληθυσμού των Παλαιστίνιων προσφύγων και για μια γενικότερη επισκόπηση των ανθρωπίνων επιπτώσεων της nakba βλ. (Sayigh, 2007; Morris, 1987; Schulz, 2003)

² Σε αυτούς δεν υπολογίζονται περίπου 65,000 Βεδουίνοι της Νεγκέβ που εκδιώχθηκαν στην Αίγυπτο και την Ιορδανία σε διαδοχικά κύματα μετά το 1948 (Sayigh, 2007: 99).

³ Από τους Παλαιστίνιους πρόσφυγες οι περισσότεροι κατέφυγαν στην Ιορδανία (110,000). Σε αυτούς πρέπει να προστεθεί και ο πληθυσμός της Δυτικής Όχθης (425,000 κάτοικοι και 360,000 πρόσφυγες από τις κατακτημένες περιοχές). Η δεύτερη σε αριθμό προσφύγων χώρα υποδοχής ήταν ο Λίβανος που υποδέχτηκε περί τους 104,000. Στη Συρία κατευθύνθηκαν 82,000. Στο Ιράκ, την Αίγυπτο, τη Λιβύη, τη Σαουδική Αραβία και άλλες χώρες του Κόλπου και της Δύσης κατέφυγαν περίπου 12,000. Η Αίγυπτος συν τοις άλλοις είχε υπό τη διοίκηση της και τον πληθυσμό της Γάζας, που πέρα από τις 80,000 κανονικούς κατοίκους φιλοξενούσε και 200,000 πρόσφυγες. (Sayigh, 2007: 99-100)

διαδεδομένη και μεταξύ των Παλαιστινίων, εντός και εκτός της ιστορικής Παλαιστίνης, οι οποίοι συντάσσονταν με την ιδέα της αραβικής ενότητας ως προαπαιτούμενο για την ανάκτηση των χαμένων εδαφών.⁴

Η αραβική επικυριαρχία επί του παλαιστινιακού ζητήματος είχε, από τη άλλη πλευρά, και σημαντικές πρακτικές προεκτάσεις. Για αυτά τα «νέα» (ακόμα ασταθή και με χαμηλή νομιμοποίηση στους λαούς τους) κράτη υποδοχής, όπως η Ιορδανία ή ο Λίβανος, η παρουσία του παλαιστινιακού προσφυγικού πληθυσμού αποτελούσε δυνητική απειλή που έπρεπε να ελεγχθεί και να χειραγωγηθεί. Κατά συνέπεια, αν και παρουσίαζαν διαφορές στον βαθμό και τον τρόπο της επιβληθείσας καταστολής, τα κράτη υποδοχής μοιράζονταν τον κοινό στόχο της κοινωνικο-οικονομικής αποκοπής των προσφύγων από τους γηγενείς πληθυσμούς και της περιστολής κάθε προσπάθειας για ανεξάρτητη πολιτική οργάνωση. (Sayigh, 1997: 665-6; Hamid, 1975: 91). Την προσπάθειά τους αυτή, στην πράξη, ευνοούσε ο διασκορπισμός των προσφύγων, ο οποίος, σε συνδυασμό με την απονομιμοποίηση της παραδοσιακής παλαιστινιακής ηγεσίας, διευκόλυνε τα κράτη υποδοχής να καλύψουν το προκύπτον θεσμικό κενό με ένα αυστηρό σύστημα ελέγχων και περιορισμών. Στο πλαίσιο αυτό, οι αποδεκτές δίοδοι για τη διοχέτευση του παλαιστινιακού εθνικού αισθήματος όφειλαν να μην ξεφεύγουν από τον παναραβισμό και την εκάστοτε καθεστωτική έκφραση της ιδέας (πχ μπα'αθισμός, νασερισμός) και να ακολουθούν τις διακυμάνσεις των εσωτερικών και περιφερειακών συμφερόντων και αναγκών των κρατών υποδοχής. Συνεπώς, στερούμενοι πολιτικών δικαιωμάτων και απεγνωσμένοι για την εξεύρεση λύσης στο εθνικό τους πρόβλημα, οι Παλαιστίνιοι αποτελούσαν την πιο εύκολα χειραγωγίσιμη κοινότητα, εκτελώντας χρέη βασικού υποστηρικτή του καθεστώτος οικοδεσπότη (Sayigh, 1977: 21).

Την πορεία προς την αραβική αφομοίωση του παλαιστινιακού ζητήματος αναθέρμανε ο νασερισμός θρίαμβος στην κρίση του Σουέζ το 1956 που ακολούθησε, δύο χρόνια αργότερα, η πολιτική ένωση της Αιγύπτου με τη Συρία, η οποία και αποτέλεσε το αποκορύφωμα και το σημείο καμπής για τον αραβικό εθνικισμό. Το 1961 η αποχώρηση της Συρίας από την Ηνωμένη

⁴ Ο κύριος εκφραστής αυτών των ιδεών ήταν το Κίνημα Αράβων Εθνικιστών (ANM) το οποίο δημιουργήθηκε το 1951 από τον George Habash. Παρά το γεγονός ότι η πλειοψηφία των μελών του ήταν Παλαιστίνιοι και το 1959 δημιουργήθηκε ξεχωριστή «παλαιστινιακή επιτροπή», το ANM θα παραμείνει για πολλά χρόνια άρρηκτα συνδεδεμένο με τον αραβικό εθνικισμό και δη τον νασερισμό. Ως αποτέλεσμα του πολέμου του 1967 ο δεσμός αυτός θα δεχθεί ισχυρά πλήγματα, οδηγώντας το ANM σε μια περίοδο εσωτερικών ανακατατάξεων από την οποία θα προκύψουν διάδοχες οργανώσεις, με βασικότερες το Popular Front for the Liberation of Palestine (PFLP) και το Democratic Front for the Liberation of Palestine (DFLP). Στις οργανώσεις αυτές, αν και το παλαιστινιακό στοιχείο θα ενδυναμωθεί σημαντικά και ενίοτε ο μαρξισμός θα υποκαταστήσει τον παναραβισμό, ωστόσο, δε θα πάψουν να βλέπουν τον παλαιστινιακό αγώνα υπό αραβικό πρίσμα.

Αραβική Δημοκρατία θα εγκαινιάσει μια περίοδο αποδόμησης του μύθου του παναραβισμού. Την περίοδο αυτή οριοθέτησε στρατιωτικά η ήττα του πολέμου των Έξι Ημερών και έδωσε τη διπλωματική σφραγίδα η απόφαση της Αιγύπτου, μετά από έναν αμφίρροπο πόλεμο (Γιομ Κιπούρ -1973), να εγκαταλείψει τους αραβικούς κόλπους για να προχωρήσει στη σύναψη ξεχωριστής συνθήκης ειρήνης με το Ισραήλ.

Παράλληλα, με τις πρώτες ενδείξεις αποδόμησης του αραβικού εθνικισμού, κάνουν την εμφάνισή τους ανεξάρτητες παλαιστινιακές πρωτοβουλίες. Η βαθιά επιρροή που φαίνεται να ασκεί το παγκόσμιο κύμα εθνικο-απελευθερωτικών συγκρούσεων και ιδιαίτερα ο οκταετής (1954-1962) αιματηρός αγώνας ανεξαρτησίας της Αλγερίας, εμπνέουν τη σύσταση ορισμένων⁵ μικρών οργανώσεων, οι οποίες προκρίνουν τη νικηφόρα στρατηγική ανταρτοπόλεμου του FLN, ως αντίδοτο στην απραξία των αραβικών στρατών (Hamid, 1975: 92-3). Η βασικότερη εξ αυτών, η Φατάχ, σχηματίστηκε στο Κουβέιτ από Παλαιστίνιους της Γάζας που διέπρεψαν στο φοιτητικό κίνημα στα πανεπιστήμια του Καΐρου και της Βηρυτού. Αν και συστάθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1950, μέχρι και το 1962, όταν διαμορφώθηκε η κεντρική ηγετική ομάδα στο πρόσωπο της τριαρχίας των Yasser Arafat (Abu Ammar), Salah Khalaf (Abu Iyad) και Khalil al-Wazir (Abu Jihad), αποτελούσε ένα ετερογενές δίκτυο τοπικών ομάδων και ευκαιριακών συναντήσεων. (Sayigh, 1997: 87; Cobban, 1984: 23-4).

Την πρωτοχρονιά του 1965, χωρίς να έχει προηγηθεί εκτεταμένη οργανωτική προετοιμασία, η Φατάχ πραγματοποίησε την πρώτη της (αποτυχημένη) επίθεση σε ισραηλινό έδαφος (Hart, 1989: 182), την οποία ακολούθησαν μια σειρά άλλων επιθέσεων, όχι ιδιαίτερα μεγαλύτερης αποτελεσματικότητας. Η οργανωτικά πρόωπη αυτή εκκίνηση του ένοπλου αγώνα ενδύθηκε τον μανδύα του τσε-γκεβαρικού φοκοϊσμού αλλά, στην πραγματικότητα, ήταν προϊόν ανυπομονησίας και προχειρότητας. Παράλληλα, η πρώτη αυτή επίθεση ήταν μια συνεχής υπενθύμιση του περιορισμένου και ευμετάβλητου πεδίου δράσης για την παλαιστινιακή αυτοδιάθεση, στα πλαίσια των ορίων που έθετε κάθε φορά το αραβικό περιφερειακό σύστημα. Οι εσωτερικές ζυμώσεις στη Συρία, εκείνης της περιόδου, και ο ανταγωνισμός της Δαμασκού με το Κάιρο ευνόησαν μια στάση ανοχής, εκ μέρους των συριακών δυνάμεων ασφαλείας, απέναντι στην προετοιμασία και διενέργεια επιθέσεων, υπό την προϋπόθεση ότι το εφορμητήριο τους δεν αποτελούσε συριακό έδαφος. Το συριακό παράθυρο ευκαιρίας, ωστόσο,

⁵ Το 1965 υπολογίζονται ήδη στις 40 (Hamid, 1975: 92-3; Shemesh, 2006: 4).

αποδείχτηκε ιδιαίτερα παροδικό, φέρνοντας τα στελέχη της Φατάχ ενώπιον της πρώτης από τις δεκάδες προσπάθειες ελέγχου και καταστολής της οργάνωσης από το συριακό καθεστώς (Sayigh, 1997: 123-9).

Η βεβιασμένη απόφαση της Φατάχ να βγει από την κρυψώνα της παρανομίας και να σημάνει την έναρξη του ασύμμετρου ένοπλου αγώνα εναντίον του Ισραήλ, έφερε την παλαιστινιακή πρωτο-εξέγερση μπροστά στο ενδεχόμενο μιας κατά τα φαινόμενα σίγουρης εξουδετέρωσης. Ωστόσο, η απόφαση αυτή επίσης την έφερε στη σωστή πλευρά της ιστορίας για να διεκδικήσει, μετά το 1967, τον κύριο λόγο στην αλλαγή του παλαιστινιακού στρατιωτικού παραδείγματος: από την εναπόθεση της πολεμικής προσπάθειας στους αραβικούς στρατούς στον παρατεταμένο ασύμμετρο ένοπλο αγώνα των παλαιστινιακών οργανώσεων.

Παράλληλα με τη στρατιωτική όψη του πρώιμου παλαιστινιακού κινήματος, κατά το διάστημα αυτό, έλαβαν χώρα πρωτοβουλίες που διαμόρφωσαν την έτερη όψη του διττού του χαρακτήρα: την πολιτικο-διπλωματική. Οι πρωτοβουλίες αυτές συνίστατο στις προσπάθειες της ‘επίσημης’ παλαιστινιακής ηγεσίας (ημι-επίσημης διαδόχου της ηττηθείσας το 1948 ηγεσίας),⁶ να αποκτήσει λόγο στις παλαιστινιακές υποθέσεις. Δεδομένου ότι αυτή η επίσημη ηγεσία είχε μικρή διεϊσδυση στην παλαιστινιακή βάση, ήταν αναμενόμενο οι πρωτοβουλίες αυτές να κινηθούν σε ‘υψηλό’ (διακρατικό) επίπεδο, στοχεύοντας κατά βάση στο αραβικό περιφερειακό σύστημα. Ταυτόχρονα, λόγω της επισφαλούς θέσης των φορέων των πρωτοβουλιών, οι κινήσεις αυτές τελούσαν υπό την κηδεμονία και αυστηρή εποπτεία των άμεσα εμπλεκόμενων αραβικών κρατών.

Η ανταμοιβή ήρθε με τη δημιουργία της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (PLO), η οποία ξεκίνησε το 1964 ως προσωπικό σχέδιο του Νάσερ, αποσκοπώντας στο να εντυπωσιάσει τις φιλο-νασερικές μάζες και να εκθέσει τους περιφερειακούς αντιπάλους του Καΐρου. Σε κάθε περίπτωση, για τον Νάσερ η PLO αποτελούσε ένα ακόμα μέσο άσκησης αποτελεσματικότερου ελέγχου επί του παλαιστινιακού εθνικισμού.

⁶ Οι παλαιστινιακές πολιτικές ελίτ προέρχονταν από τις δύο προεξέχουσες οικογένειες της Ιερουσαλήμ, τους Husseinis και τους Nashashibis. Μέλη των δύο αυτών οικογενειών επί αιώνες στελέχωναν τα διοικητικά και θρησκευτικά αξιώματα, τόσο επί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όσο και της Βρετανικής Εντολής. Η «Ανώτατη Αραβική Επιτροπή» υπό την προεδρία του μουφτή της Ιερουσαλήμ al-Hajj Amin al-Husseini ηγήθηκε των παλαιστινιακών προσπαθειών το 1948. Στην διάρκεια ακόμα του πολέμου αντικαταστάθηκε από την «Κυβέρνηση όλης της Παλαιστίνης», πάλι υπό τον al-Husseini, με έδρα τη Γάζα. Μετά την ήττα βρέθηκε υπό την αιγυπτιακή κηδεμονία και γρήγορα περιέπεσε σε ανυποληψία ώσπου τελικά διελύθη το 1959. (Khalidi, 2007: 105-139)

Ωστόσο, παρά τις αρχικές προθέσεις του Καΐρου, η PLO στη διάρκεια των τριών ετών πριν τον πόλεμο των Έξι Ημερών κατάφερε να «θεσμοθετήσει» μία κρατικό-μορφή δομή οργάνωσης με αρκετά αναπτυγμένες διπλωματικές σχέσεις, προσιδιάζουσα σε εξόριστη κυβέρνηση. Αυτή τη δομή πρόκειται να κληρονομήσει η Φατάχ το 1969 μετά την επιτυχή κατάληψη του μηχανισμού της PLO, φέρνοντας κατά αυτόν τον τρόπο τις δύο τάσεις (στρατιωτική-διπλωματική) του παλαιστινιακού κινήματος σε σύμπραξη.

Παράλληλα με το εγχείρημα κατάληψης του πολιτικο-διπλωματικού μηχανισμού της PLO, η Φατάχ και πλήθος άλλων οργανώσεων που ακολούθησαν το παράδειγμα της Φατάχ, επιχείρησαν να εκμεταλλευτούν τις ευρύτατες ανακατατάξεις στην περιοχή που επέφερε ο πόλεμος του 1967. Έτσι, διαβλέποντας την αδυναμία για αντιεξέγερση των αραβικών κρατών, σε πρακτικό επίπεδο και κυρίως σε επίπεδο εσωτερικής νομιμοποίησης, οι οργανώσεις αυτές προσπάθησαν να αναβιώσουν 20 χρόνια μετά την nakba την εμπειρία της δημιουργίας πυρήνων αντίστασης στα κατεχόμενα από το Ισραήλ εδάφη.

4.1.2 Η χρυσή εποχή του ανταρτοπόλεμου (1967-1968)

Η παλαιστινιακή στρατιωτική συνεισφορά στον πόλεμο του 1967 ήταν ελάχιστη. Οι μόνες δυνάμεις που είδαν δράση ήταν οι μονάδες του PLA (Palestinian Liberation Army) ο οποίος είχε δημιουργηθεί το 1964, τυπικά ως ο –συμβατικός– στρατιωτικός βραχίονας της PLO. Ουσιαστικά, όμως, τα παλαιστινιακά τάγματα που σχηματίστηκαν εκείνη την περίοδο στη Γάζα (υπό αιγυπτιακή εποπτεία), τη Συρία και το Ιράκ, εξελίχθηκαν σύντομα σε πλήρως ελεγχόμενα -και σκοπίμως υποχρηματοδοτούμενα- εφεδρικά σώματα των τακτικών στρατών της εκάστοτε χώρας υποδοχής (Sayigh, 1997: 112-9). Υπό αυτή τη μορφή θα τους «επιτραπεί» διστακτικά η συμμετοχή στις πολεμικές προσπάθειες το 1967. Ομολογουμένως, ο ρόλος του PLA ήταν ιδιαίτερα περιορισμένος, αν και κατά περιπτώσεις (πχ στη Γάζα) επέδειξαν, δεδομένου των συνθηκών, σθεναρή αντίσταση (Sayigh, 1997: 169-70). Ωστόσο, μετά τον πόλεμο ο PLA θα απαξιωθεί ως αποτέλεσμα της γενικότερης απαξίωσης των αραβικών καθεστώτων μετά την κατάληψη από το Ισραήλ του υπόλοιπου 22% της Παλαιστίνης και επιπλέον αραβικών εδαφών στα Γκολάν και το Σινά. Την απαξίωση αυτή αλλά και την

αναμενόμενη παροδική αστάθεια στα ηττηθέντα κράτη θέλησαν να εκμεταλλευτούν δυνάμεις, όπως η Φατάχ, που επιχειρήσαν να καταλάβουν τη στρατιωτική διάσταση του παλαιστινιακού αγώνα. Στην προσπάθειά τους αυτή θα κληθούν να κάνουν πράξη τη δική τους πρόσληψη της θεωρίας «παρατεταμένου λαϊκού πολέμου» στα προσφάτως κατεχόμενα εδάφη.

Ο Γιάσερ Αραφάτ με άλλα στελέχη της Φατάχ πραγματοποίησαν τις πρώτες αναγνωριστικές αποστολές στα Κατεχόμενα Εδάφη ήδη τον Ιούνιο, αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου. Ελάχιστες εβδομάδες αργότερα, και ενώ η Φατάχ είχε ήδη «διαφημίσει» δύο φορές τη μεταφορά της ηγεσίας της στα κατεχόμενα, ο Αραφάτ ανακοίνωσε την έναρξη των ένοπλων επιχειρήσεων στα Εδάφη (Cobban, 1984: 37; Sayigh, 1997: 156-8, 161). Ένας από τους λόγους που οδήγησαν στην επίσπευση της έναρξης των επιχειρήσεων στα Κατεχόμενα ήταν το γεγονός ότι το μυστικό δίκτυο της Φατάχ στα κατεχόμενα βρισκόταν στα πρόθυρα αποκάλυψης.⁷

Αναμφισβήτητα, οι συνθήκες δεν ήταν ιδανικές για τη διενέργεια ένοπλου αγώνα. Καταρχήν, τόσο το μέγεθος όσο και τα γεωφυσικά χαρακτηριστικά του εδάφους δεν ευνοούσαν τη διενέργεια παραδοσιακής εξέγερσης με βάση τον ανταρτοπόλεμο. Αυτό ήταν ιδιαίτερα εμφανές στη Γάζα, η οποία, αν και έχει μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμού, όχι μόνο έχει μικρή επιφάνεια αλλά περιβάλλεται επίσης από τεράστιες εκτάσεις ερήμου, μεταξύ άλλων και το Σινά που τότε βρισκόταν υπό ισραηλινή κατοχή (Cobban, 1984: 37). Παράλληλα, όπως επισήμανε αργότερα ο Nayif Hawatma του DFLP συγκρίνοντας την Παλαιστίνη με το αλγερινό «παράδειγμα προς μίμηση», η αναλογία του παλαιστινιακού με τον εβραϊκό πληθυσμό δεν ήταν αρκετά μεγάλη (και πολύ μικρότερη απ' ό τι στην περίπτωση της Αλγερίας), ενώ και οι αξιώσεις του ισραηλινού πληθυσμού επί του εδάφους είχαν αρκετά σημαντική διεθνή νομιμοποίηση (Sayigh, 1997: 198).

Αν και το στοιχείο της νομιμοποίησης έχει περισσότερο μακροπρόθεσμη σημασία, τα χαρακτηριστικά και η στάση του πληθυσμού είχαν άμεση επίπτωση στην πορεία της εξέγερσης. Συγκεκριμένα, υπό τις δεδομένες γεωγραφικές συνθήκες, που δεν προσέφεραν κανενός είδους κάλυψη στους αντάρτες, η μόνη διαθέσιμη εναλλακτική ήταν η υποκατάσταση της φυσικής (γεωγραφικής) βάσης με την «ανθρώπινη», βάσει της κλασικής μαοϊκής αντίληψης περί

⁷ Ο λόγος ήταν η σύλληψη στελέχους της οργάνωσης με λεπτομερή λίστα μελών πάνω του. Η σύλληψη κατά πάσα πιθανότητα ήταν προϊόν της εκμετάλλευσης των αρχείων πληροφοριών που εγκατέλειψαν πίσω τους οι ιορδανικές αρχές, στην ανάλυση και επεξήγηση των οποίων φέρεται να βοήθησε αξιωματούχος της ιορδανικής υπηρεσίας πληροφοριών που πιάστηκε αιχμάλωτος στη διάρκεια του πολέμου (Cobban, 1984: 37; Sayigh, 1997: 161-2).

θάλασσας που περιβάλλει και προστατεύει τους αντάρτες. Εντούτοις, όπως αποδείχθηκε, ο παλαιστινιακός λαός δε μπορούσε και δεν ήταν διατεθειμένος να παίξει αυτό το ρόλο. Από τη μία πλευρά, σε επίπεδο αντιεξέγερσης, το Ισραήλ κατάφερε γρήγορα να σταθεροποιήσει τον έλεγχο επί των νέων εδαφών και των πάνω από ένα εκατομμύριο κατοίκων του. Σε αυτό συνέβαλαν τα σκληρά και αποτελεσματικά αντίμετρα των Ισραηλινών δυνάμεων (Sayigh, 1983a: 27; Sayigh, 1997: 163) που μεταξύ άλλων περιλάμβαναν απελάσεις ακόμα και ολόκληρων φυλών των οποίων η συνεργασία κρινόταν ανεπαρκής (Cobban, 1984: 170; Lesch, 1979). Το αποτέλεσμα ήταν πολλοί κάτοικοι να φοβούνται ότι η παρουσία των ανταρτών, πόσο μάλλον μια γενικευμένη εξέγερση, θα έδινε στο Ισραήλ τη δικαιολογία να εκδιώξει όλο το πληθυσμό (Jabber, 1973: 189). Ταυτόχρονα, όμως, μεγάλο τμήμα του πληθυσμού έτρεφε την ελπίδα ότι η ισραηλινή κατοχή δε θα διαρκούσε παραπάνω από ότι η κατοχή της Γάζας το 1956-7 και συνεπώς θεωρούσαν την ένοπλη αντίσταση ανώφελη και επιζήμια (Sayigh, 1997: 163). Η καχυποψία απέναντι στους αντάρτες ήταν ιδιαίτερα έντονη ανάμεσα στις φιλο-ιορδανικές πολιτικές ελίτ της Δυτικής Όχθης οι οποίες πίστευαν ότι μια συμφωνία μεταξύ της Ιορδανίας και του Ισραήλ για την επιστροφή των εδαφών ήταν επικείμενη,⁸ με αποτέλεσμα να φτάνουν στο σημείο να συνεργάζονται με τις ισραηλινές αρχές⁹ για τη διάλυση των πυρήνων της εξέγερσης που θα μπορούσαν να εμποδίσουν ή να καθυστερήσουν μια τέτοια εξέλιξη (Cobban, 1984, σελ. 38-9).

Η έλλειψη εκτεταμένης κοινωνικής στήριξης, ωστόσο, δε μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά στην ισραηλινή αντιεξέγερση ή την ιορδανική κηδεμονία. Η αμέλεια των παλαιστινιακών οργανώσεων να οικοδομήσουν δίκτυα υποστήριξης στις περιοχές αυτές πριν τον πόλεμο του 1967, μόνο εν μέρει, μπορεί να δικαιολογηθεί από τις πολιτικές ελέγχου και χειραγώγησης των καθεστώτων της Ιορδανίας και της Αιγύπτου. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, δε δικαιολογεί τους χειρισμούς των οργανώσεων μετά τον πόλεμο. Παρά τα λεπτομερή σχέδια για την κινητοποίηση και την οργάνωση των κατοίκων (ακόμα και τη δημιουργία ραδιοφωνικού σταθμού) και τη σύσταση ειδικών επιτροπών υπεύθυνων για τους διάφορους

⁸ Για τη θέση και τη στάση τους πριν και μετά το πόλεμο του 1967 βλ. (Smith, 1986: 96-8, 103-4)

⁹ Η δυσαρέσκεια και η αγανάκτηση των ανταρτών απέναντι στη στάση αυτής της μερίδας του πληθυσμού, σε συνδυασμό με το αίσθημα αδυναμίας να διεξάγουν το είδος της εξέγερσης που επιθυμούσαν, θα οδηγήσει αργότερα σε μία εκτεταμένη εκστρατεία εξουδετέρωσης των συνεργατών και πληροφοριοδοτών των Ισραηλινών. Η εκστρατεία αυτή θα φέρει στο στόχαστρο και τους εκατοντάδες Παλαιστίνιους που καθημερινά πήγαιναν να εργαστούν στο Ισραήλ και από ένα σημείο και μετά θα ξεφύγει από κάθε έλεγχο καθώς θα χρησιμοποιηθεί για ξεκαθάρισμα προσωπικών λογαριασμών. (Sayigh, 1997: 209-10)

τομείς και όψεις της εξέγερσης (Sayigh, 1997: 156), στην πραγματικότητα η εξέγερση ήταν μονοδιάστατα στρατιωτική.

Αφότου συνελήφθησαν τα πολιτικά στελέχη της Φατάχ και του ANM, δεν έγινε καμία σοβαρή προσπάθεια ανασύστασης ενός πολιτικού βραχίονα που στα πλαίσια του ημι-παράνομου χαρακτήρα του θα μπορούσε να προσφέρει κάλυψη και προστασία στους ένοπλους αντάρτες. Αντίθετα, οι οργάνωσες (ανεξάρτητα από τις εξαγγελίες τους) ασπάζονταν τη λογική της ένοπλης δράσης για χάρη της ένοπλης δράσης, χωρίς κάποιο ουσιαστικό σχεδιασμό. Αλλά ακόμα και στο επιχειρησιακό επίπεδο, η παλαιστινιακή εξέγερση χαρακτηρίστηκε από κακό σχεδιασμό, έλλειψη οργάνωσης, χαλαρά έως ανύπαρκτα μέτρα προφύλαξης (σε συνδυασμό με την υιοθέτηση ακατάλληλων για τις περιστάσεις μορφών οργάνωσης) και εν τέλει μηδαμινό συντονισμό μεταξύ των διαφόρων ομάδων οι οποίες ανταγωνίζονταν έντονα μεταξύ τους (Sayigh, 1997: 208). Ο ανταγωνισμός αυτός, ωστόσο, αν και απολύτως φυσιολογικός στα πλαίσια κάθε πρωτο-εξέγερσης, δεν εντοπιζόταν σε επίπεδο αποτελεσματικότητας των επιχειρήσεων αλλά λάμβανε σχεδόν αποκλειστικά τη μορφή εντυπωσιακών αλλά ανακριβών ανακοινωθέντων για πραγματοποιηθείσες επιθέσεις ενώ δεν ήταν σπάνιες οι πολλαπλές αναλήψεις ευθύνης.¹⁰

Ενδεχομένως, ακόμα και αν οι χειρισμοί των παλαιστινιακών οργάνωσεων ήταν υποδειγματικοί, η αποτυχία να ήταν αναπόφευκτη και το παλαιστινιακό κίνημα να αναγκαζόταν σε κάθε περίπτωση να καταφύγει και να ανασυνταχθεί εκτός των συνόρων της Παλαιστίνης. Ωστόσο, η διάσχιση αυτήν των συνόρων δε θα λάμβανε χώρα τόσο γρήγορα. Μεγάλο ρόλο έπαιξε και η «φυσικότητα» αυτής της μετάβασης. Από τη μία πλευρά ήταν το γεγονός ότι εξαρχής η πηγή των πρωτοβουλιών για τη δημιουργία της εξέγερσης βρισκόταν εκτός της Παλαιστίνης. Από την άλλη πλευρά, οι μονάδες κρούσης (ή «καταδρομικές περίπολοι» όπως αποκαλούνταν), που υποτίθεται ότι πέρα από τις αμιγώς στρατιωτικές λειτουργίες τους θα επιτελούσαν και ρόλο *foci* σε επίπεδο κινητοποίησης, στρατολόγησης και οργάνωσης (Sayigh, 1997: 208-9), πολύ γρήγορα περιορίστηκαν σε ρόλο γέφυρας επικοινωνίας μεταξύ του εξωτερικού και του εσωτερικού. Παράλληλα, ο χρόνος παραμονής τους εντός των

¹⁰ Η μοναδική ίσως οργάνωση που αντιμετώπιζε τον ένοπλο αγώνα στα Κατεχόμενα με την απαιτούμενη σοβαρότητα ήταν η ομάδα του Ahmed Jibril, η οποία αρχικά ως Palestine Liberation Front (PLF), αργότερα ως μία εκ των συνισταμένων του PFLP και τέλος ως Popular Front for the Liberation of Palestine – General Command (PFLP-GC), έδειξε τις στρατιωτικές ικανότητες που θα την κάνουν αργότερα ευρύτερα γνωστή. Μελέτησαν εξονυχιστικά την τοπογραφία της περιοχής, τις οδούς διείσδυσης, την τοποθεσία των αποθηκών όπλων, τις γραμμές ανεφοδιασμού και τις τακτικές τους ισραηλινού στρατού (Sayigh, 1997: 165)

κατεχομένων, αφενός λόγω της αντιεξέγερσης και αφετέρου λόγω της περιορισμένης κάλυψης που παρείχε το φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον, σταδιακά ελαχιστοποιήθηκε, προσεγγίζοντας τα πρότυπα διασυνοριακού χτύπημα-και-διαφυγή (hit-and-run). Ο Αραφάτ εγκατέλειψε τη Δυτική Όχθη στα τέλη του 1967, αποφεύγοντας τη σύλληψη κυριολεκτικά την τελευταία στιγμή (Cobban, 1984: 38) και τον ακολούθησαν τους επόμενους μήνες και άλλα στελέχη. Αντίστοιχα, η κεντρική ηγεσία του ANM διέταξε τα στελέχη που δεν είναι κάτοικοι των κατεχομένων να καταφύγουν στην Ιορδανία (Sayigh, 1997: 167). Η χρυσή εποχή του ανταρτοπόλεμου μετά βίας κράτησε ένα εξάμηνο.¹¹

4.1.3 Αναζητώντας διασυνοριακή βάση

Σύμφωνα με την Φατάχ μια διασυνοριακή βάση όφειλε να έχει τέσσερα χαρακτηριστικά. Πρώτον, να είναι πλησίον του εχθρικού εδάφους ώστε να επιτρέπει στους αντάρτες να πραγματοποιούν επιθέσεις. Δεύτερον, να κατοικείται από μεγάλο παλαιστινιακό πληθυσμό που θα παρέχει το ανθρώπινο δυναμικό και γενικότερα τη στήριξη που έχει ανάγκη το κίνημα. Τρίτον, να βρίσκεται υπό την πλήρη έλεγχο των παλαιστινιακών οργανώσεων και, τέταρτον, να παρέχει τη δυνατότητα στους αντάρτες να προστατευτούν από την ισραηλινή αντιεξέγερση (Jabber, 1973: 190).

Όσον αφορά το πρώτο στοιχείο, η Αίγυπτος δεν αποτελούσε ρεαλιστική επιλογή διότι, με το Σινά να βρίσκεται υπό τον έλεγχο του Ισραήλ, οι ομάδες ανταρτών θα έπρεπε να διαβούν τη Διώρυγα του Σουέζ και να διασχίσουν πάνω από 200 χιλιόμετρα μέχρι να προσεγγίσουν την Γάζα. Οι άλλες τρεις εναλλακτικές (Ιορδανία, Συρία και Λίβανος) προσέφεραν σαφώς καλύτερη πρόσβαση σε στόχους μέσα στο Ισραήλ. Εξ αυτών η Ιορδανία είχε ένα σημαντικό πλεονέκτημα, το οποίο ήταν το μήκος των συνόρων που έφτανε τα 335 χλμ. (εκ των οποίων τα 97 με τη Δυτική Όχθη). Το αντίστοιχο μήκος των συνόρων με τη Συρία και το Λίβανο ήταν 76 και 79 χλμ. αντίστοιχα. Ωστόσο, από άποψη τοπογραφίας τα ισραηλινο-ιορδανικά σύνορα

¹¹ Το 1969 οι επιθέσεις στη Δυτική Όχθη και το Ισραήλ αντιστοιχούσαν σε λιγότερο από 10% του συνόλου, ενώ την ίδια στιγμή επιθέσεις με ορμητήριο την Ιορδανία αναλογούσαν στο 70% όλων των επιθέσεων (Quandt, 1973: 121) Μια άλλη εκτίμηση για το διάστημα 1968-1970 (μόνο για τη Δυτική Όχθη) φέρνει το ποσοστό ακόμα πιο χαμηλά (1.8-3.1%) (Sayigh, 1997: 209).

προσέφεραν ελάχιστη κάλυψη. Η κατάσταση ήταν ακόμα χειρότερη στα συριακά σύνορα όπου επιπλέον ο έλεγχος επί των Υψιπέδων των Γκολάν προσέφερε στο Ισραήλ τη δυνατότητα πλήρους εποπτείας της συνοριακής ζώνης. Αντίθετα, τα σύνορα με το Λίβανο διέθεταν τη βέλτιστη εκ των τριών γεωφυσική διαμόρφωση καθώς η συνοριογραμμή δεν ακολουθούσε κάποιο φυσικό εμπόδιο. Το έδαφος παρείχε αρκετά καλή κάλυψη καθώς σε αρκετά σημεία ήταν ορεινό με διάσπαρτες σπηλιές και επικρατούσε σχετικά πυκνή –αν και χαμηλή– βλάστηση.¹² Παράλληλα, από την ισραηλινή πλευρά των συνόρων εκτεινόταν η περιοχή της Γαλιλαίας που φιλοξενούσε το 60% των Παλαιστινίων του Ισραήλ¹³, δημιουργώντας έτσι και ένα ανθρωπινό, πέρα από φυσικό, ευνοϊκό περιβάλλον (Sayigh, 2007: 163).

Όσον αφορά το δεύτερο στοιχείο, δηλαδή την ύπαρξη μεγάλου παλαιστινιακού πληθυσμού, η Ιορδανία υπερείχε συντριπτικά έναντι των άλλων γειτονικών κρατών καθώς με την προσθήκη των νέων προσφύγων οι Παλαιστίνιοι έφτασαν να αποτελούν τα δύο τρίτα του συνολικού πληθυσμού της Ιορδανίας (Jabber, 1973: 190). Η Συρία, ο Λίβανος και η Αίγυπτος δε δέχτηκαν μαζικά κύματα προσφύγων το 1967, ενώ ταυτόχρονα τα καθεστώτα αυτών των χωρών είχαν φροντίσει τα προηγούμενα χρόνια να μετακινήσουν τους παλαιστινιακούς πληθυσμούς μακριά από τα σύνορα. Από τις τρεις αυτές χώρες ο Λίβανος παρουσίαζε το ευνοϊκότερο για το κίνημα περιβάλλον καθώς η αναλογία των Παλαιστινίων ήταν αρκετά υψηλή (12% του συνολικού πληθυσμού) (Cobban, 1984: 46).

Τα δύο τελευταία στοιχεία, δηλαδή η ελευθερία κινήσεων των ανταρτών και η προστασία από την ισραηλινή αντιεξέγερση, ήταν στην πραγματικότητα αλληλοαποκλειόμενα. Όπως έχει επισημανθεί στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής ο βαθμός ελευθερίας και ο βαθμός ασφάλειας που απολαμβάνει μια εξέγερση είναι αντιστρόφως ανάλογοι και συνδέονται άμεσα με την ισχύ του κράτους υποδοχής. Στα πλαίσια αυτά, οι τρεις χώρες που ενεπλάκησαν στον πόλεμο αντιμετώπισαν ισχυρό πλήγμα στην ισχύ τους και ιδιαίτερα στην ικανότητα (και δυνατότητα) καταστολής του παλαιστινιακού κινήματος. Από τις τρεις η Αίγυπτος ίσως αντιμετώπιζε το μικρότερο πρόβλημα αφενός γιατί το καθεστώς παρά τη συντριπτική ήττα παρέμενε ισχυρό στο εσωτερικό και αφετέρου γιατί δεν υπήρχε μεγάλος παλαιστινιακός

¹² Για τις δυσκολίες του εδάφους από την άποψη της αντιεξέγερσης βλ. (Eshel, 1997: 40; Sayigh, 1983^a: 26)

¹³ Το γεγονός ότι στην περιοχή αυτή, που στην ουσία αποτελούσε γέφυρα μεταξύ του νότιου Λιβάνου και της Δυτικής Όχθης, κυριαρχούσε το αραβικό στοιχείο δεν περνούσε απαρατήρητο από την ισραηλινή κυβέρνηση. Τη δημογραφική αυτή απειλή επισήμανε ο Israel Koenig, κυβερνήτης της περιφέρειας, σε έκθεσή του 1976, στην οποία πρότεινε την εισαγωγή μέτρων διάκρισης που θα ενθάρρυναν τη μετανάστευση των Αράβων και τον εποικισμό της περιοχής από Εβραίους. (Cobban, 1984: 186-7)

πληθυσμός που θα ασκούσε πιέσεις στο καθεστώς. Η Συρία βρισκόταν σε δεινότερη θέση καθώς η ήττα του 1967 αποτέλεσε την αφορμή για την εκδήλωση ενδο-καθεστωτικής διαμάχης μεταξύ της πολιτικής (υπό τον Salah Jadid) και της στρατιωτικής (υπό τον Hafez Assad) πτέρυγας του Μπα'αθ.

Η Ιορδανία αντιμετώπιζε το εντονότερο πρόβλημα καθώς το πλήγμα στη νομιμοποίηση του καθεστώτος, λόγω της σχεδόν αμαχητί απώλειας της Δυτικής Όχθης, σε συνδυασμό με τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά, καθιστούσε τη μοναρχία ανήμπορη να διαχειριστεί, πόσο μάλλον να ελέγξει, τη ραγδαία εξάπλωση του ένοπλου παλαιστινιακού κινήματος. Την κατάσταση για το καθεστώς επιδείνωσε η μάχη του Karameh, η οποία έλαβε χώρα τον Μάρτιο του 1968 όταν, με σκοπό να καταστρέψουν παλαιστινιακές βάσεις στον συνοριακό φλοιό, οι ισραηλινές δυνάμεις προχώρησαν σε εκτεταμένη διασυνοριακή επιδρομή. Οι ιορδανικές στρατιωτικές δυνάμεις επωμίστηκαν το μεγαλύτερο βάρος της προσπάθειας απόκρουσης του προελαύνοντος ισραηλινού στρατού. Ωστόσο, η απόφαση των παλαιστινιακών δυνάμεων (κυρίως της Φατάχ) να μείνουν και, σε αντίθεση με τις αρχές του ανταρτοπόλεμου, να αντιμετωπίσουν τον ισραηλινό στρατό, λειτούργησε ως ο γενεσιουργός μύθος του παλαιστινιακού ένοπλου κινήματος που, αντίθετα με τους αραβικούς στρατούς, δε διστάζει να αντιμετωπίσει το Ισραήλ ως ίσο προς ίσο.

Όλοι οι παραπάνω λόγοι συνέτειναν στην επιλογή της Ιορδανίας ως κύριας¹⁴ διασυνοριακής βάσης. Ωστόσο, κατά πάσα πιθανότητα το στοιχείο που έπαιξε το καθοριστικότερο ρόλο ήταν η ελευθερία κινήσεων που απολάμβαναν και η πεποίθηση ότι αυτή η κατάσταση είτε, θα διαρκούσε -με τους κατάλληλους χειρισμούς- επ' αόριστον ή θα οδηγούσε στην ανατροπή του μοναρχικού καθεστώτος και την αντικατάστασή του από ένα ριζοσπαστικό φίλα προσκείμενο ή και ελεγχόμενο από τους αντάρτες.¹⁵ Οι υπολογισμοί αυτοί, ωστόσο, αποδείχθηκαν λανθασμένοι. Η υπερβολική διόγκωση του αριθμού των ανταρτών¹⁶ σε συνδυασμό με την ελλιπή πειθαρχία και την παντελή έλλειψη σεβασμού για την ασφάλεια και

¹⁴ Κύρια αλλά όχι μοναδική γιατί επί μέρους λειτουργίες και δράσεις του κινήματος λάμβαναν χώρα και στα άλλα γειτονικά κράτη. Για παράδειγμα, η Αίγυπτος, η Συρία, ακόμα και ο Λίβανος παρείχαν προγράμματα στρατιωτικής εκπαίδευσης στους αντάρτες ενώ η Αίγυπτος παραχώρησε στη Φατάχ ραδιοφωνική συχνότητα (Sayigh, 1997: 180, 188).

¹⁵ Το δεύτερο ενδεχόμενο έλκυε τις παναραβικές πολιτικές δυνάμεις όπως το PFLP των οποίων ο δεδηλωμένος στόχος ήταν η ανατροπή των αντιδραστικών καθεστώτων της περιοχής, αν όχι ως προαπαιτούμενο πλέον, αλλά σίγουρα ως βασική παράμετρος για την απελευθέρωση των παλαιστινιακών εδαφών.

¹⁶ Υπολογίζεται ότι στο διάστημα από τη μάχη του Karameh μέχρι τον Μαύρο Σεπτέμβρη (1970) ο αριθμός των ανταρτών πλήρους απασχόλησης αυξήθηκε από 500 σε 5,000. Σε αυτούς πρέπει να προστεθούν και άλλοι 20,000-25,000, μέλη διάφορων πολιτοφυλακών (Sayigh, 1987: 55).

την περιουσία του τοπικού πληθυσμού, οδήγησε σε μεταστροφή της κοινής γνώμης. Αυτήν τη δυσανασχέτιση φρόντισε να εκμεταλλευτεί ο βασιλιάς Χουσεΐν που έβλεπε να κινδυνεύει όχι μόνο ο θρόνος του αλλά και η ζωή του.¹⁷

Ο Σεπτέμβριος του 1970, ο οποίος θα μείνει στην ιστορία του παλαιστινιακού κινήματος ως «Μαύρος Σεπτέμβρης», σήμανε την έναρξη μιας γενικευμένης καταστολής των παλαιστινιακών δυνάμεων, η οποία στη δεκάμηνη διάρκεια της θα λάβει διαστάσεις εμφυλίου πολέμου.¹⁸ Τελικά, τον Ιούλιο του 1971 οι ιορδανικές δυνάμεις ασφαλείας κατάφεραν να επιβληθούν επί των παλαιστινιακών ένοπλων οργανώσεων, οι οποίες ήδη μετρούσαν εκατοντάδες νεκρούς και συλληφθέντες. Μετά την επικράτηση του θρόνου, μεγάλο τμήμα των ανταρτών απελάθηκε άμεσα στη Συρία και τους επόμενους μήνες τους ακολούθησαν οι υπόλοιποι μαζί με τις οικογένειές τους (Sayigh, 1986: 99).¹⁹

Κατά τον ίδιο τρόπο που το ζήτημα της ελευθερίας δράσης καθόρισε την επιλογή της Ιορδανίας, αντίστοιχα έπαιξε τον σημαντικότερο ρόλο στις μετέπειτα επιλογές του παλαιστινιακού κινήματος. Ενώσω μαινόταν ο ιορδανικός εμφύλιος, στη Συρία ο Hafez al-Assad πραγματοποίησε «διορθωτικό πραξικόπημα», θέτοντας έτσι τέλος στη διαρχία του μπα'αθικού καθεστώτος, που θα μπορούσε να αποτελέσει στοιχείο εκμετάλλευσης από τους Παλαιστίνιους. Μία από τις πρώτες πρωτοβουλίες του Assad ήταν να επιβάλει αυστηρούς περιορισμούς στις παλαιστινιακές δυνάμεις που κατέφυγαν στη Συρία, σε μια προσπάθεια να φέρει το παλαιστινιακό κίνημα υπό τον έλεγχο του (Sayigh, 1997: 288-9). Αντιμέτωπες με τις διαφαινόμενες συριακές προθέσεις, δεν είχαν πλέον καμία επιλογή παρά να οδηγηθούν σε μαζική έξοδο προς τον Λίβανο.

Η παρουσία των Παλαιστίνιων ενόπλων σε καμία περίπτωση δεν ήταν ευπρόσδεκτη από την κυβέρνηση του Λιβάνου. Ωστόσο, η εγγενής αδυναμία του πολιτικού του συστήματος καθιστούσε τον Λίβανο ευάλωτο σε εξωτερικές και εσωτερικές πιέσεις. Αυτού του είδους οι πιέσεις, οι οποίες και θα αναλυθούν διεξοδικότερα παρακάτω, είχαν ήδη διαμορφώσει ένα

¹⁷ Τον Ιούνιο του 1970 έγινε απόπειρα κατά της ζωής του βασιλιά (μία εκ των δώδεκα συνολικά μέχρι τον θάνατό του).

¹⁸ Η αφορμή δόθηκε όταν μέλη του PFLP πραγματοποίησαν αεροπειρατεία σε τρία αεροσκάφη (6 και 9 Σεπτεμβρίου 1970) και στη συνέχεια τα εξέτρεψαν από την πορεία τους με κατεύθυνση την Ιορδανία, όπου μερικές μέρες αργότερα και αφού απελευθέρωσαν τους επιβάτες τα ανατίναξαν. Για μια συνοπτική αλλά εμπειριστατωμένη καταγραφή της περιόδου βλ. (Bailey, 1984: 46-65)

¹⁹ Μεταξύ αυτών ήταν και περίπου 2,000 λιποτάκτες του ιορδανικού στρατού, κατά βάση παλαιστινιακής καταγωγής, οι οποίοι στη διάρκεια του εμφυλίου συντάχθηκαν με τις δυνάμεις των ανταρτών (Sayigh, 1987: 55)

περιβάλλον εφάμιλλης -ή και μεγαλύτερης- ελευθερίας με αυτήν που απολάμβαναν για κάποιο διάστημα στην Ιορδανία. Την κατάσταση αυτήν περιέγραψε ο Shafiq al-Hout (εκπρόσωπος της PLO στο Λίβανο και αργότερα στον ΟΗΕ) ο οποίος, το 1983, σε μια αποτίμηση της παλαιστινιακής εμπειρίας στο Λίβανο, είπε:

«Η παλαιστινιακή επανάσταση δεν ήρθε στο Λίβανο μέσω μιας επίσημης ή ακόμα και λαϊκής πρόσκλησης. Η επανάσταση δεν επέλεξε το Λίβανο αντί κάποιας άλλης αραβικής χώρας γιατί ήταν πιο αραβικός ή πιο επαναστατικός. Η επανάσταση ήρθε στο Λίβανο γιατί ήταν ξέφραγο αμπέλι» (Talhami, 2001: 98)

Στα επόμενα χρόνια καθώς ο βαθμός ελευθερίας για την PLO θα αυξάνεται, θα μειώνεται παράλληλα ο βαθμός κυριαρχίας του Λιβάνου, συμβάλλοντας εν τέλει στην κατάρρευση του κράτους. Παράλληλα, η διαρκώς μειούμενη κυριαρχία του Λιβάνου θα περιορίσει τον βαθμό ασφάλειας που οι παλαιστινιακές οργανώσεις θα απολαμβάνουν, με αποτέλεσμα να βρεθούν να αντιμετωπίζουν προκλήσεις όχι μόνο από την ισραηλινή αντιεξέγερση αλλά και από εσωτερικές (ενδο-λιβανικές) και περιφερειακές ανταγωνιστικές δυνάμεις.

4.2 Η διασυνοριακή βάση στο Λίβανο

4.2.1 Η μετεξέλιξη μια αδύναμης «συναινετικής δημοκρατίας» σε ένα αποτυχημένο κράτος

Ο Λίβανος αποτελούσε ιδανικό υποψήφιο για την εδραίωση μιας σταθερής «συναινετικής δημοκρατίας». Τουλάχιστον αυτό το μοντέλο υιοθετούσε τόσο το σύνταγμα του 1926 (όταν ο Λίβανος ήταν υπό γαλλική Εντολή) όσο και το ανεπίσημο «Εθνικό Σύμφωνο» του 1943²⁰ που έθεσε τις βάσεις του πολιτικού συστήματος του ανεξάρτητου πλέον Λιβάνου. Το «Εθνικό Σύμφωνο» ήταν αποτέλεσμα συμβιβασμού των ελίτ εκατέρωθεν της βασικής τομής που χώριζε την κοινωνία του Λιβάνου. Η συμφωνία που υπέγραψαν ο Μαρωνίτης Bishara al-Khuri (εκπροσωπώντας το χριστιανικό στοιχείο) και ο Σουνίτης Riad al-Sulh (εκπροσωπώντας το μουσουλμανικό στοιχείο) προέβλεπε μια αυστηρή κατανομή των θέσεων εξουσίας. Παράλληλα, φαινομενικά, έδινε λύση στη βασική διχογνωμία όσον αφορά την εξωτερική πολιτική. Οι Μαρωνίτες αποδέχτηκαν τον αραβικό χαρακτήρα του Λιβάνου και αποποιήθηκαν την προσφυγή στη δυτική προστασία. Ως αντάλλαγμα, οι Μουσουλμάνοι εγκατέλειψαν κάθε βλέψη για ενοποίηση με τη Συρία και εμμέσως συναίνεσαν στη διατήρηση σχετικής ουδετερότητας και μη εμπλοκής στα περιφερειακά ζητήματα.

Ωστόσο, αν και το πολιτικό σύστημα ικανοποιούσε τα τέσσερα στοιχεία που σύμφωνα με τον Arend Lijphart χαρακτηρίζουν μια συναινετική δημοκρατία,²¹ ήταν ένα σύστημα βασισμένο σε σαθρά θεμέλια και αποδείχτηκε ιδιαίτερα ευάλωτο σε τριγμούς και πιέσεις. Αυτές οι πιέσεις, που άλλοτε πήγαζαν από το εσωτερικό του Λιβάνου και άλλοτε ήταν τα «απόνερα» περιφερειακών εξελίξεων, οδήγησαν σε περιοδικές πολιτικές κρίσεις και εν τέλει στον εμφύλιο πόλεμο του 1975, ο οποίος για τα επόμενα 15 χρόνια έθεσε το Λίβανο σε καθεστώς αποτυχημένου κράτους.

Η βασικότερη αιτία πίσω από την κρίση του πολιτικού συστήματος του Λιβάνου εντοπίζεται στην ανελαστική αναλογικότητα στην οποία εδραιώθηκε. Ως βάση αναφοράς για την κατανομή ισχύος μέσα στο σύστημα χρησιμοποιήθηκε η απογραφή του 1932, η οποία, στη

²⁰ Για μια ενδελεχή συζήτηση των συνθηκών που οδήγησαν στο «Εθνικό Σύμφωνο» και το πώς οι επιμέρους προβλέψεις του Συμφώνου καθόρισαν τη μετέπειτα πορεία του Λιβάνου βλ. (El-Khazen, 1991)

²¹ Τα τέσσερα χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τον Lijphart, είναι η ύπαρξη μιας ευρείας συμμαχίας, η αμοιβαία δυνατότητα βέτο, η αναλογικότητα και η σχετική αυτονομία των επιμέρους συνισταμένων κοινοτήτων (Lijphart, 1977).

βάση και των –εσκεμμένων- μεθοδολογικών λαθών που παρουσίαζε (Maktabi, 1999), έδινε σαφές πλεονέκτημα στους Χριστιανούς και δη στους Μαρωνίτες. Πέρα από τον θέση του Προέδρου,²² το σύμφωνο του 1943 προέβλεπε επίσης τη στελέχωση του κοινοβουλίου και γενικότερα των κρατικών θεσμών από Χριστιανούς σε αναλογία 6:5, επισημοποιώντας έτσι την υφιστάμενη –επί Γαλλικής Εντολής- κυριαρχία των Χριστιανών στη δημόσια διοίκηση (Faour, 1991: 631). Η υψηλή γεννητικότητα στους Μουσουλμάνους -κυρίως στη συτική κοινότητα- και η αυξημένη μετανάστευση των Χριστιανών σύντομα άλλαξαν άρδην τις πληθυσμιακές ισορροπίες. Ωστόσο, οι Μαρωνίτες προκειμένου να μην απολέσουν τα προνόμιά τους απέρριπταν κάθε αίτημα για αναδιάρθρωση του «Συμφώνου» ή τη διενέργεια νέας απογραφής²³.

Στην ταύτιση των κρατικών θεσμών με το χριστιανικό στοιχείο -και κατά συνέπεια στη χαμηλή νομιμοποίηση των θεσμών και της διακυβέρνησής- συνέβαλε ο κοινωνικο-οικονομικός χαρακτήρας του Λιβάνου. Καταρχήν, στερούταν ενός κεντρικού φορολογικού συστήματος, που σε κάποιο βαθμό οφειλόταν και στη συνειδητή υιοθέτηση ενός φιλελεύθερου καπιταλιστικού (laissez-faire) οικονομικού μοντέλου.²⁴ Το αποτέλεσμα, ωστόσο, ήταν ένας υπο-χρηματοδοτούμενος δημόσιος τομέας που μετά βίας συντηρούσε την ευνοιοκρατική και κατά βάση Χριστιανική γραφειοκρατία που το απάρτιζε, ενώ οι δημόσιες υπηρεσίες και παροχές από την ηλεκτροδότηση και την υδροδότηση έως τον τομέα της υγείας και της εκπαίδευσης ήταν υποτυπώδεις. (Atzili, 2010: 761-2)

Οι συνέπειες της ανυπαρξίας κοινωνικού κράτους άρχισαν να διαφαίνονται στα τέλη της δεκαετίας του 1960, όταν οι οικονομικές ανισότητες -στη βάση θρησκευτικών γραμμών- βγήκαν στην επιφάνεια υπό την πίεση του καλπάζοντος πληθωρισμού, που έφερε στα όρια της εξαθλίωσης τις μάζες στα περίχωρα των μεγάλων πόλεων (προϊόν της, κυρίως συτικής, εσωτερικής μετανάστευσης). Αυτή η κοινωνική δυσφορία, ωστόσο, δεν εδραιώθηκε στη βάση υπερθρησκευτικών ταξικών γραμμών αλλά αντίθετα η ταξική διάσταση υπερκεράστηκε από

²² Αντίστοιχα το «Σύμφωνο» προέβλεπε ότι ο πρωθυπουργός θα είναι Σουνίτης και ο πρόεδρος της βουλής Σίιτης.

²³ Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου διάφορες ομάδες συνέλεγγαν και δημοσίευαν στατιστικά στοιχεία για τις θρησκευτικές κοινότητες στις οποίες ανήκαν, τα οποία όμως στερούταν αξιοπιστίας (Faour, 1991: 632). Μέχρι και σήμερα δεν έχει πραγματοποιηθεί νέα επίσημη απογραφή. Τα στοιχεία που υπάρχουν για τον συνολικό πληθυσμό ή την αναλογία μεταξύ των κοινοτήτων βασίζονται σε εκτιμήσεις ή είναι προϊόν έμμεσης αναγωγής από άλλα στοιχεία και μετρήσεις.

²⁴ Για μια επισκόπηση του πως λειτούργησε ο laissez faire καπιταλισμός στο Λίβανο με τις αδυναμίες και τις στρεβλώσεις του βλ. (Gaspard, 2004)

το διάχυτο αίσθημα θρησκευτικής ανισότητας που ενδυνάμωνε και η άρνηση των Μαρωνιτών να συναινέσουν σε οποιαδήποτε μεταρρύθμιση του συστήματος. (Brynen, 1990: κεφ. 2)

Σημαντικό ρόλο έπαιξε επίσης και η φύση του κομματικού συστήματος της χώρας. Τα μαζικά κόμματα δεν ήταν ιδεολογικά (και κατά προέκταση δια-κοινοτικά) αλλά αντίθετα, αν και δεν αυτό-προσδιορίζονταν ως τέτοια, ήταν στην ουσία θρησκευτικά σε επίπεδο μελών και ψηφοφόρων. Αντίστοιχα, τα κόμματα στελεχών γύρω από μία ισχυρή προσωπικότητα, που ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένα στον Λίβανο, ήταν εκ των πραγμάτων εξίσου θρησκευτικά. Είναι ενδιαφέρον ότι τα μόνα κόμματα που είχαν στελέχη και υποστηρικτές από όλο το φάσμα των θρησκευτικών κοινοτήτων ήταν κόμματα με ιδεολογική συγγένεια με ξένες δυνάμεις ή υπό την επιρροή τους.²⁵

Στη βάση θρησκευτικών γραμμών εδραιώθηκαν οι δύο συμμαχίες που συνένωσαν τις δυνάμεις που τάσσονται υπέρ και κατά της διατήρησης της υφιστάμενης τάξης πραγμάτων. Η πρώτη ομαδοποίηση, που αποτελούταν από τις δυνάμεις του status quo, πήρε τη μορφή συμμαχίας υπό το όνομα Lebanese Front (LF). Αποτελούταν από Μαρωνιτικά κόμματα με βασικότερα το Kata'eb και το National Liberal Party. Οι μαρωνιτικές πολιτοφυλακές (με σημαντικότερες τις Kata'eb Regulatory Forces, Marada Brigade και Tigers) επιπλέον σχημάτισαν μια οργάνωση ομπρέλα (Lebanese Forces) για τον καλύτερο συντονισμό τους. Η αντίπαλη συμμαχία των αριστερών αντι-status quo δυνάμεων (Lebanese National Movement - LNM) ήταν ακόμα πιο πολυσυλλεκτική, εκπροσωπώντας τις κοινότητες των Δρούζων, Σουνιτών και Σιιτών. Αποτελούταν από σχεδόν 30 ομάδες και οργανώσεις με βασικότερες τις Progressive Socialist Party (υπό τον Kamal Jumblatt), Syrian Social Nationalist Party, Lebanese Communist Party, Al-Mourabitoun, Arab Ba'ath Socialist Party και το Amal. (Sayigh, 1997: 366-7; Barakat, 1979: 4; Brynen, 1990: κεφ. 2; Katz & Russell, 1985: 7)

²⁵ Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται το Kata'eb και το Progressive Socialist Party (PSP) που κατά 90% αποτελούνται από Χριστιανούς και Δρούζους αντίστοιχα. Στην κατηγορία αυτή αργότερα προστέθηκε και το σιιτικό Amal. Στην δεύτερη κατηγορία υπάγονται οι λιγότερο ή περισσότερο βραχύβιοι σχηματισμοί όπως το Constitutional Bloc Party του Bechara El Khoury, το Lebanese National Bloc του Emile Edde και το National Liberal Party του Camille Chamoun. Τα κόμματα αυτά όταν κατάφεραν να επιζήσουν μετά τον θάνατο του ιδρυτή τους περνούσαν κληρονομικά στους απογόνους του και κατά κανόνα παρήκμασαν. Σε κάθε περίπτωση ήταν αντίστοιχα θρησκευτικά όπως και αυτά της πρώτης κατηγορίας. Στην τρίτη κατηγορία, δηλαδή τα κόμματα με εξωτερικούς δεσμούς, περιλαμβάνονται κόμματα όπως το Syrian Nationalist Socialist Party (PPS) που υποστηρίζει την ένωση με τη Συρία και το φιλο-ιρακινό και φιλο-συριακό Ba'ath. (Kliot, 1987: 64) Στα παραπάνω θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και το Al-Mourabitoun που αποτελεί κράμα της πρώτης και της τρίτης κατηγορίας, όντας νασερικό και κατ' εξοχήν σουνιτικό κόμμα.

Στην πορεία προς τον εμφύλιο, οι δύο αυτές ομαδοποιήσεις διέθεταν σε γενικές γραμμές παρόμοια ισχύ, με αποτέλεσμα να ευνοηθεί ένα άλλο στοιχείο του λιβανικού πολιτικού συστήματος: η εμπλοκή του εξωτερικού παράγοντα. Το στοιχείο αυτό, δεν αφορούσε μόνο την ιδεολογική κατεύθυνση, οργάνωση ή χρηματοδότηση των πολιτικών σχηματισμών. Αντίθετα, διέτρεχε το πολιτικό και κομματικό σύστημα στο σύνολό του, υπό την έννοια της εξωτερικής εμπλοκής ως ένα από τα διαθέσιμα –και σιωπηρά αποδεκτά- εργαλεία και μοχλοί άσκησης πολιτικής πίεσης. Έτσι, στα πλαίσια της αδυναμίας της κάθε μίας θρησκευτικής κοινότητας να επιβληθεί πάνω στις άλλες και με δεδομένη την απουσία εθνικής συνείδησης, ήταν συνήθης η αναζήτηση εξωτερικών συμμάχων και η πρόσκλησή τους να εμπλακούν στα εσωτερικά ζητήματα του Λιβάνου. Ως εκ τούτου, η προσφυγή στην εξωτερική βοήθεια αποτέλεσε φυσική και αναμενόμενη κίνηση και για τις δύο συμμαχίες. Η βοήθεια που παρείχαν οι εξωτερικές δυνάμεις συνέβαλε, όμως, στη στρατιωτικοποίηση της πολιτικής κρίσης.

Ανάλογο αποτέλεσμα είχε η διάλυση των ενόπλων δυνάμεων της χώρας, που αποτέλεσαν το πρώτο θύμα της διαφαινόμενης κατάρρευσης του λιβανικού κράτους. Ο στρατός του Λιβάνου ήταν δέσμιος των ίδιων θρησκευτικών ισορροπιών που αδρανοποιούσαν το πολιτικό σύστημα της χώρας,²⁶ οι οποίες και τον περιόριζαν²⁷ να είναι μικρός, αδύναμος, υπο-χρηματοδοτούμενος και με ελάχιστο και πεπαλαιωμένο εξοπλισμό.²⁸ Η αποτελεσματικότητα των δυνάμεων ασφαλείας επλήγη περαιτέρω με την ανάληψη της προεδρίας από τον Suleiman Frangieh το 1970. Ο Frangieh απομάκρυνε τη διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων και το κυριότερο στην ουσία διέλυσε το δίκτυο πληροφοριών του Deuxième Bureau, που αποτελούσε την ισχυρότερη και αποτελεσματικότερη υπηρεσία, στην

²⁶ Οι δυνάμεις ασφαλείας του Λιβάνου de facto διακρίνονται σε μία φιλο-σουνιτική αστυνομία (Internal Security Forces -ISF) και ένα φιλο-χριστιανικό στρατό (Kechichian, 1985 :36). Ειδικότερα στην περίπτωση του στρατού, στο σώμα των αξιωματικών κυριαρχούσαν Μαρωνίτες, όπως Μαρωνίτης ήταν και ο αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων. Οι χαμηλότεροι βαθμοί και οι απλότες τα πρώτα χρόνια ήταν κατά πλειοψηφία Μαρωνίτες. Ωστόσο, δεδομένου ότι ήταν στρατός καριέρας και στελεχωνόταν από εθελοντές, και παρά τις προσπάθειες να διατηρηθούν οι θρησκευτικές ισορροπίες, σταδιακά η χριστιανική πρωτοκαθεδρία χάθηκε, καθώς ως πιο εύποροι λιγότεροι Χριστιανοί διάλεγαν να καταταγούν σε σχέση για παράδειγμα με τους πιο φτωχούς Σίιτες. (Barak, 2006: 80-1; Weinberger, 1986: 95; Kliot, 1987: 66)

²⁷ Η δημιουργία ενόπλων δυνάμεων με περιορισμένη ισχύ υπέκρυπτε και την ελπίδα της κυβέρνησης του Λιβάνου ότι έτσι δε θα τους ζητούταν να εμπλακούν ενεργά στην αραβο-ισραηλινή διαμάχη.

²⁸ Ο προϋπολογισμός για τις δυνάμεις ασφαλείας ανερχόταν στο 2, 2% επί του ΑΕΠ τη δεκαετία του 1950. Αν και αυξήθηκε την επόμενη δεκαετία κατά μία μονάδα, ποτέ δεν ξεπέρασε το 4% επί του ΑΕΠ. Αντίστοιχα το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεων ήταν της τάξης των 6,000 ατόμων στα μέσα της δεκαετίας του 1950, έφτασε τις 10,000 την παραμονή του πολέμου του 1967 και τις 20,000 πριν το ξέσπασμα του εμφυλίου. Οι αριθμοί αυτοί τον καθιστούσαν τον μικρότερο της περιοχής, ενώ ο δεύτερος μικρότερος, ο ιορδανικός στρατός, ήταν τέσσερις φορές μεγαλύτερος. Με αυτά τα μεγέθη δεν ήταν σε θέση να επιβλέψει τη διεξαγωγή εκλογών, οι οποίες για αυτό το λόγο γίνονταν στη διάρκεια τεσσάρων Κυριακών, πόσο μάλλον να επιβάλει την ειρήνη και την τάξη όταν ξέσπασαν οι συγκρούσεις (Atzili, 2010: 761; Weinberger, 1986: 95; Kliot, 1987: 66; Barak, 2006: 79)

προσπάθειά του να εκκαθαρίσει τις δυνάμεις ασφαλείας από οπαδούς του πρώην προέδρου Fouad Chéhab και να τους αντικαταστήσει με έμπιστους του (Weinberger, 1986: 101-2).

Παράλληλα, στις δύο πολιτικές κρίσεις που προηγήθηκαν του εμφυλίου, το 1952 και το 1958, ο στρατός, υπό την ηγεσία του μετέπειτα προέδρου Fouad Chéhab, διατήρησε την ουδέτερη στάση για την οποία προοριζόταν (Kechichian, 1985 :16). Κατά αυτόν τον τρόπο μπορεί να μην επέλυε τις κρίσεις αλλά τουλάχιστον δεν τις επιδείνωνε με το να τεθεί υπέρ τη μίας ή της άλλης πλευράς. Ωστόσο, η παράδοση της μη επέμβασης δεν τηρήθηκε το 1976 όταν ο Camille Chamoun (τότε διατελούσε Υπουργός Εσωτερικών) κάλεσε την αεροπορία να βοηθήσει τους Μαρωνίτες (μεταξύ αυτών και τον ίδιο τον Chamoun) που πολιορκούνταν στην πόλη Damur από τις παλαιστινιακές και αριστερές δυνάμεις (Brynen, 1990: κεφ. 4; Kechichian, 1985: 20). Την ανεπίσημη αυτή εμπλοκή του στρατού στον εμφύλιο ακολούθησε η λιποταξία περί των χιλίων Μουσουλμάνων στρατιωτών και αξιωματικών που σχημάτισαν τον Lebanese Arab Army (LAA) υπό την ηγεσία του Ahmed al-Khatib (Cobban, 1984: 69) και μερικές εβδομάδες αργότερα ακολούθησε το αποτυχημένο τηλεοπτικό πραξικόπημα του ταξίαρχου Aziz Ahdab (Kechichian, 1985: 20). Στο επόμενο διάστημα ο στρατός διασπάστηκε σε διάφορα τμήματα και ένα μεγάλο μέρος των στρατιωτών επέστρεψαν στα σπίτια τους όπου και πολλοί προσχώρησαν στις πολιτοφυλακές που είχαν ήδη αρχίσει να συγκροτούνται (Kliot, 1987: 66-7; Kechichian, 1985: 20).²⁹ Μία εξ αυτών ήταν και ο Free Lebanon Army (FLA) υπό την ηγεσία του Χριστιανού ταγματάρχη Sa'ad Haddad. Ο FLA, περισσότερο γνωστός με τη μετέπειτα (1980) ονομασία του -South Lebanese Army (SLA)- θα διαδραματίσει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο, ως οργάνωση υποχείριο του Ισραήλ, στην αντιεξέγερση κατά του παλαιστινιακού κινήματος. Στα πλαίσια του πολυκερατισμού τους, οι δυνάμεις ασφαλείας κατέληξαν να αποτελούν τίποτα παραπάνω από μία εκ των πολλών πολιτοφυλακών που δραστηριοποιούνταν στο Λίβανο (Stoakes, 1976: 14).

Η κεντρική εξουσία, όμως, δεν απώλεσε μόνο το μονοπώλιο άσκησης βίας, αλλά και τον ευρύτερο ρυθμιστικό της ρόλο σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Οι πολιτοφυλακές απέκτησαν τον εδαφικό έλεγχο μεγάλων περιοχών, στην ουσία διαιρώντας τη χώρα σε μίνικράτη. Συγκεκριμένα, στα χέρια των Μαρωνιτών πέρασε η ανατολική Βηρυτός και η

²⁹ Μετά τη λήξη της πρώτης φάσης του εμφυλίου πολέμου (1975-6) έγιναν προσπάθειες ανασυγκρότησης του στρατού, οι οποίες όμως προσέκρουσαν στην έλλειψη πολιτικής βούλησης και την αδυναμία της κεντρικής εξουσίας. (Kechichian, 1985: 21-9)

παραδοσιακά χριστιανική περιοχή του όρους Λίβανος (Mount Lebanon) μαζί με την παραθαλάσσια ζώνη που εκτείνεται βόρεια της πρωτεύουσας περίπου έως την Τρίπολη. Η Δυτική Βηρυτός, η παραθαλάσσια ζώνη που εκτείνεται νοτιώς της πρωτεύουσας έως και τα σύνορα με το Ισραήλ και οι ορεινές περιοχές του κεντρικού (παραδοσιακά προπύργιο των Δρούζων) και νότιου Λιβάνου βρέθηκαν υπό τον έλεγχο των δυνάμεων του LNM και των παλαιστινιακών ομάδων (Reilly, 1982: 16; Dessouki, 1988: 18; Cobban, 1984: 98-9).³⁰

Σε αυτές τις περιοχές οι πολιτοφυλακές προχώρησαν σε εκτοπίσεις πληθυσμών με στόχο τη δημιουργία θρησκευτικά ομοιογενών περιοχών, κατέλαβαν αστυνομικά τμήματα, κρατικές υπηρεσίες, φυλακές και στρατιωτικές βάσεις και τοποθέτησαν μπλόκα σε κεντρικές οδικές αρτηρίες (Sayigh, 1997: 372, 379; Reilly, 1982: 16). Οι πολιτοφυλακές επιχείρησαν να αντικαταστήσουν τις υπό κατάρρευση δημόσιες υπηρεσίες με παράλληλες δομές που εκτείνονταν από την αστυνομία και τα δικαστήρια μέχρι και ταχυδρομεία και δημόσιες συγκοινωνίες (Sayigh, 1997: 386).³¹ Ταυτόχρονα, δημιούργησαν παράλληλα συστήματα συλλογής φόρων, ενώ η παραοικονομία πήρε τεράστιες διαστάσεις, με τον ετήσιο τζίρο να ανέρχεται το 1981 σε \$500,000,000. Η καλλιέργεια και η εμπορία ναρκωτικών, η παράνομη εισαγωγή πετρελαίου και γενικότερα το λαθρεμπόριο ανθούσαν και τροφοδοτούσαν έναν έντονο ανταγωνισμό για τον έλεγχο των υφιστάμενων λιμανιών και τη δημιουργία νέων αυτοσχέδιων. (Atzili, 2010: 761; Klot, 1987: 70; Picard, 2000: 302-3). Παράλληλα με τις δικές τους «επιχειρηματικές δραστηριότητες», οι πολιτοφυλακές ήταν αποδέκτες μεγάλων χρηματικών ποσών που εισέρεαν στη χώρα από τα κράτη που τις υποστήριζαν, τα οποία ανέρχονταν σε \$300 εκατομμύρια το χρόνο, ποσό που αναλογούσε στο 25% του κρατικού προϋπολογισμού και το 6% του ΑΕΠ (Nasr, 1990: 6; Zagorin, 1982: 114).

Ωστόσο, οι προσπάθειες άμβλυνσης των συνεπειών της κατάρρευσης του κράτους του Λιβάνου δεν ευοδώθηκαν. Αντί της δημιουργίας παράλληλων θεσμών και δομών που θα προσέφεραν σχετική ασφάλεια και ομαλότητα για τους πληθυσμούς, αντίθετα επικράτησε το χάος, η ανασφάλεια και η ανομία. Η μικρο-εγκληματικότητα ήταν η μία όψη του νομίσματος

³⁰ Στην διάρκεια του εμφυλίου δημιουργήθηκαν και άλλες εδαφικές ζώνες ελέγχου: η κοιλάδα Beqa'a στα βορειοανατολικά της χώρας υπό τον συριακό έλεγχο και η συνοριακή ζώνη στο νότιο Λίβανο υπό τον έλεγχο του SLA, της UNIFIL και του Ισραήλ.

³¹ Η δημιουργία διοικητικών δομών ήταν περισσότερο έντονη στις μαρωνιτικές περιοχές παρά σε αυτές υπό τον έλεγχο του LNM. Ο λόγος ήταν ότι οι Μαρωνίτες που φλερτάρανε με την ιδέα της δημιουργίας ανεξάρτητου κράτους είχαν μεγαλύτερο κίνητρο για την εδραίωση παράλληλων θεσμών σε αντίθεση με τις δυνάμεις του LNM που ήθελαν να αποτρέψουν αυτό ακριβώς το ενδεχόμενο.

(Picard, 2000: 297). Η άλλη όψη ήταν η πολυδιάσπαση εκατέρωθεν των δυνάμεων που συμμετείχαν στον εμφύλιο, την οποία ευνοούσε η επέμβαση τρίτων στη σύγκρουση. Ωστόσο, η πολυδιάσπαση αυτή εξίσου οφειλόταν στην ύπαρξη ισορροπιών και ανταγωνισμών (γεωγραφικών, οικονομικών, προσωπικών) που διαπερνούσαν κάθετα τις θρησκευτικές κοινότητες -εις βάρος της συνοχής τους- και οι οποίοι εκδηλώθηκαν με βίαιο τρόπο με τον εμφύλιο (Weinberger, 1986: 88). Η πολυδιάσπαση αυτή αφενός πήρε τη μορφή της απώλειας του ελέγχου των διοικητών των πολιτοφυλακών επί των υφιστάμενών τους, την εμφάνιση ανεξάρτητων ομάδων, μισθοφόρων, κοινών εγκληματιών και ξένων πρακτόρων (Stoakes, 1976: 32). Αφετέρου, πήρε τη μορφή συγκρούσεων και οργανωμένων προσπαθειών εξουδετέρωσης ενδο-συμμαχικών αντιπάλων. Το πιο χαρακτηριστικό –αλλά σε καμία περίπτωση το μοναδικό- παράδειγμα είναι η εξουδετέρωση από την πολιτοφυλακή των Φαλαγγιτών, υπό τον Bashir Gemayel, των αντίπαλων μαρωνιτικών οργανώσεων.³²

Η κατάρρευση της κεντρικής εξουσίας έφερε την ανασφάλεια και την ανομία, συνθήκες υπό τις οποίες ένας μεγάλος αριθμός εσωτερικών και εξωτερικών δρώντων προσπαθούσε να επιβιώσει και κάθε στρατηγικός σχεδιασμός προσέκρουε στην αδυναμία συνυπολογισμού όλων των συνισταμένων της σύγκρουσης. Ο Bashir Gemayel, αν και ένας από τους βασικούς υπαίτιους, προσέφερε ίσως την καλύτερη αποτίμηση αυτής της μετάβασης του Λιβάνου από μια κατάσταση διαχειρίσιμης αδυναμίας σε ένα καθεστώς αποτυχημένου κράτους.

«Στο παρελθόν, εμείς οι Λιβανέζοι νομίζαμε ότι η δύναμή μας βρίσκεται στην αδυναμία μας. Θέλαμε να είμαστε οι έμποροι, οι τραπεζίτες και οι ξεναγοί της Μέσης Ανατολής, αφήνοντας τη μάχη για τους άλλους. Νομίζαμε ότι επειδή δε διαθέταμε στρατιωτική ισχύ, κανένας δε θα μας επιτίθενται, κανένας δε θα μας φοβόταν σε σημείο να μας πολεμήσει. Το αποτέλεσμα ήταν σήμερα το ένα τρίτο της χώρας έχει καταστραφεί και τα δύο τρίτα βρίσκονται υπό την κατοχή ξένων δυνάμεων.» (Katz & Russell, 1985: 3)

Λίγες μέρες αργότερα και πριν προλάβει να αναλάβει τα καθήκοντά του ως Πρόεδρος του Λιβάνου, ο Bashir Gemayel δολοφονήθηκε (14/9/1982).

³² Αρχικά το 1978 εξουδετέρωσε ως πολιτικο-στρατιωτική δύναμη την πολιτοφυλακή Marada, σκοτώνοντας επίσης τον αρχηγό της Tony Frangieh και την οικογένειά του. Δύο χρόνια αργότερα το σενάριο επανελήφθη με την πολιτοφυλακή Tigers, αν και αυτή τη φορά ο διοικητής της Dany Chamoun κατάφερε να διαφύγει αλλά αναγκάστηκε σε αυτό-εξορία στην Ευρώπη. (Katz & Russell, 1985: 8)

4.2.2 Η παλαιστινιακή μεταβλητή: από πρόσφυγες σε δομική συνισταμένη της σύγκρουσης

4.2.2.1 Πρόσφυγες σε ένα αφιλόξενο περιβάλλον (1948-1969)

Η άφιξη, μετά το 1948, άνω των 100.000 Παλαιστινίων προσφύγων -αριθμός που αποτελούσε περίπου το ένα δέκατο του τότε πληθυσμού του Λιβάνου- (Sayigh, 1994: 17) εκ των οποίων το 90% ήταν Σουνίτες Μουσουλμάνοι (Peretz, 1977: 61), ήταν αναπόφευκτο να επηρεάσει τις κοινωνικο-πολιτικές ισορροπίες του Λιβάνου. Παράλληλα, το γεγονός ότι ο μεγαλύτερος όγκος των προσφύγων εγκαταστάθηκε στο νότιο Λίβανο, που παραδοσιακά είχε περισσότερες κοινωνικο-οικονομικές σχέσεις με τις περιοχές της Γαλιλαίας και των παράκτιων πόλεων της Παλαιστίνης παρά με τη Βηρυτό (Eshel, 2001: 76; Beydoun, 1992: 35)³³, ενέτεινε τους φόβους του μαρωνιτικού κατεστημένου το οποίο και προσπάθησε να θέσει υπό αυστηρό έλεγχο τον παλαιστινιακό πληθυσμό.

Σε αντίθεση με τις άλλες χώρες υποδοχής, όπου οι Παλαιστίνιοι απέκτησαν την υπηκοότητα (Ιορδανία) ή τουλάχιστον απολάμβαναν τα ίδια δικαιώματα (Συρία, Αίγυπτος) με τους πολίτες των χωρών αυτών (Brynen, 1990: κεφ. 2), στον Λίβανο είχαν καθεστώς «αλλοδαπού» (Schulz, 2003: 52-3) και πολύ συχνά μπορούσαν να προμηθευτούν μόνο προσωρινά ταξιδιωτικά έγγραφα (ελεύθερης διέλευσης), στα οποία αναγράφονταν ως «απάτριδες» ή «απροσδιόριστου καταγωγής» (Sayigh, 1987: 28).³⁴ Η στάση των λιβανικών αρχών ήταν ακόμα πιο άτεγκτη με όσους επιθυμούσαν να συμβάλλουν ενεργά στον παλαιστινιακό αγώνα. Όχι μόνο δεν επέτρεψε την εγκατάσταση βάσεων εκπαίδευσης του PLA στο έδαφος του Λιβάνου (συναίνεσε μόνο στη δημιουργία ενός γραφείου αντιπροσωπείας της PLO), αλλά υποχρέωσε και όσους ήθελαν να μεταβούν σε άλλη αραβική χώρα για εκπαίδευση να παραιτηθούν του δικαιώματός τους να επιστρέψουν (Petran, 1987: 78; Sayigh, 1997: 118; Sayigh, 2007: 156) Παράλληλα, ο παλαιστινιακός πληθυσμός είχε να αντιμετωπίσει ένα

³³ Ο Ahmad Beydoun (Beydoun, 1992) υποστηρίζει ότι αυτή η πρότερη σχέση μεταφράστηκε σε μια γενικευμένη συμπάθεια και έμπρακτη βοήθεια προς –όλους- τους Παλαιστινίους πρόσφυγες. Αυτήν τη διαδεδομένη αντίληψη που εδράζεται στον μύθο της αραβικής αλληλεγγύης και φιλοξενίας αντικρούει η Rosemary Sayigh που μέσω πολυάριθμων συνεντεύξεων με πρόσφυγες σκιαγραφεί μια διαφορετική –σκληρή- πραγματικότητα (Sayigh, 2007: 105-110). Όπως σημειώνει σε άλλο σημείο (Sayigh, 1978: 106), η φιλοξενία με την οποία υποδέχτηκαν τους Παλαιστίνιους με τους οποίους είχαν δεσμούς σε αντιδιαστολή με την υποδοχή που επιφύλασσαν στους απλούς πρόσφυγες, είναι ενδεικτική της «διαφοράς μεταξύ της ιδιότητας των 'γνωστών' και των 'αγνώστων' ατόμων στην αραβική κουλτούρα».

³⁴ Οι συνθήκες για τους χριστιανούς Παλαιστινίους ήταν σχετικά καλύτερες, καθώς κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 η κυβέρνηση, στην προσπάθεια να ενισχύσει –αριθμητικά- τη χριστιανική κοινότητα του Λιβάνου, πολιτογράφησε έναν σημαντικό ποσοστό τους (Siklawi, 2010: 599).

ευρύτατο πλέγμα περιορισμών και διακρίσεων που αφορούσε την πρόσβαση στην εκπαίδευση, την υγεία και γενικότερα τις κοινωνικές παροχές και ειδικά την εργασία (Brynen, 1990: κεφ. 2). Όσοι διέμεναν σε προσφυγικούς καταυλισμούς, πλήρως εξαρτημένοι για την επιβίωσή τους από το UNRWA, είχαν επιπλέον να αντιμετωπίσουν ένα περιβάλλον εκφοβισμού και περιορισμών, που επέβαλε το Deuxième Bureau (Sayigh, 2007: 144).

Η κατάσταση για τον παλαιστινιακό πληθυσμό θα αρχίσει να αλλάζει μετά τον πόλεμο του 1967. Η βελτίωση αυτή δεν ήταν προϊόν μεταστροφής της κυβέρνησης του Λιβάνου αλλά της αποδυνάμωσής της. Κατά σύμπτωση και στην περίπτωση του Λιβάνου μια αεροπειρατεία έπαιξε καθοριστικό ρόλο, αν και είχε το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα με αυτή της Ιορδανίας. Τον Ιούλιο του 1968 το PFLP κατέλαβε και κατεύθυνε προς την Αλγερία αεροσκάφος της El Al. Ακολούθησε, τον Δεκέμβριο του ίδιους έτους, επίθεση πάλι σε αεροσκάφος των ισραηλινών αερογραμμών στο αεροδρόμιο της Αθήνας. Ως αντίποινα, Ισραηλινοί κομάντο πραγματοποίησαν επιχείρηση στο αεροδρόμιο της Βηρυτού όπου ανατίναξαν 13 αεροσκάφη και αποχώρησαν ανενόχλητοι. Η αδυναμία του λιβανικών αρχών να αποτρέψουν την επίθεση δημιούργησε κύμα αντιδράσεων των οποίων ηγήθηκαν οι αντιπολιτευόμενες δυνάμεις που αργότερα σχημάτισαν το LNM. (Cobban, 1984: 47, 146). Η συσσωρευμένη πίεση από τις εσωτερικές αντιδράσεις και τις «παραινέσεις» εξωτερικών δυνάμεων (κυρίως της Συρίας και της Αιγύπτου) εξανάγκασαν τη λιβανική κυβέρνηση να αναθεωρήσει το καθεστώς των Παλαιστινίων στη χώρα. Έτσι, τον Νοέμβριο του 1969 υπογράφεται η συμφωνία του Καΐρου που όχι μόνο θα βελτιώσει τις συνθήκες παραμονής των προσφύγων αλλά θα αλλάξει ριζικά το περιβάλλον ευκαιρίας για την παλαιστινιακή εξέγερση, θέτοντας τα θεμέλια για τη δημιουργία της διασυνοριακής βάσης.³⁵

4.2.2.2 Η PLO, η βάση και ο εμφύλιος: μια αναπόφευκτη συνάρτηση

Το διευρυμένο περιβάλλον ευκαιρίας που προσέφερε η συμφωνία του Καΐρου αποτέλεσε δέλεαρ για τους 15-30.000 αντάρτες με τις οικογένειές τους που εγκατέλειψαν την

³⁵ Η συμφωνία του Καΐρου μεταξύ άλλων προέβλεπε τη μεταβίβαση του ελέγχου και της διοίκησης των προσφυγικών καταυλισμών στην PLO και την ελεύθερη πρόσβαση στη συνοριακή ζώνη με σκοπό τη διενέργεια ένοπλου αγώνα εναντίον του Ισραήλ. Ως αντάλλαγμα η PLO αναγνώριζε την κυριαρχία του Λιβάνου και δεσμεύτηκε να ενημερώνει τις λιβανικές αρχές για όλες τις σχεδιαζόμενες επιθέσεις που θα πραγματοποιούνταν από το έδαφος του Λιβάνου. Για το κείμενο της συμφωνίας βλ. (Brynen, 1990: παράρτημα).

Ιορδανία στη διάρκεια δύο ετών από τον Μαύρο Σεπτέμβρη (Brynen, 1990: κεφ. 3). Ο Λίβανος φάνταζε ακόμα πιο θελκτικός, παρά τις επιφυλάξεις πολλών που θεωρούσαν ότι στην καλύτερη περίπτωση θα μπορούσε να αποτελεί συμπληρωματική και όχι κύρια βάση, λόγω της συνεχούς πίεσης που ασκούταν στα στελέχη που μετακινήθηκαν στη Συρία (Sayigh, 1997: 291).

Σύμφωνα με τον Rashid Khalidi, υπήρχε μια αναπόφευκτη αντίθεση μεταξύ του «λόγου της επανάστασης» της παλαιστινιακής αντίστασης και του «λόγου του κράτους» των αραβικών χωρών απ' όπου αυτή επιχειρούσε. Η πρώτη προσπαθούσε να εξωθήσει τα δεύτερα σε σύγκρουση με το Ισραήλ. Στο Λίβανο, λόγω των εύθραυστων θρησκευτικών και κατά προέκταση κοινωνικο-πολιτικών ισορροπιών, η αντίθεση αυτή ήταν εντονότερη και πιο επικίνδυνη για τη σταθερότητα του συστήματος. Ο λόγος ήταν ότι από κάποιους Λιβανέζους η PLO γινόταν αντιληπτή ως ένας ισχυρός δυνητικός σύμμαχος και από άλλους ως επικίνδυνος αντίπαλος. (Khalidi, 1984: 255-6)

Το μαρωνιτικό κατεστημένο που ανέκαθεν θεωρούσε την παλαιστινιακή παρουσία ως δημογραφική απειλή, ήταν φυσικό να θορυβηθεί από τη συμφωνία του Καΐρου. Η ανησυχία εντάθηκε μετά το 1970, λόγω των εξελίξεων στην Ιορδανία και της διαφαινόμενης μαζικής εισροής ενόπλων ανταρτών που δύσκολα θα υποτάσσονταν στις επιταγές του λιβανικού καθεστώτος όπως έκαναν οι άμαχοι πρόσφυγες είκοσι χρόνια πριν. Στους μαρωνιτικούς φόβους συνέβαλε και το γεγονός ότι αυτή η εισροή Παλαιστινίων μαχητών λάμβανε χώρα εν μέσω αυξανόμενης αναταραχής στο μουσουλμανικό στοιχείο του Λιβάνου. Έτσι, αντί να παρακολουθούν αμέτοχες τις εξελίξεις, οι μαρωνιτικές δυνάμεις που μερικά χρόνια αργότερα θα συναποτελέσουν το Lebanese Front (LF) άρχισαν να εξοπλίζονται και να εκπαιδεύονται για την αναπόφευκτη, όπως πίστευαν, σύγκρουση (Hudson, 1978: 265).

Οι φόβοι των Μαρωνιτών δεν ήταν αβάσιμοι. Οι μουσουλμανικές δυνάμεις της χώρας, που αργότερα θα συνενωθούν στα πλαίσια του Lebanese National Movement (LNM), διέκριναν στο παλαιστινιακό κίνημα ένα δυνητικό σύμμαχο που θα μπορούσε να συμβάλει στον αγώνα τους για την ανατροπή του μαρωνιτικού κατεστημένου και την αναμόρφωση του λιβανικού πολιτικού συστήματος ώστε να είναι περισσότερο δίκαιο για το μουσουλμανικό στοιχείο. Ανάλογο ρόλο για το παλαιστινιακό κίνημα επεφύλασσε η Συρία που αφενός δεν αποποιήθηκε του «δικαιώματός» της να έχει λόγο στις παλαιστινιακές υποθέσεις, μετά την αποχώρηση της πλειοψηφίας των ανταρτών από το έδαφός της, και αφετέρου έβλεπε σε αυτό ένα εύκαιρο πιόνι που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να παίξει η Δαμασκός στο Λίβανο

το ρυθμιστικό (ή αποσταθεροποιητικό) ρόλο που θεωρούσε ότι ιστορικά της αναλογούσε. Η συμβολή των εσωτερικών (μουσουλμανικές λιβανικές δυνάμεις) και των εξωτερικών (Συρία) «συμμάχων» θα αποδειχθούν καθοριστικές για την εδραίωση της θέσης της PLO στο Λίβανο.³⁶ Ταυτόχρονα, όμως, θα την προσδέσουν στις ασταθείς και απρόβλεπτες δυναμικές του Λιβάνου και της ευρύτερης περιοχής παρασέρνοντας τη στον εμφύλιο για τον οποίον οι αναγκαίες συνθήκες είχαν ήδη ωριμάσει. Η προσπάθεια της PLO να εδραιώσει τη βάση της, τις κατέστησε και επαρκείς.

Ενδυναμωμένο από τη ροή χιλιάδων στελεχών και την ταχεία οργάνωση των προσφύγων στα στρατόπεδα σε συνδυασμό με την απουσία μιας κρατικής ή μη δύναμης που θα μπορούσε να επιβάλει τη συμμόρφωση της PLO, ήταν φυσικό το παλαιστινιακό κίνημα να κινηθεί πέρα των προβλέψεων της συμφωνίας του Καΐρου. Την μη συμμόρφωση με τις προβλέψεις της συμφωνίας ενθάρρυναν και οι εσωτερικοί σύμμαχοι των Παλαιστινίων, οι οποίοι ανέμεναν από την PLO, ως αντάλλαγμα για τη στήριξή τους, να θέσει την ένοπλη ισχύ της στο πλευρό των δυνάμεων του LNM. Οι κεντρικές δυνάμεις της PLO, με κύρια την Φατάχ, επηρεασμένοι σε μεγάλο βαθμό από την εμπειρία στην Ιορδανία, ήθελαν να διατηρήσουν τη συμμαχία σε ένα χαλαρό στρατηγικό επίπεδο, να επωφεληθούν δηλαδή από τη στήριξη του LNM χωρίς να εμπλακούν στις εσωτερικές διαμάχες (Sayigh, 1997: 362). Ωστόσο, όσο και να ενστερνιζόταν η PLO τη μη επέμβαση στις εσωτερικές συγκρούσεις του Λιβάνου, δε μπορούσε να αποτρέψει το να γίνει η ίδια το επίκεντρο της σύγκρουσης (Brynen, 1990: κεφ. 7). Την προσπάθεια της Φατάχ δυσκόλευε επιπλέον η ανοιχτή σύμπραξη με το LNM των αριστερών παλαιστινιακών δυνάμεων (PFLP, DFLP), οι οποίες στα πλαίσια του παναραβισμού ασπάζονταν τον επαναστατικό μετασχηματισμό του αραβικού κόσμου και θεωρούσαν ότι μπορούσαν να επιτύχουν στο Λίβανο αυτά που απέτυχαν να κάνουν στην Ιορδανία. Αντίστοιχη επίδραση είχαν και οι οργανώσεις-πελάτες των αραβικών κρατών που αποτέλεσαν φορείς του

³⁶ Στο διάστημα που προηγήθηκε της συμφωνίας του Καΐρου, η Συρία βοήθησε τους πρώτους αντάρτες να διεισδύσουν στην περιοχή Aqub (ορεινή ζώνη στο νοτιο-ανατολικό Λίβανο, στα σύνορα με τη Συρία) και όταν η παρουσία τους οδήγησε σε συγκρούσεις με τις λιβανικές δυνάμεις ασφαλείας (El-Khazen, 2000: 137), η Συρία ως αντίποινα έκλεισε τα σύνορα με το Λίβανο και τους παρείχε υποστήριξη με διασυνοριακά πυρά εναντίον των θέσεων του λιβανικού στρατού (Weinberger, 1986: 126). Η οργάνωση που επωφελήθηκε περισσότερο αυτό το διάστημα, γνωρίζοντας την ταχύτερη ανάπτυξη στο Λίβανο (δυσανάλογη της ισχύος και της αντιπροσωπευτικότητάς της σε άλλες βάσεις όπως αυτή της Ιορδανίας), ήταν η φιλο-συριακή Sa'iqqa (Quandt, 1973: 65). Το γεγονός αυτό ήταν ενδεικτικό του παρεμβατικού ρόλου που θα διαδραματίσει η Συρία στο Λίβανο αλλά και της προσπάθειας της Δαμασκού, στην προσπάθειά της να ασκήσει τον μέγιστο δυνατό έλεγχο επί του παλαιστινιακού κινήματος, να θέσει τους όρους της παρουσίας του στο Λίβανο.

πολέμου δια αντιπροσώπων που διεξήγαγαν τα κράτη αυτά καθώς ο Λίβανος όδευε ολοταχώς προς τον εμφύλιο.

Το «Πρωτόκολλο Melkart» που υπεγράφη το 1973 ως συμπλήρωμα στη συμφωνία του Καΐρου και έθετε περιορισμούς στο χώρο δράσης και το είδος του οπλισμού των ανταρτών (Weinberger, 1986: 133-4) δεν κατάφερε να θέσει τέρμα στις περιορισμένες αλλά επαναλαμβανόμενες αιμιμαχίες μεταξύ της λιβανικής κυβέρνησης και των Παλαιστινίων (με τη συμβολή του LNM), με αποτέλεσμα δύο χρόνια αργότερα να ξεσπάσει ο εμφύλιος.³⁷ Αν και μέχρι το 1976 η παλαιστινιακή εμπλοκή περιορίστηκε στη συμμετοχή των αριστερών οργανώσεων, οι επιθέσεις των Μαρωνιτών στα στρατόπεδα προσφύγων δεν άφηναν στην PLO κανένα περιθώριο παρά να λάβει μέρος στον εμφύλιο (Rasler, 1983: 427).

Στα πλαίσια της ολοκληρωτικής κατάρρευσης του κράτους του Λιβάνου που επέφερε ο εμφύλιος, η PLO ήταν «ελεύθερη» να επεκτείνει και να εξελίξει το κράτος εν κράτει που είχε αρχίσει να δημιουργεί από το 1969 και να αναπτύξει στα πλαίσιά του τις στρατηγικές διαστάσεις και λειτουργίες που ήταν απαραίτητες για τη σύγκρουσή της με το Ισραήλ. Εντούτοις, ως εμπλεκόμενο μέρος του εμφυλίου πια, η PLO κατέληξε να καταβάλει περισσότερη ενέργεια και πόρους για την προάσπιση των κεκτημένων και την προστασία των στελεχών της και του άμαχου πληθυσμού παρά για τη σύγκρουση με το Ισραήλ. Στις επόμενες δύο ενότητες θα εξεταστεί αυτό ακριβώς το πλέγμα ελευθερίας και ανασφάλειας. Συγκεκριμένα, στην ακόλουθη ενότητα θα αναλυθούν οι διάφορες προκλήσεις ασφαλείας που χρειάστηκε να αντιμετωπίσει το παλαιστινιακό κίνημα για να επιβιώσει και να διατηρήσει τη βάση της, προκλήσεις οι οποίες σχημάτισαν το περιβάλλον (αν)ασφάλειας στο οποίο κλήθηκε να αναπτύξει τις στρατηγικές της διαστάσεις η PLO, οι οποίες και θα αναλυθούν διεξοδικά παρακάτω.

³⁷ Η αφορμή για τη γενίκευση των συγκρούσεων δόθηκε στις 13 Απριλίου του 1975. Εκείνη τη μέρα σημειώθηκε επίθεση σε εκκλησία στην περιοχή al-Rummana της Βηρυτού, παρουσία του Pierre Gemayel, την οποία ακολούθησε, μερικές ώρες αργότερα, επίθεση, ως αντίποινα, σε λεωφορείο με Παλαιστινίους που περνούσε από την περιοχή (Brynen, 1990: κεφ. 4).

4.3 Προστασία από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης

Πριν από το 1969, στο Λίβανο, κάθε μορφής παλαιστινιακή πολιτική δράση αντιμετωπιζόταν με άγρια καταστολή στην οποία συνέτεινε ο ολοκληρωτικός έλεγχος που ασκούσε το *Deuxième Bureau* στα στρατόπεδα προσφύγων, συνεπικουρούμενο από το εκτεταμένο δίκτυο πληροφοριοδοτών που διέθετε σε αυτά (Sayigh, 2007: 155; Hart, 1989: 182). Παράλληλα, οι δυνάμεις ασφαλείας είχαν σαφείς εντολές να συλλαμβάνουν όσους επιχειρούσαν να διασχίσουν τα σύνορα με το Ισραήλ (Weinberger, 1986: 123).³⁸ Η πολιτική μηδενικής ανοχής δεν είχε τον χαρακτήρα της επιλεκτικής καταστολής που εφαρμόζαν χώρες όπως η Συρία, η Αίγυπτος και το Ιράκ στην προσπάθειά τους να διαμορφώσουν «υπάκουες» οργανώσεις που θα εκφράζουν αποδεκτές για τα καθεστώτα απόψεις.³⁹ Αντίστοιχα, οι αντάρτες σε καμία περίπτωση δε συναντούσαν στις λιβανικές δυνάμεις ασφαλείας το είδος της ολιγωρίας -σε βαθμό απείθειας- που επιδείκνυαν οι Ιορδανοί στρατιώτες, οι οποίοι, μάλιστα, ενίοτε παρείχαν πληροφορίες και κάλυψη πυρός στους αντάρτες (Sayigh, 1997: 177).

Στους μήνες που προηγήθηκαν της συμφωνίας του Καΐρου και κυρίως μετά από αυτήν, η εικόνα άρχισε να αντιστρέφεται. Οι προσπάθειες των λιβανικών δυνάμεων καταστολής να περιστείλουν τη δράση των ανταρτών είχαν πλέον τη μορφή κανονικών επιχειρήσεων αντιεξέγερσης. Ωστόσο, ενώ οι αντάρτες ενδυναμώνονταν, με τη βοήθεια των εσωτερικών και εξωτερικών τους συμμάχων (Petran, 1987: 100-1), οι δυνάμεις ασφαλείας ακολουθούσαν πορεία παρακμής, προπομπός της επερχόμενης κατάρρευσης του κράτους. Παρόλο που οι συγκρούσεις με τις λιβανικές αρχές δεν έπαψαν και το Ισραήλ είχε αρχίσει ήδη να μεταφέρει το βάρος της αντιεξέγερσης του από την Ιορδανία στο Λίβανο, η περίοδος αυτή, από τη συνθήκη του Καΐρου έως και την έναρξη του εμφυλίου, ήταν η μόνη κατά την οποία το παλαιστινιακό κίνημα βίωσε σχετική ασφάλεια στο Λίβανο. Με δικαιολογία την αδυναμία του υπό κατάρρευση κράτους να προσφέρει ασφάλεια και προστασία από την ισραηλινή αντιεξέγερση, το παλαιστινιακό κίνημα είχε την ευκαιρία να εξοπλιστεί για λόγους αυτό-

³⁸ Ένας εξ αυτών ήταν και ο Αραφάτ ο οποίος συνελήφθη και φυλακίστηκε το 1966 ενώ συνόδευε μια ομάδα ενόπλων της Φατάχ στο νότιο Λίβανο. Απελευθερώθηκε μόνο όταν οι συριακές υπηρεσίες διαβεβαίωσαν ότι εργάζεται για αυτούς και τότε απελάθηκε. (Sayigh, 1997: 128)

³⁹ Η επιλεκτική αυτή καταστολή κάποιες φορές είχε στόχο απλώς να συναιτίσει και να θέσει όρια στις υφιστάμενες οργανώσεις, ενώ άλλες φορές αποσκοπούσε στο να «συμπιέσει» την παλαιστινιακή αντίσταση στην οργάνωση-μαριονέτα της οποίας ήταν ανάδοχος. Βλ. ενδεικτικά παραδείγματα (Shemesh, 2006: 9, 16; Quandt, 1973: 65; Sayigh, 1997: 235-7; Morrison, 1984: 33). Ο τρόπος άσκησης αυτής της καταστολής είναι ενδεικτικός της διαφοράς μεταξύ ισχυρών και αδύναμων κρατών. Ενώ οι τρεις αυτές χώρες αρκούταν στο να ενημερώνουν απλώς τους αντάρτες για τους όρους τους, η Ιορδανία έπρεπε να διαπραγματεύεται με τους Παλαιστίνιους τις ρυθμίσεις και τους κανονισμούς που θα διέπαν τη δράση τους (Sayigh, 1987: 44).

προστασίας.⁴⁰ Ωστόσο, την ίδια στιγμή η «αποτυχία» του κράτους του Λιβάνου δημιούργησε ένα άκρως επισφαλές περιβάλλον για το κίνημα.

Τα αποτυχημένα κράτη διαθέτουν υβριδικές μορφές διακυβέρνησης οι οποίες είναι αλληλεπικαλυπτόμενες, εύθραυστες και ευμετάβλητες (Menkhaus, 2007: 69-70) και ως εκ τούτου απρόβλεπτες. Στις περιπτώσεις που μαίνονται παράλληλα βίαιες συγκρούσεις, οι εξεγέρσεις έρχονται αντιμέτωπες με ένα πολυσχιδές περιβάλλον ασφαλείας στα πλαίσια του οποίου οι απειλές δεν προέρχονται μόνο από το κράτος-στόχο αλλά είναι πολλαπλές και εντοπίζονται μέσα στη βάση που υποτίθεται προσφέρει προστασία και ασφάλεια από τις εχθρικές δυνάμεις αντιεξέγερσης. Οι απειλές αυτές είναι τόσο ενδογενείς όσο και εξωγενείς, δεδομένου ότι η αποτυχία του κράτους υποδοχής προσελκύει άλλες -πέρα του κράτους στόχου- δυνάμεις που επεμβαίνουν είτε εξαιτίας της εξέγερσης είτε ανεξάρτητα προς αυτήν. Οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ αυτών των απειλών είναι συνήθως θολές και ρευστές και ως εκ τούτου είναι συχνά αδύνατο να προσδιοριστεί η προέλευση και η σκοπιμότητά τους, προκειμένου η εξέγερση να μπορέσει να προστατευτεί από αυτές.

Σε ένα τέτοιο περιβάλλον (αν)ασφάλειας βρέθηκε η PLO. Μέσα στο γενικότερο κλίμα βίας «—δάσος πολυβόλων» το χαρακτήρισε ο Salah Khalaf (Brynen, 1990: κεφ. 6)- θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τους παρακάτω φορείς της, με την ευρεία έννοια, αντιεξέγερσης: το Ισραήλ, τα υποχείριά του στο Λίβανο (South Lebanese Army -SLA), οι μαρωνιτικές πολιτοφυλακές, η Συρία, άλλες ξένες κυβερνήσεις και υπηρεσίες πληροφοριών⁴¹ και οι παλαιστινιακές οργανώσεις πλήρως υπό τον έλεγχο ξένων δυνάμεων (Sa'iqqa, ALF, Abu Nidal Organization).⁴²

⁴⁰ Βλ. για παράδειγμα Abu-Haidar, Najib. "The Seven Contradictions", *al-Nahar* (April 20, 1975) και τη συνέντευξη του Dr. Nabil Sha'ath, επικεφαλής του Κέντρου Σχεδιασμού της PLO στη Βηρυτό, πάλι στην εφημερίδα *al-Nahar* (May 4, 1975). Και τα δύο παρατίθενται στο "Serious Clashes over the Palestinians in Lebanon." *Journal of Palestine Studies* 4 (4): 148, 153

⁴¹ Υπολογίζεται ότι 17 διαφορετικές ξένες υπηρεσίες πληροφοριών δραστηριοποιούνταν με κάποιον τρόπο στο Λίβανο (Nasr, 1990: 6)

⁴² Στους παραπάνω θα μπορούσαν να προστεθούν και διάφορες λιβανικές οργανώσεις που κατά καιρούς συγκρούονταν με την PLO. Ωστόσο, οι οργανώσεις αυτές αν και συνέβαλαν στη φθορά της πολιτικο-στρατιωτικής δομής της PLO δεν αποτελούσαν στρατηγική απειλή αλλά αντίθετα οι εντάσεις μεταξύ τους οφείλονταν σε ιδεολογικές διαφορές, επιχειρησιακές και τακτικές διαφωνίες, παραβιάσεις ζωνών ελέγχου και συχνά προσωπικές κόντρες μεταξύ των μελών τους. Μερική εξαίρεση αποτελούσε η Amal που αποτέλεσε ουσιαστική πρόκληση για την PLO στο νότιο Λίβανο και αργότερα έπαιξε σημαντικό ρόλο στην παρεμπόδιση της προσπάθειας της PLO για ανασύσταση της βάσης, στα μέσα της δεκαετίας του '80 (Πόλεμος των Στρατοπέδων). Εντούτοις, η πρόκληση της Amal ήταν σε μεγάλο βαθμό προϊόν αφενός της συριακής επιρροής και αφετέρου της προσπάθειάς της να προστατέψει τη συιτική κοινότητα και να ενδυναμώσει τη θέση της μέσα σε αυτή. Τέλος, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι δε συμπεριλαμβάνονται παλαιστινιακές οργανώσεις όπως το PFLP, το DFLP και το PFLP-GC οι οποίες συχνά συγκρούονταν με την Φατάχ. Οι συγκρούσεις αυτές ήταν απόρροια των διαφωνιών μέσα στο παλαιστινιακό στρατόπεδο και παρόλο που η «εχθρότητα» αυτών των ομάδων συχνά υποδαυλιζόταν από περιφερειακές δυνάμεις οι οποίες και συνέβαλαν

4.3.1 Η ισραηλινή αντιεξέγερση

Το Ισραήλ, στα πλαίσια της σύγκρουσής του με το παλαιστινιακό κίνημα, χρησιμοποίησε όλο το φάσμα των πιθανών μεθόδων αντιεξέγερσης: από την κατασκευή περίφραξης κατά μήκος των συνόρων, τη χρήση τοπικού πληθυσμού ως ομάδες περιφρούρησης και τις μικρής κλίμακας αεροπορικές επιχειρήσεις έως και τις εκτεταμένες χερσαίες επεμβάσεις και την κατάληψη εδάφους. Η κλιμάκωση της ισραηλινής αντιεξέγερσης συνδέεται άμεσα με τις εξελίξεις στο Λίβανο και συγκεκριμένα την αποδυνάμωση και την κατάρρευση του κράτους και όχι τόσο με το μέγεθος και την ένταση της παλαιστινιακής διασυννοριακής (και όχι μόνο) ένοπλης δράσης.⁴³ Με άλλα λόγια ο παράγοντας της ευκαιρίας, όπως διαμορφώθηκε από τη μετάβαση του Λιβάνου από αδύναμο σε αποτυχημένο κράτος, καθόρισε σε μεγάλο βαθμό το είδος και την έκταση της ισραηλινής αντιεξέγερσης.⁴⁴

Στο διάστημα προ του εμφυλίου, το Ισραήλ κατέφυγε στις περιορισμένης έκτασης επιδρομές στο νότιο Λίβανο, τις καταδρομικές επιχειρήσεις για την εξουδετέρωση συγκεκριμένων στόχων βαθύτερα στο έδαφος του Λιβάνου και την ενδυνάμωση της φύλαξης των συνόρων. Σε αντίθεση με τα ιορδανικά σύνορα όπου οι εργασίες για την κατασκευή φράχτη ξεκίνησαν το 1968, στο Λίβανο, αφενός λόγω της περιορισμένης ακόμα δράσης των ανταρτών και αφετέρου εξαιτίας της τραχύτητας του εδάφους, ξεκίνησαν μόλις το 1970 (Sayigh, 1997: 202-3). Ο φράχτης στο πέρασμα των ετών θα πάρει τη μορφή ενός πολύ-επίπεδου αμυντικού συμπλέγματος αποτελούμενου από ηλεκτρικό συρματοπλέγμα με εξελιγμένους αισθητήρες,

στη χρηματοδότησή τους, οι οργανώσεις αυτές ήταν σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητες και διέθεταν αυτόνομο σύστημα λήψης αποφάσεων. Ως εκ τούτου, είναι ορθότερο η πρόκλησή τους να μην εξεταστεί ως αντιεξέγερση αλλά να αναλυθεί στα πλαίσια της οργανωτικής διάστασης και συγκεκριμένα του ελέγχου και της διοίκησης που επέτρεπε η διασυννοριακή βάση στο παλαιστινιακό κίνημα.

⁴³ Οι επιθέσεις στο ισραηλινό έδαφος στην ουσία μειώνονταν. Για μια αναλυτική περιγραφή βλ. παρακάτω την ενότητα «4.4.3.6 Διασυννοριακές Επιθέσεις».

⁴⁴ Η εξέλιξη αυτή αποτυπώνεται ευκρινώς στις δηλώσεις των Ισραηλινών αξιωματούχων κατά την περίοδο αυτή. Το 1969 ο εκπρόσωπος τύπου του Ισραήλ επικαλούταν το δικαίωμα της νόμιμης αυτοάμυνας λέγοντας ότι αν ο Λίβανος δεν έχει τα μέσα να επιβάλει την κατάπαυση πυρός στα σύνορα τότε δε θα πρέπει να διαμαρτύρεται όταν το Ισραήλ κάνει χρήση του δικαιώματός του (Sayigh, 1997: 190-1). Το 1972 (μετά τις επιθέσεις στο Μόναχο) ο Moshe Dayan (τότε Υπουργός Άμυνας) δήλωσε ότι το Ισραήλ εγκαταλείπει την πολιτική αντιποίνων και πλέον υιοθετεί τις προληπτικές επιθέσεις εναντίον της PLO (Byrnen, 1990: κεφ. 3). Την αλλαγή αυτή επιβεβαίωσε το 1979 ο τότε Υπουργός Άμυνας Ezer Weizman (Reilly, 1982: 19; Ryan, 1982: 28). Το 1981, ενώ ήδη στο ισραηλινό επιτελείο γίνονταν συζητήσεις για μια εκτεταμένη χερσαία επιχείρηση, ο εκπρόσωπος τύπου του Ισραηλινού στρατού δήλωνε ευθαρσώς: «Είμαστε οι επιτιθέμενοι. Διαπερνούμε τα υποτιθέμενα σύνορα του υποτιθέμενου κυρίαρχου κράτους του Λιβάνου και τους κνηγάμε όπου και αν βρίσκονται.» (Ryan, 1982: 28). Στα τέλη του ίδιου έτους -έξι μήνες πριν την επέμβαση- ο πρωτεργάτης του πολέμου του 1982, Ariel Sharon, προμήνυε τη δημιουργία ουδέτερης ζώνης επειδή, όπως ισχυριζόταν, «ήταν σαφές ότι η λιβανική κυβέρνηση δεν πρόκειται να κάνει τίποτα για να σταματήσει την τρομοκρατία», προσθέτοντας ότι «μια τέτοια ζώνη προφανώς θα σήμαινε την προσάρτηση τμήματος του εδάφους του Λιβάνου» (Jansen, 1983: 120-1).

ναρκοπέδια, παρατηρητήρια και περιπόλους⁴⁵ (Eshel, 1997: 42; Eshel, 2001: 80; Hamilton, 1985). Οι τεχνολογικές καινοτομίες που εισήγαγαν οι Ισραηλινοί επέλυσε κάποια από τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι Βρετανοί όταν, κατά τη διάρκεια της Εξέγερσης του 1936, προσπάθησαν με αντίστοιχες μεθόδους αλλά χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία λόγω της τοπογραφίας της περιοχής, να σφραγίσουν τα σύνορα με το Λίβανο έναντι των επιδρομών (Eshel, 2001: 76). Ωστόσο, παρά τη σχετική αποτελεσματικότητα της συνοριακής αντιεξέγερσης στη μείωση των διεισδύσεων στο ισραηλινό έδαφος (Hamilton, 1985) αυτή δεν παρείχε λύσεις στις διεισδύσεις από αέρος και θαλάσσης και στις επιθέσεις που δεν απαιτούσαν την είσοδο σε ισραηλινό έδαφος: διασυνοριακά πυρά ή επιθέσεις σε ισραηλινούς στόχους εκτός Ισραήλ.

Μία από τις μεθόδους που χρησιμοποίησε το Ισραήλ για να «εκδικηθεί» αυτού του είδους τις επιθέσεις και να αποτρέψει μελλοντικές ήταν οι δολοφονίες στελεχών της PLO με τη χρήση ομάδων κρούσης, παγιδευμένων αυτοκινήτων και επιστολών. Αν και δεν ήταν πάντα εύκολο να προσδιοριστεί ο αυτουργός των επιθέσεων, δεκάδες στελέχη των παλαιστινιακών οργανώσεων δολοφονήθηκαν ή τραυματίστηκαν από επιθέσεις που αποδίδονται στο Ισραήλ (Khalidi, 2007: 163, 257; Sayigh, 1997: 310).⁴⁶ Ο Λίβανος δεν ήταν το αποκλειστικό πεδίο των ισραηλινών αντεκδικήσεων αλλά το γεγονός ότι ο Abu Iyad, όταν μετά το Μόναχο κατέστη ο νούμερο ένα στόχος της ισραηλινής αντιεξέγερσης, απέφυγε τελείως τη Βηρυτό (Sayigh, 1997: 310) είναι ενδεικτικό της περιορισμένης ασφάλειας που παρείχε η βάση στο Λίβανο.⁴⁷

Παράλληλα με τις στοχευμένες δολοφονίες, το Ισραήλ σταδιακά κατέφευγε όλο και περισσότερο στα ανταποδοτικά –διασυνοριακά- πυρά, τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς και τις περιορισμένες χερσαίες επιχειρήσεις (ενίοτε και βαθύτερα στο έδαφος του Λιβάνου με τη χρήση αερομεταφερόμενων δυνάμεων). Οι επιχειρήσεις αυτές δεν αποσκοπούσαν τόσο στην

⁴⁵ Η ισραηλινή συνοριοφυλακή στελεχώνεται κατά βάση από Δρούζους και Εβραίους με καταγωγή από αραβικές χώρες καθώς διαθέτουν το πλεονέκτημα της γνώσης της αραβικής γλώσσας (Katiz & Russell, 1985: 39-40).

⁴⁶ Για λόγους αποτελεσματικότητας, επιχειρήσεις για την εξουδετέρωση συγκεκριμένων στελεχών πραγματοποιούνταν από Ισραηλινούς πράκτορες. Την εκτέλεση βομβιστικών επιθέσεων, ιδιαίτερα συνηθισμένων στο Λίβανο κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, αναλάμβαναν οι Μαρωνίτες σύμμαχοι του Ισραήλ, συχνά με τη βοήθεια, σε επίπεδο πληροφοριών και υλικού, του Τελ Αβίβ. Η ταυτοποίηση των δραστών ήταν εξαιρετικά δύσκολη και η εμπλοκή του Ισραήλ ήταν δυνατόν να τεκμηριωθεί μόνο έμμεσα: π.χ. χρήση πυροκροτητών ή εκρηκτικής ύλης ισραηλινής κατασκευής ή ομολογίες –συνήθως υπό πίεση- υπόπτων.

⁴⁷ Αντίστοιχα συμπεράσματα μπορούσαν να εξαχθούν και από την επιχείρηση «Spring of Youth» (Απρίλιος 1973) κατά την οποία ισραηλινοί κομάντος σε μια συντονισμένη και εξαιρετικά περίπλοκη επιχείρηση κατάφεραν να δολοφονήσουν στη Βηρυτό τρία υψηλόβαθμα στελέχη της PLO (Kamal Nasser, Muhammad Youssef Najjar και Kamal 'Udwan). Η επιχείρηση αυτή πέρα από τις επιφυλάξεις για την ικανότητα των λιβανικών δυνάμεων ασφαλείας να προστατέψουν την PLO (Siklawi, 2010: 605-6) δημιούργησε και ερωτήματα για τη βούλησή τους να το πράξουν, δημιουργώντας υπόνοιες για πιθανή συνέργεια υψηλόβαθμων Μαρωνιτών (Sharif, 1978).

πρόκληση απωλειών στις τάξεις των Παλαιστινίων όσο στο να τους διατηρήσουν εκτός ισορροπίας και υπό συνεχή πίεση (Sayigh, 1983α: 27), κάνοντας έτσι σαφές ότι δεν είναι ασφαλείς στη διασυνοριακή τους βάση. Ταυτόχρονα, απέβλεπαν σε μια μορφή έμμεσης αποτροπής μέσω μιας στρατηγικής αρνητικού εξαναγκασμού σύμφωνα με την οποία το κράτος του Λιβάνου θα κατέβαλε μεγαλύτερες προσπάθειες να καταστείλει τη δράση των ανταρτών προκειμένου να σταματήσουν οι επιθέσεις εναντίον του εδάφους του (Weinberger, 1986: 275-6).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, οι ισραηλινές επιθέσεις είχαν ως αποδέκτη τον άμαχο πληθυσμό, ο οποίος, ειδικά στο νότιο Λίβανο, πέρα από τους εκατοντάδες νεκρούς και τους χιλιάδες τραυματίες είχε να αντιμετωπίσει και τη διατάραξη της οικονομικής ζωής που επέφεραν οι ισραηλινές επιθέσεις, οδηγώντας τουλάχιστον 150.000 ανθρώπους (το 1/5 του πληθυσμού της περιοχής) σε εσωτερική μετανάστευση (Brynen, 1990: κεφ. 3). Ο στόχος ήταν ο πληθυσμός αυτός είτε να ασκήσει πιέσεις στην κυβέρνηση να καταστείλει τη δράση των ενόπλων ή –δευτερευόντως- να αποσύρει τη στήριξή του προς τους αντάρτες.

Εν τέλει, το πρώτο σκέλος της «εξαναγκαστικής διπλωματίας» του Ισραήλ δεν ευοδώθηκε. Οι παραβιάσεις της κυριαρχίας του Λιβάνου, από το ήδη υψηλό ποσοστό των - κατά μέσο όρο- 1,4 την ημέρα στο διάστημα 1968-74, αυξήθηκαν στις 7 το 1974 και εκτινάχθηκαν στις 17 στο διάστημα Ιανουάριος - Αύγουστος 1975 (Brynen, 1990: κεφ. 3, 4). Ωστόσο, υπό το βάρος των εσωτερικών του αντιφάσεων, που ενέτειναν οι ισραηλινές επιθέσεις, το κράτος του Λιβάνου αντί να κινηθεί εναντίον των ανταρτών, κατέρρευσε. Εντούτοις, το δεύτερο σκέλος της αποδείχτηκε κρίσιμο κατά τη δεύτερη φάση της ισραηλινής αντιεξέγερσης όπου πλέον οι ισραηλινές δυνάμεις ασφαλείας ενεργούσαν στα πλαίσια ενός «επισήμως» αποτυχημένου κράτους.

Από το 1975, η αντιεξέγερση του Ισραήλ εμπλουτίστηκε με την προσθήκη εκούσιων (μαρωνιτικές πολιτοφυλακές) και ακούσιων (ο άμαχος πληθυσμός στο νότιο Λίβανου) συμμάχων που αφενός απέκλεισαν σε μεγάλο βαθμό την πρόσβαση των ανταρτών στη συνοριακή ζώνη και αφετέρου συνέτειναν στην αυξανόμενη ανασφάλεια στην οποία περιήλθε το παλαιστινιακό κίνημα. Οι σχέσεις των Μαρωνιτών με το Ισραήλ υπήρξαν αντικείμενο έντονης φημολογίας για πολλά χρόνια.⁴⁸ Σε κάθε περίπτωση οι επαφές αυτές πήραν

⁴⁸ Η φημολογία αυτή εδραζόταν στην κατηγορία που πρόσαπταν στους Μαρωνίτες ότι ποτέ δεν αποποιήθηκαν πραγματικά τη φιλο-δυτική τους ταυτότητα και ως εκ τούτου μια συμμαχία με τον εκπρόσωπο των δυτικών συμφερόντων στην περιοχή, το

ολοκληρωμένη μορφή μετά το 1975. Σύντομα τη θέση των πρώτων μυστικών επαφών πήραν οι ημι-επίσημες συναντήσεις μεταξύ Ισραηλινών αξιωματούχων και στελεχών των μαρωνιτικών κομμάτων και πολιτοφυλακών, κυρίως το LNP του Chamoun και τους Φαλαγγίτες του Gemayel (Katz & Russell, 1985: 7; Sayigh, 1997: 386). Καρπός των συναντήσεων αυτών ήταν η οικονομική και στρατιωτική βοήθεια (της τάξης των \$100 εκατ. μόνο για το 1976) που προσέφερε το Ισραήλ στους Μαρωνίτες, προς χρήση στη σύγκρουσή τους με τους Παλαιστίνιους και τους συμμάχους τους (Khalidi, 1979: 91; Weinberger, 1986: 284-5; Katz & Russell, 1985: 7; Brynen, 1990: κεφ. 4).

Στο επίκεντρο του ισραηλινού ενδιαφέροντος, όπως ήταν αναμενόμενο, βρισκόταν ο νότιος Λίβανος. Οι επαφές, μετά τη διάλυση του λιβανικού στρατού, των στρατιωτών της μικρής μαρωνιτικής πόλης al-Qulayaa με το Ισραήλ (Weinberger, 1986: 286; Brynen, 1990: κεφ. 4), έθεσαν το προηγούμενο αφενός για την εκδήλωση της πολιτικής «καλής γειτονίας» (Good Fence), που αποσκοπούσε στο να κερδίσει τις καρδιές και τη σκέψη των κατοίκων της περιοχής, και αφετέρου για την ανάπτυξη στη συνοριακή ζώνη πολιτοφυλακών εξαρτημένων για την επιβίωσή τους και υπό τον πλήρη έλεγχο του Ισραήλ. Το καλοκαίρι του 1976 το Τελ Αβίβ άνοιξε το πρώτο συνοριακό πέρασμα, επιτρέποντας στους κατοίκους να λάβουν ιατρική φροντίδα σε κλινική που φτιάχτηκε στη συνοριακή ζώνη ειδικά για αυτόν τον σκοπό (Cobban, 1984: 73). Πέρα από τις ιατρικές υπηρεσίες που στην πορεία επεκτάθηκαν και αποτέλεσαν το σημείο αναφοράς της ισραηλινής μαλακής ισχύος στο Λίβανο, η πολιτική «καλής γειτονίας» περιλάμβανε μεταξύ άλλων τη διανομή τροφίμων και καυσίμων, την αποστολή διαφόρων συμβούλων, την ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων και την έκδοση αδειών εργασίας για το Ισραήλ (μετά από ενδελεχή εξέταση των υποψηφίων από τις ισραηλινές δυνάμεις ασφαλείας). (Beydoun, 1992: 41; Weinberger, 1986: 287)

Η πολιτική «καλής γειτονίας» κατέστη εφικτή και απέδωσε τους αναμενόμενους –για το Ισραήλ– καρπούς εξαιτίας μεν της κατάρρευσης των κρατικών υπηρεσιών και του χάους που επικράτησε λόγω του εμφυλίου αλλά εξίσου υπεύθυνη ήταν και η εγκατάλειψη της περιοχής από τις παλαιστινιακές δυνάμεις. Ενώ η PLO και οι σύμμαχοί της στο LNM είχαν στραμμένη

Ισραήλ, ήταν διακαής επιθυμία τους. Αντίστοιχα, το Ισραήλ φέρεται να επιθυμούσε τη δημιουργία ενός Μαρωνιτικού κράτους (στην οποία ήταν πρόθυμο να συνεισφέρει) που θα αποτελούσε φυσικό σύμμαχο του Τελ Αβίβ σε μια περιοχή όπου επικρατούσαν οι Άραβες Μουσουλμάνοι (Farsoun & Wingerter, 1981: 104). Για μια πιο αναλυτική καταγραφή των σχέσεων του Ισραήλ με τους Μαρωνίτες βλ. (Hamizrachi, 1988). Για μια ισραηλινή –κριτική– αποτίμηση της σχέσης της Μοσάντ με τις χριστιανικές πολιτοφυλακές βλ. (Hecht, 1983).

την προσοχή τους στον εμφύλιο και μετέφεραν για τις ανάγκες της σύγκρουσης τις δυνάμεις τους από το νότο, το προκύπτον κενό καλυπτόταν από το Ισραήλ και το φιλο-ισραηλινό SLA που σχηματίστηκε εκείνο το διάστημα.⁴⁹ Το Ισραήλ γνωρίζοντας τις εγγενείς αδυναμίες και τις ανυπέβλητες δυσκολίες που μια χριστιανική στρατιωτική δύναμη αντιμετώπιζε στο νότιο Λίβανο, φρόντισε να εφοδιάσει τον Saad Haddad με κάθε δυνατή βοήθεια.⁵⁰ Ευνοϊκά για το SLA λειτούργησε και ο ορισμός της «κόκκινης γραμμής» από το Ισραήλ, δηλαδή της νοητής γραμμής από τη Σιδώνα έως το νότιο άκρο της κοιλάδας Beqa'a που οριοθετούσε το σημείο μέχρι το οποίο ήταν αποδεκτές από το Τελ Αβίβ οι επιχειρήσεις του συριακού στρατού. Αν και η «κόκκινη γραμμή» κατά βάση αποσκοπούσε στο να κρατήσει τα συριακά στρατεύματα μακριά από τα σύνορα, ο περιορισμός των συγκρούσεων βορείως της γραμμής έδινε στο SLA το περιθώριο να επεκτείνει τον εδαφικό έλεγχό.

Έτσι, ενώ η πρώτη φάση του εμφυλίου πλησίαζε στο τέλος της, το SLA κατάφερε να καταλάβει στρατηγικά σημεία με βασικότερο το Marjayoun, το οποίο διέσχιζε ο οδικός άξονας απ' όπου περνούσαν οι γραμμές ανεφοδιασμού της PLO συνδέοντας τις βάσεις τους στην περιοχή Arqub στο νοτιο-ανατολικό Λίβανο με τα λιμάνια στο νοτιο-δυτικό τμήμα της χώρας (Cobban, 1984: 82). Επίσης, η κατάληψη του Marjayoun δημιουργούσε τον κίνδυνο διασύνδεσης των δυνάμεων του SLA με τις μαρωνιτικές δυνάμεις που ήλεγχαν το Jezzine, μερικά χιλιόμετρα βορειότερα (Sayigh, 1997: 411). Προσπάθειες για τη δημιουργία μιας συνεχούς μαρωνιτικής ζώνης έγιναν στις αρχές του 1977, αλλά δεν τελεσφόρησαν μετά από οργανωμένη αντεπίθεση του LNM και της PLO, οι οποίες ανακατέλαβαν ορισμένες περιοχές και έφτασαν μέχρι τα περίχωρα του Marjayoun, χωρίς όμως να προχωρήσουν, είτε από φόβο να μην προκαλέσουν μια ισραηλινή επέμβαση στο πλευρό του SLA (Sayigh, 1997: 417-8) ή μετά από πίεση της Συρίας για τους ίδιους λόγους (Brynen, 1990: κεφ. 5). Σε κάθε περίπτωση, ήταν πλέον σαφές ότι εις το εξής η PLO, σε κάθε της κίνηση στο Λίβανο, έπρεπε να λαμβάνει υπόψη της τόσο το Ισραήλ όσο και τη Συρία. Βρισκόμενη κυριολεκτικά μεταξύ σφύρας και άκμονος η PLO είχε επιπλέον να αντιμετωπίσει την αυξανόμενη δυσαρέσκεια του τοπικού πληθυσμού που ανοιχτά πλέον ζητούσαν την απομάκρυνση των ανταρτών, προκειμένου να πάψουν οι συγκρούσεις και τα ισραηλινά αντίποινα. Επωφελημένος της κατάστασης ήταν πάλι

⁴⁹ Τον κίνδυνο που ελλόχευε επισήμανε το Κέντρο Σχεδιασμού της PLO σε μια ειδική έκθεση που απηύθυνε στον Αραφάτ τον Σεπτέμβριο του 1976 χωρίς όμως κάποιο αποτέλεσμα (Sayigh, 1997: 410-1).

⁵⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μεταφορά Μαρωνιτών στρατιωτών από το λιμάνι Junya του βόρειου Λιβάνου, δια θαλάσσης και μέσω του Ισραήλ, στο νότιο Λίβανο προκειμένου να ενισχυθούν οι θέσεις του SLA (Beydoun, 1992: 42; Sayigh, 1997: 411)

ο SLA που, σε μια προσπάθεια να αποτινάξει και το στίγμα της αμιγώς μαρωνιτικής δύναμης, επιχείρησε να κεφαλαιοποιήσει τη δυσαρέσκεια στρατολογώντας τους Σίτες της περιοχής, με αποτέλεσμα μέχρι τα τέλη του '70 να αποτελούν το 40-50% της βάσης του SLA (Beydoun, 1992: 45-6).

Ο εμφύλιος του Λιβάνου, ωστόσο, δε διευκόλυνε μόνο τη δια αντιπροσώπων εμπλοκή του Ισραήλ αλλά επέτρεψε και την κλιμάκωση της αντιεξέγερσης σε στρατιωτικό επίπεδο. Στις περιορισμένης έκτασης επιχειρήσεις –αεροπορικές και χερσαίες- στο εσωτερικό του Λιβάνου, που χαρακτήρισαν την προηγούμενη περίοδο, προστέθηκαν οι ευρείας κλίμακας στρατιωτικές επεμβάσεις, με κυριότερες αυτές του 1978 (Operation Litani) και του 1982 (Operation Peace for Galilee). Η κατάρρευση του Λιβάνου και κυρίως του λιβανικού στρατού σε συνδυασμό με την επέμβαση της Συρίας και τον περιορισμό των συριακών δυνάμεων βορείως της «κόκκινης γραμμής» δημιουργούσε τις προϋποθέσεις οι επεμβάσεις αυτές να συνεπάγονται λιγότερες διεθνείς επιπλοκές (Reilly, 1982: 17). Επίσης, σε αντίθεση με την Ιορδανία, όπου η μία μεγάλη επέμβαση που επιχειρήθηκε (Operation Inferno -Μάχη του Karameh) ήρθε αντιμέτωπη με τη σθεναρή αντίσταση των ιορδανικών δυνάμεων, στο Λίβανο οι δυνάμεις της PLO κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν μόνοι τους τον ισραηλινό στρατό το 1978 και με ελάχιστη έως ανύπαρκτη βοήθεια από τη Συρία το 1982.⁵¹

Η αφορμή για την επιχείρηση Litani, δόθηκε στις 11 Μαρτίου όταν μια ομάδα ανταρτών εισήλθε δια θαλάσσης⁵² στο Ισραήλ και κατέλαβε λεωφορείο με ομήρους, πολλοί εκ των οποίων σκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια της καταδίωξης και της ανταλλαγής πυρών που ακολούθησε (Cobban, 1984: 97-8). Τρεις μέρες μετά την επίθεση, ισραηλινά στρατεύματα εισήλθαν στον νότιο Λίβανο με τον δεδηλωμένο στόχο να καταλάβουν μια ζώνη 10χλμ κατά μήκος των συνόρων ως μέτρο αποτροπής ανάλογων επιθέσεων. Ωστόσο, κατά την εξέλιξη της επιχείρησης ο ισραηλινός στρατός κινήθηκε βορειότερα, φτάνοντας έως τον ποταμό Litani (περίπου 30χλμ από τα σύνορα), καταλαμβάνοντας έτσι πάνω από το ένα δέκατο του εδάφους του Λιβάνου (Beydoun, 1992: 44).

⁵¹ Το 1982, η Συρία αντιμετώπισε με μεγάλη αυτοσυγκράτηση την ισραηλινή επέμβαση. Όταν, μάλιστα, υπέστη συντριπτικές ήττες στο έδαφος και στον αέρα, στην ουσία υποχώρησε στην κοιλάδα Beqa'a.

⁵² Το γεγονός ότι δεν εισήλθαν διαμέσου των χερσαίων συνόρων είναι ενδεικτικό των δυσκολιών που αντιμετώπιζαν πλέον οι Παλαιστίνιοι στη συνοριακή ζώνη.

Από επιχειρησιακής άποψης, το Ισραήλ έκανε εκτεταμένη χρήση του πεζικού, το οποίο προωθούταν με αργούς ρυθμούς, σαρώνοντας τις περιοχές των οποίων την αντίσταση είχαν «μαλακώσει» νωρίτερα το πυροβολικό και η αεροπορία (Sayigh, 1983: 29). Η προσέγγιση αυτή, αν και είχε ως αποτέλεσμα μεγάλες απώλειες στις τάξεις των Ισραηλινών, υποδήλωνε ότι αφενός δε βιαζόταν υπό τον φόβο μιας διεθνούς ή συριακής αντίδρασης και αφετέρου ήθελε να εκκαθαρίσει τη ζώνη αυτή πλήρως από την παλαιστινιακή παρουσία. Παρά την υιοθέτηση στις 19 Μαρτίου του Ψηφίσματος 425 από τον ΟΗΕ που καλούσε το Ισραήλ να θέσει τέρμα στις επιχειρήσεις και να αποχωρήσει από το κατεχόμενο έδαφος, ο IDF συμμορφώθηκε ως το πρώτο σκέλος μόνο όταν έφτασε στις όχθες του Litani. Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος, παρά τους φόβους ότι η κατοχή θα ήταν μόνιμη⁵³, τα ισραηλινά στρατεύματα αποχώρησαν τμηματικά από την περιοχή. Ωστόσο, κατά το τελικό στάδιο της απόσυρσης (Ιούνιος 1978), αντί να μεταβιβάσει τον έλεγχο της ζώνης των 10 χλμ. κατά μήκος των συνόρων στη διεθνή δύναμη (UNIFIL), που σύμφωνα με το Ψήφισμα 425 θα περιπολούσε τις περιοχές απ' όπου αποχωρούσε το Ισραήλ, αντίθετα την παρέδωσε στο SLA (Reilly, 1982: 17).

Το Ισραήλ δεν έβλεπε θετικά την ανάπτυξη των 6.000 κυανόκρανων της UNIFIL, θεωρώντας ότι δε θα έχει κανένα αποτέλεσμα στον περιορισμό των διασυνοριακών επιθέσεων και θα θέσει εμπόδια στην ισραηλινή αντιεξέγερση.⁵⁴ Στην πραγματικότητα, όμως, ο ρόλος της UNIFIL θα αποδειχτεί μικρής σημασίας και αν κάποιος ζημιώθηκε από την παρουσία της, αυτή ήταν η PLO. Η απόσταση που χώριζε τις παλαιστινιακές δυνάμεις από τα σύνορα αυξήθηκε με την προσθήκη της διεθνούς δύναμης και υπήρχε μόλις ένα άνοιγμα οχτώ χιλιομέτρων στο οποίο όμως και πάλι η PLO δεν είχε πρόσβαση στα σύνορα αλλά έβρισκε απέναντί της τις δυνάμεις του SLA (Sayigh, 1997: 428). Η σχέση της PLO με τη UNIFIL διεπόταν, σε μεγάλο βαθμό, από διάθεση συνεργασίας⁵⁵ που σε συνδυασμό με την αδυναμία της UNIFIL να επιβληθεί

⁵³ Οι φόβοι αυτοί εδράζονταν στο γεγονός ότι το Ισραήλ ανέκαθεν θεωρούσε τα υφιστάμενα σύνορα ανεπαρκή. Οι Ισραηλινοί ασπάζονταν τη βρετανική θέση που στις πρώιμες ακόμα συζητήσεις για την οριοθέτηση των υπό Βρετανική και Γαλλική Εντολή εδαφών, προέκριναν τη χάραξη των συνόρων κατά μήκος του ποταμού Litani, τις πηγές του Banias και τις πλαγιές του όρους Hermon. Κατά αυτόν τον τρόπο, οι Βρετανοί -και έπειτα οι Ισραηλινοί- θέλησαν να διασφαλίσουν μια συνοριογραμμή με «υπερασπίσματα» φυσικά όρια και πολύτιμους φυσικούς πόρους (Eshel, 2001: 73-4; Sayigh, 1994: 18).

⁵⁴ Για τις επιφυλάξεις του Ισραήλ σχετικά με τη UNIFIL και την πρόκριση της μεταβίβασης του ελέγχου του εδάφους σε μια «τοπική αρχή» βλ. ενδεικτικά τον ισραηλινό τύπο της εποχής εκείνης. "The Invasion of Lebanon". 1978. *Journal of Palestine Studies* 7 (4): 133-4

⁵⁵ Το πνεύμα συνεργασίας απέρρευε από τη συζήτηση που γινόταν στους κόλπους της PLO για το πώς η ανάπτυξη των δυνάμεων της UNIFIL επηρεάζει τη θέση της. Πέρα από αυτούς που έβλεπαν τις αρνητικές επιπτώσεις που θα είχε στις διασυνοριακές επιθέσεις, υπήρχαν εκείνοι που εξέφραζαν την άποψη ότι η συνεργασία με τη UNIFIL θα συνέβαλε στη διεθνή νομιμοποίηση της οργάνωσης, παρουσιάζοντας της την ευκαιρία να επιδείξει την αξιοπιστία της ως συνομιλήτης και διαπραγματευτής. (Brynen, 1990: κεφ. 5)

επέτρεψε στην πρώτη να αναπτυχθεί σε θέσεις υπό τον τυπικό έλεγχο της δεύτερης. Εντούτοις, η αποτίμηση του έργου της UNIFIL, στα πρώτα χρόνια από την εδραίωσή της, δείχνει ότι ήταν περισσότερο αποτελεσματική στην αντιμετώπιση των παραβιάσεων από την παλαιστινιακή πλευρά σε σχέση με τις παραβιάσεις αλλά και τις επιθέσεις εναντίον της από το Ισραήλ και το SLA. (Brynen, 1990: κεφ. 5; Cobban, 1984: 112) Η αδυναμία της θα φανεί σε όλο της το μέγεθος, τον Ιούνιο του 1982, όταν τα ισραηλινά στρατεύματα θα προελάσουν μέσα από τα σημεία ελέγχου της UNIFIL, δημιουργώντας προς στιγμήν σύγχυση στην παλαιστινιακή πλευρά που, παρακολουθώντας από τα φυλάκια τους τις κινήσεις των αρμάτων, θεώρησαν ότι ανήκαν σε δυνάμεις της UNIFIL (Sayigh, 1997: 524).

Ο πόλεμος του 1982 παρουσίαζε διαφορές σε σχέση με την επέμβαση του 1978 και αποτελούσε μια άνευ προηγουμένου κλιμάκωση της ισραηλινής αντιεξέγερσης, τόσο από την άποψη των σκοπών και των χρησιμοποιούμενων μέσων όσο και της εκτέλεσής της. Σε αντιδιαστολή με το 1978, η επιχείρηση «Peace for Galilee» το 1982 δεν αποτελούσε αντίποινα για κάποια επίθεση της PLO. Αντίθετα, η απόφαση είχε ληφθεί αρκετούς μήνες νωρίτερα και, μάλιστα, το Ισραήλ δεν έκανε κάποια ιδιαίτερη προσπάθεια να κρύψει τις προθέσεις του, υποδηλώνοντας έτσι ότι θεωρούσε ότι μπορούσε να επιχειρεί στο Λίβανο κατά το δοκούν.⁵⁶ Στο διάστημα αυτό το στρατιωτικό επιτελείο είχε το χρόνο να εξετάσει διάφορα σχέδια επέμβασης.⁵⁷ Η επιλογή της ευρείας επέμβασης σηματοδοτούσε την επιθυμία του Ισραήλ να εξουδετερώσει όχι μόνο τις βάσεις στο νότο αλλά όλη την πολιτικο-στρατιωτική υποδομή της PLO στο Λίβανο και κατά προέκταση την ιδιότητά της ως εκπρόσωπο των απανταχού Παλαιστινίων -και κυρίως στα Κατεχόμενα Εδάφη- (Dessouki, 1988: 16) ή τουλάχιστον να την αποδυναμώσει σημαντικά, αφήνοντας τα αραβικά κράτη (κυρίως η Συρία) να επιφέρουν τη χαριστική βολή (Brynen, 1990: κεφ. 7).

⁵⁶ Γνωρίζοντας τις προθέσεις του Ισραήλ, η PLO προσπάθησε με κάθε μέσο να διατηρήσει την κατάπαυση πυρός που είχε θέσει τέρμα στη σύντομη κλιμάκωση του προηγούμενου Ιουλίου (Sayigh, 1997: 505-8). Το Ισραήλ στην προσπάθειά του να βρει την αναγκαία αφορμή για να επέμβει, διευρυνε την ερμηνεία των όρων της εκεχειρίας, δηλώνοντας ότι παραβίασή τους συνιστά και οι συγκρούσεις των Παλαιστινίων και των συμμαχικών τους δυνάμεων με το SLA όπως και οι παλαιστινιακές επιθέσεις σε άλλα μέτωπα του Ισραήλ ή στο εξωτερικό, ακόμα και αν ευθύνονται για αυτές περιθωριακές παλαιστινιακές ομάδες και όχι η PLO (κάτι που εν τέλει συνέβη όταν ο Ισραηλινός πρέσβης στο Λονδίνο τραυματίστηκε σοβαρά μετά από επίθεση της ομάδας Abu Nidal). Το Ισραήλ που δεν έκρυβε τις προθέσεις του έφτασε στο σημείο να κινητοποιήσει τις δυνάμεις του όταν σημειώθηκε έκρηξη σε ελληνικό πλοίο με προορισμό το Ισραήλ αλλά τελικά αποδείχτηκε ότι οφειλόταν σε μηχανική βλάβη ενώ ο Rafael Eitan σε άλλη περίπτωση δήλωσε ότι ακόμα και το πέταγμα πετρών στα Κατεχόμενα συνιστούσε παραβίαση της εκεχειρίας. (Brynen, 1990: κεφ. 6; Sayigh, 1997: 518)

⁵⁷ Τα τρία βασικότερα περιλάμβαναν πρώτον, μια επανάληψη της επιχείρησης Litani, το οποίο όμως γρήγορα απορρίφθηκε ως ανεπαρκές, δεύτερον, την κατάληψη μιας ζώνης 40 χιλιομέτρων ώστε να καλύψει το βεληνεκές του παλαιστινιακού πυροβολικού, που τον προηγούμενο χρόνο είχε καταφέρει σοβαρά πλήγματα στο βόρειο Ισραήλ και τρίτον, την προέλαση έως τη Βηρυτό στα πλαίσια μια «τελικής λύσης» του παλαιστινιακού προβλήματος στο Λίβανο (Katz & Russell, 1985: 11).

Για τις ανάγκες της επιχείρησης το Ισραήλ κινητοποίησε στρατό 120.000 ατόμων (Sayigh, 1983: 32),⁵⁸ τουλάχιστον τέσσερις φορές μεγαλύτερο απ' ό,τι το 1978 (Sayigh, 1997: 426; Cobban, 1984: 94). Αφενός επειδή αυτή τη φορά οι στόχοι ήταν διευρυμένοι και αφετέρου για να αποκόψουν τις οδούς υποχώρησης και τις γραμμές ανεφοδιασμού τους, εξαναγκάζοντας έτσι τις παλαιστινιακές δυνάμεις να πολεμήσουν «στατικά»,⁵⁹ η επιχειρησιακή προσέγγιση του ισραηλινού στρατού ήταν ριζικά διαφορετική. Αντί να προωθήσουν ένα συμπαγές μέτωπο κατά μήκος των συνόρων, όπως έκαναν το 1978, χρησιμοποίησαν τακτικές blitzkrieg κινούμενοι ταχέως βαθιά στην ενδοχώρα⁶⁰, έως τα περίχωρα της Βηρυτού, αφήνοντας για αργότερα την εκκαθάριση των εστιών αντίστασης (Katz & Russell, 1985: 12; Cobban, 1984: 120-1). Έχοντας επανειλημμένα δοκιμάσει, στο διάστημα 1978-1981, τις αντιδράσεις των παλαιστινιακών δυνάμεων, στα πλαίσια των συνεχών στοχευμένων αεροπορικών και χερσαίων επιθέσεων -ένα είδος αναγνώρισης δια πυρός- (Sayigh, 1983^a: 33), ο ισραηλινός στρατός δε δυσκολεύτηκε ιδιαίτερα να συγκεντρώσει τις δυνάμεις του έξω από τη Βηρυτό και να ουδετεροποιήσει την αντίσταση στα μετόπισθεν.

Η αρχική ευκολία και επιτυχία, όμως, σύντομα ανεστράφη. Ο ανελέητος βομβαρδισμός της Βηρυτού, σε συνδυασμό με τις πολιτικές πιέσεις που δέχτηκε η PLO, κατόρθωσαν μεν να οδηγήσουν την PLO σε έξοδο από το Λίβανο, ωστόσο, το Ισραήλ γρήγορα βρέθηκε αντιμέτωπο με τα γνώριμα προβλήματα που συναντά κάθε επεμβαίνον στρατός, τα οποία επέτεινε και η προφανής έλλειψη σχεδιασμού για το μετέπειτα της επέμβασης. Ήδη από τις πρώτες μέρες, οι ισραηλινές δυνάμεις, που για λόγους ασφαλείας με τη βία συγκέντρωσαν χιλιάδες αμάχους σε ανοιχτούς χώρους, βρέθηκαν αντιμέτωποι με το ζήτημα της διοίκησης αυτού του πληθυσμού, ιδιαίτερα όταν εμφανίστηκαν ελλείψεις σε τρόφιμα, νερό και φάρμακα. Ενώ μετά την κατάληψη των εδαφών του 1967, το Ισραήλ μπόρεσε να μεταφέρει την ευθύνη για την κάλυψη των βασικών αναγκών του πληθυσμού στις τοπικές αρχές, στο Λίβανο ο πολυετής εμφύλιος σε συνδυασμό με την καταστροφή που επέφερε η επέμβαση διέλυσε τις διοικητικές δομές που

⁵⁸ Σύμφωνα με μια άλλη εκτίμηση το μέγεθος του στρατού που χρησιμοποιήθηκε για την επέμβαση ανερχόταν στις 90.000 (Wright, 1983: 39).

⁵⁹ Κατά την επέμβαση του 1978 οι παλαιστινιακές δυνάμεις υποχωρούσαν κάθε φορά που αυξανόταν η ισραηλινή πίεση. Το αποτέλεσμα ήταν οι απώλειες των ανταρτών να μην ξεπερνάνε τις 65. Την ίδια στιγμή, βέβαια, οι άμαχοι (Παλαιστίνιοι και Λιβανέζοι) με εκατοντάδες νεκρούς και χιλιάδες εκτοπισμένους (Sayigh, 1997: 427).

⁶⁰ Μεγάλο ρόλο σε αυτήν την ταχεία προέλαση έπαιξαν οι αμφίβιες επιχειρήσεις. Ανεμπόδιστο στην ουσία, καθώς το συριακό ναυτικό δεν κουνήθηκε, το ναυτικό του Ισραήλ, πέρα από τον βομβαρδισμό παράκτιων περιοχών και την υποστήριξη των χερσαίων επιχειρήσεων, χρησιμοποιήθηκε ευρέως για τη μεταφορά και απόβαση στρατιωτών σε προωθημένες θέσεις. (Wright, 1983: 50-1)

θα μπορούσαν να αναλάβουν αυτό το ρόλο. (Sayigh, 1983^a: 59) Τα πρώτα μέτρα προς την κατεύθυνση της δημιουργίας θεσμών διακυβέρνησης και ελέγχου περιλάμβαναν την καταγραφή του πληθυσμού (συχνά με τη βοήθεια των προυχόντων των χωριών) και τη γραφειοκρατική πρόσδεση του νότιου Λιβάνου με το Ισραήλ στα πλαίσια, για παράδειγμα, της κατασκευής δρόμων για την καλύτερη σύνδεση των δύο περιοχών και τη διασύνδεση των ταχυδρομικών και τηλεφωνικών δικτύων. Μεγάλη προσπάθεια επίσης έγινε και σε επίπεδο οικονομίας, αποσκοπώντας στην ουσία στην οικονομική αποσύνδεση του νότιου Λιβάνου από το υπόλοιπο της χώρας και την πρόσδεσή του στο Ισραήλ, που μόλις το πρώτο χρόνο της κατοχής πραγματοποίησε εξαγωγές αξίας \$100 εκατομμυρίων. (Mowles, 1986: 1352-3)

Στον τομέα της ασφάλειας η κατάσταση ήταν ακόμα πιο δυσχερής για το Ισραήλ. Ο IDF έκανε διεξοδικές προσπάθειες να εξαλείψει τους αντάρτες που βρήκαν κάλυψη ανάμεσα στους αμάχους και όλους όσους θα μπορούσαν να αποτελέσουν εν δυνάμει απειλή. Μετά τις πρώτες εκκαθαρίσεις με τη βοήθεια πληροφοριοδοτών που οδήγησαν στη σύλληψη χιλιάδων ανθρώπων (Mowles, 1986: 1356), αναπτύχθηκε ένα σύστημα καταστολής τριών επιπέδων: τα κέντρα ανακρίσεων, η περιβόητη φυλακή Ansar και οι φυλακές μέσα στο Ισραήλ (Kassir, Rountree, & Paul, 1985: 24). Σχεδόν το σύνολο των ενήλικων ανδρών πέρασε κάποια στιγμή, στη διάρκεια των επόμενων χρόνων, τουλάχιστον από ένα από αυτά.

Παρά τα εκτεταμένα μέτρα των Ισραηλινών στη ζώνη ελέγχου τους, τις περιπολίες και τις επιθέσεις σε παλαιστινιακές θέσεις στην Beqa'a και σε άλλες περιοχές του Λιβάνου, οι επιθέσεις εναντίον τους αυξάνονταν αντί να μειώνονται: από 15 τον Σεπτέμβριο του 1982, στις 64 τον Μάιο του 1983 και στις 75-80 τον μήνα ένα χρόνο αργότερα (Sayigh, 1997: 581). Αντίστοιχα, οι απώλειες του IDF ήταν πολλαπλάσιες των απωλειών κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων του καλοκαιριού του 1982⁶¹, αγγίζοντας το πρωτοφανές για τα ισραηλινά δεδομένα αριθμό του ενός κατά μέσο όρο νεκρού την ημέρα (Beydoun, 1992: 48). Οι απώλειες σε συνδυασμό με το κόστος της επέμβασης που είχε αγγίξει, σε λιγότερο από δύο χρόνια, ήδη τα \$4.5 δις. και αυξανόταν με ρυθμό \$200-250 εκατ. το χρόνο (Sayigh, 1997: 581),⁶² είχαν ως αποτέλεσμα τη μεγέθυνση των αντιδράσεων στο εσωτερικό, με τους Ισραηλινούς να αμφισβητούν ανοιχτά τη σκοπιμότητα της παραμονής των στρατευμάτων στο

⁶¹ Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Ισραήλ ο απολογισμός του πολέμου του 1982 ήταν 368 νεκροί και 2,383 τραυματίες (Sayigh, 1983^a: 62). Έως τον Ιούνιο του 1985 ο αριθμός των νεκρών είχε ανέλθει στους 1,216 (Lorch).

⁶² Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 το Ισραήλ είχε εισέλθει σε οικονομική κρίση, βασικότερο στοιχείο της οποίας ήταν το αυξανόμενο κόστος ζωής και ο καλπάζων πληθωρισμός, ο οποίος έφτασε το 350% (Aharoni, 1998: 136-8)

Λίβανο, ακόμα και την επέμβαση αυτή καθ' εαυτή. Αντίστοιχο κλίμα είχε δημιουργηθεί και στους κόλπους των στρατιωτικών δυνάμεων που επιχειρούσαν στο Λίβανο, που συν τοις άλλοις αντιμετώπιζαν και ηθικά διλήμματα για τις χρησιμοποιούμενες μεθόδους, με σοβαρές συνέπειες στο ηθικό των στρατιωτών (Wright, 1983: 52). Για τους παραπάνω λόγους, το Ισραήλ σταδιακά περιόρισε τις εκτός των στρατοπέδων μετακινήσεις των στρατιωτών, στους οποίους πια δεν επιτρεπόταν να συγχρωτίζονται με τους ντόπιους (Sayigh, 1983^α: 64). Παράλληλα, ο αριθμός των στρατευμάτων, που είχε ήδη μειωθεί στους 30,000 μετά την αποχώρηση της PLO, μειώθηκε περαιτέρω στους 10,000 στα τέλη του 1984, ενώ ταυτόχρονα ο IDF άρχισε να εκκενώνει περιοχές (Sayigh, 1997: 581), καταλήγοντας εν τέλει το 1985 στη μερικών χιλιομέτρων «ζώνη ασφαλείας», από την οποία θα αποχωρήσει μόλις το 2000, καταβεβλημένος από τις αδιάπαυστες επιθέσεις της Hezbollah, στη δημιουργία της οποίας συνέβαλε η επέμβαση του 1982.

Η αποτυχία του Ισραήλ να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της αντιεξέγερσης στο τελευταίο στάδιο κλιμάκωσης, αυτό της χερσαίας επέμβασης και της κατοχής εδάφους, μπορεί να αποδοθεί σε μια σειρά παραγόντων, εκ των οποίων κάποιοι είναι γενικής φύσεως και επηρεάζουν όλους τους επεμβαίνοντες στρατούς και κάποιοι συνδέονται με τον χαρακτήρα του Λιβάνου ως αποτυχημένου κράτους. Από τη στιγμή που έληξε η πρώτη φάση της επέμβασης, το τεχνολογικό πλεονέκτημα του Ισραήλ, που καθόρισε την έκβαση της σύγκρουσης, έπαψε να έχει τόσο μεγάλη σημασία. Την ίδια στιγμή, αναγκάστηκε να καλύψει, με ανεπαρκή αριθμό στρατιωτών, μια μεγάλη περιοχή με δύσκολο έδαφος και μεγάλη πληθυσμιακή πυκνότητα, δεχόμενος επιθέσεις από μικρές ομάδες που χρησιμοποιούσαν κλασικές τακτικές ανταρτοπόλεμου (πόλεως και υπαίθρου) στις οποίες ήταν ιδιαίτερα ευάλωτος. (Sayigh, 1983^α: 64)

Παράλληλα -και παρά τις «έμμесες» περί του αντιθέτου διαβεβαιώσεις πριν την επέμβαση- οι σύμμαχοι του Ισραήλ στο Λίβανο, με την εξαίρεση πάντα του SLA, δεν επωμίστηκαν το βάρος της αντιεξέγερσης, καθώς οι Μαρωνίτες και δη ο Gemayel, που προσέβλεπε στην προεδρία της χώρας, θέλησαν να αποποιηθούν της σχέσης τους με τη δύναμη κατοχής (Parkinson, 2007: 74). Μάλιστα, όχι μόνο δε βοηθούσαν τις ισραηλινές δυνάμεις αλλά επέτρεψαν, έναντι αμοιβής, σε εκατοντάδες αντάρτες της PLO να επιστρέψουν στη χώρα μέσω του λιμανιού της Junya (Sayigh, 1997: 595). Προφανώς, οι Μαρωνίτες δεν ήταν οι μοναδικοί. Για τις φιλο-συριακές ομάδες τα πράγματα ήταν πιο εύκολα, αλλά και οι υπόλοιπες

παλαιστινιακές ομάδες, εκμεταλλευόμενες τα πορώδη σύνορα του Λιβάνου και την κάλυψη που τους παρείχαν συμμαχικές λιβανικές οργανώσεις, άρχισαν να επιστρέφουν δειλά και να παίρνουν θέσεις μάχης στο νότο, ενώ παράλληλα προσπάθησαν να ανασυστήσουν τον μηχανισμό υποστήριξης (Talhami, 2001: 142; Sayigh, 1997: 580-1). Οι προσπάθειες του Ισραήλ να ανακόψει τη ροή των μαχητών και των όπλων -κυρίως δια της θαλάσσιας οδού, όπου το Ισραήλ ήλεγχε σε μεγάλο βαθμό την πρόσβαση- αποδείχθηκαν ανεπαρκείς παρά τους συχνούς ελέγχους σε πλοία πριν προσεγγίσουν τα λιμάνια του Λιβάνου (Brynen, 1989: 66).

Εντούτοις, αν και η ισραηλινή αντιεξέγερση το 1985 βρισκόταν πλέον σε αδιέξοδο, υπό τον κίνδυνο να ανατραπούν όλα όσα πέτυχε με την επέμβαση του 1982 και με τις δυνάμεις του να μετατρέπονται σε εύκολο στόχο για τις ομάδες των ανταρτών, η παλαιστινιακή εξέγερση δε μπόρεσε να ανασυστήσει τη βάση της στο Λίβανο. Το Ισραήλ κατάφερε με την επέμβαση να αποδυναμώσει αισθητά το παλαιστινιακό κίνημα και πλέον μπορούσε να παραδώσει τα σκήπτρα της αντιεξέγερσης στις αραβικές δυνάμεις που για χρόνια πάσχιζαν να φέρουν το παλαιστινιακό κίνημα υπό τον έλεγχό τους.

4.3.2 Η «φύλια» αραβική αντιεξέγερση

Η κατάρρευση του λιβανικού κράτους απάλλαξε μόνο τυπικά την PLO από την επίσημη κρατική αντιεξέγερση, η οποία στην πραγματικότητα συνεχίστηκε από τις μαρωνιτικές πολιτοφυλακές που διεκδικούσαν τον ρόλο του διαδόχου του καθεστώτος. Από το 1975, οι μαρωνιτικές πολιτοφυλακές, υπό την οργάνωση ομπρέλα Lebanese Front, ενεπλάκησαν σε αλληπάλληλες συγκρούσεις με τις παλαιστινιακές δυνάμεις ενώ πραγματοποίησαν επίσης δεκάδες βομβιστικές επιθέσεις με στόχο στελέχη και εγκαταστάσεις της PLO. Ταυτόχρονα, ήταν υπεύθυνοι για μαζικές δολοφονίες χιλιάδων Παλαιστινίων αμάχων.⁶³ Εντούτοις, η «αναμενόμενη» μαρωνιτική αντιεξέγερση δεν ήταν παρά μία πηγή ανασφάλειας για την

⁶³ Οι πιο αιματηρές επιθέσεις εναντίον αμάχων ήταν: η σφαγή της Karantina (Ιανουάριος 1976), απάντηση στην οποία ήταν η σφαγή του Damour λίγες μέρες αργότερα από τις παλαιστινιακές δυνάμεις, η σφαγή του Tal al-Zatar (Αύγουστος 1976), της οποίας προηγήθηκε πολύμηνη πολιορκία και ο συνολικός αριθμός των νεκρών –κατά τη διάρκεια της πολιορκίας και την ημέρα της τελικής επίθεσης- ανήρθε σε μερικές χιλιάδες, και η σφαγή της Sabra και Shatila (Σεπτέμβριος 1982) όταν οι μαρωνιτικές δυνάμεις εισήλθαν, υπό την ισραηλινή εποπτεία, στα δύο στρατόπεδα προσφύγων και σκότωσαν αδιακρίτως μεγάλο τμήμα του άμαχου πληθυσμού των στρατοπέδων.

παλαιστινιακή εξέγερση. Παράλληλα με τη γενικότερη ανασφάλεια που δημιουργούσαν οι εμφυλιακές συνθήκες στο Λίβανο, επιπρόσθετες απειλές ασφαλείας προέρχονταν από τις τυπικά φιλικές δυνάμεις που εκμεταλλευόμενες την αποτυχία του Λιβάνου ή ωθούμενες από τις δυναμικές που αυτή απελευθέρωσε, βρέθηκαν να ασκούν αντιεξέγερση.

Ο κυριότερος -αυτού του είδους- φορέας αντιεξέγερσης ήταν η Συρία. Οι παλαιστινιακές οργανώσεις είχαν εγκαταλείψει την Συρία, όπου είχαν καταφύγει μετά τον Μαύρο Σεπτέμβρη, και μετακινήθηκαν μαζικά προς τον Λίβανο ακριβώς για να αποφύγουν τον συριακό έλεγχο και καταστολή. Για αρκετά χρόνια μπόρεσαν να ελαχιστοποιήσουν τη συριακή επιρροή, ιδιαίτερα αφότου το αρχικό προβάδισμα της παλαιστινιακής οργάνωσης υποχείριο της Συρίας, Sa'iqā, εξανεμίστηκε και αυτή πλέον διέθετε μικρό πολιτικό και στρατιωτικό βάρος.⁶⁴ Η κατάσταση αυτή άλλαξε δραματικά μετά το ξέσπασμα του εμφυλίου. Κατά τον ίδιο τρόπο που ο εμφύλιος και η κατάρρευση του Λιβάνου οδήγησε στην κλιμάκωση της ισραηλινής αντιεξέγερσης, αντίστοιχη κλιμάκωση παρατηρήθηκε στη συριακή εμπλοκή.

Κατά τη διάρκεια του 1975 η εμπλοκή της Συρίας διατηρήθηκε σε διπλωματικό επίπεδο και σε γενικές γραμμές η Δαμασκός τάχθηκε στο πλευρό της PLO και των συμμάχων της στο LNM, ειδικά όταν και Σύριοι μετανάστες βρέθηκαν στο στόχαστρο των μαρωνιτικών επιθέσεων (Sayigh, 1997: 366). Η περίοδος διαμεσολάβησης έλαβε τέλος στις αρχές του 1976 και αντικαταστάθηκε από μια ενεργότερη συριακή εμπλοκή στον λιβανικό εμφύλιο (Weinberger, 1986: 139). Κατά τους πρώτους έξι μήνες του 1976, που κατά μία έννοια σφράγισαν τη μετάβαση του Λιβάνου σε καθεστώς αποτυχημένου κράτους και ως εκ τούτου αποτέλεσαν μια περίοδο προσαρμογής για τη συριακή πολιτική, η εμπλοκή της Δαμασκού ήταν έμμεσης φύσης. Φορείς της συριακής πολιτικής και ισχύος αυτό το διάστημα ήταν οι παλαιστινιακές δυνάμεις του PLA (ταξιαρχία Hittin) και της Sa'iqā οι οποίες τελούσαν υπό συριακές εντολές, παρόλο που -τουλάχιστον στην περίπτωση του PLA- υπάγονταν στην PLO. Η ταυτότητα του εντολοδόχου τους, αρχικά, δεν αποτελούσε μείζον ζήτημα καθότι οι δυνάμεις αυτές εισήλθαν στο Λίβανο, τον Ιανουάριο, μετά από έκκληση του LNM για να ενισχύσουν τις αντικαθεστωτικές δυνάμεις που αντιμετώπιζαν δυσκολίες στη σύγκρουση με τους Μαρωνίτες (Weinberger, 1986: 181-3). Βέβαια, όταν ο Αραφάτ αποκάλυψε ότι βρισκόταν σε συζητήσεις

⁶⁴ Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω (υποσ. 36, σ. 227), αρχικά η Sa'iqā ήταν η ταχύτερα αναπτυσσόμενη παλαιστινιακή οργάνωση στο Λίβανο. Αυτό ήταν προϊόν της ευνοϊκής μεταχείρισης που απολάμβαναν τα μέλη της Sa'iqā που προσπαθούσαν να περάσουν στον Λίβανο και της κάλυψης και βοήθειας που τους παρείχε η Δαμασκός.

με το μαρωνιτικό στρατόπεδο για την αποκλιμάκωση της κρίσης, η Συρία έδωσε εντολές στη Sa'ïqa να εντείνει τις επιθέσεις στην ανατολική Βηρυτό για να υπονομεύσει την προσέγγιση (Sayigh, 1997: 366). Το γεγονός αυτό υποδήλωνε ότι αφενός δεν πρόκειται για εν λευκώ στήριξη και αφετέρου ότι οι παλαιστινιακές δυνάμεις υπό συριακό έλεγχο ήταν διατεθειμένες να στραφούν εναντίον των συμπατριωτών τους αν λάμβαναν σχετική εντολή. Το κλίμα όντως άλλαξε μερικούς μήνες αργότερα όταν η απροθυμία της PLO και του LNM να συναινέσουν στα συριακά σχέδια ειρήνευσης και ο κίνδυνος ολοκληρωτικής ήττας των Μαρωνιτών οδήγησαν τη Συρία σε στροφή 180 μοιρών. Ο PLA, η Sa'ïqa, αλλά και μέλη του συριακού στρατού που παρουσιάζονταν ως μέλη της Sa'ïqa, έσπευσαν προς βοήθεια των μαρωνιτικών δυνάμεων -πάλι μετά από σχετική πρόσκληση, αυτή τη φορά του Μαρωνίτη Προέδρου Frangieh (Weinberger, 1986: 195, 199).

Ήδη στο σημείο αυτό οι παλαιστινιακές δυνάμεις και οι σύμμαχοί τους άρχισαν να νοιώθουν τις συνέπειες της συριακής εμπλοκής σε επίπεδο αντιεξέγερσης. Ο ναυτικός αποκλεισμός που επέβαλε η Δαμασκός τους στερούσε πολύτιμα εφόδια (Weinberger, 1986: 199), ενώ όπως αποκάλυψε ο εκπρόσωπος της Φατάχ στο Κάιρο εκατοντάδες μέλη της PLO είχαν συλληφθεί και εφόδια –στρατιωτικής και μη φύσης- είχαν κατασχεθεί (Sayigh, 1997: 389). Εξίσου επώδυνο ήταν το βιτριολικό σχόλιο του ισραηλινού πρωθυπουργού, Yitzhak Rabin, στα μέσα Μαΐου, ότι *«οι δυνάμεις που επιχειρούν υπό τον συριακό έλεγχο στο Λίβανο έχουν σκοτώσει περισσότερους τρομοκράτες την περασμένη εβδομάδα απ' ό τι το Ισραήλ τα τελευταία δύο χρόνια»* (Sayigh, 1997: 389). Η κατάσταση για το παλαιστινιακό κίνημα επιδεινώθηκε περαιτέρω στις αρχές του Ιουνίου όταν 12.000 Σύριοι στρατιώτες, χωρίς πλέον το προκάλυμμα του PLA και της Sa'ïqa, διέσχισαν τα σύνορα (Weinberger, 1986: 209), σηματοδοτώντας την έναρξη της άμεσης εμπλοκής της Συρίας στο Λίβανο, η οποία με διάφορες μορφές θα διατηρηθεί έως το 2005.

Η συριακή επέμβαση όχι μόνο έγειρε την πλάστιγγα υπέρ της μαρωνιτικής πλευράς αλλά επίσης εισήγαγε τη συριακή αντιεξέγερση στην καθημερινότητα του παλαιστινιακού κινήματος. Η συριακή προσπάθεια επιβολής ελέγχου έφερε την PLO και το LNM σε απευθείας σύγκρουση με τον συριακό στρατό που, μαζί με τον PLA και τη Sa'ïqa, θα καταφέρουν να τους απωθήσουν σταδιακά από τα προπύργιά τους στην ορεινή περιοχή του κεντρικού Λιβάνου και το νότο (Hudson, 1978: 273). Παράλληλα, η Sa'ïqa κατέλαβε θέσεις στη Βηρυτό, καθιστώντας την πάλι τη μεγαλύτερη παλαιστινιακή δύναμη στην πρωτεύουσα (Sayigh, 1997: 366). Η

Συρία, επίσης, απαίτησε την αυστηρή τήρηση της συμφωνίας του Καΐρου (από τους όρους της οποίας η PLO είχε προ πολλού παρεκκλίνει), την παράδοση του βαρέως οπλισμού και την αποκατάσταση της Sa'iqra και του PFLP-GC (στη διάρκεια της κρίσης είχε ταχθεί στο πλευρό της Συρίας) στους μηχανισμούς της PLO και την επιστροφή τους στις περιοχές που ήλεγχαν στο Λίβανο (Sayigh, 1997: 411).

Η ηγεμονία της Συρίας επικυρώθηκε στη σύνοδο του Ριάντ (Οκτώβριος 1976), όπου αποφασίστηκε η μετατροπή της εντολής της αραβικής ειρηνευτικής δύναμης (Arab Security Force -ASF)⁶⁵ από τη διατήρηση σε επιβολή της ειρήνης. Παρά τις προσπάθειες της PLO να περιορίσει τη συμμετοχή της Συρίας στο ελάχιστο, η Arab Deterrent Force (ADF), όπως μετονομάστηκε, αποτελούταν κατά βάση από συριακά στρατεύματα. (Cobban, 1984: 76; Sayigh, 1997: 408) Τα αραβικά κράτη, που υποστήριζαν ότι δεν είχαν διαθέσιμο στρατό για να στελεχώσουν τη νέα ειρηνευτική δύναμη, επίσημα πλέον παραχώρησαν την κηδεμονία του – αποτυχημένου- Λιβάνου στη Συρία. Με τη μερική εξαίρεση του νότιο Λιβάνου, τον οποίο διατηρούσε ελεύθερο από τη συριακή παρουσία η ισραηλινή «κόκκινη γραμμή», η ασφάλεια του παλαιστινιακού κινήματος στον υπόλοιπο Λίβανο βρισκόταν πλέον υπό τη συνεχή απειλή των συριακών δυνάμεων,⁶⁶ των οποίων η ροπή για έλεγχο της PLO δεν πήγαζε μόνο από την επιθυμία συμμόρφωσης της στα συριακά συμφέροντα αλλά και από τον φόβο της ισραηλινής αντίδρασης.⁶⁷

Οι λόγοι που οδήγησαν την Συρία στην επέμβαση είναι πολλοί και διαφορετικοί⁶⁸ αλλά, σε κάθε περίπτωση, αυτή δε θα είχε καταστεί δυνατή –τουλάχιστον με τη μορφή που πήρε- αν

⁶⁵ Με πρωτοβουλία του Αραβικού Συνδέσμου, η ADF συγκροτήθηκε τον Ιούνιο του 1976 και αποτελούταν από 3.600 στρατιώτες από οχτώ αραβικές χώρες. Σε γενικές γραμμές, ωστόσο, είχε περιορισμένο ρόλο στις εξελίξεις.

⁶⁶ Ενδεικτικό του νέου περιβάλλοντος ανασφάλειας και εξάρτησης από την καλή θέληση της Συρίας, είναι το γεγονός ότι ο Αραφάτ μπόρεσε να παραβρεθεί στη σύνοδο του Ριάντ αποδεχόμενος την προσφορά του Assad να στείλει ελικόπτερο να τον μεταφέρει σε συριακό αεροδρόμιο και από εκεί να πετάξει με σαουδαραβικό αεροπλάνο στο Ριάντ (Cobban, 1984: 75). Όπως και ένα υψηλόβαθμο στέλεχος της Φατάχ θα περιγράψει, χωρίς περιστολές, τη νέα κατάσταση, πλέον «ακόμα και αν συλλαμβάναμε έναν Σύριο μαστροπό, ο [αρχηγός του συριακού στρατού] Hikmat Shihabi θα έπαιρνε τηλέφωνο τον Αραφάτ για να παραπονεθεί» (Brynen, 1990: κεφ. 7).

⁶⁷ Μετά το 1976 το Ισραήλ σε αρκετές περιστάσεις δήλωσε ότι, από τη στιγμή που η Συρία ήταν η κυρίαρχη δύναμη στο Λίβανο, όφειλε να επιβάλει την τάξη και συνεπώς θα τη θεωρούσε υπεύθυνη για τις παλαιστινιακές επιθέσεις και τις όποιες παραβιάσεις των συμφωνιών κατάπαυσης πυρός που ίσχυαν. Βλ. ενδεικτικά άρθρο του Zeen Shiff, την εποχή της επέμβασης (27 Ιουνίου 1976), στην Haaretz (παρατίθεται στο “Should Israel Intervene”. 1976. *Journal of Palestine Studies*, 6(1): 131), όπως επίσης και (Sayigh, 1997: 534) για την εποχή της ισραηλινής επέμβασης του 1982

⁶⁸ Όπως φάνηκε από την αλλαγή στρατοπέδου στη διάρκεια της κρίσης, η συριακή επέμβαση –αντίθετα με τη συνήθη πρακτική- δεν αποσκοπούσε στην ενδυνάμωση της μίας πλευράς έναντι της άλλης, σε μια προσπάθεια να προεξοφλήσει την επικράτηση των δυνάμεων που θεωρούσε ότι συμβάδιζαν και θα προωθούσαν τα συμφέροντα της Δαμασκού. Τουναντίον, η Συρία ήθελε να επιφέρει μια ισορροπία αδράνειας μεταξύ των δύο πλευρών που αφενός θα διευκόλυνε τον έλεγχο επί του συνόλου της χώρας και των πολιτικών δυνάμεων και αφετέρου θα απέτρεπε τη διχοτόμηση της χώρας. Θεωρώντας ότι ο Λίβανος ιστορικά αποτελούσε φυσική ζώνη επιρροής, η Δαμασκός δεν έβλεπε θετικά την ανεξαρτοποίηση και τη

ο εμφύλιος δεν παρείχε την αφορμή ή κατά μία έννοια τη νομιμοποιητική βάση (και τα δύο στρατόπεδα σε κάποια φάση έκαναν έκκληση για επέμβαση) και την ευκαιρία (η κατάρρευση του κράτους και το συνεπακόλουθο χάος) να επέμβει. Το ίδιο περιβάλλον ευκαιρίας φρόντισαν να εκμεταλλευτούν και άλλες αραβικές κυβερνήσεις που βρήκαν το λιβανικό έδαφος πρόσφορο για να λύσουν τις ενδο-αραβικές τους διαφορές. Αρχικά στο επίκεντρο ήταν η σύγκρουση της Συρίας και του Ιράκ, οι οποίοι έλυναν τις διαφορές τους μέσω των δύο λιβανικών Μπα'αθ (φιλο-συριακό και φιλο-ιρακινό) και των αντίστοιχων παλαιστινιακών οργανώσεων υποχείρια των δύο χωρών, Sa'iqā, Arab Liberation Front (ALF) και αργότερα η ομάδα Abu Nidal. Αργότερα προστέθηκε η έχθρα Συρίας-Αιγύπτου, λόγω της προσέγγισης της δεύτερης με το Ισραήλ. Η Λιβύη, μέσω της υπηρεσίας πληροφοριών της και διαφόρων κατά καιρούς λιβανικών και παλαιστινιακών οργανώσεων, «παράγγελλε» και χρηματοδοτούσε πλήθος επιθέσεων σε διαφορετικούς κατά διαστήματα στόχους, ανάλογα με τις διαθέσεις του Qaddafi. Επίσης, υπάρχουν σοβαρές υπόνοιες ότι οι ιορδανικές υπηρεσίες πληροφοριών, ειδικά το πρώτο διάστημα μετά τον Μαύρο Σεπτέμβρη, επιδόθηκαν σε προβοκατόρικες επιθέσεις με σκοπό να κατηγορηθούν για αυτές οι Παλαιστίνιοι. Όπως χαρακτηριστικά περιέγραψε την κατάσταση ο Salah Khalaf:

«...όταν δημοσιεύεται ένα άρθρο επικριτικό του Ιράκ, είναι το Arab Liberation Front (ALF), τίποτα παραπάνω από μαριονέτα του καθεστώτος της Βαγδάτης, που αναλαμβάνει να ανατινάξει τα κτίρια της έκδοσης, σκοτώνοντας δεκάδες ανθρώπους. Και όταν η Sa'iqā, που ακολουθεί τις εντολές της Δαμασκού, απαγάγει Λιβανέζους που ανήκουν στο φιλο-ιρακινό Μπα'αθ, τότε κατηγορείται η PLO ότι επεμβαίνει στις εσωτερικές υποθέσεις του Λιβάνου. Ή όταν η Λιβύη αποφασίζει να συλλάβει κάποιον αντιφρονούντα, ξεθάβει μια άγνωστη παλαιστινιακή ομάδα να κάνει τη βρώμικη δουλειά της.» (Brynne, 1990: κεφ. 6)

ριζοσπαστικοποίηση του Λιβάνου (όπως και της PLO, δεδομένου ότι το παλαιστινιακό ζήτημα θεωρούταν επίσης συριακή «ζώνη επιρροής») και ακόμα περισσότερο το ενδεχόμενο διχοτόμησης της χώρας. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο, πρώτον, θα δημιουργούσε προηγούμενο και θα ανατάραζε τις εύθραυστες πολιτικές και εθνοτικές ισορροπίες της Συρίας και, δεύτερον, θα εξέθετε την Συρία στον ισραηλινό κίνδυνο. Δεδομένου ότι τα εκτεθειμένα δυτικά σύνορα της Συρίας προστατεύονται από την «παρεμβολή» του Λιβάνου, ένας ριζοσπαστικοποιημένος Λίβανος και μια ανεξέλεγκτη PLO ή ένα ανεξάρτητο μαρωνικό κράτος θα έφερναν το Ισραήλ -που θα επενέβαινε για να εξουδετερώσει την απειλή στην πρώτη περίπτωση και θα διέθετε μια συμμαχική δύναμη στη δεύτερη- σε απόσταση βολής από τη Δαμασκό. Στους παραπάνω «διαχρονικούς» λόγους θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και έναν που συνδεόταν περισσότερο με την επικαιρότητα της εποχής και αφορούσε τη δυσφορία της Δαμασκού με τη διαφανόμενη προσέγγιση μεταξύ της Αιγύπτου και του Ισραήλ. Φέρνοντας τον Λίβανο και κυρίως την PLO υπό τον έλεγχό της, η Συρία επιδίωξε την απόκτηση ενός διαπραγματευτικού χαρτιού που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει στη -προγραμματιζόμενη αλλά τελικά μη πραγματοποιηθείσα- σύσκεψη της Γενεύης. (Farsoun & Wingerter, 1981: 102; Sayigh, 1997: 376; Dessouki, 1988: 15)

Ανεξάρτητα αν το παλαιστινιακό κίνημα ήταν ο στόχος, το μέσο ή η παράπλευρη απώλεια της δράσης τους, το αποτέλεσμα ήταν ένα κλίμα ανασφάλειας το οποίο αυξανόταν όσο περνούσαν τα χρόνια και ο εμφύλιος γεννούσε μεγαλύτερο χάος. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, οι βομβιστικές επιθέσεις ήταν πλέον καθημερινό φαινόμενο, αναγκάζοντας την PLO να εισάγει νέα μέτρα ασφαλείας για να αντιμετωπίσει τις επιθέσεις με παγιδευμένα αυτοκίνητα και να προμηθευτεί από την Ανατολική Γερμανία σκυλιά, ειδικά εκπαιδευμένα στην αναγνώριση εκρηκτικών (Sayigh, 1997: 513).

Η «φίλια» αραβική αντιεξέγερση δεν έπαψε μετά την ισραηλινή επέμβαση του 1982, αλλά αντίθετα εντάθηκε. Η σταδιακή επιστροφή των Παλαιστινίων μαχητών δεν αντιμετωπιζόταν θετικά από τη Συρία και ορισμένες λιβανικές οργανώσεις, η μεν γιατί ένοιωθε ότι επιτέλους η PLO ήταν αρκετά αδύναμη για τη φέρει πλήρως υπό τον έλεγχό της, οι δε γιατί δεν επιθυμούσαν την επιστροφή στο status quo ante και το παλαιστινιακό κράτος εν κράτει.⁶⁹ Το βάρος της αντιεξέγερσης σε αυτήν την περίπτωση ανέλαβε η Amal –με τη συριακή ευλογία, καθοδήγηση και γενναιόδωρη βοήθεια- η οποία το 1985 προχώρησε στην πολιορκία των παλαιστινιακών στρατοπέδων. Η περίοδος αυτή, γνωστή ως «πόλεμος των στρατοπέδων», διήρκησε έως και τα τέλη του 1987 (η συμφωνία Amal-PLO υπεγράφη ένα χρόνο αργότερα) και στοίχησε τη ζωή σε πάνω από 2,500 ανθρώπους⁷⁰ ενώ πάνω από 30,000 έμειναν άστεγοι (Brynen, 1990: κεφ. 8). Η Amal δε μπόρεσε μεν να θέσει τα παλαιστινιακά στρατόπεδα υπό τον έλεγχό της και ο «πόλεμος των στρατοπέδων» επέτρεψε στον Αραφάτ να απονομιμοποιήσει, με ομολογουμένως μακιαβελικό τρόπο, τους αντιφρονούντες,⁷¹ ωστόσο η περίοδος αυτή σφράγισε το τέλος της παλαιστινιακής ένοπλης παρουσίας στο Λίβανο.

⁶⁹ Την αντίληψη αυτή μοιράζονταν και οι επί χρόνια σύμμαχοι της PLO στο Λίβανο, Σουνίτες και Δρούζοι. Βοήθησαν μεν (μαζί με άλλες αριστερές οργανώσεις και τη Hezbollah) την PLO κατά τη διάρκεια του «πολέμου των στρατοπέδων», είτε από συμπάθεια προς τους Παλαιστίνιους είτε εξαιτίας της αντιπαλότητάς τους προς τη Συρία και την Amal, αλλά ήδη από το 1985 δήλωναν ότι αντιτίθενται στην αναβίωση της αυτόνομης ένοπλης παρουσίας των παλαιστινιακών οργανώσεων. (Brynen, 1990: κεφ. 8)

⁷⁰ Σύμφωνα με μια άλλη εκτίμηση υπολογίζονται στους 3,781. Βλ. “Lebanon Says 144,000 Died in Civil Strife”, *New York Times*, March 10, 1992

⁷¹ Η ήττα του 1982 όπως ήταν αναμενόμενο δημιούργησε ένα κλίμα αμφισβήτησης μέσα στους κόλπους της PLO, το οποίο εκμεταλλεύτηκαν τα αραβικά καθεστώτα και κυρίως η Συρία και η Λιβύη για να προκαλέσουν διχασμό και να αποδυναμώσουν την ηγεσία της PLO και δη τον Αραφάτ. Έτσι, όχι μόνο προσεταιρίστηκαν οργανώσεις σαν το PFLP και το DFLP πιέζοντάς τις να δημιουργούσαν μια εναλλακτική PLO αλλά ενόησαν και την ανταρσία στους κόλπους της Φατάχ. Ο Αραφάτ αντιλαμβανόμενος το μεγάλο ηθικό δίλημμα που αντιμετώπιζαν οι ομάδες αυτές όταν κλήθηκαν από τη Συρία να συμβάλλουν στην προσπάθεια της Amal, σε αρκετές περιπτώσεις εσκεμμένα κλιμάκωσε τις συγκρούσεις και δυναμίτισε τις προσπάθειες επίτευξης εκεχειρίας για να τους απονομιμοποιήσει στα μάτια του παλαιστινιακού λαού. Τελικά, πολλές εξ αυτών τάχθηκαν στο πλευρό της PLO, εξαγριώνοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο τη Συρία. (Sayigh, 1997: 592, 596-7) Για περισσότερα σχετικά με την εσωτερική αμφισβήτηση μέσα στην PLO βλ. παρακάτω την ενότητα «4.4.3.2 Διοίκηση και Έλεγχος». Για την ανταρσία στους κόλπους της Φατάχ μετά το 1982 βλ. συγκεκριμένα σ. 269

4.4 Τα στρατηγικά οφέλη της βάσης

4.4.1 Πληροφοριακή διάσταση

4.4.1.1 Προπαγάνδα

Την πρωτοχρονιά του 1965, ο Αραφάτ και οι σύντροφοί του χρειάστηκε να γυρίσουν όλη τη Βηρυτό με το Volkswagen του Αραφάτ, μέσα στη νύχτα και υπό τον φόβο σύλληψης, για να τοποθετήσουν στα γραμματοκιβώτια όλων των λιβανικών εφημερίδων το «Στρατιωτικό Ανακοινωθέν no. 1», με το οποίο η Φατάχ αναλάμβανε την ευθύνη για την πρώτη της - αποτυχημένη- επίθεση εναντίον του Ισραήλ (Hart, 1989: 182). Η Φατάχ είχε τη δική της εφημερίδα (Filastinuna –«Η Παλαιστίνη μας») ήδη από το 1959 αλλά η έκδοση σταμάτησε το 1964 και σε κάθε περίπτωση αυτή ήταν υποτυπώδης και δε μπορούσε να προσφέρει το είδος της κάλυψης που επιζητούσε. Αλλά και ο τύπος της εποχής, πλήρως ελεγχόμενος από τα καθεστώτα, δεν έβλεπε θετικά τη δράση της Φατάχ και αν αποφάσιζε να την καλύψει το έκανε με αρνητικά χρώματα. Το διάσημα που πραγματοποιήθηκε η πρώτη επίθεση, για παράδειγμα, βρισκόταν εν εξελίξει μια εκστρατεία σπύλωσης της οργάνωσης στον φιλο-αιγυπτιακό τύπο του Λιβάνου, όπου η Φατάχ παρουσιαζόταν ως πράκτορας του Συμφώνου της Βαγδάτης και του Ισραήλ (Shemesh, 2006: 8).

Η αναγνώριση που έφερε η έναρξη του ένοπλου αγώνα, προσέφερε μεγαλύτερη πρόσβαση στα μέσα επικοινωνίας των αραβικών κρατών, αλλά πάντα υπό την αίρεση της συμμόρφωσης με τα όρια που έθετε το εκάστοτε καθεστώς. Έτσι, η Φατάχ και αργότερα οι άλλες οργανώσεις απέκτησαν δικά τους ραδιοφωνικά προγράμματα (Voice of Plaestine)⁷² - ακόμα και συχνότητες- στην Αίγυπτο, τη Συρία και το Ιράκ, ενώ επιτράπηκε η κυκλοφορία των εκδόσεών τους και ο τοπικός τύπος κάλυπτε θετικά τη δράση τους (Shemesh, 2006: 15; Sayigh, 1997: 117). Αρκούσε, όμως, μια λάθος δημοσίευση ή μια έκφραση εγκαρδιότητας με ένα αντίπαλο καθεστώς και τα προνόμια αυτά ανακαλούνταν εν μια νυκτί ή και παραχωρούνταν σε ανταγωνιστική οργάνωση, πρακτική που δεν περιορίστηκε στην αρχική περίοδο αδυναμίας του παλαιστινιακού κινήματος (Sayigh, 1997: 235-6, 253-4, 330; Cobban, 1984: 93). Αντίστοιχα

⁷² Η εκπομπή του προγράμματος Voice of Plaestine είχε ξεκινήσει το 1960 στην Αίγυπτο (Shemesh, 1996: 6) και αργότερα επεκτάθηκε και σε άλλες χώρες. Το 1965 υπεύθυνη για το πρόγραμμα της Αιγύπτου ανέλαβε η PLO (Sayigh, 1997: 117). Έτσι, μέχρι και το 1969 που η Φατάχ ανέλαβε τα ηνία της PLO, το αιγυπτιακό πρόγραμμα μετέφερε τις επίσημες θέσεις της PLO ενώ των άλλων χωρών ήταν πιο κοντά στις θέσεις των ένοπλων οργανώσεων. Ωστόσο, το 1968 η Αίγυπτος παρέσχε στη Φατάχ δική της συχνότητα (Sayigh, 1997: 180).

περιορισμένη, όμως ήταν και η πρόσβαση του παλαιστινιακού πληθυσμού στην προπαγάνδα. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ένας Παλαιστίνιος σε στρατόπεδο προσφύγων στην Ιορδανία, δεν τους επιτρεπόταν να ακούνε τις ραδιοφωνικές εκπομπές από την Αίγυπτο και τη Συρία (Sayigh, 2007: 114).

Στον Λίβανο της εποχής εκείνης η κατάσταση για το κίνημα ήταν ακόμα πιο δυσμενής καθώς, με αφορμή της οδηγίας της UAC,⁷³ τον Σεπτέμβριο του 1965, απαγορεύτηκε στον λιβανικό τύπο να δημοσιεύει οτιδήποτε σχετίζεται με τη δράση της Φατάχ και δη τα ανακοινωθέντα της (Jabber, 1973: 165; Cobban, 1984: 275; Shemesh, 2006: 9). Ωστόσο, παρά τις αυστηρές απαγορεύσεις και τη ρητή αναφορά στο «Πρωτόκολλο Melkart» -όταν πια η βάση είχε εδραιωθεί- η PLO να μην εγκαταστήσει ραδιοφωνικό σταθμό και γενικότερα να μην εμπλέξει τον Λίβανο στις ενημερωτικές της δραστηριότητες, εν τέλει ο Λίβανος κατέστη το επίκεντρο του παλαιστινιακού μηχανισμού προπαγάνδας (Brynen, 1990: κεφ. 3).

Το «Τμήμα Πληροφοριών και Πολιτισμού» ήταν το κατεξοχήν αρμόδιο για τη δημιουργία και τη διάχυση της προπαγάνδας ως πληροφορία και ταυτότητα. Μεταξύ άλλων, η PLO διέθετε πρακτορείο ειδήσεων (Wafa), επίσημο εβδομαδιαίο περιοδικό στα αραβικά (Filastin al-Thawra), διμηνιαίο περιοδικό στα αγγλικά και τα γαλλικά, ραδιοφωνικούς σταθμούς και τηλεοπτικό κανάλι. Επίσης, λειτουργούσε γραφείο τύπου και υποδοχής δημοσιογράφων και άλλων ενδιαφερόμενων που ήθελαν να επισκεφτούν ή να μελετήσουν τους θεσμούς της PLO και τον παλαιστινιακό αγώνα. Σημαντικό έργο παρήγαγε και το ερευνητικό κέντρο της PLO (Palestine Research Center) το οποίο μάλιστα διαχειριζόταν δικό του τυπογραφείο και έως τις αρχές του 1980 είχε εκδώσει πάνω από 400 βιβλία για το παλαιστινιακό ζήτημα, παράλληλα με την έκδοση του μηνιαίου επιστημονικού περιοδικού Shu'un Filastiniya (Palestine Affairs). Στις εγκαταστάσεις του το Κέντρο φιλοξενούσε μεγάλη βιβλιοθήκη που μεταξύ άλλων περιείχε εκτεταμένα αρχεία για την παλαιστινιακή ιστορία και παράδοση. (Rubenberg, 1983: 71, 78; Hamid, 1975: 107; Morrison, 1984: 55; Klot, 1987: 60)

Η βασικότερη εσωτερική λειτουργία της προπαγάνδας αφορούσε τη δημιουργία παλαιστινιακής ταυτότητας στη βάση τριών κατευθυντηρίων γραμμών: την αναβίωση της παράδοσης, την ενδυνάμωση της εθνικής αγωνιστικής συνείδησης και την εκπαίδευση της νέας

⁷³ Η «Ενιαία Αραβική Διοίκηση» (Unified Arab Command -UAC) συγκροτήθηκε μετά από απόφαση της πρώτης συνδιάσκεψης του Αραβικού Συνδέσμου (1964) με στόχο τον καλύτερο συντονισμό των στρατιωτικών διοικήσεων των αραβικών χωρών.

γενιάς. Η «διατηρημένη»⁷⁴ παράδοση του χθες μέσω των εκθέσεων και φεστιβάλ (φορεσιάς, κεντημάτων, προφορικής παράδοσης, χορού και μουσικής) έδενε με την πολιτιστική παραγωγή του σήμερα (θέατρο, κινηματογράφος, σύγχρονη τέχνη, λογοτεχνία) και με το κράτος του αύριο (σημαία, εθνικός ύμνος, εθνικές αργίες), στα πλαίσια μιας κρατικόμορφης θεσμικής και υλικής υποδομής.⁷⁵ Η κατάκτηση του μελλοντικού κράτους προϋπέθετε, βέβαια, την ένοπλη διεκδίκησή του, η οποία απαιτούσε τη συνεχή αγωνιστική ετοιμότητα του πληθυσμού. Η έννοια της ένοπλης πάλης διέτρεχε όλη την παραγωγή προπαγάνδας, από την αρθρογραφία, τη λογοτεχνία και την τέχνη έως και τα επαναστατικά τραγούδια, τις αφίσες και τα γράφιτι των μαρτύρων και τις στρατιωτικές επιδείξεις (Sayigh, 1997: 195-6). Δεδομένου ότι ο αγώνας κατά πάσα πιθανότητα θα ήταν μακροχρόνιος, ιδιαίτερη βαρύτητα, στα πλαίσια του «Τμήματος Εκπαίδευσης», δόθηκε στην εμφύσηση αυτών των αξιών και την εκπαίδευση της νέας γενιάς που δεν είχε προσωπική εμπειρία από την Παλαιστίνη.⁷⁶

Ωστόσο, ενώ η ελευθερία που προσέφερε ο Λίβανος επέτρεψε στην PLO να αναπτύξει ένα εκτεταμένο μηχανισμό προπαγάνδας, σπάνιο για μια μη-κρατική οργάνωση, ταυτόχρονα ευνόησε την υπέρμετρη πολυφωνία και εν τέλει την απώλεια του ελέγχου επί του μηνύματος. Το πρόβλημα αυτό αφορούσε αφενός τη γραφειοκρατική μεγέθυνση των σχετικών θεσμών της PLO, η οποία οδηγούσε στην αλληλοκάλυψη αρμοδιοτήτων και τον ανταγωνισμό μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών (Sayigh, 1997: 457) και αφετέρου την πολυφωνία σε επίπεδο παλαιστινιακού κινήματος συνολικά. Πριν από τη δημιουργία της βάσης στο Λίβανο, το μεγαλύτερο πρόβλημα της παλαιστινιακής προπαγάνδας ήταν ο ανταγωνισμός μεταξύ των οργανώσεων και η έλλειψη αξιοπιστίας, που έπαιρναν τη μορφή πολλαπλών αναλήψεων

⁷⁴ Η παράδοση, και συγκεκριμένα η παράδοση του χωριού, αποτέλεσε για τους πρόσφυγες τον συνδετικό κρίκο και το σημείο αναφοράς στα χαμένα εδάφη μετά το 1948. Οι πρόσφυγες κατέβαλαν κάθε προσπάθεια να εγκατασταθούν στα στρατόπεδα προσφύγων διπλά στους παλιούς τους γείτονες και να ονομάσουν τις γειτονιές τους με το όνομα του χωριού τους, ενώ παράλληλα έτειναν να παντρεύονται άτομα με καταγωγή από το χωριό τους. (Sayigh, 1978: 105; Peretz, 1977: 68; Peteet, 2005: 111).

⁷⁵ Για μια αναλυτική καταγραφή της γραφειοκρατικής δομής και όλων των υπηρεσιών και ιδρυμάτων πολιτιστικής παραγωγής βλ. (Rubenberg, 1983: 69-71; Morrison, 1984: 53-5)

⁷⁶ Σύμφωνα με έρευνα που διεξήγαγε το «Παλαιστινιακό Κέντρο Σχεδιασμού» (Palestine Planning Centre), η εκπαίδευση που λάμβαναν τα παιδιά στα σχολεία του UNRWA και των χωρών υποδοχής ήταν ελλιπής και ανακριβής όσον αφορά την καταγραφή του παλαιστινιακού προβλήματος. Ως εκ τούτου κρινόταν αναγκαία η δημιουργία παράλληλων εξωσχολικών προγραμμάτων που θα κάλυπταν αυτά τα κενά. Ένα τέτοιο πρόγραμμα ήταν το «Ashbal» της Φατάχ στο οποίο τα παιδιά διδάσκονταν ιστορία και γεωγραφία ενώ παράλληλα τους παρέχονταν βασική στρατιωτική εκπαίδευση. (Sayigh, 2007: 184-5) Η PLO επίσης διέθετε αρκετές υποτροφίες για πανεπιστημιακή εκπαίδευση, ενώ πραγματοποίησε και προγράμματα για την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού (Rubenberg, 1983: 77). Για περισσότερα για το ζήτημα της εκπαίδευσης βλ. (Abu-Lughod, 1973; Zahlan, 1977; Graham-Brown, 1984). Ενώ το επίπεδο εκπαίδευσης των Παλαιστίνιων στο διάστημα αυτό βελτιώθηκε με αματώδεις ρυθμούς, μετά την ήττα του 1982 παρατηρείται μια σταδιακή υποβάθμιση με αποτέλεσμα την ασυνήθιστη και συνάμα τραγική εικόνα οι σημερινοί νέοι Παλαιστίνιοι στο Λίβανο να είναι λιγότερο μορφομένοι από τους γονείς τους. (Hillenkamp, 2008)

ευθύνης για επιθέσεις ή τη μη αναφορά της οργάνωσης που είχε εκτελέσει μια επίθεση στα έντυπα των ανταγωνιστών της και γενικότερα μια τάση υπερβολής -ενίοτε με εξωπραγματικούς ισχυρισμούς- των κατορθωμάτων τους (Sayigh, 1997: 203-4, 349; Shemesh, 2006: 5). Οι προσπάθειες που έγιναν για τη δημιουργία μιας κοινής βάσης αναφοράς που θα εξέδιδε επίσημα ανακοινωθέντα προσέκρουσε στην απροθυμία των οργανώσεων να μοιραστούν πληροφορίες και στοιχεία για τις επιχειρήσεις τους αλλά και να απολέσουν την ευκαιρία να μεγαλοποιήσουν τη στρατιωτική τους βαρύτητα (Sayigh, 1997: 204). Το τελικό αποτέλεσμα ήταν οι διάφορες οργανώσεις με τον καιρό να δημιουργήσουν έναν παράλληλο μηχανισμό προπαγάνδας, υποδεέστερο μεν αυτού που ήλεγχε η Φατάχ στα πλαίσια της PLO, αλλά σε κάθε περίπτωση ανεξάρτητο. Η ναυαρχίδα του εκάστοτε μηχανισμού προπαγάνδας ήταν τα επίσημα έντυπά τους: Al-Hadaf (PFLP), Al-Hurriyya (DFLP),⁷⁷ Ilal-Amam (PFLP-GC), Sawt Filastin (PLA).

Μετά το 1976, η παλαιστινιακή προπαγάνδα δεν είχε να αντιμετωπίσει μόνο την πολυφωνία μέσα στο κίνημα, που επιτάθηκε λόγω των διαφωνιών για τη στάση που έπρεπε να κρατήσουν, αλλά και την αντι-προπαγάνδα των μαρωνιτικών δυνάμεων, στον οποίων τα ραδιοφωνικά και τηλεοπτικά προγράμματα κυριαρχούσε η αντι-παλαιστινιακή ρητορική (Kliot, 1987: 60; Reilly, 1982: 19).⁷⁸ Επίσης, ο μηχανισμός της προπαγάνδας αποτελούσε έναν από τους βασικούς στόχους της αντιεξέγερσης, όχι τόσο από την πλευρά του Ισραήλ, όσο της Συρίας και των συμμάχων της. Τον Ιανουάριο του 1976, πριν ακόμα η Συρία εμπλακεί ενεργά, η Sa'iqā, ως αντίποινα για τη δημοσίευση άρθρων επικριτικών της Συρίας, πραγματοποίησε επίθεση στα γραφεία δύο -φιλικά προσκείμενων στην PLO- εφημερίδων (al-Muharrir και Beirut), κατά την οποία σκοτώθηκαν δύο δημοσιογράφοι και γλίτωσε εκ θαύματος ο επίσημος αντιπρόσωπος της PLO στον Λίβανο, Shafiq al-Hut. (Sayigh, 1997: 378). Μετά την επέμβαση της Συρίας, προστέθηκε επιπλέον η πολιτική πίεση καθώς εξαρχής η Δαμασκός απαίτησε την αποπομπή αξιωματούχων της PLO στον τομέα της πληροφορίας και της προπαγάνδας. Αίτημα στο οποίο δε συμμορφώθηκε η PLO αλλά αναγκάστηκε να ρίξει σημαντικά τους «αντι-συριακούς» τόνους στα μέσα της, ενώ ο Αραφάτ χρειάστηκε να ανακαλέσει επικριτικές προς τη Συρία δηλώσεις. (Sayigh, 1997: 411-2) Παράλληλα με τον μηχανισμό πληροφόρησης,

⁷⁷ Μετά την απόσχιση του από το PFLP, ο Hawatma κατάφερε να φέρει με το μέρος του τη συντακτική ομάδα της Al-Hurriyya, καθιστώντας το επίσημο περιοδικό του DFLP πλέον και αναγκάζοντας έτσι το PFLP να δημιουργήσει καινούριο περιοδικό με το όνομα Al-Hadaf. (Quandt, 1973: 63)

⁷⁸ Στην περίπτωση του τηλεοπτικού σταθμού «Middle East» και του ραδιοφωνικού σταθμού «Voice of Hope», που ελέγχονταν από το SLA, η προπαγάνδα δεν ήταν μόνο αντι-παλαιστινιακή αλλά και εξαιρετικά φιλο-ισραηλινή.

ισχυρό πλήγμα δέχθηκε και ο τομέας του πολιτισμού που πλέον υπό τις επικρατούσες συνθήκες καθημερινής ανασφάλειας αποτελούσε πολυτέλεια του παρελθόντος.

Η πορεία παρακμής του εντυπωσιακού μηχανισμού προπαγάνδας του παλαιστινιακού κινήματος επιταχύνθηκε το 1982, όταν οι διάφορες αρμόδιες υπηρεσίες, εκδόσεις και ερευνητικά κέντρα αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον Λίβανο και να διασκορπιστούν σε διάφορα μέρη. Μεταξύ άλλων, το Wafa, το Filastin al-Thawra, η Al-Hurriyah και το «Palestine Research Centre»⁷⁹ μετέφεραν τη λειτουργία τους στην Κύπρο (Talhami, 2001: 126), όπου απολάμβαναν σχετική ελευθερία αλλά παρέμεναν μακριά από τον χώρο δράσης τους.⁸⁰ Η Al-Hadaf του PFLP αντίθετα μεταφέρθηκε στη Δαμασκό όπου η Συρία σύντομα της υπενθύμισε ότι δε βρισκόταν πια στο Λίβανο και η κριτική ενάντια στο καθεστώς αντιμετωπιζόταν με άμεσο κλείσιμο των εκδόσεων (Talhami, 2001: 126, 143). Ο προπαγανδιστικός μηχανισμός της PLO βρισκόταν σε πλήρη αποδιάρθρωση, στερώντας έτσι από την οργάνωση τα μέσα για τη διοχέτευση της (αυτό-) κριτικής για την ήττα που θα μπορούσε να μετριάσει την απογοήτευση στους κόλπους του κινήματος και να εξηγήσει τις μετέπειτα επιλογές της ηγεσίας και κατά αυτόν τον τρόπο να αποτρέψει ενδεχομένως την εμφάνιση αμφισβήτησης και την εκδήλωση βίαιων συγκρούσεων μέσα στο κίνημα.

4.4.1.2 Ιδεολογία

Το πρόβλημα της πολυδιάσπασης ήταν επίσης έντονο στο επίπεδο της ιδεολογίας. Στους κόλπους της PLO συνωστιζόταν ένα ευρύ φάσμα οργανώσεων και τάσεων με σημαντικές ιδεολογικές διαφορές: από την παντελή άρνηση της ιδεολογίας του PFLP-GC και την κεντρικά μη-ιδεολογία της Φατάχ στον αραβικό εθνικισμό (με δόσεις σοσιαλισμού) του PFLP⁸¹, τον μπα'αθισμό της Sa'iqā και του ALF και τον μαρξισμό-λενινισμό του DFPL. Ο

⁷⁹ Το Κέντρο δέχτηκε το 1982 επίθεση από τις ισραηλινές δυνάμεις, οι οποίες κατάσχεσαν μεγάλο μέρος του αρχείου του. Βλ. τη συνέντευξη του διευθυντή του Κέντρου Sabri Jiryis, στο περιοδικό al- Majalla (Φεβρουάριος 1985) όπως αναδημοσιεύεται στο “The Palestine Research Center”, *Journal of Palestine Studies*, 14(4): 185-187

⁸⁰ Την προσπάθεια επιστροφής των Παλαιστινίων ανταρτών στον Λίβανο μετά το 1983, στήριξε ο μηχανισμός προπαγάνδας, καθώς γραφεία της Wafa άνοιξαν στα παλαιστινιακά στρατόπεδα και το Voice of Palestine ξεκίνησε να εκπέμπει ξανά (Talhami, 2001: 128), αλλά είχε τη γνωστή κατάληξη.

⁸¹ Το PFLP ακολούθησε μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ιδεολογική εξέλιξη. Το ANM, μητρική οργάνωση του PFLP, είχε έντονα αντι-αριστερές θέσεις, θεωρώντας ότι οι αριστερές ιδεολογίες είχαν την τάση να διχάζουν και να αποσυντονίζουν τον αγώνα για την εξάλειψη του σιωνισμού και του ιμπεριαλισμού από τον αραβικό κόσμο και τη δημιουργία ενιαίου αραβικού κράτους. Μάλιστα το ANM επιδιόταν με ιδιαίτερη θέρμη στη βίαιη διάλυση των διαδηλώσεων του κομμουνιστικού κόμματος στη

ιδεολογικός πλουραλισμός δεν είναι σπάνιος στις πρώτο-εξεγέρσεις αλλά συνήθως μετά από κάποιο διάστημα οι αδύναμοι ιδεολογικοί ανταγωνιστές απορροφώνται από την κύρια ιδεολογική τάση ή εξαφανίζονται. Στην περίπτωση της PLO, όμως, η διαδικασία αυτή δεν προχώρησε για λόγους, που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με τα χαρακτηριστικά της λιβανικής βάσης.

Σημαντικό ρόλο έπαιξε η ιδεολογική ανεπάρκεια της βασικότερης δύναμης μέσα στην PLO, της Φατάχ, η οποία δεν ήταν μεν προϊόν των συνθηκών που επικρατούσαν στη λιβανική βάση αλλά επιδεινώθηκε στα πλαίσιά της. Η Φατάχ από την ίδρυσή της χαρακτηρίστηκε από ιδεολογικό οπορτουνισμό. Υιοθέτησε και εκμεταλλεύτηκε τη σημειολογία και τη ρητορική των επαναστατικών εθνικο-απελευθερωτικών κινημάτων της εποχής και οι ηγέτες της συναντήθηκαν με τον Che Guevara, τον Mao, τον Giap, και τον Fidel Castro, αλλά όλες αυτές οι ιδεολογικές ζυμώσεις παρέμειναν σε επιφανειακό επίπεδο.⁸² Όπως φάνηκε και στον τρόπο που διαχειρίστηκαν την εξέγερση στα Κατεχόμενα, έβλεπαν απαξιωτικά τη μεθοδική οργάνωση ακόμα και του ένοπλου αγώνα που τόσο μυθοποιούσαν, πόσο μάλλον το περισσότερο κουραστικό και λιγότερο φαντασμαγορικό έργο της πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης.⁸³ Η ιδεολογική ασάφεια ήταν επίσης η μέθοδος που επέλεξε η Φατάχ για να επιβιώσει στον αραβικό κόσμο που σύμφωνα με τον Arafat ήταν «ένας κόσμος κινούμενης άμμου» όπου ήταν απαραίτητο να ελίσσεται και να εναλλάσσει δεσμούς προκειμένου να διατηρήσει την ανεξαρτησία του παλαιστινιακού κινήματος (Steinberg, 1987: 91). Στην ουσία δηλαδή η Φατάχ αφενός αρνήθηκε να προσδέσει το μέλλον των Παλαιστινίων με οποιοδήποτε αραβικό καθεστώς (όπως για παράδειγμα η Sa'iqā και το ALF) και αφετέρου αποποιήθηκε

Συρία. Από το 1969 και μετά, όμως, άρχισε να μιλάει για την ηγεσία της εργατικής τάξης, ενώ ανά διαστήματα τάχθηκε υπέρ του κουβανικού, σοβιετικού και κινεζικού μοντέλου (Cobban, 1984: 140, 145, 287-8; Sayigh, 1997: 489).

⁸² Η στρατηγική αντίληψη του εθνικο-απελευθερωτικού αγώνα αποτελούσε μια διαστρέβλωση της φοκοϊκής αντίληψης. Η Φατάχ αντιλαμβανόταν τη θέση της παλαιστινιακής εξέγερσης στο κέντρο ορισμένων ομόκεντρων κύκλων επιρροής: τις αραβικές μάζες, τις αραβικές κυβερνήσεις και τη διεθνή αρένα. Σύμφωνα με τον Khalid al-Hasan: «η στρατιωτική μας δράση προκαλεί μια ισραηλινή αντίδραση εναντίον του λαού μας, οι οποίοι τότε εμπλέκονται στον αγώνα και στηρίζονται από τις αραβικές μάζες. Αυτό επεκτείνει τον κύκλο της σύγκρουσης και αναγκάζει τις αραβικές κυβερνήσεις είτε να ενωθούν μαζί μας είτε να σταθούν απέναντί μας. Με το να μας αντιταχθούν σημαίνει ότι θα αποκλίνουν από τον ίδιο τους το λαό, που τότε θα περάσει από έναν υποστηρικτικό ρόλο σε έναν ενεργό. Ο κύκλος επηρεάζει την αραβική πολιτική και έχει περαιτέρω διεθνείς επιπτώσεις και έτσι ανατροφοδοτεί την κεντρική σφαίρα που είναι η Παλαιστίνη». (Sayigh, 1997: 120)

⁸³ Όπως έγραψε ο Hani al-Hasan στο Shu'un Filastiniyya (Μάρτιος 1972) «η δράση είναι η πρώτη φύση της Φατάχ, η ανάλυση η δεύτερη» (Sayigh, 1997: 199). Το πιο χαρακτηριστικό ίσως παράδειγμα αυτής της απαξιωτικής στάσης απέναντι στην ανάλυση και την οργάνωση είναι η αντιμετώπιση που επεφύλαξε ο Farouq Qaddumi στη διετή προσπάθεια του «Κέντρου Σχεδιασμού» να εκπονήσει μία γενική στρατηγική, που ενσωμάτωνε όλες τις διαστάσεις, για το παλαιστινιακό κίνημα. Ο Qaddumi όταν έλαβε στα χέρια του την τελική έκθεση σχολίασε «δεν υπάρχει σχεδιασμός στις επαναστάσεις» και κατά πάσα πιθανότητα την άφησε να σκονίζεται σε κάποιο ράφι. (Sayigh, 1997: 205). Σύμφωνα με τον Qaddumi δεν υπήρχε ανάγκη για κοινωνικο-πολιτική ανάλυση και οργάνωση λόγω της sui generis φύσης του παλαιστινιακού κινήματος που εκπροσωπούσε την «τάξη των προσφύγων» (Cobban, 1984: 198; Sayigh, 1997: 199)

οποιαδήποτε διεθνιστική ή αραβική ιδεολογία που στρεφόταν εναντίον των καθεστώτων αυτών (PFLP, DFLP). (Cobban, 1984: 197)

Στον Λίβανο, ο ιδεολογικός ομορποτισμός της Φατάχ διευρύνθηκε αφενός γιατί η - ούτως ή άλλως εμπεδωμένη στο πολιτικό σύστημα της χώρας- «κινούμενη άμμος» της αραβικής εμπλοκής παρέμενε επικίνδυνη, ειδικά εν μέσω του εμφυλίου. Αφετέρου, για να μπορέσει να διατηρήσει το προβάδισμα έναντι των άλλων οργανώσεων και να διατηρήσει τη συνοχή στους κόλπους της, καθώς οι «κεντρώες» θέσεις της είχαν προσελκύσει ένα ευρύ φάσμα αντιλήψεων και τάσεων. Για να το πετύχει, όμως, αυτό -και ελλείψει μιας ιδεολογίας που θα μπορούσε να παίξει αυτόν τον συνεκτικό ρόλο- η Φατάχ αναγκάστηκε να συμβιβαστεί με τη δημιουργία φραξιών μέσα στην οργάνωση και να καταφύγει στις πελατειακές σχέσεις για να διασφαλίσει την αφοσίωσή τους, η οποία συχνά επιβραβευόταν αντί της ικανότητας (Brynen, 1990: κεφ. 7).

Η απουσία ενός ιδεολογικά συμπαγούς «κέντρου» σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η βάση στο Λίβανο προσέφερε αφενός ελευθερία και αφετέρου πρόσβαση σε χρηματοδότηση, ευνοούσαν τον ιδεολογικό κατακερματισμό στο παλαιστινιακό κίνημα γενικότερα. Μια τάση σε μια οργάνωση είχε μεγαλύτερο κίνητρο, ή αντίστοιχα λιγότερους φόβους, να οξύνει τις ιδεολογικές διαφορές, ακόμα και να αποσχιστεί, καθώς οι πιθανότητες της να επιβιώσει ήταν αρκετά μεγάλες. Το αποτέλεσμα ήταν διαφωνίες όπως αυτή του PFLP και του DFLP για το αν η μικρο-αστική τάξη αποτελεί επαναστατικό υποκείμενο να μετατρέπονται σε ζητήματα μείζονος σημασίας (Quandt, 1973: 108-9). Παράλληλα, η στασιμότητα της σύγκρουσης με το Ισραήλ, σε στρατιωτικό και διπλωματικό επίπεδο, δεν επέτρεπε τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος «τριβής» με τον αντίπαλο που θα ευνοούσε την άμβλυση των ιδεολογικών γωνιών και μαξιμαλισμών.⁸⁴

Η ιδεολογική αυτή κακοφωνία επηρέασε αρνητικά τις πιθανότητες για επικράτηση του παλαιστινιακού κινήματος. Πρώτον, το κίνημα δε διέθετε μία σαφής στρατηγική που θα όριζε τους στόχους, τα στάδια του αγώνα και τους τρόπους επίτευξής τους. Δεύτερον, πολύ συχνά επερχόταν πλήρης παράλυση του διπλωματικού μηχανισμού λόγω των ιδεολογικών διαφορών.

⁸⁴ Η μόνη ίσως εξαίρεση ήταν το DFLP που επέδειξε μια αξιοπρόσεκτη ικανότητα να σκέφτεται πρωτοποριακά και πέρα από ιδεολογικές αγκυλώσεις. Το σύνολο των διπλωματικών πρωτοβουλιών, που σταδιακά μετακινήθηκαν από τον μαξιμαλιστικό στόχο της δημιουργίας κράτους στο σύνολο των παλαιστινιακών εδαφών στην εδραίωση «εθνικής αρχής» στα κατεχόμενα εδάφη του 1967, είχαν ως αφετηρία θέσεις ή προτάσεις που εξέφρασε πρώτα το DFLP (Cobban, 1984: 153-6; Morrison, 1984: 81)

Τρίτον, οι συγκρούσεις για καθαρά ιδεολογικούς λόγους (χωρίς την εμπλοκή ή την παρότρυνση ξένων δυνάμεων) ήταν ιδιαίτερα συνηθισμένες. Τέταρτον, και ίσως το βασικότερο, το παλαιστινιακό κίνημα και κυρίως η Φατάχ στερούταν των εργαλείων εκείνων που προσφέρει μια ιδεολογία για να εξηγήσει στα μέλη του και στον παλαιστινιακό πληθυσμό γενικότερα όχι μόνο το που θέλει να πάει ως κίνημα ή πως σκοπεύει να φτάσει εκεί αλλά και το γιατί απέτυχε να φτάσει τον στόχο. Η αδυναμία αυτή φάνηκε σε όλη της τη διάρκεια μετά το 1982 καθώς η Φατάχ αναγκάστηκε να καταφύγει σε αθέμιτες μεθόδους για να κατευνάσει την εσωτερική αμφισβήτηση και να αιτιολογήσει τις διπλωματικές της επιλογές.

4.4.1.3 Πληροφορίες

Η συλλογή πληροφοριών στο Ισραήλ, εκ μέρους των αραβικών υπηρεσιών πληροφοριών, ήταν η πρώτη δραστηριότητα στην οποία επιδόθηκαν οι νεοπαγείς παλαιστινιακές ομάδες και αυτή που τους διασφάλιζε την «καλή θέληση» των αραβικών καθεστώτων (Sayigh, 1997: 137, 180). Στα πλαίσια των αναγνωριστικών αυτών επιχειρήσεων οι παλαιστινιακές οργανώσεις προσπάθησαν παράλληλα να δημιουργήσουν ένα δίκτυο συλλογής πληροφοριών αποτελούμενο από Παλαιστίνιους κατοίκους του Ισραήλ ενώ ανάλογες προσπάθειες έγιναν μερικά χρόνια αργότερα και στη Δυτική Όχθη (Mobley, 2012: 70-1). Ωστόσο, η ισραηλινή αντιεξέγερση, η επιφυλακτικότητα του τοπικού πληθυσμού, τα ελλιπή μέτρα προστασίας και αντικατασκοπίας και η δημιουργία παράλληλων και ανταγωνιστικών μηχανισμών συλλογής πληροφοριών, λειτούργησαν αρνητικά στη δημιουργία ενός ασφαλούς και εκτεταμένου δικτύου μέσα στην Παλαιστίνη.

Η μετάβαση στον Λίβανο επηρέασε έμμεσα τη συλλογή πληροφοριών στα ελεγχόμενα από το Ισραήλ εδάφη. Μία από τις πρώτες πρωτοβουλίες του Αραφάτ μετά την ήττα στην Ιορδανία ήταν η διάλυση της Rasd, που υπό τον Salah Khalaf είχε καταστεί ο κύριος μηχανισμός πληροφοριών, τυπικά ως υπεύθυνης για την ανακριβή ενημέρωση σχετικά με τις προθέσεις του ιορδανικού καθεστώτος, αλλά στην πραγματικότητα λόγω της δυνητικής απειλής που ενείχε η μεγάλη συγκέντρωση εξουσίας στα χέρια του Khalaf (Sayigh, 1997: 225-6, 293, 306). Η διάλυση της Rasd και η αντικατάστασή της από τον «Μηχανισμό Ασφαλείας και Πληροφοριών» υπό τον Yusif al-Najjar (Sayigh, 1997: 307) αποδιοργάνωσε τα υφιστάμενα δίκτυα συλλογής πληροφοριών. Από τις αρχές της δεκαετίας του '70, οι ένοπλες οργανώσεις

συνέχιζαν μεν να κάνουν χρήση του τοπικού πληθυσμού για τη συλλογή πληροφοριών μέσα στο Ισραήλ (Mobley, 2012: 81), αλλά αυτό γινόταν κατά περίπτωση και για τις ανάγκες της εκάστοτε επιχείρησης, χωρίς να εδραιωθεί κάποιο δομημένο δίκτυο. Από την άλλη πλευρά, η διάλυση της Rasd έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μεταφορά του θεάτρου επιχειρήσεων εκτός Μέσης Ανατολής, καθώς με πρωτοβουλία του Ali Hasan Salameh, (υψηλόβαθμο στέλεχος της Rasd) σχηματίστηκε η Black September Organization (BSO), αποτελούμενη κυρίως από πρώην μέλη της υπηρεσίας (Sayigh, 1997: 307). Η BSO μαζί με τον «ειδική οργάνωση» του PFLP υπό τον Wadi Haddad ήταν υπεύθυνες για δεκάδες επιθέσεις καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 σε ισραηλινούς στόχους στο εξωτερικό και κυρίως στην Ευρώπη.

Οι πληροφορίες για την εκτέλεση αυτών των επιθέσεων προέρχονταν από τρεις κατά βάση πηγές: την παλαιστινιακή και γενικότερα αραβική κοινότητα στην Ευρώπη, τις αριστερές ένοπλες οργανώσεις που βρίσκονταν στο απόγειό τους εκείνη την εποχή και τις ξένες υπηρεσίες πληροφοριών. Ενώ η συμβολή της αραβικής διασποράς (Mobley, 2012: 87-8, 93, 95) είναι ανεξάρτητη της βάσης στο Λίβανο, οι δύο άλλες πηγές πληροφοριών συνδέονται άμεσα με αυτήν. Το παλαιστινιακό κίνημα, στο διάστημα που είχε τη βάση του στην Ιορδανία και κυρίως αφότου μεταφέρθηκε στο Λίβανο, διέθεσε τα στρατόπεδά του στις αριστερές ένοπλες οργανώσεις, τα μέλη των οποίων εκπαίδευσε στις τεχνικές ανταρτοπόλεμου (Rapport, 2004: 56, 58; Karmon, 2005: 67; Alexander, 1989: 2). Ως αντάλλαγμα αλλά και ως αποτέλεσμα των δεσμών που δημιουργήθηκαν, οργανώσεις όπως η RAF (Rote Armee Fraktion), οι RZ (Revolutionare Zellen), οι BR (Brigade Rosse), ο JRA (Japanese Red Army), η AD (Action Directe) και η ομάδα του Κάρλος προσέφεραν βοήθεια στο παλαιστινιακό κίνημα, μεταξύ άλλων και στη συλλογή πληροφοριών.⁸⁵ Η απουσία ελέγχου από τις λιβανικές αρχές δεν επέτρεψε μόνο τη σφυρηλάτηση δεσμών με άλλους μη-κρατικούς δρώντες αλλά και με ξένες υπηρεσίες πληροφοριών, οι οποίες έπαιξαν ενίοτε και τον ρόλο του συνδέσμου μεταξύ των παλαιστινιακών και ευρωπαϊκών οργανώσεων (Karmon, 2005: 67). Πέρα από τις αραβικές υπηρεσίες που τους παρείχαν πληροφορίες και διπλωματική κάλυψη, αναπτυγμένες ήταν και οι σχέσεις με την KGB και την Στάζι (Schmeidel, 1993: 62; Mobley, 2012: 90). Εν τέλει, οι

⁸⁵ Αρκετές φορές η συμβολή των οργανώσεων αυτών δεν περιοριζόταν στη συλλογή πληροφοριών, την παροχή οπλισμού ή τη γενικότερη κάλυψη των επιμελητειακών αναγκών αλλά μέλη τους λάμβαναν μέρος ή πραγματοποιούσαν επιχειρήσεις εκ μέρους των Παλαιστινίων. Όσον αφορά αποκλειστικά τη συλλογή πληροφοριών, πιστεύεται ότι στις δύο μεγαλύτερες επιχειρήσεις παλαιστινιακών ομάδων σε ευρωπαϊκό έδαφος –στους Ολυμπιακούς του Μονάχου και στη συνεδρίαση του ΟΠΕΚ στη Βιέννη- η παρακολούθηση των στόχων πραγματοποιήθηκε από στελέχη των οργανώσεων αυτών. Για τις δύο αυτές επιθέσεις αλλά και για άλλες παρόμοιες περιπτώσεις όπου υπάρχουν υπόνοιες για συλλογή πληροφοριών από ευρωπαϊκές οργανώσεις βλ. (Karmon, 2005: 69, 108, 109, 119; Mobley, 2012: 73, 93)

ξένες υπηρεσίες πληροφοριών ήταν η πηγή για τα λεπτομερή σχέδια του ισραηλινού στρατιωτικού επιτελείου, που είχε στη διάθεσή της η PLO εβδομάδες πριν την επέμβαση του 1982 (Sayigh, 1997: 522).

Όσον αφορά την έτερη όψη του στοιχείου των πληροφοριών, την αντικατασκοπία, η βάση στον Λίβανο είχε αρνητική επίδραση. Συγκεκριμένα, όπως μαρτυρά και τα μέτρα ασφαλείας που τηρούσαν τα καταζητούμενα από το Ισραήλ στελέχη (όπως ο Ali Hasan Salameh και ο Abu Iyad), αν και για το Ισραήλ η εξουδετέρωση στόχων στο Λίβανο ήταν σχετικά πιο δύσκολη απ' ό τι στην Ευρώπη, η συλλογή πληροφοριών για τους στόχους αυτούς ήταν σαφώς πιο εύκολη στο Λίβανο (Moblely, 2012: 95, 100).

Η σταδιακή διάλυση του Deuxième Bureau στις αρχές της δεκαετίας του '70 και η μετέπειτα ολοκληρωτική κατάρρευση των λιβανικών δυνάμεων ασφαλείας απάλλαξε τις παλαιστινιακές οργανώσεις από έναν εχθρικό μηχανισμό πληροφοριών που σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα διαβίβαζε τις συλλεχθείσες πληροφορίες στους Ισραηλινούς (Sayigh, 2007: 166). Ωστόσο, ενώ φαινομενικά ο μερικός έλεγχος επί του εδάφους και του πληθυσμού έδινε προβάδισμα στην PLO καθώς της επέτρεπε να εντοπίζει και να εξουδετερώνει πιο εύκολα τους πληροφοριοδότες, στην πραγματικότητα η δυνατότητα του Ισραήλ να συλλέγει πληροφορίες αυξήθηκε. Πέρα από την αναμφισβήτητη ικανότητα της ισραηλινής υπηρεσίας πληροφοριών, το γεγονός αυτό μπορεί αν αποδοθεί αφενός στην ευκολία στρατολόγησης πληροφοριοδοτών και δράσης των Ισραηλινών πρακτόρων στο έδαφος του Λιβάνου και αφετέρου στα ελλιπή μέτρα αντικατασκοπίας της PLO.

Εκμεταλλεζόμενοι το γενικό χάος, την κάλυψη που τους παρείχαν οι Μαρωνίτες ή ακόμα και παριστάνοντας τους εργαζομένους σε ΜΚΟ, οι Ισραηλινοί πράκτορες επιχειρούσαν με σχετική ελευθερία στο Λίβανο. Έτσι, ήταν σε θέση όχι μόνο να φωτογραφίζουν εγκαταστάσεις⁸⁶ αλλά ακόμα και να «φυτεύουν» πράκτορες στα σπίτια στελεχών της PLO (Moblely, 2012: 80, 84), με αποτέλεσμα αρκετές φορές να έχουν στη διάθεσή τους πληροφορίες σε πραγματικό χρόνο (Sayigh, 1997: 537). Παράλληλα με τους πράκτορες ή τους φιλικά προσκείμενους Μαρωνίτες, το Ισραήλ επίσης στρατολογούσε ανάμεσα στους Σιίτες του νότιου

⁸⁶ Το Ισραήλ, αν και παραδοσιακά υπέρμαχος της χρήσης ανθρωπίνων πηγών για τη συλλογή πληροφοριών, έκανε επίσης εκτεταμένη χρήση ΜΕΑ στο Λίβανο (Wright, 1983: 45).

Λιβάνου με αντάλλαγμα ειδικά προνόμια στα πλαίσια της πολιτικής «καλής γειτονίας», αλλά και μέσα στην PLO (Sayigh, 1997: 521).

Ο Λίβανος, επιπλέον, επιδείνωσε τα ήδη ανεπαρκή μέτρα αντικατασκοπίας της PLO εξαιτίας της ψευδαίσθησης της ασφάλειας που παρείχε. Στο παρελθόν τουλάχιστον δύο φορές η Φατάχ βρέθηκε σε δεινή θέση όταν η τάση της να διατηρεί αναλυτικά αρχεία των μελών και των σχεδιαζόμενων επιχειρήσεων -χωρίς κάποιου είδους πρόβλεψης για καταστροφή τους σε περίπτωση κινδύνου- είχε ως αποτέλεσμα οι δυνάμεις αντιεξέγερσης (τη μία φορά της Ιορδανίας και την άλλη του Ισραήλ) να αποκτήσουν χωρίς ιδιαίτερο κόπο μεγάλο όγκο πληροφοριών (Mobley, 2012: 72-3, 101; Cobban, 1984: 37). Αντίστοιχα κατά την επιχείρηση «Spring of Youth» (1973) η κακή τήρηση κανόνων αντικατασκοπίας, είχε ως αποτέλεσμα εξαιρετικά σημαντικές πληροφορίες για στελέχη και επιχειρήσεις στο Ισραήλ και την Ευρώπη να περάσουν στα χέρια των ισραηλινών μυστικών υπηρεσιών (Sayigh, 1997: 311), πληροφορίες που ενίσχυσαν σημαντικά τις Ισραηλινές προσπάθειες να εντοπίσουν και να εξουδετερώσουν τα στελέχη της BSO.

4.4.2 Οικονομική διάσταση

4.4.2.1 Χρηματοδότηση

Βάσει της γραφειοκρατικής διάρθρωσης της PLO, τα οικονομικά ζητήματα της οργάνωσης υπάγονται στην αρμοδιότητα του «Palestine National Fund» το οποίο ορίζει τέσσερις πηγές χρηματοδότησης: πρώτον, φόρος (5-7%) που επιβάλλεται στους Παλαιστίνιους του εξωτερικού και συλλέγεται από τα αραβικά κράτη εκ μέρους της PLO,⁸⁷ δεύτερον, οικονομικές συνεισφορές αραβικών κυβερνήσεων και λαών,⁸⁸ τρίτον, δάνεια και συνεισφορές αραβικών και (άλλων) φιλικών κρατών, και τέταρτον, οποιαδήποτε άλλη πηγή εγκρίνεται από το «Εθνικό Συμβούλιο» (Hamid, 1975: 104; Rubenberg, 1983: 59). Στις παραπάνω γενικές κατηγορίες θα πρέπει να προστεθούν και τα έσοδα από διάφορες επενδύσεις του Ταμείου στο

⁸⁷ Σε ορισμένες περιπτώσεις, επιπλέον, τα αραβικά κράτη επέβαλαν φόρο 2% στα ψυχαγωγικά θεάματα υπέρ του παλαιστινιακού σκοπού (Morrison, 1984: 136)

⁸⁸ Για μια ενδιαφέρουσα περιγραφή μίας εκ των εκατοντάδων εκδηλώσεων οικονομικής ενίσχυσης βλ. (Cobban, 1984: 194)

Λίβανο και το εξωτερικό και τις μονάδες παραγωγής που λειτουργούσε η PLO στο Λίβανο, των οποίων η παραγωγή το 1981 άγγιζε τα \$20 εκατ. (Rubenberg, 1983: 66-9; Morrison, 1984: 52).

Πέρα από τους πόρους της PLO, μέρος των οποίων κατανέμονταν μεταξύ των οργανώσεων στα πλαίσια ποσόστωσης που ευνοούσε την Φατάχ και αποτελούσε συχνά θέμα διαφωνιών και διαπραγματεύσεων (Cobban, 1984: 15; Sayigh, 1997: 491), κάθε οργάνωση διέθετε δικές της πηγές εσόδων. Ο μεγαλύτερος όγκος των χρημάτων προερχόταν από πηγές ανάλογες με αυτές της PLO (αραβική βοήθεια,⁸⁹ επενδυτικές και επιχειρηματικές πρωτοβουλίες) αλλά δεν έλειπαν και οι περισσότερο ανορθόδοξες πηγές χρηματοδότησης, όπως για παράδειγμα τα λύτρα ή η «προστασία» που πλήρωναν οι αεροπορικές εταιρίες για να μη γίνονται στόχος αεροπειρατειών.⁹⁰

Το περιβάλλον ελευθερίας που προσέφερε ο Λίβανος αφενός επέτρεπε -ή ορθότερα δεν ήταν σε θέση να εμποδίσει- την ελεύθερη ροή πόρων από και προς τη χώρα και αφετέρου δημιουργούσε ευκαιρίες πλουτισμού στα πλαίσια της οικονομίας εμφυλίου πολέμου που αναπτύχθηκε. Συγκεκριμένα, με την κατάρρευση των κρατικών δομών απομακρύνθηκαν οι μηχανισμοί εποπτείας των οικονομικών δραστηριοτήτων και ελέγχου των συνοριακών ροών, με αποτέλεσμα να μπορούν να εισέρχονται χρήματα είτε μέσω του τραπεζικού συστήματος είτε -και κυρίως- να μεταφέρονται, χωρίς κανένα έλεγχο, από στελέχη του κινήματος εντός και εκτός Λιβάνου. Αντίστοιχα, η συλλογή χρημάτων από τον παλαιστινιακό πληθυσμό, που παλιότερα έπρεπε να γίνεται συγκεκαλυμμένα καθώς επέσειε ποινή φυλάκισης (Sayigh, 2007: 157), πλέον λάμβανε χώρα ανοιχτά και χωρίς καμία ενόχληση από το Deuxième Bureau.

Ο Λίβανος δε διαθέτει πλούσιους φυσικούς πόρους και ως εκ τούτου δε δημιουργήθηκε το είδος της οικονομίας εμφυλίου πολέμου που συνήθως μελετάται στη διεθνή βιβλιογραφία. Ωστόσο, παρουσίαζε αρκετές ευκαιρίες για χρηματοδότηση. Σε πρώτη φάση, οι παλαιστινιακές

⁸⁹ Και στην περίπτωση της αραβικής βοήθειας στις οργανώσεις ξεχωριστά η μερίδα του λέοντος πήγαινε στην Φατάχ. Ένας από τους λόγους ήταν και ο ιδεολογικός ομοιοπαθισμός της Φατάχ που της επέτρεπε να παίρνει χρήματα τόσο από τα αντιδραστικά (χώρες του Κόλπου) όσο και τα ριζοσπαστικά καθεστώτα. Αντίθετα οργανώσεις όπως το PFLP και το DFLP για ιδεολογικούς λόγους αρνούσαν αλλά και δεν τους προσφερόταν βοήθεια από τα συντηρητικά αραβικά καθεστώτα (Quandt, 1973: 62; Morrison, 1984: 53)

⁹⁰ Μετά τον θάνατο του Wadi Haddad το 1978 υπολογίζεται ότι στα χέρια της κεντρικής ηγεσίας του PFLP πέρασαν μεταξύ \$45 και \$100 εκατ. (Sayigh, 1997: 491-2). Αν υποθέσουμε ότι ένα μέρος των λύτρων χρησιμοποιούταν για την οργάνωση των επόμενων επιθέσεων και τη συντήρηση (συχνά πολυτελή) των εμπλεκόμενων, τότε τα έσοδα ανέρχονταν σε αρκετές εκατοντάδες εκατομμυρίων.

ομάδες και οι λιβανικές πολιτοφυλακές επιδόθηκαν σε εκτεταμένες λεηλασίες, ενώ σημείωσαν αύξηση και οι ένοπλες ληστείες που αποτελούσαν συνήθη μέθοδο ανεύρεσης πόρων, ειδικά για τις μικρότερες οργανώσεις. (Kingston & Zahar, 2004: 89; Sayigh, 1997: 303, 313, 272) Τις λεηλασίες σταδιακά άρχισαν να αντικαθιστούν η επιβολή δασμών και χρεώσεων «βίζας» στα σημεία ελέγχου, ενώ παράλληλα γνώρισε τεράστια άνθιση το λαθρεμπόριο που οδήγησε σε έναν έντονο ανταγωνισμό για τον έλεγχο των λιμανιών (Kingston & Zahar, 2004: 89).⁹¹

Στα πλαίσια αυτά, στις αρχές της δεκαετίας του '80 η «παλαιστινιακή οικονομία» στο Λίβανο αναλογούσε στο 15% του ΑΕΠ, ενώ εκτιμάται ότι ο προϋπολογισμός της PLO ξεπερνούσε τον προϋπολογισμό του λιβανικού κράτους (Hudson, 1997: 254). Σε απόλυτους αριθμούς, ο πλούτος της PLO το 1982 ανήρθε, σύμφωνα με ισραηλινές –και πιθανόν ως ένα βαθμό υπερβολικές- εκτιμήσεις, τα \$70 δις., ενώ το 1970 τα χρηματικά αποθέματα της Φατάχ δεν ξεπερνούσαν τα \$25 εκατ. και οι ετήσιες πρόσοδοι της τα \$10 εκατ. (Morrison, 1984: 137-8).

Ο χρηματοδοτικός αυτός παράδεισος, όμως, είχε μεγάλο μακροπρόθεσμο κόστος. Η PLO ισχυριζόταν ότι πάνω από τα μισά έσοδα προέρχονται από τη φορολόγηση και τις συνεισφορές των Παλαιστινίων και μόλις το ένα πέμπτο από τα αραβικά κράτη, συν άλλο τόσο από διάφορες επενδύσεις (Rubenberg, 1983: 60). Στην πραγματικότητα, όμως, βαθμιαία ολοένα και μεγαλύτερο μέρος των εσόδων, τόσο της PLO όσο και των οργανώσεων, πήγαζαν από τις πληρωμές των αραβικών καθεστώτων (Cobban, 1984: 14; Morrison, 1984: 188-90), γεγονός που αύξανε την εξάρτησή του παλαιστινιακού κινήματος από αυτά.⁹² Παράλληλα, η δυνατότητα ακόμα και μικρών οργανώσεων να λάβουν χρηματοδότηση, είτε από τα ταμεία της PLO, στα πλαίσια της ποσόστωσης που τους αναλογούσε, είτε ανεξάρτητα από τα αραβικά

⁹¹ Άλλες παράνομες δραστηριότητες που αναπτύχθηκαν ήταν η καλλιέργεια και η διακίνηση χασίς, η εμπορία διαμαντιών της Δυτικής Αφρικής και η παραχώρηση δικαιωμάτων για απόρριψη τοξικών αποβλήτων στο Λίβανο. Ωστόσο, δεν υπάρχουν ενδείξεις για παλαιστινιακή εμπλοκή στις παραπάνω δραστηριότητες. Συγκεκριμένα, η διακίνηση χασίς και διαμαντιών γινόταν κατεξοχήν από τις σιιτικές οργανώσεις, ενώ για τις συμφωνίες για τα απόβλητα δεν υπάρχουν σαφή στοιχεία.

⁹² Πέρα από την αναμενόμενη απαίτηση των δωρητών χωρών να συμμορφώνονται οι οργανώσεις στα συμφέροντά τους, η εξάρτηση δημιουργούσε επιπλέον ζητήματα, ακόμα και στις οργανώσεις που δεν ήταν υποχείρια των καθεστώτων αυτών (τύπου Sa' iqa). Καταρχήν, δεν επέτρεπε μακροπρόθεσμους σχεδιασμούς, ειδικά στην περίπτωση των μικρότερων οργανώσεων που δε διέθεταν πολλούς εναλλακτικούς παρόχους, καθώς το καθεστώς μπορούσε να διακόψει απότομα τη βοήθεια (κάτι που συνέβαινε συχνά), οδηγώντας σε οικονομική ασφυξία την οργάνωση. Επίσης, δεδομένου ότι τα καθεστώτα αυτά (ειδικά η Λιβύη) εντυπωσιάζονταν από τις θεαματικές επιθέσεις και βάσει αυτού αποφάσιζαν την κατανομή της οικονομικής βοήθειας, οι οργανώσεις βρίσκονταν υπό τη συνεχή πίεση να πραγματοποιούν θεαματικές –και όχι πάντα ουσίας- επιχειρήσεις. Αλλά ακόμα και όταν είχαν την ευχέρεια να εναλλάσσουν τη γενναιοδωρία της μίας χώρας με την άλλη (όπως για παράδειγμα η Φατάχ), ήταν ανήμπορες μπροστά στις αλλαγές σε επίπεδο περιφερειακού συστήματος. Έτσι, μετά από μία περίοδο όπου το πετρελαϊκό εμπάργκο και η κεντρικότητα του παλαιστινιακού προβλήματος είχε ευνοήσει οικονομικά την PLO, η πτώση των τιμών του πετρελαίου και η μετατόπιση του περιφερειακού ενδιαφέροντος προς τον πόλεμο Ιράν-Ιράκ, έφερε την PLO στα πρόθυρα χρεοκοπίας, σε μια ιδιαίτερα δύσκολη συγκυρία.

κράτη, δυσχέραινε τις προσπάθειες της ηγεσίας της PLO να ασκήσει αποτελεσματική διοίκηση και έλεγχο και ευνοούσε τις ενδο-παλαιστινιακές συγκρούσεις και διασπάσεις (Sayigh, 1997: 679).

Η εναπόθεση της κάλυψης των οικονομικών αναγκών στην αραβική βοήθεια, αντί της κοινωνικής κινητοποίησης, εισήγαγε την PLO σε μια λογική κινήματος «εισοδηματία», την οποία ανατροφοδοτούσαν η μεγάλη διαθεσιμότητα οικονομικών πόρων και η πλημμελής διοίκηση και έλεγχος. Υπό τις συνθήκες αυτές γεννήθηκε ένα εκτεταμένο πελατειακό σύστημα που «εξαγόραζε» τη συναίνεση και τη συμμόρφωση, στο οποίο, τόσο λόγω της φύσης του όσο και των «ευνοϊκών» περιστάσεων στο Λίβανο, άκμασαν φαινόμενα διαφθοράς – συχνά με εγκληματικές προεκτάσεις. (Sayigh, 1997: 455-9) Οι επιπτώσεις του ήταν αισθητές μεταξύ άλλων στο μάχιμο των στρατιωτικών δυνάμεων και την ποιότητα της στρατολόγησης. Το σημαντικότερο θύμα, όμως, ήταν η δέσμευση του γενικότερου πληθυσμού στον παλαιστινιακό αγώνα, που έβλεπε τα στελέχη της PLO να απολαμβάνουν δυσανάλογα προνόμια και να πλουτίζουν, συχνά αποτραβηγμένοι στη Βηρυτό, τη στιγμή που οι ίδιοι βίωναν την προσωπική και οικονομική ανασφάλεια στα στρατόπεδα προσφύγων (Kamin, 1985: 93).

4.4.2.2 Επιμελητεία

Ο έλεγχος των λιμανιών αποτελούσε ζήτημα κρίσιμης σημασίας και στο επίπεδο της επιμελητείας καθώς η παράλυση της οικονομικής ζωής είχε ως συνέπεια το μεγαλύτερο μέρος των αναγκών του άμαχου πληθυσμού και του στρατιωτικού μηχανισμού να πρέπει να καλύπτονται από νόμιμες ή παράνομες εισαγωγές. Αν και η κατάρρευση των εμπορικών μηχανισμών αρχικά διευκόλυνε την κάλυψη αυτών των αναγκών, η κατάσταση άλλαξε με το ξέσπασμα των συγκρούσεων. Η επιβολή αποκλεισμού και η παρεμπόδιση εφοδιασμού με τρόφιμα, φάρμακα και καύσιμα των στρατοπέδων προσφύγων και ολόκληρων πόλεων, αποτέλεσε ιδιαίτερα συνήθης τακτική στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την πολιορκία του Tal al-Zaatar κατά την οποία σκοτώθηκαν πάνω από τέσσερις χιλιάδες άνθρωποι, πολλοί εξ αυτών λόγω τις έλλειψης προμηθειών (Sayigh, 1997: 372-3).

Αντίστοιχα, ως πρελούδιο στη συριακή επέμβαση, η Δαμασκός την άνοιξη του 1976 επέβαλε απαγόρευση κατάπλου στο λιμάνι της Τρίπολης ενώ η Sa'īqa κατέλαβε πετρελαϊκούς σταθμούς και εργοστάσια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και οι μαρωνιτικές πολιτοφυλακές προσπάθησαν να κόψουν την πρόσβαση σε άλλες πηγές καυσίμων (Sayigh, 1997: 384). Η ενεργειακή –και γενικότερα επιμελητειακή- ασφυξία αποφευχθεί επειδή η PLO και οι συμμαχικές δυνάμεις του LNM ήλεγχαν ακόμα τα λιμάνια στο νότιο Λίβανο. Στον σχετικά απρόσκοπτο ανεφοδιασμό από τα λιμάνια της Σιδώνας και της Τύρου, απ' όπου με τη βοήθεια της Αιγύπτου κατεύθαναν εφόδια και ενισχύσεις, συνέβαλε και το γεγονός ότι το Ισραήλ επέβαλε μεν ναυτικό αποκλεισμό αλλά φρόντισε να είναι σχετικά «χαλαρός» (Sayigh, 1997: 402; Weinberger, 1986: 285), στάση που μάλλον αποσκοπούσε στο να συνεχιστεί επί μακρόν η σύγκρουση, φθείροντας έτσι τόσο την PLO όσο και την Συρία.

Το 1982, όμως, το παλαιστινιακό κίνημα κλήθηκε να αντιμετωπίσει μία κάθε άλλο παρά χαλαρή πίεση στην προσπάθειά της να καλύψει τις επιμελητειακές ανάγκες της σύγκρουσης. Η πίεση αυτή δεν αφορούσε μόνο τον έξωθεν ανεφοδιασμό της PLO, ο οποίος ήταν πρακτικά σχεδόν αδύνατος λόγω της κυριαρχίας του ισραηλινού ναυτικού στα λιβανικά ύδατα, αλλά και την επιμελητειακή υποστήριξη και συντονισμό μεταξύ των διαφόρων μετώπων εντός Λιβάνου. Όλο το προηγούμενο διάστημα η PLO προσπάθησε να δημιουργήσει μεγάλα αποθέματα για το ενδεχόμενο πολύμηνης πολιορκίας και να κατανείμει επαρκή εφόδια στις στρατιωτικές μονάδες ώστε να καταστούν σχετικά αυτάρκειες και να μην απαιτείται η συνεχής μεταφορά εφοδίων (Sayigh, 1997: 517). Ωστόσο, η άμετρη και ανοργάνωτη μεγέθυνση των ολοένα τεχνολογικά πιο σύνθετων στρατιωτικών υποδομών της PLO, δημιουργούσε νομοτελειακά εκτενείς γραμμές ανεφοδιασμού (Sayigh, 1997: 510-1; Brynen, 1990: κεφ. 6). Από τη στιγμή που οι Ισραηλινοί προέκριναν επιχειρησιακά τη βαθιά διείσδυση αντί της αργής προώθησης ενός ενιαίου μετώπου, οι γραμμές αυτές κατέρρευσαν (Sayigh, 1983β: 12, 19). Ακόμα και στη Βηρυτό όπου η PLO είχε συσσωρεύσει μεγάλες ποσότητες εφοδίων, η δυνατότητα του Ισραήλ (προϊόν σε μεγάλο βαθμό της αποτυχίας του κράτους του Λιβάνου) να περικυκλώσει ολοκληρωτικά τη δυτική Βηρυτό και να παρατείνει την πολιορκία, ανάγκασε την PLO από κάποιο σημείο και μετά να καταφύγει στη δωροδοκία Μαρωνιτών και Ισραηλινών στρατιωτών ώστε να εφοδιαστεί η πόλη με τα απαραίτητα για την επιβίωση αγαθά (Sayigh, 1997: 534).

4.4.3 Στρατιωτική διάσταση

4.4.3.1 Στρατολόγηση

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60, υπό την άγρυπνη παρακολούθηση των αραβικών δυνάμεων ασφαλείας, η στρατολόγηση νέων μελών αποτελούσε ένα ριψοκίνδυνο και με πενιχρά αποτελέσματα εγχείρημα. Στο Λίβανο λόγω της μηδενικής ανοχής που επιδείκνυε το Deuxième Bureau, παρατηρούνταν μεγάλες διακυμάνσεις από τη μία περίοδο στην άλλη και σε κάθε περίπτωση τα μέλη δεν ξεπερνούσαν τις μερικές δεκάδες (Sayigh, 1997: 129). Ενώ στις υπόλοιπες αραβικές χώρες η αλλαγή κλίματος συντελέστηκε την άνοιξη του 1968, μετά τη μάχη του Karameh, στο Λίβανο δεν παρατηρήθηκε ουσιαστική αλλαγή πριν τη συμφωνία του Καΐρου, όταν και εν μια νυκτί ξεφύτρωσαν γραφεία διάφορων οργανώσεων στα στρατόπεδα προσφύγων. Μέσα στους επόμενους μήνες, οι παλαιστινιακές οργανώσεις στο Λίβανο βίωσαν μία ραγδαία αύξηση νέων μελών (συμπεριλαμβανομένου και Λιβανέζων), αντίστοιχη με αυτή που έλαβε χώρα ενάμιση χρόνο νωρίτερα στην Ιορδανία (Sayigh, 1997: 181, 192).

Η ξαφνική αλλαγή του περιβάλλοντος ευκαιρίας, βρήκε απροετοίμαστες τις υπάρχουσες υποδομές των οργανώσεων που δεν ήταν σε θέση να διαχειριστούν τον μεγάλο όγκο υποψηφίων με αποτέλεσμα να μην υποβάλλονται σε επαρκή αξιολόγηση και κατήχηση (Cobban, 1984: 49, 248). Η αυξημένη δυνατότητα στρατολόγησης δημιουργούσε ένα επιπλέον πρόβλημα. Η ολική αποδόμηση των περιορισμών που επέβαλε το καθεστώς, αρχικά στα στρατόπεδα και μετέπειτα σ' όλο το Λίβανο, έφερε στο προσκήνιο έναν έντονο ανταγωνισμό μεταξύ των οργανώσεων να προσελκύσουν όσο δυνατόν περισσότερα μέλη. Ο ανταγωνισμός αυτός, τον οποίο επιδείνωνε και η έλλειψη αποτελεσματικής διοίκησης και ελέγχου, σε συνδυασμό με τη γενναιόδωρη χρηματοδότηση στην οποία είχε πρόσβαση το κίνημα, οδήγησε στην εισαγωγή οικονομικών κινήτρων.⁹³ Το αντίτιμο, όμως, ήταν όχι μόνο η ποσότητα να λειτουργεί εις βάρος της ποιότητας αλλά να επέλθει και ένας γενικότερος εκφυλισμός των αγωνιστικών φρονημάτων των στελεχών και του πληθυσμού ευρύτερα, που με τη σειρά της καθιστούσε αναγκαία την περαιτέρω «εξαγορά» των υφιστάμενων και νέων μελών, δημιουργώντας έτσι έναν φαύλο κύκλο. Το αποτέλεσμα ήταν η ραγδαία αύξηση της

⁹³ Για μια εκτίμηση των «αποδοχών» των μελών κάθε οργάνωσης βλ. (Morrison, 1984: 90, 140)

στρατολόγησης να κορυφωθεί στο 1972-3 και έκτοτε να ακολουθήσει μια πτωτική πορεία, παρά το περιβάλλον ελευθερίας.

Σε επίπεδο οργανώσεων, οι ομάδες υποχείρια ξένων καθεστώτων αντιμετώπιζαν το μεγαλύτερο πρόβλημα. Η Sa'iqā, για παράδειγμα, ήταν εξ αρχής η οργάνωση που προσέφερε στα μέλη της την υψηλότερη αποζημίωση⁹⁴ και όμως είχε τα λιγότερο αφοσιωμένα μέλη. Σε αρκετές περιπτώσεις, κυρίως την περίοδο της συριακής επέμβασης, εκατοντάδες μέλη της Sa'iqā λιποτάκτησαν και αντί να συγκρουστούν με τις άλλες παλαιστινιακές οργανώσεις, όπως υπαγόρευαν οι συριακές εντολές, συντάχθηκαν με αυτές. Το αποτέλεσμα ήταν η Δαμασκός να αναγκαστεί να στρατολογή ολοένα και περισσότερο Σύριους, οι οποίοι κατά μία εκτίμηση στις αρχές της δεκαετίας του 1980 έφτασαν να αποτελούν το 70% των μελών της οργάνωσης. (Cobban, 1984: 159; Brynen, 1990: κεφ. 4) Τα φαινόμενα αυτά, αν και όχι αυτής της έκτασης, ήταν οικεία σε όλες τις παλαιστινιακές οργανώσεις που έβλεπαν τον αριθμό μελών τους να αυξομειώνεται ανάλογα την εποχή⁹⁵ και τους διαθέσιμους πόρους. Ακόμα και οργανώσεις με σχετικά ισχυρή ιδεολογική συγκρότηση, όπως το PFLP, αντιμετώπισε αποστασίες μελών όταν τους ζητήθηκε να συμβάλλουν, μέσω της καταβολής συνδρομής, στην οικονομική επιβίωση της οργάνωσης (Sayigh, 1997: 491). Για να αντιμετωπίσουν τη μειούμενη στρατολόγηση, οι οργανώσεις χαλάρωσαν τα κριτήρια εισδοχής, συμπεριέλαβαν τις οικογένειες των μελών στη μισθολογική κατάσταση, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις για να συμπληρώσουν το εισόδημα τους οι αντάρτες αποστέλλονταν ως μισθοφόροι σε άλλες συγκρούσεις (Sayigh, 1997: 488, 492). Ενδεικτικό της κατάστασης ήταν το γεγονός ότι ακόμα και η Φατάχ, που ανέκαθεν προσέλκυε τον μεγαλύτερο αριθμό σε σχέση με τις άλλες οργανώσεις και η οποία τυπικά αποδεχόταν μόνο Παλαιστίνιους ως μέλη, βασιζόταν όλο και περισσότερο σε ξένους –όχι μόνο Άραβες αλλά και Ασιάτες- για να καλύψουν βοηθητικά στρατιωτικά θέσεις (Sayigh, 1997: 217, 511).

Η αντικατάσταση των εθελοντών «πατριωτών» της πρώτης περιόδου με τυχοδιώκτες και μισθωτούς επαγγελματίες «αγωνιστές» σε συνδυασμό με την εικόνα διαφθοράς, μικροπολιτικών σκοπιμοτήτων και προσωπικών συμφερόντων που παρουσίαζε το παλαιστινιακό κίνημα είχε αρνητικό αντίκτυπο στη δέσμευση του άμαχου πληθυσμού στον

⁹⁴ Σύμφωνα με μία εκτίμηση ο μισθός των μελών της οργάνωσης ήταν διπλάσιος από αυτόν που έπαιρναν οι Σύριοι στρατιώτες. (Quandt, 1973: 65). Λίγο πριν την επέμβαση του 1976 υπολογίζεται ότι τα ποσά που διέθετε η Δαμασκός στη Sa'iqā, αποκλειστικά για να καλύψουν το κόστος μισθοδοσίας, αρκούσαν για πάνω από 30.000 μέλη. (Sayigh, 2007: 289)

⁹⁵ Για παράδειγμα η εποχιακή διακύμανση της ζήτησης για αγροτικές εργασίες επηρέαζε σημαντικά τα επίπεδα στρατολόγησης κατά τη διάρκεια του έτους (Sayigh, 1997: 461)

αγώνα. Παράλληλα, ο παλαιστινιακός πληθυσμός ένιωθε ότι ενώ ήδη ήταν θύμα της ισραηλινής αντιεξέγερσης, οι ένοπλες παλαιστινιακές οργανώσεις αντί να επικεντρωθούν στη σύγκρουση με το Ισραήλ εμπλέκονταν στον εμφύλιο πόλεμο, που συχνά επιδείνωνε περαιτέρω τη θέση τους. Ως αποτέλεσμα, το διαρκές αίσθημα ανασφάλειας που δημιουργούσε ο εμφύλιος πόλεμος προκαλούσε ένα αίσθημα παραίτησης και στροφής προς τον ατομικισμό, την προσωπική επιβίωση και συμφέρον.

Η μεταστροφή αυτή ήταν περισσότερο από εμφανής στον τρόπο που έγιναν δεκτές οι αποφάσεις της PLO για επιστράτευση το 1976, το 1978 και το 1980-1. Και στις τρεις περιπτώσεις η ανταπόκριση ήταν μικρή και οι αντιδράσεις του πληθυσμού έντονες λόγω της διατάραξης που αυτή συνεπάγεται στις σπουδές και την εργασία των επηρεαζόμενων. Λόγω της κοινωνικής δυσφορίας η επιβολή της συμμόρφωσης ήταν χλιαρή και οι αρμόδιες αρχές αντιμετώπιζαν με επιείκεια όσους προσπαθούσαν να αποφύγουν τη στράτευση (Sayigh, 1997: 402-3). Αντίστοιχη τύχη είχε και η διεύρυνση των ηλικιακών κριτηρίων (σε 16-49 από 18-30 που ήταν), που αποφασίστηκε το 1980 από την «Γενική Επιτροπή Κινητοποίησης» η οποία συστάθηκε για να τονώσει τη στρατολόγηση ενόψει της αναμενόμενης ισραηλινής επέμβασης (Brynen, 1990: κεφ. 6; Morrison, 1984: 93; Sayigh, 1997: 500, 511). Ως συνέπεια των παραπάνω, οι παλαιστινιακές δυνάμεις, που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν των 120.000 στρατό του Ισραήλ το 1982, δεν αριθμούσαν πάνω από 20.000, αριθμός που όχι μόνο δεν ήταν επαρκής αλλά ήταν και μειωμένος σε σχέση με τις διαθέσιμες δυνάμεις πριν την έναρξη του εμφυλίου στο Λίβανο, οι οποίες υπολογίζονταν στις 25.000.⁹⁶

4.4.3.2 Διοίκηση και Έλεγχος

Το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετώπιζε το παλαιστινιακό κίνημα στο Λίβανο ήταν η απουσία ενότητας μεταξύ των συνισταμένων του κινήματος και η αδυναμία της ηγεσίας να επιτύχει την εναρμόνιση με τις εγκριθείσες πολιτικές και τη συμμόρφωση στις ληφθείσες αποφάσεις. Η έλλειψη ενότητας απέρρευε σε μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες γέννησης του κινήματος. Διασκορπισμένες σε διάφορες χώρες και αντιμετώπιες με την αραβική καταστολή,

⁹⁶ Οι εκτιμήσεις για το μέγεθος των παλαιστινιακών δυνάμεων ποικίλλουν σημαντικά, με τις ισραηλινές πηγές να ανεβάζουν σημαντικά τον αριθμό. Για μια σύγκριση των εκτιμήσεων βλ. (Weinberger, 1986: 134; Brynen, 1990: κεφ. 4 και 6; Sayigh, 1983β: 17-8; Katz, 1985: 12)

οι οργανώσεις που επρόκειτο να συνδιαμορφώσουν το παλαιστινιακό κίνημα (κυρίως η Φατάχ), για πρακτικούς λόγους και λόγους ασφάλειας, εδραιώθηκαν στη βάση μηχανισμών (jihaz) που ήταν σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητοι μεταξύ τους και ανέπτυσαν αυτόνομα παράλληλες λειτουργίες (Cobban, 1984: 25-6).⁹⁷ Το αποτέλεσμα ήταν τόσο οι οργανώσεις όσο και οι μηχανισμοί μέσα σε αυτές να έχουν ήδη αναπτύξει, το 1967, ανθεκτικές δομές που λειτουργούσαν στη βάση της θεσμικής αυτό-συντήρησης (Quandt, 1973: 79-80).⁹⁸ Η ανεπάντευχα ταχεία κατάληψη των θεσμών της PLO, χωρίς να προηγηθεί κάποιου είδους προπαρασκευαστική ζύμωση, σε συνδυασμό με την απροθυμία της Φατάχ να προβεί σε κινήσεις «αναγκαστικής ενοποίησης» δεν επέτρεψαν την αναμόρφωση των οργανωτικών δομών του κινήματος στα τέλη της δεκαετίας του 1960, όταν είχαν και τις μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας.⁹⁹ Έτσι, την περίοδο της μετάβασης στο Λίβανο, η πολυπροσωπία του παλαιστινιακού κινήματος είχε ήδη εμπεδωθεί στους θεσμούς της PLO, που λειτουργούσε στη βάση της ομοφωνίας και του ελάχιστου κοινού παρονομαστή, προσφέροντας κατά αυτόν τον τρόπο δυσανάλογα μεγάλη δύναμη στις μικρότερες οργανώσεις και κατά προέκταση ευκαιρίες για επιρροή στα αραβικά καθεστώτα (Sayigh, 1997: 679).

Στο Λίβανο, τα αραβικά κράτη (και κυρίως η Συρία) που επιθυμούσαν ένα διαιρεμένο και κατά επέκταση χειραγωγίσιμο κίνημα, διέθεταν μεγάλη ευχέρεια κινήσεων για να υποδαυλίσουν διαφωνίες και συγκρούσεις αλλά και να παρέχουν προστασία στις οργανώσεις και τις ομάδες που επέλεγαν να μη συμμορφωθούν με τις αποφάσεις της κεντρικής διοίκησης της PLO. Ταυτόχρονα, η εγγενής θεσμική δυσλειτουργία που δημιουργούσε η ανάγκη για ομοφωνία, στα πλαίσια των συνθηκών του εμφυλίου και της απρόβλεπτης και πολυεπίπεδης αντιεξέγερσης, λάμβανε τη μορφή μιας ιδιαίτερα προβληματικής άσκησης διοίκησης και ελέγχου. Οι γρήγορες αλλαγές του περιβάλλοντος απαιτούσαν ταχεία λήψη αποφάσεων και άμεση διαβίβασή τους κατά μήκος της ιεραρχίας, αλλά δεν ήταν δυνατός ούτε ο έλεγχος ούτε

⁹⁷ Σύμφωνα με την Cobban η διάρθρωση αυτή προστάτευε την οργάνωση και από το ενδεχόμενο ιδεολογικής παράλυσης, από την οποία κινδύνευε η Φατάχ λόγω της πολυσυλλεκτικής της φύσης, καθώς ήταν πιο εύκολος ο περιορισμός της αμφισβήτησης και η μη διάδοσή της κατά μήκος της οργάνωσης.

⁹⁸ Οι δύο άλλοι λόγοι στους οποίους, σύμφωνα με τον William Quandt, οφείλεται η οργανωτική πολυδιάσπαση είναι οι αραβικές πολιτισμικές αξίες που χαρακτηρίζονται από την καχυποψία και τις συχνές εναλλαγές και διακυμάνσεις στις πολιτικές σχέσεις και το διαφορετικό κοινωνικό υπόβαθρο των μελών του κινήματος που έλαβε ιδεολογικές προεκτάσεις.

⁹⁹ Σύμφωνα με τον Khaled al-Hassan, η Σαουδική Αραβία, το Κατάρ, το Κουβέιτ και η Αίγυπτος ήταν θετικά διακείμενες στο ενδεχόμενο κατάληψης της PLO από την Φατάχ και την εξουδετέρωση των άλλων οργανώσεων αλλά ο Αραφάτ και άλλα στελέχη της Φατάχ ήταν αντίθετοι. Ο λόγος ήταν ο φόβος της ηγεσίας της Φατάχ ότι κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε συγκρούσεις μέσα στο παλαιστινιακό κίνημα προκαλώντας την επέμβαση των αραβικών δυνάμεων. Ακόμα και αν οι προσπάθειες αυτές στέφονταν με επιτυχία, η Φατάχ θα έμενε μόνη, έκθετη και πιο εύάλωτη απέναντι στα καθεστώτα αυτά. (Cobban, 1984: 165-7)

η επιβολή της συμμόρφωσης προς αυτές. Παράλληλα, η PLO αδυνατούσε να επιτελέσει τον ρόλο που έπαιζαν οι λιβανικές δυνάμεις ασφαλείας πριν την κατάρρευσή τους στη διατήρηση της τάξης, με αποτέλεσμα να αποτελεί εξίσου θύμα των συνθηκών ανομίας που συν τοις άλλοις ευνοούσαν την ανάπτυξη εγκληματικών συμπεριφορών στα χαμηλότερα κλιμάκια της παλαιστινιακής ιεραρχίας. Στα πλαίσια αυτά τα προβλήματα διοίκησης και ελέγχου ήταν ορατά σε όλα τα επίπεδα του παλαιστινιακού στρατιωτικού μηχανισμού: από τους θεσμούς της PLO έως τις δομές της κάθε οργάνωσης ξεχωριστά.

Σύμφωνα με τη θεσμική διάρθρωση της PLO, ο Αραφάτ ως αρχιστράτηγος όλων των δυνάμεων της «παλαιστινιακής επανάστασης», αποτελούσε την ανώτατη στρατιωτική αρχή που όριζε τις κατευθυντήριες γραμμές της στρατηγικής του κινήματος, ενώ υπεύθυνη για τη διαμόρφωση της κοινής στρατηγικής ήταν η «Στρατιωτική Διεύθυνση» της PLO. Στην πραγματικότητα, όμως, τόσο ο PLA όσο και οι άλλες οργανώσεις προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να διατηρήσουν την αυτονομία τους και ο συντονισμός τους ήταν από προβληματικός έως ανύπαρκτος.¹⁰⁰

Η περίπτωση του PLA έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς αποτελούσε την τακτική δύναμη του παλαιστινιακού κινήματος και ως τέτοια λειτουργούσε στη βάση στρατιωτικής ιεραρχίας. Ωστόσο, όπως σημειώθηκε στην εισαγωγική ενότητα, κατά τον σχηματισμό τους στα μέσα της δεκαετίας του '60 οι δυνάμεις του PLA βρέθηκαν υπό την επιρροή των αραβικών κρατών που τις φιλοξενούσαν. Αν και στην περίπτωση των ταξιαρχιών 'Ayn Jalut και Qadisiyya, η επιρροή αυτή περιορίστηκε γιατί μειώθηκε το ενδιαφέρον της Αιγύπτου και του Ιράκ αντίστοιχα, ενώ μεγάλο μέρος των δυνάμεών τους μεταφέρθηκε στο Λίβανο κατά την έναρξη του εμφυλίου, η κατάσταση ήταν εντελώς διαφορετική στην περίπτωση της ταξιαρχίας Hittin που παρέμεινε υπό την επιρροή της Συρίας. Ως εκ τούτου δεν αποτελούσε έκπληξη το γεγονός ότι κατά τη συριακή επέμβαση οι 'Ayn Jalut και Qadisiyya παρέμειναν πιστές στην PLO, ενώ η Hittin, αν και αντιμετώπισε λιποταξίες, τάχθηκε στο πλευρό της Συρίας. Η επιρροή της Δαμασκού, μάλιστα, έφτανε μέχρι τα ανώτερα κλιμάκια καθώς εκείνη την περίοδο ο επικεφαλής της «Στρατιωτικής Διεύθυνσης» ήταν ο αρχηγός της Sai'qa, Zuhayr Muhsin, ενώ αντίστοιχα φιλο-συριακά αισθήματα έτρεφε και ο επιτελάρχης του PLA, Misbah Budayri.¹⁰¹ Το γεγονός ότι ένα

¹⁰⁰ Ο συντονισμός με τις δυνάμεις του LNM και της Συρίας γινόταν στα πλαίσια της «Ενιαίας Διοίκησης» στην οποία δεν εκπροσωπούταν η PLO ως σύνολο αλλά οι παλαιστινιακές ομάδες ξεχωριστά.

¹⁰¹ Για τη φιλο-συριακή τους στάση κατά τη διάρκεια της επέμβασης και οι δύο απομακρύνθηκαν από τα πόστα τους. (Brynen, 1990: κεφ. 4)

σημαντικό τμήμα του PLA συντάχθηκε παρά ταύτα με την PLO κατά τη διάρκεια της επέμβασης δε σημαίνει ότι οι δυνάμεις αυτές ακολουθούσαν τυφλά τις εντολές της κεντρικής διοίκησης αλλά αντίθετα η σύμπραξη αποτελούσε μια αυτεξούσια επιλογή στρατοπέδου. Ανεξάρτητα από τη στάση τους απέναντι στη Συρία, οι δυνάμεις του PLA ήταν επιφυλακτικές απέναντι στις αντάρτικες οργανώσεις -και τη Φατάχ συγκεκριμένα- που ήλεγχαν την PLO.

Η ίδια επιφυλακτικότητα χαρακτήριζε τις σχέσεις των αντάρτικων οργανώσεων με την PLO και μεταξύ τους. Η «Palestine Armed Struggle Command» (PASC), η οποία είχε σχηματιστεί ως συντονιστικό όργανο των ενόπλων οργανώσεων, δεν κατάφερε να εκπληρώσει τους σκοπούς της λόγω της απροθυμίας των οργανώσεων να κοινοποιήσουν στις άλλες ομάδες τους σχεδιασμούς τους και να απολέσουν την αυτονομία τους. Η απροθυμία αυτή ήταν ιδιαίτερα ορατή στην περίπτωση των εκχειριών (με το Ισραήλ, τη Συρία ή τις μαρωνιτικές δυνάμεις) που κήρυσσε κατά καιρούς η PLO και αδυνατούσε συχνά να τηρήσει λόγω της μη συμμόρφωσης ορισμένων οργανώσεων (Cobban, 1984:112; Brynen, 1990: κεφ. 3; Hudson, 1978: 267). Η PASC, έχοντας αποτύχει στο συντονιστικό της ρόλο, τελικά εξελίχθηκε σε στρατιωτική αστυνομία που επενέβαινε σε περιπτώσεις συγκρούσεων μεταξύ των οργανώσεων και ήταν αρμόδια για τη διατήρηση της γενικότερης τάξης (Lia, 2006α: 79; Cobban, 1984: 12-4). Εντούτοις, αντιμετώπιζε τεράστιες δυσκολίες και σε αυτά τα καθήκοντά της καθώς οι συγκρούσεις μεταξύ των οργανώσεων (παλαιστινιακών και μη) ή μεταξύ διαφορετικών τάσεων μιας οργάνωσης ήταν ιδιαίτερα συχνές και βίαιες. Την κατάσταση επιδείνωνε η ανεξέλεγκτη δράση ολιγομελών ομάδων που παρουσιάζονταν και υιοθετούσαν ονόματα που παρέπεμπαν στο παλαιστινιακό κίνημα ή το LNM αλλά στην ουσία ήταν εγκληματικές συμμορίες. Οι ομάδες αυτές σε αρκετές περιπτώσεις χρηματοδοτούνταν από τις επίσημες οργανώσεις (η Φατάχ το έκανε κατά κόρον) ή από ξένα καθεστάτα ως δια αντιπροσώπων ομάδες κρούσης (Brynen, 1990: κεφ. 6, 7).¹⁰²

Η διοίκηση και ο έλεγχος ήταν εξίσου προβληματικός στο εσωτερικό των οργανώσεων. Ένας λόγος ήταν η συχνότητα των διασπάσεων και ανταρσιών, τάση που ενέτειναν τα αραβικά καθεστάτα τα οποία σε κάθε ευκαιρία επιχειρούσαν να δημιουργήσουν ρήγματα στις οργανώσεις προκειμένου να τις αποδυναμώσουν. Η Φατάχ αποτελούσε προσφιλή στόχο

¹⁰² Σύμφωνα με τον Salah Khalaf, στις αρχές της δεκαετίας του '80, μόνο στη δυτική Βηρυτό, επιχειρούσαν 58 ένοπλες ομάδες (Brynen, 1990: κεφ. 6)

τέτοιων προσπαθειών.¹⁰³ Το 1974 μετά από παρότρυνση του Ιράκ, ο Sabri al-Banna (Abu Nidal) αποσκήρτησε από την Φατάχ σχηματίζοντας τη διαβόητη Abu Nidal Organization (ANO) η οποία πραγματοποίησε δεκάδες επιθέσεις σε στόχους της Φατάχ στο Λίβανο και άλλου και η επίθεσή της στον Ισραηλινό πρέσβη στο Λονδίνο αποτέλεσε την αφορμή για τον πόλεμο του 1982. Η μεγαλύτερη όμως πρόκληση σε επίπεδο διοίκησης και ελέγχου ήταν η ανταρσία στους κόλπους της Φατάχ που σημειώθηκε το 1983, με την υποστήριξη της Συρίας, η οποία εκμεταλλεύτηκε τη δυσφορία μεγάλου μέρους των στρατιωτικών δυνάμεων για τους χειρισμούς του Αραφάτ κατά τη διάρκεια και μετά την ισραηλινή επέμβαση του 1982.¹⁰⁴ Ακολούθησε το 1986 ανάλογη πρωτοβουλία –με ιορδανική κηδεμονία αυτή τη φορά- με τον ‘Atallah ‘Atallah (επικεφαλής των στρατιωτικών πληροφοριών της Φατάχ) αλλά δεν προσέλκυσε ευρεία στήριξη (Brynen, 1990: κεφ. 8). Οι διαφωνίες με τις αποφάσεις της κεντρικής ηγεσίας δεν έφταναν πάντα στο σημείο της αποστασίας αλλά δεν έπαυαν να είναι επιζήμιες. Έτσι, για παράδειγμα οι αρχικές προσπάθειες της Φατάχ να κρατήσει της παλαιστινιακές δυνάμεις εκτός του εμφυλίου υπονομεύτηκαν από τα ίδια τα στελέχη της που πήραν τα όπλα και κατέβηκαν στους δρόμους (Sayigh, 1997: 364). Ανάλογο αποτέλεσμα είχε και η άρνηση ορισμένων στελεχών της Φατάχ υπό τον Muhammed Daoud Awda (Abu Daoud) να τηρήσουν την εκεχειρία του 1978 που έθετε τέρμα στην ισραηλινή επέμβαση και προέβλεπε την ανάπτυξη κυανόκρανων στα σύνορα (Cobban, 1984: 96).

Μια επιπλέον πηγή προκλήσεων στη διοίκηση και έλεγχο που διαπερνούσε την PLO και όλες τις οργανώσεις ήταν η διαφθορά και η ελλιπής πειθαρχία στα χαμηλά και μεσαία κλιμάκια της ιεραρχίας, η οποία ήταν τόσο διαδεδομένη που εφευρέθηκε όρος για να την περιγράψει (Tajawuzat ή υπερβολές). Η κάλυψη που παρείχε το γενικότερο χάος του εμφυλίου και η ευρεία διαθεσιμότητα όπλων επέτρεψαν την εκδήλωση επιλήξιμων συμπεριφορών. Πέρα από την πλήρη κατάρρευση της διοίκησης και ελέγχου στα πλαίσια των στρατιωτικών

¹⁰³ Σε αρκετές περιπτώσεις η Φατάχ ήταν αυτουργός ή τουλάχιστον «διευκολυντής» τέτοιων διασπάσεων σε άλλες οργανώσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αποχώρηση του DFLP από το PFLP.

¹⁰⁴ Της ανταρσίας ηγήθηκαν το μέλος της Κεντρικής Επιτροπής της Φατάχ, Abu Saleh, και ο ανώτερος στρατιωτικός διοικητής, Abu Musa. Κατάφεραν να φέρουν με το μέρος του ένα σημαντικό αριθμό υψηλόβαθμων στελεχών κυρίως στρατιωτικών καθηκόντων όπως και τμήματα του PLA. Υπό την αιγίδα της Συρίας και της Λιβύης οι αντιφρονούντες της Φατάχ ήρθαν σε συνεννόηση με την Sa'ida, το PPSF και το PF-GC με σκοπό να «διορθώσουν την πορεία της επανάστασης». Οι πρωτοβουλίες τους να ανατρέψουν τον Αραφάτ και να δημιουργήσουν μια εναλλακτική PLO τελικά απέτυχαν όταν μέρος των δυνάμεών τους αρνήθηκε να εξολοθρευτούν τις πιστές στον Αραφάτ δυνάμεις που βρέθηκαν πολιορκημένες στην Τρίπολη. Σημαντικό ρόλο στην αποτυχία έπαιξε και η ουδετερότητα των βασικών (και σε πολύ μικρότερο βαθμό υποχείριων, σύμφωνα με την πρόσληψη της κοινής γνώμης, των μυστικών υπηρεσιών των αραβικών κρατών) δυνάμεων της αντιπολίτευσης, PFLP και DFLP. Για περισσότερα πάνω στην ανταρσία του 1983 βλ. (Kamin, 1985; Rouleau, 1983; Brynen, 1990: κεφ. 8; Sayigh, 1997: 551-573) και “The PLO in disarray”. 1983. *Strategic Survey* 84 (1):71-75.

επιχειρήσεων όπου οι άσκοπες δολοφονίες, οι βιασμοί και οι λεηλασίες αφθονούσαν (Sayigh, 1997: 376), οι Παλαιστίνιοι ένοπλοι επιδείκνυαν εξαιρετική αλαζονεία και απειθαρχία απέναντι σε ξένους και Λιβανέζους υπηκόους (συχνά υψηλόβαθμους αξιωματούχους) τους οποίους εξευτέλιζαν στα αυτοσχέδια σημεία ελέγχου, συλλάμβαναν ή και απήγαγαν για να πιέσουν για την απελευθέρωση συντρόφων τους (Brynen, 1990: κεφ. 6; Sayigh, 1997: 193-4). Σε πολλές περιπτώσεις πίσω από τέτοιες συμπεριφορές, πέρα από την αντίδραση στα χρόνια καταπίεσης και εξευτελισμού που βίωσαν από τις λιβανικές αρχές, κρυβόταν και το προσωπικό όφελος. Οι ευκαιρίες που προσέφερε η οικονομία του εμφυλίου ώθησε αρκετούς να εμπλακούν σε παράνομες δραστηριότητες, από το λαθρεμπόριο έως την παροχή «προστασίας» και τους εκβιασμούς.¹⁰⁵

Κατά καιρούς η PLO ή οι οργανώσεις ξεχωριστά ανακοίνωναν μέτρα πάταξης τέτοιων συμπεριφορών. Μεταξύ άλλων ήταν η δημιουργία ειδικού στρατιωτικού δικαστηρίου, η ενδυνάμωση της ισχύος των αρμόδιων θεσμών, όπως του PASC, η απαγόρευση εμπλοκής στελεχών της PLO σε επιχειρηματικές δραστηριότητες και της παράνομης απόκτησης ακίνητης περιουσίας (Sayigh, 1997: 365; Brynen, 1990: κεφ. 6; Lia, 2006α: 37). Ιδιαίτερη προσπάθεια έγινε για την καταπολέμηση της παράνομης πώλησης όπλων στην οποία εμπλέκονταν μέλη των στρατιωτικών δυνάμεων (Sayigh, 1997: 512). Το 1979, σε μια προσπάθεια ενοποίησης των πειθαρχικών συστημάτων των οργανώσεων, με διάταγμα του Αραφάτ, θεσπίστηκε ο «Επαναστατικός Ποινικός Κώδικας» (και άλλοι συμπληρωματικοί κώδικες διαδικαστικού χαρακτήρα) (Lia, 2006α: 60), ως πλαίσιο αναφοράς για το «Επαναστατικό Δικαστήριο» που είχε δημιουργηθεί το 1972 (Peteet, 1987: 33). Ο «Κώδικας» αφορούσε όλα τα στελέχη των «αντιστασιακών ομάδων... και κάθε Παλαιστίνιο ή μη που διαπράττει έγκλημα κατά της ασφάλειας και των συμφερόντων των επαναστατικών δυνάμεων» (Human Rights Watch, 2012: 14-5).

Ωστόσο, όλα αυτά τα μέτρα είχαν περιορισμένη αποτελεσματικότητα διότι οι οργανώσεις προτιμούσαν να χρησιμοποιούν τους δικούς τους πειθαρχικούς μηχανισμούς (Peteet, 1987: 33) και ήταν απρόθυμες να εξαντλήσουν την αυστηρότητά τους απέναντι σε τέτοιες συμπεριφορές για να μην απολέσουν πολύτιμα στελέχη που θα μπορούσαν να καταφύγουν σε άλλες οργανώσεις. Επίσης, οι συνθήκες του εμφυλίου και οι συνεχείς

¹⁰⁵ Την χειρότερη φήμη για λεηλασίες και εγκληματικές δραστηριότητες είχε η Sa'iqqa και ιδιαίτερα ο αρχηγός της Zuhayr Muhsin (Brynen, 1990: κεφ. 6).

συγκρούσεις δεν επέτρεπαν την εύρυθμη λειτουργία του συστήματος απόδοσης δικαιοσύνης καθώς δεν ήταν εύκολο να πραγματοποιηθεί ενδεδειγμένη έρευνα, να διενεργηθεί η δίκη και το βασικότερο να επιβληθούν μακροχρόνιες ποινές που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν αποτρεπτικά (Lia, 2006α: 38). Έτσι, οι εναλλακτικές που ήταν διαθέσιμες ήταν η βραχυχρόνια στέρηση της ελευθερίας (ημερών ή εβδομάδων) και η θανατική ποινή που γενικότερα όμως αποφευγόταν (Brynen, 1990: κεφ. 6).

Παράλληλα με αυτά τα μέτρα «διαχείρισης» των προβλημάτων διοίκησης και ελέγχου, η PLO υιοθέτησε ένα μεγάλο πνοο –αν και εν τέλει καταστροφικό– εγχείρημα: την ολοκληρωτική αναδιοργάνωση των παλαιστινιακών δυνάμεων στη βάση τακτικού στρατού. Το εγχείρημα αυτό που έγινε γνωστό ως «tajyish» -παρά τους ισχυρισμούς της ηγεσίας του PLO ότι επρόκειτο για φυσική εξέλιξη– ήταν απόρροια της ανάγκης για αποτελεσματικότερη διοίκηση και έλεγχο επί των στρατιωτικών δυνάμεων (Brynen, 1989: 69).¹⁰⁶ Κατά τα πρώτα χρόνια αυτή η «τακτικοποίηση» των δυνάμεων ήταν περισσότερο συμβολική καθώς περιλάμβανε κυρίως την εισαγωγή βαθμών και την κατ’ όνομα ανασύσταση των δυνάμεων σε τάγματα και ταξιαρχίες. Η στατική άμυνα, όμως, στην οποία κατέφυγαν οι παλαιστινιακές δυνάμεις στα πλαίσια του εμφυλίου και κατά τη διάρκεια της ισραηλινής επέμβασης (1978),¹⁰⁷ η ψευδαίσθηση ασφάλειας που παρείχε η ζώνη του UNIFIL μετά το 1978 και η αυξανόμενη επιθυμία για διεθνή νομιμοποίηση ως κρατικόμορφη οντότητα, επιτάχυναν αυτή τη διαδικασία (Sayigh, 1997: 448; Sayigh, 1983β: 24). Ωστόσο, το «tajyish» που είχε τεράστιες επιπτώσεις, όπως θα αναλυθεί παρακάτω στον εξοπλισμό και την εκπαίδευση, δεν κατάφερε να επιφέρει την πολυπόθητη ενότητα στους κόλπους του παλαιστινιακού κινήματος¹⁰⁸ καθώς οι οργανώσεις ξεχωριστά (ακόμα και οι πολύ μικρές) επιδόθηκαν στη μετατροπή των δυνάμεών τους σε τακτικές χωρίς όμως να υπαχθούν στην κεντρική διοίκηση.¹⁰⁹ Εν τέλει, η στρατιωτική

¹⁰⁶ Κατά τα πρώτα στάδια το «tajyish» αποσκοπούσε και στο να ενσωματώσει και να θέσει υπό έλεγχο τους Παλαιστινίους που λιποτάκτησαν από τον ιορδανικό στρατό κατά της διάρκειας του «Μαύρου Σεπτεμβρίου» και εκδιώχθηκαν μαζί με τους αντάρτες από τη χώρα. Στο Λίβανο οι δυνάμεις αυτές έγιναν τμήμα του PLA και ενσωματώθηκαν στην ταξιαρχία Yarmuk. Ένας άλλος λόγος αφορούσε τη στρατολόγηση και συγκεκριμένα το μεγάλο κύμα εξόδου ανταρτών από τους κόλπους της PLO, που θεωρήθηκε ότι μπορούσε να αναστραφεί αν δινόταν ευκαιρίες για στρατιωτική καριέρα. (Sayigh, 1997: 296-7)

¹⁰⁷ Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και το στοιχείο της αποτροπής που μια τακτική δύναμη ενέχει σε σχέση με μια αντάρτικη δύναμη (Sayigh, 1986: 102)

¹⁰⁸ Η μεγαλύτερη ίσως απόδειξη της αποτυχίας ήταν το γεγονός ότι ο Abu Musa, ένας εκ των δύο πρωτεργατών της ανταρσίας του 1983, διετέλεσε διοικητής της ταξιαρχίας Yarmuk που ήταν στο επίκεντρο του «tajyish».

¹⁰⁹ Εξίσου υπεύθυνη ήταν και η τάση του Αραφάτ για απόλυτο προσωπικό έλεγχο που δεν επέτρεπε τη δημιουργία μιας λειτουργικής ιεραρχίας. Ο Αραφάτ αφενός απαιτούσε ακόμα και τα απλά ζητήματα όπως οι άδειες ή η προμήθεια αρβύλων να περνάνε από τη δική του έγκριση και αφετέρου επιδόθηκε στη δημιουργία παράλληλων θεσμών προκειμένου να αποτρέψει τη δημιουργία πόλων ισχύος δυνητικά αντίπαλων προς αυτών (Sayigh, 1997: 454, 456)

διάσταση του παλαιστινιακού κινήματος αναπτύχθηκε στη βάση ενός διυλισμού (τακτικού-άτακτου) που υπαγόρευαν οι διαφορετικές ανάγκες της σύγκρουσης στο Λίβανο και εναντίον του Ισραήλ (Sayigh, 1983β: 9), με αποτέλεσμα να απολέσει τα πλεονεκτήματα του ανταρτοπόλεμου χωρίς να αποκτήσει τον απαραίτητο συντονισμό και διοίκηση και έλεγχο που απαιτούσε ο τακτικός στρατός.

Οι συνέπειες αυτού του διυλισμού και της προβληματικής διοίκησης και ελέγχου φάνηκαν σε όλες τους τις διαστάσεις το 1982. Ενώ η επιχειρησιακή φύση της επέμβασης του 1978 δεν απαιτούσε ταχείας αντίδρασης διοίκηση και έλεγχο, λόγω της αργής προώθησης του μετώπου, η γρήγορη προέλαση του ισραηλινού στρατού το 1982 είχε ως αποτέλεσμα την άμεση κατάρρευσή της. Ο συντονισμός μεταξύ των διαφόρων όπλων, σωμάτων και μονάδων ήταν δυσλειτουργικός εξ αρχής και παρέλυσε πλήρως όταν οι διάφορες μονάδες βρέθηκαν αποκομμένες. Στις συνθήκες αυτές δεν ήταν σε θέση να επιτελέσουν έναν τακτικό πόλεμο αλλά ταυτόχρονα, λόγω της πολυετούς σχετικής εκπαίδευσης και της ριζωμένης λογικής περί του τακτικού πολέμου ως ιδεατού τύπου σύγκρουσης, δε μπορούσαν εύκολα να ανασυνταχθούν και να επανέλθουν στις τακτικές ανταρτοπόλεμου.¹¹⁰

4.4.3.3 Εξοπλισμός

Η μετάβαση στον Λίβανο, εκ πρώτης όψεως, απελευθέρωσε τις προσπάθειες του παλαιστινιακού κινήματος να εξοπλιστεί απ' όλους τους περιορισμούς που δημιουργούσε η εξάρτηση από την καλή θέληση των αραβικών κρατών. Πολλές φορές τα καθεστώτα αυτά τους έκλεβαν στις συναλλαγές είτε υπερτιμολογώντας το υλικό είτε παραδίδοντας άλλα όπλα από αυτά που είχαν συμφωνηθεί και πληρωθεί (Sayigh, 1997: 117, 141). Αντίστοιχα, δεν τους επέτρεπαν να προμηθευτούν βαρύ οπλισμό ενώ η παρακράτηση φορτίων που προορίζονταν για τις παλαιστινιακές οργανώσεις, όπως και η κατάσχεση φορτίων ή αποθεμάτων όπλων ήταν σύνηθες μέσο πίεσης όταν η συμπεριφορά και η στάση τους δεν κρινόταν ικανοποιητική (Quandt, 1973: 119; Sayigh, 1997: 141, 157).

¹¹⁰ Για αναλυτική καταγραφή της κατάρρευσης της διοίκησης και ελέγχου κατά την επέμβαση του 1982 βλ. (Sayigh, 1983β). Κατά τη διάρκεια της επέμβασης φάνηκαν και οι επιπτώσεις της κακής διοίκησης και ελέγχου στην ποιότητα του στρατεύματος καθώς υπήρχαν περιπτώσεις αξιωματικών που εγκατέλειψαν τις μονάδες τους για να σωθούν οι ίδιοι και σε μια περίπτωση μάλιστα ο διοικητής των παλαιστινιακών δυνάμεων στη Σιδώνα πήρε μαζί του και το χρηματοκιβώτιο (Talhami, 2001: 122; Sayigh, 1997: 525; Katz, 1985: 16)

Αυτού του είδους οι δυσκολίες ξεπεράστηκαν στον Λίβανο και από τη στιγμή που οι οργανώσεις διέθεταν τους απαιτούμενους πόρους και ήλεγχαν τα σημεία εισόδου, ο εξοπλισμός τους μπορούσε να γίνεται απρόσκοπτα από φιλικά κράτη και τα διεθνή δίκτυα εμπορίας όπλων. Με τη διαμεσολάβηση φιλικών κρατών (κυρίως της Λιβύης και της Αλγερίας) ή μέσω αγοράς μεταχειρισμένων συστημάτων από τρίτα κράτη (Morrison, 1984: 130, 132; Sayigh, 1997: 510), ήταν δυνατή και η απόκτηση βαρέως ή εξελιγμένου εξοπλισμού, ακόμα και όταν οι χώρες παραγωγής ήταν απρόθυμες να τα παραχωρήσουν ή ήταν εχθρικές προς το παλαιστινιακό κίνημα. Κατά αυτόν τον τρόπο, βρέθηκε να διαθέτει τόσο σοβιετικά συστήματα, που η ίδια η ΕΣΣΔ δεν ήθελε να παραχωρήσει στην PLO, όσο και αμερικανικό εξοπλισμό (Sayigh, 1997: 509; Sella, 1983: 37-8; Katz, 1985: 43; Morrison, 1984: 129).¹¹¹ Παράλληλα, η PLO άρχισε να παράγει η ίδια διάφορα παρελκόμενα όπως στολές και γιλέκα πυρομαχικών (Rubenberg, 1983: 66; Katz, 1985: 44). Μετά το ξέσπασμα των συγκρούσεων παρουσιάστηκαν επιπλέον ευκαιρίες για εξοπλισμό καθώς λεηλατήθηκαν στρατόπεδα του λιβανικού στρατού ενώ δεν ήταν σπάνιες και οι κατασχέσεις υλικού από άλλες οργανώσεις (Sayigh, 1997: 379, 393).

Ωστόσο, η άλλη όψη της ευχέρειας που χαρακτήριζε τον εξοπλισμό των παλαιστινιακών οργανώσεων ήταν η έλλειψη σταθερότητας και ασφάλειας καθώς ανάλογες εξοπλιστικές πρωτοβουλίες αναλάμβαναν και οι αντίπαλες δυνάμεις, ενώ ο εξοπλισμός της PLO αποτελούσε βασικό στόχο της αντιεξέγερσης. Οι Μαρωνίτες προμηθεύτηκαν αυτό το διάστημα μεγάλο αριθμό όπλων από τις ΗΠΑ, το Ισραήλ και άλλες δυτικές δυνάμεις, ενώ είχαν και καλύτερη πρόσβαση στο οπλοστάσιο του λιβανικού στρατού (Hudson, 1978: 268-9; Sayigh, 1997: 361-2, 364, 400, 420). Σε αρκετές περιπτώσεις, μάλιστα, κατασχεμένα (από το Ισραήλ) φορτία όπλων που προορίζονταν για την PLO κατέληγαν στα χέρια των Μαρωνιτών (Morrison, 1984: 133-4).

Παράλληλα, με τις συνεχείς και σχετικά επιτυχείς προσπάθειες του Ισραήλ να παρεμποδίσει τον εξοπλισμό της PLO, αντίστοιχες προσπάθειες κατέβαλε και η Συρία. Μέρος των συριακών πρωτοβουλιών για περιορισμό των διαθέσιμων στην PLO όπλων εντάσσονταν στις αρμοδιότητες της αραβικής ειρηνευτικής δύναμης, ADF, που στα πλαίσια της επαναφοράς του Λιβάνου στην ομαλότητα μετά την πρώτη φάση του εμφυλίου το 1976, καλούταν να περισυλλέξει τον οπλισμό που διέθεταν οι πολιτοφυλακές και οι παλαιστινιακές δυνάμεις.

¹¹¹ Για μια συγκεντρωτική -αν και ενδεχομένως όχι επαρκώς αξιόπιστη (λόγω της εκτεταμένης χρήσης ισραηλινών πηγών) καταγραφή των χωρών προέλευσης του εξοπλισμού των παλαιστινιακών οργανώσεων βλ. (Morrison, 1984: 183-7)

Εντούτοις, λόγω των διαφωνιών, της αμοιβαίας καχυποψίας και της αδυναμίας επιβολής του αφοπλισμού, οι παλαιστινιακές οργανώσεις κατάφεραν να μη συμμορφωθούν και να διατηρήσουν μεγάλο μέρος του οπλισμού τους, παραδίδοντας μόνο παρωχημένα ή άχρηστα όπλα (Sayigh, 1997: 419; Brynen, 1990: κεφ. 5). Ανάλογη τύχη είχε και η απόφαση να απαγορευτούν όλες οι μη-κυβερνητικές εισαγωγές όπλων (Brynen, 1990: κεφ. 6). Σε γενικές γραμμές η δράση του ADF δεν ήταν απαγορευτική, έθετε, όμως, προσκόμματα που λίγο ως πολύ περίπλεκαν τον εξοπλισμό της PLO. Σε κάθε περίπτωση, όμως, μεγαλύτερες δυσκολίες δημιουργούσαν οι άμεσοι περιορισμοί που επέβαλε η Συρία είτε προχωρώντας σε κατασχέσεις όπλων είτε περιπολώντας τα λιβανικά ύδατα,¹¹² παρεμποδίζοντας έτσι τον ανεφοδιασμό, στάση που διατήρησε ακόμα και στη διάρκεια της ισραηλινής εισβολής (Sayigh, 1997: 533; Rouleau, 1983: 146).

Οι συνθήκες του εμφυλίου επηρέασαν τον παλαιστινιακό εξοπλισμό και με έναν επιπλέον τρόπο. Η ανάγκη αντιμετώπισης των απειλών που προέρχονταν από τις εχθρικές δυνάμεις στο Λίβανο και η επιχειρησιακή φύση των συγκρούσεων σε συνδυασμό με τη δυνατότητα απόκτησης εξελιγμένων συστημάτων -εντυπωσιακών μεν μικρής χρησιμότητας δε- είχε ως αποτέλεσμα ο εξοπλισμός των παλαιστινιακών οργανώσεων να αποτελεί θύμα της διττής φύσης των στρατιωτικών προκλήσεων που αντιμετώπιζε.¹¹³ Η επιρροή του «tajyish» σε αυτόν τον τομέα ήταν καθοριστική, γέρνοντας την πλάστιγγα υπέρ των «τακτικών» αναγκών των δυνάμεων. Έτσι, φιλοδοξώντας να μετεξελιχθεί σε τακτικό στρατό, η PLO διέθετε τους πόρους της για την αγορά τεθωρακισμένων αρμάτων¹¹⁴ και αντι-αεροπορικών συστημάτων (για την αντιμετώπιση των ισραηλινών αεροπορικών επιδρομών που όμως αποδείχτηκαν αναποτελεσματικά), για τα οποία όμως δεν παρείχε την κατάλληλη εκπαίδευση ούτε διέθετε την απαιτούμενη διοίκηση και έλεγχο¹¹⁵ και αναπτυγμένο σύστημα επιμελητείας (Khalidi,

¹¹² Όπως και στην περίπτωση των κατασχόμενων από το Ισραήλ όπλων, πολλά από αυτά κατέληγαν σε παλαιστινιακές ομάδες αντιφρονούντων (Sayigh, 1997: 562).

¹¹³ Η ανάγκη για βαρύ οπλισμό προερχόταν κατά μία έννοια και από την έτερη στρατιωτική πρόκληση, το Ισραήλ. Η δημιουργία διαδοχικών ζωνών που περιόριζαν την πρόσβαση των ανταρτών στα σύνορα καθιστούσε τη διείσδυση από εδάφους ιδιαίτερα δύσκολη, με αποτέλεσμα ο μόνος τρόπος για να πλήξουν το Ισραήλ ήταν τα διασυνοριακά πυρά που απαιτούσαν πυροβολικό μεγάλου βεληνεκούς. (Sayigh, 1997: 450)

¹¹⁴ Απ' όλα τα όπλα τακτικού στρατού που προμηθεύτηκε η PLO, τα πεπαλαιωμένα τεθωρακισμένα άρματα T-34 ήταν τα πλέον αμφιλεγόμενα όσον αφορά τον αριθμό, τη χρησιμότητά και τη λειτουργική κατάστασή τους. Βλ. ενδεικτικά (Stork & Paul, 1982: 4) Η απόκτησή τους υπαγορεύτηκε τόσο από την αυτό-τροφοδοτούμενη δυναμική των εξοπλιστικών προμηθειών όσο και από το γεγονός ότι οι μαρωνιτικές δυνάμεις απέκτησαν και αυτές τεθωρακισμένα άρματα (Brynen, 1990: κεφ. 6; Khalidi, 1983: 10)

¹¹⁵ Η αναποτελεσματική διοίκηση και έλεγχος είχε και μια άλλη διάσταση που αφορούσε τον ανταγωνισμό μεταξύ των οργανώσεων, οι οποίες συχνά αρνούσαν να θέσουν τα πιο εξελιγμένα όπλα τους υπό την κοινή διοίκηση της PLO. βλ. ενδεικτικά (Cobban, 1984: 162-3, 273)

1983: 10; Talhami, 2001: 123). Εν τέλει, το μεγαλύτερο μέρος αυτού του οπλισμού δεν απέδωσε τα αναμενόμενα ή αχρηστεύτηκε και σύντομα οι Παλαιστίνιοι μαχητές κατέφυγαν στη χρήση ελαφρού οπλισμού.¹¹⁶ Αντίστοιχα αρνητική επίδραση είχε και η δημιουργία οχυρώσεων που όχι μόνο ακολουθούσαν τη λογική της στατικής άμυνας αλλά και η φαινομενική ασφάλεια που παρείχαν δημιουργούσε ισχυρό πειρασμό στο να υπερασπιστούν τις θέσεις τους, μετατρέπόμενοι έτσι σε εύκολους –σταθερούς- στόχους για τις ισραηλινές δυνάμεις.

4.4.3.4 Εκπαίδευση

Οι πρώτες βάσεις εκπαίδευσης στο Λίβανο εμφανίστηκαν μετά τον πόλεμο του 1967.¹¹⁷ Μόνο τότε ο λιβανικός στρατός δέχτηκε για πρώτη φορά να εκπαιδεύσει έναν μικρό αριθμό Παλαιστινίων ανταρτών, ενώ μια ανεπίσημη βάση εκπαίδευσης δημιουργήθηκε από έναν αξιωματικό του PLA στο ορεινό χωριό Kayfun (Sayigh, 1997: 188). Η σταδιακή χαλάρωση των περιορισμών των λιβανικών αρχών που ακολούθησε επέτρεψε την εμφάνιση βάσεων και σε αρκετά παλαιστινιακά στρατόπεδα προσφύγων (El-Khazen, 2000: 136), αλλά ήταν η κατάρρευση του λιβανικού κράτους που ήρε όλους τους περιορισμούς στην εκπαίδευση των μελών του κινήματος.

Η εκπαίδευση των παλαιστινιακών στρατιωτικών δυνάμεων δεν έμεινε ανεπηρέαστη από το «tajyish», αν και σε αυτήν την περίπτωση είχε περισσότερο τη μορφή ενδυνάμωσης μιας προϋπάρχουσας τάσης. Πριν το 1967, η εκπαίδευση που λάμβαναν οι οργανώσεις, την παρείχαν κατά κύριο λόγο οι αραβικές στρατιωτικές δυνάμεις¹¹⁸ που είχαν ελάχιστη εμπειρία σε μη συμβατικές μορφές πολέμου. Στην περίπτωση του PLA, η εκπαίδευση ως τακτική δύναμη, προοριζόμενη για μάχες σε μεγάλους μηχανοκίνητους σχηματισμούς, ήταν εξαρχής το ζητούμενο. Οι αξιωματικοί του PLA και οι στρατιωτικοί που λιποτάκτησαν από τον ιορδανικό στρατό αποτέλεσαν κατά κύριο λόγο τους εκπαιδευτές του παλαιστινιακού

¹¹⁶ Για μια επισκόπηση του διαθέσιμου οπλισμού και της χρήσης του στη διάρκεια του πολέμου του 1982 βλ. (Sayigh, 1983β)

¹¹⁷ Σύμφωνα με μία αναφορά, που επικαλείται αιγυπτιακές πηγές πληροφοριών, η Φατάχ διατηρούσε βάση εκπαίδευσης, πριν τον πόλεμο του 1967, στην περιοχή της Τρίπολης σε φάρμα που άνηκε στον ιδρυτή και νυν πρόεδρο της CCC, Said Tawfiq Khoury (Shemesh, 2006: 7).

¹¹⁸ Οι κυριότερες αραβικές χώρες που κατά καιρούς παρείχαν εκπαίδευση ήταν η Συρία, η Αίγυπτος και το Ιράκ (Cobban, 1984: 32; Shemesh, 2006: 31; Sayigh, 1997: 128, 180, 236). Σε κάθε περίπτωση, η εκπαίδευση δεν ήταν σταθερή και όπως όλα τα είδη βοήθειας που παρείχαν βρισκόταν υπό την αίρεση της διατήρησης καλών σχέσεων με τα καθεστώτα αυτά.

κινήματος και όπως ήταν φυσικό, λόγω της εκπαίδευσης που οι ίδιοι είχαν λάβει, έριχναν μεγαλύτερο βάρος στη συμβατική στρατιωτική εκπαίδευση. Στην ίδια λογική εντασσόταν και η ίδρυση στρατιωτικών ακαδημιών (Talhami, 2001: 99; Sayigh, 1997: 451). Εξάλλου, το περιβάλλον ελευθερίας που απολάμβαναν στο Λίβανο ευνοούσε αυτού του είδους την εκπαίδευση, η οποία απαιτούσε μεγαλύτερους και πιο ανοιχτούς χώρους για να πραγματοποιηθεί, σε σχέση με αυτούς που χρειάζονται για την εκμάθηση τακτικών του ανταρτοπόλεμου.

Η κατάρρευση των ελέγχων και των περιορισμών στο Λίβανο, επίσης, επέτρεψε τη σύναψη σχέσεων στρατιωτικής συνεργασίας με διάφορα συμπαθούντα κράτη. Κάθε χρόνο δεκάδες θέσεις σε στρατιωτικές ακαδημίες αραβικών και χωρών του σοσιαλιστικού συνασπισμού προορίζονταν για Παλαιστίνιους και εκατοντάδες στη διάρκεια των ετών πέρασαν από αυτές για να εκπαιδευτούν (Morrison, 1984: 91-3; Sayigh, 1997: 452). Ωστόσο, η εκπαίδευση που λάμβαναν στο εξωτερικό ήταν ακατάλληλη για τις ανάγκες του κινήματος καθώς δεν υπήρχε σαφής σχεδιασμός ως το προς το είδος της εκπαίδευσης και των γνώσεων, που η «Στρατιωτική Διεύθυνση» επιθυμούσε να λάβουν οι αξιωματικοί που παρακολουθούσαν αυτά τα προγράμματα (Sayigh, 1983β: 16). Ένας λόγος ενδεχομένως ήταν ότι η στρατιωτική συνεργασία με τρίτα κράτη γινόταν περισσότερο για λόγους –διπλωματικού- γοήτρου. Το χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα ήταν η εκπαίδευση δεκάδων πιλότων (ακόμα και εξαιρετικά μικρών οργανώσεων όπως το PPSF), τη στιγμή που η PLO, αν και είχε κατ' όνομα αεροπορικές μονάδες (πχ Force 14 της Φατάχ), δε διέθετε αεροπορική δύναμη (Sayigh, 1997: 295, 252, 486).¹¹⁹

Στο Λίβανο αν και η εκπαίδευση ήταν πιο κοντά στις ανάγκες του κινήματος (Sayigh, 1983β: 16), παρέμενε δέσμια του θεαθήναι εις βάρος της ουσίας. Έπαιρνε συχνά το ρόλο θεάματος και προπαγάνδας, καθώς υπερβολική δημοσιότητα συνόδευε κάθε πτυχή της εκπαίδευσης: τελετές, στρατιωτικές ασκήσεις, παρελάσεις, προγράμματα εκπαίδευσης για παιδιά (Ashbal) (Sayigh, 2007: 181; Morrison, 1984: 90, 94). Σε τελική ανάλυση, όμως, η εκπαίδευση ήταν προπάντων θύμα της κακής διοίκησης και ελέγχου. Κατά τον ίδιο τρόπο που ο συντονισμός μεταξύ των μονάδων στο πεδίο των μαχών ήταν ελλιπής, εξίσου προβληματική

¹¹⁹ Πολλοί από αυτούς τους πιλότους στέλλονταν ύστερα ως εκπαιδευτές σε τρίτα κράτη (Sayigh, 1997: 253)

ήταν η ένταξη των αποκτηθεισών ικανοτήτων και γνώσεων σε ένα τακτικό και επιχειρησιακό πλαίσιο (Sayigh, 1983β: 16).

4.4.3.5 *Επικοινωνία*

Η μετάβαση στο Λίβανο και η σταδιακή απώλεια της ικανότητας των λιβανικών αρχών να παρεμβαίνουν στις δραστηριότητες του παλαιστινιακού κινήματος άλλαξαν άρδην τις συνθήκες υπό τις οποίες πραγματοποιούταν η επικοινωνία μεταξύ των τομέων και στελεχών της PLO. Η σημασία αυτής της αλλαγής γίνεται περισσότερο εμφανής αν συγκρίνουμε αυτήν την ευχέρεια επικοινωνίας με τις πρότερες δυσκολίες που αντιμετώπιζε το κίνημα. Έτσι, παλιότερα όταν δεν ήταν δυνατή η αποστολή αγγελιοφόρων ή το μήνυμα ήταν επείγον, οι παλαιστινιακές οργανώσεις κατέφευγαν στη μετάδοση κωδικοποιημένων μηνυμάτων μέσω των εκπομπών τους στο ραδιόφωνο του Καΐρου (Moblely, 2012: 72). Η μέθοδος αυτή όμως προσέφερε επικοινωνία μονής κατεύθυνσης και ως εκ τούτου δεν επέτρεπε την αναπληροφόρηση, ειδικά στα πλαίσια συγκεκριμένων επιχειρήσεων.¹²⁰

Αντίθετα, αργότερα στα πλαίσια της βάσης στο Λίβανο, η επικοινωνία ήταν ευκολότερη αφενός γιατί το μεγαλύτερο μέρος των δυνάμεων βρισκόταν συγκεντρωμένο σε ένα μέρος και αφετέρου οι προσωπικές επαφές μπορούσαν να γίνουν απρόσκοπτα χωρίς τον φόβο των λιβανικών δυνάμεων ασφαλείας. Παράλληλα με τις κατ' ιδίαν συναντήσεις, η PLO είχε τη δυνατότητα να αναπτύξει συστήματα άμεσης και ταχείας επικοινωνίας. Εγκατέστησε ένα εκτεταμένο δίκτυο τηλεφώνων πεδίου μάχης και ασύρματων επικοινωνιών που συνέδεε τους θαλάμους επιχειρήσεων με τα κέντρα διοίκησης και ανεφοδιασμού όπως και με τα επιτελεία και τις μονάδες. Παρά το γεγονός ότι τα συστήματα αυτά ήταν ευάλωτα στα αντίμετρα και κυρίως τον εντοπισμό από τις εχθρικές δυνάμεις, η τήρηση βασικών κανόνων ασφαλείας όπως η συχνή αλλαγή των κωδικών και η τοποθέτηση των κεραιών σε απόσταση από τα κέντρα διαβίβασης, τα ανέδειξαν σε βασικό στήριγμα της πολεμικής προσπάθειας το 1982. (Sayigh, 1997: 516-7)

¹²⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πρώτη αποτυχημένη επίθεση της Φατάχ. Όταν ο Αραφάτ και οι σύντροφοί του μοιράζανε το «Στρατιωτικό Ανακοινωθέν νο.1», στο οποίο αναλάμβαναν την ευθύνη για την πρώτη επίθεση της οργάνωσης, δε γνώριζαν ότι οι λιβανικές αρχές είχαν συλλάβει τους μαχητές που θα πραγματοποιούσαν την επίθεση, με αποτέλεσμα να γελοιοποιηθούν (Hart, 1989: 182).

4.4.3.6 Διασυνοριακές Επιθέσεις

Σε αντίθεση με τα άλλα αραβικά κράτη που απαιτούσαν οι αντάρτες να λαμβάνουν έγκριση πριν προχωρήσουν σε οποιαδήποτε επίθεση (Talhami, 2001: 100; Shemesh, 2006: 9), οι λιβανικές αρχές ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '70 δε μπορούσαν να εμποδίσουν τη διενέργεια επιθέσεων από το λιβανικό έδαφος. Τα τρωτά σημεία της τοπογραφίας των λιβανο-ισραηλινών συνόρων (Eshel, 2001: 77-9) και η ελευθερία δράσης, εξοπλισμού και εκπαίδευσης που προσέφερε ο Λίβανος, θα ήταν αναμενόμενο να μεταφραστεί σε μια ιδιαίτερα υψηλή διασυνοριακή δραστηριότητα. Ωστόσο, αν εξετάσουμε τα στατιστικά στοιχεία των επιθέσεων στο Ισραήλ,¹²¹ θα παρατηρήσουμε ότι οι επιθέσεις κορυφώθηκαν την περίοδο που το παλαιστινιακό κίνημα διατηρούσε βάση στην Ιορδανία και κινήθηκαν σε σαφώς χαμηλότερα επίπεδα, παρά τις κατά καιρούς διακυμάνσεις, το επόμενο διάστημα που το κίνημα μετέφερε τις δραστηριότητές του στο Λίβανο.¹²²

Συγκεκριμένα, το 1969 οι επιθέσεις από την Ιορδανία, που αποτελούσαν το 70% του συνόλου (Quandt, 1973: 121), ανέρχονταν σε 2.432 (Diskin, 1983: 340), δηλαδή κατά μέσο όρο 203 τον μήνα (Sayigh, 1997: 202). Οι επιθέσεις αυξήθηκαν περαιτέρω, σε 231 το μήνα, το πρώτο εξάμηνο του 1970 (Sayigh, 1997: 202),¹²³ αλλά έπεσαν κατακόρυφα με την έναρξη του Μαύρου Σεπτεμβρίου (44 τον Αύγουστο του 1971) και ακόμα πιο χαμηλά μετά την εκδίωξη των ανταρτών τον Σεπτέμβριο (15 τον Οκτώβριο του 1971) και έκτοτε δεν ξεπέρασαν τις 10 το χρόνο (Diskin, 1983: 347, 340). Οι επιθέσεις με ορμητήριο το Λίβανο ακολούθησαν την ακριβώς αντίθετη πορεία. Αυξήθηκαν από μόλις 4 τον Ιανουάριο του 1969 σε 32 τον Αύγουστο και τριπλασιάστηκαν (91) ένα χρόνο αργότερα, ενώ είχε παρεμβληθεί η συμφωνία του Καΐρου (Sayigh, 1997: 202).¹²⁴ Αντί όμως να συνεχίσουν την ανοδική πορεία, οι επιθέσεις μειώθηκαν σε 271-351 το 1972 (Sayigh, 1997: 292), δηλαδή περίπου 26 το μήνα, κυρίως εξαιτίας των ισραηλινών αντιποίνων και των τελευταίων (πριν την κατάρρευση) προσπαθειών των

¹²¹ Για μια καταγραφή των σημαντικότερων επιθέσεων διαχρονικά βλ. (Johnston, 2013)

¹²² Η μετακίνηση από τη μία βάση στην άλλη αποτυπώθηκε και στο επίκεντρο των επιθέσεων καθώς μειώθηκαν οι επιθέσεις στα κατεχόμενα και αντίστροφα αυξήθηκαν μέσα στο έδαφος του Ισραήλ (Diskin, 1983: 340). Η αλλαγή αυτή μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι ο Λίβανος δε συνορεύει με τη Δυτική Όχθη.

¹²³ Η αύξηση των περιστατικών δε συνοδεύτηκε και από μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα καθώς ο αριθμός των ισραηλινών απωλειών μειώθηκε από 0.39 το 1967 σε 0.063 το 1970 (Sayigh, 1986: 110). Υπεύθυνες ήταν τόσο η βελτίωση της ισραηλινής αντιεξέγερσης και των μέτρων προστασίας όσο και η προχειρότητα με την οποία πραγματοποιούνταν οι επιθέσεις οι οποίες συχνά γίνονταν απλώς για να γίνονται.

¹²⁴ Αποτελεί την περίοδο της «διεθνής τρομοκρατίας» για το παλαιστινιακό κίνημα. Το διάστημα αυτό της μετάβασης από την Ιορδανία στο Λίβανο χαρακτηρίστηκε κυρίως από επιθέσεις στο εξωτερικό οι οποίες ατόνησαν όταν εδραιώθηκε η βάση.

λιβανικών δυνάμεων να περιορίσουν τη δράση των ανταρτών. Ο πόλεμος του 1973 έδωσε στην PLO την ευκαιρία για πρώτη φορά να εμπλακεί σε μία μεγάλη πολεμική επιχείρηση εναντίον του Ισραήλ. Στη διάρκεια των επιχειρήσεων η PLO πραγματοποίησε 140 επιθέσεις, αλλά το μεγαλύτερο όφελος που αποκόμισε ήταν η δυνατότητα που της παρουσιάστηκε να παρατάξει τις δυνάμεις τις σε «απαγορευμένες» (από τη συμφωνία του Καΐρου και το Πρωτόκολλο Melkart) θέσεις στη συνοριακή ζώνη στο νότιο Λίβανο (Sayigh, 1997: 332). Ωστόσο, καθώς ο Λίβανος πλέον εισερχόταν σε πορεία προς τον εμφύλιο οι επιθέσεις κινήθηκαν σε διηήφιο αριθμό (Sayigh, 1997: 356).

Ο εμφύλιος αποτέλεσε σημείο καμπής και για τις διασυνοριακές επιθέσεις. Αν η περιορισμένη δραστηριότητα πριν μπορούσε, ως ένα βαθμό, να αποδοθεί στην αυτοσυγκράτηση της PLO η οποία αποσκοπούσε είτε στη διαφύλαξη των σχέσεων με τη λιβανική κυβέρνηση είτε στη διασφάλιση της συμμετοχής της στη «Συνδιάσκεψη της Γενεύης» (που επρόκειτο να λάβει χώρα το 1973)¹²⁵, μετά την έναρξη του εμφυλίου ανέκυπταν σημαντικές πρακτικές δυσκολίες. Οι επιθέσεις των Μαρωνιτών εναντίον των παλαιστινιακών στρατοπέδων και η επακόλουθη παλαιστινιακή εμπλοκή στον εμφύλιο είχε ως αποτέλεσμα τη μεταφορά του μεγαλύτερου μέρους των δυνάμεων από το νότο στο κεντρικό και βόρειο Λίβανο (Cobban, 1984: 68).¹²⁶ Όταν, όμως, επιχείρησαν να επιστρέψουν, μόλις καταλάγιασαν οι συγκρούσεις, βρήκαν τις περιοχές αυτές υπό τον έλεγχο των χριστιανικών πολιτοφυλακών (Rasler, 1983: 428). Το 1978, στη ζώνη ελέγχου του SLA (η οποία και διευρύνθηκε), προστέθηκε η ουδέτερη ζώνη υπό τη δύναμη της UNIFIL, με αποτέλεσμα έως τα σύνορα να παρεμβάλλεται μια απόσταση που κυμαινόταν από 6 έως 24 χλμ. (Sayigh, 1986: 96). Ως συνέπεια οι διεισδύσεις από τα χερσαία σύνορα πλέον ήταν πολύ δύσκολο να πραγματοποιηθούν.

Για να ξεπεράσουν το εμπόδιο, οι αντάρτες κατέφυγαν στη διείσδυση στο ισραηλινό έδαφος από τη θάλασσα και στη χρήση άλλων ευφάνταστων μεθόδων (κυρίως το PFLP-GC) όπως αερόστατα ή μηχανοκίνητα αιωρόπτερα (Brynen, 1990: κεφ. 6; Cobban, 1984: 162).

¹²⁵ Η «Συνδιάσκεψη της Γενεύης» έλαβε χώρα, υπό την αιγίδα του ΟΗΕ και την ενεργή εμπλοκή των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ, στα τέλη Δεκεμβρίου 1973, σε μια προσπάθεια ανεύρεσης λύσης στην αραβο-ισραηλινή διαμάχη μετά τον πόλεμο του Γιομ Κιπούρ. Παρά τις έντονες διπλωματικές προσπάθειές της, η PLO τελικά δεν προσεκλήθη ενώ η Συρία δήλωσε ότι δε θα συμμετάσχει. Η συνδιάσκεψη έληξε χωρίς να υπάρξει κάποιου είδους συμφωνία. Ωστόσο, αποτέλεσε το πρώτο βήμα για την ισραηλινο-αιγυπτιακή προσέγγιση που θα ακολουθήσει τα επόμενα χρόνια.

¹²⁶ Η μετατόπιση της προσοχής προς τα τεκταινόμενα στο Λίβανο αποτυπώθηκε στον αριθμό των πραγματοποιηθέντων επιθέσεων στο Ισραήλ (Diskin, 1983: 346-7).

Δεδομένου ότι η διαφυγή υπό αυτές τις συνθήκες ήταν εξαιρετικά δύσκολη, οι επιθέσεις αυτές έμοιαζαν με επιχειρήσεις αυτοκτονίας και σπανίως κάποιος από τους εμπλεκόμενους επιβίωνε ή στην καλύτερη περίπτωση γλίτωνε τη σύλληψη. Παράλληλα, ο αποκλεισμός της συνοριακής ζώνης ενέτεινε την τάση για χρήση διασυνοριακών πυρών¹²⁷ για να πλήξουν στόχους στο Ισραήλ, με αποκορύφωμα τη σύντομη κλιμάκωση του 1981 κατά την οποία οι παλαιστινιακές δυνάμεις μέσα σε δέκα μέρες έριξαν 1230 οβίδες και πυραύλους στο Ισραήλ (Sayigh, 1997: 506).¹²⁸ Εντούτοις, όπως αποκάλυψαν τα στοιχεία που δημοσιοποίησε η ισραηλινή κυβέρνηση στις αρχές του 1981, μόλις το 7,7% των «τρομοκρατικών συμβάντων» προέρχονταν πλέον από το Λίβανο (Ryan, 1982: 28).¹²⁹

Σε τελική ανάλυση, οι διασυνοριακές επιθέσεις σε μεγάλο βαθμό συνδέονταν με τη διπλωματική παρά με τη στρατιωτική διάσταση της παλαιστινιακής εξέγερσης. Οι μετριοπαθείς δυνάμεις είχαν εν μέρει συμβιβαστεί με το γεγονός ότι η λύση στο παλαιστινιακό πρόβλημα δε θα ερχόταν μέσω των όπλων αλλά δια της διπλωματικής οδού. Στα πλαίσια αυτά οι επιθέσεις εναντίον του Ισραήλ συχνά εξυπηρετούσαν τρεις συναφείς σκοπούς. Από την πλευρά της Φατάχ και δευτερευόντως του DFLP που πρόκριναν τη διπλωματική οδό, αποσκοπούσαν στο να «υπενθυμίσουν» την παρουσία και τις δυνατότητες του παλαιστινιακού κινήματος όταν η PLO δε συμπεριλαμβανόταν στις διπλωματικές πρωτοβουλίες. Από την άλλη πλευρά, οι δυνάμεις που αντιτίθενται στις διπλωματικές παραχωρήσεις των παραπάνω, κατέφευγαν στις επιθέσεις για να υπονομεύσουν αυτές τις πρωτοβουλίες και τα κατά καιρούς διπλωματικά ανοίγματα της ηγεσίας της PLO. Ένας σκοπός που διαπερνούσε όλες τις οργανώσεις ήταν η ανάγκη να επιβεβαιώσουν τη δέσμευση τους στον παλαιστινιακό ζήτημα και τον ένοπλο αγώνα, οι μεν για να αποτινάξουν το στίγμα της προδοσίας,¹³⁰ οι δε για

¹²⁷ Η τάση αυτή χρονολογείται από την εποχή της Ιορδανίας. Την περίοδο 1969-70 τα διασυνοριακά πυρά αναλογούσαν στο 85% των επιθέσεων από την Ιορδανία. Το αντίστοιχο ποσοστό, όμως, για το Λίβανο ήταν περίπου 60%. (Sayigh, 1997: 203; Brynen, 1990: κεφ. 3)

¹²⁸ Ακόμα και ο αρχηγός του PFLP-GC, Ahmed Jibril, που παραδοσιακά κατέκρινε τα διασυνοριακά πυρά ως ένδειξη της παλαιστινιακής στρατιωτικής ανεπάρκειας -λέγοντας χαρακτηριστικά ότι σημασία έχει «όχι το που προσγειώνονται οι οβίδες μας αλλά το που φτάνουν τα πόδια μας»-, αναγκάστηκε να παραδεχτεί ότι μετά το 1978 τα εμπόδια ήταν ανυπέρβλητα και προέκρινε την απόκτηση όπλων μεγάλου βεληνεκούς (Sayigh, 1997: 450).

¹²⁹ Μετά την επέμβαση του 1982, το επίκεντρο των επιθέσεων ήταν οι Ισραηλινοί στρατιώτες στον Λίβανο. Από τα μέσα της δεκαετίας παρατηρήθηκε μια σχετική αναβίωση των διασυνοριακών επιθέσεων (Brynen, 1990: κεφ. 8; Sayigh, 1997: 618) αλλά τις περισσότερες φορές δεν ήταν οι παλαιστινιακές δυνάμεις υπεύθυνες για αυτές.

¹³⁰ Η προδοσία συνίστατο στην υιοθέτηση της λύσης των δύο κρατών (για την εξέλιξη της διπλωματικής στάσης της PLO βλ. παρακάτω). Δεδομένου ότι η μεγαλύτερη πλειοψηφία των προσφύγων στο Λίβανο προέρχονταν από περιοχές του κράτους του Ισραήλ, μια τέτοια παραχώρηση θα τους αποστερούσε την επιστροφή στα εδάφη αυτά. Ως εκ τούτου, δεν ήταν τυχαίο ότι το 80% των προσφύγων στο Λίβανο ήταν αντίθετοι προς ένα τέτοιο ενδεχόμενο (Brynen, 1990: κεφ. 3)

δικαιολογήσουν τη στασιμότητα και εν τέλει την αποτυχία της εξέγερσης. (Brynen, 1990: κεφ. 3; Sayigh, 1997: 339, 341, 349)

4.4.4 Διπλωματική διάσταση

4.4.4.1 Διακυβέρνηση

Το μέγεθος της ήττας το 1967 και η αδυναμία των αραβικών δυνάμεων, ακόμα και με το πλεονέκτημα του αιφνιδιασμού, να αντιστρέψουν τους όρους της αραβο-ισραηλινής σύγκρουσης, είχε ως αποτέλεσμα σταδιακά η στρατιωτική διάσταση της υψηλής στρατηγική του παλαιστινιακού κινήματος να επισκιαστεί ως ένα βαθμό από τη διπλωματική. Στα πλαίσια αυτά αποσκοπούσε πρωτίστως στο να δημιουργήσει τους θεσμούς και τις δομές που θα το καθιστούσαν μια κρατικό-μορφή οντότητα, άξια και ικανή να αποκτήσει δικό του κράτος και δευτερευόντως στο να κοινωνήσει αυτήν του την επάρκεια στο διεθνές σύστημα ώστε αυτό να το αποδεχτεί στους κόλπους του.

Ο παλαιστινιακός πληθυσμός στο Λίβανο πριν την έλευση του μεγάλου όγκου των ανταρτών υπαγόταν σε δύο φορείς διακυβέρνησης. Ο ένας ήταν οι δημογέροντες που διαχειρίζονταν τις υποθέσεις και τις αντιδικίες της καθημερινότητας στους προσφυγικούς καταυλισμούς, οι οποίοι, όμως, στα τέλη της δεκαετίας του '60 ήταν ήδη αποδυναμωμένοι, εξαιτίας της απώλειας της βάσης εξουσίας τους λόγω της nakba και των κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών που υποβοηθούσαν την ανάδειξη μιας νέας -περισσότερο μορφωμένης- γενιάς (Peteet, 1987: 30-1, 44). Ο άλλος ήταν το λιβανικό κράτος και κυρίως οι λιβανικές δυνάμεις ασφαλείας που επέπτευαν τα στρατόπεδα και επενέβαιναν σε πολιτικά και σοβαρά ποινικά εγκλήματα. Η συμφωνία του Καΐρου απομάκρυνε τις λιβανικές δυνάμεις ασφαλείας από τα στρατόπεδα, ενώ τοπικές λαϊκές επιτροπές, παραμερίζοντας τους δημογέροντες, ανέλαβαν την παροχή υπηρεσιών όπως η ηλεκτροδότηση, η υδροδότηση και η συλλογή σκουπιδιών που μέχρι πρότινος το λιβανικό κράτος παρείχε πλημμελώς ή και καθόλου (Sayigh, 2007: 180; Atzili, 2010: 768).

Έτσι, καταφθάνοντας στο Λίβανο το παλαιστινιακό κίνημα απολάμβανε ήδη σχετική ελευθερία να αναπτύξει ένα σύστημα διακυβέρνησης, το οποίο βέβαια προς το παρόν περιοριζόταν στα στρατόπεδα προσφύγων. Σε ανώτερο επίπεδο, το κίνημα έχοντας καταλάβει την PLO ήδη διέθετε μια δομή που παρέπεμπε σε κυβέρνηση, με το PNC να αντιπροσωπεύει το κοινοβούλιο, την «Εκτελεστική Επιτροπή» την κυβέρνηση και τα διάφορα «Τμήματα» τα αντίστοιχα υπουργεία.¹³¹ Αν και από το 1969 η απόλυτη κυρίαρχος του μηχανισμού ήταν η Φατάχ, στο «κυβερνητικό» αυτό σχήμα συμμετείχαν όλες οι μεγάλες παλαιστινιακές οργανώσεις, με κάποια διαλείμματα λόγω διαφωνιών με τις πολιτικές της Φατάχ. Η εκπροσώπηση του παλαιστινιακού πληθυσμού αλλά και η διάχυση των πολιτικών της PLO στο πληθυσμό γινόταν στα πλαίσια των (10) μαζικών οργανώσεων που υπάγονταν στο ομώνυμο τμήμα και πέρα από την «Γενική Ένωση Εργαζομένων» περιλάμβανε γενικές (πχ γυναικών, φοιτητών) και επαγγελματικές (πχ γιατρών, δημοσιογράφων) ομάδες του πληθυσμού (Rubenberg, 1983: 71-5). Ως διακλαδώσεις του μηχανισμού της PLO, αναπτύχθηκαν και πληθώρα οργανισμών και υπηρεσιών που αφορούσαν ποικίλες όψεις της ζωής του παλαιστινιακού πληθυσμού, ενώ αφθονούσαν και οι ανεξάρτητες πρωτοβουλίες των οργανώσεων, αντανακλώντας έτσι τον ανταγωνισμό και την ελλιπή διοίκηση και έλεγχο. Παρά το εύρος τους, όμως, τα πρώτα χρόνια παρέμειναν σε εμβρυακό στάδιο.

Ο εμφύλιος πόλεμος υπήρξε καθοριστικός για την επέκταση και γιγάντωση του μηχανισμού διακυβέρνησης αφενός γιατί απομάκρυνε τους εναπομείναντες περιορισμούς και αφετέρου γιατί δημιούργησε μεγαλύτερες ανάγκες. Η κατάρρευση των υποδομών του λιβανικού κράτους μετέφερε την ευθύνη της διακυβέρνησης στις δυνάμεις που ήλεγχαν την εκάστοτε περιοχή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μεγάλες περιοχές εκτός των στρατοπέδων να περιέλθουν υπό την παλαιστινιακή (σε συνεργασία με το LNM) διοίκηση. Η κατάρρευση του κράτος, όμως, σήμαινε ότι η PLO έπρεπε να υποκαταστήσει όλες τις λειτουργίες του, από την ηλεκτροδότηση έως την τήρηση της τάξης και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.

Η τήρηση της τάξης αποτελούσε μέγιστη πρόκληση για την PLO καθώς οι χαώδεις συνθήκες του εμφυλίου και η διάδοση των όπλων ευνοούσε όχι μόνο την κοινή εγκληματικότητα αλλά και την εκτράχυνση απλών διαφωνιών που ακαριαία μπορούσαν να μετατραπούν σε ένοπλες αντιπαραθέσεις (Lia, 2006α: 35). Γενικότερα, υπήρχε ως ένα βαθμό

¹³¹ Για μια σχηματική απεικόνιση της δομής της PLO βλ. (Cobban, 1984: 13)

επικάλυψη των μηχανισμών τήρησης της τάξης για τους ενόπλους, στα πλαίσια της διοίκησης και ελέγχου, και για το γενικότερο πληθυσμό. Απλώς, στην περίπτωση των αμάχων παράλληλα με την «επαναστατική αρμοδιότητα» του PASC και του «Επαναστατικού Δικαστηρίου», μεγάλο ρόλο έπαιζε το εθιμικό και το ισλαμικό δίκαιο, στη χρήση των οποίων κατέφευγαν οι «λαϊκές επιτροπές» των στρατοπέδων που επιλαμβάνονταν, ως διαμεσολαβητές, λιγότερο σοβαρές υποθέσεις (Lia, 2006α: 30; Peteet, 1987: 32-3).

Λόγω των συνθηκών του εμφυλίου, οι υπηρεσίες κοινωνικού κράτους είχαν κεντρική θέση στο παλαιστινιακό σύστημα διακυβέρνησης. Η «Παλαιστινιακή Ερυθρά Ημισέληνος» που μέχρι το 1975 παρείχε μέσω των ιατρικών της υπηρεσίες πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, άνοιξε εκείνη τη χρονιά το πρώτο της νοσοκομείο. Το 1982 λειτουργούσε 10 νοσοκομεία και 30 κλινικές (συν τις κλινικές που λειτουργούσαν οι οργανώσεις από μόνες τους) όπως και κέντρα φυσιοθεραπείας και αποκατάστασης, νοσηλευτική σχολή και δεκάδες φαρμακεία. Σε μια προσπάθεια, μάλιστα, να ανταγωνιστεί την πολιτική «καλής γειτονίας» του Ισραήλ, παρείχε δωρεάν περίθαλψη στους κατοίκους του νότιου Λιβάνου. (Brynen, 1990: κεφ. 6; Rubenberg, 1983: 61-6; Morrison, 1984: 49-51). Η διατήρηση της υποστήριξης του παλαιστινιακού και λιβανικού πληθυσμού αποτελούσε στόχο και μιας άλλης υπηρεσίας κοινωνικής πρόνοιας, του «Ιδρύματος Κοινωνικών Υποθέσεων». Οι αρμοδιότητες του αρχικά αφορούσαν τη μέριμνα για τις οικογένειες των πεσόντων μαχητών αλλά σταδιακά επεκτάθηκαν και περιλάμβαναν πολλές κατηγορίες μη προνομιούχων, ενώ διέθεταν εκατομμύρια ως αποζημιώσεις σε όσων τα σπίτια καταστράφηκαν από τους ισραηλινούς βομβαρδισμούς (Brynen, 1990: κεφ. 6; Rubenberg, 1983: 75-6). Ως υπηρεσία μέριμνας για τα παιδιά και τις συζύγους όσων πέθαναν εν ώρα μάχης ξεκίνησε και το SAMED, ως φορέας επαγγελματικής εκπαίδευσης. Με τα χρόνια τα κριτήρια συμμετοχής διευρύνθηκαν και τα εργαστήρια εκπαίδευσης αντικαταστάθηκαν από ολόκληρα εργοστάσια (46 στο σύνολο) που παρήγαγαν μια ευρεία ποικιλία προϊόντων -από ρούχα και παπούτσια μέχρι έπιπλα- για εσωτερική κατανάλωση και εξαγωγές και απασχολούσαν περί τα 5000 άτομα (Rubenberg, 1983: 66-9; Brynen, 1990: κεφ. 6; Sayigh, 1997: 460). Έτσι, η PLO δεν προσέφερε μόνο κοινωνική πρόνοια αλλά και εργασία σε μεγάλο τμήμα του παλαιστινιακού πληθυσμού. Υπολογίζεται ότι η PLO απασχολούσε μη στρατιωτικό προσωπικό 10,000 ατόμων, ενώ ήταν υπεύθυνη για την έμμεση δημιουργία 30,000 θέσεων εργασίας (Nasr, 1990: 5). Συνολικά, εκτιμάται ότι το 65% του παλαιστινιακού εργατικού δυναμικού απασχολούταν στο παλαιστινιακό κίνημα (Sayigh, 1994:

213), δημιουργώντας ένα ιδιαίτερα «κρατικοκεντρικό» σύστημα διακυβέρνησης ιδανικό για την πελατειακή εξασφάλιση πίστης και αφοσίωσης στο σύστημα.

Η PLO, συνεπώς, κατάφερε να δημιουργήσει ένα εκτεταμένο και πολυεπίπεδο σύστημα διακυβέρνησης που ήταν περισσότερο λειτουργικό και αποτελεσματικό από την επίσημη κυβέρνηση του Λιβάνου ή ακόμα και αρκετών κρατών του Τρίτου Κόσμου που είχαν πρόσφατα αποκτήσει την ανεξαρτησία τους. Αρκετά χρόνια αργότερα, ο Αραφάτ θα δηλώσει ότι είναι σε θέση να διοικήσει τη Γάζα και την Ιεριχώ όπως ακριβώς διοικούσε το Λίβανο (Talhami, 2001: 149). Αυτήν της την ικανότητα και «τεχνογνωσία» ήθελε να επιδείξει η PLO στο περιφερειακό και διεθνές περιβάλλον για να διασφαλίσει διπλωματική στήριξη στον αγώνα της για ανεξάρτητο παλαιστινιακό κράτος.

4.4.4.2 Διπλωματικές σχέσεις

Πριν το Λίβανο οι διπλωματικές σχέσεις του κινήματος περιορίζονταν κυρίως στο αραβικό περιφερειακό σύστημα. Είχαν γίνει και ορισμένες επαφές με χώρες του σοσιαλιστικού συνασπισμού αλλά αυτές είχαν πραγματοποιηθεί υπό την αιγίδα αραβικών χωρών.¹³² Στο Λίβανο η PLO μπόρεσε αφενός να διευρύνει τις διπλωματικές της επαφές και αφετέρου να αναπτύξει αυτές τις σχέσεις αυτόνομα και χωρίς τη διαμεσολάβηση τρίτων. Η αρχή δόθηκε το 1974 όταν στη σύνοδο του Αραβικού Συνδέσμου στο Ραμπάτ, η PLO ορίστηκε ως «η μοναδική, νόμιμη αντιπρόσωπος του παλαιστινιακού λαού» (Farsoun & Wingerter, 1981: 105).¹³³ Η αναγνώριση αυτή σε συνδυασμό με την ευχέρεια υποδοχής ξένων διπλωματών στο έδαφος των Λιβάνου και τη δυνατότητα ταξιδιών στο εξωτερικό,¹³⁴ διευκόλυνε τις προσπάθειες της PLO να οικοδομήσει πολυδιάστατες διπλωματικές σχέσεις.

Σχηματικά, η διπλωματία της PLO αναπτύχθηκε σε τέσσερα επίπεδα: τον ΟΗΕ, άλλους διεθνείς οργανισμούς ή ομαδοποιήσεις του Τρίτου Κόσμου, τις χώρες του σοσιαλιστικού συνασπισμού και τα δυτικά κράτη (Sayigh, 1987: 53). Μερικές μέρες μετά τη σύνοδο του

¹³² Για παράδειγμα η Αλγερία έφερε τη Φατάχ σε επαφή με τη Βόρεια Κορέα, την Κίνα και τους Βιετκόνγκ, ενώ η Αίγυπτος με την ΕΣΣΔ (Cobban, 1984: 32, 46).

¹³³ Προηγήθηκε η αποδοχή της PLO στην Ισλαμική Συνδιάσκεψη το 1969. Η PLO έγινε κανονικό μέλος του Αραβικού Συνδέσμου το 1976.

¹³⁴ Για μια ενδεικτική λίστα των διπλωματικών επαφών της περιόδου βλ. (Morrison, 1984: 191-4). Μεγάλο μέρος τους έλαβε χώρα στο Λίβανο.

Ραμπάτ, ο Αραφάτ κλήθηκε να μιλήσει στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, η οποία έκανε δεκτή την PLO με ιδιότητα παρατηρητή. Ωστόσο, παρά τα δεκάδες φιλο-παλαιστινιακά ψηφίσματα που θα ακολουθήσουν και ενώ η PLO θα έχει την ευκαιρία το 1976 να εκφράσει τις θέσεις της στο Συμβούλιο Ασφαλείας (Cobban, 1984: 230) και ο Αραφάτ θα έχει κατ' ιδίαν επαφές με τον γγ. του ΟΗΕ (Sayigh, 1997: 415), η συμβολή του διεθνή οργανισμού στην παλαιστινιακή διπλωματία, λόγω του αμερικανικού βέτο, θα έχει περιορισμένο πρακτικό αντίκτυπο. Βασικοί υποστηρικτές των παλαιστινιακών θέσεων στον ΟΗΕ ήταν οι χώρες του Τρίτου Κόσμου που επίσης έκαναν δεκτή την PLO ως παρατηρητή ή ως ισότιμο μέλος σε διάφορους σχετικούς οργανισμούς όπως το «Κίνημα των Αδεσμεύτων» και τον «Οργανισμό Αφρικανικής Ενότητας» (Cobban, 1984: 229). Οι διπλωματικές σχέσεις με τις χώρες αυτές είχαν συχνά στρατιωτική διάσταση. Η ανάπτυξη των ικανοτήτων της PLO στα πλαίσια του «tajyish» της επέτρεπε να παρέχει εκπαίδευση και οπλισμό στις χώρες αυτές, βοήθεια που ήταν εξαιρετικά καλοδεχούμενη και στην περίπτωση των πλειστών μη-κρατικών δρώντων με τους οποίους είχε σχέσεις η PLO (Sayigh, 1997: 453). Ο έτερος υποστηρικτής των παλαιστινιακών θέσεων, αν και συχνά πιο διστακτικός, ήταν οι χώρες του σοσιαλιστικού συνασπισμού. Μετά τις πρώτες επαφές στα τέλη της δεκαετίας του '60, η ΕΣΣΔ αναγνώρισε επισήμως την PLO το 1976 ενώ συναίνεσε στο άνοιγμα γραφείου αντιπροσωπείας στη Μόσχα, το οποίο το 1981 απέκτησε πλήρες διπλωματικό status (Sella, 1983: 37). Οι υπόλοιπες χώρες του σοσιαλιστικού συνασπισμού μιμήθηκαν τη σοβιετική έγκριση, πράττοντας αναλόγως.

Παρά τις στενές σχέσεις με την ΕΣΣΔ και το «Κίνημα των Αδεσμεύτων», η PLO (ή τουλάχιστον η Φατάχ) θεωρούσε, όπως περιέγραψε μεταγενέστερο άρθρο στο *Filastin al-Thawra* (1989), ότι το Ισραήλ «είναι όλο κι' όλο το πεδίο μάχης, η στρατηγική διοίκηση αυτής της μάχης βρίσκεται στα χέρια των ΗΠΑ. Μόνο οι ΗΠΑ μπορούν να φέρουν το Ισραήλ στο τραπέζι» (Sayigh, 1997, σελ. 638). Ωστόσο, τα επαναλαμβανόμενα διπλωματικά ανοίγματα προς τις ΗΠΑ δε βρήκαν την αναμενόμενη ανταπόκριση λόγω των «φιλο-ισραηλινών» προϋποθέσεων που έθετε η Ουάσιγκτον. Δεδομένης της αμερικανικής στάσης, η PLO επιχείρησε να προσεγγίσει εμμέσως τις ΗΠΑ μέσω των συμμάχων της στη δυτική Ευρώπη. Το 1974, με την ανεπίσημη συναίνεση της βρετανικής κυβέρνησης, η PLO άνοιξε «Γραφείο Ενημέρωσης» στις εγκαταστάσεις του Αραβικού Συνδέσμου στο Λονδίνο, ενώ ένα χρόνο αργότερα αντίστοιχο γραφείο άνοιξε –επισήμως πλέον– στο Παρίσι και ακολούθησαν άλλα στις πρωτεύουσες άλλων δυτικοευρωπαϊκών χωρών (Cobban, 1984: 232). Οι διπλωματικές δραστηριότητες στην Ευρώπη μπορεί να μην κατάφεραν να επηρεάσουν την αμερικανική

στάση αλλά συνέβαλαν στη μεταστροφή του κλίματος στην Ευρώπη που μετακινήθηκε από μια αμιγώς φιλο-ισραηλινή στάση μετά τον πόλεμο σε σαφώς πιο φιλο-παλαιστινιακές θέσεις. Απαύγασμα όλων αυτών των διπλωματικών προσπαθειών ήταν το γεγονός ότι, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80, 115 χώρες είχαν προσφέρει επίσημη ή ημι-επίσημη αναγνώριση στην PLO (Farsoun & Wingerter, 1981: 105), περισσότερες απ' όσες αναγνώριζαν το Ισραήλ.

Ο Λίβανος δεν προσέφερε μόνο μια «διεύθυνση για τις επισκεπτόμενες ξένες αντιπροσωπίες» (Sayigh, 1986: 95), αλλά και την ευκαιρία να παρουσιάσει η PLO τον εαυτό της ως αξιόπιστη δύναμη που σέβεται τις αρχές της διπλωματίας. Για παράδειγμα, η PLO συνεργάστηκε με τις λιβανικές αρχές για την αποφυγή απροόπτων κατά την επίσκεψη του Κίσινγκερ το 1973 στο Λίβανο, ενώ η συμβολή της στην ασφαλή απομάκρυνση των Αμερικανών διπλωματών και υπηκόων, όπως επίσης και άλλων χωρών, κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων το 1976 ήταν καθοριστική και μάλιστα έλαβε την αναγνώριση του τότε προέδρου των ΗΠΑ Φορντ (Cobban, 1984: 236). Αντίστοιχα, τον Απρίλιο του 1978 η PLO φέρεται να απέτρεψε απόπειρα δολοφονίας κατά του γγ του ΟΗΕ Kurt Waldheim κατά την επίσκεψή του στο Λίβανο (Brynen, 1990: κεφ. 5).¹³⁵ Βέβαια, οι εμφυλιακές συνθήκες και η προβληματική διοίκηση και έλεγχος δεν επέτρεψαν στην PLO να προσφέρει πλήρη ασφάλεια στις ξένες διπλωματικές αποστολές,¹³⁶ αλλά η πρόθεση ήταν σαφής.

Ωστόσο, παρόλο που η βάση στο Λίβανο διευκόλυνε την PLO να αναπτύξει πρωτοφανείς για μη-κρατικό δρώντα διπλωματικές σχέσεις, δεν της επέτρεψε να δομήσει μια συμπαγή και εφαρμόσιμη διπλωματική στρατηγική. Οι διασυνοριακές βάσεις γενικότερα, δεδομένου ότι προσφέρουν σχετική ασφάλεια, τείνουν να κάνουν τις εξεγέρσεις περισσότερο αδιάλλακτες, αναμένοντας μια μελλοντική βελτίωση των συνθηκών και της ισορροπίας ισχύος που θα ενισχύσει τη διαπραγματευτική τους ισχύ. Η τάση αυτή ήταν ιδιαίτερα εμφανής στο Λίβανο όπου επιπλέον ο εμφύλιος αφενός μετατόπιζε την προσοχή του κινήματος στα εσωτερικά ζητήματα του Λιβάνου και αφετέρου δημιουργούσε το κίνητρο η PLO να ενδυναμώσει πρώτα τη θέση της στη χώρα και ύστερα ως κυρίαρχος πλέον του Λιβάνου να

¹³⁵ Ένας επιπλέον τρόπος με το οποίο η PLO έδειχνε το σεβασμό της στις αρχές της διπλωματίας ήταν η διαμεσολάβηση σε διεθνείς κρίσεις. Η PLO παρείχε υπηρεσίες μεσολάβησης στην υπόθεση της ομηρίας των Αμερικανών διπλωματών στο Ιράν, όπως επίσης και μεταξύ της Γαλλίας και της αρμενικής ASALA προκειμένου η δεύτερη να σταματήσει τις επιθέσεις στο γαλλικό έδαφος. Επίσης, λόγω των στενών σχέσεων που διατηρούσε με καθεστώτα και κινήματα στην Αφρική διαμεσολάβησε σε διάφορα αραβο-αφρικανικά ζητήματα, ενώ μετά από παράκληση της Σοβιετικής Ένωσης προσπάθησε να αναθερμάνει τις σχέσεις της ΕΣΣΔ με τη Σαουδική Αραβία. (Morrison, 1984: 154-5; Cobban, 1984: 229)

¹³⁶ Για παραδείγματα απαγωγών και επιθέσεων εναντίον ξένων διπλωματών βλ. ενδεικτικά (Sayigh, 1997: 365-6, 395, 504)

διαπραγματευτεί. Το αποτέλεσμα ήταν η Βηρυτός να γίνει σε κάποιο βαθμό το υποκατάστατο της Παλαιστίνης. Παράλληλα, η απουσία ενότητας και αποτελεσματικής διοίκησης και ελέγχου ήταν περισσότερο έντονη στο επίπεδο της διπλωματίας επειδή εκ φύσεως ήταν λιγότερο απτή, με μακροπρόθεσμες προεκτάσεις και βραδεία εξέλιξη, με αποτέλεσμα να επιτρέπει τη σχετικά ανέξοδη επιμονή σε μαξιμαλιστικές θέσεις. Έτσι, οι μετριοπαθείς δυνάμεις της PLO πέρασαν δια πυρός και σιδήρου για να μπορέσουν να μετριάσουν την επίσημη διπλωματική γραμμή της PLO.

Ο μετριασμός συνίστατο στην αποδοχή δημιουργίας κράτους στα εδάφη του 1967. Έτσι, ενώ αρχικά ο στόχος ήταν η απελευθέρωση όλης της Παλαιστίνης με τη μορφή που προϋπήρχε του πολέμου του 1948 και κατά προέκταση η ακύρωση της εδραίωσης του κράτους του Ισραήλ, το 1974 στη 12^η συνεδρίαση του PNC (πρώτη μετά τον πόλεμο του 1973) για πρώτη φορά υιοθετήθηκε ο στόχος της δημιουργίας μιας «αγωνιστικής εθνικής αρχής» σε οποιοδήποτε τμήμα του παλαιστινιακού εδάφους απελευθερωνόταν από το Ισραήλ. Αυτό δεν αποτελούσε βέβαια αναγνώριση του Ισραήλ ούτε σήμαινε ότι αποκλειόταν μια μελλοντική απελευθέρωση όλης της Παλαιστίνης. Η εύθραυστη συναίνεση όμως που επέτρεψε την ψήφιση του νέου προγράμματος κατέρρευσε όταν ο Αραφάτ υπέγραψε κοινή δήλωση με την Αίγυπτο και τη Συρία (Σεπτέμβριος 1974) που συνέδεε (και περιόριζε) τα παλαιστινιακά δικαιώματα με την επανάκτηση των κατακτημένων το 1967 εδαφών, αφήνοντας παράλληλα το ενδεχόμενο χρήσης πολιτικών πέρα από στρατιωτικών μέσων (Sayigh, 1997: 343). Μέρος των παλαιστινιακών δυνάμεων, με βασικότερες το PFLP¹³⁷ και το PFLP-GC, έκριναν απαράδεκτη την παραχώρηση και υπό την αιγίδα της Λιβύης και του Ιράκ σχημάτισαν το «Μέτωπο Απόρριψης» (Cobban, 1984: 149).

Οι δυνάμεις του «Μετώπου» για τα επόμενα χρόνια προσπάθησαν με κάθε τρόπο (πολιτικό ή στρατιωτικό) να αποτρέψουν τη διπλωματική ευόδωση της απόφασης του 1974 του PNC. Αν και η άρνηση του Ισραήλ να διαπραγματευτεί με αυτούς τους όρους ήταν εξίσου υπεύθυνη, οι αντιδράσεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα για πολλά χρόνια η PLO να αναλωθεί σε μια διφορούμενη στάση και φρασεολογία προκειμένου να διατηρήσει τις ισορροπίες, εις βάρος της διαμόρφωσης μιας συγκροτημένης διπλωματικής στρατηγικής. Εν τέλει, η έλλειψη σαφούς στρατηγικής ήταν τουλάχιστον εν μέρει υπεύθυνη για την άνευ όρων διπλωματική

¹³⁷ Το PFLP αποχώρησε παράλληλα από την εκτελεστική επιτροπή και το κεντρικό συμβούλιο της PLO δηλώνοντας ότι «δεν ήθελε να γίνει συνυπεύθυνος στην ιστορική εκτροπή στην οποία έχει εμπλακεί η ηγεσία της PLO» (Cobban, 1984: 149)

συνθηκολόγηση στο Όσλο, όταν η PLO εκδιωγμένη από το Λίβανο και εκτεθειμένη στις ραγδαίες διεθνείς και περιφερειακές αλλαγές θα αποδεχτεί όρους οι οποίοι διέφεραν ελάχιστα από τις σχετικές προβλέψεις των συμφωνιών του Camp David,¹³⁸ που μετά βδελυγμίας είχε απορρίψει το 1979.

¹³⁸ Το τμήμα των συμφωνιών του Camp David που αναφερόταν στο παλαιστινιακό ζήτημα (χωρίς να υπάρχει νομική διασύνδεση με των τμημάτων που αναφερόταν στην ειρήνη Ισραήλ-Αιγύπτου) προέβλεπε τη δημιουργία μιας αυτοδιοικούμενης οντότητας στα κατεχόμενα εδάφη για μια μεταβατική περίοδο όχι παραπάνω από πέντε χρόνια. Στο διάστημα αυτό το μεγαλύτερο μέρος των ισραηλινών δυνάμεων θα αποχωρούσε και το υπόλοιπο τμήμα θα αναδιπλωνόταν σε συγκεκριμένες ζώνες ασφαλείας. Τότε σε διάστημα τριών ετών θα λάμβαναν χώρα διαπραγματεύσεις για το τελικό καθεστώς της Δυτικής Όχθης και της Γάζας. (Cobban, 1984: 99)

4.5 Συμπεράσματα

Η περίπτωση της εδραίωσης της παλαιστινιακής ένοπλης παρουσίας στο Λίβανο προσέφερε την ευκαιρία να εξεταστεί η δημιουργία βάσεων σε αποτυχημένα κράτη σε αντιπαραβολή με τις περιπτώσεις βάσεων σε αδύναμα κράτη καθώς η μετακίνηση των παλαιστινιακών δυνάμεων από την Ιορδανία συνέπεσε με την περίοδο μετάβασης του Λιβάνου από το ένα καθεστώς στο άλλο. Στο διάστημα αυτό ο Λίβανος μεταμορφώθηκε από ένα παραδοσιακά αδύναμο σε ένα αποτυχημένο κράτος καθώς οι εύθραυστες ισορροπίες μεταξύ των θρησκευτικών κοινοτήτων που καθόριζαν την κατανομή της πολιτικής εξουσίας κατέρρευσαν και μαζί τους συμπαρέσυραν σχεδόν το σύνολο των κρατικών θεσμών, συμπεριλαμβανομένου και του στρατού. Κατά αυτόν τον τρόπο, ο Λίβανος οδηγήθηκε σε de facto καντονοποίηση, με τον έλεγχο του εδάφους να περνάει στα χέρια των διάφορων πολιτοφυλακών, οι οποίες επιτελούσαν στη ζώνη ελέγχου τους τις απαιτούμενες «κρατικές» λειτουργίες.

Το παλαιστινιακό κίνημα, που στο διάστημα μετά τη συμφωνία του Καΐρου (1969) κατάφερε να αυξήσει την ισχύ του και να επεκτείνει τα προνόμιά του (παρατήρηση που συνάδει με τις θεωρητικές προβλέψεις για τα αδύναμα κράτη), αφενός εξωθήθηκε από τους συμμάχους του και αφετέρου αναγκάστηκε λόγω των συνθηκών του εμφυλίου να εμπλακεί στις διακοινοτικές συγκρούσεις, προκειμένου να διασφαλίσει τα κεκτημένα και να προστατέψει το «κράτος εν κράτει» που είχε αρχίσει να δημιουργεί. Το αποτέλεσμα ήταν αφενός η παρουσία των ανταρτών και των άμαχων Παλαιστινίων προσφύγων να καταστεί επισφαλής και αφετέρου η έμφαση της πολεμικής προσπάθειας να μετατοπιστεί από το Ισραήλ στις ενδο-λιβανικές συγκρούσεις.

Παράλληλα, η κατάρρευση των κρατικών δομών και δη των ενόπλων δυνάμεων και του διπλωματικού μηχανισμού στέρησε τις παλαιστινιακές ομάδες από κάθε είδους κρατικής προστασίας έναντι της εχθρικής αντιεξέγερσης. Από τη μία πλευρά, το Ισραήλ, υπό την πρόφαση αλλά και στη βάση των πρακτικών προεκτάσεων της μετατροπής του Λιβάνου σε de facto μη-κυρίαρχο κράτος, μπόρεσε να κλιμακώσει την αντιεξέγερση. Συγκρίνοντας την ισραηλινή αντιεξέγερση προ και κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, παρατηρείται σαφής κλιμάκωση όσον αφορά την ένταση και τις μεθόδους αντιεξέγερσης, καθώς το Τελ Αβίβ μετακινείται σταδιακά από τις περιορισμένης έκτασης επιχειρήσεις στη χρήση του τοπικού

πληθυσμού (δια αντιπροσώπων αντιεξέγερση) και τις ευρείας κλίμακας επεμβάσεις, με βασικότερες αυτές του 1978 και του 1982. Από την άλλη πλευρά, η αντιεξέγερση που κλήθηκε να αντιμετωπίσει το παλαιστινιακό κίνημα δεν περιοριζόταν στον κατεξοχήν αντίπαλό της, το Ισραήλ, αλλά πήγαζε εξίσου από το εμφυλιακό περιβάλλον του Λιβάνου. Οι απειλές αυτές είναι τόσο ενδογενείς όσο και εξωγενείς καθώς η αποτυχία του Λιβάνου προσέλκυσε την επέμβαση τρίτων δυνάμεων που θέλησαν να επηρεάσουν τις εσωτερικές εξελίξεις ή να επιδοθούν σε ένα εξ αποστάσεων ξεκαθάρισμα λογαριασμών εναντίον περιφερειακών αντιπάλων. Οι δυνάμεις αυτές, εσωτερικές και εξωτερικές, δεν ήταν πάντα εκ προοιμίου εχθρικές προς το κίνημα, αλλά συχνά λόγω της ασυμφωνίας ή σύγκρουσης των συμφερόντων κατέληγαν να ασκούν «φίλια» αντιεξέγερση. Έτσι, πέρα από το Ισραήλ, η PLO έπρεπε να αντιμετωπίσει τους συμμάχους (Μαρωνίτες γενικότερα) και τα υποχείρια (South Lebanese Army -SLA) του Ισραήλ στο Λίβανο, τη Συρία, άλλες ξένες κυβερνήσεις και υπηρεσίες πληροφοριών και τις παλαιστινιακές οργανώσεις-μαριονέτα υπό τον έλεγχο ξένων δυνάμεων (Sa'iqqa, ALF, Abu Nidal Organization).

Το περιβάλλον ανασφάλειας στο οποίο περιήλθε η PLO στο Λίβανο, κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, είχε ανάλογες επιπτώσεις στις στρατηγικές λειτουργίες που επιτελούσε η οργάνωση στα πλαίσια της διασυνοριακής βάσης. Από τις τέσσερις εξεταζόμενες διαστάσεις, η διπλωματική ήταν αυτή που ωφελήθηκε το μέγιστο καθώς η ελευθερία που απολάμβανε η PLO της επέτρεψε να δημιουργήσει ένα εκτεταμένο σύστημα διακυβέρνησης που παρέπεμπε σε κράτος. Στη βάση αυτού του μηχανισμού διακυβέρνησης μπόρεσε η PLO να παρουσιάσει τον εαυτό της κατάλληλη για αυτοδιάθεση. Παράλληλα, η PLO μπόρεσε, λόγω της απουσίας περιορισμών στις μετακινήσεις από και προς το Λίβανο, να αναπτύξει ένα αξιοζήλευτο δίκτυο διπλωματικών επαφών. Ωστόσο, απέτυχε να κεφαλαιοποιήσει τη διπλωματική της ισχύ λόγω της απουσίας σαφούς διπλωματικής στρατηγικής η οποία ήταν θύμα του μεγαλύτερου προβλήματος που αντιμετώπισε η PLO, το οποίο ήταν η απουσία ενότητας στους κόλπους του κινήματος και η επακόλουθη έλλειψη αποτελεσματικής διοίκησης και ελέγχου.

Η προβληματική διοίκηση και έλεγχος ήταν απόρροια του γενικότερου χάους του εμφυλίου και της εμπλοκής ξένων δυνάμεων σε αυτόν, με αποτέλεσμα η κεντρική ηγεσία της PLO να αδυνατεί να επιβάλει τον έλεγχο στις διάφορες συνισταμένες του κινήματος. Το στοιχείο αυτό είχε τεράστιες επιπτώσεις στην πλειοψηφία των διαστάσεων και των επί μέρους λειτουργιών της παλαιστινιακής εξέγερσης, και ιδιαίτερα την προπαγάνδα, την ιδεολογία και

την εκπαίδευση. Επίσης, η εκπαίδευση και άλλες λειτουργίες, όπως ο εξοπλισμός, η επιμελητεία, οι πληροφορίες και οι διασυνοριακές επιθέσεις ήταν άμεσα συνυφασμένες με το περιβάλλον ανασφάλειας στο Λίβανο, με αποτέλεσμα πρώτον να αναπτύσσονται με βάση τις ανάγκες της επιβίωσης στο εμπόλεμο περιβάλλον του Λιβάνου και όχι για τις ανάγκες της σύγκρουσης με το Ισραήλ, δεύτερον, να είναι ιδιαίτερα ευαίσθητες στις αλλαγές των ισορροπιών μέσα στο Λίβανο (και δη τον έλεγχο του εδάφους) και τρίτον, να μη δύναται η συνεχής, σταθερή και ομαλή εξασφάλισή τους λόγω της αντιεξέγερσης.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στην οικονομική διάσταση και συγκεκριμένα τη χρηματοδότηση. Το παλαιστινιακό κίνημα είχε την τύχη να είναι μια ιδιαίτερα πλούσια εξέγερση, κυρίως αλλά όχι μόνο εξαιτίας της γενναιοδωρης βοήθειας των αραβικών κρατών. Η οικονομική αυτή ευχέρεια, όμως, επέτρεψε μεν την ανάπτυξη των παραπάνω λειτουργιών, αλλά υπό την επήρεια της προβληματικής διοίκησης και ελέγχου είχε καταστροφικές συνέπειες για το κίνημα. Αφενός, είχε αρνητικές επιπτώσεις στη στρατολόγηση, αλλοιώνοντας την αγωνιστική φύση και φρόνημα του κινήματος και αφετέρου, ενόησε φαινόμενα άκρατης διαφθοράς, επηρεάζοντας αρνητικά τη στήριξη που έχαιρε το κίνημα από το παλαιστινιακό και λιβανικό πληθυσμό. Το αποτέλεσμα ήταν παράλληλα με την υπερ-επέκταση και την εξάντληση των παλαιστινιακών δυνάμεων λόγω του εμφυλίου και της ισραηλινής και όχι μόνο αντιεξέγερσης, το κίνημα να απολέσει την «ανθρώπινη» διάσταση της βάσης του στο Λίβανο. Έτσι, ενώ ο λιβανικός πληθυσμός υπήρξε σχετικά θετικός (ακόμα και τμήματα του χριστιανικού πληθυσμού) απέναντι στην παρουσία των ανταρτών, ακόμα και τη διεξαγωγή διασυνοριακών επιθέσεων, σημειώθηκε μια σταδιακή μεταστροφή της κοινής γνώμης, σε σημείο να αποδίδεται το σύνολο των ευθυνών για τον εμφύλιο στους Παλαιστινίους.¹³⁹

¹³⁹ Για μια στατιστική απεικόνιση αυτής της μεταστροφής βλ. (Barakat, 1971; Brynen, 1990: κεφ. 2; Weinberger, 1986: 124) σε αντιδιαστολή με (Haddad, 2000) που καταγράφει τη στάση των Λιβανέζων δέκα χρόνια μετά τη λήξη του εμφυλίου. Η μεταστροφή αυτή μπορεί να εξηγηθεί ποικιλοτρόπως. Ο βασικότερος λόγος ήταν η ισραηλινή αντιεξέγερση που εσκεμμένα στοχοποιούσε κατοικήσιμες περιοχές για να στρέψει τον τοπικό πληθυσμό εναντίον των ανταρτών (Beydoun, 1992: 39). Η τακτική αυτή, σε συνδυασμό με διάφορες πολιτικές προσέγγισης και προσεταιρισμού του πληθυσμού, αποδείχτηκαν ιδιαίτερα αποτελεσματικές στο νότιο Λίβανο. Στην αντίληψη των κατοίκων ότι αυτοί πρώτιστα επωμίζονταν τις συνέπειες της δράσης των ανταρτών συνέβαλε και η αυξανόμενη χρήση διασυνοριακών πυρών αντί των πιο ηρωικών διεισδύσεων στο ισραηλινό έδαφος (Brynen, 1990: κεφ. 7) όπως και η εντύπωση ότι οι αντάρτες περισσότερο ενδιαφέρονταν για τις ενδο-λιβανικές διαμάχες παρά για τη σύγκρουση με το Ισραήλ (Fadlallah, 1987: 3). Τέλος, σημαντικό ρόλο έπαιξε και η διαγωγή των ίδιων των ανταρτών οι οποίοι λόγω της θέσης ισχύος που τους προσέφερε η στρατιωτική τους δύναμη αλλά και της απώλειας της διοίκησης και ελέγχου κατά μήκος της ιεραρχίας επιδείκνυαν υπεροπτική και απρεπή συμπεριφορά, προσβάλλοντας και παρενοχλώντας συχνά τους κατοίκους (Cobban, 1984:121; Beydoun, 1992: 39).

Χωρίς ισχυρούς και αξιόπιστους εσωτερικούς συμμάχους¹⁴⁰ και υπό τη συνεχή πίεση της Συρίας που πλέον διεκδικούσε ρόλο «κυβέρνησης» στο Λίβανο, η PLO κλήθηκε να αντιμετωπίσει, το 1982, την ισραηλινή επέμβαση. Ενδεχομένως η ανισορροπία ισχύος και η ελευθερία δράσης που ο χαρακτήρας του Λιβάνου ως αποτυχημένο κράτος επέτρεπε στο Ισραήλ να είχαν επιφέρει σε κάθε περίπτωση την ήττα. Ωστόσο, ο πόλεμος φθοράς που είχε να αντιμετωπίσει το πολιτικο-στρατιωτικό οικοδόμημα της PLO όλα αυτά τα χρόνια συντέλεσε στο να καταστεί η ήττα αυτή ολοκληρωτική, ενώ η απώλεια της στήριξης του «ανθρώπινου» παράγοντα κατέστησε την απώλεια της «φυσικής» βάσης και μη-αναστρέψιμη.

¹⁴⁰ Το LNM στα τέλη της δεκαετίας του 1970 ήταν πλέον μια σαφώς πιο αδύναμη και διαιρεμένη εκδοχή του πρότερου εαυτού του. Η διάσπαση του LNM οφείλεται στον χαμηλό βαθμό θεσμοποίησης της συμμαχίας, απόρροια σε μεγάλο βαθμό της προσωποκεντρικής ηγεσίας του Kamal Jumblat. Μετά τη δολοφονία του, ο γιος του Walid που τον διαδέχτηκε δεν ήταν αρκετά χαρισματικός για να διατηρήσει τη συνοχή της συμμαχίας. Το αποτέλεσμα ήταν να εκδηλώνονται συχνά συγκρούσεις μεταξύ των οργανώσεων που συναποτελούσαν το LNM και να εμφανιστούν τοπικές ένοπλες ομάδες -περισσότερο εγκληματικές παρά επαναστατικές. Την κατάσταση αυτή ευνόησαν και μάλιστα επιδίωξαν τα διάφορα αραβικά καθεστώτα (και κυρίως η Συρία) που κατά αυτόν τον τρόπο θέλησαν να ελέγξουν τη συμμαχία και την καθοδηγήσουν σε επιθυμητές για αυτούς κατευθύνσεις. Η PLO δεν ήταν άμοιρη ευθυνών, υιοθετώντας τις ίδιες πρακτικές στα πλαίσια βραχυπρόθεσμων τακτικισμών. Βοήθησε στη συγκρότηση και χρηματοδότηση πολλών τέτοιων ομάδων ή «μαγαζιών» (dakakin) όπως ήταν γνωστά. Τέλος, σημαντικό ρόλο έπαιξε και ο αυξανόμενος θρησκευτικός χαρακτήρας του εμφυλίου που κατέστησε τα λαϊκά κόμματα άνευ σημασίας και απήχησης. (Bynne, 1990: κεφ. 6; Cobban, 1984: 106)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5:

**Η «εικονική βάση» του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος στο
διαδίκτυο**

5.1 Εισαγωγή

Το PKK, η AQAP και η PLO βρέθηκαν σε τρία είδη περιβάλλοντος «φιλοξενίας», με ριζικά διαφορετικά χαρακτηριστικά μεταξύ τους: από την –ισχυρή- Συρία, στην «αδύναμη» Υεμένη και στον «αποτυχημένο»- Λίβανο, αντίστοιχα. Παρά τις διακυμάνσεις του ελέγχου που μπορούσε να ασκήσει κάθε φορά το κράτος υποδοχής, και στις τρεις περιπτώσεις οι εξεγέρσεις –ως απόρροια της φυσικής τους παρουσίας- άφηναν κάποιου είδους «γεωγραφικό» αποτύπωμα, που τις καθιστούσε στόχους αν όχι της «φιλικής» τότε της εχθρικής αντιεξέγερσης. Το τελευταίο είδος βάσης που απομένει τότε να εξετάσουμε είναι αυτό που καταφέρνει να απαγκιστρωθεί από τη γεωγραφία και επιτρέπει στις εξεγέρσεις την υπέρβαση του φυσικού περιβάλλοντος.

Η «εξαϋλωση» του περιβάλλοντος υποδοχής και φιλοξενίας επιτυγχάνεται στα πλαίσια της «εικονικής» διασυννοριακής βάσης, η οποία μετουσιωμένη στον άυλο –εικονικό- κυβερνοχώρο αποτελεί το «νέο όριο» για την οργάνωση και τη δράση των μη-κρατικών δρώντων. Η συνεισφορά αυτή της πληροφορικής επανάστασης, δημιουργεί ένα περιβάλλον όπου οι εξεγέρσεις κινούνται υπεράνω και πέρα της κρατικής κυριαρχίας, πρακτικά αποδεσμευμένες από τον κίνδυνο εχθρικής ή φιλικής αντιεξέγερσης. Το διαδίκτυο, ως «εικονική» διασυννοριακή βάση, ωστόσο, δεν είναι παρά μέρος των ευρύτερων αλλαγών που επιφέρει η πληροφορική επανάσταση, σε επίπεδο συστήματος και κοινωνίας. Εφόσον, οι εξεγέρσεις είναι η αντεστραμμένη εικόνα της εποχής που τα γέννησε, τότε είναι αναμενόμενο μια οργάνωση, για να είναι καλύτερα προσαρμοσμένη στις συνθήκες και να είναι σε καλύτερη θέση να εκμεταλλευτεί τα τρωτά σημεία της, να υιοθετεί τα δομικά χαρακτηριστικά των ευρύτερων αυτών αλλαγών όπως και του –τεχνολογικού- μέσου που τα πλαισιώνει. Με άλλα λόγια, για να μπορέσουμε να μελετήσουμε την «εικονική» διασυννοριακή βάση στα όρια των δυνατοτήτων που προσφέρει, πρέπει η εξέγερση που κάνει χρήση της βάσης να διαθέτει εκείνα τα χαρακτηριστικά που την καθιστούν κατάλληλη να «εξαϋλωθεί» μέσα στο μέσο και να γίνει εξίσου εικονική.

Στα πλαίσια αυτά, αν και η χρήση του διαδικτύου μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, αποκτά το ρόλο βάσης μόνο όταν παύει να έχει εργαλειακό χαρακτήρα και η εξέγερση ταυτίζεται σε επιχειρησιακό και στρατηγικό επίπεδο μαζί της. Έτσι, ενώ για τις παραδοσιακές «γεωγραφικές» εξεγέρσεις, που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για την επικοινωνία και την

προπαγάνδα (Tsftati & Weimann, 2002), η χρήση παραμένει σε εργαλειακό επίπεδο, αντίθετα, για τις μετα-νεωτερικές οργανώσεις, όπως η αλ-Κάιντα, το αποκεντρωμένο εικονικό περιβάλλον του διαδικτύου αντανakλά την οργανωτική διάρθρωση και τη στρατηγική στόχευση της οργάνωσης. Η αλ-Κάιντα (ή το σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα -όπως απαιτεί η νέα «εικονική» πραγματικότητα) αποτελεί το κατεξοχήν παράδειγμα κινήματος που γεννήθηκε στα πλαίσια των ευρύτερων αλλαγών της πληροφορικής επανάστασης και υιοθέτησε τα οργανωτικά και επιχειρησιακά μοντέλα της.

Το κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσει να αξιολογήσει το διαδίκτυο ως την κύρια βάση του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος και να απαντήσει στο ερώτημα πόσο αποτελεσματικά τελικά μπορεί η «εικονική» να υποκαταστήσει μια φυσική βάση. Αναλυτικότερα, παρακάτω θα προηγηθεί μια συζήτηση για το διεθνοποιημένο/αποκεντρωμένο πλαίσιο αναφοράς του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος. Ο στόχος είναι να αναδειχθούν τα στοιχεία εκείνα που καθιστούν το κίνημα «φιλικό προς το διαδίκτυο» και κατά συνέπεια κατάλληλο να εκμεταλλευτεί το περιβάλλον προστασίας/ελευθερίας που προσφέρει η «εικονική διασυνοριακή βάση». Το στοιχείο της προστασίας εξετάζεται στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου, όπου και αναλύονται οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει η αντιεξέγερση στην προσπάθεια της να ελέγξει τον κυβερνοχώρο και να εξουδετερώσει δυνητικές απειλές. Ακολουθεί στο τρίτο μέρος η εξέταση του στοιχείου της ελευθερίας, στα πλαίσια της οποίας αναλύονται οι «διευκολύνσεις» που απολαμβάνει το σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα -έχοντας μεταφέρει τις δραστηριότητές του στον κυβερνοχώρο- στην επιτέλεση των στρατηγικών του λειτουργιών. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με μια σύντομη συζήτηση για το κατά πόσο τελικά μπορεί ο κυβερνοχώρος να αντικαταστήσει αποτελεσματικά το φυσικό περιβάλλον, καθιστώντας έτσι μια εδαφική βάση περιττή.

5.1.2 Η «πληροφορική επανάσταση» του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος

Ο όρος σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα αναφέρεται σε εκείνες τις ομάδες που ενστερνίζονται τον σαλαφισμό, δηλαδή την πεποίθηση ότι η σύγχρονη ισλαμική πίστη και οι μουσουλμανικές κοινωνίες βρίσκονται σε παρακμή και ως εκ τούτου απαιτείται η

αποκατάσταση και η επιστροφή στο «πρωτότυπο Ισλάμ» και συγκεκριμένα στον τρόπο ζωής και τα διδάγματα του Μωάμεθ και των συντρόφων του. Ωστόσο, αντίθετα με τους απολιτικούς σαλάφι που ευελπιστούν να επιφέρουν αυτή την αλλαγή μέσω της διδασκαλίας και κατήχησης (dawa'a), οι σαλαφι-τζιχαντιστές θεωρούν ότι πρέπει να προωθήσουν ενεργά τη θεώρησή τους περί ορθού Ισλάμ. Κατά αυτόν τον τρόπο οι ομάδες αυτές ενστερνίζονται την παράδοση του λεγόμενου «πολιτικού Ισλάμ», που στα πλαίσια των διάφορων εκφάνσεών του υιοθετεί την αντίληψη ότι οι εκάστοτε ισλαμιστικές δυνάμεις οφείλουν να είναι μέρος της κοινωνικο-πολιτικής ζωής και να επεμβαίνουν άμεσα σε αυτήν αντί να «αυτό-εξορίζονται» σε ένα ιδεατό ασφαλές περιβάλλον περιμένοντας να εξέλθει η κοινωνία από το «καθεστώς άγνοιας» (Jahiliyyah). Αν και το «πολιτικό Ισλάμ» δεν είναι κατ' ανάγκην βίαιο και υπάρχουν εκφάνσεις αυτού του φαινομένου που προωθούν τις ιδέες τους ειρηνικά, ακόμα και δια της νόμιμης – εκλογικής- οδού, στην περίπτωση, όμως, των ισλαμικών-τζιχαντικών οργανώσεων προτάσσεται η βίαιη προπαγάνδη των ιδεών τους.

Οι σαλαφικές-τζιχαντικές οργανώσεις αρνούνται την έννοια του κράτους και του διακρατικού διεθνούς συστήματος γενικότερα ως έναν αφύσικο διαχωρισμό της κοινότητας των απανταχού μουσουλμάνων (Ούμα) στο όνομα των οποίων μιλάνε και αγωνίζονται. Έτσι, ακόμα και στις περιπτώσεις που οι σαλαφικές-τζιχαντικές οργανώσεις λειτουργούν σε τοπικό επίπεδο και προβάλλουν τοπικά αιτήματα, σε ρητορικό τουλάχιστον επίπεδο, είναι διεθνιστικές. Για να μπορέσουν οι διάσπαρτες αυτές οργανώσεις να λειτουργήσουν ως κίνημα δεν αρκούσε να μοιράζονται κοινές αντι-συστημικές αντιλήψεις αλλά αντίθετα ήταν καθοριστικής σημασίας οι ευρύτερες προεκτάσεις της πληροφορικής επανάστασης. Στα πλαίσια της πληροφορικής επανάστασης μπόρεσε να αναπτυχθεί μια παγκόσμια ισλαμιστική εξέγερση ενάντια στην καθεστηκία (τοπική και διεθνής) τάξη συνενώνοντας μια σειρά ισλαμιστικών οργανώσεων και ατόμων με παγκόσμιες προθέσεις (την δημιουργία ενός παγκόσμιου χαλιφάτου), των οποίων οι πράξεις και οι λέξεις διαμεσολαβούνται μέσω των δικτύων της παγκοσμιοποίησης (Vlahos, 2002). Συνεπώς η εμφάνιση της «παγκόσμιας εξέγερσης» οφείλεται στην αυξανόμενη παγκόσμια διασύνδεση, και συγκεκριμένα τη μετανάστευση, την απελευθέρωση της διεθνούς οικονομίας, τη βελτίωση των μεταφορών και τη διάδοση των τεχνολογιών επικοινωνίας (Mackinlay, 2002). Η παγκοσμιοποίηση, κατά αυτήν την έννοια, επέτρεψε τη συνένωση γεωγραφικά διάσπαρτων ομάδων που πλέον μπορούσαν να συντονίσουν τη δράση τους και να έτσι οι πράξεις τους να έχουν συσσωρευτικό και

πολλαπλάσιο αποτέλεσμα από αυτό που θα δικαιολογούσε το μέγεθος και η πολυπλοκότητά τους (Kilcullen, 2009: 10).

Σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση της παγκόσμιας εξέγερσης είχαν οι –αναγκαστικές– οργανωτικές αλλαγές που υπέστη η κυριότερη σαλαφική-τζιχαντική οργάνωση, η αλ-Κάιντα, ως αποτέλεσμα κυρίως της απώλειας της εδαφικής βάσης στο Αφγανιστάν και της γενίκευσης της αντιεξέγερσης στα πλαίσια του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας». Υπό τις συνθήκες αυτές η μετατροπή σε μία αποκεντρωμένη και ανοιχτή οργάνωση-δίκτυο ήταν ο μόνος δυνατός τρόπος επιβίωσης (Bockstette, 2008: 14). Ο Abu Musab al-Suri στο έργο του «Η Έκκληση για μια Διεθνή Ισλαμική Αντίσταση» (*Da'wat almuqawamah al-islamiyyah al-'alamiyyah*)¹ το προσδιόρισε ως “*nizam, la tanzim*” (σύστημα, όχι οργάνωση). Με άλλα λόγια η ιεραρχική οργάνωση έπρεπε να αντικατασταθεί από ένα «επιχειρησιακό σύστημα» το οποίο θα ήταν διαθέσιμο για υιοθέτηση από οποιονδήποτε ενδιαφερόταν να σχηματίσει πυρήνες τους οποίους θα ένωναν ένα κοινό δόγμα και κοινές βασικές αρχές. Η οργανωτική και η επιχειρησιακή αυτή διάχυση και αποκέντρωση επέτρεψε στις τζιχαντικές ομάδες να λειτουργούν ως ένα ευμετάβλητο και ευκίνητο δίκτυο που για τις ανάγκες του «δικτυακού πολέμου» (netwar) στον οποίο επιδίδεται εναντίον των τοπικών και παγκόσμιων αντιπάλων του (Arquilla & Ronfeldt, 2001).

Ωστόσο, για να λειτουργήσει ένα δίκτυο απαιτείται να υπάρχει επικοινωνία επειδή «μόνο μέσω της επικοινωνίας οι αρχές μπορούν να μοιράζονται και να γίνονται κοινές σε μια ομάδα» (Alleyne, 1995: 3). Από τη στιγμή που οι τζιχαντικοί πυρήνες λόγω των νέων οργανωτικών και ιδεολογικών απαιτήσεων είναι διασκορπισμένοι απαιτείται ένα μέσο επικοινωνίας που να είναι σε θέση να συνδέει απρόσκοπτα τις κατά τόπους εκφάνσεις του τζιχαντικού φαινομένου. Είναι ακριβώς η πρόοδος στις τεχνολογίες επικοινωνίας που επιτρέπει σε οργανώσεις με τέτοια οργανωτικά μοντέλα να διατηρούν αποκεντρωμένες δομές με το να

¹ Ο Abu Musab al-Suri του οποίου το πραγματικό όνομα είναι Mustafa Setmariam Nasar αποτελεί μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του τζιχαντικού κινήματος. Γεννήθηκε στη Συρία και συμμετείχε στην εξέγερση του συριακού τμήματος των Αδελφών Μουσουλμάνων. Μετά την ήττα τους και τον ανελέητο διωγμό τους από το συριακό μα'αθικό καθεστώς κατέφυγε στην Ευρώπη. Στα επόμενα χρόνια οι πεποιθήσεις του πήραν έναν πιο ριζοσπαστικό δρόμο που τον έφερε κοντά στις τζιχαντικές αντιλήψεις της αλ-Κάιντα. Ωστόσο, αν και σε στενή σχέση με την αλ-Κάιντα (κυρίως μετά τη μετεγκατάστασή του στο Αφγανιστάν) σε αρκετές περιπτώσεις έχει ασκήσει κριτική στην οργάνωση και την ηγεσία της. Είναι περισσότερο γνωστός για το συγγραφικό του έργο παρά για την ένοπλη δράση του. Μάλιστα αυτή η αναγνώριση ήρθε μόλις τα τελευταία χρόνια μετά τη φημολογούμενη σύλληψή του στο Πακιστάν το 2005. Το 1600 σελίδων έργο του «Το Κάλεσμα για μια Διεθνή Ισλαμική Αντίσταση» θεωρείται το πιο ολοκληρωμένο του al-Suri και ταυτόχρονα το πιο αξιόλογο δείγμα στρατηγικής σκέψης του τζιχαντικού κινήματος. Τμήματα του μεταφρασμένα υπάρχουν στο (Lia, 2007: 347-484).

υποστηρίζουν τον συντονισμό των ανθρώπων που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικές τοποθεσίες (Ahuja, & Carley, 1999: 741).

Η επικοινωνία μέσω υπολογιστών είναι παράδειγμα υπέρβασης των αποστάσεων μεταξύ των ανθρώπων, διευκολύνοντας την αλληλεπίδραση στις διαδικτυακές κοινότητες με τη διασύνδεση ανθρώπων από όλο τον κόσμο μέσω του διαδικτύου (George, 2006: 87).² Ο κυβερνοχώρος όχι μόνο επεκτείνει και απο-εδαφοποιεί τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ του τοπικού και παγκόσμιου τζιχαντικού περιβάλλοντος (Ranstorp, 2007: 40) αλλά ταυτόχρονα φέρνει μαζί γεωγραφικά διασκορπισμένους και απομονωμένους μαχητές σε εικονικές διεθνικές εξτρεμιστικές κοινότητες που συνενώνουν το παγκόσμιο τζιχαντικό κίνημα (Lia, 2006β; Manganaro, 2008: 35).

Οι εικονικές αυτές κοινότητες δεν περιορίζονται μόνο στη συνένωση *«ανθρώπων που αλληλοεπιδρούν μέσω αλληλεξαρτώμενων καθηκόντων οδηγούμενοι από έναν κοινό σκοπό και που ‘εργάζονται’ διαμέσου του χώρου, του χρόνου και των οργανωτικών ορίων με τους δεσμούς τους ενδυναμωμένους από δίκτυα τεχνολογιών επικοινωνίας»* (Lipnack, 1997: 7). Εφόσον το διαδίκτυο αναιρεί τη γεωμετρία (Mitchell, 1999: 8), *«έννοιες όπως ο χώρος και ο χρόνος όπως αντιπροσωπεύονται στον υλικό κόσμο δεν έχουν πλέον σημασία»* (Matusitz, 2008: 185). Στο διαδίκτυο οι εικονικές κοινότητες αντικαθιστούν τις γεωγραφικά προσδιορισμένες κοινότητες (Reidenberg, 1997: 86) χωρίς να υπάρχει ανάγκη για φυσικά κέντρα βάρους (Ranstorp, 2007: 39). Έτσι, το διαδίκτυο μετατρέπεται σε μια *«εικονική βάση όπου κάθε διάσταση του παγκόσμιου τζιχάντ μπορεί να λάβει χώρα»* (Ranstorp, 2007: 31). Η αλ-Κάιντα μπορεί *«να προωθήσει την τζιχάντι σαλάφι ιδεολογία στην Ούμα, να στρατολογήσει, να εμπνεύσει, να εκπαιδεύσει μαχητές, να παρέχει επιχειρησιακές πληροφορίες και υλικό, να δικτυώσει διασκορπισμένα στοιχεία του κινήματος, να σχεδιάσει και να πραγματοποιήσει επιχειρήσεις»* (Shultz, 2008: 88). Στα πλαίσια αυτά η αλ-Κάιντα γίνεται *«το πρώτο αντάρτικο κίνημα στην ιστορία που μεταναστεύει από το φυσικό χώρο στον κυβερνοχώρο»* (Coll & Glasser: 2005).

Η οργανωτική διάχυση και η εξαύλωση του τζιχαντικού κινήματος δημιουργεί νέες προκλήσεις στις κρατικές δυνατότητες αντιεξέγερσης και προσπάθειες ανάσχεσης του φαινομένου αυτού. Οι τζιχαντικές οργανώσεις έχοντας αποδεσμεύσει την επιβίωσή τους

² Η Susan George στο βιβλίο της κάνει επίσης έναν εξαιρετικά ενδιαφέροντα παραλληλισμό μεταξύ της έννοιας της υπέρβασης στη θρησκεία και στην τεχνολογία. (George, 2006: 87-90)

(οικονομική και φυσική) από την καλή θέληση και τα συμφέροντα συγκεκριμένων κρατών απελευθερώνονται από τους περιορισμούς που επιβάλλονται από αυτά και μπορούν πλέον να συνεχίσουν τον αγώνα τους χωρίς να ανησυχούν μήπως αποξενώσουν τους χορηγούς τους (Huntington, 2004: 242). Ταυτόχρονα, οι κρατικές μέθοδοι αντιεξέγερσης «στην κλασσική τους μορφή [είναι προορισμένες] να εξουδετερώνουν εξεγέρσεις σε μία χώρα, όχι να αντιμετωπίζουν μια παγκόσμια εξέγερση...[την ίδια στιγμή που] σε παγκόσμιο επίπεδο δεν υπάρχει μια παγκόσμια κυβέρνηση με την εξουσία να ενσωματώνει τις ενέργειες ανεξάρτητων κρατών σε βαθμό που απαιτείται από την παραδοσιακή θεωρία αντιεξέγερσης, ούτε μπορούν περιφερειακές πρωτοβουλίες να ευθυγραμμίζονται αρκετά καλά ώστε να εξουδετερώνουν όλους τους ελιγμούς των ανταρτών» (Kilcullen, 2005: 606-7).

Οι παραπάνω προκλήσεις ενισχύονται όταν οι κρατικές δυνάμεις καταστολής πρέπει να μεταφέρουν την αντιεξέγερση στον κυβερνοχώρο καθώς «η τεχνολογία των υπολογιστών και το διαδίκτυο είναι ένα μέσο που επιτρέπει την [πλήρη] υπέρβαση των συμβατικών ορίων και φραγμών» (Bunt, 2003: 11). Οι εκφάνσεις της πολιτικής βίας στο διαδίκτυο και κατά επέκταση όχι μόνο «οι εικονικές βάσεις είναι εξαιρετικά ευκίνητες, δύσκολες στο να παρακολουθηθούν και να ελεγχθούν και δεν εδρεύουν σε κανένα συγκεκριμένο κράτος»³ αλλά «μπορούν να προσπεράσουν περιφερειακά, κρατικά, εθνικά ακόμα και διεθνή όρια δικαιοδοσίας» (Matusitz, 2008: 185).

³ “Country Reports on Terrorism 2006”, *United States Department of State Publications, Office of the Coordinator for Counterterrorism* (δημοσιεύτηκε τον Απρίλιο του 2007), σ. 156 <http://www.state.gov/documents/organization/83383.pdf>

5.2 Η αντιεξέγερση στο διαδίκτυο

Η εμφάνιση του διαδικτύου δε διαφέρει από κάθε σημαντική τεχνολογική εφεύρεση. Στην ουσία εγείρει ερωτήματα, όσον αφορά την ισορροπία μεταξύ υπέρβασης/απελευθέρωσης και ελέγχου, παρόμοια με αυτά που είχαν ανακύψει με την εμφάνιση προηγούμενων τεχνολογιών επικοινωνίας. Όπως ισχυρίζονται οι McCauley, Peterson και Artz (2003: 26) «ο κυβερνοχώρος ανανεώνει αυτό που είχε υποσχεθεί από τον τηλεγράφο, το τηλέφωνο, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση, προωθώντας το μύθο της παγκοσμιοποίησης κυρίως προσφέροντας την πραγματική σύνδεση, τον χαμένο δεσμό που θα επιφέρει το τέλος της ιστορίας, το τέλος της γεωγραφίας και το τέλος της πολιτικής». Από τη στιγμή που η χρήση αυτών των συστημάτων επικοινωνίας άρχισε να διαδίδεται και να διαχέεται κάθετα σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας και οριζόντια σε όλα τα κράτη της υφηλίου, όχι μόνο έπαψαν να βρίσκονται στην αποκλειστική χρήση μιας μικρής μερίδας ανθρώπων που συνήθως είχαν στρατιωτική ή ευρύτερα κρατική θέση, αλλά επίσης μετατράπηκαν σε εργαλεία ή δυνητικά όπλα εναντίον ακριβώς αυτών των κρατικών δομών.⁴ Κατά τον ίδιο τρόπο το διαδίκτυο, του οποίου οι απαρχές μπορούν να αναχθούν στο αποκεντρωμένο σύστημα επικοινωνίας μέσω δικτύου υπολογιστών που προώθησε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 το αμερικανικό Υπουργείο Αμύνης προκειμένου να μειώσει την τρωτότητα των επικοινωνιών του εν μέσω του Ψυχρού Πολέμου (Weimann, 2004α: 2), φαίνεται να ξεφεύγει από τον κρατικό έλεγχο.⁵ Παράλληλα, όμως, με τη φυγόκεντρη τάση που παρατηρείται στην εξέλιξη αυτών των τεχνολογιών δημιουργείται και μια αντίρροπη κεντρομόλος δύναμη που επιχειρεί να ενσωματώσει τη νέα αυτή δυναμική στις υπάρχουσες λογικές του συστήματος. Κατά συνέπεια, μια τόσο ριζοσπαστική δύναμη όπως το διαδίκτυο «θα είναι εγγενώς απειλητική στις κυριαρχικές αρχές και θα προκαλέσει μια άμεση

⁴ Ο Hans Morgenthau εκφράζει μια διαμετρικά αντίθετη άποψη, ισχυριζόμενος ότι η ανάπτυξη της τεχνολογίας των επικοινωνιών επιτρέπει αντίθετα την ισχυροποίηση των κυβερνητικών και ιδιωτικών ελέγχων καθώς αφενός προσφέρει εργαλεία εντατικοποίησης του ελέγχου επί των ανθρώπων και των πληροφοριών που ανταλλάσσουν και αφετέρου τους παρέχει τη δυνατότητα να διακόψουν την επικοινωνία ανά πάσα στιγμή αν κρίνεται σκόπιμο (Morgenthau, 1948: 200). Ωστόσο, δεδομένου ότι παρεμβάλλεται ένα χρονικό διάστημα ωστόσο μια τεχνολογία ξεφεύγει από τον έλεγχο του κράτους και η παραπάνω άποψη εκφράστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1940, το επιχείρημα του Morgenthau είναι μεν ορθό για τα δεδομένα της εποχής που γράφτηκε αλλά είναι πρώιμο.

⁵ Η απώλεια του ελέγχου δεν αφορά μόνο τις κρατικές αρχές αλλά και το σύνολο της κοινωνίας. Κατά τα πρώτα στάδια της εμφάνισης ενός νέου τεχνολογικού συστήματος η κοινωνία είναι αυτή που το διαμορφώνει. Είναι κοινωνικά προϊόντα και υπόκεινται σε δημοκρατικούς ελέγχους. Όσο όμως αυτά τα συστήματα γίνονται μεγαλύτερα και πιο πολύπλοκα τείνουν πλέον να γίνονται πιο αυτόνομα και να διαμορφώνουν αυτά την κοινωνία παρά να διαμορφώνονται από αυτήν (George, 2006: 24)

τάση [τους] να προσπαθήσουν να αντισταθούν στις δυνάμεις αυτο-διαχείρισης του κυβερνοχώρου και να επικεντρωθούν στα μέσα άσκησης κεντρικού ελέγχου» (Fuentes-Camacho, 2000).⁶

Η πρόκληση του διαδικτύου δεν είναι απλώς ζήτημα ενός τεχνολογικού μέσου επικοινωνίας που πολλαπλασιάζεται και αναπαράγεται με γεωμετρική πρόοδο και ως εκ τούτου χρίζει μιας ρυθμιστικής παρέμβασης όμοιας με την κατανομή συχνοτήτων στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Δεδομένου ότι το διαδίκτυο παίρνει τη μορφή «εικονικής» αμφισβήτησης της κρατικής κυριαρχίας και φιλοξενεί εκφάνσεις πολιτικής βίας (ενάντια σε συγκεκριμένα κράτη ή στην ίδια τη φύση του –διακρατικού- διεθνούς συστήματος), αποτελεί πρόκληση για τις μεθόδους αντιμεξέγερσης. Οι κλασικές μέθοδοι αντιμεξέγερσης, σαν αυτές που αναλύθηκαν στα προηγούμενα τρία κεφάλαια δεν επαρκούν καθώς το διαδίκτυο ως εικονική βάση αχρηστεύει την κλασική θεωρία αντιμεξέγερσης γιατί «δεν έχει και πολλά να πει για τέτοιες ηλεκτρονικές βάσεις» (Kilcullen, 2006: 113).

Μέχρι στιγμής η πλειονότητα των κρατικών προσπαθειών επικεντρώνονται στην υποβάθμιση της ικανότητας χρήσης του διαδικτύου μέσω άμεσης δράσης (κινητικές επιχειρήσεις που αποσκοπούν στην εξουδετέρωση του υλικού και των ανθρώπων που το διακινούν) και τεχνολογικών λύσεων (Manganaro, 2008: 33). Τα διαθέσιμα τεχνολογικά μέσα ελέγχου του διαδικτύου είναι ο καθορισμός από το κράτος των επιτρεπόμενων τεχνολογικών υποδομών που απαιτούνται για τη σύνδεση στο διαδίκτυο, η λογοκρισία του υλικού που είναι διαθέσιμο στους χρήστες της συγκεκριμένης χώρας,⁷ η χειραγώγηση των αποτελεσμάτων των μηχανών αναζήτησης και οι «επιθέσεις άρνησης λειτουργίας» (Denial of Service attacks -DoS).

Ο περιορισμός των διαθέσιμων υποδομών που απαιτούνται για τη σύνδεση στο διαδίκτυο αναφέρεται είτε στην πλήρη απαγόρευση των εισαγωγών αυτών των τεχνολογιών⁸

⁶ Αναφέρεται στο (Winston, 2004).

⁷ Η λογική πίσω από τη λογοκρισία εδράζεται στην πεποίθηση ότι για να είναι αποτελεσματικό το πολιτικό μήνυμα των οργανώσεων πολιτικής βίας δεν αρκεί η δημιουργία ιστοσελίδων αν ο πληθυσμός στον οποίο απευθύνεται δεν έχει πρόσβαση σε αυτές. Με αυτόν τον τρόπο ο στόχος της αντιμεξέγερσης δεν είναι το ίδιο το μήνυμα αλλά η δυνατότητα ευρείας μετάδοσής του. (McLaughlin, 2003)

⁸ Μια τέτοια περίπτωση είναι η Μιανμάρ. Οι απαγορεύσεις μπορούν να αφορούν και τις εξαγωγές τεχνολογιών που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για σκοπούς αντιθέτους με τα κρατικά συμφέροντα. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι τα λογισμικά κρυπτογραφίας. Τη δεκαετία του '90 στις ΗΠΑ έγινε μια μεγάλη συζήτηση για το αν τέτοιου είδους λογισμικά θα έπρεπε να είναι διαθέσιμα στην αγορά. Οι εμπορικές εταιρίες ισχυρίζονταν ότι ήταν απαραίτητα για την ανάπτυξη και την ασφάλεια του εμπορίου στο διαδίκτυο. Αντίθετα η αμερικανική κυβέρνηση ήταν επιφυλακτική λόγω της διπλής χρήσης αυτών των τεχνολογιών που θα δυσχέραινε αφενός τη συλλογή πληροφοριών εθνικής ασφάλειας και αφετέρου το έργο των αρχών στην καταστολή παράνομων δραστηριοτήτων στο διαδίκτυο. (Rathmell, 2001: 225-6). Τελικά η αμερικανική κυβέρνηση πέτυχε την απαγόρευση εξαγωγών αρκετών τέτοιων τεχνολογιών. (Weimann, 2004: 33)

είτε στην άσκηση αυστηρού ελέγχου στο αριθμό και τη λειτουργία των πάροχων υπηρεσιών διαδικτύου, εξυπηρετητών (servers), εταιρίες φιλοξενίας ιστοσελίδων (hosts) (McLaughlin, 2003). Όταν η ύπαρξη μιας ανεπιθύμητης ιστοσελίδας έρθει σε γνώση της η κυβέρνηση μπορεί να ζητήσει από την εταιρεία που τη φιλοξενεί να την «κατεβάσει» ή από την υπηρεσία διαχείρισης και εκχώρησης ονομάτων χώρου (domain name authority) να διαγράψει το συγκεκριμένο domain (Stevens & Neumann, 2009: 16).

Επίσης, η πρόσβαση σε αυτό το υλικό μπορεί να καταστεί μη διαθέσιμη για τους χρήστες χωρίς να είναι αναγκαίο να «κατέβουν» οι ιστοσελίδες που το διαθέτουν. Έτσι, είναι δυνατόν να φιλτραριστεί το μη αποδεκτό υλικό μέσω τεχνικών όπως το φιλτράρισμα της διεύθυνσης IP ή του ονόματος χώρου. Με αυτόν τον τρόπο, οι χρήστες θα αδυνατούν να συνδεθούν με ιστοσελίδες που βρίσκονται στη «μαύρη λίστα» των κυβερνητικών αρχών. Ομοίως, το φίλτρο μπορεί να αναγνωρίζει λέξεις κλειδιά και να φιλτράρει τις ιστοσελίδες που τις περιέχουν χωρίς την ύπαρξη λίστας η οποία θα έπρεπε να ανανεώνεται συνεχώς λόγω της δυνατότητας αλλαγής της διεύθυνσης IP κάθε φορά που την ανακαλύπτουν οι αρχές. Ένας άλλος τρόπος είναι το φιλτράρισμα των διακομιστών μεσολάβησης (proxy servers) οι οποίοι διατηρούν αντίτυπα των πιο δημοφιλών ιστοσελίδων για λόγους ταχύτητας ή ένας συνδυασμός μεταξύ του φιλτραρίσματος της διεύθυνσης IP και των διακομιστών μεσολάβησης (Stevens & Neumann, 2009: 17-8).⁹ Περισσότερο γνωστή είναι η χειραγώγηση των αποτελεσμάτων των μηχανών αναζήτησης λόγω της αμφιλεγόμενης εμπλοκής του Google στη λογοκρισία του διαδικτύου στην Κίνα.¹⁰ Ωστόσο, η χρήση αυτών των τεχνικών δεν περιορίζεται μόνο στην Κίνα. Πολλές χώρες, μεταξύ αυτών η Σαουδική Αραβία, η Γερμανία, η Αυστραλία και η Σιγκαπούρη, έχουν χρησιμοποιήσει λιγότερο ή περισσότερο παρεμβατικές μεθόδους περιορισμού ή φιλτραρίσματος του διαδικτύου (Conway, 2008: 7).¹¹

Στις κυβερνητικές προσπάθειες συμβάλουν και ορισμένες ιδιωτικές οργανώσεις, συνήθως με κάποια μορφή κρατικής χρηματοδότησης, οι οποίες ψάχνουν στο διαδίκτυο

⁹ Για τεχνικές λεπτομέρειες βλ. (Murdoch & Anderson, 2008; Ryan, 2007)

¹⁰ Οι μηχανές αναζήτησης ιεραρχούν τα αποτελέσματα βάσει της συνάφειας, της δημοτικότητας και της αξιοπιστίας των ιστοσελίδων. Μέσω της αλλοίωσης των αποτελεσμάτων η κυβέρνηση καταφέρει να υποβαθμίσει τις ιστοσελίδες που ενδεχομένως θα εμφανίζονταν πρώτες και στη θέση τους βρίσκονται ιστοσελίδες που προωθεί η κυβέρνηση. Στην Κίνα για παράδειγμα η αναζήτηση του όρου «Free Tibet» εμφανίζει φιλοκυβερνητικές σελίδες. Μάλιστα όποιος κάνει την αναζήτηση ενδέχεται να χάσει τη σύνδεσή του για κάποιο διάστημα ή οριστικά αν εμμένει στην «παραβατική του συμπεριφορά».

¹¹ Η Ελλάδα για παράδειγμα έχει επιβάλει τέτοιου είδους περιορισμούς σε ιστότοπους τυχερών παιγνίων που δεν έχουν λάβει την απαιτούμενη άδεια από την «Επιτροπή Εποπτείας και Ελέγχου Παιγνίων».

ιστοσελίδες «επικηρυγμένων οργανώσεων» ή οποιοδήποτε άλλο ύποπτο υλικό και ενημερώνουν τις αρχές για την ηλεκτρονική τοποθεσία τους ώστε αυτές να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα. Οι πιο γνωστές πρωτοβουλίες αυτού του είδους είναι οι «Internet Haganah», «Search for International Terrorist Entities» (SITE) και «Sofir for Internet Research».¹² Ιδιωτικής φύσης είναι και ορισμένες πρωτοβουλίες με αμφιλεγόμενο status και δραστηριότητα, οι οποίες αμέσως μετά την 11^η Σεπτεμβρίου επιδόθηκαν σε «επιθέσεις άρνησης λειτουργίας» (DoS attacks) σε μια σειρά στόχους όπως σελίδες ισλαμικών οργανώσεων, ιστοσελίδες κυβερνήσεων που κατά την άποψή τους υποστήριζαν την τρομοκρατία, ακόμα και αραβικών τραπεζών με την πρόθεση να εμποδίσουν τη ροή πόρων προς την αλ-Κάιντα (Conway, 2008: 14-5).

Ωστόσο, όλα τα παραπάνω εργαλεία στα χέρια των κυβερνήσεων παρουσιάζουν προβλήματα, ανεπάρκειες και υψηλό κόστος. Οι διάφορες μέθοδοι φιλτραρίσματος απαιτούν επενδύσεις μεγάλου κόστους σε λογισμικό και υλικό υπολογιστών (hardware) (Stevens & Neumann, 2009: 17) το οποίο οι εταιρείες παροχής διαδικτύου θεωρούν δυσανάλογο και ως εκ τούτου δεν είναι πρόθυμες να επωμιστούν. Επίσης, αυτές οι μέθοδοι ποτέ δε μπορούν να είναι τέλειες. Κάθε επιστημονικό - τεχνολογικό πρόβλημα υπονοεί τη δυνητική ύπαρξη μιας λύσης. Οι οργανώσεις με μεγάλη πίστη και αφοσίωση στο σκοπό τους θα βρουν τρόπο να προσπεράσουν αυτούς τους περιορισμούς για να μεταδώσουν το μήνυμά τους και οι υποστηρικτές τους θα βρουν τρόπο να αποκτήσουν πρόσβαση στο υλικό αυτό. Η επένδυση των κυβερνήσεων στη λογοκρισία αντισταθμίζεται από ολοένα μεγαλύτερη εφευρετικότητα στις προσπάθειες υπέρβασης αυτών των περιορισμών (Bunt, 2003: 11).¹³ Ο πιο απλός τρόπος για την παράκαμψη αυτών των περιορισμών είναι η χρήση των δεκάδων ανώνυμων proxy που προσφέρονται στο διαδίκτυο, η διοχέτευση της κίνησης δεδομένων μέσω προγραμμάτων/υπηρεσιών όπως το Tor ή η δημιουργία μιας «κρυπτογραφημένης προσωπικής σύνδεσης» (VPN), η οποία είναι αδύνατο να παρακολουθηθεί και δε μπορεί να εμποδιστεί από τους παρόχους υπηρεσιών διαδικτύου. Σε αρκετές περιπτώσεις αυτό δεν είναι καν αναγκαίο.

¹² Από τα τέλη της δεκαετίας του 2000, λόγω της μείωσης του κρατικού ενδιαφέροντος (και χρηματοδότησης) οι πρωτοβουλίες αυτές παρήκμασαν. Από τις τρεις παραπάνω, πλέον μόνο το SITE ανανεώνεται τακτικά, έχοντας, όμως, μετατραπεί από το 2008 σε κερδοσκοπική εταιρεία.

¹³ Για παράδειγμα βλ. τις πετυχημένες προσπάθειες του «Κινήματος για την Ισλαμική Μεταρρύθμιση στην Αραβία» (MIRA) που έδειξε μεγάλη προσαρμοστικότητα και επανειλημμένα κατάφερε να ξεπεράσει τα συστήματα φιλτραρίσματος που επέβαλε το καθεστώς της Σαουδικής Αραβίας (McLaughlin, 2003). Αντίστοιχο παράδειγμα αποτελεί η μαζική άρνηση του τουρκικού πληθυσμού να συμμορφωθεί στις απαγορεύσεις στο διαδίκτυο που επέβαλε η κυβέρνηση Erdogan στις αρχές του 2014. Μάλιστα, στο διαδίκτυο είναι διαθέσιμος ένας μεγάλος αριθμός εγχειριδίων για την παράκαμψη αυτών των περιορισμών. Για παράδειγμα βλ. (Civisec, 2007)

Όλα αυτά τα συστήματα μπορούν να φιλτράρουν μόνο στατικές ιστοσελίδες και δεν έχουν καμία επίπτωση στο δυναμικό περιεχόμενο του διαδικτύου, δηλαδή ζωντανές συζητήσεις (chat), άμεσα μηνύματα (instant messaging) και οποιεσδήποτε ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης.¹⁴ Παράλληλα οι μηχανισμοί αυτοί πέρα από τη δυσφορία που μπορούν να προκαλούν στους απλούς χρήστες λόγω των επιπτώσεων στην ταχύτητα και το υπερβολικό φιλτράρισμα¹⁵, εγείρουν επίσης και πολιτικά ζητήματα όσον αφορά την ίδια τη λογοκρισία.

Είναι πρακτικά αδύνατο να αποσοβηθεί η διαρροή της λίστας των ιστοσελίδων που βρίσκονται στη «μαύρη λίστα» της κυβέρνησης. Το αποτέλεσμα είναι οι εν λόγω ιστοσελίδες και οι οργανώσεις που βρίσκονται πίσω από αυτές να αποκτήσουν δυσανάλογη προβολή και φήμη καθώς εύκολα θα μετατραπούν σε «υλικό που η κυβέρνηση σου δε θέλει να δεις». (Stevens, & Neumann, 2009: 20) Προσπάθειες πολλών κυβερνήσεων να ελέγξουν νομικά και πρακτικά το υλικό που κυκλοφορεί στο διαδίκτυο προσέκρουσαν σε μεγάλες αντιδράσεις. Για παράδειγμα, η απόφαση της βρετανικής κυβέρνησης το 2001 να τροποποιήσει το «Νόμο περί Τρομοκρατίας» προσθέτοντας «την ανάληψη ή την απειλή ανάληψης δράσης που αποσκοπεί στη σοβαρή παρέμβαση ή τη σοβαρή διατάραξη ενός ηλεκτρονικού συστήματος» ως τρομοκρατική πράξη, προκάλεσε την αντίδραση μεγάλης μερίδας πληθυσμού στο Ηνωμένο Βασίλειο (Conway, 2002: 8). Αντίστοιχες ή και μεγαλύτερες αντιδράσεις υπήρξαν και το 2005 με την υποβολή του «Νομοσχεδίου για την Πρόληψη της Τρομοκρατίας» που πρότεινε την ποινικοποίηση της «ενθάρρυνσης ή της εξύμνησης της τρομοκρατίας». Η ρύθμιση αυτή έμμεσα ποινικοποιούσε τη δημιουργία και τη διαχείριση ιστοσελίδων που σύμφωνα με τις αρχές υπέπιπταν στο παραπάνω αδίκημα (Conway, 2008: 10). Στις Ηνωμένες Πολιτείες, μετά την 11η Σεπτεμβρίου, ένας μεγάλος αριθμός ιστοσελίδων, αρκετές εκ των οποίων δεν είχαν καμία σχέση με τις τζιχαντικές οργανώσεις, κατέβηκαν (Conway, 2008: 9).¹⁶ Το Patriot Act που τέθηκε σε ισχύ μετά την 11η Σεπτεμβρίου περιλαμβάνει ένα παράρτημα για το ηλεκτρονικό έγκλημα και τη συλλογή και χρήση από τις αρχές πληροφοριών από υποκλοπές τηλεφώνου και στο διαδίκτυο (Thomas, 2003: 121-122; Winston, 2004). Ένα από τα πλέον αμφιλεγόμενα

¹⁴ Μια τέτοια προσπάθεια θα απαιτούσε ένα μεγάλο αριθμό ατόμων που η μοναδική τους ασχολία θα ήταν αυτή. Το αποτέλεσμα σαφώς θα ήταν και πάλι ένα υπέρογκο κόστος. (Stevens, & Neumann, 2009: 18, 20)

¹⁵ Με τα σημερινά τεχνολογικά δεδομένα το φιλτράρισμα δεν είναι «εκλεπτυσμένο» με αποτέλεσμα να μπλοκάρονται ιστοσελίδες κατά τα άλλα «αθώες» ή ακόμα και αυτές που εξυπηρετούν τους στόχους της αντιεξέγερσης. (Stevens, & Neumann, 2009)

¹⁶ Μεταξύ αυτών ήταν για παράδειγμα και ορισμένα διαδικτυακά ραδιόφωνα όπως το IRA Radio, το αριστερό Al Lewis Live και το Our Americas που ασχολούταν με τις εξεγέρσεις της Λατινικής Αμερικής.

συστήματα που χρησιμοποιήθηκαν από τις αρχές ήταν το σύστημα παρακολούθησης ηλεκτρονικού ταχυδρομείου Carnivore (Weimann, 2004β: 26).

Τα μέτρα αυτά αρχικά λόγω του γενικευμένου πανικού και του πατριωτικού ζήλου δεν έγειραν μεγάλες αντιδράσεις. Σταδιακά, όμως, η αμφισβήτηση για τη νομιμότητα και την αναγκαιότητα της παροχής τέτοιων ελευθεριών στις δυνάμεις ασφαλείας και οι αντιδράσεις για τη λογοκρισία στο διαδίκτυο, ως αντίθετη στην ελευθερία του λόγου, έγιναν μεγαλύτερες.¹⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πρόγραμμα μαζικής παρακολούθησης και επεξεργασίας δεδομένων PRISM που ξεκίνησε το 2007 υπό την αιγίδα της «Εθνικής Υπηρεσίας Ασφαλείας» (NSA) και η ύπαρξή του αποκαλύφθηκε το 2013 από τον Edward Snowden. Τόσο το γεγονός ότι το PRISM λειτουργούσε υπό άκρα μυστικότητα όσο και οι ευρύτατες αντιδράσεις που συνόδεψαν τις αποκαλύψεις του Snowden είναι ενδεικτικές των πολιτικών ζητημάτων που εγείρονται από τη χρήση τέτοιου είδους μέτρων σε δημοκρατικές κοινωνίες.¹⁸

Σε κάθε περίπτωση το μεγαλύτερο πρόβλημα που καλούνται οι αρχές να αντιμετωπίσουν και αντίστοιχα το μεγαλύτερο όπλο που διαθέτουν οι οργανώσεις απέναντι στην κρατική καταστολή είναι η δυνατότητα τους να «διακτινίζονται» μακριά από τη νομική και πρακτική δικαιοδοσία του κράτους. Όπως παραδέχτηκε η διευθύντρια της SITE, Rita Katz, «είναι προς όφελος μας να βρίσκονται και να λειτουργούν κάποιες από αυτές τις τρομοκρατικές ιστοσελίδες σε αμερικανικές εταιρείες φιλοξενίας ιστοσελίδων» (Lasker, 2005). Αυτό συμβαίνει διότι αν μια κυβέρνηση θελήσει να «κατεβάσει» μια ιστοσελίδα μπορεί να το απαιτήσει μόνο εφόσον αυτή φιλοξενείται σε εγχώρια εταιρεία φιλοξενίας ιστοσελίδων ή η κατάληξη του ονόματος χώρου είναι της χώρας αυτής (π.χ. «.gr» για την Ελλάδα). Ωστόσο, στην περίπτωση που ένας ιστότοπος βρεθεί στο στόχαστρο του κράτους στο οποίο «φιλοξενείται» μπορεί πολύ εύκολα και γρήγορα να μετακινηθεί εκτός της δικαιοδοσίας του, σε εταιρείες κάποιου άλλου κράτους και να ενημερώσει τους ενδιαφερόμενους μέσω λιστών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (mailing list) για τη νέα του τοποθεσία. Ακόμα και αν η κυβέρνηση μπορέσει να πείσει μια εταιρεία που δεν υπάγεται στη δικαιοδοσία της να αποσύρει αυτό το υλικό, τέτοιου είδους μεμονωμένες στοχεύσεις «αντιμετωπίζουν μόνο το σύμπτωμα και όχι την αιτία» (Stevens &

¹⁷ Για τις νομικές και πρακτικές δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι αμερικανικές αρχές στον τομέα της ηλεκτρονικής παρακολούθησης βλ. (Bobbitt, 2008: 303-13)

¹⁸ Για μια επισκόπηση της υπόθεσης βλ. “NSA Files: Decoded”, The Guardian, <http://www.theguardian.com/world/interactive/2013/nov/01/snowden-nsa-files-surveillance-revelations-decoded>

Neumann, 2009: 26). Με άλλα λόγια δεν αποτρέπουν ένα τεράστιο δίκτυο συμπαθόντων που αναπαράγουν αυτές τις ιστοσελίδες αυτούσιες σε «mirror sites» ή διαθέτουν το υλικό που υπάρχει σε αυτές σε διάφορες ιστοσελίδες αποθήκευσης υλικού (cloud) ακόμα και όταν οι πρωτότυπες σελίδες δεν υπάρχουν πλέον (Lia, 2006β; Bunt, 2003: 96). Μάλιστα, αντίτυπα ορισμένων πρωτότυπων ιστοσελίδων που έχουν εξαφανιστεί είναι δυνατόν να βρεθούν μέσω αρχειοθετημένων ευρετηρίων όπως το «Internet Archive» (<https://archive.org/>) που διατηρεί αρχεία από το 1996.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η αντιεξέγερση δεν είναι μόνο -με τη στενή έννοια- τεχνολογικής φύσης αλλά άπτονται των δομικών και οργανωτικών παραμέτρων που χαρακτηρίζουν τη λειτουργία του κυβερνοχώρου και των οργανώσεων που υιοθετούν αυτού του είδους τα δικτυακά μοντέλα. Σε ένα κατανεμημένο δίκτυο (τεχνολογικό ή κοινωνικό) τα μηνύματα φτάνουν στον προορισμό τους μέσω διαμερισμένων ανεξάρτητων πακέτων που ακολουθούν διαφορετικές πορείες. Αυτό καθιστά το δίκτυο ευπροσάρμοστο και ανθεκτικό καθώς η μεταφορά της πληροφορίας και η επικοινωνία δε διακόπτονται ακόμα και αν κάποιοι από τους δεσμούς καταστρέφονται. (Deibert & Stein, 2002: 4) Προσπάθειες να καταστραφούν τμήματα αυτού του δικτύου οδηγεί στην αναγνώριση εκ μέρους του δικτύου ότι το συγκεκριμένο τμήμα είναι καταστραμμένο με αποτέλεσμα να το αποβάλει και να το «αναγεννήσει» αλλού. Δεδομένου ότι δεν υπάρχει ένας κεντρικός εγκέφαλος ο οποίος να μπορεί να στοχοποιηθεί (Deibert & Stein, 2002: 9) ο μόνος τρόπος για να ανασχεθεί η λειτουργία του είναι να βραχυκυκλωθούν οι δεσμοί του ώστε να καταστεί πιο δύσκολο, πιο χρονοβόρο και δαπανηρό για τους χρήστες να πάρουν ότι χρειάζονται από το δίκτυο και να ξεχωρίσουν τις αξιόπιστες πληροφορίες από το «θόρυβο» με αποτέλεσμα σταδιακά να τους είναι πιο δύσκολο να επικοινωνούν και πιο εύκολο για τις αρχές να τους αναγνωρίσουν και να τους στοχοποιήσουν (Deibert & Stein, 2002: 10).¹⁹

¹⁹ Σύμφωνα με μια άλλη άποψη, αυτή η στρατηγική δεν είναι αποδοτική ή τουλάχιστον δεν είναι η μόνη διαθέσιμη δεδομένου ότι οι στρατηγικές επιθέσεις ακριβείας είναι δυνατόν να παραλύσουν ένα δίκτυο καθώς «τα δίκτυα δεν ηττούνται με τη συνεχή κατάδιωξη αλλά με χτυπήματα ακριβείας στους λειτουργικούς τους δεσμούς» (Thomas, 2002: 36) Επίσης, στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το όπλο της παραπληροφόρησης θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και από τις ίδιες τις οργανώσεις για να παραπλανήσουν τις υπηρεσίες πληροφοριών και για να προσδιορίσουν τι συστήματα χρησιμοποιούν αυτές για να τους παρακολουθούν και που παρουσιάζονται διαρροές. (Thomas, 2003: 122). Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα αυτής της παραπληροφόρησης ενδεχομένως να μην είναι μεγάλη δεδομένου ότι οι δυτικές υπηρεσίες πληροφοριών λόγω της παλιότερης εμπειρίας τους με την ευρεία χρήση της στρατηγικής παραπλάνησης από τη ναζιστική Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση είναι καχύποπτοι απέναντι στις πληροφορίες από ανοικτές πηγές (Paz, 2007: 2). Είναι πιθανότερο ότι θύμα της παραπληροφόρησης θα ήταν οι συμπαθούντες της οργάνωσης καθώς το διαδίκτυο είναι συνήθως η μόνη πηγή πληροφόρησης για αυτούς. Έτσι, είναι αμφίβολο οι τζιχαντικές οργανώσεις πολιτικής βίας να κάνουν χρήση της. (Rogan, 2006: 33)

Ωστόσο, για να είναι εφικτή και αποτελεσματική αυτή η στρατηγική πρέπει να είναι διεθνής και ολιστική (ως σύνολο αλλά και στα επιμέρους στοιχεία της).²⁰ Σύμφωνα με την Fuentes-Camacho (2000) «η μη ύπαρξη ορίων δικαιοδοσίας ...στις δραστηριότητες στο διαδίκτυο σημαίνει ότι μόνο διεθνώς αποδεκτά πρότυπα μπορούν να οδηγήσουν σε ένα ρυθμιστικό περιβάλλον στο οποίο οι δραστηριότητες που θα είναι προς όφελος όλης της ανθρωπότητας θα αναπτυχθούν περαιτέρω και οι πιθανές ανεπιθύμητες επιπτώσεις της τεχνολογικής προόδου θα περιοριστούν. Επίσης, μόνο διεθνώς αποδεκτοί κανόνες για τον προσδιορισμό της δικαιοδοσίας [πάνω] στις οντότητες που δραστηριοποιούνται στον κυβερνοχώρο θα οδηγήσει σε αποτελεσματική ρύθμιση».²¹ Διαφορετικά οι οργανώσεις πολιτικής βίας θα βρίσκουν πάντα καταφύγιο στο διαδίκτυο, το οποίο θα φιλοξενεί τους κεντρικούς κόμβους του δικτύου, και θα μπορούν να οργανώνουν τις δραστηριότητες τους και να επικοινωνούν με τα υπόλοιπα μέλη που πιθανόν να βρίσκονται σε ένα εχθρικότερο περιβάλλον. Η δραστηριότητα τους περιορίζεται από το κράτος υποδοχής αλλά όχι στον βαθμό που περιορίζεται στην περίπτωση των φυσικών βάσεων, αφενός επειδή η παρουσία τους, όντας «εικονική», επηρεάζει σε σχετικά μικρό βαθμό τις εσωτερικές δομές και ισορροπίες των κοινωνιών υποδοχής. Αφετέρου, υπάρχουν αρκετές εναλλακτικές επιλογές κρατών υποδοχής γιατί οι επιπτώσεις σε αυτά είναι περισσότερο «αποδεκτές» λόγω της αμφιλεγόμενης φύσης και σοβαρότητας της «τρομοκρατίας στο διαδίκτυο» εν αντιθέσει με τη «πραγματική-φυσική τρομοκρατία».²²

Κοινά αποδεκτοί κανόνες είναι δυνατοί σε περιπτώσεις όπου υπάρχει διεθνές consensus (κρατικό και κοινωνικό), όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της παιδικής πορνογραφίας. Όταν απουσιάζει το κοινωνικό consensus πλήττεται η αποτελεσματικότητα των όποιων ρυθμιστικών πλαισίων, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων και τα ποικίλα φαινόμενα πειρατείας στο διαδίκτυο. Όταν

²⁰ Για παράδειγμα η ταυτοποίηση των ατόμων που ανεβάζουν ή διακινούν στο διαδίκτυο υλικό πολιτικής βίας θα απαιτούσε την κατάργηση της δυνατότητας πρόσβασης σε εταιρείες φιλοξενίας ιστοσελίδων ή αποθήκευσης και διανομής υλικό, ανώνυμα και δωρεάν. (Lia, 2006β; Shultz, 2008: 99). Αντίστοιχα, η χρήση λογισμικού προσδιορισμού γεωγραφικής θέσης, που προτείνει η Mauga Conway, ως λύση στην πολυπλοκότητα της δικαιοδοσίας στο διαδίκτυο απαιτεί αφενός την ταυτοποίηση των παρόχων και των χρηστών και αφετέρου την ύπαρξη σε διεθνές επίπεδο κοινά αποδεκτών κανόνων (Conway, 2008: 13)

²¹ Αναφέρεται στο (Winston, 2004).

²² Η «πραγματική τρομοκρατία» αποδοκιμάζεται πλέον διεθνώς και ως εκ τούτου για τα κράτη είναι πια πολύ δύσκολο να υποστηρίξουν οργανώσεις που εμπλέκονται σε τρομοκρατικές ενέργειες. Το ζήτημα της διαδικτυακής τρομοκρατίας όμως δεν αντιμετωπίζεται με την ίδια γενικευμένη κατακραυγή καθώς υπάρχει η πεποίθηση ότι υπάρχει μια δόση υπερβολής που αποσκοπεί στον περιορισμό της ελευθερίας έκφρασης στο διαδίκτυο. Έτσι, αν ένα κράτος αποφασίσει να «φιλοξενήσει» διαδικτυακά μια οργάνωση μπορεί να το κάνει με μικρότερες επιπτώσεις.

απουσιάζει το διακρατικό consensus (ή και το κοινωνικό ταυτόχρονα) η λήψη μέτρων είναι αδύνατη. Στις περιπτώσεις που η προς ρύθμιση δραστηριότητα και υλικό αφορά πολιτικά ζητήματα που είτε είναι «ευαίσθητα για συγκεκριμένες χώρες, περιοχές ή εθνικές ομάδες... ή γενικότερα είναι ευαίσθητης πολιτικής και ιδεολογικής φύσεως» (Conway, 2008: 7-8) οι πιθανότητες για ομοφωνία και σύναψη μιας διεθνούς συνθήκης είναι ελάχιστες.

Για τους παραπάνω λόγους παρόλο που η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών από το 1998 υιοθέτησε το ψήφισμα 53/70 που καλεί τα κράτη-μέλη να ανταλλάξουν απόψεις πάνω στα ζητήματα ασφάλειας πληροφοριών και τους τρόπους για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του εγκλήματος στο διαδίκτυο²³ λίγα βήματα έχουν γίνει προς αυτήν την κατεύθυνση. Η μη ύπαρξη κοινά αποδεκτού ορισμού για την τρομοκρατία καθιστά αδύνατη την ύπαρξη ενός ορισμού για την τρομοκρατία στον κυβερνοχώρο. Για αυτό το λόγο οι πρωτοβουλίες συντονισμού που υπάρχουν όπως και η μοναδική συνθήκη που εμμέσως θίγει αυτό το ζήτημα το προσεγγίζουν από την οπτική του κυβερνο-εγκλήματος.²⁴

Η δυσκολία καθολικού ελέγχου επί του διαδικτύου και η αδυναμία θέσπισης κοινά αποδεκτών κανόνων ώθησε την αντιεξέγερση να μετριάσει τους στόχους της και αντί της πλήρης εξάλειψης των φαινομένων χρήσης του διαδικτύου για σκοπούς πολιτικής βίας, να επικεντρωθεί αφενός στην εκμετάλλευση της δικτυακής παρουσία αυτών των οργανώσεων για συλλογή πληροφοριών²⁵ και αφετέρου στον περιορισμό του αντίκτυπου του μηνύματος τους.²⁶ Αυτή η αλλαγή στάσης εδράζεται στην πεποίθηση ότι οι τεχνολογικές λύσεις που αποσκοπούν

²³ Για το πλήρες κείμενο βλ. General Assembly resolution 53/70. *Developments in the field of information and telecommunications in the context of international security.* A/RES/53/70. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/53/70&Lang=E

²⁴ Η «Συνθήκη για το Κυβερνο-εγκλημα» υπεγράφη στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης το 2001 και αποσκοπεί στον καλύτερο συντονισμό της σχετικής νομοθεσίας και της εφαρμογής της. Για το πλήρες κείμενο βλ. <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/html/185.htm> Όσον αφορά τις πρωτοβουλίες η πιο σημαντική είναι αυτή της Ευροπλ η οποία μεταξύ άλλων χρησιμοποιεί βάσεις δεδομένων για να παρακολουθεί τα ψευδώνυμα και τις διευθύνσεις ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ύποπτων εγκληματιών (Bunt, 2003: 55) Επίσης υπάρχουν και άλλες πρωτοβουλίες σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, οι οποίες όμως αφορούν κυρίως τον συντονισμό ανάμεσα στα κράτη για την ασφάλεια των πληροφοριακών συστημάτων και την αποτροπή επιθέσεων στα συστήματα αυτά από άλλα κράτη. (Rathmell, 2001: 121-144)

²⁵ Σύμφωνα με τον Gary Bunt «το διαδίκτυο μπορεί στην πραγματικότητα να είναι ένα παράθυρο σε όψεις του μουσουλμανικού κόσμου που άλλες μορφές συλλογής πληροφοριών δε μπορούν να αποκτήσουν» (Bunt, 2003: 2). Αυτού του είδους η συλλογή πληροφοριών είναι κατά βάση παθητική αλλά υπάρχει τουλάχιστον μία περίπτωση στην οποία οι υπηρεσίες πληροφοριών προσπάθησαν οι ίδιες να αναζητήσουν πληροφοριοδότες. Αμέσως μετά την 11^η Σεπτεμβρίου η βρετανική MI5 ανέβασε σε ισλαμικές εξτρεμιστικές ιστοσελίδες μήνυμα στα αραβικά που καλούσε τους επισκέπτες οι οποίοι ενδεχομένως είχαν σοκαριστεί με τις επιθέσεις να παρέχουν πληροφορίες που θα μπορούσαν να βοηθήσουν τις αρχές (Conway, 2008: 11-12)

²⁶ Η υπονόμηση του μηνύματος των τζιχαντικών οργανώσεων δεν περιορίζεται βέβαια μόνο στο διαδίκτυο. Το αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών έχει προχωρήσει στη δημιουργία του τηλεοπτικού σταθμού al-Hura και του ραδιοφωνικού σταθμού al-Sawa οι οποίοι εκπέμπουν στα αραβικά. Ταυτόχρονα έχουν αυξηθεί οι εκπομπές στα αραβικά της «Φωνής της Αμερικής». (Hoffman, 2006: 17)

στην καταστροφή των υποδομών στον κυβερνοχώρο του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος είναι ακατάλληλες καθώς δεν αντιμετωπίζουν την ιδεολογική έλξη που ασκούν στους δυνητικούς και πραγματικούς υποστηρικτές τους και για αυτό το λόγο πρέπει να συνδυαστούν με «επιχειρήσεις ψυχολογικού πολέμου» στον κυβερνοχώρο (Manganaro, 2008: 33-6). Δεδομένου ότι σε ένα περιβάλλον πληροφοριών δεν είναι εφικτή «η κυριαρχία στην πληροφορία» ή η «ανωτερότητα στην πληροφορία» παρά μόνο η «αποτελεσματικότητα στην πληροφορία» (Kramer & Wentz, 2008: 3), η ασυμμετρία στον τομέα των πληροφοριών μπορεί να υπονομευτεί με την «διασφάλιση της δικής σου αξιοπιστίας παράλληλα με την υπονόμηση της αξιοπιστίας των τζιχαντικών». Αυτό μπορεί να επιτευχθεί εάν «παράλληλα με την εξάλειψη των βαθύτερων αιτιών και τον μετριασμό των απαιτούμενων συνθηκών, κινήτρων και των [στοιχείων που] επιτρέπουν την τρομοκρατία, όπως για παράδειγμα οι φυσικές βάσεις, οικοδομηθεί ένα αποτελεσματικό σχέδιο στρατηγικής επικοινωνίας που θα εκμεταλλεύεται τις αδυναμίες και τις αντιφάσεις της χρήσης των τεχνικών διαχείρισης στρατηγικών πληροφοριών των τζιχαντικών [οργανώσεων]» (Bockstette, 2008: 20). Με άλλα λόγια, κατανοώντας ότι είναι αδύνατον να φимωθούν ολοκληρωτικά οι οργανώσεις πολιτικής βίας, η λύση που προτείνεται είναι η χειραγωγή και η υπονόμηση του μηνυματός τους μέσω αποτελεσματικής αντι-πληροφόρησης και αντι-προπαγάνδας.

Ωστόσο, η ανάπτυξη των σύγχρονων τεχνολογιών επικοινωνίας υπονομεύει την προσπάθεια των κρατικών αρχών να κυριαρχήσουν στον πόλεμο της προπαγάνδας. Πέρα από το ενδεχόμενο διαρροών, που αυξάνεται λόγω της συνθετότητας του περιβάλλοντος πληροφορίας, ιδιαίτερα επιζήμια για τις κρατικές αρχές είναι η διάχυση της παραγωγής ειδήσεων και η δυνατότητα αναμετάδοσης τους σχεδόν σε πραγματικό χρόνο ακόμα και από το πεδίο των μαχών. Το αποτέλεσμα είναι ο κρατικός και ο στρατιωτικός μηχανισμός αφενός να βρίσκονται υπό τη συνεχή επιτήρηση των μέσων μαζικής επικοινωνίας και αφετέρου να χάνουν τον έλεγχο επί των πληροφοριών που βγαίνουν προς τα έξω (Gray, 2007: 242). Στα πλαίσια αυτά, οι αρχές καλούνται να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα του «στρατηγικού δεκανέα», δηλαδή το γεγονός ότι, λόγω της διάχυτης παρουσίας των μέσων, «η [κακή] συμπεριφορά ενός στρατιώτη ή αξιωματούχου άμεσα εκφράζει περισσότερα για την κατάσταση της επιχείρησης από ότι μια οποιαδήποτε επιχείρηση ενημέρωσης του κοινού» (Kilcullen, 2006: 118). Υπό τις συνθήκες αυτές οι λέξεις δε μπορούν να προσπεράσουν την πραγματικότητα που τις υποσκάπτει ή είναι απλώς πιο πειστική (Kramer & Wentz, 2008: 4).

5.3 Τα στρατηγικά οφέλη της «εικονικής βάσης»

5.3.1 Πληροφοριακή διάσταση

Το διαδίκτυο ανατρέπει την «δικτατορία» των παραδοσιακών μέσων επικοινωνίας. Οι οργανώσεις πολιτικής βίας δε χρειάζεται πλέον να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των αρχισυντακτών μέσω θεαματικών πράξεων για να αποκτήσουν πρόσβαση στον τηλεοπτικό χρόνο και στις σελίδες των εφημερίδων (Rogan, 2007: 1; Conway, 2002: 3). Παράλληλα, τόσο η ερμηνεία αυτών των πράξεων βίας όσο και το γενικότερο μήνυμα της οργάνωσης φτάνει στους αποδέκτες χωρίς να υπόκειται σε κανενός είδους λογοκρισίας και διαστρέβλωσης²⁷ καθώς αυτή κατέχει και ελέγχει τόσο το μέσο όσο και το μήνυμα (Rogan, 2007: 2-3). Η δυνατότητα αυτή επιτρέπει στις οργανώσεις την «διαχείριση της αντίληψης», δηλαδή τη διαχείριση-χειραγώγηση της εικόνας τους ανάλογα με τα συμφέροντά τους (Denning, 1999: 101-130).²⁸

Ο έλεγχος πάνω στο περιεχόμενο του μηνύματος ήταν εφικτός και πριν την εποχή του διαδικτύου, όταν οι οργανώσεις χρησιμοποιούσαν αυτοσχέδια μέσα επικοινωνίας, όπως για παράδειγμα η διανομή φυλλαδίων, οι εφημερίδες και τα περιοδικά που εξέδιδαν, το φαξ και οι κασέτες ήχου και βίντεο. Ωστόσο, το ακροατήριο ήταν μικρό και συνήθως αποτελούταν από ανθρώπους που ήταν ήδη θετικά διακείμενοι προς τη δράση της οργάνωσης και το κόστος ήταν δυσανάλογο υψηλό.²⁹ Με τη διάδοση του διαδικτύου η διάδοση της ιδεολογίας και η κάλυψη των δραστηριοτήτων των οργάνωσεων γίνεται με χαμηλότερο -σχεδόν μηδαμινό- κόστος (Karim, 1998: 12; McLaughlin, 2003; Stevens & Neumann, 2009: 11), σε σχεδόν πραγματικό χρόνο (Dartnell, 1999: 124; Weimann, 2004α: 9), σε ένα περιβάλλον πολυμέσων που συνδυάζει κείμενο, ήχο και εικόνα (Weimann, 2004α: 3) και το σημαντικότερο οι δυνητικοί αποδέκτες

²⁷ Τον Ιούνιο του 2002 στην τζιχαντική ιστοσελίδα «alned.com» εμφανίστηκε μήνυμα που έλεγε «οι ΗΠΑ, αδυνατώντας να αποκτήσουν πλεονέκτημα εις βάρος των μουτζαχεντίν στο πεδίο μάχης, προσπαθούν μετά την 11^η Σεπτεμβρίου να φιώσουν τα παγκόσμια μέσα επικοινωνίας. Όσο περισσότερο προσπαθούν οι Ηνωμένες Πολιτείες να καταπνίξουν την ελευθερία έκφρασης, τόσο περισσότερο αποφασισμένοι θα γίνουμε για να σπάσουμε τη σιωπή» (Hoffman, 2006: 7). Ο κίνδυνος διαστρέβλωσης και παραποίησης δεν ήταν αβάσιμος και δεν περιοριζόταν στα μέσα του «αντιπάλου». Για παράδειγμα, τον Οκτώβριο του 2007 κυκλοφόρησε στο διαδίκτυο ηχητικό μήνυμα του Οσάμα Μπιν Λάντεν που νωρίτερα είχε προβάλει το al-Jazeera. Το μήνυμα συνοδευόταν από μια ανακοίνωση: «Δημοσιεύουμε ολόκληρη την ομιλία του Σεΐχη Οσάμα Μπιν Λάντεν μετά από την τεράστια παραποίηση των γεγονότων και την αλλοίωση των στόχων της ομιλίας από το δορυφορικό κανάλι al-Jazeera που παρέβλεψε όλες τις αρχές τιμής [που διέπουν] τα επαγγελματικά μέσα επικοινωνίας» (Rogan, 2007: 4).

²⁸ Για μια ανάλυση του τρόπου με τον οποίο αυτό αντανακλάται στη δομή και το περιεχόμενο των ιστοσελίδων των οργάνωσεων πολιτικής βίας (Tsfati & Weimann, 2002)

²⁹ Για παράδειγμα ένα από τα πιο γνωστά περιοδικά τζιχαντικού περιεχομένου το al-Jihad (υπεύθυνος για την έκδοση ήταν ο Addallah Azzam) διανεμόταν σε αρκετές χώρες της Μέσης Ανατολής, στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη. Ωστόσο, το κόστος ήταν πολύ μεγάλο και η διανομή εξαρτιόταν από την καλή θέληση και την ανοχή των κυβερνήσεων στις χώρες αυτές (Lia, 2006β).

είναι πολλαπλάσιοι (Tonnessen & Stenersen, 2006). Σε αντίθεση «με το ραδιόφωνο και την τηλεόραση όπου η επικοινωνία είναι μονόδρομη και γίνεται από πάνω προς τα κάτω ... το διαδίκτυο είναι ένα διαδραστικό από κάτω προς τα πάνω μέσο επικοινωνίας» (Kramer & Wentz, 2008: 2). Κάθε υπολογιστής συνδεδεμένος στο διαδίκτυο είναι «δυναμικά ένας εκδοτικός οίκος, ένας σταθμός αναμεταδόσεων, ένας χώρος συνέλευσης» (Conway, 2002: 2).³⁰

Τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά του διαδικτύου το καθιστούν ιδανικό μέσο για τους σκοπούς της προπαγάνδας. Το τζιχαντικό κίνημα είναι σε θέση να διεξάγει μια εκτεταμένη επιχείρηση προπαγάνδας που μέχρι πρόσφατα μόνο κρατικοί φορείς μπορούσαν. Ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνεται εκτελεί διαφορετικές λειτουργίες. Απευθυνόμενη στα υπάρχοντα μέλη και συμπαθούντες αποσκοπεί στην εμφύχωση, την υποκίνηση, στην πολιτική κατήχηση, στη στρατολόγηση και στην άμβλυνση των αντιθέσεων και διαφωνιών. Απευθυνόμενη στους δυναμικούς υποστηρικτές³¹ αποσκοπεί στην ενημέρωση, επεξήγηση και νομιμοποίηση των επιχειρήσεων με σκοπό τη συμπάθεια, τη στήριξη και την κινητοποίηση. Όταν απευθύνεται στο διεθνές κοινό ο σκοπός είναι να κοινοποιηθεί η εκδοχή των οργανώσεων για ορισμένες επιχειρήσεις, να δικαιολογηθεί η χρήση βίας και να απονομιμοποιηθεί ο αντίπαλος. Όταν τέλος, ο αποδέκτης είναι ο στρατός, η κυβέρνηση και η κοινωνία του αντιπάλου ο στόχος είναι ο εκφοβισμός και η υποβάθμιση τους στα πλαίσια ενός ψυχολογικού πολέμου προκειμένου ο στρατός και οι δυνάμεις ασφαλείας να απογοητευτούν και οι πολίτες στα μετόπισθεν να χάσουν την εμπιστοσύνη τους στην κυβέρνηση. Για τους παραπάνω σκοπούς οι τζιχαντικές οργανώσεις έχουν επιστρατεύσει μια σειρά μέσων: θεολογικά κείμενα, θρησκευτικές γνωμοδοτήσεις (fatwas), κηρύγματα, στρατηγικά κείμενα, ηχογραφημένα μηνύματα σημαντικών προσωπικοτήτων του τζιχαντικού κινήματος, ανακοινώσεις ανάληψης ευθύνης, εικόνες και βίντεο που δείχνουν τη βαρβαρότητα και τον εξευτελισμό που υφίστανται οι μουσουλμάνοι, βιογραφίες και τα «τελευταία βίντεο» μαρτύρων, στιγμιότυπα από την

³⁰ Πολλές φορές μάλιστα τα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας συμβουλευόταν τις ιστοσελίδες των οργανώσεων (Paz, 2007: 3). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι οργανώσεις αυτές εμμέσως να αποκτούν πρόσβαση σε ένα κοινό που δε χρησιμοποιεί το διαδίκτυο, ενώ αυξάνεται και η επισκεψιμότητα στις ιστοσελίδες τους. Εντούτοις, συνήθως αυτό το ενδιαφέρον χάνεται μόλις μειωθεί η κάλυψη από τα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας (Dartnell, 1999: 122-3)

³¹ Συνήθως πρόκειται για αραβόφωνους σουννίτες άντρες νεαρής ηλικίας. Ωστόσο τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια διεύρυνση του πληθυσμού-στόχου της προπαγάνδας. Αφενός υπάρχει αυξανόμενο υλικό και ιστοσελίδες που απευθύνονται σε γυναίκες (ένα παράδειγμα είναι το βραχύβιο διαδικτυακό περιοδικό al-Khansa που αφορούσε τον ρόλο των γυναικών, κυρίως συζύγων μαχητών, στην τζιχάντ). Αφετέρου αρκετές ιστοσελίδες διαθέτουν τμήματα τους σε άλλες πέραν της αραβικής γλώσσες (κυρίως αγγλικά αλλά και γαλλικά, ισπανικά, ρωσικά) (Lia, 2006β). Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στο αγγλόφωνο περιοδικό «Inspire» το οποίο εκδίδει η «Αλ-Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο» (AQAP). Μέσα από το δυτικότερο άρτιο γραφιστικό στήσιμό του και τα -κατά μία έννοια- life-style κείμενά του που ξεφεύγουν από τα ισλαμικά παραδοσιακά στεγνά ανακοινωθέντα, απευθύνεται κυρίως στους νεαρής ηλικίας μουσουλμάνους της Δύσης.

εκπαίδευση μαχητών και την πραγματοποίηση επιθέσεων και βίντεο απαχθέντων που απευθύνουν μηνύματα στις κυβερνήσεις τους (Tonnessen & Stenersen, 2006; Shultz, 2008: 94-7).

Το διαδίκτυο παρουσιάζει δυνητικά πλεονεκτήματα και στο επίπεδο της ιδεολογίας λόγω της κεντρικής σημασίας που έχει η ερμηνεία (ijtihad) στο Ισλάμ. Ο ερμηνευτής (mujtahid) είναι επιφορτισμένος με τον προσδιορισμό της «ισλαμικά ορθής» συμπεριφοράς απέναντι σε σύγχρονα φαινόμενα και καταστάσεις μέσω των fatwa που εκδίδει. Ωστόσο, αν και ο mujtahid πρέπει να είναι κατάλληλα καταρτισμένος, με βαθιά και εμπειριστατωμένη γνώση του Κορανιού και της ισλαμικής φιλοσοφίας, στο σουνιτικό Ισλάμ δεν καθορίζεται με σαφήνεια ποιος μπορεί να ασκήσει αυτό το ρόλο. Το αποτέλεσμα είναι ο καθένας να μπορεί να αυτό-ανακηρυχθεί mujtahid και να εξασκεί ijti had. Στο διαδίκτυο αυτό το φαινόμενο ανθεί³² διότι η ανωνυμία του διαδικτύου επιτρέπει να τίθενται ακραία για τα ισλαμικά δεδομένα ερωτήματα, για τα οποία κάποιος θα απέφευγε να ζητήσει καθοδήγηση από τον τοπικό μάμη.³³

Το φαινόμενο αυτό εκ πρώτης όψεως είναι ευνοϊκό για το τζιχαντικό κίνημα δεδομένου ότι αφενός το σαλαφικο-τζιχαντικό κίνημα αποδίδει την παρακμή του Ισλάμ στις επίσημες θρησκευτικές αρχές οι οποίες εισήγαγαν έναν μεγάλο αριθμό bid'ah (νεωτερισμοί) και αφετέρου το κίνημα στερείται ανθρώπων με αναγνωρισμένη θρησκευτική εκπαίδευση που θεωρούνται αυθεντίες στην ισλαμική νομολογία. Ωστόσο, η αποδέσμευση από την παραδοσιακή ισλαμική ιδεολογία δε σηματοδοτεί την υπαγωγή στην «τζιχαντική-σαλαφική ορθοδοξία» και την αντικατάστασή της από αυτήν. Το διαδίκτυο επιτρέπει την πολυφωνία, με αποτέλεσμα «η ηλεκτρονική παρουσία ενός θεσμού [ή μιας οργάνωσης] με ένα εκατομμύριο μέλη να είναι το ίδιο ορατή με την ιστοσελίδα ενός έφηβου» (George, 2006: 162). Μια ιστοσελίδα «μπορεί να είναι συνδεδεμένη με μια οργάνωση ή μια [ιδεολογική] πλατφόρμα αλλά πιθανόν να είναι το ίδιο αποτελεσματική και 'φλύαρη' όταν παράγεται από ένα μόνο άτομο που επιθυμεί να παρουσιάσει τις απόψεις του ... και να έχει το ίδιο βάρος και ενδιαφέρον για έναν 'ουδέτερο' χρήστη» (Bunt, 2003: 132). Η απώλεια του ελέγχου επί του μηνύματος και των μέσων διάχυσης είναι σχεδόν ολοκληρωτική στο πεδίο των κοινωνικών δικτύων (στα οποία καταφεύγει ολοένα μεγαλύτερος αριθμός τζιχαντιστών λόγω των περιορισμών των παραδοσιακών φόρουμ

³² Πολλές φορές οι fatwa οργανώνονται σε βάσεις δεδομένων όπου είναι δυνατή η αναζήτηση βάσει θέματος. Οι πιο γνωστές τέτοιες βάσεις είναι οι Fatwa-Online (<http://www.fatwa-online.com>), Ask-Imam (<http://www.askimam.org>) και Islam Q&A (<http://www.islam-qa.com/en>)

³³ Για περισσότερα πάνω σε αυτό το ζήτημα βλ. (Bunt, 2003: 124-204)

επικοινωνίας), όπου εν απουσία διαχειριστών, η αμφισβήτηση μπορεί να διαδοθεί αδιαμεσολάβητη (Berger, 2013; Zelin, 2013α). Καθώς ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων καθίστανται ταυτόχρονα καταναλωτές και παραγωγοί ειδήσεων και απόψεων (Kilcullen, 2009: 11), η σκιώδης πολιτική ηγεσία του τζιχαντικού κινήματος αδυνατεί να ασκήσει κεντρικό έλεγχο στην «εικονική βάση» του διαδικτύου και αυτό επιτρέπει την ανάδειξη κριτικών φωνών και κυρίως την εμφάνιση ιδεολογικών παρεκκλίσεων οι οποίες δύσκολα αντιμετωπίζονται.³⁴

Παράλληλα, το διαδίκτυο είναι μια άριστη πηγή για τη «Συλλογή Πληροφοριών από Ανοικτές Πηγές» (Open Source Intelligence). Στο διαδίκτυο ένα μεγάλο μέρος των πληροφοριών που χρειάζονται για την επιλογή στόχων και για τις πρώτες αναγνωριστικές αποστολές είναι εύκολα προσβάσιμο (πχ. δρομολόγια τρένων, δισδιάστατες και τρισδιάστατες κατόψεις κτιρίων).³⁵ Αυτές οι πληροφορίες μπορούν να συλλεχθούν χωρίς να κινήσουν τις υποψίες των αρχών ασφαλείας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στη «Κήρυξη της Τζιχάντ Ενάντια στους Τυράννους της Χώρας» είναι δυνατόν να συλλεχθούν μέχρι και το 80% των πληροφοριών για τον εχθρό από ανοικτές πηγές και χωρίς την καταφυγή σε παράνομα μέσα.³⁶ Τα ευρήματα της αντιεξέγερσης δείχνουν ότι οι τζιχαντικές οργανώσεις έχουν εκμεταλλευτεί στο έπακρο αυτή τη δυνατότητα.³⁷ Ωστόσο, αν και οι τζιχαντικές οργανώσεις φαίνεται να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να συλλέξουν πληροφορίες, δε φαίνεται να υπάρχει ευρεία

³⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ιδεολογικές διαφωνίες μεταξύ του ηγέτη της αλ-Κάιντα στο Ιράκ Abu Musab al-Zarqawi και την κεντρική ηγεσία στο Πακιστάν αναφορικά με την ορθότητα των επιθέσεων εναντίον των Σιτών στο Ιράκ. Οι ιδεολογικές αυτές διαφωνίες αποτυπώνονται σε σειρά επιστολών που χρονολογούνται από το 2006 έως την επιδρομή το 2011 στο κρησφύγετο του bin-Laden, απ' όπου και κατασχέθηκαν (βλ. Rassler, Koehler-Derrick, et al., 2012) Το ζήτημα αυτό δεν περιορίστηκε στις σχέσεις μεταξύ των δύο πλευρών αλλά προκάλεσε μια μεγάλη και έντονη συζήτηση στο διαδίκτυο για το θέμα αυτό.

³⁵ Την δυνατότητα αυτή και τους πιθανούς κινδύνους αναγνώρισε το 2003 ο τότε Υπουργός Αμύνης των ΗΠΑ, Donald Rumsfeldt, σε μια οδηγία που έστειλε στις στρατιωτικές μονάδες προειδοποιώντας ότι ένας μεγάλος αριθμός μη απορρήτου αλλά ενδεχομένως επίσημο υλικού εμφανίζονται στις ιστοσελίδες του υπουργείου. Τους ίδιους φόβους εξέφρασε και ο πρόεδρος του Γραφείου για την Πυρηνική Ασφάλεια της Ρυθμιστικής Επιτροπής για την Πυρηνική Ενέργεια με αποτέλεσμα η ιστοσελίδα της Επιτροπής να κατέβει λίγες μέρες μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, προκειμένου να αφαιρεθούν ορισμένα κείμενα ευαίσθητου περιεχομένου. (Conway, 2008: 17-8)

³⁶ Η «Κήρυξη» αλλιώς γνωστή ως «Εγχειρίδιο του Μάντσεστερ» αποτελεί κείμενο το οποίο βρέθηκε σε υπολογιστή κατά τη διάρκεια επιχείρησης των βρετανικών αρχών το 2000 σε οικία στο Μάντσεστερ που φέρεται να άνηκε σε μέλη της αλ-Κάιντα. Η αγγλική μετάφραση του κειμένου είναι διαθέσιμη στον παρακάτω σύνδεσμο <http://www.fas.org/irp/world/para/aqmanual.pdf>. Για το συγκεκριμένο απόσπασμα βλ. σελ. 42

³⁷ Ο αμερικανικός στρατός φέρεται να βρήκε στο Αφγανιστάν σε υπολογιστή αποθηκευμένα αρχιτεκτονικά σχέδια από φράγματα στις ΗΠΑ όπως και λογισμικό προσομοίωσης πιθανών καταστροφικών βλαβών. Στην Μεγάλη Βρετανία το 2005 προσήχθησαν φερόμενα μέλη πυρήνα της αλ-Κάιντα που είχαν στη διάθεσή τους πλήθος φωτογραφιών από πιθανούς στόχους στις ΗΠΑ, πολλές από τις οποίες τις είχαν κατεβάσει από το διαδίκτυο. (Hoffman, 2006: 12) Πολλές φωτογραφίες και σχεδιαγράμματα αμερικανικών κτιρίων βρέθηκαν επίσης στην κατοχή του Muhammad Noor Khan που συνελήφθη το 2004 στο Πακιστάν για δεσμούς με την αλ-Κάιντα. (Conway, 2008: 18)

ανταλλαγή αυτών των πληροφοριών, με την εξαίρεση ορισμένων γενικόλογων προτροπών για επιθέσεις σε συγκεκριμένους στόχους.³⁸

5.3.2 Οικονομική διάσταση

Στα πλαίσια του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας», η αντιεξέγερση μετά την 11^η Σεπτεμβρίου έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην προσπάθεια οικονομικής ασφυξίας του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος. Επιβλήθηκαν διάφοροι εποπτικοί μηχανισμοί και περιορισμοί στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα προκειμένου να αποτρέψουν τη μεταφορά πόρων από την κεντρική αλ-Κάιντα στους κατά τόπους πυρήνες για την προετοιμασία και την πραγματοποίηση επιθέσεων. Απέναντι σε αυτούς τους περιορισμούς, το τζιχαντικό κίνημα αντί να προσπαθήσει να «εξελιχθεί» τη διαδικασία χρηματοδότησης της οργάνωσης και κάλυψης των –οικονομικών- επιμελητειακών αναγκών των πυρήνων της, επέλεξε να την απλοποιήσει.

Έτσι, από τη μία πλευρά κατέστησε σαφές στους τοπικούς πυρήνες ότι πρέπει να μεριμνούν μόνοι τους για την ανεύρεση των απαραίτητων οικονομικών πόρων για τα λειτουργικά τους έξοδα και τις ανάγκες των εκάστοτε επιθέσεων, οι οποίες δεν ήταν απαραίτητο -ή και θεμιτό- να στηρίζονται σε μεγαλόπνοα σχέδια με υψηλό κόστος όπως οι επιθέσεις στους δίδυμους πύργους. Από την άλλη πλευρά, κατέφυγε στη χρήση της παραδοσιακής μεθόδου μεταφοράς χρημάτων hawala (Looney, 2003). Η hawala είχε το πλεονέκτημα ότι δεν άφηνε ίχνη γιατί η συναλλαγή δεν περνούσε από καμία επίσημη τραπεζική οδό και επιπλέον οι μεταφορές χρημάτων του τζιχαντικού κινήματος μπορούσαν να χαθούν στα εκατομμύρια αντίστοιχων «εμβασμάτων» που απέστειλαν οι μετανάστες στις οικογένειές τους στις χώρες καταγωγής τους.

Η απόφαση της αλ-Κάιντα να καταφύγει σε παραδοσιακές, μη τεχνολογικές, λύσεις για τη χρηματοδότηση του κινήματος δε σημαίνει, όμως, ότι το διαδίκτυο δεν προσφέρει

³⁸ Μία από τις ελάχιστες εξαιρέσεις είναι η ιστοσελίδα Ansar al-Muslimin, προσκείμενη στην Jemaah al-Islamiya, η οποία δημοσίευσε χάρτες πιθανών στόχων και διαδρομών διαφυγής για την πραγματοποίηση επιθέσεων σε δυτικούς τουρίστες (Rogan, 2006: 30) Μια άλλη παλιότερη ενδιαφέρουσα περίπτωση είναι αυτή του Khalid Ibrahim ο οποίος το 1998 προσπάθησε να μισθώσει χάκερς για να εισέλθουν σε συστήματα του στρατού και να του πουλήσουν τυχόν απόρρητα έγγραφα που θα έβρισκαν. Οι προσπάθειες του ωστόσο φαίνεται ότι δεν ευοδώθηκαν. (Conway, 2008: 23)

δυνατότητες ανεύρεσης πόρων και της ανώνυμης και ασφαλούς μεταφοράς τους. Όσον αφορά το στοιχείο της ανεύρεσης, δεδομένο ότι πλέον πολλές οικονομικές συναλλαγές γίνονται μέσω του διαδικτύου, παρουσιάζονται πλείστες ευκαιρίες εξαπάτησης ή υποκλοπής στοιχείων που μπορούν να αποφέρουν τεράστιο οικονομικό όφελος. Η μεταφορά αυτών των πόρων είναι επίσης εφικτή. Την δυνατότητα αυτή αρχικά προσέφεραν διάφορες διαδικτυακές πλατφόρμες συναλλαγών, όπως το PayPal, αλλά οι αρχές επέβαλαν και εκεί περιορισμούς και πλέον οι χρήστες εύκολα μπορούν να ταυτοποιηθούν μέσω των τραπεζικών λογαριασμών ή των πιστωτικών καρτών που αναγκαστικά πρέπει να συνδέσουν με τον λογαριασμό τους. Η πραγματικά «πρωτοποριακή» χρήση του διαδικτύου για τη μεταφορά χρημάτων, ωστόσο, εντοπίζεται στη δημιουργία και ευρεία διάδοση του εικονικού νομίσματος (bitcoin) το οποίο μπορεί να ανταλλαχθεί, να μεταβιβαστεί και να εξαργυρωθεί σε πραγματικά χρήματα εύκολα και το βασικότερο απολύτως ανώνυμα. Υπάρχουν αναφορές ότι το bitcoin χρησιμοποιείται για διάφορες παράνομες συναλλαγές και παρόλο που δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι το σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα έχει κάνει χρήση των δυνατοτήτων του, ένα τέτοιο ενδεχόμενο είναι πολύ πιθανό να συμβεί στο προσεχές μέλλον.

5.3.3 Στρατιωτική διάσταση

Η επιβίωση μιας οργάνωσης πολιτικής βίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητά της να αναπληρώνει τις απώλειές της σε μαχητές ή και να διευρύνει τον αριθμό τους. Για αυτό το λόγο η στρατολόγηση είναι κεντρικής σημασίας. Παραπάνω είδαμε ότι η προπαγάνδα συμβάλει στη ριζοσπαστικοποίηση. Ωστόσο, από τη ριζοσπαστικοποίηση ενός χρήστη του διαδικτύου μέχρι την ενεργό συμμετοχή στην άσκηση πολιτικής βίας συντελείται ένα μεγάλο βήμα. Παραδοσιακά αυτή τη μετάβαση διευκόλυναν οι στρατολόγοι που προσέγγιζαν εκείνους που θεωρούσαν ότι διέθεταν τα ανάλογα προσόντα και την ανάλογη δέσμευση. Οι στρατολόγοι της αλ-Κάιντα φέρεται να παρακολουθούν τις τζιχαντικές ιστοσελίδες και fora και μόλις ξεχωρίζουν κάποιον επικοινωνούν μαζί του (Weimann, 2004α: 8; Cronin, 2006: 85). Ωστόσο, αν και δεν αποκλείεται να υπάρχουν μεμονωμένες περιπτώσεις όπου μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή προγραμμάτων επικοινωνίας με ήχο και εικόνα στο

διαδίκτυο (πχ Skype ή PalTalk) να έχουν προσεγγιστεί κάποια άτομα, η άμεση στρατολόγηση είναι περιορισμένη για λόγους εμπιστοσύνης και ασφαλείας.

Η εμπιστοσύνη έχει ιδιαίτερα μεγάλη σημασία εξαιτίας των υψηλών επιπέδων αβεβαιότητας που συναντώνται σε ένα τεχνολογικό περιβάλλον. Ως εκ τούτου η δυνατότητα ανάπτυξης σχέσεων εμπιστοσύνης σε ένα τέτοιο περιβάλλον είναι περιορισμένη λόγω της έλλειψης προτύπων επικοινωνίας που συνήθως τα άτομα χρησιμοποιούν για να εκφράσουν εμπιστοσύνη, ζεστασιά και φροντίδα. Ακόμα και αν είναι εφικτή η ανάπτυξη τέτοιων σχέσεων απαιτούνται πρώτα μια σειρά συναντήσεων πρόσωπο με πρόσωπο. Ωστόσο, ορισμένες εμπειρικές μελέτες (Jarvenpaa & Leidner, 1999)³⁹ δείχνουν ότι στην επικοινωνία μέσω υπολογιστών η κοινωνική συζήτηση, το βάθος και η οικειότητα ήταν μεγαλύτερες συγκριτικά με την κατά πρόσωπο επικοινωνία, ακόμα και για ομάδες με γεωγραφικά διασκορπισμένα και πολιτισμικά ανόμοια μέλη που δεν είχαν συναντηθεί ποτέ. Αυτό φαίνεται να συμβαίνει λόγω της «ημι-ανωνυμίας της επικοινωνίας στο διαδίκτυο η οποία μειώνει την τάση για περιχαράκωση και άμυνα, προωθεί την αυτο-αποκάλυψη και βοηθά την παράβλεψη δευτερευόντων διαφορών που αλλιώς μπορούν να δυσχεραίνουν την επικοινωνία» (Atran, 2006: 293).

Ωστόσο, ενώ απλές κοινωνικές σχέσεις είναι δυνατόν να αναπτυχθούν και να επωφεληθούν από την ανωνυμία του διαδικτύου, στα πλαίσια της στρατολόγησης και ιδίως στα πρώτα στάδιά της συντελούνται ψυχολογικές ζυμώσεις, που εδράζονται στην κοινωνικοποίηση, τη συντροφικότητα και την αδελφικότητα, οι οποίες απαιτούν μακροχρόνιες διαπροσωπικές σχέσεις. Οι επικίνδυνες συμπεριφορές, όπως η εμπλοκή στη βία ή το έγκλημα, πάντα απαιτούν την ύπαρξη κοινωνικών δικτύων προκειμένου να ανατραπεί το ισοζύγιο κόστους/οφέλους, δηλαδή να μειωθεί η σημασία του προσωπικού συμφέροντος και να αυξηθεί η αξία των προσωπικών δεσμών και της πίστης στην ομάδα (Wiktorowicz, 2004). Στο συμπέρασμα αυτό κατέληξε και η εμπειρική μελέτη του Marc Sageman ο οποίος μελετώντας τη ζωή 400 τζιχαντικών μαχητών βρήκε ότι η στρατολόγηση έγινε κατά βάση από φίλους και συγγενείς (Sageman, 2004). Το ζήτημα των προσωπικών επαφών είναι σημαντικό ακόμα και στην περίπτωση της αυτο-ριζοσπαστικοποίησης. Η γέννηση τοπικών πυρήνων μπορεί να ξεκινά στο διαδίκτυο όπου τα μέλη τους γνωρίζονται αρχικά αλλά η ενεργοποίηση και η δραστηριοποίηση αυτών των πυρήνων λαμβάνει χώρα αφότου έχουν συναντηθεί στο φυσικό

³⁹ Οι παρατηρήσεις τους βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στο έργο του Joseph Walther βλ. για παράδειγμα (Walther, 1995; 1996; 1997)

περιβάλλον.⁴⁰ Εξάλλου, η στρατολόγηση μέσω του διαδικτύου που δεν εδράζεται ή δεν ελέγχεται σε επίπεδο κατ' ιδίαν επαφών ενέχει τον κίνδυνο παγίδευσης από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης που μπορεί να αυτοπαρουσιαστούν ως στρατολόγοι ή ενδιαφερόμενοι (για να στρατολογηθούν) ή να αναγκάσουν κάποιο συλληφθέν μέλος του κινήματος να αναλάβει αυτό το ρόλο.⁴¹

Η απουσία προσωπικής επαφής σε συνδυασμό με την πολυφωνία, η οποία όπως φάνηκε παραπάνω, στη συζήτηση για την ιδεολογική συνοχή, ευνοείται ιδιαίτερα στο διαδίκτυο, έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην οργανωτική συνοχή του κινήματος καθώς «*αυτό που αποκομίζει η εξέγερση μέσω της [δυνατότητας] άμεσης σύνδεσης με τον πληθυσμό, το θυσιάζει [σε επίπεδο] διοίκησης και ελέγχου*» (Bolt, 2012: 8). Απομονωμένη στην περιοχή των πακιστανο-αφγανικών συνόρων, η κεντρική ηγεσία της αλ-Κάιντα καλείται να χαλιναγωγήσει ένα ετερόκλητο κίνημα εν μέσω ενός άκρως απαιτητικού περιβάλλοντος (αν)ασφάλειας, που δυσχεραίνει τις μεταξύ τους επαφές. Χάνει έτσι την ευχέρεια να επεμβαίνει έγκαιρα και καίρια στα ζητήματα και τις διαφωνίες που ανακύπτουν, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις λαμβάνουν διαστάσεις πόλωσης στο χώρο του τζιχαντικού διαδικτύου. Η αδυναμία άσκησης διοίκησης και ελέγχου υπό τις συνθήκες αυτές φάνηκε σε όλες της τις διαστάσεις μετά τον θάνατο του Οσάμα μπιν-Λάντεν που συντέλεσε τη διάρρηξη του ύστατου συνεκτικού δεσμού του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος υπό τη σκέπη της αλ-Κάιντα, μετά και την ατόνηση των οικονομικών και επιχειρησιακών δεσμών λόγω της αντιεξέγερσης μετά την 11η Σεπτεμβρίου. Το αποτέλεσμα ήταν η «αποδέσμευση» των υποβόσκοντων φυγόκεντρων τάσεων μέσα στο κίνημα.

Έτσι, όταν τον Απρίλιο του 2013 ο ηγέτης του «Ισλαμικού Κράτους του Ιράκ» (ISI), Abu Bakr al-Baghdadi, ανακοίνωσε την –βίαιη όπως φάνηκε λίγες μέρες αργότερα- ένωση με τη βασική τζιχαντική ομάδα στη Συρία, Jabhat al-Nusra, ο «επίσημος» διάδοχος στην ηγεσία της «κεντρικής αλ-Κάιντα», Ayman al-Zawahiri, δε μπόρεσε να επιβάλει την εξουσία του και αναγκάστηκε να περιοριστεί σε ετεροχρονισμένα γραπτά και ηχητικά μηνύματα στο

⁴⁰ Βλ. για παράδειγμα (Rogan, 2006: 29-30) για τη δημιουργία του δικτύου Hofstad στην Ολλανδία. Γενικότερα για τη στρατολόγηση στους ισλαμικούς κύκλους στην Ευρώπη βλ. (Neumann & Rogers, 2008)

⁴¹ Τους κινδύνους αυτούς επισημαίνουν οι ίδιοι οι τζιχαντιστές που επιπλέον συμβουλεύουν τους συμπαθούντες Μουσουλμάνους να αποφεύγουν αν μπορούν ακόμα και τις τζιχαντικές ιστοσελίδες γενικότερα και αντίθετα να προτιμάνε να παίρνουν τις πληροφορίες που χρειάζονται από άλλες πηγές, ακόμα και αυτές που συνδέονται με την αντιεξέγερση. (Ibrahim, 2010: 55-6)

διαδίκτυο.⁴² Αντίστοιχα, ο al-Zawahiri δε μπόρεσε να εμποδίσει την εκστρατεία νομιμοποίησης του al-Baghdadi και των υποστηρικτών του που ξεκίνησε στο διαδίκτυο και έπληττε ευθέως τη θέση και τον ρόλο του στο κίνημα. Επιστρατεύτηκε ένας αριθμός –μεσαιάς επιρροής- «θεωρητικών» του τζιχαντικού κινήματος, που επέκριναν τις εντολές του al-Zawahiri, προωθώντας τη μεταβίβαση του όρκου πίστης (bay‘a) -από τον ηγέτη της al-Nusra, al-Jawlani, και εμμέσως τον al-Zawahiri- στον al-Baghdadi (Bunzel, 2013α; Bunzel, 2013β; Tamimi, 2013). Παρά το γεγονός ότι οι αυθεντίες της τζιχαντικής θεώρησης, Abu Muhammad al-Maqdisi και Abu Qatada al-Filistini, τάχθηκαν κατά των πρωτοβουλιών του al-Baghdadi, δεν αποφεύχθηκε η αναστάτωση κατά μήκος του κινήματος.

Ενώ οι επιπτώσεις της αποκέντρωσης στα πλαίσια της εικονικής βάσης στη διοίκηση και τον έλεγχο ήταν κάτι που μάλλον δεν περίμενε η τουλάχιστον δε συζητούσε ανοιχτά η αλ-Κάιντα, τέτοια ζητήματα είχαν τεθεί από νωρίς όσον αφορά άλλες ανάγκες του κινήματος, μεταξύ αυτών και η εκπαίδευση των μελών του. Ο Abu Mus‘ab al-Suri αναγνωρίζοντας την ανάγκη για νέες μορφές εκπαίδευσης ως αποτέλεσμα του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας» και της αμερικανικής επέμβασης στο Αφγανιστάν κάλεσε τους Μουσουλμάνους αντί να καταφεύγουν σε στρατόπεδα εκπαίδευσης σε άλλες χώρες «να μεταφέρουν την εκπαίδευση σε κάθε σπίτι, κάθε γειτονιά και κάθε χωριό των μουσουλμανικών χωρών» (Lia, 2007: 477). Πάνω σε αυτή την πρόταση βασίστηκε το ηλεκτρονικό περιοδικό «al-Battar Camp»: «για να συμμετάσχετε στα μεγάλα στρατόπεδα εκπαίδευσης δε χρειάζεται να ταξιδέψετε σε άλλα μέρη. Μόνοι, στο σπίτι σας ή με μια ομάδα αδελφών, και εσείς μπορείτε να ξεκινήσετε το πρόγραμμα εκπαίδευσης. Όλοι σας μπορείτε να συμμετάσχετε στο στρατόπεδο al-Battar» (Stenersen, 2008: 224). Την ίδια αυτή ιδέα προωθούν εμμέσως και αρκετές τζιχαντικές ιστοσελίδες και φόρουμ που χρησιμοποιούν ονόματα γνωστών βάσεων της αλ-Κάιντα (Rogan, 2006: 26).

Η λογική της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης προωθείται ιδιαίτερα από το περιοδικό «Inspire» της AQAP. Κάθε τεύχος του περιοδικού περιλαμβάνει μία ενότητα με τον τίτλο «Open Source Jihad» στην οποία παρουσιάζονται χαμηλών απαιτήσεων ιδέες για επιθέσεις που

⁴² Για την εξέλιξη αυτής της πρωτοφανούς πρόκλησης στην ηγεσία του κινήματος και την αδυναμία του al-Zawahiri να επιβάλει τις αποφάσεις της ηγεσίας βλ. την αλληλουχία των εκατέρωθεν μηνυμάτων που αναρτήθηκαν στο διαδίκτυο (al-Baghdadi, 2013; al-Jawlani, 2013) και “Qaeda chief annuls Syrian-Iraqi jihad merger”, *al-Jazeera*, (9/6/2013) <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/06/2013699425657882.html> ; “Iraqi al-Qaeda chief rejects Zawahiri orders”, *al-Jazeera* (15/6/2013) <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/06/2013615172217827810.html> ; “Al-Qaeda’s Zawahiri disbands main faction operating in Syria”, *al-Arabiya* (9/11/2013) <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2013/11/09/Al-Qaeda-leader-disbands-main-faction-operating-in-Syria.html>

εκτείνονται από πυρκαγιές σε δάση και πρόκληση οδικών ατυχημάτων μέχρι δολοφονικές θεριστικές μηχανές και αυτοσχέδιες βόμβες.⁴³ Μέσω αυτής της ενότητας, όπως ρητά αναφέρεται στην περιγραφή της σε κάθε τεύχος, αποσκοπούν στο να αποτρέψουν τους στρατολογημένους Μουσουλμάνους της Δύσης να ταξιδέψουν στη Μέση Ανατολή αλλά αντίθετα να τους παρέχουν τα απαραίτητα εφόδια για να πραγματοποιήσουν αυτόνομα επιθέσεις στη Δύση.⁴⁴

Εντούτοις, παρόλο που αυτού του είδους η εξ αποστάσεως εκπαίδευση έχει συμβάλει στη δράση ορισμένων «μοναχικών λύκων», όπως έδειξε ο Peter Nesser (2008) στη μελέτη του για τις τζιχαντικές οργανώσεις που εμφανίστηκαν στην Ευρώπη, η δεύτερη γενιά, που δραστηριοποιήθηκε μετά το 2003 (και ως εκ τούτου είχε μικρότερους επιχειρησιακούς δεσμούς με την αλ-Κάιντα και δεν είχε πρόσβαση σε βάσεις εκπαίδευσης), αν και χρησιμοποιεί το διαδίκτυο σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό τι η πρώτη γενιά, έχει προσπαθήσει να ταξιδέψει σε περιοχές του Πακιστάν για να λάβει κανονική εκπαίδευση. Έχουν μεν καταγραφεί προσπάθειες η εκπαίδευση να λάβει χώρα σε τοποθεσίες στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά αυτές ήταν χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία.⁴⁵ Ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις, όμως, οι πιο αποφασισμένοι επέλεξαν να ρισκάρουν ένα ταξίδι στο Πακιστάν ή σε κάποια άλλη περιοχή για να ολοκληρώσουν την εκπαίδευσή τους. Από τις περιπτώσεις που εξέτασε ο Nesser η μόνη ομάδα που φαίνεται να στηρίχτηκε αποκλειστικά στο διαδίκτυο για να λάβει τις απαραίτητες γνώσεις και εκπαίδευση για να πραγματοποιήσει επίθεση ήταν δύο άτομα λιβανικής καταγωγής

⁴³ Στο πρώτο τεύχος του περιοδικού (σφ. 34-40) περιγράφεται αναλυτικά με εικόνες και λεπτομερείς οδηγίες η κατασκευή ωρολογιακής βόμβας (τοποθετημένη σε χύτρα ταχύτητας) ανάλογη με αυτές που χρησιμοποιήθηκαν από τους αδερφούς Τσαρνάεφ τον Απρίλιο του 2013 στη Βοστώνη.

⁴⁴ Βλ. Για παράδειγμα "Open Source Jihad", *Inspire* no. 1, Άνοιξη 2010: 32-3

⁴⁵ Πριν την 11^η Σεπτεμβρίου στην Μεγάλη Βρετανία η ομάδα «Υποστηρικτές της Σαρία» υπό την ηγεσία του Αιγύπτιου Abu Hamza al-Masri οργάνωνε σεμινάρια εκπαίδευσης στην Ουαλία και άλλες περιοχές της Μεγάλης Βρετανίας. Τα σεμινάρια αυτά περιλάμβαναν τη βελτίωση της φυσικής κατάστασης, γενικές τεχνικές επιβίωσης αλλά και εκπαίδευση με όπλα. Οι εκπαιδευτές μάλιστα φημολογείται ότι ήταν πρώην στρατιώτες των ειδικών δυνάμεων της Μεγάλης Βρετανίας. Ο Abu Hamza φέρεται επίσης να έστειλε ανθρώπους στο Ορεγκον των ΗΠΑ για να εξετάσουν το ενδεχόμενο να δημιουργηθεί μια βάση εκεί. Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, αν και έχουν γίνει αναφορές για αντίστοιχες περιπτώσεις (π.χ στη Γαλλία και τη Γερμανία) η επαγρύπνηση των αρχών έχει περιορίσει το περιθώριο για τέτοιες δραστηριότητες. (Nesser, 2008: 242-3) Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση της ιστοσελίδας «Sakina Security Services», της οποίας ο διαχειριστής φέρεται να είχε σχέσεις με τον Abu Hamza και τον Omar Bakri Muhammad (ηγέτη της ισλαμικής οργάνωσης al-Muhajirun). Στην ιστοσελίδα διαφημιζόταν η «Απόλυτη Τζιχαντική Πρόκληση» ως ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης για τους μελλοντικούς πολεμιστές της τζιχάντ. Οι μετέπειτα έρευνες έδειξαν ότι το μόνο άτομο που συμμετείχε σε αυτό το σεμινάριο ήταν ένας υπάλληλος ασφαλείας σε ένα σουπερμάρκετ στο Λονδίνο. (Bunt, 2003: 82-3)

που το Ιούλιο του 2006 προσπάθησαν να τοποθετήσουν βόμβα σε τρένο στη Γερμανία.⁴⁶ Η επιχείρηση, όμως, απέτυχε καθώς ο εκρηκτικός μηχανισμός δεν εξεράγη.

Το διαδίκτυο δε φαίνεται να αποτελεί ικανή συνθήκη για την ολοκληρωμένη εκπαίδευση των μελών μιας οργάνωσης πολιτικής βίας διότι η εκπαίδευση στοχεύει στην εξάσκηση και βελτίωση τριών ειδών ικανοτήτων: την τεχνική κατάρτιση, τη φυσική κατάσταση και τις ψυχολογικές ικανότητες και δυνάμεις (Nesser, 2008: 251υ9). Η βελτίωση της φυσικής κατάστασης όπως είναι φυσικό δε μπορεί να γίνει στο εικονικό περιβάλλον του διαδικτύου. Ωστόσο, μπορεί να γίνει οπουδήποτε χωρίς να προσελκύει το ενδιαφέρον των δυνάμεων ασφαλείας και έτσι δεν παρουσιάζει κανένα πρόβλημα για τα μέλη μιας οργάνωσης.

Η τεχνική κατάρτιση, όμως, που περιλαμβάνει από τακτικές ανταρτοπόλεμου μέχρι και την κατασκευή εκρηκτικών έχει θέση στο διαδίκτυο. Το διαδίκτυο περιλαμβάνει πλήθος υλικού που θα μπορούσε να συμβάλει σε μια άρτια τεχνική κατάρτιση προερχόμενο από διάφορες πηγές. Πρώτον, στο διαδίκτυο είναι διαθέσιμα αρκετά βιβλία και άρθρα που ασχολούνται με τις στρατηγικές σπουδές γενικότερα και με τη θεωρία του ανταρτοπόλεμου ειδικότερα. Δεύτερον, τα στρατιωτικά επιτελεία πολλών κρατών διαθέτουν στις ιστοσελίδες τους πλήρη εγχειρίδια αντιμετώπισης ακόμα και όσα είναι σήμερα σε ισχύ. Τρίτον, κυκλοφορούν πλήθος αυτοσχέδιων εγχειριδίων που πραγματεύονται μια σειρά θεμάτων από το σαμποτάζ μέχρι την κατασκευή συμβατικών και βρώμικων βομβών ακόμα και βακτηριδίων για χρήση σε χημικό πόλεμο.⁴⁷ Ορισμένες τζιχαντικές οργανώσεις έχουν μάλιστα επιμεληθεί την έκδοση διαδικτυακών περιοδικών με θέμα την εκπαίδευση των μελλοντικών τζιχαντι.⁴⁸ Τέλος,

⁴⁶ Θα μπορούσε να προστεθεί και η περίπτωση της επίθεσης στην Ισπανία τον Μάρτιο του 2004 αλλά ο Nesser είναι επιφυλακτικός καθώς αν και δεν υπάρχουν αποδείξεις ότι τα μέλη του πυρήνα ταξίδεψαν για εκπαίδευση σε κάποια βάση, ωστόσο λόγω των διασυνδέσεων που είχαν με δίκτυα της Βόρειας Αφρικής είναι πολύ πιθανόν να έλαβαν κάποιου είδους εκπαίδευση από επαγγελματίες είτε μέσα στην Ισπανία ή κάπου αλλού. Σε κάθε περίπτωση πάντως ο πυρήνας αυτός είναι γνωστό ότι εκπαιδεύτηκε σε αυτοσχέδια στρατόπεδα σε περιοχή της Ισπανίας και ως εκ τούτου δεν αρκέστηκε μονάχα στο διαδίκτυο. (Nesser, 2008: 243-5)

⁴⁷ Παραδείγματα εγχειριδίων που δεν έχουν γραφτεί από τζιχαντικές οργανώσεις είναι ο «Τσελεμεντές του Αναρχικού», το «Εγχειρίδιο του Σαμποτάζ», το «Βακτηριολογικός Πόλεμος: Μια Μεγάλη Απειλή για τη Βόρεια Αμερική» (επικεντρώνεται κυρίως σε μέτρα αντιμετώπισης στην περίπτωση μιας τέτοιας επίθεσης αλλά επίσης αναφέρεται και σε πιθανά βακτηρίδια που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και οι συνέπειές τους). (Stern, 2000: 51) Υπάρχουν βέβαια και πολλά εγχειρίδια που έχουν γραφτεί από τους ισλαμιστές (είτε από πρώην μαχητές ή από συμπαθούντες που έχουν διεξάγει έρευνα στο υπάρχον υλικό στο διαδίκτυο). Ένα παράδειγμα είναι το «Εγχειρίδιο Δηλητηριών των Μουτζαχεντίν» ή το «Πυρηνική Βόμβα της Τζιχάντ». Πολλές φορές τα επιμέρους εγχειρίδια συγκεντρώνονται σε «εγκυκλοπαιδείες» όπως π.χ. η «Εγκυκλοπαιδεία για την Προετοιμασία» που μέσα σε 10.000 σελίδες περιέχει περίπου 300 εγχειρίδια, η «Εγκυκλοπαιδεία της Τζιχάντ» (η παλιότερη και η πιο γνωστή και η οποία βασίζεται σε εγχειρίδια εκπαίδευσης που χρησιμοποιούνταν στο Αφγανιστάν), η «Μεγάλη Εγκυκλοπαιδεία των Όπλων», η «Εγκυκλοπαιδεία της Ασφάλειας». (Conway, 2008: 20; Stenersen, 2008: 217-9)

⁴⁸ Παραδείγματα τέτοιων περιοδικών ήταν το «Στρατόπεδο al-Battar» (mu'askar al-battar) (Ιανουάριος-Οκτώβριος 2004) για την έκδοση του οποίου υπεύθυνη ήταν η «αλ-Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο» και το «Series for Preparation to Jihad», που είχε περισσότερο τη μορφή διαδικτυακών μαθημάτων (19 στο σύνολο), τα οποία παρείχε στους ενδιαφερόμενους στις αρχές

υπάρχουν αρκετά βίντεο «εκπαιδευτικής φύσης» όπου οι χρήστες μπορούν να παρακολουθήσουν βήμα προς βήμα τη συναρμολόγηση ενός AK-47 ή την κατασκευή αυτοσχέδιου εκρηκτικού μηχανισμού (IED).⁴⁹

Ωστόσο, η πλειοψηφία αυτού του υλικού είναι αρκετές φορές ανακριβές -κυρίως στην περίπτωση της κατασκευής χημικών, βιολογικών και πυρηνικών όπλων- (Conway, 2008: 22). Από τις τρεις κατηγορίες, το διαδίκτυο μπορεί να αποδειχθεί πιο χρήσιμο και ακριβές για τους σκοπούς της δημιουργίας και διάδοσης ιών και βακτηρίων (βιολογικά όπλα) καθώς λόγω της ιατρικής τους διάστασης/χρήσης μπορούν να βρεθούν στο διαδίκτυο τα αποκωδικοποιημένα γονιδιώματα για παράδειγμα του ιού της γρίπης των πτηνών του 1918, του ιού της πολιομυελίτιδας και της ευλογιάς.⁵⁰ Επίσης, είναι απαρχαιωμένο καθώς δεν ενημερώνεται με τις νέες τακτικές και τεχνικές γνώσεις που έχουν αναπτυχθεί στο πεδίο των μαχών (Stenersen, 2008: 217). Επίσης το υλικό αυτό είναι «στεγνή γνώση», με την έννοια ότι λείπει το διαδραστικό στοιχείο μεταξύ του εκπαιδευτή και του εκπαιδευόμενου που απαιτείται σε κάθε είδους εκπαίδευσης. Όπως σημειώνει η Anne Stenersen στο τζιχαντικό διαδίκτυο το στοιχείο της «τάξης» δεν είναι αρκετά αναπτυγμένο.⁵¹ Πολλές φορές η εκτέλεση των οδηγιών που παρέχονται σε αυτά τα εγχειρίδια χωρίς την επίβλεψη κάποιου ειδικού μπορεί να αποβεί μοιραία.⁵²

Τέλος, όσον αφορά την εξάσκηση των ψυχολογικών ικανοτήτων, με άλλα λόγια την εξοικείωση με τον κίνδυνο και την ικανότητα κάποιου να σκοτώσει, η εκπαίδευση στο

του 2003 το «Global Islamic Media» (προκάτοχος του «Global Islamic Media Front»). Κάποια από αυτά τα «μαθήματα» βρέθηκαν στους υπολογιστές στο πυρήνα της Μαδρίτης (Stenersen, 2008: 222)

⁴⁹ Το «Global Islamic Media Front» έχει κυκλοφορήσει ένα βίντεο που δείχνει τη συναρμολόγηση ενός AK-47, το οποίο, ωστόσο, δεν είναι καλής ποιότητας και ένα μεγάλο τμήμα του προέρχεται από ένα βίντεο του αμερικανικού στρατού στο οποίο έχουν μπει υπότιτλοι στα αραβικά. Τα καλύτερα βίντεο αυτού του είδους δεν έχουν φτιαχτεί από τζιχαντικές οργανώσεις αλλά από τη Χεζμπολά, η οποία έχει ανεβάσει στο διαδίκτυο κάποια βίντεο που δείχνουν την κατασκευή και τη δοκιμή μιας ζώνης εκρηκτικών και διάφορων ειδών βομβών. Αργότερα κάποιοι αναπροσάρμοσαν αυτά τα βίντεο, σβήνοντας τα ίχνη της Χεζμπολά, και τα διέθεσαν σε τζιχαντικές ιστοσελίδες. Το 2007 έκαναν την εμφάνισή τους επίσης μια σειρά βίντεο με το όνομα «Μαθήματα για το πώς να καταστρέψεις τον σταυρό» (25 στο σύνολο), τα οποία εξηγούσαν την κατασκευή εκρηκτικών και πυροκροτητών. (Stenersen, 2008: 220-1). Επίσης, το 2006 εμφανίστηκαν στο διαδίκτυο «εκπαιδευτικά βίντεο» που προχωρούσαν πέρα από την εκπαίδευση στη χρήση των όπλων ή την κατασκευή και έδειχναν τακτικές επιχειρήσεις όπως έφοδοι σε σπίτια, ανατινάξεις γεφυρών, συντονισμένες επιθέσεις σε στόχους και την απαγωγή ομήρων. (Shultz, 2008: 104)

⁵⁰ Βλ. για παράδειγμα (Randerson, 2006) και "Life from Scratch", 2004. *The New Atlantis* (5): 101-103

⁵¹ Σε διάφορα φόρουμ έχουν καταγραφεί κάποιες «εικονικές τάξεις» στις οποίες «εικονικοί εκπαιδευτές» επικοινωνούν με τους ενδιαφερόμενους για να λύσουν τις απορίες τους αλλά αυτοί συνήθως για λόγους ασφαλείας είναι απλοί εθελοντές που δεν έχουν μεγάλη ή και καθόλου πρακτική πείρα. (Stenersen, 2008: 230)

⁵² Την ανάγκη ύπαρξης εξειδικευμένων εκπαιδευτών ιδιαίτερα στην κατασκευή βομβών έχει τονίσει και ο Mus'ab al-Suri.

διαδίκτυο δε διαφέρει με τα παιχνίδια στρατηγικής και πολέμου.⁵³ Ωστόσο, αντίθετα με την πεποίθηση ότι δημιουργείται «*μια σύγχυση μεταξύ του πραγματικού και του εικονικού κόσμου, [καθώς] παράγεται μια τεχνητή υψηλή εξοικείωση με το πεδίο μάχης, ... ηθική αποστασιοποίηση [και] κατάρρευση των όποιων ανατολών για τη χρήση βίας*» (Ranstorp, 2007: 46), το διαδίκτυο δεν επιτρέπει την αναστολή των φυσικών ανθρώπινων φραγμών απέναντι στη χρήση βίας. Με άλλα λόγια είναι «*ένα πράγμα το να μιλάς στο διαδίκτυο για το να σκοτώνεις απίστευτους και είναι κάτι τελείως διαφορετικό το να κόβεις τον λαιμό τους*» (Hegghammer, 2009).⁵⁴ Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το διαδίκτυο αποτελεί μια «εικονική βιβλιοθήκη» για την απόκτηση βασικών γνώσεων και όχι ένα «ανοιχτό πανεπιστήμιο τζιχαντικών σπουδών»⁵⁵ και σε κάθε περίπτωση δε μπορεί να αντικαταστήσει μια εδαφική βάση εκπαίδευσης ή να υποκαταστήσει τον ρόλο των εκπαιδευτών.

Αντίθετα με την περιορισμένη χρησιμότητα του διαδικτύου για εκπαιδευτικούς σκοπούς, ο σχεδιασμός επιχειρήσεων φαίνεται περισσότερο εφικτός. Όταν πλέον ο στόχος έχει καθοριστεί, έχουν ολοκληρωθεί οι «αναγνωριστικές» προετοιμασίες και απομένουν οι τελευταίες διευθετήσεις για την εκτέλεση του σχεδίου επίθεσης, το στοιχείο της επιχειρησιακή επικοινωνία παίζει πρωτεύοντα ρόλο. Σε αυτόν τον τομέα το διαδίκτυο αποτελεί μια βελτίωση και διεύρυνση των δυνατοτήτων που παρείχε το τηλέφωνο. Καθώς οι μηχανισμοί παρακολούθησης που διέθεταν οι δυνάμεις αντιεξέγερσης κατέστησαν τη συμβατική τηλεφωνία μη ασφαλή, η χρήση κινητών και αργότερα δορυφορικών τηλεφώνων (ιδιαίτερα χρήσιμα σε περιπτώσεις που η επικοινωνία περνούσε από διαύλους όπου το τηλεφωνικό δίκτυο δεν ήταν ανεπτυγμένο, όπως στο Αφγανιστάν) έλυσε παροδικά το πρόβλημα ασφάλειας. Από τη στιγμή, όμως, που και η χρήση των τελευταίων έγινε επισφαλής,⁵⁶ η επικοινωνία μέσω του διαδικτύου ήταν το αναμενόμενο επόμενο βήμα.

⁵³ Το ενδεχόμενο χρήσης τέτοιων παιχνιδιών έχει απασχολήσει την αντιεξέγερση (Stenersen, 2008: 233υ53). Η εξομοίωση μαχών και γενικότερα η εκπαίδευση σε «εικονικό περιβάλλον» έχει χρησιμοποιηθεί και για την εκπαίδευση στρατιωτών. Ωστόσο, αν εξαιρέσουμε την περίπτωση των πιλότων των οποίων το περιβάλλον της πραγματικής μάχης δε διαφέρει με αυτό της εκπαίδευσης, για τους υπόλοιπους μάχιμους, που έρχονται σε άμεση επαφή με τον εχθρό και δεν περιορίζονται στο εξ αποστάσεως «πάτημα κουμπιών», έχει λίγη χρησιμότητα.

⁵⁴ Το ζήτημα της ψυχολογικής εκπαίδευσης και ετοιμότητας έχει επισημανθεί και στην τζιχαντική λογοτεχνία. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται «*η ψυχολογική κατάσταση που απαιτείται για το τζιχάντ απέχει παρασάγγας από αυτά που βλέπουμε στα τζιχαντικά βίντεο. Με απλά λόγια, δεν είναι μόνο πυροβολισμοί και ενέδρες στον εχθρό, είναι πολύ μεγαλύτερο από αυτό*» (Hassan, 2010: 45) βλ. επίσης (Ightiyal, 2012: 37)

⁵⁵ Ο όρος έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως από τον Reuven Paz. βλ για παράδειγμα (Paz, 2007). Η πρώτη χρήση του όμως αποδίδεται στο «Global Islamic Media Front». (Shultz, 2008: 105)

⁵⁶ Είναι γνωστό ότι ο Οσάμα Μπιν Λάντεν σταμάτησε να χρησιμοποιεί το δορυφορικό του τηλέφωνο όταν θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να υποδείξει με ακρίβεια την τοποθεσία του. Επίσης, φημολογείται ότι κατά τη διάρκεια της αμερικανικής

Κατά την προετοιμασία των επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου ένας μεγάλος αριθμός μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στάλθηκε μεταξύ των μελών του πυρήνα και των συνδέσμων τους στο εξωτερικό. Παρά τη φημολογία για χρήση εξειδικευμένης κρυπτογράφησης, στα περισσότερα μηνύματα δε χρησιμοποιήθηκε κανενός είδους λογισμικού κρυπτογράφησης⁵⁷ αλλά απλές λέξεις-κώδικες⁵⁸. Η χρήση λογισμικών κρυπτογράφησης άρχισε να γίνεται πιο διαδεδομένη τα επόμενα χρόνια και το περιοδικό Inspire για παράδειγμα έδινε οδηγίες στους αναγνώστες του πώς να κρυπτογραφούν τα μηνυμάτα προς τους αρχισυντάκτες του περιοδικού με τη βοήθεια του «τζιχαντικού» προγράμματος «Asrar al-Mujahideen».⁵⁹ Ωστόσο, αφενός λόγω της υποψίας (διαδεδομένης στη διαδικτυακή κοινότητα) ότι η αμερικανική κυβέρνηση έχει αναγκάσει τις εταιρίες που δημιουργούν τους κρυπτογραφικούς αλγόριθμους και στους οποίους βασίζονται όλα τα προγράμματα κρυπτογράφησης να εισάγουν κερκόπορτες (backdoor) που θα τους επιτρέπουν αν χρειαστεί να αποκωδικοποιήσουν οποιαδήποτε μήνυμα. Αφετέρου, λόγω της προσοχής από τις αρχές που μπορεί να προσελκύσει από μόνη της η αποστολή κρυπτογραφημένων μηνυμάτων. Είναι πολύ πιθανό ότι για λόγους ασφαλείας δε συζητούνται διαδικτυακά οι πιθανοί στόχοι και οι λεπτομέρειες επιθέσεων. Αντίθετα, φαίνεται ότι σε αυτές τις περιπτώσεις η επικοινωνία «απο-τεχνολογιοποιείται» και οι τζιχαντικές οργανώσεις καταφεύγουν σε πιο παραδοσιακές μεθόδους επικοινωνίας, όπως η μεταβίβαση μηνυμάτων κατ' ιδίαν μέσω αγγελιοφόρων.

Την στιγμή που η επικοινωνία στα πλαίσια των επιχειρήσεων -κατά τα φαινόμενα- απομακρύνεται από την τεχνολογική πρόοδο, η τεχνολογία φαίνεται να ανοίγει νέους, προς το

επέμβασης στο Αφγανιστάν μοιράστηκαν στους μαχητές οδηγίες για την ασφαλή επικοινωνία. Σύμφωνα με αυτές, οι μαχητές καλούνταν να προμηθεύονται κινητά τηλέφωνα με ψεύτικα στοιχεία, να μην χρησιμοποιούν για τις ανάγκες της εξέγερσης τα ίδια τηλέφωνα με αυτά που επικοινωνούν με συγγενείς και φίλους, όπως και να καθορίζουν ποιες ώρες μπορούν να τους τηλεφωνήσουν οι φίλοι και οι συγγενείς τους και να έχουν ανοικτό το τηλέφωνο μόνο τότε. (Ranstorp, 2007: 51)

⁵⁷ Η χρήση στεγανογραφίας (δηλαδή η ενσωμάτωση μηνυμάτων μέσα σε αρχεία εικόνας ή ήχου που δεν είναι ορατά στο γυμνό μάτι και χρειάζεται ειδικό λογισμικό για να αποκαλυφθούν) έχει αναφερθεί συχνά ως διαδεδομένη μέθοδος. Φημολογείται μάλιστα ότι οι τζιχαντικοί πυρήνες τοποθετούσαν αυτά τα μηνύματα σε πορνογραφικές ιστοσελίδες ή ακόμα και στο eBay. Ωστόσο, οι έρευνες των αρχών δεν έφεραν στο φως τέτοιες περιπτώσεις. Μια άλλη μέθοδος που έχει αναφερθεί είναι η «dead drop». Σύμφωνα με αυτή τη μέθοδο κάποιος δημιουργεί ένα λογαριασμό ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, γράφει ένα μήνυμα και το αποθηκεύει σε μορφή «προχείριου». Στη συνέχεια ο συνεργός του μπαίνει στο λογαριασμό αυτό και διαβάζει το μήνυμα. Δεδομένου ότι το μήνυμα δεν έχει σταλεί καθιστά την ανίχνευσή του αδύνατη εκτός βέβαια εάν οι δυνάμεις αντιεξέγερσης έχουν πρόσβαση στον λογαριασμό, δυνατότητα που, όπως φάνηκε από τις αποκαλύψεις για τις παρακολουθήσεις της NSA, τους την παρέχουν οι περισσότεροι μεγάλοι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

⁵⁸ Για παράδειγμα το τελευταίο μήνυμα του Mohammed Atta έλεγε: «*Το εξάμηνο θα ξεκινήσει σε τρεις εβδομάδες. Έχουμε 19 επιβεβαιώσεις για σπουδές στο τμήμα νομικών σπουδών, το τμήμα αστικού σχεδιασμού, το τμήμα καλών τεχνών και στο τμήμα μηχανολογίας*» (πιθανόν τα διάφορα τμήματα αναφέρονται σε συγκεκριμένα κτίρια στόχους). (Weimann, 2004a: 10) Άλλη απλή μέθοδος κωδικοποίησης που έχει χρησιμοποιηθεί σε άλλες περιπτώσεις είναι η αντικατάσταση γραμμάτων με αριθμούς. Ένα διαφορετικό πιο εφευρετικό τρόπο χρησιμοποιήσε ο Andrew Rove ο οποίος στα μηνυμάτα του χρησιμοποιούσε τις ονομασίες μοντέλων κινητών τηλεφώνων. (Ranstorp, 2007: 50)

⁵⁹ «How to use Asrar al-Mujahideen: Sending & Receiving Encrypted Messages». 2010. *Inspire* (no. 1): 41-4

παρόν σχετικά ανεξερεύνητους, δρόμους στη διενέργεια των επιθέσεων. Από τη μία πλευρά είναι το ζήτημα του οπλισμού. Μέχρι πρόσφατα, οι μελέτες για τη χρήση του διαδικτύου για σκοπούς πολιτικής βίας εξέταζαν το ζήτημα στα πλαίσια των γνώσεων που μπορούσαν να αποκομίσουν οι ενδιαφερόμενοι για την κατασκευή εκρηκτικών με ευρέως διαθέσιμα στο εμπόριο υλικά ή τη δυνατότητα προμήθειας οπλισμού στο «βαθύ δίκτυο» (deep web) από ιστότοπους όπως το «Silk Road». Ωστόσο, η διάδοση και η ταχεία βελτίωση της «τριδιάστατης εκτύπωσης» (3D printing), δημιούργησε εξολοκλήρου νέα δεδομένα όταν το 2012 η νεοσύστατη μη-κερδοσκοπική εταιρεία Defense Distributed ανακοίνωσε ότι βρισκόταν στο στάδιο δημιουργίας σχεδίων για όπλα που στη συνέχεια θα διαμοιράζονταν ελεύθερα στο διαδίκτυο και οποιοσδήποτε διαθέτει τρισδιάστατο εκτυπωτή θα μπορεί να τα «τυπώνει» από το σπίτι του.⁶⁰ Δεδομένου ότι θα είναι πρακτικά αδύνατο να ελεγχθεί η διάδοση μέσω του διαδικτύου αντίστοιχων «σχεδίων», όταν το εγχείρημα ευοδωθεί οι οργανώσεις πολιτικής βίας μία σχετικά ανέξοδη και ασφαλής (από την αντιεξέγερση) πηγή οπλισμού.

Εντούτοις, όσο «επαναστατική» και να είναι η δυνατότητα ελεύθερης εκτύπωσης όπλων, ενδεχομένως να είναι περιττή καθώς το διαδίκτυο προσφέρει τη δυνατότητα πραγματοποίησης «εικονικών» επιθέσεων στα πλαίσια της κυβερνο-τρομοκρατίας. Ο όρος κυβερνο-τρομοκρατία⁶¹ έχει χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει ποικίλες χρήσεις του διαδικτύου για τους σκοπούς της πολιτικής βίας (συμπεριλαμβανομένου όλων των παραπάνω). Η ευρεία αυτή χρήση του όρου στηρίζεται στον στρατιωτικό όρο «επιχειρήσεις πληροφορικού πολέμου» που αναφέρεται στις *«ενέργειες ατόμων και -ή- ομάδων με συγκεκριμένους πολιτικούς και στρατηγικούς σκοπούς, που στοχοποιούν την ακεραιότητα, διαθεσιμότητα και την εμπιστευτικότητα των δεδομένων που συλλέγονται, αποθηκεύονται και μεταφέρονται μέσα σε πληροφορικά συστήματα συνδεδεμένα στο διαδίκτυο»* (Valeri & Knights, 2000: 17).⁶² Ωστόσο, μια τόσο ευρεία απόδοση του όρου «κυβερνο-τρομοκρατία»⁶³ παραβλέπει το στοιχείο της βίας

⁶⁰ Το πρωτότυπο ήταν μόλις κατά ένα μέρος προϊόν τρισδιάστατης εκτύπωσης και μπορούσε να αντέξει μερικές μόνο βολές αλλά έκτοτε έχει υποστεί σημαντικές βελτιώσεις και είναι ασφαλές να θεωρήσουμε ότι σε ένα εύλογο διάστημα θα είναι σε θέση να παρουσιάσουν ένα πλήρως λειτουργικό όπλο. Για περισσότερα σχετικά για το ζήτημα όπως και για βίντεο με επιδείξεις χρήσης του τρισδιάστατου όπλου βλ. την ιστοσελίδα της Defense Distributed <http://defdist.org/>

⁶¹ Η επινόηση του όρου χρονολογείται στη δεκαετία του 1980 και αποδίδεται στον Barry Collin, ερευνητή στο Ινστιτούτο Ασφάλειας και Στρατιωτικών Πληροφοριών στην Καλιφόρνια (Weimann, 2004β: 20)

⁶² Ενίοτε χρησιμοποιείται και ο όρος «Επιχειρήσεις Δικτύων Υπολογιστών» (Computer Network Operations). Θα ήταν όμως ορθότερο να θεωρήσουμε ότι είναι πιο στενός και αναφέρεται κυρίως στις επιθέσεις σε υποδομές του δικτύου (Critical National Infrastructure -CNI) παρά στις πληροφορίες που περνάνε μέσα από αυτό.

⁶³ Για παράδειγμα σύμφωνα με έναν ορισμό η κυβερνο-τρομοκρατία αναφέρεται στην «σκόπιμη κατάχρηση ενός ψηφιακού συστήματος ή δικτύου πληροφοριών με σκοπούς που υποστηρίζουν ή διευκολύνουν μια τρομοκρατική επιχείρηση ή ενέργεια». (Devost, Houghton & Pollard, 1997: 75) Αντίστοιχα σύμφωνα με τον Johan Ingles le Nobel «η κυβερνο-τρομοκρατία δεν

που είναι απαραίτητο για να χαρακτηριστεί μια πράξη τρομοκρατία. Αντίστοιχα, θα ήταν λάθος να συμπεριληφθεί το «hacking» στην κυβερνο-τρομοκρατία δεδομένου ότι αφενός λείπει το στοιχείο της βίας και αφετέρου σε πολλές περιπτώσεις λείπει και το στοιχείο του πολιτικού κινήτρου. Για αυτό το λόγο είναι ορθότερο να οριστεί ως εξής:

«Η κυβερνο-τρομοκρατία είναι η σύγκλιση μεταξύ του κυβερνοχώρου και της τρομοκρατίας. Αναφέρεται στις παράνομες επιθέσεις ή απειλές για επιθέσεις εναντίον υπολογιστών, δικτύων και των πληροφοριών που βρίσκονται αποθηκευμένα σε αυτά όταν αυτό γίνεται για να εκφοβίσει ή να εξαναγκάσει μια κυβέρνηση και τους πολίτες της στα πλαίσια της προώθησης πολιτικών ή κοινωνικών στόχων. Μια επίθεση για να χαρακτηριστεί κυβερνο-τρομοκρατία πρέπει επίσης να καταλήγει σε βία εναντίον ανθρώπων ή αγαθών ή τουλάχιστον να προκαλεί αρκετές καταστροφές ικανές να δημιουργήσουν φόβο... Επιθέσεις που προκαλούν τον θάνατο ή τον τραυματισμό... ή μεγάλη οικονομική απώλεια θα ήταν τέτοια παραδείγματα. Σοβαρές επιθέσεις εναντίον κρίσιμων υποδομών θα μπορούσαν να είναι ενέργειες κυβερνο-τρομοκρατίας ανάλογα με το αποτέλεσμά τους. Επιθέσεις που [απλώς] διαταράσσουν μη ουσιώδεις υπηρεσίες ή αυτές που είναι ενοχλήσεις [με κάποιο κόστος] δεν είναι». (Denning, 2000)

Όπως σημειώνει η Denning για να θεωρηθούν τέτοιου είδους επιθέσεις ως αποτελεσματικό και αποδοτικό όπλο αυτές πρέπει να είναι αρκετά καταστροφικές ώστε να δημιουργήσουν επίπεδα φόβου ανάλογα με αυτά που προκαλούνται από φυσικές τρομοκρατικές ενέργειες (Denning, 2002). Έτσι παρόλο που, ήδη από το 1991, η «Εθνική Επιτροπή Έρευνας» των ΗΠΑ σε έκθεσή της προειδοποιούσε ότι «οι τρομοκράτες του αύριο θα μπορούν να προκαλέσουν μεγαλύτερη ζημιά με ένα πληκτρολόγιο παρά με μια βόμβα»⁶⁴, έως σήμερα δεν έχει σημειωθεί καμία επίθεση αυτού του μεγέθους. Ο λόγος είναι από την άποψη κόστους/οφέλους η πολυπλοκότητα και οι δικλείδες ασφαλείας που υπάρχουν στα πληροφορικά συστήματα πιθανών στόχων καθιστούν τέτοιες επιθέσεις ασύμφορες για τις οργανώσεις πολιτικής βίας πόσο μάλλον εφόσον μια συμβατική επίθεση θα προκαλούσε τις ίδιες απώλειες με σημαντικά χαμηλότερο κόστος (Giacomello, 2004; Robb, 2012). Ακόμα και αν στο μέλλον λάμβανε χώρα μια κυβερνο-επίθεση που θα είχε στόχο τις υποδομές για

αναφέρεται μόνο στην καταστροφή συστημάτων αλλά και στη συλλογή πληροφοριών... την αντικατασκοπία πληροφοριών και την παραπληροφόρηση». (Ingles-le Nobel, 1999)

⁶⁴ National Research Council. 1991. *Computers at Risk: Safe Computing in the Information Age*. Washington, DC: The National Academies Press.

παράδειγμα των δικτύων παροχής νερού και ηλεκτρισμού θα ήταν υπερβολή να θεωρήσουμε ότι θα επικρατούσε γενικευμένος πανικός (Ingles-le Nobel, 1999). Ωστόσο, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι αν και προς το παρόν δεν έχουν σημειωθεί τέτοιες κυβερνο-επιθέσεις, η συζήτηση περί κυβερνο-τρομοκρατίας, σε κάποιο βαθμό έχει επιφέρει τον στόχο της τρομοκρατίας, δηλαδή τον φόβο για το ενδεχόμενο και τις επιπτώσεις μιας επίθεσης.

5.3.4 Διπλωματική διάσταση

Όπως αναφέρθηκε ήδη στο κεφάλαιο για την «αλ-Κάιντα στην Αραβική Χερσόνησο», οι τζιχαντικές ομάδες είναι αντι-συστημικές δυνάμεις και ως εκ τούτου δεν επιζητούν διπλωματική αναγνώριση και αντίστοιχα δεν είναι ευπρόσδεκτες στους διπλωματικούς κύκλους. Ανεξάρτητα όμως από την απροθυμία τους να ενταχθούν στο διεθνές σύστημα - τουλάχιστον με τη σύγχρονη δομή του-, ο στόχος του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος παραμένει η κατάργηση της πλασματικής διαίρεσης του «μουσουλμανικού έθνους» (ούμα) σε έθνη-κράτη και η δημιουργία ενός ενιαίου χαλιφάτου στα εδάφη όπου κατοικεί η ούμα, που θα διοικείται σύμφωνα με τη Σαρία. Κατά προέκταση η δημιουργία παράλληλων θεσμών που θα προσιδιάζουν στο μελλοντικό χαλιφάτο είναι προαπαιτούμενο για την επίτευξη των στόχων του κινήματος.

Η δημιουργία μιας παράλληλης θεσμικής δομής προϋποθέτει την ύπαρξη μιας κοινότητας που θα οριοθετεί την ταυτότητα και την αφοσίωσή της σε στενότερο ή ευρύτερο από το υπάρχον πλαίσιο αναφοράς. Για τις τζιχαντικές οργανώσεις που ενστερνίζονται μια πολιτικό-θρησκευτική κοσμοθεωρία αυτό σημαίνει την αποδέσμευση από τις υφιστάμενες πολιτικές αλλά και θρησκευτικές δομές εξουσίας. Στο διαδίκτυο παρατηρείται η δημιουργία μουσουλμανικών «κοινοτήτων πρόθεσης» (intentional communities) ή αλλιώς «κυβερνο-ισλαμικών κοινοτήτων»⁶⁵. Μερικές από αυτές είναι προϊόν των διαφόρων εθνικών διασπορών που δημιουργούνται ως αποτέλεσμα των μεταναστευτικών ροών. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο «κυβερνοχώρος μετατρέπεται στο 'χώρο' όπου οι χρήστες αποκαθιστούν ηλεκτρονικά τη σχέση

⁶⁵ Αποτελεί παράφραση του ευρύτερου όρου «cyber Islamic environments» που αναφέρεται σε «*μια σειρά πλαισίων, οπτικών και χρήσεων [του διαδικτύου] από αυτούς που αυτό-προσδιορίζονται ως Μουσουλμάνοι*» (Bunt, 2003: 5)

που υπήρχε πριν τη μετανάστευση» (Karim, 1998: 13). Ένα μεγάλο μέρος, όμως, αποτελείται από μετανάστες δεύτερης γενιάς, φοιτητές ή άτομα που έχουν ασπαστεί το Ισλάμ και για τους οποίους η ταυτότητα του «Μουσουλμάνου» είναι η κύρια και βιώνοντας την αίσθηση της μειονότητας αποζητούν «*θρησκευτική, ηθική, συναισθηματική υποστήριξη*» και καθοδήγηση (Touboul, 2005).⁶⁶ Αυτό το δεύτερο είδος κοινοτήτων αποτελούν τον κατεξοχήν στόχο και βάση του κινήματος καθώς παρουσιάζουν στοιχεία αμφισβήτησης των πολιτικό-θρησκευτικών παραδοσιακών δομών. Σε αυτήν την περίπτωση η κοινότητα στο διαδίκτυο δεν αποκαθιστά απλώς τη χαμένη κοινότητα αλλά είναι «*αντίδραση απέναντι στη θεσμοποιημένη κοινότητα*» (George, 2006: 161) και είναι στο διαδίκτυο που δημιουργούνται «*νέες έννοιες μουσουλμανικής εξουσίας και ταυτότητας [που] υπερβαίνουν τα παραδοσιακά πολιτισμικά και θρησκευτικά πλαίσια*» (Bunt, 2003: 131-2).

Ωστόσο, όπως σημειώθηκε και παραπάνω στη συζήτηση για τη διατήρηση της ιδεολογικής συνοχής και την αδυναμία άσκησης αποτελεσματικής διοίκησης και ελέγχου, το διαδίκτυο δεν ενδείκνυται για τη δημιουργία καθολικών «επίσημων» θεσμών. Αυτό προφανώς δε θα αποτελούσε πρόβλημα για μια οργάνωση-κίνημα που σε οργανωτικό επίπεδο αρκείται και μάλιστα αποσκοπεί στη δημιουργία παράλληλων υπο-κοινοτήτων που δρουν υπό μία κοινή πλατφόρμα αλλά οι θεσμοί διαμορφώνονται σε επίπεδο υπο-κοινότητας και όχι του συνόλου της κοινότητας. Μια τέτοια περίπτωση θα αποτελούσε μια αναρχική συνομοσπονδία. Αντιθέτως, για μια οργάνωση που φιλοδοξεί να δημιουργήσει κεντρικούς-ιεραρχικούς δεσμούς, όπως το τζιχαντικό κίνημα στα πλαίσια ενός χαλιφάτου, το διαδίκτυο μπορεί να αποτελέσει μόνο μια μεταβατική φάση ωστόσο, για να παραφράσουμε την έκφραση του al-Suri, μπορέσει να ξαναγίνει από nizam, tanzim (από σύστημα, οργάνωση). Συνεπώς, όταν θα χρειαστεί να τεθούν οι πρώτες βάσεις της μελλοντικής θεσμικής δομής του χαλιφάτου θα είναι απαραίτητη η μετάβαση στον φυσικό κόσμο.

⁶⁶ Για περισσότερα αναφορικά με την «μουσουλμανική ταυτότητα» στην Ευρώπη βλ. (Roy, 2004)

5.4 Συμπεράσματα

Το διαδίκτυο αναμφισβήτητα αποτελεί πολλαπλασιαστική ισχύος για τις τζιχαντικές οργανώσεις πολιτικής βίας. Από τη μία πλευρά, μια εξέγερση απολαμβάνει υψηλό βαθμό προστασίας καθώς η φύση του μέσου και η περιορισμένη δυνατότητα ρύθμισης της λειτουργίας του δυσχεραίνει την άσκηση κρατικής κυριαρχίας και κατά προέκταση της αντιεξέγερσης. Ως παγκόσμιο μέσο που δεν υπάγεται στη δικαιοδοσία ενός συγκεκριμένου κράτους, το διαδίκτυο αναδεικνύει τις εγγενείς δυσκολίες στην υιοθέτηση και τήρηση κοινά αποδεκτών κανόνων σε διεθνές επίπεδο. Παράλληλα, ως διαρκώς εξελισσόμενο τεχνολογικό μέσο προσφέρει τη δυνατότητα σε έναν χρήστη να προσπερνά και να αναιρεί τους περιορισμούς που επιβάλλονται, οι οποίοι παρουσιάζουν τεχνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα και ως εκ τούτου δε δύνανται να καταστούν καθολικά αποτελεσματικοί.

Από την άλλη πλευρά, το διαδίκτυο φέρεται να προσφέρει σε μια εξέγερση σχεδόν απόλυτη ελευθερία να αναπτύξει τις στρατηγικές λειτουργίες που απαιτούνται για να προωθήσει τους σκοπούς της. Στον κυβερνοχώρο ένα μεγάλο μέρος αναπαριστώμενου χρόνου και χώρου μπορεί να συμπυκνωθεί σε μορφή δεδομένων καταλαμβάνοντας έναν «απειροελάχιστο χώρο» (Bey, 1991). Ωστόσο, αντίθετα με πολλούς αναλυτές που ισχυρίζονται πως μια εικονική βάση στο διαδίκτυο μπορεί να καταστήσει περιττή την εδαφική εδραίωση σε συμπαθούντες πληθυσμούς (Atran, 2006: 290) και να οδηγήσει στη δημιουργία ενός «χαλιφάτου στον κυβερνοχώρο» (Manganago, 2008: 33), το εικονικό περιβάλλον ως μορφή βάσης δε μπορεί να αντικαταστήσει το φυσικό περιβάλλον. Μια γεωγραφική βάση παραμένει προαπαιτούμενο για την επιτυχία μιας οργάνωσης πολιτικής βίας ακόμα και στην περίπτωση υψηλής οργανωτικής αποκέντρωσης όπως συμβαίνει στο σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα.

Η χρήση του διαδικτύου παρουσιάζει μεγάλα πλεονεκτήματα στους τομείς της προπαγάνδας και της συλλογής πληροφοριών. Όσον αφορά την προπαγάνδα, το διαδίκτυο απελευθερώνει το κίνημα από τους περιορισμούς που υπόκειντο οι παλιότερες οργανώσεις. Αφενός δε μπορούσαν να έχουν πρόσβαση σε μεγάλο ακροατήριο με τα προπαγανδιστικά μέσα που διέθεταν. Αφετέρου αν ήθελαν μεγαλύτερη κάλυψη των δραστηριοτήτων τους έπρεπε να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των παραδοσιακών μέσων μαζικής επικοινωνίας με θεαματικές ενέργειες. Σε αυτή όμως την περίπτωση έχαναν τον έλεγχο επί του μηνύματος καθώς τα μέσα αυτά μπορούσαν να παρουσιάσουν την οργάνωση και τη δράση της όπως επιθυμούσαν ή όπως

οι δυνάμεις της αντιεξέγερσης υπαγόρευαν. Αντίστοιχα, στα πλαίσια της δυνατότητας που προσφέρει το διαδίκτυο για τη «Συλλογή Πληροφοριών από Ανοικτές Πηγές» (Open Source Intelligence), μια εξέγερση μπορεί να έχει εύκολη και ανέξοδη πρόσβαση σε έναν μεγάλο όγκο πληροφοριών για τον σχεδιασμό επιθέσεων, χωρίς να διατρέχει τον κίνδυνο να γίνει αντιληπτή από τις αρχές.

Το διαδίκτυο επίσης παρουσιάζει δυνητικά πλεονεκτήματα σε επίπεδο χρηματοδότησης και οπλισμού, αν και το σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα δε φαίνεται να έχει εκμεταλλευτεί προς το παρόν αυτές τις δυνατότητες. Το διαδίκτυο έχει χρησιμοποιηθεί επανειλημμένα από εγκληματικά δίκτυα με στόχο το οικονομικό όφελος, με εκατομμύρια περιπτώσεις εξαπάτησης και υποκλοπής στοιχείων τραπεζικών λογαριασμών ή πιστωτικών καρτών να έχουν καταγραφεί. Παράλληλα, η διάδοση εικονικών νομισμάτων όπως το bitcoin επιτρέπει τη μεταφορά πόρων ανώνυμα και με ασφάλεια. Η προμήθεια οπλισμού από το διαδίκτυο αποτελεί μια πρόσφατη και εξαιρετικά «πρωτοποριακή» εξέλιξη καθώς το τελευταίο διάστημα, πέρα από τη δυνατότητα αγοράς όπλων από το «βαθύ δίκτυο», παρουσιάζεται η πιθανότητα τρισδιάστατης εκτύπωσης οπλικών συστημάτων από ελεύθερα διαθέσιμα «σχέδια».

Εντούτοις, η εικονική βάση φαίνεται να παρουσιάζει μειωμένες δυνατότητες ή και να λειτουργεί αρνητικά στις άλλες διαστάσεις και λειτουργίες που μια βάση οφείλει να επιτελεί. Έτσι, από τη μία πλευρά, το διαδίκτυο λόγω της έλλειψης του στοιχείου της προσωπικής επαφής δεν ευνοεί ιδιαίτερα τη στρατολόγηση, την επικοινωνία και την εκπαίδευση. Ο κίνδυνος παρακολούθησης και παγίδευσης από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης δεν επιτρέπει τόσο η στρατολόγηση όσο και η επικοινωνία να διενεργούνται αποκλειστικά στο εικονικό περιβάλλον. Έτσι, αν και οι δύο αυτές λειτουργίες μπορούν να λάβουν χώρα στο διαδίκτυο, από ένα σημείο και μετά οφείλουν να μεταφέρονται στο φυσικό περιβάλλον. Αντίστοιχα, ενώ έχει γίνει μεγάλη συζήτηση για το πώς κάποιος που ενδιαφέρεται να πραγματοποιήσει επιθέσεις μπορεί να λάβει τις απαιτούμενες γνώσεις στο διαδίκτυο και παρά το γεγονός ότι το σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα έχει καταβάλει προσπάθειες για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση των μελών του, στην πραγματικότητα η διαδικτυακή εκπαίδευση έχει κυρίως τον χαρακτήρα βιβλιοθήκης. Για την απόκτηση άλλου είδους, ψυχολογικών και πρακτικών, ικανοτήτων παραμένει απαραίτητη αφενός η παρουσία του εκπαιδευτή και αφετέρου η ολοκλήρωση της εκπαίδευσης σε φυσικό περιβάλλον.

Από την άλλη πλευρά, το διαδίκτυο έχει αρνητική επίδραση στα στοιχεία της ιδεολογίας, της διοίκησης και ελέγχου και της δημιουργίας εναλλακτικών θεσμών διακυβέρνησης. Ο λόγος είναι ότι και οι τρεις παραπάνω λειτουργίες προϋποθέτουν την ύπαρξη κεντρικού ελέγχου προκειμένου να υπάρχει συνοχή στις ιδέες, τη δράση και την οργάνωση του κινήματος. Ως αποτέλεσμα της οριζόντιας δικτυακής φύσης του, το διαδίκτυο λειτουργεί διασπαστικά και ευνοεί την εμφάνιση διαφωνιών και απειθαρχίας που εύκολα μπορούν να διαχυθούν κατά μήκος του κινήματος, χωρίς να είναι σε θέση η κεντρική ηγεσία να ελέγξει αυτές τις φυγόκεντρες δυνάμεις. Με άλλα λόγια μια εικονική βάση δεν επιτρέπει τη δημιουργία δομών εξουσίας και ελέγχου, καθιστώντας την εξέγερση έρμαιο και όχι διαμορφωτή των συνθηκών. Τέλος, όσον αφορά τη δυνατότητα πραγματοποίησης επιθέσεων σε εικονικό περιβάλλον, η δυνατότητα αυτή υπάρχει μεν αλλά είναι αμφίβολο αν είναι αποδοτική καθώς αφενός η ζημιά περιορίζεται κυρίως σε οικονομικό επίπεδο και αφετέρου μια συμβατική επίθεση μπορεί με μεγαλύτερη ευκολία να προκαλέσει πολλαπλάσια θύματα και μεγαλύτερα επίπεδα φόβου και πανικού. Σε κάθε περίπτωση το τζιχαντικό κίνημα είτε γιατί δεν έχει τη δυνατότητα είτε γιατί δεν το επιθυμεί, δεν έχει προχωρήσει σε τέτοιου είδους επιθέσεις.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εικονική βάση διευκολύνει σημαντικά τη δράση μιας εξέγερσης ιδιαίτερα αν αυτή έχει παγκόσμιο χαρακτήρα και υιοθετεί δικτυακές μορφές οργάνωσης. Ωστόσο, η παρουσία στο «χώρο» του διαδικτύου δεν αναιρεί την παρουσία στο φυσικό χώρο και η επιτυχής και σταθερή παρουσία στον κυβερνοχώρο δεν προεξοφλεί την επιτυχία στο φυσικό περιβάλλον. Η «εικονική πραγματικότητα» προσιδιάζει στην πραγματικότητα αλλά δεν είναι εξολοκλήρου αληθινή. Αυτό αποδεικνύεται και από τη βιασύνη που επέδειξαν οι τζιχαντικές οργανώσεις να εκμεταλλευτούν τις εστίες χάους, που άφησε η Αραβική Άνοιξη στο πέρασμά της, για να εδραιώσουν εδαφικές βάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη παρούσα διατριβή εξετάστηκαν οι σχέσεις και οι δυναμικές που διαμορφώνονται στα πλαίσια μίας διεθνοποιημένης ασύμμετρης σύγκρουσης με την εμπλοκή κρατικών και μη-κρατικών δρώντων. Συγκεκριμένα, μελετήθηκε το περιβάλλον στο οποίο εισέρχεται ένας ένοπλος μη-κρατικός δρών όταν αναγκάζεται να εγκαταλείψει τον πρωταρχικό χώρο δράσης του και να μεταφέρει τις δραστηριότητές του εκτός της κυριαρχίας του κράτους το οποίο αντιμάχεται (κράτος-στόχος). Δεδομένου ότι κάθε εξέγερση για να έχει πιθανότητες επικράτησης πρέπει να διαθέτει μια βάση, η οποία θα είναι ασφαλής από τις επιθέσεις των εχθρικών δυνάμεων και θα της επιτρέπει να επιτελεί τις στρατηγικές της λειτουργίες, η δημιουργία μιας διασυνοριακής βάσης προσφέρει στον ένοπλο μη-κρατικό δρώντα ένα σαφές πλεονέκτημα ή και μια δεύτερη ευκαιρία στη σύγκρουσή του με το κράτος-στόχο.

Η βασική υπόθεση της διατριβής ήταν ότι το όφελος που αποκομίζει από τη διασυνοριακή βάση αποτελεί συνάρτηση της προστασίας που του παρέχει από τις εχθρικές δυνάμεις αντιεξέγερσης, του ελέγχου που μπορεί να του ασκηθεί από το κράτος που του παρέχει τη διασυνοριακή βάση (κράτος-υποδοχής) και κατά προέκταση την ελευθερία που έχει να αναπτύξει τις στρατηγικές του λειτουργίες και, τέλος, τις αντικειμενικές συνθήκες που επικρατούν στο περιβάλλον εδραίωσης της βάσης, οι οποίες διευκολύνουν ή δυσχεραίνουν αυτές τις λειτουργίες. Η παράμετρος που καθορίζει τα παραπάνω στοιχεία είναι ο βαθμός κυριαρχίας του κράτους-υποδοχής. Έτσι, ο υψηλότερος βαθμός κυριαρχίας συνεπάγεται μεγαλύτερη προστασία και ευνοϊκότερες συνθήκες αλλά λιγότερη ελευθερία στην επιτέλεση των στρατηγικών λειτουργιών. Αντίστοιχα, όσο μειώνεται ο βαθμός κυριαρχίας αναμένεται να μειώνεται η προστασία και οι συνθήκες να καθίστανται δυσμενέστερες, ενώ αντίθετα να αυξάνεται η ελευθερία.

Οι υποθέσεις αυτές εξετάστηκαν στα πλαίσια τεσσάρων περιπτώσεων που αντανακλούσαν τις τέσσερις «ιδεατές» διαβαθμίσεις κυριαρχίας του περιβάλλοντος εδραίωσης της διασυνοριακής βάσης. Το περιβάλλον με υψηλό βαθμό κυριαρχίας μελετήθηκε στην περίπτωση της βάσης του PKK στη Συρία (ισχυρό κράτος) και ακολούθησαν με φθίνουσα σειρά η βάση της AQAP στην Υεμένη (αδύναμο κράτος), η διασυνοριακή βάση της PLO στο Λίβανο (αποτυχημένο κράτος) και η βάση του σαλαφικού-τζιχαντικού κινήματος στο

Η περίπτωση της Συρίας ανέδειξε και μια επιπλέον διάσταση των επιπτώσεων που υφίσταται ένα κράτος-υποδοχής από την παροχή διασυνοριακής βάσης. Κράτη που διαθέτουν πληθυσμό που ταυτίζεται με την εξέγερση για εθνικούς, θρησκευτικούς ή ιδεολογικούς λόγους, ακόμα και όταν δεν πρόκειται για πληθυσμό προσφύγων, αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο εσωτερικών προβλημάτων ή και αναταραχών. Στην περίπτωση της Συρίας ήταν η κουρδική κοινότητα της χώρας, που αντιστοιχούσε στο 10% του συνολικού πληθυσμού. Αντίστοιχα ζητήματα ανέκυψαν και στην περίπτωση του Λιβάνου που, πέρα από τον μεγάλο παλαιστινιακό προσφυγικό πληθυσμό που φιλοξενούσε (10% του συνόλου), είχε να αντιμετωπίσει και τις εθνο-θρησκευτικές και πολιτικές προεκτάσεις της παρουσίας των Παλαιστινίων και των ανταρτών της PLO. Το γεγονός ότι οι Παλαιστίνιοι ήταν κατεξοχήν Σουνίτες Μουσουλμάνοι τάρασσε τις ευαίσθητες εθνο-θρησκευτικές ισορροπίες της χώρας και ενέτεινε του φόβους των Μαρωνιτών ότι θα χάσουν τα προνόμια που είχαν. Παράλληλα, οι αντι-καθεστωτικές δυνάμεις υπό την ομπρέλα του LNM έβλεπαν στο πρόσωπο των Παλαιστινίων γενικότερα έναν φυσικό σύμμαχο και στις δυνάμεις των ανταρτών της PLO την απαραίτητη δύναμη κρούσης για την αλλαγή του status quo.

Ωστόσο, ενώ στην περίπτωση της Συρίας, το καθεστώς μπορούσε να ελέγξει τη δυνητική απειλή και μάλιστα να εκμεταλλευτεί προς όφελός του την παρουσία μιας κουρδικής οργάνωσης στο έδαφός του, ο Λίβανος αρχικά ως αδύναμο και αργότερα ως αποτυχημένο κράτος δεν ήταν σε θέση να το πράξει, με αποτέλεσμα η παλαιστινιακή παρουσία να συμβάλει στην εκδήλωση του εμφυλίου. Στα πλαίσια αυτά, η Δαμασκός χρησιμοποίησε το PKK για να ελέγξει την έκφραση του τοπικού κουρδικού εθνικισμού και να τον κατευθύνει μακριά από τη διεκδίκηση περισσότερων δικαιωμάτων για τους Κούρδους της Συρίας και κυρίως το ενδεχόμενο δημιουργίας ανεξάρτητου κουρδικού κράτος σε συριακό έδαφος.

Η δυνατότητα ενός ισχυρού κράτους-υποδοχής για απόλυτο έλεγχο φάνηκε όσο τίποτα άλλο στην απόφαση της Δαμασκού το 1998 να θέσει τέρμα στη «συνεργασία» με το PKK και να εκδιώξει με συνοπτικές διαδικασίες την ηγεσία και το στελεχικό δυναμικό της οργάνωσης από τη χώρα. Την δυνατότητα αυτή δε διαθέτει ούτε ένα αδύναμο ούτε ένα αποτυχημένο κράτος. Η Υεμένη αντιλαμβανόμενη αυτήν την αδυναμία της προσπάθησε αρχικά να προσεταιριστεί τις ισλαμιστικές δυνάμεις, από τους κόλπους των οποίων προήλθε η AQAP, προκειμένου να μην καταστούν απειλή για το καθεστώς. Όταν οι διεθνείς συνθήκες ανάγκασαν τον Saleh να στραφεί εναντίον τους, μετατράπηκε απλώς σε μία εκ των δυνάμεων

αντιεξέγερσης που επιχειρούν εναντίον της οργάνωσης. Στο Λίβανο, η προσπάθεια των δυνάμεων ασφαλείας να περιορίσουν τη δράση των ανταρτών της PLO οδήγησε σε πολιτική πόλωση, τη διάλυση του στρατού στη βάση εθνο-θρησκευτικών γραμμών και τελικά τον εμφύλιο. Η δυνατότητα ελέγχου προσεγγίζει το μηδέν στην περίπτωση της εικονικής βάσης στο διαδίκτυο. Αφενός, η βάση διαχέεται σε άπειρους κόμβους, με αποτέλεσμα ο έλεγχος επί του ενός να έχει αμελητέα επίπτωση στο σύνολο. Αφετέρου, ο κάθε ένας κόμβος, αν και τυπικά υπάγεται στην κυριαρχία ενός κράτους (στην δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται το domain name ή είναι εγκατεστημένοι οι servers), έχει τη δυνατότητα να προστατευτεί και να ξεφύγει από τον έλεγχο και, αν οι συνθήκες το απαιτούν, να μεταφερθεί εύκολα, γρήγορα και ανέξοδα σε άλλη «κυριαρχία».

Ενώ ο βαθμός κυριαρχίας που ασκείται στο περιβάλλον εδραίωσης της βάσης συνδέεται άμεσα και γραμμικά με το επίπεδο ελέγχου που υφίσταται η οργάνωση, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η επίδραση στην προστασία από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης έχει το σχήμα καμπύλης, με την προστασία να έχει τις υψηλότερες τιμές στα δύο άκρα, δηλαδή τη βάση σε ισχυρό κράτος και στο διαδίκτυο. Στην περίπτωση του PKK, ενώ η Τουρκία έλαβε κάθε δυνατό μέτρο για να ενισχύσει την αντιεξέγερση στο εσωτερικό της (θωράκιση συνόρων, μετακινήσεις πληθυσμών, δημιουργία κουρδικής πολιτοφυλακής, εκσυγχρονισμός και αναδιοργάνωση των δυνάμεων ασφαλείας της), δε μπορούσε να πραγματοποιήσει επιχειρήσεις αντιεξέγερσης (με την εξαίρεση ελάχιστων περιπτώσεων κατά το τελευταίο διάστημα πριν την κλιμάκωση του 1998) από τη στιγμή που οι αντάρτες εισέρχονταν στην επικράτεια της Συρίας. Μέχρι το 1998, όταν η αλλαγή των συνθηκών σε διεθνές, περιφερειακό, διμερές και εσωτερικό επίπεδο επέτρεψε στην Άγκυρα να προβάλει μια αξιόπιστη απειλή χρήσης βίας, η Τουρκία ήταν αναγκασμένη να περιοριστεί στη διπλωματική πίεση για να εξαναγκάσει τη Συρία να σταματήσει τη βοήθεια προς το PKK.

Εντούτοις, η προστασία αυτή, αν και ευπρόσδεκτη από κάθε ένοπλο μη-κρατικό δρώντα που εκ των πραγμάτων αναγκάζεται να δρα σε συνθήκες μεγάλης ανασφάλειας, ενέχει τον κίνδυνο να καταστεί «υπερβολική». Μια εξέγερση που φιλοξενείται σε ένα τόσο ασφαλές περιβάλλον για μεγάλο διάστημα έχει την τάση αφενός να χάνει την επαφή με τις πραγματικές συνθήκες της σύγκρουσης και της διαβίωσης εντός του διεκδικούμενου εδάφους. Αφετέρου, τείνει να την εκλαμβάνει ως δεδομένη, με αποτέλεσμα να αδυνατεί να «σκεφτεί» πέρα από αυτήν και να μην αναπτύσσει μηχανισμούς προστασίας και αντικατασκοπίας μεταξύ άλλων ή

να εξετάσει εναλλακτικές, που θα της επιτρέψουν να επιβιώσει εάν αυτή η προστασία λάβει τέλος.

Σε σύγκριση με το PKK, η AQAP αντιμετωπίζει ένα σαφώς λιγότερο ασφαλές περιβάλλον όσον αφορά την προστασία που της παρέχει. Συγκεκριμένα, είναι αντιμέτωπη με αντιεξέγερση προερχόμενη από τρεις πηγές: το κράτος-υποδοχής (Υεμένη), το κράτος-στόχο (Σαουδική Αραβία) και τις ΗΠΑ. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ότι το μεγαλύτερο βάρος το επωμίζεται η Υεμένη και δευτερευόντως οι ΗΠΑ, ενώ η συμβολή της Σαουδικής Αραβίας περιορίζεται στην οικονομική στήριξη και την αντιεξέγερση στην ευρύτερη συνοριακή ζώνη, καθιστά την περίπτωση αυτή ιδιαίτερη. Ωστόσο, ενώ η AQAP καλείται να ανταπεξέλθει σε μια τριπλή αντιεξέγερση, η έρευνα έδειξε ότι απολαμβάνει σχετική ασφάλεια. Στην προκειμένη περίπτωση ο λόγος δεν είναι ότι οι δυνάμεις της αντιεξέγερσης δεν έχουν πρόσβαση στη βάση, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της βάσης σε ισχυρό κράτος, αλλά ότι αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην άσκησή της αντιεξέγερσης.

Η Υεμένη που αποτελεί τη βασική δύναμη αντιεξέγερσης και έχει την αποκλειστική ευθύνη για τις χερσαίες επιχειρήσεις περιορίζεται από την αδυναμία της. Από τη μία πλευρά, η περιορισμένη διείσδυση των κρατικών θεσμών στην επικράτεια ευνοεί την εκδήλωση πολλαπλών απειλών και εστιών αμφισβήτησης. Στην προκειμένη περίπτωση, την εξέγερση των Χούθις στο βόρειο τμήμα της χώρας, τις αποσχιστικές τάσεις στο νότιο τμήμα, την αυτονομία ουσιαστικά των φυλών και τις αντικαθεστωτικές διαδηλώσεις στα πλαίσια της Αραβικής Άνοιξης (πλέον με τη μορφή χαμηλής έντασης διαδηλώσεων και ενδο-καθεστωτικών συγκρούσεων). Λόγω της στενότητας των διαθέσιμων πόρων, ένα αδύναμο κράτος αναγκάζεται να επιλέξει ποια απειλή είναι η σημαντικότερη και να κατευθύνει εκεί τις προσπάθειές του. Στην περίπτωση της Υεμένης, η AQAP δεν αξιολογείται ούτε ως υπαρξιακή ούτε ως η βασικότερη απειλή και ως εκ τούτου δεν αποτελεί κύρια προτεραιότητα της κυβέρνησης.

Από την άλλη πλευρά, η κρατική αδυναμία της Υεμένης επηρεάζει αρνητικά την ικανότητά της να ασκεί αντιεξέγερση. Κράτη σαν την Υεμένη επιλέγουν να προσεταιριστούν και να ενσωματώσουν στο σύστημα τις δυνητικές απειλές αντί να συγκρουστούν μετωπικά μαζί τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι κρατικοί θεσμοί και κυρίως οι δυνάμεις ασφαλείας να στερούνται αξιοπιστίας και δέσμευσης στα συμφέροντα του κράτους. Πέρα από το ζήτημα της αξιοπιστίας, που στην περίπτωση της Υεμένης λαμβάνει τη μορφή των φιλο-ισλαμικών τάσεων

μέσα στον κρατικό μηχανισμό, προβλήματα παρουσιάζει και το αξιόμαχο των δυνάμεων καθώς λόγω των υψηλών επιπέδων διαφθοράς και των ελλειπών υποδομών, οι δυνάμεις καταστολής έχουν περιορισμένη αποτελεσματικότητα. Στα παραπάνω αν προστεθεί και το ζήτημα της δύσκολης γεωγραφίας, που συναντάται σε μεγάλο τμήμα της Υεμένης, τότε η αντιεξέγερση καθίσταται εξαιρετικά προβληματική.

Την ίδια στιγμή, ωστόσο, η ιδιότητα της Υεμένης ως αδύναμο αλλά όχι αποτυχημένο κράτος δεν επιτρέπει στη Σαουδική Αραβία και τις ΗΠΑ να την υποκαταστήσουν πλήρως. Λόγω και των γεωγραφικών συνθηκών μια τέτοια εμπλοκή για να είναι αποτελεσματική θα έπρεπε να είναι μεγάλης κλίμακας και θα προκαλούσε τεράστιες αντιδράσεις στην κοινωνία και ως εκ τούτου δε θα γινόταν αποδεκτή από την κυβέρνηση της Υεμένης. Υπό τις συνθήκες αυτές, η σαουδαραβική αντιεξέγερση περιορίζεται στην ασφάλιση της συνοριακής περιοχής μέσω της κατασκευής φράχτη, τη μετακίνηση πληθυσμών μακριά από τα σύνορα και την εξαγορά των υεμενικών φυλών που κατοικούν στην περιοχή, εν είδη εργολαβικής μεταβίβασης της άσκησης αντιεξέγερσης σε αυτές. Κρίνοντας από τον περιορισμένο αριθμό διασυνοριακών επιθέσεων, η σαουδαραβική αντιεξέγερση φαίνεται να έχει αποτέλεσμα, ωστόσο, αυτή η επίπλαστη σαουδαραβική ασφάλεια είναι πολύ πιθανόν να ανατραπεί αν η AQAP καταφέρει να εδραιωθεί γεωγραφικά και στα βόρεια της χώρας. Οι ΗΠΑ, από την πλευρά τους, επικεντρώνονται στην ενίσχυση των δυνατοτήτων της κυβέρνησης της Υεμένης και τους από αέρος βομβαρδισμούς με μη-επανδρωμένα αεροσκάφη (MEA). Η χρήση των MEA, που έχει δημιουργήσει μεγάλη συζήτηση τα τελευταία χρόνια, αποδεικνύεται μέτριας αποτελεσματικότητας, εξαιτίας της δυσκολίας συλλογής αξιοποιήσιμων πληροφοριών, ενώ είναι και αντι-παραγωγική σε επίπεδο προπαγάνδας, στρέφοντας τον πληθυσμό λόγω των παράπλευρων απωλειών εναντίον των ΗΠΑ και της κυβέρνησης της Υεμένης.

Στον Λίβανο αντίθετα, η κατάρρευση των κρατικών δομών στέρησε την PLO από κάθε είδους κρατικής προστασίας έναντι της εχθρικής αντιεξέγερσης, ακόμα και υπό τη μορφή διαμαρτυρίας για τις παραβιάσεις της κυριαρχίας του. Το Ισραήλ, χρησιμοποιώντας ως πρόσφαση αλλά και εκμεταλλεζόμενο τις ευκαιρίες και δυνατότητες που προσέφερε η μετατροπή του Λιβάνου σε de facto μη-κυρίαρχο κράτος, μπόρεσε να κλιμακώσει την αντιεξέγερση. Μετά το 1975 παρατηρείται μια σαφής ποιοτική και ποσοτική εξέλιξη της ισραηλινής αντιεξέγερσης όσον αφορά την ένταση και τις χρησιμοποιούμενες μεθόδους. Έτσι, από τις περιορισμένης έκτασης επιχειρήσεις, το Τελ Αβίβ σταδιακά πέρασε στη χρήση του

τοπικού πληθυσμού για τις ανάγκες της αντιεξέγερσης και στις μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις (οι σημαντικότερες το 1978 και το 1982) και την κατοχή εδάφους.

Στα αποτυχημένα κράτη, όμως, το πρόβλημα για τους μη-κρατικούς δρώντες δεν περιορίζεται μόνο στο γεγονός ότι το κράτος-στόχος επιχειρεί με σχετική ευκολία και ελευθερία στο έδαφος του κράτους-υποδοχής αλλά και στις ευρύτερες συνθήκες ανασφάλειας που δημιουργούνται λόγω της κατάρρευσης των κρατικών δομών. Καθώς το κράτος οδηγείται σε de facto καντονοποίηση, με τον έλεγχο του εδάφους να περνάει στα χέρια τοπικών πολιτοφυλακών, η χρήση βίας πλέον δεν υπάγεται σε κανενός είδους μονοπώλιο. Το αποτέλεσμα είναι η θέση του μη-κρατικού δρώντα να είναι ιδιαίτερα επισφαλής σε αυτό το ευμετάβλητο περιβάλλον και οι απειλές για την ασφάλειά του να προέρχονται από πολλές πηγές. Έτσι, η αντιεξέγερση που κλήθηκε να αντιμετωπίσει το παλαιστινιακό κίνημα δεν περιοριζόταν στον κατεξοχήν αντίπαλό της, το Ισραήλ, αλλά πήγαζε εξίσου από το εμφυλιακό περιβάλλον του Λιβάνου. Παράλληλα, η κατάρρευση του λιβανικού κράτους δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για την επέμβαση εξωτερικών δυνάμεων, με κυριότερη εξ αυτών την Συρία. Οι διάφορες δυνάμεις που επιχειρούσαν στο Λίβανο (εσωτερικές ή εξωτερικές) δεν ήταν πάντα εκ προοιμίου εχθρικές, αλλά στα πλαίσια των ρευστών συνθηκών που επικρατούσαν η σύγκρουση των συμφερόντων δύσκολα αποφευγόταν, με αποτέλεσμα ενίοτε να ασκούν «φίλια» αντιεξέγερση. Έτσι, πέρα από τον IDF, η PLO έπρεπε να αντιμετωπίσει τους συμμάχους (Μαρωνίτες γενικότερα) και τα υποχείρια (South Lebanese Army -SLA) του Ισραήλ στο Λίβανο, τη Συρία, άλλες ξένες κυβερνήσεις και υπηρεσίες πληροφοριών και τις παλαιστινιακές οργανώσεις-μαριονέτα υπό τον έλεγχο ξένων δυνάμεων (Sa'iqqa, ALF, Abu Nidal Organization).

Οι φορείς αντιεξέγερσης είναι πολλαπλάσιοι στην περίπτωση της εικονικής βάσης στο διαδίκτυο. Ωστόσο, ενώ από ποσοτικής άποψης οι πηγές της αντιεξέγερσης αυξάνονται όσο μειώνεται η κυριαρχία επί του περιβάλλοντος εδραίωσης της βάσης (στη τελευταία περίπτωση μάλιστα εκθετικά), η (αν)αποτελεσματικότητα της αντιεξέγερσης στο διαδίκτυο, και αντίστοιχα η προστασία που απολαμβάνει ο μη-κρατικός δρών, παραπέμπει σε αυτήν της περίπτωσης του ισχυρού κράτους. Οι λόγοι είναι αντίστοιχοι με αυτούς που αναλύθηκαν παραπάνω αναφορικά με την αδυναμία άσκησης ελέγχου στον κυβερνοχώρο. Η φύση του μέσου και η περιορισμένη δυνατότητα ρύθμισης της λειτουργίας του δυσχεραίνει την άσκηση κρατικής κυριαρχίας και κατά προέκταση της αντιεξέγερσης. Το σημαντικότερο, όμως, είναι

ότι όντας παγκόσμιο μέσο που δεν υπάγεται στη δικαιοδοσία ενός συγκεκριμένου κράτους, μια εικονική βάση στο διαδίκτυο εκμεταλλεύεται τις εγγενείς δυσκολίες που παρουσιάζει κάθε προσπάθεια υιοθέτησης και τήρησης κοινά αποδεκτών κανόνων σε διεθνές επίπεδο. Σε πρακτικό επίπεδο, αποδεσμευμένη από τους περιορισμούς τους εδάφους η εικονική βάση δύσκολα περιορίζεται, πόσω μάλλον εξουδετερώνεται εξολοκλήρου, καθώς όλες οι διαθέσιμες μέθοδοι αντιμεξέγερσης στο διαδίκτυο παρουσιάζουν τεχνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα και ως εκ τούτου δε δύνανται να καταστούν καθολικά αποτελεσματικοί.

Το περιβάλλον στο οποίο εδραιώνεται η διασυνοριακή βάση, πέρα από τα στοιχεία της προστασίας και του ελέγχου/ελευθερίας τα οποία αναλύθηκαν στις παραπάνω σελίδες, καθορίζει παράλληλα τις αντικειμενικές συνθήκες που επικρατούν στο εν λόγω περιβάλλον και οι οποίες ευνοούν ή δυσχεραίνουν την ανάπτυξη των στρατηγικών λειτουργιών της εξέγερσης. Στην περίπτωση του ισχυρού κράτους οι συνθήκες αυτές διαμορφώνονται κατά βάση από τις αποφάσεις του καθεστώτος και ως εκ τούτου συνδέονται άμεσα με το στοιχείο του ελέγχου. Στις τρεις άλλες περιπτώσεις, όμως, είναι το ίδιο το περιβάλλον που καθορίζει το επίπεδο ευκολίας με την οποία ικανοποιούνται οι απαραίτητες στρατηγικές λειτουργίες.

Αναλυτικότερα, στα πλαίσια μιας διασυνοριακής βάσης σε ισχυρό κράτος-υποδοχής ο μη-κρατικός δρών αντιμετωπίζει μεγάλες δυσκολίες και περιορισμούς στην επιτέλεση των «φανερών» λειτουργιών, που θα μπορούσαν να πείσουν το κράτος-στόχο να κλιμακώσει την αντιμεξέγερση στοχοποιώντας το ίδιο το κράτος-υποδοχής. Στα πλαίσια αυτά, από την εξέταση της περίπτωσης του PKK, φαίνεται ότι οι λειτουργίες που επηρεάζονται είναι κυρίως η διενέργεια διασυνοριακών επιθέσεων με ορμητήριο το έδαφος του κράτους-υποδοχής και ο εξοπλισμός, στον οποίο επιβάλλονται περιορισμοί για να μην εξωθηθεί το κράτος-στόχος να προχωρήσει σε αντίποινα εναντίον του πραγματικού ή υποτιθέμενου παρόχου αυτού του σπλισμού. Αντίστοιχα, περιορισμοί επιβάλλονται στην άσκηση «εμφανούς» προπαγάνδας καθώς αυτή «τεκμηριώνει» τη σχέση μεταξύ των δύο, την οποία προσπαθεί να αποκρύψει και να αρνηθεί το κράτος-υποδοχής. Το PKK είχε την τύχη να διαθέτει βάση και στο Ιράκ, απ' όπου πραγματοποιούσε την πλειοψηφία των επιθέσεων στην Τουρκία. Αντίστοιχα, η οργάνωση είχε έντονη παρουσία στην Ευρώπη που αποτελούσε το κέντρο του προπαγανδιστικού της μηχανισμού. Ενδεχομένως, αν το PKK δε διέθετε τις εναλλακτικές αυτές τοποθεσίες, οι δύο αυτές λειτουργίες να επιτελούνταν σε μεγαλύτερο βαθμό στη Συρία, θα συνέχιζαν, όμως, να υπόκεινται σε αυστηρούς περιορισμούς. Ως εκ τούτου, η αρνητική επίδραση της διασυνοριακής

βάσης σε ένα ισχυρό κράτος πάνω σε αυτές τις λειτουργίες μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει γενική ισχύ.

Η Δαμασκός, επίσης, έθεσε όρια και «αποδεκτές» κατευθύνσεις όσον αφορά την ιδεολογία, τη στρατολόγηση και τη δημιουργία εναλλακτικών δομών διακυβέρνησης. Έτσι, το PKK αναγκάστηκε να αφαιρέσει από τις ιδεολογικές του θέσεις την απελευθέρωση ολόκληρου του Κουρδιστάν, ακόμα και τη δημιουργία ανεξάρτητου κουρδικού κράτους. Αντίστοιχα, η Δαμασκός δεν επέτρεψε τη δημιουργία δομών διακυβέρνησης για τους Κούρδους της Συρίας. Ωστόσο, αν και η οργάνωση των Κούρδων της Συρίας υπό την αιγίδα του PKK αποτελούσε κόκκινη γραμμή για το καθεστώς, η παροχή βάσης από μόνη της επέτρεψε την εδραίωση τέτοιων δομών εντός της Τουρκίας, καθώς η ενδυνάμωση της οργάνωσης της επέτρεψε να δημιουργήσει ημι-απελευθερωμένες ζώνες, στις οποίες πέτυχε να διαλύσει την τουρκικό μηχανισμό διοίκησης και να τον υποκαταστήσει με έναν δικό της. Προϊόν της ροπής για έλεγχο ήταν και η στρατολόγηση Σύριων Κούρδων, την οποία προωθούσε το καθεστώς για να διοχετεύσει τον εθνικισμό τους προς ελεγχόμενες και σχετικά ακίνδυνες κατευθύνσεις.

Οι περιορισμοί στις τρεις παραπάνω λειτουργίες ήταν προϊόν των φόβων του συριακού καθεστώτος αναφορικά με την κουρδική κοινότητα της Συρίας και ως εκ τούτου θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι λειτουργίες αυτές επηρεάζονται αρνητικά στα πλαίσια μιας διασυνοριακής βάσης σε ισχυρό κράτος-υποδοχής υπό την προϋπόθεση ότι στο έδαφός του βρίσκεται ένας πληθυσμός που θα μπορούσε να ταυτιστεί με την εξέγερση. Βέβαια, ακόμα και αν δεν υπάρχει μια τέτοια κοινότητα δεν αποκλείεται το κράτος-υποδοχής να ασκεί πιέσεις στον μη-κρατικό δρώντα να προσαρμόσει τις ιδεολογικές του θέσεις σύμφωνα με τα συμφέροντά του. Αντίστοιχα, όσον αφορά τη στρατολόγηση το κράτος υποδοχής κατά πάσα πιθανότητα θα ασκεί ελέγχους και δε θα επιτρέπει για λόγους ασφαλείας την είσοδο στη χώρα όλων όσους στρατολογεί η εξέγερση. Από την άλλη, η δημιουργία δομών διακυβέρνησης έχει νόημα μόνο όταν υπάρχει, εντός του περιβάλλοντος εδραίωσης της βάσης, ένας πληθυσμός τον οποίο εκπροσωπεί και σκοπεύει να οργανώσει η εξέγερση. Συνεπώς, η λειτουργία αυτή εκ των πραγμάτων δεν ευνοείται σε μια βάση σε ισχυρό κράτος.

Παρά τους προαναφερθέντες περιορισμούς, η Συρία διευκόλυνε ή και βοήθησε σημαντικά στην επιτέλεση άλλων λειτουργιών της οργάνωσης. Χαρακτήρα διευκόλυνσης είχε η συμβολή της Συρίας στους τομείς της χρηματοδότησης, της επιμελητείας και εν μέρει της διπλωματίας. Στο ζήτημα της χρηματοδότησης και της επιμελητείας η Συρία προσέφερε

πολύτιμη βοήθειά στα αρχικά στάδια της εξέγερσης. Από τη στιγμή που η οργάνωση μπόρεσε να δημιουργήσει τους απαραίτητους μηχανισμούς, η συριακή συμβολή περιορίστηκε στη διασφάλιση ενός κατάλληλου περιβάλλοντος ώστε η οργάνωση να καλύψει αυτές τις ανάγκες από μόνη της. Η επίδραση της διασυνοριακής βάσης στη Συρία στις διπλωματικές σχέσεις του ΡΚΚ ήταν περισσότερο αμφίσημη. Από τη μία πλευρά, επέτρεψε στην οργάνωση να διαθέτει μια «διεύθυνση» όπου μπορούσαν οι ενδιαφερόμενες ξένες αντιπροσωπείες να έρθουν σε επαφή με την ηγεσία της και βοήθησε το ΡΚΚ στο να οικοδομήσει δεσμούς με αρκετά κράτη. Από την άλλη πλευρά, όμως, όλες αυτές οι σχέσεις βρίσκονταν υπό την αίρεση της συριακής έγκρισης και ως εκ τούτου περιλάμβαναν κυρίως επαφές με χώρες που η Συρία ήδη είχε καλές σχέσεις.

Οι στρατηγικές λειτουργίες στις οποίες η συμβολή της Συρίας ήταν καθοριστική ήταν αυτές της διοίκησης και ελέγχου και δευτερευόντως της εκπαίδευσης. Όσον αφορά το στοιχείο της εκπαίδευσης, η Δαμασκός προσέφερε στο ΡΚΚ τη δυνατότητα να λάβει εκπαίδευση από τις παλαιστινιακές οργανώσεις στο Λίβανο και από μέλη των δικών της δυνάμεων ασφαλείας, ανεξάρτητα αν η εκπαίδευση αυτή σε κάποιο βαθμό ήταν ακατάλληλη για τις ανάγκες της σύγκρουσής με την Τουρκία. Σε κάθε περίπτωση, για ένα διάστημα τουλάχιστον, του παρείχε τις συνθήκες και τις εγκαταστάσεις για να εκπαιδεύσει τις δυνάμεις του ανεξάρτητα και όπως έκρινε καλύτερα. Από κάθε άποψη το σημαντικότερο πλεονέκτημα που είχε να προσφέρει στο ΡΚΚ η βάση σε ένα ισχυρό κράτος ήταν η δυνατότητα άσκησης αποτελεσματικής διοίκησης και ελέγχου. Ενώ το σύνολο των άλλων κουρδικών ή αριστερών οργανώσεων, που δραστηριοποιούνταν εκείνη την εποχή στην Τουρκία, υπέστησαν συντριπτικές για τη συνοχή και την επιβίωσή τους διαφωνίες και διασπάσεις, το ΡΚΚ κατάφερε, για όσο διάστημα βρισκόταν στη Συρία, να διατηρήσει την οργανωτική του συνοχή και να επιβάλει αυστηρή πειθαρχία κατά μήκος της ιεραρχίας. Η δυνατότητα αυτή είχε εξαιρετικά μεγάλη σημασία υπό το φως των ιδεολογικών ασαφειών και παραχωρήσεων (υπό συριακή πίεση) οι οποίες υπό άλλες συνθήκες θα είχαν καταστροφικές συνέπειες για την οργάνωση, όπως φάνηκε και στην περίοδο μετά τη σύλληψη του Οτσαλάν και τις αδιανόητες θέσεις που αυτός υιοθέτησε.

Το είδος των στρατηγικών λειτουργιών, που ευνοούνται ή αντίστοιχα δυσχεραίνονται στα πλαίσια μιας διασυνοριακής βάσης σε αδύναμο κράτος, διαφέρουν σημαντικά. Έτσι, από την εξέταση της περίπτωσης της ΑQAP στην Υεμένη, οι λειτουργίες που φαίνεται να επηρεάζονται αρνητικά είναι η χρηματοδότηση και η κάλυψη των επιμελητειακών αναγκών.

Η οικονομική διάσταση της στρατηγικής των ένοπλων μη-κρατικών δρώντων πλήττεται γιατί, αντίθετα με τις βάσεις σε ισχυρά κράτη, στην προκειμένη περίπτωση δε διαθέτουν έναν ισχυρό προστάτη να τους χρηματοδοτεί και ως εκ τούτου είναι αναγκασμένοι να συλλέγουν μόνοι τους απαιτούμενους πόρους. Αν και στα αδύναμα κράτη ευδοκιμεί το λαθρεμπόριο και η παραοικονομία, τα δίκτυα που τα διαχειρίζονται είναι εξαιρετικά εδραιωμένα, με διασυνδέσεις σε κρατικούς λειτουργούς, με αποτέλεσμα μια εξέγερση αφενός να μη μπορεί να τους εκβιάσει για να τους παράσχει «προστασία», τουλάχιστον με την ίδια ευκολία που δύναται να το κάνει σε ένα αποτυχημένο κράτος. Αφετέρου, ως νεοεισερχόμενος παίκτης δυσκολεύεται να εισέλθει σε αυτό το «κλειστό» κύκλωμα προκειμένου να αποκομίσει πόρους. Ωστόσο, τα δίκτυα αυτά αποδεικνύονται ιδιαίτερα χρήσιμα για την κάλυψη των επιμελητειακών αναγκών της εξέγερσης, δεδομένου ότι, εφόσον διαθέτει τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους, μπορεί πολύ εύκολα να προμηθευτεί οτιδήποτε επιθυμεί και χρειάζεται από τη μαύρη αγορά.

Πέρα από το στοιχείο της επιμελητείας, μια διασυνοριακή βάση σε αδύναμο κράτος ευνοεί και τις παρακάτω λειτουργίες: εξοπλισμός, προπαγάνδα, στρατολόγηση, δημιουργία δομών διακυβέρνησης και συλλογή πληροφοριών. Η Υεμένη διαθέτει μία από τις υψηλότερες αναλογίες όπλων ανά κάτοικο παγκοσμίως. Το γεγονός αυτό μπορεί να αποδοθεί αφενός στο λαθρεμπόριο και αφετέρου στην παράδοση της «ένοπλης» αυτονομίας των φυλών και την αδυναμία του κράτους να ασκήσει το μονοπώλιο βίας. Σε κάθε περίπτωση, παρά τις κατά καιρούς προσπάθειες της κυβέρνησης να ελέγξει την κατάσταση, το εμπόριο όπλων, η οπλοφορία και η οπλοχρησία είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες. Η αδυναμία της Υεμένης είναι υπεύθυνη και για τον οπλισμό της AQAP που δεν προέρχεται από την ημι-νόμιμη αγορά όπλων, αλλά από τις επιδρομές και τις κατασχέσεις που πραγματοποιεί σε στρατόπεδα και εργοστάσια όπλων ή από τις ενέδρες σε υεμενικές δυνάμεις.

Ευνοϊκή επίδραση έχει η αδυναμία του κράτους-υποδοχής και στην ανάπτυξη μηχανισμών προπαγάνδας. Η AQAP στην Υεμένη έχει τη δυνατότητα χρήσης ενός μεγάλου φάσματος μέσων διάχυσης προπαγάνδας που εκτείνεται πέρα από το διαδίκτυο, το οποίο ήταν το μοναδικό μέσο προπαγάνδας που διέθετε στη Σαουδική Αραβία. Μεταξύ αυτών ιδιαίτερη σημασία έχουν τα προφορικά μέσα διάδοσης της προπαγάνδας, όπως το ραδιόφωνο και οι ομιλίες που διοργανώνονται σε διάφορα χωριά της επικράτειας, καθώς μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού είναι αναλφάβητο. Η αποτελεσματική προπαγάνδα σε συνδυασμό με την οικονομική ανέχεια και την έλλειψη εμπιστοσύνης στο πολιτικό σύστημα ευνοούν την AQAP

και στον τομέα της στρατολόγησης. Παράλληλα, η απουσία ή η υπολειτουργία των κρατικών θεσμών σε συνδυασμό με τη δυνατότητα της AQAP να ελέγχει το έδαφος προσφέρονται για την ανάπτυξη ενός παράλληλου εναλλακτικού συστήματος διακυβέρνησης που καλύπτει τις ανάγκες του πληθυσμού, ιδιαίτερα σε απομακρυσμένες περιοχές που έχουν επί δεκαετίες παραμεληθεί από την κεντρική διοίκηση. Το αίσθημα εγκατάλειψης που βιώνει μεγάλη μερίδα του πληθυσμού λειτουργεί ευνοϊκά και στο επίπεδο της συλλογής πληροφοριών. Οι κάτοικοι της Υεμένης, οι οποίοι συχνά είναι τα βασικότερα θύματα της αντιεξέγερσης, έχουν ελάχιστο κίνητρο να παρέχουν πληροφορίες στις αρχές για τις κινήσεις των μελών της AQAP. Αντιθέτως, συχνά ενημερώνουν τις δυνάμεις της AQAP για την παρουσία και τις προθέσεις των δυνάμεων αντιεξέγερσης.

Ενώ η AQAP φαίνεται να ικανοποιεί με σχετική επιτυχία το μεγαλύτερο μέρος των στρατηγικών λειτουργιών της, δεν αποκομίζει κανένα όφελος στο επίπεδο της διπλωματίας. Η αδυναμία της αυτή δεν απορρέει από το γεγονός ότι η διασυννοριακή της βάση βρίσκεται σε ένα αδύναμο κράτος αλλά από την ίδια τη φύση της εξέγερσης. Ως αντι-συστημική δύναμη η AQAP δεν είναι ευπρόσδεκτη στους διπλωματικούς κύκλους και ως κάποιο βαθμό δεν προτίθεται να αναπτύξει τέτοιους δεσμούς. Διπλωματικούς, με την ευρεία έννοια δεσμούς, βέβαια, επιθυμεί και έχει αναπτύξει με οργανώσεις και ομάδες που μοιράζονται τις ιδεολογικές της θέσεις.

Μια εντελώς διαφορετική εικόνα παρουσιάζει η PLO η οποία στα πλαίσια της βάσης της στο Λίβανο ανέπτυξε πρωτοφανείς για ένοπλο μη-κρατικό δρώντα διπλωματικές σχέσεις. Στα πλαίσια των διπλωματικών αυτών επαφών, τις οποίες ευνοούσε η απουσία περιορισμών (λόγω της διάλυσης των δυνάμεων ασφαλείας) στις μετακινήσεις από και προς τον Λίβανο, η PLO ήταν σε θέση να παρουσιάσει ένα εκτεταμένο κρατικόμορφο σύστημα διακυβέρνησης που μπόρεσε να οικοδομήσει λόγω της κατάρρευσης του κράτους του Λιβάνου. Ωστόσο, ενώ διέθετε όλα τα εχέγγυα για να είναι υπονήφια για αυτοδιάθεση και διέθετε τις διπλωματικές σχέσεις που θα μπορούσαν να στηρίξουν αυτή την προσπάθεια, απέτυχε να κεφαλαιοποιήσει τη διπλωματική της ισχύ. Μία εκ των αιτιών ήταν και η απουσία σαφούς και σταθερής διπλωματικής στρατηγικής, η οποία ήταν απόρροια της έλλειψης ενότητας στους κόλπους του παλαιστινιακού κινήματος που με τη σειρά της ήταν προϊόν της αναποτελεσματικής άσκησης διοίκησης και ελέγχου.

Η προβληματική διοίκηση και έλεγχος, που αποτελούσε ενδεχομένως το μεγαλύτερο πρόβλημα της PLO, ήταν άμεσο αποτέλεσμα των συνθηκών που επικρατούσαν στον «αποτυχημένο» Λίβανο. Το γενικευμένο χάος του εμφυλίου σε συνδυασμό με την εμπλοκή των ξένων δυνάμεων στη χώρα είχε ως αποτέλεσμα η κεντρική ηγεσία της PLO να αδυνατεί να επιβάλει τον έλεγχο στις διάφορες συνιστώσες του κινήματος. Η αρνητική επίδραση της βάσης στον Λίβανο στη διοίκηση και τον έλεγχο είχε μεγάλες επιπτώσεις στην πλειοψηφία των στρατηγικών διαστάσεων και των επί μέρους λειτουργιών της παλαιστινιακής εξέγερσης, και ιδιαίτερα στην προπαγάνδα, την ιδεολογία και την εκπαίδευση.

Η ελλιπής διοίκηση και έλεγχος είχε αρνητικές επιπτώσεις και στο στοιχείο που η PLO φαίνεται να διέθετε το μεγαλύτερο πλεονέκτημα, τη χρηματοδότηση. Το παλαιστινιακό κίνημα την περίοδο της βάσης στον Λίβανο αποτελούσε μια ιδιαίτερα πλούσια εξέγερση. Οι πόροι του πήγαζαν κυρίως από τη γενναιόδωρη βοήθεια των αραβικών κρατών, τις ροές της οποίας δε μπορούσαν να εμποδίσουν οι πρακτικά ανύπαρκτοι αρμόδιοι κρατικοί θεσμοί. Μέρος της χρηματοδότησης προερχόταν και από τις δεκάδες νόμιμες και παράνομες επιχειρήσεις και επενδύσεις που μπορούσε να αναπτύξει η PLO στα πλαίσια του κράτους εν κράτει που διατηρούσε εντός του Λιβάνου. Η οικονομική αυτή ευμάρεια επέτρεψε μεν την ανάπτυξη των διαφόρων λειτουργιών, εντούτοις όμως, υπό την επήρεια της αναποτελεσματικής διοίκησης και ελέγχου είχε δυσμενείς συνέπειες για το κίνημα. Αφενός, είχε αρνητικές επιπτώσεις στη στρατολόγηση καθώς, λόγω του ανταγωνισμού μεταξύ των διαφορετικών συνισταμένων του κινήματος, τα οικονομικά (ατομικιστικά) κίνητρα αντικατέστησαν τα αλτρουιστικά (συλλογικά) στην προσέλκυση νέων στελεχών και ανταρτών. Το αποτέλεσμα ήταν να αλλοιωθεί το αγωνιστικό φρόνημα του κινήματος. Αφετέρου, ευνοήθηκαν φαινόμενα διαφθοράς που σε συνδυασμό με την αλαζονεία και τη γενικότερα κακή διαγωγή των ανταρτών, επηρέασαν αρνητικά τη στήριξη που έχαιρε το κίνημα από το παλαιστινιακό και λιβανικό πληθυσμό. Ο άμαχος πληθυσμός θεωρούσε ότι ενώ αυτός υπέμενε στωικά τις συνέπειες της αντιεξέγερσης, οι ένοπλες ομάδες ήταν απασχολημένες με τον εμφύλιο -και όχι με το Ισραήλ- και ενδιαφέρονταν για το προσωπικό τους όφελος. Η συνέπεια ήταν το κίνημα σταδιακά να απολέσει την «ανθρώπινη» διάσταση της βάσης του στο Λίβανο.

Το περιβάλλον χάους και ανασφάλειας κατά τη διάρκεια του εμφυλίου είχε επιπλέον άμεσες επιπτώσεις (χωρίς τη «διαμεσολάβηση» της ελαττωματικής διοίκησης και ελέγχου) σε αρκετές λειτουργίες της PLO, ιδιαίτερα στην εκπαίδευση, τον εξοπλισμό, την επιμελητεία, τις

πληροφορίες και τις διασυννοριακές επιθέσεις. Έτσι, οι λειτουργίες αυτές αναπτύχθηκαν στη βάση συχνά αυτοαναϊρούμενων αναγκών και απαιτήσεων. Από τη μία πλευρά, ήταν οι ανάγκες της επιβίωσης στο εμφυλιακό περιβάλλον του Λιβάνου και από την άλλη, οι απαιτήσεις της σύγκρουσης με το Ισραήλ. Συχνά, επειδή η απειλή ήταν αμεσότερη, οι πρώτες αξιολογούνταν ως επιτακτικότερες. Ταυτόχρονα, όμως, οι λειτουργίες αυτές ήταν ιδιαίτερα ευαίσθητες στις αλλαγές των ισορροπιών μέσα στον Λίβανο (και δη τον έλεγχο του εδάφους) και κατά συνέπεια στερούνταν σταθερότητας ενώ ήταν αδύνατος και ο μακροχρόνιος σχεδιασμός. Αντίστοιχα, η συνεχής, σταθερή και ομαλή επιτέλεσή τους καθίστατο εξαιρετικά δυσμενής λόγω της αντιεξέγερσης και οι απειλές ήταν αφενός πολύπλευρες και αφετέρου ευμετάβλητες.

Ενώ στις τρεις παραπάνω περιπτώσεις και ειδικά στην περίπτωση της βάσης σε αποτυχημένο κράτος, οι συνθήκες που επικρατούσαν στο περιβάλλον εδραίωσης της βάσης καθόριζαν το κατά πόσο μπορούσαν να πραγματοποιηθούν οι επί μέρους λειτουργίες, στα πλαίσια μιας εικονικής βάσης είναι η φύση του διαδικτυακού περιβάλλοντος που επηρεάζει την επιτέλεση των λειτουργιών. Σύμφωνα με τις υποθέσεις της διατριβής, μια εξέγερση στο διαδίκτυο απολαμβάνει σχεδόν απόλυτη ελευθερία να αναπτύξει τις στρατηγικές λειτουργίες που απαιτούνται για να προωθήσει τους σκοπούς της. Ωστόσο, η περιπτωσιολογική μελέτη δείχνει ότι παρά τη σχεδόν απόλυτη ελευθερία ορισμένες λειτουργίες ευνοούνται ή επιτελούνται σε ικανοποιητικό βαθμό σε ένα εικονικό περιβάλλον, άλλες όμως δε δύναται να λάβουν χώρα στο διαδίκτυο ή τουλάχιστον δε μπορούν να περιοριστούν αποκλειστικά στη σφαίρα του εικονικού. Συνεπώς, μια γεωγραφική βάση παραμένει προαπαιτούμενο για την επιτυχία μιας οργάνωσης πολιτικής βίας ακόμα και στην περίπτωση υψηλής οργανωτικής αποκέντρωσης όπως συμβαίνει στο σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα.

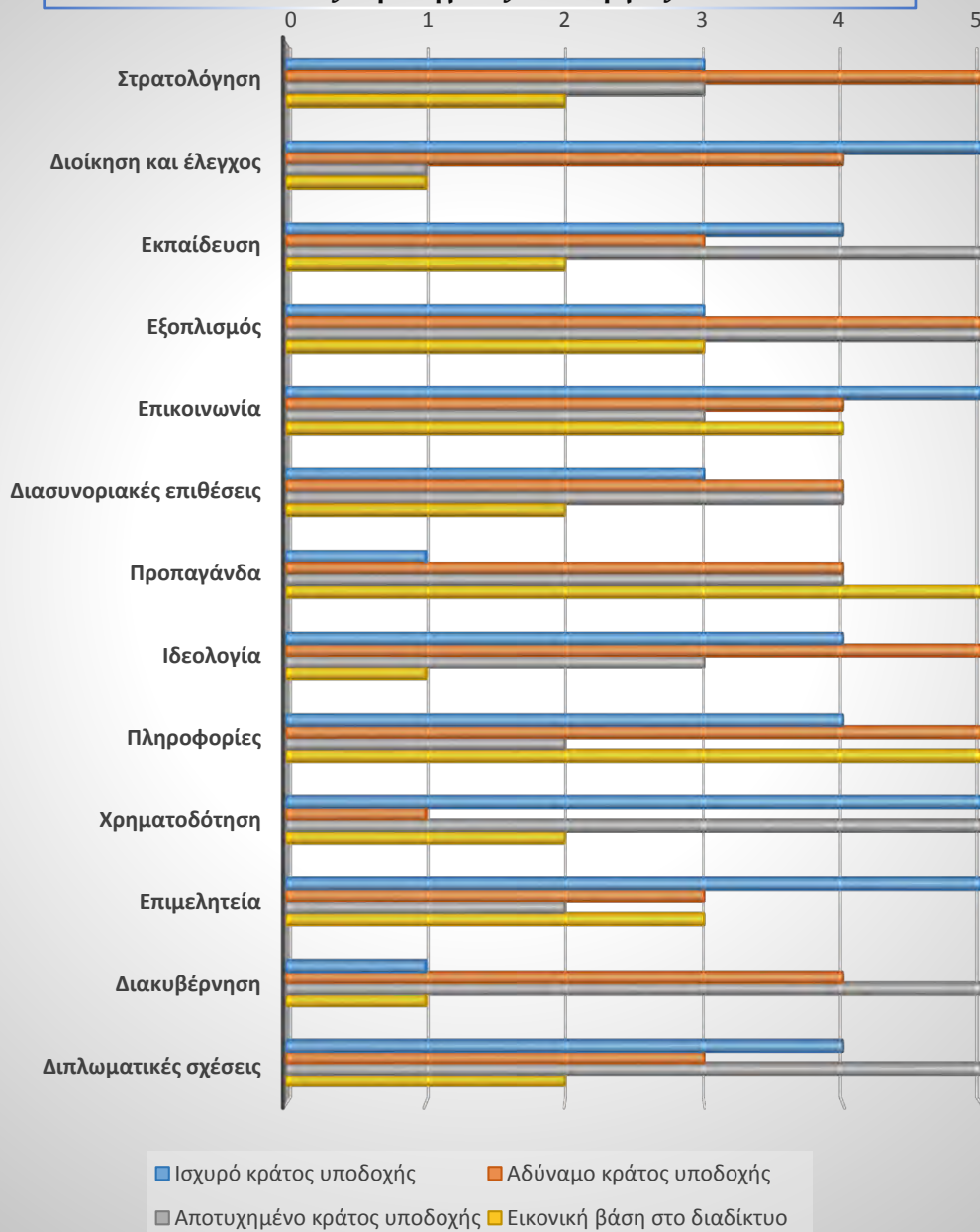
Η χρήση του διαδικτύου παρουσιάζει πλεονεκτήματα στους τομείς της προπαγάνδας και της συλλογής πληροφοριών. Όσον αφορά την προπαγάνδα, το διαδίκτυο απελευθερώνει το κίνημα από τους περιορισμούς στους οποίους υπόκειντο οι παλαιότερες οργανώσεις. Οι περιορισμοί αυτοί δεν ήταν μόνον γεωγραφικοί, με την έννοια της μέγιστης δυνατής ακτίνας διάχυσης του μηνύματος της εξέγερσης, αλλά αφορούσαν και την ελεγχόμενη από τα παραδοσιακά μέσα μαζικής επικοινωνίας πρόσβαση στο ακροατήριο, στα πλαίσια της οποίας το μήνυμα διαστρεβλωνόταν σύμφωνα με τις υποδείξεις των δυνάμεων αντιεξέγερσης. Η συλλογή πληροφοριών, αντίστοιχα, ευνοείται καθώς το διαδίκτυο αποτελεί μια εξαιρετική πηγή για τη «Συλλογή Πληροφοριών από Ανοικτές Πηγές» (Open Source Intelligence). Έτσι, μια

εξέγερση αποκτά εύκολη και ανέξοδη πρόσβαση σε έναν μεγάλο όγκο πληροφοριών, χωρίς να διατρέχει τον κίνδυνο να γίνει αντιληπτή από τις αρχές.

Το διαδίκτυο επίσης παρουσιάζει δυνητικά πλεονεκτήματα σε επίπεδο χρηματοδότησης και οπλισμού. Το διαδίκτυο έχει χρησιμοποιηθεί επανειλημμένα από εγκληματικά δίκτυα τα οποία με στόχο το οικονομικό όφελος έχουν εκμεταλλευτεί τα κενά ασφαλείας για να υποκλέψουν στοιχεία, να εξαπατήσουν χρήστες αλλά και για ξεπλύνουν μαύρο χρήμα. Παράλληλα, η διάδοση εικονικών νομισμάτων όπως το bitcoin επιτρέπει τη μεταφορά πόρων ανώνυμα και με ασφάλεια. Η προμήθεια οπλισμού από το διαδίκτυο αποτελεί μια πρόσφατη και εξαιρετικά «πρωτοποριακή» εξέλιξη καθώς το τελευταίο διάστημα, πέρα από τη δυνατότητα αγοράς όπλων από το «βαθύ δίκτυο», παρουσιάζεται η πιθανότητα τρισδιάστατης εκτύπωσης οπλικών συστημάτων που στο προσεχές μέλλον αναμένεται να είναι ελεύθερα διαθέσιμη σε οποιονδήποτε χρήστη. Το σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα δε φαίνεται να έχει εκμεταλλευτεί προς το παρόν αυτές τις δυνατότητες αλλά δεν αποκλείεται να το πράξει στο μέλλον.

Παρά τα σαφή πλεονεκτήματα που παρουσιάζει το διαδίκτυο στις τέσσερις παραπάνω λειτουργίες, η εικονική βάση φαίνεται να διαθέτει μειωμένες δυνατότητες ή και να λειτουργεί αρνητικά στις άλλες διαστάσεις και λειτουργίες. Ενδεικτικά, το διαδίκτυο λόγω της απουσίας της προσωπικής επαφής δεν ευνοεί ιδιαίτερα τη στρατολόγηση, την επικοινωνία και την εκπαίδευση. Όσον αφορά τη στρατολόγηση και την επικοινωνία, οι λειτουργίες αυτές μπορούν μεν να «ξεκινήσουν» σε πρώτη φάση στο εικονικό περιβάλλον, αλλά λόγω της αδυναμίας να υπάρξει απόλυτη εμπιστοσύνη σε συνδυασμό με τον κίνδυνο παρακολούθησης και παγίδευσης από τις δυνάμεις αντιεξέγερσης, από ένα σημείο και μετά θα πρέπει να συνεχιστούν στο φυσικό περιβάλλον. Αντίστοιχα, έχει γίνει μεγάλη συζήτηση γύρω από τη μετατροπή του διαδικτύου σε μια μεγάλη βιβλιοθήκη που διαθέτει όλες τις απαιτούμενες γνώσεις για να πραγματοποιήσει κάποιος επιθέσεις. Επίσης, το σαλαφικό-τζιχαντικό κίνημα έχει καταβάλει προσπάθειες για τη δημιουργία υποδομών εξ αποστάσεως εκπαίδευσης των μελών και συμπαθούντων του κινήματος. Ωστόσο, στα πλαίσια του διαδικτύου ο ενδιαφερόμενος φαίνεται να αποκομίζει στεγνή γνώση και μάλιστα χαμηλής τεχνογνωσίας. Για την απόκτηση άλλου είδους, ψυχολογικών και πρακτικών, ικανοτήτων παραμένει απαραίτητη αφενός η παρουσία του εκπαιδευτή και αφετέρου η ολοκλήρωση της εκπαίδευσης σε φυσικό περιβάλλον.

Πίνακας 6.1
Συγκεντρωτικός πίνακας της επίδρασης του βαθμού κυριαρχίας
στις στρατηγικές λειτουργίες

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στα πλαίσια της περιπτώσιολογικής μελέτης κατέστη σαφές ότι δεν υφίσταται ένα ιδανικό περιβάλλον εδραίωσης διασυνοριακής βάσης που δύναται να προσφέρει ταυτόχρονα υψηλά επίπεδα ασφάλειας, απόλυτη ελευθερία και ιδανικές συνθήκες για την ανάπτυξη των στρατηγικών λειτουργιών ενός ένοπλου μη-κρατικού δρώντα. Μια εξέγερση που αδυνατεί να σχηματίσει απελευθερωμένες ζώνες στο διεκδικούμενο έδαφος, μπορεί μόνο να προσδοκά τον βέλτιστο δυνατό συνδυασμό των τριών

παραπάνω στοιχείων. Αν και αυτός ο συνδυασμός ποικίλει ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε μίας εξέγερσης, σε γενικές γραμμές μια διασυννοριακή βάση σε αδύναμο κράτος, στα πλαίσια της οποίας οι σχετικές μεταβλητές τείνουν να λαμβάνουν μέσες τιμές, φαίνεται να πληροί σε μεγαλύτερο βαθμό τις προϋποθέσεις ώστε να μπορέσει ο μη-κρατικός δρών να επιβιώσει και να επικρατήσει στην ασύμμετρη σύγκρουση έναντι του κρατικού του αντιπάλου.

Το συμπέρασμα αυτό έρχεται σε αντίθεση με την πρότερη (ψυχροπολεμική) αντίληψη ότι μια εξέγερση έχει ανάγκη την προστασία και τη βοήθεια ενός ισχυρού κράτους-κηδεμόνα που, δεδομένης της μεγάλης ανισορροπίας ισχύος που διέπει την ασύμμετρη σύγκρουση, θα λειτουργήσει ως πολλαπλασιαστής ισχύος. Η διατριβή, αντιθέτως, έδειξε ότι τα πλεονεκτήματα που αποκομίζει ένας ένοπλος μη-κρατικός δρών στα πλαίσια μιας διασυννοριακής βάσης σε ισχυρό κράτος δύσκολα αντισταθμίζουν τα υψηλά επίπεδα ελέγχου και τους περιορισμούς στους οποίους υπόκειται η εξέγερση.

Επίσης, τα συμπεράσματα της διατριβής αντικρούουν τη διαδεδομένη (σύγχρονη) αντίληψη ότι τα αποτυχημένα κράτη αποτελούν ιδανικές τοποθεσίες για τους ένοπλους μη-κρατικούς δρώντες καθώς η απουσία των φορέων επιβολής της τάξης και γενικότερα των κρατικών θεσμών μεταφράζεται σε ένα περιβάλλον απόλυτης ελευθερίας για την εξέγερση. Ωστόσο, η περιπτωσιολογική εξέταση αυτής της υπόθεσης ανέδειξε τη γενικευμένη ανασφάλεια και τα προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει ο ένοπλος μη-κρατικός δρών σε ένα τέτοιο περιβάλλον. Έτσι, η εξέγερση διαθέτει μεν την ελευθερία να αναπτύξει τις στρατηγικές της λειτουργίες κατά το δοκούν, εντούτοις, πολλές φορές οι αντίξοες και επικίνδυνες συνθήκες που επικρατούν δεν της το επιτρέπουν.

Αντίστοιχα, η εξέταση της εικονικής βάσης διέψευσε τις εκτιμήσεις περί μετάβασης σε ένα μετα-νεωτερικό είδος εξεγέρσεων και διασυννοριακών βάσεων, επισημαίνοντας ότι είναι τουλάχιστον πρόωρο να συζητάμε για την υπέρβαση ή και απαξίωση της γεωγραφία. Απεναντίας, οι εικονικές βάσεις στο διαδίκτυο διευκολύνουν σημαντικά ορισμένες λειτουργίες ιδιαίτερα των οργανωτικά δικτυακών εξεγέρσεων αλλά δε φαίνεται να μπορούν να υποκαταστήσουν πλήρως τις εδαφικές βάσεις.

Εν κατακλείδι, η παρούσα διατριβή αναδεικνύει τα στοιχεία ορθότητας της μέχρι σήμερα μειοψηφικής στη διεθνή βιβλιογραφία αντίληψης ότι το περιβάλλον ευκαιρίας για τους ένοπλους μη-κρατικούς δρώντες είναι ευνοϊκότερο σε ένα αδύναμο κράτος, το οποίο λόγω της

μεσαίου βαθμού κυριαρχίας που διαθέτει φαίνεται να προσφέρει μια σχετική ισορροπία μεταξύ των στοιχείων που καθορίζουν το όφελος που αποκομίζει η εξέγερση. Παράλληλα, η συγκριτική εξέταση των τεσσάρων «ιδεατών» ειδών διασυννοριακής βάσης, στα πλαίσια μια πολυπαραμετρικής ανάλυσης, ανέδειξε τα στοιχεία προσδιορισμού του περιβάλλοντος ευκαιρίας και του στρατηγικού πλαισίου αλληλεπίδρασης στο οποίο δρα και αναπτύσσεται ένας ένοπλος μη-κρατικός δρών. Στα πλαίσια αυτά, η διατριβή συνέδεσε το όφελος που αντλείται από μια βάση με το στοιχείο της παρεχόμενης προστασίας από τις εχθρικές δυνάμεις, τον βαθμό ελευθερίας που προσφέρει και τις αντικειμενικές συνθήκες που επικρατούν στο περιβάλλον, καθορίζοντας ποιες διαστάσεις της στρατηγικής και ποιες επί μέρους λειτουργίες ευνοούνται και υπό ποιες συνθήκες. Τα συμπεράσματα και τα στοιχεία αυτά αποτελούν ωφέλιμη προσθήκη στη σχετική βιβλιογραφία και χρήσιμα εργαλεία για περαιτέρω έρευνα πάνω στις διεθνείς διαστάσεις των ασύμμετρων συγκρούσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

* Οι σύνδεσμοι των ηλεκτρονικών πηγών ελέγχθηκαν και ήταν προσβάσιμοι τον Μάρτιο του 2014

- “Al Qaeda's Second Fatwa”, *PBS Newshour*, (23/2/1998),
http://www.pbs.org/newshour/updates/military/jan-june98/fatwa_1998.html
- “Al Qaida gunmen kill two Saudi border soldiers”, *Gulf News*, (5/11/2012),
<http://gulfnews.com/news/gulf/saudi-arabia/al-qaida-gunmen-kill-two-saudi-border-soldiers-1.1098606>
- “Al-Qaeda in the Arabian Peninsula: Shooting, Hostage Taking, Kidnapping Wave”, *IntelCenter*, May/June 2004, <http://www.intelcenter.com/AQAP-SHK-PUB-v1-1.pdf>
- “Al-Qaeda sets up new stronghold in South”, *Yemen Post*, (27/6/2012),
<http://www.yemenpost.net/Detail123456789.aspx?ID=3&SubID=5604>
- “Al-Qaeda’s Zawahiri disbands main faction operating in Syria”, *al-Arabiya* (9/11/2013)
<http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2013/11/09/Al-Qaeda-leader-disbands-main-faction-operating-in-Syria.html>
- “An Interview With President Ali Abdullah Saleh”, *The New York Times*, 28/6/2008
- “Compilation of Usama Bin Ladin Statements 1994 - January 2004”, *FBIS Report*, January 2004,
<http://www.fas.org/irp/world/para/ubl-fbis.pdf>
- “Country Reports on Terrorism 2006”, *United States Department of State Publications, Office of the Coordinator for Counterterrorism* (δημοσιεύθηκε τον Απρίλιο του 2007),
<http://www.state.gov/documents/organization/83383.pdf>
- “Declaration of War against the Americans Occupying the Land of the Two Holy Places”, *PBS Newshour*, (23/8/1996), http://www.pbs.org/newshour/updates/military/july-dec96/fatwa_1996.html
- “Eleven militants arrested by Saudi security forces”, Embassy of Saudi Arabia, Washington DC, (7/4/2009), http://www.saudiembassy.net/latest_news/news04070902.aspx
- “How to use Asrar al-Mujahideen: Sending & Receiving Encrypted Messages”. 2010. *Inspire* no. 1
- “Interview with Shaykh Abu Bashir, the head of al-Qaeda in the Arabian Peninsula”, 2010. *Inspire*, no. 1: 13-17
- “Interview with Shaykh Abu Sufyan, the Vice Amir of al-Qaeda in the Arabian Peninsula”. 2010. *Inspire* no. 2: 42-4

- “Introduction to history and legal structures: (C) Declarations/ Derogations”. *European Human Rights Internet site (EHRIS)*, Human Rights Center, Queen’s University (Belfast). <http://tinyurl.com/nuzcdhr>
- “Iraqi al-Qaeda chief rejects Zawahiri orders”, *al-Jazeera* (15/6/2013) <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/06/2013615172217827810.html> .
- “Kidnapped Saudi diplomat in Yemen pleas for help”, *al-Akhbar* (2/7/2012) <http://english.al-akhbar.com/node/9147>
- “Kurdistan Workers' Party (PKK)”, *Global Terrorism Database (GTD)*, <http://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?perpetrator=449>
- “Lebanon Says 144,000 Died in Civil Strife”, *New York Times*, (10/5/1992), <http://www.nytimes.com/1992/03/10/world/lebanon-says-144000-died-in-civil-strife.html>
- “Life from Scratch”. 2004. *The New Atlantis* (5): 101-103
- “Mistrust bedevils Yemen’s Foreign Relations”, *IISS Strategic Comments* 16 (2), April 2010
- “NSA Files: Decoded”, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/interactive/2013/nov/01/snowden-nsa-files-surveillance-revelations-decoded>
- “Online Question and Answer Session with Abu Zubayr Adel al-Abab, Shariah Official for Member of Al-Qaeda in the Arabian Peninsula (AQAP)”, (11/4/2011) (μετάφραση του International Center for the Study of Radicalization and Political Violence –ICSR), http://www.islamopediaonline.org/sites/default/files/abdu_zubayr_english.pdf
- “PKK terrorism costs Turkey over \$300 bln”. 2008. *Today's Zaman*, (23/07/2008). http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?load=detay&link=148276
- “Qaeda chief annuls Syrian-Iraqi jihad merger”, *al-Jazeera*, (9/6/2013) <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/06/2013699425657882.html>
- “Saudi security authorities abort attempted terrorist attack”, *SAMIRAD*, 7/5/2003, http://www.saudinf.com/display_news.php?id=566
- “Saudis urgently erect new border fence to block 'massive' immigration of Shi'ites ”, *World Tribune*, (15/12/2009), http://www.worldtribune.com/worldtribune/WTARC/2009/me_saudis0966_12_15.asp
- “Serious Clashes over the Palestinians in Lebanon”. 1975. *Journal of Palestine Studies* 4 (4): 147-155
- “Should Israel Intervene”. 1976. *Journal of Palestine Studies*, 6 (1): 128-131
- “The Guantanamo Docket”, *New York Times*, <http://projects.nytimes.com/guantanamo/>
- “The Invasion of Lebanon”. 1978. *Journal of Palestine Studies* 7 (4): 129-143

- “The Kingdom of Saudi Arabia Initiatives and Actions to Combat Terrorism”, 2008. *Royal Embassy of Saudi Arabia Information Office*, http://www.saudiembassy.net/files/PDF/Reports/2008Reports/WOT_Report_May08.pdf
- “The National Security Strategy of the United Kingdom: Security in an Interdependent World”, Norwich, U.K.: Her Majesty’s Stationery Office, 2008, <http://www.official-documents.gov.uk/document/cm72/7291/7291.pdf>
- “The PLO in disarray”. 1983. *Strategic Survey* 84 (1):71-75.
- “The Saudi Terror Problem on the Rise Since September 11”. 2009. *The Institute for Gulf Affairs*, <https://www.rasid.com/english/?act=art&id=191>
- “US, Saudi dominate Yemen security help”, *Reuters*, (18/1/2010), <http://uk.reuters.com/article/2010/01/18/ba-security-yemen-aid-idUKLDE60H0XF20100118>
- Abdul-Ahad, G.. 2010, “Al-Qaida in Yemen: Poverty, corruption and an army of jihadis willing to fight”, *The Guardian*, (22/8/2010), <http://www.guardian.co.uk/world/2010/aug/22/al-qaida-yemen-ghaith-abdul-ahad>
- Abdul-Ahad, G. 2012. “Al-Qaida's wretched utopia and the battle for hearts and minds”, *The Guardian*, (30/4/2012), <http://www.guardian.co.uk/world/2012/apr/30/alqaida-yemen-jihadis-sharia-law>
- Abu-Lughod, Ibrahim. 1973. “Educating a community in exile: The Palestinian experience”. *Journal of Palestine Studies* 2 (3):94-111.
- Aharoni, Yair. 1998. “The changing political economy of Israel”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 555 (1):127-146.
- Ahuja, Manju K., and Kathleen M. Carley. 1999. “Network Structure in Virtual Organizations”. *Organization Science* 10 (6):741-757.
- Akcinaroglu, S. & Radziszewski, E. 2005, 'Expectations, Rivalries, and Civil War Duration', *International Interactions*, vol. 31, no. 4, pp. 349-374.
- Alexander, Yonah. 1989. “The European: Middle East Terrorist Connection”. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 13 (2):1-5.
- Alkhereiji, Mohammed. 2003. “Abdullah Tells Citizens to Report Suspects”, *Arab News*, 22/6/2003, <http://www.arabnews.com/node/233290>
- Alleyne, M. D. 1995. *International Power and International Communication*. London: Macmillan
- Altunisik, Meliha, Ozlem Tur. 2006. “From distant neighbors to partners? Changing Syrian-Turkish relations”. *Security Dialogue* 37 (2): 217-236.
- Altunisik, Meliha. 2000. “The Turkish-Israeli Rapprochement in the Post-Cold War Era,” *Middle Eastern Studies* 36 (2): 172-191.

- Amnesty International. 1988. *Turkey: Human Rights Denied*. London: Amnesty International Publications
- Amnesty International. 2009, *Saudi Arabia: Assaulting Human Rights in the Name of Counter-Terrorism*, Amnesty International Publications
- Armstrong, J. D. & Press, O. U. 1993, *Revolution and World Order: The Revolutionary State in International Society*, Clarendon Press Oxford.
- Arquilla, J. & Ronfeldt, D. F. 2001, (eds) *Networks and netwars: The future of terror, crime, and militancy*, Rand Corp.
- Arrabyee, Nasser. 2011, “Islamic State for Al Qaeda, and Sa’ada for Al Houthi rebels in Yemen”, (30/3/2011), <http://narrabyee-e.blogspot.gr/2011/03/islamic-state-for-al-qaeda-and-saada.html>
- Arrabyee, Nasser. 2012α, “Violence on the rise in Sanaa”, *Al-Ahram*, (2-8/8/2012), <http://weekly.ahram.org.eg/2012/1109/re7.htm>
- Arrabyee, Nasser. 2012β, “New al-Qaeda leader emerges in Yemen, after Tariq Al-Dhahab killed in clashes over elections and power”, *Yemen Observer*, (17/2/2012), <http://www.yobserver.com/local-news/10021914.html>
- Arrabyee, Nasser. 2012γ, “Yemen's political hell”, *Al-Ahram*, (8-14/3/2012), <http://weekly.ahram.org.eg/2012/1088/re8.htm>
- Arreguin-Toft, I. 2005a, “Crossing the Line: The Problem of Interstate Boundaries as Insurgent Sanctuary”, παρουσίαση στο *Annual Meeting of the American Political Science Association*, Marriott Wardman Park, Omni Shoreham, Washington Hilton, Washington.
- Arreguin-Toft, I. 2005b, *How the weak win wars*, Cambridge University Press.
- Atran, S. 2006, “A Failure of Imagination (Intelligence, WMDs, and 'Virtual Jihad')”, *Studies in Conflict & Terrorism* 29 (3): 285-300
- Atwan, A. B. 2008, *The secret history of al Qaeda*, University of California Press.
- Atzili, B. 2010. “State Weakness and ‘Vacuum of Power’ in Lebanon”. *Studies in Conflict & Terrorism* 33 (8):757-782.
- Atzili, B. 2010. “State Weakness and Vacuum of Power in Lebanon”. *Studies in Conflict & Terrorism* 33 (8): 757-782.
- Aydinli, E. 2008, 'Before Jihadists There Were Anarchists: A Failed Case of Transnational Violence', *Studies in Conflict & Terrorism* 31 (10): 903-923.
- Aykan, Mahmut Bali. 1999. “The Turkish-Syrian Crisis of October 1998: A Turkish View”. *Middle East Policy* 6 (4):174-191.
- el-Azhary, M. S. 1984, 'Aspects of North Yemen's relations with Saudi Arabia', *Asian Affairs*, vol. 15, no. 3, pp. 277-286.

- Baghdadi, Abu Bakr. 2013. "Announcement of the Islamic State of Iraq and al-Shām", *Jihadology*, (9/4/2013) <http://bit.ly/1bSQ8Pa>
- Bailey, Clinton. 1984. *Jordan's Palestinian Challenge, 1948-1983: A Political History*, Boulder and London: Westview
- Banks, W. C. 2007. "Legal Sanctuaries and Predator Strikes in the War on Terror" στο Michael A. Innes, (ed.) 2007, *Denial of Sanctuary: Understanding Terrorist Safe Havens*, Westport: Praeger Security International
- Bapat, N. A. 2006, 'State bargaining with transnational terrorist groups', *International Studies Quarterly* 50 (1): 213-230.
- Bapat, N. A. 2008, "Non-State Actors and International Wars", παρουσίαση στο *49th Annual International Studies Association Convention*. Hilton San Francisco, San Francisco, California
- Bapat, N. A. 2012, "Understanding State Sponsorship of Militant Groups", *British Journal of Political Science* 42 (1): 1-29
- Bar'el, Zvi. 2010, "Yemeni Steps," *Ha'aretz*, (5/2/2010), www.haaretz.com/hasen/spages/1147708.html
- Barak, Oren. 2006. "Towards a representative military? The transformation of the Lebanese officer corps since 1945". *The Middle East Journal* 60 (1):75-93.
- Barakat, Halim. 1971. "Social Factors Influencing Attitudes of University Students in Lebanon towards the Palestinian Resistance Movement." *Journal of Palestine Studies* 1 (1): 87-112
- Barakat, Halim. 1979. "The Social Context", στο Haley, P. Edward, Lewis W. Snider, (eds.). *Lebanon in crisis: participants and issues*. New York: Syracuse University Press.
- Barfi, B. 2010α, *Yemen on the Brink? The Resurgence of al Qaeda in Yemen*, New America Foundation.
- Barfi, B. 2010β, "How attacking AQAP influenced its strategy", *NATO Review*, no. 5.
- Barkey, Henri J., Graham E. Fuller. 1998. *Turkey's Kurdish question*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Bashir, Abdul Wahab. "2-Month Amnesty for Weapons Handover," *Arab News*, (30/6/ 2004) , <http://www.arabnews.com/node/251813>
- Becker, J. & Shane, S. 2012, "Secret 'Kill List' Proves a Test of Obama's Principles and Will", *The New York Times*, (29/5/2012). <http://www.nytimes.com/2012/05/29/world/obamas-leadership-in-war-on-al-qaeda.html?pagewanted=all>
- Ben-Yehuda, H. & Mishali-Ram, M. 2006, "Ethnic Actors and International Crises: Theory and Findings, 1918-2001", *International Interactions*, 32 (1): 49-78.

- Bergen, Peter. 2001, *Holy War, Inc. Inside the Secret World of Osama bin Laden*, New York: Free Press
- Berger, J.M. 2013. “Zero Degrees of al Qaeda”, *Foreign Policy* (14/8/2013) http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/08/14/zero_degrees_of_al_qaeda_twitter
- Bergesen, A. J. & Lizardo, O. 2004, “International Terrorism and the World-System”, *Sociological Theory* 22 (1): 38-52.
- Bey, H. 1991, *The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*, Autonomedia
- Beydoun, Ahmad. 1992. “The South Lebanon Border Zone: A Local Perspective”. *Journal of Palestine Studies* 21 (3):35-53.
- Birand, Mehmet Ali, “How many Kurdish uprisings till today?”, *Hurriyet*, (1/3/2008). <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=how-many-kurdish-uprisings-till-today-2008-01-03>
- Bishku, Michael B. 2012. “Turkish-Syrian Relations: A Checkered History”. *Middle East Policy* 19 (3): 36-53.
- Black, D. 2004, 'The Geometry of Terrorism', *Sociological Theory* 22 (1): 14-25.
- Black, I. & Morris, B. 1991, *Israel's secret wars: a history of Israel's intelligence services*, Grove Press.
- Blomberg, S. B., Hess, G. D. & Weerapana, A. 2004, “Economic conditions and terrorism”, *European Journal of Political Economy* 20 (2): 463-478.
- Bobbitt, P. 2008, *Terror and Consent: The Wars for the Twenty-First Century*, London: Penguin.
- Bockstette, Carsten. 2008. *Jihadist Terrorist Use of Strategic Communication Management Techniques*. Occasional Paper no. 20. The George C. Marshall European Center for Security Studies.
- Bolt, Neville. 2012. *The Violent Image: Insurgent Propaganda and the New Revolutionaries*. New York: Columbia University Press.
- Bolukbasi, Suha. 1991. “Ankara, Damascus, Baghdad, and the Regionalization of Turkey's Kurdish Secessionism”. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 14 (4):15-36.
- Bonnefoy, L. 2008, 'Salafism in Yemen: A 'Saudisation'?', στο M. Al-Rasheed (ed.), *Kingdom without Borders: Saudi political, religious and media frontiers*, New York: Columbia University Press
- Bonnefoy, L. 2010, “Yemen”, στο Rubin, Barry (ed.), *Guide to Islamist Movements*, New York: M. E. Sharpe
- Bonnefoy, L. 2011, 'Violence in Contemporary Yemen: State, Society and Salafis', *The Muslim World*, 101 (2): 324-346.

- Boucek, C. 2008, *Saudi Arabia's "soft" Counterterrorism Strategy: Prevention, Rehabilitation, and Aftercare*, Carnegie Endowment for International Peace.
- Boucek, C. 2009α, “Examining Saudi Arabia’s 85 Most Wanted List”, *CTC Sentinel* 2 (5)
- Boucek, Christopher. 2009β, “Yemen: Avoiding a Downward Spiral”, *Carnegie Papers, Middle East Program*: Carnegie Endowment for International Peace
- Boucek, C., Johnsen, G., Villarosa, S., 2009, “Al-Qaeda in Yemen”, εκδήλωση του *Carnegie Endowment for International Peace* στις (7/7/2009). <http://carnegie-mec.org/2009/07/07/al-qaeda-in-yemen/wqa>
- Boucek, Christopher. 2011, “Terrorist Threat To The U.S. Homeland – Al-Qaeda In The Arabian Peninsula (AQAP)”, Testimony to the *House Committee on Homeland Security -Subcommittee on Counterterrorism and Intelligence*, (2/3/2011)
- Bradley, J. R. 2005α, “Al Qaeda and the House of Saud: Eternal Enemies or Secret Bedfellows?”, *The Washington Quarterly*, 28 (4): 139-152.
- Bradley, J. R. 2005β, *Saudi Arabia exposed: Inside a kingdom in crisis*, New York: Palgrave Macmillan.
- Brafman Kittner, C. C. 2007, “The Role of Safe Havens in Islamist Terrorism”, *Terrorism and Political Violence* 19 (3): 307-329.
- Brandon, James. 2006. “The Kurdistan Freedom Falcons Emerges as a Rival to the PKK”. *Terrorism Focus* 3 (40).
- Brandon, James. 2007. “The PKK and Syria’s Kurds”. *Terrorism Monitor* 5 (3).
- Brown, Michael E., 1996. “The Causes and Regional Dimensions of Internal Conflict,” στο Brown, Michael E., (ed.) *International Dimensions of Internal Conflict*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Brown, V. 2007, *Cracks in the Foundation: Leadership Schisms in al-Qa'ida 1989-2006*, Naval War College, Center for Naval Warfare Studies.
- Bruinessen, Martin van. 1988. “Between Guerrilla War and Political Murder: The Workers' Party of Kurdistan”. *Middle East Report* (153):40-50.
- Bruinessen, Martin van. 2003. “Kurds, States and Tribes” στο Faleh A. Jabar and Hosham Dawod (eds.) *Tribes and Power: nationalism and ethnicity in the Middle East*. London: Saqi
- Bruscino, T. A. 2006, *Out of Bounds: Transnational Sanctuary in Irregular Warfare*, Fort Leavenworth, Kansas: Combat Studies Institute Press
- Brynen, Rex. 1989. “PLO policy in Lebanon: legacies and lessons”. *Journal of Palestine Studies* 18 (2):48-70.
- Brynen, Rex. 1990. *Sanctuary and Survival: The PLO in Lebanon*. Boulder: Westview Press.

- Buhaug, H. & Gates, S. 2002, 'The Geography of Civil War', *Journal of Peace Research*, 39 (4): 417-433.
- Bunt, G. R. 2003, *Islam in the Digital Age: E-jihad, Online Fatwas and Cyber Islamic Environments*, London: Pluto Press
- Bunzel, Cole. 2013α. “The Islamic State of Disobedience: al-Baghdadi Triumphant”, *Jihadica*, (5/10/2013) <http://www.jihadica.com/the-islamic-state-of-disobedience-al-baghdadis-defiance/>
- Bunzel, Cole. 2013β. “Caliphate Now: Jihadis Debate the Islamic State”, *Jihadica*, (25/11/2013) <http://www.jihadica.com/caliphate-now-jihadis-debate-the-islamic-state/>
- Burke, R. R. 1984, *UNITA - A Case Study in Modern Insurgency*, Marine Corps Command and Staff College, <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1984/BRR.htm>
- Button, S. H. 1995. “Turkey struggles with Kurdish separatism”. *Military Review*, 75 (1): 70-83.
- Byman, D., Chalk, P., Hoffman, B., Rosenau, W. & Brannan, D. 2001, *Trends in Outside Support for Insurgent Movements*, RAND.
- Byman, D. 2005, *Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism*, New York: Cambridge University Press.
- Byman, D. 2006. “Do targeted killings work?”. *Foreign Affairs* 85 (2): 95-111.
- Byman, D. 2008, 'Understanding Proto-Insurgencies', *The Journal of Strategic Studies* 31 (2): 165-200.
- Cagaptay, Soner. 2007. “Can the PKK Renounce Violence? Terrorism Resurgent”. *Middle East Quarterly* 14 (1):45-52.
- Carlino, L. 2012, 'Are Yemen's Ansar al-Shari'a and AQAP One and the Same?', *Terrorism Monitor (The Jamestown Foundation)* 10 (13)
- Carment, D. & James, P. 2000, 'Explaining third-party intervention in ethnic conflict: theory and evidence', *Nations and Nationalism*, 6 (2): 173-202.
- Cassidy, R. M. 2008, “Indigenous Forces and Sanctuary Denial: Enduring Counterinsurgency Imperatives”, *Small Wars Journal*, <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/44-cassidy.pdf>
- Cederman, L. E. & Girardin, L. 2007, 'Beyond fractionalization: Mapping ethnicity onto nationalist insurgencies', *American Political Science Review* 101 (1): 173-185.
- Celeski, J. D. 2006, 'Attacking Insurgent Space: Sanctuary Denial and Border Interdiction', *Military Review*, 86 (6): 51-57.
- Chojnacki, S. 2006, 'Anything New or More of the Same? Wars and Military Interventions in the International System, 1946-2003', *Global Society* 20 (1): 25-46.

- Christmas, G. R. 1973, 'Guerrilla Sanctuaries', *Infantry*, no. 63: 24-27.
- Cilluffo, Frank J. & Watts, Clinton. 2011 α , "Yemen & Al Qaeda in the Arabian Peninsula: Exploiting a Window of Counterterrorism Opportunity", *Homeland Security Policy Institute*, Issue Brief no. 11, (24/6/2011), https://www.gwumc.edu/hspi/policy/issuebrief_yemenaqap.pdf
- Cilluffo, Frank J. & Watts, Clinton. 2011 β , "Authors' Rebuttal to Gregory Johnsen's 'The Seduction of Simple Solutions'", *Big Think*, (14/7/2011), <http://bigthink.com/experts-corner/authors-rebuttal-to-gregory-johnsens-the-seduction-of-simple-solutions>
- Civisec, 2007, *Everyone's Guide to By-Passing Internet Censorship: For Citizens Worldwide*, University of Toronto http://www.nartv.org/mirror/circ_guide.pdf
- Cobban, Helena. 1984. *The Palestinian Liberation Organisation: people, power and politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, E. A. 1984. "Constraints on America's conduct of small wars". *International Security* 9 (2), 151-181.
- Coll, Steve & Glasser, Susan B. 2005, "Terrorists Turn to Web as Base of Operations", *Washington Post*, (7/8/2005), <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/08/05/AR2005080501138.html>
- Collier, Paul & Anke Hoeffler. 2000, 'Greed and Grievance in Civil War', *The World Bank Policy Research Working Paper*, no.2355, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/06/17/000094946_00060205420011/Rendered/PDF/multi_page.pdf
- Conway, M. 2002, "Terrorism and Telecommunications: An Analysis of Terrorist 'Use' of the Internet", παρουσίαση στο *Annual Meeting of the American Political Science Association*, Boston Marriott Copley Place, Sheraton Boston & Hynes Convention Center, Boston, Massachusetts
- Conway, M. 2008, "Encounters with Internet-Based Counter-Terrorism: Assessing the Quiet Online War on Terrorism", παρουσίαση στο ISA's 49th Annual Convention: Bridging Multiple Divides, San Francisco, USA
- Cook, David. 2006, *Paradigmatic Jihadi Movements*, New York: Combating Terrorism Center.
- Coombs, Casey. L. 2012, "The Ansar al-Shari'a Insurgency in Southern Yemen: The View from the Ground", *The Jamestown Foundation*, (9/5/2012), [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=39348](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=39348)
- Cordesman, A. H. & Obaid, N. 2005, *Al Qaeda in Saudi Arabia: Asymmetric Threats and Islamist Extremists*, Center for Strategic and International Studies.
- Cordesman, Anthony & al-Rodhan, Khalid. 2006, *The Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric War: Saudi Arabia*, Center for Strategic and International Studies, https://csis.org/files/media/isis/pubs/060728_gulf_saudi.pdf

- Cragin, K. & Daly, S. A. 2004, *The dynamic terrorist threat: An assessment of group motivations and capabilities in a changing world*, Rand Corp.
- Crenshaw, Martha. 1985. “An Organizational Approach to the Analysis of Political Terrorism”, *Orbis* 29 (3): 473–487
- Criss, Nur Bilge. 1995. “The nature of PKK terrorism in Turkey”. *Studies in Conflict & Terrorism* 18 (1):17-37.
- Crocker, C. A. 2003, 'Engaging failing states', *Foreign Affairs* 82 (5): 32-44
- Cronin, Audrey Kurth. 2006. “Cyber-Mobilization: The New Levee en Masse” *Parameters* 36 (2): 77-87
- Curran, Cody et al. 2012, “AQAP and Suspected AQAP Attacks in Yemen Tracker 2010, 2011, and 2012”, *Critical Threats Project of the American Enterprise Institute*, (21/5/2012), <http://www.criticalthreats.org/yemen/aqap-and-suspected-aqap-attacks-yemen-tracker-2010>
- Curtis, G. E., T. Karakan, 2002. *The Nexus Among Terrorists, Narcotics Traffickers, Weapons Proliferators, and Organized Crime Networks in Western Europe*. Washington, DC: Federal Research Division, Library of Congress
- Dartnell, M. 1999, “Insurgency Online: Elements for a Theory of Anti-government Internet Communications”. *Small Wars and Insurgencies* 10 (3): 116-135
- Davis, D. R. & Moore, W. H. 1997, “Ethnicity matters: Transnational ethnic alliances and foreign policy behavior”, *International Studies Quarterly* 41 (1): 171-184.
- Deibert, Ronald J., Janice Gross Stein. 2002. “Hacking Networks of Terror”. *Dialogue-IO* 1 (1): 1-14.
- Denning, D. E. 1999. *Information warfare and security*. Reading: Addison-Wesley
- Denning, D. E. 2000. “Cyberterrorism”, Testimony before the Special Oversight Panel of Terrorism Committee on Armed Services, US House of Representatives, (23/5/2000)
- Denning, D. E. 2002. “Is Cyber Terror Next?” στο Craig Calhoun, Paul Price, and Ashley Timmer (eds.) *Understanding September 11*. New York: The New Press. Διαθέσιμο επίσης στο <http://essays.ssrc.org/sept11/essays/denning.htm>
- Desch, M. C. 2002, 'Democracy and victory: Why regime type hardly matters', *International Security* 27 (2): 5-47.
- Dessouki, D. A.H. 1988. “Security in a fractured state: The conflict over Lebanon”. *Adelphi Papers* 28 (230):14-20.
- Devost, Matthew G., Brian K. Houghton, Neal Allen Pollard. 1997. “Information Terrorism: Political Violence in the Information Age.” *Terrorism and Political Violence* 9 (1): 72-83
- Dougherty, K. J. 1997, 'Fixing the Enemy in Guerrilla Warfare', *Infantry* 87 (2): 33-35.

- Dresch, Paul. 1989, *Tribes, Government, and History in Yemen*, New York: Oxford University Press
- Dresch, Paul. 2000, *A History of Modern Yemen*, Cambridge: Cambridge Univ. Press
- Elbadawi, I. & Sambanis, N. 2000. 'External interventions and the duration of civil wars'. *The World Bank Policy Research Working Paper*, no. 2433
- Elekdağ, Şükrü. 1996. "2½ War Strategy," *Perceptions* 1(1). Center for Strategic Research (SAM)
- Ellingsen, Tanja, 2000. "Colorful Community or Ethnic Witches' Brew? Multiethnicity and Domestic Conflict During and After the Cold War", *Journal of Conflict Resolution* 44 (2): 228–249.
- al-Esaidi, Nabeel. 2009, "Al-Oufi gives up, sent back to KSA", *Saudi Gazette*, 18/2/2009
- Eshel, D. 1997, "Counter guerrilla Warfare in South Lebanon", *Marine Corps Gazette* 81 (7): 40-43.
- Eshel, David. 2001. "The Israel-Lebanon Border Enigma". *Boundary and Security Bulletin* 8 (4):72-83.
- Exum, Andrew. 2011, "On drones", *Abu Muqawama –Center for a New American Security*, (30/6/2011), <http://www.cnas.org/blogs/abumuqawama/2011/06/drones.html>
- Fadlallah, M. H. 1987. "Muhammad Husayn Fadlallah: The Palestinians, the Shi'a, and South Lebanon". *Journal of Palestine Studies* 16 (2):3-10.
- Fall, B. 1965, "The Theory and Practice of Counterinsurgency", *Naval War College Review*, 17 (8): 21-37
- Fall, B. 1972, *Street Without Joy*, New York: Schocken Books
- Faour, Muhammad. 1991. "The demography of Lebanon: A reappraisal". *Middle Eastern Studies* 27 (4):631-641.
- Farsoun, Samih K., Rex B. Wingerter. 1981. "The Palestinians in Lebanon". *SAIS Review* 2 (3): 93-106.
- Fearon, J. D. & Laitin, D. D. 2003, 'Ethnicity, insurgency, and civil war', *American Political Science Review*, 97 (1): 75-90.
- Florini, Ann. ed. 2000. *The Third Force: The Rise of Transnational Civil Society*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Fuentes-Camacho, T. (ed.) 2000. *Law of Cyberspace: Vol 1. The International Dimensions of Cyberspace Law*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Gabriel, K. D. 2010, 'Developing Policy Options for the AQAP Threat in Yemen', *CTC Sentinel*, 3 (11-12): 5-9.
- Gallagher, James. 2011, "Al Qaeda in the Arabian Peninsula in 2010: The Intensification of the Near War", *Critical Threats Project of the American Enterprise Institute*, (8/3/2011)

- Galula, D. 1964, *Counterinsurgency warfare: theory and practice*, Praeger Security International.
- Gartzke, Erik A. & Kristian Skrede Gleditsch, 2006. 'Identity and Conflict: Ties That Bind and Differences That Divide', *European Journal of International Relations*, 12 (1): 53–87.
- Gaspard, Toufic K. 2004. *A Political Economy of Lebanon, 1948-2002: The limits of Laissez-faire*. Leiden: Brill.
- Gatter, Peer. 2012, *Politics of Qat: The Role of a Drug in Ruling Yemen*, Reichert Verlag
- Gendron, A. 2010, "Confronting Terrorism in Saudi Arabia", *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 23 (3): 487-508.
- George, Alexander L., "Case Studies and Theory Development: The Method of Structured, Focused Comparison," στο Paul Gordon Lauren, (ed.) *Diplomacy: New Approaches in History, Theory, and Policy*, New York: Free Press
- George, Susan. 2006. *Religion and Technology in the 21st Century: Faith in the E-World*. Hershey, Pennsylvania: Information Science Publishing.
- al-Ghamidi, Uthman, 2010. "My life in Jihad", *Inspire* no. 2: 11-16
- Giacomello, G. 2004, "Bangs for the Buck: A Cost-Benefit Analysis of Cyberterrorism", *Studies in Conflict & Terrorism* 27 (5): 387-408
- Gilpin, Robert. 1986. 'The Richness of the Tradition of Political Realism' στο Keohane, R. O. (ed.), *Neorealism and its Critics*, New York: Columbia University Press
- Gilpin, Robert. 1987. *The political economy of international relations*, Princeton: Princeton University Press.
- Gilpin, Robert. 1996."No One Loves a Political Realist" στο Frankel, B. *Realism: Restatements and renewal*, London: Frank Cass
- Giraldo, Jeanne K., Harold A. Trinkunas, 2007. "The Political Economy of Terrorism Financing," στο Jeanne K. Giraldo, Harold A. Trinkunas (eds.) *Terrorism Financing and State Responses: A Comparative Perspective*, Stanford, CA: Stanford University Press
- Gleditsch, K. S. & Beardsley, K. 2004, "Nosy Neighbors: Third-Party Actors in Central American Conflicts", *Journal of Conflict Resolution*, 48 (3): 379-402.
- Gleditsch, K. S. 2007, 'Transnational dimensions of civil war', *Journal of Peace Research*, 44 (3): 293-309.
- Gordon, Sasha. 2012α, "The Parallel Revolution in Yemen", *Critical Threats Project of the American Enterprise Institute*, (6/3/2012)
- Gordon, Sasha. 2012β, "Yemen's Military Shake-Up: Weakening Ousted Saleh's Network", *Critical Threats Project of the American Enterprise Institute*, (12/4/2012)

- Gordon, Sasha. 2012γ, “Map: Popular Committees in Abyan and Shabwah”, *Critical Threats Project of the American Enterprise Institute*, (25/7/2012)
- Gorvett, Jon. 2000. “Hizbullah Horror-A National Shame”, *The Middle East*, no. 299
- Graham-Brown, Sarah. 1984. *Education, repression & liberation: Palestinians*. London: World University Service.
- Gray, C. S. 2007, *War, peace and international relations: an introduction to strategic history*, New York: Routledge.
- Guevara, Che. 1961, *Guerrilla Warfare*
- Gunter, Michael M. 1988. “The Kurdish Problem in Turkey”. *Middle East Journal* 42 (3):389-406.
- Gunter, Michael M. 1991. “Transnational Sources of Support for the Kurdish Insurgency in Turkey”. *Conflict Quarterly (The Journal of Conflict Studies)* 11 (2):7-29.
- Gunter, Michael M. 1997. *The Kurds and the future of Turkey*. London: Macmillan.
- Gunter, Michael M. 1998. “Interview - Abdullah Öcalan: “We Are Fighting Turks Everywhere””, *Middle East Quarterly*, 5 (2): 79–85.
- Gunter, Michael M. 2008. *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gunter, Michael M. 2009. *The A to Z of the Kurds*. Lanham: Scarecrow Press.
- Gunter, Michael M. 2011. *Historical dictionary of the Kurds*. Lanham: Scarecrow Press.
- Gurr, T. R. 1970, *Why men rebel*, Princeton: Princeton University Press.
- Gurr, T. R., R. Duvall. 1973. "Civil conflict in the 1960s: a reciprocal theoretical system with parameter estimates", *Comparative Political Studies* 6 (2): 135-169.
- Haddad, Simon. 2000. “Sectarian attitudes as a function of the Palestinian presence in Lebanon”. *Arab studies quarterly* 22 (3):81-100.
- Hafez, M. M., & Hatfield, J. M. 2006. “Do Targeted Assassinations Work? A Multivariate Analysis of Israel's Controversial Tactic during Al-Aqsa Uprising” *Studies in Conflict & Terrorism* 29 (4): 359-382.
- Hafez, M. M. 2008, 'Radicalization in the Persian Gulf: assessing the potential of Islamist militancy in Saudi Arabia and Yemen', *Dynamics of Asymmetric Conflict* 1 (1): 6-24.
- al-Haj, Ahmed & Hendawi, Hamza. 2011, “Yemen Islamists Tighten Grip on Southern Cities,” *Associated Press*, (27/6/2011). <http://news.yahoo.com/yemen-islamists-tighten-grip-southern-cities-175044900.html>

- al-Haj, Ahmed. 2011, "Yemen Town Taken Islamic Militants: Security Forces," *Associated Press*, 27/5/2011, http://www.huffingtonpost.com/2011/05/27/yemen-military-ali-abdullah-saleh_n_868270.html
- al-Haj, Ahmed. 2012, "106 dead in Yemen fighting, 55 troops held captive," *Associated Press*, (5/3/2012), <http://www.guardian.co.uk/world/feedarticle/10127486>
- Halliday, F. 1999, *Revolution and world politics: The rise and fall of the sixth great power*, Duke University Press Books.
- Hamid, Rashid. 1975. "What is the PLO?" *Journal of Palestine Studies* 4 (4):90-109.
- Hamilton, J. R. 1985, *Defeating Insurgency on the Border*, Marine Corps Command and Staff College, <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1985/HJR.htm>
- Hamizrachi, Beate. 1988. *The emergence of the south Lebanon security belt: Major Saad Haddad and the ties with Israel, 1975-1978*. New York: Praeger
- Harnisch, Sebastian, Magdalena Kirchner. 2013. "Neoclassical Realism and State-Sponsorship of Terrorism: The Case of Syria". Παρουσίαση στο *ISA Annual Convention*, San Francisco: April 2013.
- Harris, A. 2011, 'The Uncertainties of Change', *The RUSI Journal* 156 (4): 72-79.
- Hart, A.1989. *Arafat: A political biography*. Indiana University Press.
- Hassan, Mukhtar. 2010. "What to Expect in Jihad (Part One)". *Inspire* no. 1: 45-7
- Haykel, B. 2011, "Saudi Arabia's Yemen Dilemma", *Foreign Affairs*, (14/11/2011), <http://www.foreignaffairs.com/articles/67892/bernard-haykel/saudi-arabias-yemen-dilemma>
- Hecht, Haim. 1983. "Mossad: An Intelligence Failure". *Journal of Palestine Studies* 12 (4): 178-185. (αναδημοσίευση και μετάφραση από το ισραηλινό περιοδικό *Monitin*, Απρίλιος 1983)
- Hegghammer, T. 2006, 'Terrorist recruitment and radicalization in Saudi Arabia', *Middle East Policy*, vol. 13, no. 4, pp. 39-60.
- Hegghammer, T. 2008, 'Islamist violence and regime stability in Saudi Arabia', *International Affairs*, vol. 84, no. 4, pp. 701-715.
- Hegghammer, T. 2009. "The Big Impact of Small Footprints." *Foreign Policy*, (11/11/2009) http://southasia.foreignpolicy.com/posts/2009/11/11/the_big_impact_of_small_footprints.
- Hegghammer, T. 2010, *The Failure of Jihad in Saudi Arabia*, Combating Terrorism Center at West Point.
- Hegre, H., Ellingsen, T., Gates, S. & Gleditsch, N. P. 2001, 'Toward a democratic civil peace? Democracy, political change, and civil war, 1816-1992', *American Political Science Review*, 95 (1): 33-48.

- Hegre, H. & Nicholas Sambanis, 2006. 'A Sensitivity Analysis of the Empirical Literature on Civil War Onset', *Journal of Conflict Resolution*, 50 (4): 508–535.
- Herbst, J. 2000. *States and power in Africa: comparative lessons in authority and control*. Princeton: Princeton University Press.
- Hill, G. & Nonneman, G. 2011, *Yemen, Saudi Arabia and the Gulf States: Elite Politics, Street Protests and Regional Diplomacy*, Chatham House.
- Hillenkamp, Bernhard. 2008. "The Challenges of Palestinian Education", *Briefing Note* no. 1, Lebanese-Palestinian Dialogue Committee
- Hoffman, B. 2006, *The Use of the Internet by Islamic Extremists*, RAND Corp.
- Hoffman, B. 2007. "Radicalization, Terrorism, and Diasporas", παρουσίαση στο συνέδριο *The Radicalization of Diasporas and Terrorism*. Συν-διοργάνωση RAND Corporation και Center for Security Studies, ETH Zurich. http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/conf_proceedings/2007/RAND_CF229.pdf
- Holsti, K. J. 1996, *The state, war, and the state of war*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hudson, Michael C. 1978. "The Palestinian factor in the Lebanese civil war." *Middle East Journal* 32 (3):261-278.
- Hudson, Michael C. 1997. "Palestinians and Lebanon: the common story". *Journal of Refugee Studies* 10 (3):243-260.
- Hufbauer, Gary Clyde, Jeffery J. Schott & Barbara Oegg. 2001, 'Using Sanctions to Fight Terrorism.' *Policy Brief 01-11, Peterson Institute for International Economics*, <http://www.iie.com/publications/pb/pb.cfm?ResearchID=79>
- Human Rights Watch. 1995. *Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey*. <http://www.hrw.org/legacy/reports/1995/Turkey.htm>
- Human Rights Watch. 2010, "Yemen/US: Take Steps to Avoid Airstrike Tragedies", (8/3/2010), <https://www.hrw.org/news/2010/03/08/yemenus-take-steps-avoid-airstrike-tragedies>
- Human Rights Watch. 2012. *Abusive System: Failures of Criminal Justice in Gaza*. http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/iopt1012ForUpload_0.pdf
- Humphreys, M. 2005, 'Natural resources, conflict, and conflict resolution', *Journal of Conflict Resolution*, 49 (4): 508-537.
- Huntington, S. P. 2004, "Al-Qaeda: A Blueprint for International Terrorism in the Twenty-First Century?", *Defence Studies*, 4 (2): 229-255
- Ibrahim, Ferhad. 2000. "The 'Foreign Policy' of the PKK: Regional Allies and Enemies". στο F. Ibrahim and G. Gurbey (eds) *The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy*, Münster: Lit Verlag.

- Ibrahim, Yahya. 2010. "Tips for our brothers in the United States of America", *Inspire* no. 2: 55-7
- Ightiyal, Uthman Ibn. 2012. "Qualities of an Urban Assassin". *Inspire* no. 9: 37-9
- Imset, Ismet G. 1992. *The PKK: A report on separatist violence in Turkey, 1973-1992*: Turkish Daily News.
- Imset, Ismet G. 1995. "The PKK: Freedom Fighters or Terrorists?". *American Kurdish Information Network (AKIN)*, (12/07 1995). <http://kurdistan.org/work/commentary/the-pkk-freedom-fighters-or-terrorists>
- Ingles-le Nobel, Johan J. 1999. 'Cyberterrorism Hype.' *Jane's Intelligence Review* (21/10/1999)
- Innes, M. A. 2005, 'Terrorist Sanctuaries and Bosnia Herzegovina: Challenging Conventional Assumptions', *Studies in Conflict & Terrorism*, 28 (4): 295-305.
- Innes, M. A. (ed.) 2007, *Denial of Sanctuary: Understanding Terrorist Safe Havens*, Westport: Praeger Security International
- Innes, M. A. 2008, 'Deconstructing Political Orthodoxies on Insurgent and Terrorist Sanctuaries', *Studies in Conflict & Terrorism*, 31 (3): 251-267.
- International Crisis Group. 2003, *Yemen: Coping with Terrorism and Violence in a Fragile State*, ICG Middle East Report No.8
- Jabber, Fuad. 1973. "The Palestinian Resistance and Inter-Arab Politics" στο Quandt, William B., Fuad Jabber, and Ann Mosely Lesch. 1973. *The Politics of Palestinian Nationalism*. Berkeley: University of California Press.
- Jackson, R. H. 1990, *Quasi-states: sovereignty, international relations, and the Third World*, Cambridge University Press.
- Jansen, Michael E. 1983. *The battle of Beirut: why Israel invaded Lebanon*. Boston: South End Press.
- Jarvenpaa, S. L. & Leidner, D. E. 1999, "Communication and Trust in Global Virtual Teams", *Organization Science*, 10 (6): 791-815
- al-Jawlani, Abu Mohammad. 2013. "About the Fields of al-Shām", *Jihadology*, (10/4/2013) <http://bit.ly/1dh4yH6>
- Jenkins, B. M. 1985, *The Likelihood of Nuclear Terrorism*, Rand Corporation.
- Jiryis, Sabri, Salah Qallab. 1985. "The Palestine Research Center", *Journal of Palestine Studies*, 14 (4): 185-187
- Johnsen, Gregory. 2006, 'The Resiliency of Yemen's Aden-Abyan Islamic Army', *Terrorism Monitor (The Jamestown Foundation)*, 4 (14).
- Johnsen, Gregory. 2007, "Tracking Yemen's 23 Escaped Jihadi Operatives", *Terrorism Monitor*, 5 (18)

- Johnsen, Gregory. 2008 α , “Assessing the Strength of Al-Qa`ida in Yemen”, *CTC Sentinel*, 1 (10): 10-3
- Johnsen, Gregory. 2008 β , “Al-Qa`ida in Yemen’s 2008 Campaign”, *CTC Sentinel*, 1 (5): 1-4
- Johnsen, Gregory. 2009, “The Expansion Strategy of al-Qa`ida in the Arabian Peninsula,” *CTC Sentinel*, 2 (9): 8-11
- Johnsen, Gregory. 2010, “AQAP in Yemen and the Christmas Day Terrorist Attack”, *CTC Sentinel*, January 2010-Special Issue
- Johnsen, Gregory. 2011 α , “The Seduction of Simple Solutions”, *Waq al-Waq –Big Think*, (30/6/2011), <http://bigthink.com/waq-al-waq/the-seduction-of-simple-solutions?page=all>
- Johnsen, Gregory. 2011 β , “Drones Instead of a Strategy”, *Waq al-Waq –Big Think*, (21/7/2011), <http://bigthink.com/waq-al-waq/drones-instead-of-a-strategy?page=all>
- Johnsen, Gregory. 2011 γ , “Jihadis talking in Yemen”, *Waq al-Waq –Big Think*, (25/10/2011), <http://bigthink.com/waq-al-waq/jihadis-talking-in-yemen>
- Johnson, C. 2000, *Blowback: The costs and consequences of American empire*, New York: Henry Holt.
- Johnston, W. R. 2013. “Chronology of Terrorist Attacks in Israel”. <http://www.johnstonsarchive.net/terrorism/terrisrael.html>
- Jones, C. 2011, 'The Tribes that Bind: Yemen and the Paradox of Political Violence', *Studies in Conflict & Terrorism*, 34 (12): 902-916.
- Jones, Joshua. 2012, “Necessary (Perhaps) But Not Sufficient: Assessing Drone Strikes Through A Counterinsurgency Lens”, *Small Wars Journal*, (28/8/2012). <http://bit.ly/1iI9Qgf>
- Jones, S. G. 2008, *Counterinsurgency in Afghanistan*, Rand Corp.
- Jongerden, Joost. 2007. *The Settlement Issue in Turkey and the Kurds: An Analysis of Spatical Policies, Modernity and War*. Leiden: Brill.
- Jordan, J. 2009. “When heads roll: Assessing the effectiveness of leadership decapitation”. *Security Studies*, 18(4): 719-755.
- Joueji, Murhaf. 1996. “Water Politics as High Politics: The Case of Turkey and Syria”. στο H. J. Barkey (ed). *Reluctant Neighbor: Turkey’s Role in the Middle East*, Washington: United States Institute for Peace.
- Kagan, Frederick W. 2011, “Al Qaeda's Yemen Strategy”, 21/6/2011, *Critical Threats Project of the American Enterprise Institute*, <http://www.criticalthreats.org/yemen/frederick-kagan-qaeda-yemen-strategy-june-21-2011>
- Kaldor, M. 2006, *New and old wars: Organized Violence in a Global Era*, Cambridge: Polity Press

- Kamin, Jonathan T. 1985. "The PLO in the Aftermath of Rebellion". *SAIS Review* 5 (1):91-105.
- Karaca, Anil. 2010. *Disrupting Terrorist Networks: An Analysis of the PKK terrorist organization*, Naval Postgraduate School. Master's Thesis
- Karaoui, H. 2011, 'Secret CIA drone base', *The Gulf Today*, (9/7/2011), <http://gulftoday.ac/portal/1a2ac216-d783-4b55-b9af-8a8c4d15be40.aspx>
- Karim, Karim H. 1998. *From Ethnic Media to Global Media: Transnational Communication Networks Among Diasporic Communities*. International Comparative Research Group Strategic Research and Analysis.
- Karmon, Eli. 2005. *Coalitions between terrorist organizations: revolutionaries, nationalists, and Islamists*. Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Kassir, S., Rountree, M. M., & Paul, J. 1985. "The Resistance Front in South Lebanon". *MERIP Reports* (no. 133)
- Katz, M. N. 1992, 'Yemeni Unity and Saudi Security', *Middle East Policy*, 1 (1): 117-135.
- Katz, M. N. 2003, 'Breaking the Yemen-Al Qaeda Connection', *Current History*, 102 (660): 40-43.
- Katz, Samuel M., and Lee E. Russell. 1985. *Armies in Lebanon 1982-84*. London: Osprey Publishing.
- Kechichian, Joseph A. 1985. "The Lebanese Army: Capabilities and Challenges in the 1980s". *Conflict Quarterly (The Journal of Conflict Studies)* 5 (1):15-39.
- Keck, Margaret E. & Kathryn Sikkink. 1998. *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Kegley Jr, C. W. & Hermann, M. G. 1995, 'Military intervention and the democratic peace', *International Interactions*, 21 (1): 1-21.
- Keohane, Robert. & Joseph Nye. 1977, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little, Brown
- Khagram, Sanjeev, James V. Riker, Kathryn Sikkink, eds. 2002. *Restructuring World Politics: Transnational Social Movements, Networks, and Norms*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Khalidi, Rashid, 1983. "Behind the Fateh Rebellion". (συνέντευξη στον Joe Stork.). *MERIP Reports* (119): 6-12.
- Khalidi, Rashid. 1984. "The Palestinians in Lebanon: Social Repercussions of Israel's Invasion". *Middle East Journal* 38 (2):255-266.
- Khalidi, Rashid. 2007. *The iron cage: The story of the Palestinian struggle for statehood*: Beacon Press.

- Khalidi, Walid. 1979. *Conflict and violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East*. Cambridge, Mass.: Center for International Affairs, Harvard University.
- el-Khazen, Farid. 1991. *The communal pact of national identities: The making and politics of the 1943 national pact*. Oxford: Centre for Lebanese studies.
- el-Khazen, Farid. 2000. *The breakdown of the state in Lebanon, 1967-1976*: Harvard University Press.
- al-Kibsi, Mohammed, 2008. "Saudi authorities erect barriers on Yemeni border", *Yemen Observer*, 12/1/2008, <http://www.yobserver.com/front-page/10013538.html>
- Kilcullen, D. J. 2005, 'Countering Global Insurgency', *Strategic Studies* 28 (4): 597-617.
- Kilcullen, David J. 2006. "Counterinsurgency Redux". *Survival* 48 (4):111-130.
- Kilcullen, David. 2009. *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One*. New York: Oxford University Press.
- King, C. & Melvin, N. J. 2000, 'Diaspora politics: ethnic linkages, foreign policy, and security in Eurasia', *International Security*, 24 (3): 108-138.
- Kingston, Paul, Marie-Joelle Zahar. 2004. "Rebuilding a House of Many Mansions: The Rise and Fall of Militia Cantons in Lebanon". στο Kingston, Paul, and Ian S. Spears, eds. 2004. *States-Within-States: Incipient Political Entities in the Post-Cold War Era*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kingston, Paul. 2004. "States-Within-States: Historical and Theoretical Perspectives" στο Paul Kingston, Ian S. Spears, (eds.). *States-Within-States: Incipient Political Entities in the Post-Cold War Era*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kirchner, Magdalena. 2011. "Why States Rebel: The Domestic Limits Of International Peer Pressure" παρουσίαση στο *BISA Annual Conference*, Manchester (27-29/4/2011).
- Kitson, F. 1991. *Low intensity operations: Subversion, insurgency, peace-keeping*. London: Faber and Faber.
- Kliot, N. 1987. "The collapse of the Lebanese state". *Middle Eastern Studies* 23 (1):54-74.
- Knights, Michael. 2008 α , "The Current State of Al-Qa`ida in Saudi Arabia", *CTC Sentinel*, 1 (10): 7-10
- Knights, Michael. 2008 β , "Jihadist Paradise — Yemen's Terrorist Threat Re-emerges," *Jane's Intelligence Review*, (15/5/2008)
- Koehler-Derrick, G. 2011, *A False Foundation? AQAP, Tribes and Ungoverned Spaces in Yemen*, Combating Terrorism Center at West Point.
- Koknar, Ali M. 2004. "Turkey Moves Forward to Demine Upper Mesopotamia". *Journal of Mine Action* 8 (2).

- Korteweg, R. 2008, 'Black Holes: On Terrorist Sanctuaries and Governmental Weakness', *Civil Wars*, 10 (1): 60-71.
- Krain, M. & Myers, M. E. 1997, 'Democracy and civil war: A note on the democratic peace proposition', *International Interactions*, 23 (1): 109-118.
- Kramer, F. D. & Wentz, L. 2008, "Cyber Influence and International Security", *Defence Horizons* 61
- Krasner, S. D. 1999, *Sovereignty: organized hypocrisy*, Princeton University Press
- Krepinevich Jr, A. F. 1988, *The army and Vietnam*, Johns Hopkins University Press.
- Kreyenbroek, P. G. 1992. "On the Kurdish language" στο P. G. Kreyenbroek and Stefan Sperl (eds) *The Kurds: A Contemporary Overview*. London: Routledge.
- Krueger, A. B. & Maleckova, J. 2003, 'Education, Poverty, Political Violence and Terrorism: Is There a Causal Connection?,' *Journal of Economic Perspectives*, 17 (4): 119-144
- Kuehl, Daniel T. 2009. "From Cyberspace to Cyberpower: Defining the Problem" στο Franklin D. Kramer, Stuart H. Starr, Larry K. Wentz, (eds). *Cyberpower and National Security*, Washington: National Defence University Press and Potomac Books
- Kurdish Human Rights Project, 2003. "Syrian authorities return Kurds to Turkey", *Newsline* 23, http://www.khrp.org/khrp-news/human-rights-documents/doc_download/15-newsline-23.html
- Kushner, David. 1986. "Conflict and Accommodation in Turkish-Syrian Relations," στο Moshe Ma'oz and Avner Yaniv, eds., *Syria under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks*. Routledge
- Kutschera, Chris. 1994. "Mad dreams of Independence: The Kurds of Turkey and the PKK". *Middle East Report* no.189:12-15.
- Kutschera, Chris. 2000. "Disarray inside PKK". *The Middle East Magazine* no. 301
- Lacroix, Stéphane. 2011, *Awakening Islam: The Politics of Religious Dissent in Contemporary Saudi Arabia*, Cambridge, MA: Harvard University Press
- Lake, David A. & Donald Rothchild, 1998. 'Spreading Fear: The Genesis of Transnational Ethnic Conflict,' στο *The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion, and Escalation*, Princeton: Princeton University Press
- Lasker, John. 2005 "Watchdogs Sniff Out Terror Sites", *Wired*, (25/2/2005). <http://www.wired.com/politics/security/news/2005/02/66708>
- Latham, A. 2002, "Warfare Transformed: A Braudelian Perspective on the Revolution in Military Affairs", *European Journal of International Relations* 8 (2): 231-266
- Lawrence, T. E. 2008, *Seven pillars of wisdom*, Vintage Classics.

- Leheny, D. 2002, 'Symbols, Strategies and Choices for International Relations Scholarship After September 11', *Dialogue-IO*, 1 (1): 57-70.
- Lemke, D. 2008, 'Power Politics and Wars without States', *American Journal of Political Science*, 52 (4): 774-786.
- Lemke, D. 2011, 'Intra-national IR in Africa', *Review of International Studies*, 37 (1): 49-70.
- Lesch, Ann M. 1979. "Israeli Deportation of Palestinians from the West Bank and the Gaza Strip, 1967-1978". *Journal of Palestine Studies* 8 (2):101-131.
- Levinson, Charles, and Margaret Coker. 2010. "Al-Qaeda's Deep Tribal Ties Make Yemen a Terror Hub," *Wall Street Journal*, (22/1/2010)
- Lia, B. & Skjolberg, K. 2004, *Causes of Terrorism: An Expanded and Updated Review of the Literature*, Norwegian Defence Research Establishment (FFI).
- Lia, B. 2006a. *A Police force without a state: a history of the Palestinian security forces in the West Bank and Gaza*: Garnet & Ithaca Press.
- Lia, B. 2006β, "Al-Qaeda Online: Understanding Jihadist Internet Infrastructure", *Jane's Intelligence Review*. 18 (1): 14-19
- Lia, B. 2007, *Architect of Global Jihad: The Life of Al Qaeda Strategist Abu Mus'ab al-Suri*, London: Hurst
- Lijphart, Arend. 1971, "Comparative Politics and the Comparative Method", *The American Political Science Review*, 65 (3): 682-693
- Lijphart, Arend. 1977. *Democracy in plural societies: A comparative exploration*: Yale University Press.
- Lindo, S., Schoder, M. & Jones, T. 2011, "Al Qaeda in the Arabian Peninsula", *AQAM Future Project -Case Study Series*, Center for Strategic & International Studies.
- Linstead, A. S. 2001, 'Choosing Asymmetric Strategies: Attacking National Will', *Defence Studies*, 1 (3): 1-24.
- Lipnack J., J. Stamps. 1997. *Virtual Teams: Researching Across Space, Time, And Organizations with Technology*, New York: John Wiley and Sons
- Liptak, Adam. 2005, 'In Terror Cases, Administration Sets Own Rules,' *The New York Times*, (27/11/2005)
- Lischer, Sarah Kenyon. 2005. *Dangerous Sanctuaries: Refugee Camps, Civil War, and the Dilemmas of Humanitarian Aid*. Ithaca, NY: Cornell University Press
- Loidolt, Bryce. 2011. "Managing the Global and Local: The Dual Agendas of Al Qaeda in the Arabian Peninsula", *Studies in Conflict & Terrorism*, 34 (2): 102-123

- Looney, R. 2003. "Hawala: The terrorist's informal financial mechanism". *Middle East Policy*, 10 (1): 164-167.
- Lorch, Netanel. "The Arab-Israeli Wars". *Israel Ministry of Foreign Affairs*. <http://www.mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/history/pages/the%20arab-israeli%20wars.aspx>
- Lundgren, Asa. 2007. *The unwelcome neighbour: Turkey's Kurdish policy*. New York: IB Tauris Publishers.
- Luttwak, Edward. 2001. *Strategy: the logic of war and peace*: Harvard University Press.
- Mack, A. 1975, 'Why big nations lose small wars: The politics of asymmetric conflict', *World Politics*, 27 (2): 175-200.
- Mackinlay, John. 2002, "Globalisation and Insurgency", *Adelphi Paper* 42 (352)
- al-Majed, Muhammad, 2009, "Normalcy restored at border", *Arab News*, (16/12/2009), <http://www.arabnews.com/node/331230>
- Makovsky, Alan. 1999. "Defusing the Turkish-Syrian Crisis: Whose Triumph?" *Middle East Insight*, Jan.-Feb., The Washington Institute for Near East Policy
- Maktabi, Rania. 1999. "The Lebanese census of 1932 revisited. Who are the Lebanese?" *British Journal of Middle Eastern Studies* 26 (2):219-241.
- Manganaro, L. 2008, "Combatting Cyber Extremism in the Global Environment", *IO Sphere*, Summer 2008: 33-36
- Mango, Andrew. 2005. *Turkey and the War on Terror: For Forty Years We Fought Alone*. New York: Routledge.
- Mao, Ze-dong. 1937, *On Guerrilla Warfare*, <http://www.marxists.org/reference/archive/mao/works/1937/guerrilla-warfare/>
- Mao, Ze-dong. 1938, *Problems of Strategy in Guerilla War Against Japan*, Chapter VI, http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-2/mswv2_08.htm
- Maoz, Z. & San-Akca, B. 2012, 'Rivalry and State Support of non-state armed groups (NAGs) 1946-2001', *International Studies Quarterly*, 56 (4): 720–734
- Marcus, Aliza. 2007. *Blood and belief: the PKK and the Kurdish fight for independence*. New York: New York University Press.
- Markel, W. 2006, 'Draining the Swamp: The British Strategy of Population Control', *Parameters*, 36 (1): 35-48.
- Massicard, Elise. 2009. "The Repression of the Koçgiri Rebellion, 1920-1921". *Online Encyclopedia of Mass Violence*, (28/9/2009) <http://www.massviolence.org/The-Repression-of-the-Kocgiri-Rebellion-1920-1921>

- Matusitz, J. 2008, "Cyberterrorism: Postmodern State of Chaos", *Information Security Journal: A Global Perspective*, 17 (4): 179-187
- McAllister, B. 2006, 'Extra-Systemic Conflict as a System Steering Solution: A Habermasian Analysis of State Sponsorship for Insurgency Movements', *Small Wars and Insurgencies*, 17 (1): 79-94.
- McCauley, M. P., Peterson, E.E., Artz B.L. 2003, *Public Broadcasting and the Public Interest*, M.E. Sharpe
- McColl, R. W. 1969, 'The Insurgent State: Territorial Bases of Revolution', *Annals of the Association of American Geographers*, 59 (4): 613-631.
- McDowall, David. 2004. *A modern history of the Kurds*: IB Tauris Publishers.
- McLaughlin, W. S. 2003, "The Use of the Internet for Political Action by Non-State Dissident Actors in the Middle East", *First Monday* 8 (11), <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/1096>
- Mearsheimer, John. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton & Company
- Meijer, R. 2005, 'Jihadi Opposition in Saudi Arabia', *Isim Review*, 15 (1): 16
- Mendelsohn, B. 2005, 'Sovereignty under attack: the international society meets the Al Qaeda network', *Review of International Studies*, 31 (1): 45-68.
- Menkhaus, Ken. 2003, "Quasi-States, Nation-Building, and Terrorist Safe Havens", *The Journal of Conflict Studies*, 23 (2)
- Menkhaus, Ken. 2004, *Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism*, Adelphi Papers, 44 (364)
- Menkhaus, Ken. 2007, 'Constraints and Opportunities in Ungoverned Spaces: The Horn of Africa' στο Innes, M. A. (ed.) 2007, *Denial of Sanctuary: Understanding Terrorist Safe Havens*, Westport: Praeger Security International.
- Merari, A. 1993, 'Terrorism as a Strategy of Insurgency', *Terrorism and Political Violence*, 5 (4): 213-251.
- Mercer, J. 1995, 'Anarchy and identity', *International Organization*, 49 (2): 229-252.
- Merom, G. 2003, *How democracies lose small wars: state, society, and the failures of France in Algeria, Israel in Lebanon, and the United States in Vietnam*, Cambridge University Press.
- Metz, S. & Millen, R. 2004, *Insurgency in Iraq and Afghanistan: Change and Continuity*, NIC 2020 Project 'Changing Nature of Warfare', <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cia/nic2020/insurgency.pdf>

- Mickolus, E. F. 1989, 'What Constitutes State Support to Terrorists?', *Terrorism and Political Violence*, 1 (3): 287-293.
- Miller, Derek. 2003, *Demand, Stockpiles and Social Controls: Small Arms in Yemen*, Small Arms Survey Occasional Paper No. 9
- Milliken, J. & Krause, K. 2002, 'State failure, state collapse, and state reconstruction: Concepts, lessons and strategies', *Development and Change*, 33 (5): 753-774.
- Mincheva, Lyubov, Ted Robert Gurr. 2006. “Unholy Alliances? How Trans-state Terrorism and International Crime Make Common Cause”, παρουσίαση στο *Annual Meeting of the International Studies Association, Panel on Comparative Perspectives on States, Terrorism and Crime*, San Diego, (24/3/2006)
http://www.cidcm.umd.edu/publications/papers/unholy_alliances.pdf
- Mincheva, Lyubov, Ted Robert Gurr. 2008. “Unholy alliances III: Communal militants and criminal networks in the Middle East, with a case study of the Kurdistan workers party (PKK)”. παρουσίαση στο *Annual meeting of the International Studies Association, Panel on ethnicity, identity, and militancy in the Middle East*, San Francisco: (28/3/2008).
- Mishali-Ram, M. 2006, 'Ethnic Diversity, Issues, and International Crisis Dynamics, 1918-2002', *Journal of Peace Research*, 43 (5): 583-600.
- Mitchell W. J. 1999, *E-topia*, Cambridge, MA: MIT Press
- Mobley, Blake W. 2012. *Terrorism and Counterintelligence: How Terrorists Groups Elude Detection*. New York: Columbia University Press.
- Moghadam, A. & Fishman, B. 2010, *Self-Inflicted Wounds: Debates and Divisions within al-Qa'ida and its Periphery*, Combating Terrorism Center at West Point.
- Mohamedou, M. O. 2011, 'The Militarization of Islamism: Al-Qa'ida and Its Transnational Challenge', *The Muslim World*, 101 (2): 307-323.
- Morgenthau, Hans. 1948. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Morris, Benny. 1987. *The birth of the Palestinian refugee problem, 1947-1949*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morrison, Mark. 1984. *Understanding the PLO*, Naval Postgraduate School, Monterey, California. Master Thesis
- Moughty, Sarah. 2012, “Ghaith Abdul-Ahad’s Journey ‘Into Al Qaeda Heartland’”, PBS Frontline, (29/5/2012), <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/foreign-affairs-defense/al-qaeda-in-yemen/ghaith-abdul-ahads-journey-into-al-qaeda-heartland/>
- Mowles, Chris. 1986. “The Israeli Occupation of South Lebanon”. *Third World Quarterly* 8 (4):1351-1366.

- Muckian, M. J. 2007, "Structural Vulnerabilities of Networked Insurgencies: Adapting to the New Adversary". *Parameters*, 36 (4): 14-25
- Mudabish, A. 2006, 'Jihadist Groups in Yemen', *Asharq Alawsat* (4/4/2006), <http://www.asharq-e.com/print.asp?artid=id4401>
- Mufti, Malik. 1998. "Daring and caution in Turkish foreign policy". *Middle East Journal* 52 (1): 32-50.
- Mukhtar, Hassan, "What to expect in Jihad –Part One", *Inspire*, no. 1: 45-7
- Mukhtar, Hassan, "What to expect in Jihad–Part Two", *Inspire*, no. 2: 24-6
- Murdoch, Steven J. & Anderson, Ross, 2008. "Tools and Technology of Internet Filtering", στο Deibert, Ronald, Palfrey, John, Rohozinski, Rafal, Zittrain, Jonathan (eds.), *Access Denied: The Practice and Policy of Global Internet Filtering*, Cambridge, MA.: MIT Press;
- Murphy, Caryle. 2009, "Ex-Guantánamo inmates return to militancy in Yemen", *The Christian Science Monitor*, (27/1/2009). <http://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2009/0127/p01s03-wome.html>
- Murphy, Caryle. 2010, "One in five Guantanamo detainees rejects rehab", *The National*, (20/6/2010). <http://www.thenational.ae/news/world/middle-east/one-in-five-guantanamo-detainees-rejects-rehab>
- Naji, Abu Bakr. 2005, *Management of Savagery: The Most Critical Stage through which the Umma Will Pass*, Center for Islamic Studies and Research. (η αγγλική μετάφραση είναι διαθέσιμη στον παρακάτω σύνδεσμο: www.wcfia.harvard.edu/olin/images/Management%20of%20Savagery%20-%202005-23-2006.pdf)
- Nasr, Salim. 1990. "Lebanon's War: Is the end in sight?". *Middle East Report* (162):4-30.
- National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. 2004, *The 9/11 commission report: Final report of the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States*. Washington, DC: National. Commission on Terrorist Attacks upon the United States
- National Research Council. 1991. *Computers at Risk: Safe Computing in the Information Age*. Washington, DC: The National Academies Press.
- Nesser, P. 2008, "How did Europe's Global Jihadis Obtain Training for their Militant Causes?", *Terrorism and Political Violence*, 20 (2): 234-256
- Neumann Peter R., Rogers, Brooke. 2008, *Recruitment and Mobilisation for the Islamist Militant Movement in Europe*, ICSR, King's College London, on behalf of the European Commission (Directorate-General for Justice, Freedom and Security), http://icsr.info/wp-content/uploads/2012/10/1234516791ICSREURResearchReport_Proof1.pdf
- Newman, Edward. 2007. "Weak States, State Failure, and Terrorism," *Terrorism and Political Violence* 19 (4): 463–488

- Novak, J. 2009, “Yemen strikes multifaceted deals with al Qaeda”, *The Long War Journal*, (11/2/2009) http://www.longwarjournal.org/archives/2009/02/yemens_multifaceted.php
- Novak, J. 2010, 'Comparative Counterinsurgency in Yemen', *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, 14 (3).
- Nye, Joseph & Robert Keohane. 1971, 'Transnational relations and world politics', *International Organization*, 25 (3): 329-349
- O'Brien, S. P. 1996, 'Foreign policy crises and the resort to terrorism', *Journal of Conflict Resolution*, vol. 40, no. 2, pp. 320-335.
- Obaid, N. 2006, “Remnants of al-Qaeda in Saudi Arabia: Current Assessment,” *Center for Strategic and International Studies*, https://csis.org/files/media/isis/events/061109_omsg_presentation2.pdf
- Oktav, Ozden Zeynep. 2003. “Water dispute and Kurdish separatism in Turkish-Syrian relations”. *The Turkish Yearbook of International Relations* 34.
- Olson, Robert. 1994. “The Kurdish Question Four Years On: The Policies of Turkey”, Syria, Iran and Iraq. *Middle East Policy* 3 (3):136-144.
- Olson, Robert. 1995. “The Kurdish Question and Turkey’s Foreign Policy, 1991-1995: From the Gulf War to the Incursions Into Iraq,” *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 19 (1): 1-30.
- Olson, Robert. 1997. “Turkey-Syria Relations since the Gulf War: Kurds and Water”. *Middle East Policy* 5 (2):168-193.
- Olson, Robert. 2001. *Turkey's Relations with Iran, Syria, Israel, and Russia, 1991-2000: The Kurdish and Islamist Questions*: Mazda Pub.
- O'Neill, B. E. 1990, *Insurgency & terrorism: inside modern revolutionary warfare*, Washington DC: Brassey's.
- O'Neill, B.. 2009, “AQAP a Rising Threat in Yemen”, *CTC Sentinel*, 2 (4): 17-19
- Ozcan, Ali Kemal. 2006. *Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Ocalan*: Routledge.
- Pape, R. A. 1996, *Bombing to win: Air power and coercion in war*, Cornell University Press.
- Pape, R. A. 1997, 'Why economic sanctions do not work', *International Security*, 22 (2): 90-136.
- Paquin J. & Saideman S. M. 2010, “Foreign Intervention into Ethnic Conflict” στο *Encyclopedia of Ethnicity, Nationalism and Migration*, ISA Compendium Project, Oxford: Blackwell
- Parkinson, Brian R. 2007. “Israel's Lebanon War: Ariel Sharon and Operation Peace for Galilee”. *Journal of Third World Studies* 24 (2):63.

- Paul, T. V. 1994, *Asymmetric conflicts: war initiation by weaker powers*, Cambridge University Press.
- Paz, R. 2007, "Reading Their Lips: The Credibility of Jihadi Web Sites as 'Soft Power' in the War of the Minds", *The Project for the Research of Islamist Movements (PRISM)*, 5 (5)
- Pearson, F. S. 1974. "Foreign military interventions and domestic disputes," *International Studies Quarterly*. 18 (3): 259-290.
- Peretz, Don. 1977. "Palestinian social stratification: the political implications". *Journal of Palestine studies* 7 (1):48-74.
- Peteet, Julie M. 2005. *Landscape of hope and despair: Palestinian refugee camps*: University of Pennsylvania Press.
- Peterson, J.E. 2007, "Saudi Arabia: Internal Security Incidents Since 1979." *Arabian Peninsula Background Note*, No. APBN-003.
http://www.jepeterson.net/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/APBN-003_Saudi_Arabia_Internal_Security_Incidents_Since_1979.pdf
- Peterson, J. E. 2011, 'Sovereignty and Boundaries in the Gulf States', στο M. Kamrava (ed.) *International Politics of the Persian Gulf*, Syracuse University Press.
- Petran, Tabitha. 1987. *The Struggle Over Lebanon*. New York: Monthly Review Press.
- Phillips, S. 2010, *What Comes Next in Yemen? Al-Qaeda, the Tribes, and State-Building*, Carnegie Endowment for International Peace
- Phillips, S. 2011, 'Al-Qaeda and the Struggle for Yemen', *Survival* 53 (1): 95-120.
- Picard, Elizabeth. 2000. "The Political Economy of Civil War in Lebanon". Στο S. Heydemann (ed.) *War, Institutions, and Social Change in the Middle East*. Berkeley: University of California Press.
- Picarelli, John T., Louise I. Shelley, 2007. "Organized Crime and Terrorism," στο Jeanne K. Giraldo, Harold A. Trinkunas (eds.) *Terrorism Financing and State Responses: A Comparative Perspective*, Stanford, CA: Stanford University Press
- Pipes, Daniel. 1995. *Syria beyond the peace process*: Washington Institute for Near East Policy.
- Pollard, N. A. 2002, 'Globalization's Bastards: Illegitimate Non-State Actors in International Laq', *Low Intensity Conflict & Law Enforcement*, 11 (2): 210-238.
- della-Porta, Donatella, Massimiliano Andretta, Lorenza Mosca, and Herbert Reiter. 2006. *Globalization from Below: Transnational Activists and Protest Networks*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Porges, Marisa. 2010, "Deradicalisation, the Yemeni Way", *Survival* 52 (2): 27-33
- Posen, B. R. 1993, 'The security dilemma and ethnic conflict', *Survival* 35 (1): 27-47.

- Posen, B. R. 2002, 'The Struggle Against Terrorism: Grand Strategy, Strategy, and Tactics', *International Security*, 26 (3): 39-55.
- Post, J. M. 1990, 'Terrorist psycho-logic: Terrorist behavior as a product of psychological forces', στο Reich, Walter (ed.), *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*. New York: Cambridge University Press
- Post, J. M., Ruby, K. G. & Shaw, E. D. 2002, 'The Radical Group in Context: 1. An Integrated Framework for the Analysis of Group Risk for Terrorism', *Studies in Conflict & Terrorism*, 25 (2): 73-100.
- Quandt, William B. 1973. "Political and Military Dimensions of Contemporary Palestinian Nationalism" στο Quandt, William B., Fuad Jabber, and Ann Mosely Lesch. *The Politics of Palestinian Nationalism*. Berkeley: University of California Press.
- Quillen, Chris. 2002, 'A Historical Analysis of Mass Casualty Bombers,' *Studies in Conflict and Terrorism*, 25 (5): 279–292.
- Rabasa, A., et al. 2007, *Ungoverned territories: understanding and reducing terrorism risks*, Rand Corp.
- Rabi, Uzi. 2006, *The Emergence of States in a Tribal Society: Oman under Sa'id bin Taymur, 1932–1970*, Brighton: Sussex Academic Press
- Radu, Michael. 2001. "The Rise and Fall of the PKK". *Orbis* 45 (1):47-63.
- Ramos, J. M. & San-Akca, B. 2009, 'Minor Powers and Non-State Actor Violence: Breaching Sovereignty or Fulfilling Responsibility?', *ISA's 50th Annual Convention*, New York Marriott Marquis, New York, (15/2/2009)
- Randerson, James. 2006. "Revealed: the lax laws that could allow assembly of deadly virus DNA", *The Guardian*, (14/6/2006), <http://www.guardian.co.uk/world/2006/jun/14/terrorism.topstories3>
- Ranstorp, M. 2007, 'The Virtual Sanctuary of Al-Qaeda and Terrorism in an Age of Globalisation', στο Eriksson, J. & Giacomello G. (eds), *International Relations and Security in the Digital Age*, London: Routledge
- Rapoport, D. C. 2001, *Inside terrorist organizations*, New York: Columbia University Press.
- Rapoport, D. C. 2004. "The four waves of modern terrorism". στο A. K. Cronin and J. M. Ludes. *Attacking terrorism: Elements of a grand strategy*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Rasler, Karen. 1983. "Internationalized Civil War: A Dynamic Analysis of the Syrian Intervention in Lebanon". *Journal of Conflict Resolution* 27 (3):421-456.
- Rassler, Don, Gabriel Koehler-Derrick et al. 2012. *Letters from Abbottabad: Bin Ladin Sidelined?*, The Combating Terrorism Center At West Point, <http://www.ctc.usma.edu/posts/letters-from-abbottabad-bin-ladin-sidelined>

- Rathmell, A. 2001, "Controlling Computer Network Operations", *Studies in Conflict & Terrorism*, 26 (3), 215-232
- Record, J. 2006, 'External Assistance: Enabler of Insurgent Success', *Parameters*, 36 (3).
- Record, J. 2007, *Beating Goliath*, Potomac Books.
- Regan, P. M. 2002, 'Third-Party Interventions and the Duration of Intrastate Conflicts', *Journal of Conflict Resolution*, 46 (1): 55-73.
- Regan, P. M. & Bell, S. R. 2010, 'Changing Lanes or Stuck in the Middle: Why Are Anocracies More Prone to Civil Wars?', *Political Research Quarterly*, 63 (4): 747-759.
- Reidenberg, Joel R. 1997, 'Governing Networks and Rule-Making in Cyberspace', στο Brian Kahin & Charles Nesson (eds.) *Borders in Cyberspace: Information Policy and the Global Information Infrastructure*, Cambridge: MIT Press
- Reilly, James A. 1982. "Israel in Lebanon, 1975-82". *MERIP Reports* no.108/109: 14-20
- Reiter, D. & Stam, A. C. 2002, *Democracies at war*, Princeton University Press.
- Reynal-Querol, M. 2002, 'Ethnicity, political systems, and civil wars', *Journal of Conflict Resolution*, 46 (1): 29-54.
- Risse-Kappen, Thomas. ed. 1995. *Bringing Transnational Relations Back In: Nonstate Actors Domestic Structures and International Institutions*. Cambridge, NY: Cambridge University Press
- Robb, John. 2012. "You Don't Need a Cyber Attack to Take Down The North American Power Grid". *Global Guerrillas* (9/3/2012). <http://globalguerrillas.typepad.com/globalguerrillas/2012/03/you-dont-need-a-cyber-attack-to-take-down-the-north-american-power-grid.html>
- Rogan, H. 2006, *Jihadism Online - A Study of How al-Qaida and Radical Islamist Groups Use the Internet for Terrorist Purposes*, Kjeller: Forsvarets Forskinginstitut, Norwegian Defence Research Establishment
- Rogan, Hanna. 2007. "Dynamics of the Jihadi Online Media Campaign". παρουσίαση στο *The Jihadist Phenomenon: A Social Sciences Perspective*, Menton, France (26-28/10/2007).
- Romano, David. 2006. *The Kurdish nationalist movement: Opportunity, mobilization and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosecrance, Richard. 1996. "The Rise of the Virtual State," *Foreign Affairs* 75 (4)
- Rosen, S. P. 1982. "Vietnam and the American Theory of Limited War". *International Security* 7 (2), 83-113.
- Rosenau, J. N. 1997, *Along the domestic-foreign frontier: Exploring governance in a turbulent world*, Cambridge University Press.

- Roth, Mitchel P., Murat Sever. 2007. "The Kurdish Workers Party (PKK) as criminal syndicate: Funding terrorism through organized crime, a case study". *Studies in Conflict & Terrorism* 30 (10):901-920.
- Rouleau, Eric. 1983. "The Future of the PLO". *Foreign Affairs* 62 (1):138-156.
- Roy, Olivier, 2004. *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*, New York: Columbia University Press
- Rubenberg, Cheryl A. 1983. "The Civilian Infrastructure of the Palestine Liberation Organization: An Analysis of the PLO in Lebanon Until June 1982". *Journal of Palestine Studies* 12 (3):54-78.
- Ryan, Jonny, 2007, *Countering Militant Islamist Radicalisation on the Internet: A User Driven Strategy to Recover the Web*, Dublin: Institute of European Affairs
- Ryan, Sheila. 1982. "Israel's Invasion of Lebanon: Background to the Crisis". *Journal of Palestine Studies* 11 (4) – 12(1): 23-37.
- Sageman, Marc, 2004, *Understanding Terror Networks*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Saideman, S. M. 2002, 'Discrimination in International Relations: Analyzing External Support for Ethnic Groups', *Journal of Peace Research*, 39 (1): 27-50.
- al-Saheil, Turki. 2010, "Securing the Saudi-Iraq Border", *Asharq al-Awsat*, 28/7/2010, <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=3&id=21770>
- al-Saleh, Huda. 2009, "Saudi Most Wanted Suspects Used Disguises to Flee Country", *Asharq al-Awsat*, 11/2/2009
- Salehyan, I. 2007, 'Transnational Rebels: Neighboring States as Sanctuary for Rebel Groups', *World Politics*, 59 (2): 217-242.
- Salehyan, I. 2009, *Rebels without borders: Transnational insurgencies in world politics*, Cornell University Press.
- Salmoni, Barak A., Loidolt, Bryce, Wells, Madeleine. 2010, *Regime and Periphery in Northern Yemen*, RAND Corporation
- San-Akca, B. 2009, 'Supporting Non-State Armed Groups: A Resort to Illegality?', *The Journal of Strategic Studies*, 32 (4): 589-613.
- Sarkees, M. R. & Wayman, F. W. 2010, *Resort to war: a data guide to inter-state, extra-state, intra-state, and non-state wars, 1816-2007*, CQ Press.
- Sayari, Sabri. 1997. "Turkey and the Middle East in the 1990s". *Journal of Palestine Studies* 26 (3):44-55.

- Sayigh, Rosemary. 1977. "Sources of Palestinian nationalism: a study of a Palestinian camp in Lebanon". *Journal of Palestine Studies* 6 (4):17-40.
- Sayigh, Rosemary. 1978. "The struggle for survival: the economic conditions of Palestinian camp residents in Lebanon". *Journal of Palestine Studies* 7 (2):101-119.
- Sayigh, Rosemary. 1994. *Too many enemies: The Palestinian experience in Lebanon*. London: Zed Books.
- Sayigh, Rosemary. 2007. *Palestinians: from peasants to revolutionaries: a people's history*. London: Zed Press.
- Sayigh, Yezid. 1983 α . "Israel's military performance in Lebanon, June 1982". *Journal of Palestine Studies* 13 (1):24-65.
- Sayigh, Yezid. 1983 β . "Palestinian military performance in the 1982 war". *Journal of Palestine Studies* 12 (4):3-24.
- Sayigh, Yezid. 1986. "Palestinian armed struggle: means and ends". *Journal of Palestine Studies* 16 (1):95-112.
- Sayigh, Yezid. 1987. "The politics of Palestinian exile". *Third World Quarterly* 9 (1):28-66.
- Sayigh, Yezid. 1997. *Armed Struggle and the Search for State: The Palestinian National Movement, 1949-1993*: Oxford University Press.
- Scahill, J. 2010, "WikiLeaking Covert Wars", *The Nation*, (27/12/2010). <http://www.thenation.com/article/157013/wikileaks-covert-wars>
- Scahill, J. 2011, "The Dangerous US Game in Yemen", *The Nation*, (18/4/2011). <http://www.thenation.com/article/159578/dangerous-us-game-yemen>
- Schanzer, Jonathan. 2004, *Al-Qaeda's Armies: Middle East Affiliate Groups and the Next Generation of Terror*, Washington, DC: Washington Institute for Near East Policy
- Scheuer, M. 2006, *Through Our Enemies' Eyes: Osama Bin Laden, Radical Islam, and the Future of America*, Dulles, VA: Potomac
- Scheuer, M. 2008, 'Yemen's Role in al-Qaeda's Strategy', *Terrorism Focus (The Jamestown Foundation)*, 5 (5).
- Schmeidel, John. 1993. "My enemy's enemy: Twenty years of co-operation between West Germany's red army faction and the GDR ministry for state security". *Intelligence and National Security* 8 (4):59-72.
- Schmitz, Charles. 2011, "Yemen's Unhappy Ending", *Foreign Policy*, (27/9/2011), http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/09/27/yemens_unhappy_ending?page=0.1&page%3D0.0

- Schofield, R. 1996, 'The last missing fence in the desert: The Saudi-Yemeni boundary', *Geopolitics and International Boundaries*, 1 (3): 247-299.
- Schultz, K. A. 2010, 'The enforcement problem in coercive bargaining: Interstate conflict over rebel support in civil wars', *International Organization*, 64 (2): 281-312.
- Schulz, Helena Lindholm. 2003. *The Palestinian Diaspora*: Routledge.
- Schweller, Randall L. 2003. "The Progressiveness of Neoclassical Realism" στο Colin Elman, Miriam Fendius Elman (eds), *Progress in International Relations Theory: appraising the field*, Cambridge, Mass.: MIT Press
- Sella, Amnon. 1983. "The USSR and the war in Lebanon: Mid-1982". *The RUSI Journal* 128 (2): 35-41.
- Sezgin, Yukcel. 2002. "The October 1998 Crisis in Turkish-Syrian Relations: A Prospect Theory Approach". *Turkish Studies* 3 (2):44-68.
- Shain, Y. & Barth, A. 2003, 'Diasporas and international relations theory', *International organization*, 57 (3): 449-480.
- Sharif, Hasan. 1978. "South Lebanon: Its History and Geopolitics," στο Elaine Hagopian and Samih Farsoun, eds. 1978. *South Lebanon*, Special Report, no. 2. Detroit: Association of Arab-American University Graduates
- Sharp, Jeremy M. 2012, "Yemen: Background and U.S. Relations", *Congress Research Service*, (1/11/2012), <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL34170.pdf>
- Sheffer, G. 2003, *Diaspora politics: At home abroad*, Cambridge University Press.
- al-Shehri, Mansour. 2011, "47 are 'extremely dangerous'", *Saudi Gazette*, 10/1/2011
- Shemesh, Moshe. 2006. "The Fida'iyyun Organization's Contribution to the Descent to the Six-Day War". *Israel Studies* 11 (1):1-34.
- al-Shishani, M., Batal. 2009, 'Al-Qaeda Attempt on Saudi Royal's Life Signals Tactical and Strategic Changes', *Terrorism Monitor (The Jamestown Foundation)*, vol. 7, no. 28.
- al-Shishani, M., Batal. 2010α, 'An Assessment of the Anatomy of al-Qaeda in Yemen: Ideological and Social Factors', *Terrorism Monitor (The Jamestown Foundation)*, vol. 8, no. 9.
- al-Shishani, M., Batal. 2010β, 'Al-Qaeda's Sa'id al-Shihri Seeks to Revolutionize the Saudi Military', *Terrorism Monitor (The Jamestown Foundation)*, vol. 8, no. 34.
- al-Shishani, M., Batal. 2010γ, 'Mass Arrests of al-Qaeda Suspects in Saudi Arabia Illustrate Security Threat from Yemen', *Terrorism Monitor (The Jamestown Foundation)*, vol. 8, no. 14.
- al-Shishani, M., Batal. 2011, 'Bringing Shari'a Rule to Yemen and Saudi Arabia: Al-Qaeda in the Arabian Peninsula's Post-Revolution Strategies', *Terrorism Monitor (The Jamestown Foundation)*, vol. 9, no. 37.

- Shultz, R. H., Farah, D. & Lochard, I. V. 2004, *Armed Groups: A Tier-One Security Priority*, USAF Institute for National Security Studies.
- Shultz, R. H. 2008, *Global Insurgency Strategy and the Salafi Jihad Movement*, USAF Institute for National Security studies.
- Siklawi, Rami. 2010. "The dynamics of Palestinian political endurance in Lebanon". *The Middle East Journal* 64 (4): 597-611.
- Silim, Bouchaib, "Countering Terror with an Amnesty: Why It Makes Sense", *The Straits Times*, (15/9/2004), <http://yaleglobal.yale.edu/content/countering-terror-amnesty-why-it-makes-sense>
- Siverson, R. M. & Starr, H. 1990, 'Opportunity, willingness, and the diffusion of war', *The American political science review*, 84 (1): 47-67.
- Small Arms Survey. 2007, *Guns and the City*, New York: Cambridge University Press
- Small Arms Survey. 2010, *Fault Lines: Tracking Armed Violence in Yemen*, Issue Brief, no. 1, May 2010
- Smith, Pamela Ann. 1986. "The Palestinian Diaspora, 1948-1985". *Journal of Palestine Studies* 15 (3):90-108.
- Snyder, R. 2006, 'Does lootable wealth breed disorder?', *Comparative Political Studies*, 39 (8): 943-968.
- Sobek, D. & Braithwaite, A. 2005, 'Victim of success: American dominance and terrorism', *Conflict Management and Peace Science*, 22 (2): 135-148.
- Sohlman, E. 2011, 'Yemen Fractures on the Brink of Civil War as Al-Qaeda Gains Ground', *American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, 33 (5): 236-240.
- de-Soysa, I. 2000, "The resource curse: Are civil wars driven by rapacity or paucity?" στο M. Berdal & D. M. Malone (eds.), *Greed and grievance: Economic agendas in civil war*, Boulder: Lynne Rienner.
- Soysal, Ismail. 1999 "Turkish-Syrian Relations (1946-1999)," *Turkish Review of Middle East Studies*, (10): 101-123
- Spears, Ian. 2004. "States-Within-States: An Introduction to Their Empirical Attributes" στο Paul Kingston, Ian S. Spears, (eds.). *States-Within-States: Incipient Political Entities in the Post-Cold War Era*. New York: Palgrave Macmillan.
- Stam, A. C. 1996, *Win, lose, or draw: Domestic politics and the crucible of war*, University of Michigan Press.
- Staniland, P. 2005, 'Defeating Transnational Insurgencies: The Best Offence is a Good Fence', *The Washington Quarterly*, 29 (1): 21-40.

- Stanislawski, B. H., M. G. Hermann. 2004. “Transnational Organized Crime, Terrorism, and WMDs,” παρουσίαση στο *Conference on Non-State Actors, Terrorism and Weapons of Mass Destruction, CIDCM*, University of Maryland, Baltimore, October 2004.
- Stedman, S. J., Rothchild, D. S. & Cousens, E. M. 2002, *Ending civil wars: The implementation of peace agreements*, Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Steinberg, Matti. 1987. “Arafat’s PLO: The Concept of Self-Determination in Transition”, *The Jerusalem Journal of International Relations* 9 (3): 85-98
- Stenersen, A. 2008, “The Internet: A Virtual Training Camp?”, *Terrorism and Political Violence* 20 (2): 215-233
- Sterling, C. 1981, *The terror network: the secret war of international terrorism*, Weidenfeld and Nicolson.
- Sterling-Folker, J. 2002, 'Realism and the constructivist challenge: Rejecting, reconstructing, or rereading', *International Studies Review*, 4 (1): 73-97.
- Stern, Jessica. 2000, *The Ultimate Terrorists*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Stevens, T. & Neumann, P. R. 2009. *Countering Online Radicalisation: A Strategy for Action*, London: The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence
- Stier, E. 2011, 'Al-Qaeda in the Arabian Peninsula and the Protests in Yemen', *Terrorism Monitor (The Jamestown Foundation)*, 9 (10).
- Stoakes, Frank. 1976. “The civil war in Lebanon”. *The World Today* 32 (1):8-17.
- Stohl, Michael. 1988, ‘States, Terrorism and State Terrorism: The Role of the Superpowers’, στο Robert Slater & Michael Stohl, (eds.), *Current Perspectives on International Terrorism*, Palgrave Macmillan
- Stork, Joe, and Jim Paul. 1982. “The War in Lebanon”. *MERIP Reports* (108/109).
- Stracke, N. 2006, 'Counter Terrorism and Weapon Smuggling: Success and Failure of Yemeni-Saudi collaboration', *Insights (Gulf Research Center)*, no. 4.
- Sturcke, James, “Come on in ... the Bread and Water is Fine,” *Guardian*, (15/12/2004). <http://www.theguardian.com/world/2004/dec/15/alqaida.saudiarabia>
- Suhrke, Astri & Lela Garner Noble, eds. 1977. *Ethnic Conflict in International Relations*. New York: Praeger.
- al-Suri, 2010. “The Jihadi Experiences, The Schools of Jihad”, *Inspire*, no. 1: 48-53
- al-Suri, Abu Mus’ab. “The Responsibility of the People of Yemen Towards the Holy Sites of the Muslims and Their Wealth”, <http://www.tawhed.ws/r?i=wksqfnyz> (στα αραβικά)

- Swift, C. 2012, 'Arc of Convergence: AQAP, Ansar al-Shari`a and the Struggle for Yemen', *CTC Sentinel*, 5 (6): 1-6.
- Takeyh, R. & Gvosdev, N. 2002, 'Do Terrorist Networks Need a Home?', *The Washington Quarterly*, 25 (3): 97-108.
- Talhami, Ghada Hashem. 2001. *Syria and the Palestinians: the clash of nationalisms*: University Press of Florida.
- Taliaferro, J. W. 2006, 'State building for future wars: neoclassical realism and the resource-extractive state', *Security Studies*, 15 (3): 464-495
- al-Tamimi, Aymenn Jawad. 2013. "Bay'ah to Baghdadi: Foreign Support for Sheikh Abu Bakr al-Baghdadi and the Islamic State of Iraq and ash-Sham," *Jihadology*, (22/8/2013) <http://www.meforum.org/3593/sheikh-abu-bakr-al-baghdadi>
- Tejel, Jordi. 2009. *Syria's Kurds: history, politics and society*. New York: Routledge.
- Themnér, L. & Wallensteen, P. 2011, 'Armed conflict, 1946-2010', *Journal of Peace Research*, 48 (4): 525-536.
- Thomas, T. L. 2002. "Information Age De-Terror-ence". *Military Review* 82 (1): 32-37.
- Thomas, T. L. 2003, "Al Qaeda and the Internet: The Danger of 'Cyberplanning'", *Parameters* 33 (1), 112-123
- Thyne, C. L. 2006, 'Cheap Signals with Costly Consequences: The Effect of Interstate Relations on Civil War', *Journal of Conflict Resolution*, 50 (6): 937-961.
- Tilly, C. 1978, *From mobilization to revolution*, Addison-Wesley.
- Tonnessen, Truls, Anne Stenersen. 2006. *Jihadism Online*. (Teleconference 13/12/2006) Kjeller: Forsvarets Forskinginstitut, Norwegian Defence Research Establishment <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbngxqWWhhZGlzbXN0dWRpZXNuZXR8Z3g6MTcxY2VmYmM0MzFmODgwZQ>
- Touboul, D. 2005. "Francophone Internet forums shed light on concerns and issues of Islamists", *PRISM Occasional Papers* 3 (6) http://www.e-prism.org/images/PRISM_no_6_vol_3_-_Islamic_sites_in_French.pdf
- Trinquier, R. 1964. *Modern Warfare*. New York: Frederick Praeger.
- Tsfati, Yariv, Gabriel Weimann. 2002. "www.terrorism.com: Terror on the Internet". *Studies in Conflict & Terrorism* 25 (5):317-332.
- Tür, Ö. 2010. "Turkish-Syrian Relationship -- Where Are We Going", *UNISCI Discussion Papers*, 23: 163-175.
- Tures, J. A. 2001, 'Democracies as intervening states: a critique of Kegley & Hermann', *Journal of Peace Research*, 38 (2): 227-235.

- U.S. House, Committee on Homeland Security, *Understanding the Homeland Threat Landscape— Considerations for the 112th Congress*, Hearing, (9/2/2011) (Serial No. 112–1), Washington: Government Printing Office, 2012
- Ulrichsen, Kristian Coates. 2011, “The Geopolitics of Insecurity in the Horn of Africa and the Arabian Peninsula”, *Middle East Policy*, 18 (2): 120-135
- Unal, Mustafa Cosar. 2012. “The Kurdistan Workers' Party (PKK) and popular support: counterterrorism towards an insurgency nature”. *Small Wars & Insurgencies* 23 (3):432-455.
- United States Agency for International Development. 2006, *Yemen Corruption Assessment*, <http://yemen.usembassy.gov/root/pdfs/reports/yemen-corruption-assessment.pdf>
- Valeri, L. & Knights, M. 2000, “Affecting Trust: Terrorism, Internet and Offensive Information Warfare”, *Terrorism and Political Violence*, 12 (1): 15-36
- Van Evera, Stephen. 2003, *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της πολιτικής επιστήμης*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα
- Vanly, Ismet Cheriff. 1992. “The Kurds in Syria and Lebanon”. στο P. G. Kreyenbroek and Stefan Sperl (eds) *The Kurds: A Contemporary Overview*. London: Routledge.
- Vlahos, Michael. 2002. *Terror's Mask: Insurgency Within Islam*. Laurel, MD: Johns Hopkins University, Applied Physics Laboratory.
- Volgy, T. J., Imwalle, L. E. & Cornassel, J. J. 1997, 'Structural determinants of international terrorism: the effects of hegemony and polarity on terrorist activity', *International Interactions*, 23 (2): 207-231.
- Vreeland, J. R. 2008, 'The effect of political regime on civil war', *Journal of Conflict Resolution*, 52 (3): 401-425.
- Wahlert, M. H. 2007, *Non-State Actors and Assymetric Warfare: A New Paradigm for International Relations*, Wright State University.
- Walt, S. M. 1996, *Revolution and war*, Cornell University Press.
- Walter, B. F. 1997, 'The critical barrier to civil war settlement', *International Organization*. 51 (3): 335-364.
- Walther, J.B. 1995. “Relationship aspects of computer-mediated communication: Experimental observations over time”, *Organizational Science*, 6 (2): 186- 203.
- Walther, J.B. 1996. “Computer-mediated communication: Impersonal, inter-personal, and hyperpersonal interaction”, *Communication Research*, 23 (1): 3-43.
- Walther, J.B. 1997. ”Group and interpersonal effects in international computer- mediated collaboration”, *Human Communication Research*, 23 (3): 342-369.
- Waltz, Kenneth. 1979. *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill

- Ward, Michael D. & Kristian Skrede Gleditsch, 2002. 'Location, Location, Location: An MCMC Approach to Modeling the Spatial Context of War and Peace', *Political Analysis* 10 (2): 244–260.
- Watts, Clint. 2011, "What do we do about AQAP in Yemen?", *Selected Wisdom*, (18/4/2011), <http://selectedwisdom.com/?p=205>
- Weimann, G. 2004α, *www.terror.net How Modern Terrorism Uses the Internet*, United States Institute of Peace, <http://www.usip.org/files/resources/sr116.pdf>
- Weimann, G. 2004β, "Terror on the Internet: The New Arena, the New Challenges", παρουσίαση στο *Annual Meeting of the International Studies Association*, Le Centre Sheraton Hotel, Montreal, Quebec, Canada, http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/7/3/6/1/pages73615/p73615-1.php
- Weinberger, Naomi Joy. 1986. *Syrian intervention in Lebanon: the 1975-76 civil war*: Oxford University Press.
- Weinstein, J. M. 2005, 'Resources and the Information Problem in Rebel Recruitment', *Journal of Conflict Resolution*, 49 (4): 598-624.
- White, P. J. 2000. *Primitive Rebels Or Revolutionary Modernizers?: The Kurdish Nationalist Movement in Turkey*. Zed Books.
- Wiktorowicz, Quintan . 2004, "Joining the Cause: Al Muhajiroun and Radical Islam", παρουσίαση στο συνέδριο *The Roots of Islamic Radicalism*, Yale University (8-9/5/2004)
- Williams, B., Glyn. 2012, 'From Pakistan to Yemen: Adapting the U.S. Drone Strategy', *Terrorism Monitor (The Jamestown Foundation)*, 10 (14).
- Winston, T. 2004, "The Post-9/11 International Governance and Policy Dichotomy between State-Sponsored, Terror-Induced Security Measures and the Need for Free Speech and Privacy on the Internet", παρουσίαση στο *Annual Meeting of the International Studies Association*, Montreal, Quebec
- Wise, D. 2008, *The Role of Sanctuary in an Insurgency*, Fort Leavenworth, Kansas: School of Advanced Military Studies,.
- Wolfowitz, Paul. 2004. "Opening Statement of Deputy Secretary of Defense Paul Wolfowitz Before the House Armed Services Committee", *U.S. Department of Defense, Office of the Assistant Secretary of Defense (Public Affairs)*. (10/8/2004), <http://www.defenselink.mil/speeches/speech.aspx?speechid=143>
- Woodward, S. L. 1999, 'Failed States: Warlordism and Tribal Warfare,' *The Naval War College Review* 52 (2)
- Worth, R. 2009α, "Saudis Retool to Root Out Terrorist Risk", *The New York Times*, (21/3/2009) <http://www.nytimes.com/2009/03/22/world/middleeast/22saudi.html>

- Worth, R. 2009β, “Freed by the U.S., Saudi Becomes a Qaeda Chief”, *The New York Times*, (22/1/2009). <http://www.nytimes.com/2009/01/23/world/middleeast/23yemen.html>
- Worth, R. 2010, 'Saudi Border with Yemen is Still Inviting for Al Qaeda', *The New York Times*, (26/10/2010).
<http://www.nytimes.com/2010/10/27/world/middleeast/27saudi.html?pagewanted=all>
- Worth, R. 2011, “Chaos in Yemen Creates Opening for Islamist Gangs", *The New York Times*, (26/6/2011)
<http://www.nytimes.com/2011/06/27/world/middleeast/27yemen.html?pagewanted=all>
- Wright, Clifford A. 1983. «The Israeli war machine in Lebanon». *Journal of Palestine Studies* 12 (2):38-53.
- Yildiz, Kerim. 2005. *The Kurds in Syria: the forgotten people*. London: Pluto Press.
- Zagorin, Adam. 1982. “A House Divided”. *Foreign Policy* (48):111-121.
- Zahlan, Antoine, and Rosemarie Zahlan. 1977. “The Palestinian Future: Education and Manpower”. *Journal of Palestine Studies* 6 (4):103-112.
- al-Zawahiri, Ayman. 2001, *Knights Under the Prophet's Banner*, Asharq Al-Awsat
- Zelin, Aaron. 2013α. *The State of Global Jihad Online*, New America Foundation, (January 2013)
http://www.newamerica.net/sites/newamerica.net/files/policydocs/Zelin_Global%20Jihad%20Online_NAF.pdf
- Zelin, Aaron, 2013β. “#Jihad's social media trend”, *Foreign Policy*, (5/2/2013).
http://afpak.foreignpolicy.com/posts/2013/02/05/jihad_social_media_trend
- Zimmerman, K. 2011α, “Quick Take: al Qaeda and its Affiliates Exploit Yemen Unrest”, *Critical Threats Project of the American Enterprise Institute*, (4/4/2011),
<http://www.criticalthreats.org/yemen/quick-take-al-qaeda-and-its-affiliates-exploit-yemen-unrest>
- Zimmerman, K. 2011β, “Al Qaeda's Gains in South Yemen”, *Critical Threats Project of the American Enterprise Institute*, (8/7/2011), <http://www.criticalthreats.org/yemen/al-qaedas-gains-south-yemen-july-8-2011>
- Zimmerman, K. 2012, *Insurgency in Yemen The New Challenge to American Counter-Terrorism Strategy*, Critical Threats Project of the American Enterprise Institute

Η έρευνα για τη διατριβή έγινε στο πλαίσιο υλοποίησης του έργου «ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ ΙΙ» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά βίου Μάθηση 2007-2013» (Ε.Π.Ε.Δ.Β.Μ.) του Ε.Σ.Π.Α. (2007-2013), το οποίο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

